

93-3
303

INTARS SODUMS

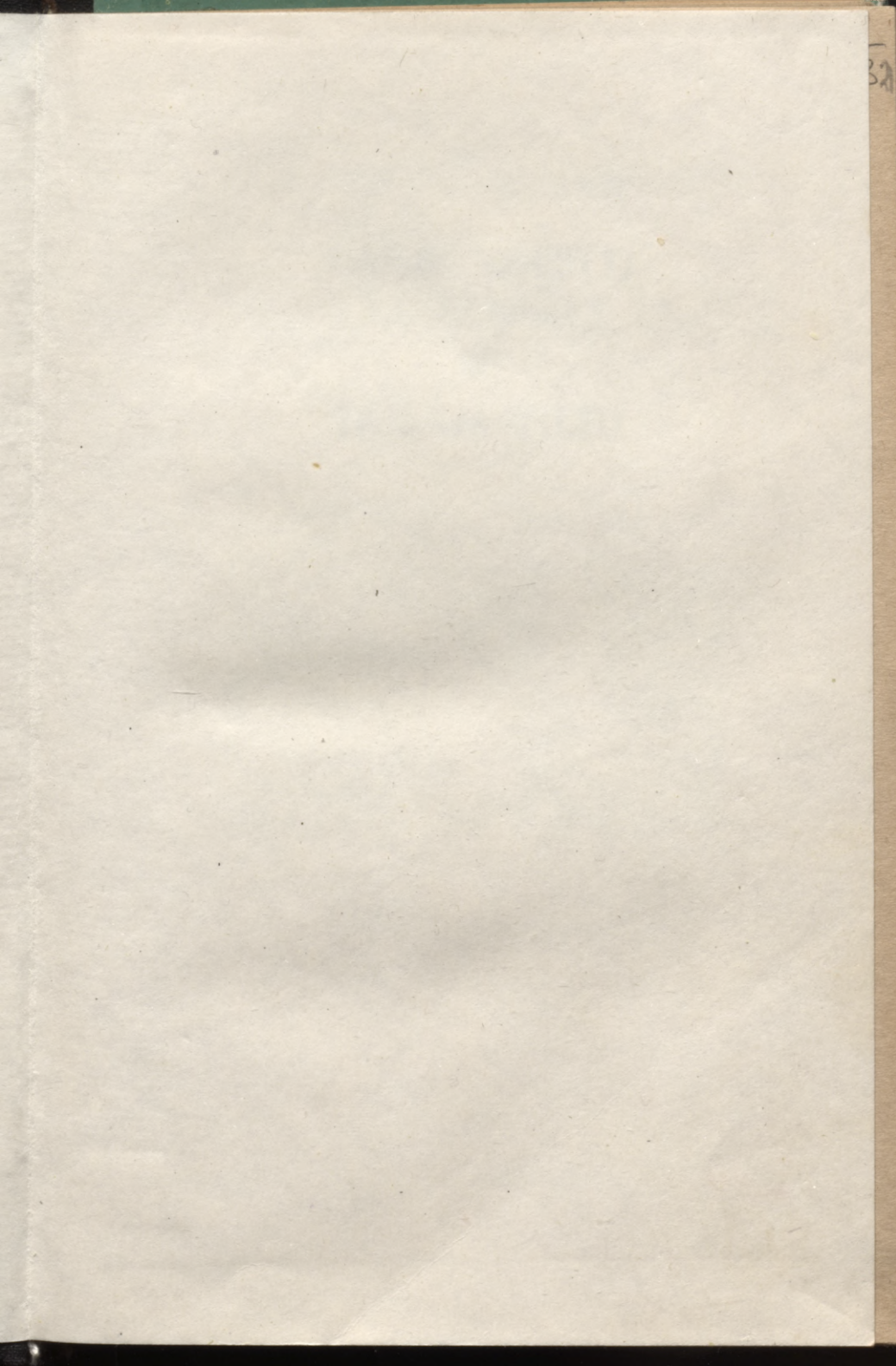
*Javai valstij
audzināts*

*Taisan
tiltu*

93-9.529

DZINTARS SODUMS

**SAVAI VALSTIJ
AUDZINĀTS**

TAISĀM TILTU

L
8

93-3
303

L
82

DZINTARS SODUMS

**SAVAI VALSTIJ
AUDZINĀTS**

TAISĀM TILTU

RĪGA «LIESMA» 1993

84L(3)-44
So 160

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTEKA

~~92-11~~ 9.529

0303045969

MAKSLINIEKS ANDRIS LAMSTERS

S 4702370201-5
M801(11)-93
ISBN 5-410-01000-0

© Dzintars Sodums, 1993
© Jānis Anerauds,
pečvārds, 1993

SAVAI VALSTIJ AUDZINĀTS

Latvija no 1920-tiem gadiem līdz 1943. gadam

Attīstības stāsts sešās nodaļās

SAVAI VALSTII
AUDZINÄTS

Latvija no 1920. gada jūnijam līdz 1933. gadam

10 sējumi, katrs sējums ar 100 lpp.

PIRMĀ NODAĻA

Ne par stipru, ne par klusu

Svētdienas rītā Andrejs ņem no vestes kabatas naudas gabalu un dod Labiaudzinātam, lai viņš no kioska atnes «Valdības Vēstnesi» un «Sociāldemokrātu». Ella virtuvē ar austiņām uz ausīm klausās kristāla radio, uzmana katlu uz petrolejas prīmusa un lasa «Brīvās Zemes» ilustrēto pielikumu. Andrejs sēžas vienā no diviem klubkrēsliem un lasa «Sociāldemokrātu». Kad lasītais viņu uztrauc, viņš aši sakļauj avīzi, ceļas un iet pie otra klubkrēsla, strauji sēžas, pleš avīzi un turpina lasīt.

Mainīgi

Edamistabā ir ozola galds un seši ozola krēsli. Mērens kroplukturis karājas virs galda. Arvmildas tēvs darinājis melno bufeti, kur daži trauki un vāzes redzami aiz stikla. Ne alkohola, ne tabakas nav bufetē. Šī ģimene ir zemnieku puritāņi, pārcēlušies uz jaunās valsts galvaspilsētu Rīgu. Bet Ellai šad tad ir tūta konfekšu un viņa citē Freidu. Amerikas prezidenta Vudro Vilsona «Cetrpadsmit punkti» pēc pirmā pasaules kara radījuši tik daudz pārmaiņu, ka liekas — dažreiz drīkst būt kāram. Ellas māte un Andreja māte nedomā, ka viņām par vari jādomā citādi, jājūt un jākāro vairāk, nekā domāts, justs un kārots viņu mūžā. Ellas un Andreja vecāki zina nemest maizi zemē; censties, lai par tevi runā labu; apdomāt, ko pats saka; ticēt tam, ko saka no kanceles; pirkt lēti; būt taupīgam ar lietām un cik iespējams ar sevi. Ella domā, ka nav jābūt tik apdomīgam, labam un derīgam. Lai visi ļaudis kopā ir labi un derīgi. Viņa māca Labiaudzinātu domāt pašam, klausīties sevi un rīkoties saskaņā ar savu sirdsbalsi. Lai viņš censtos būt gaišs un izplatītu ap sevi gaišas domas. Nesmiet citus cilvēkus. Klausīt, ko saka valsts.

Tagadtece

Tas ir, kad viņi dzīvo Dzirnauvu ielas 91 sestajā dzīvoklī un Andrejs strādā «Konzumā». Labiaudzīnātam ir astoņi gadi. Viņš mācās pamatskolas pirmajā klasē. Andrejs guļ ēdamistabā uz dīvāna, jo mazās māsas gultiņa ir guļamistabā blakus Ellas gultai. Māsa dzimusi maijā, un tagad ir 1930. gada oktobris.

Pēc pirmā pasaules kara

Līdz puikas četrus gadus vecumam Ella ar viņu dzīvoja pie Ellas vecākiem Ziemeļvidzemē. Dikļu Fabrikā Ella izbalsināja gala istabu un tuvu pie griestiem ar pindzeli apvilka šauru zaļu svītriņu visapkārt baltajai istabai. Aiz loga rožu dobe, zemeņu dārzs, egļu dzīvžogs un lielceļš. Divvietīga dīvāniņa priekšā galdiņš uz trim tievām kājām un uz galdiņa fotogrāfiju albums. Bildēs ūsaini vīrieši stāv un zīda blūzēs un garos brunčos tērpušās sievietes sēž. Tie ir cara, Viktorijas, ķeizara laika tērpi un izskats. Te, Baltijā, tērpu valkātāji bieži domāja citādi, nekā domāja krievu cars, angļu karaliene Viktorija un vācu ķeizars. Te ļaudis bija patvaļīgāki. Taču gan miera, gan kara laikā Baltijas iedzīvotāju piens, sviests, maize, speķis, olas, nodokļi barojuši cara ierēdņus un zaldātus un pirmā pasaules kara laikā — ķeizara Vilhelma zaldātus un ierēdņus. Garas ūsas un gari brunči garam viktoriānisma laikam. Labiaudzīnāta tēvs Andrejs strādā uz lauka isās, zilās vingrošanas biksēs.

Par un pret

Ellas māte skaidri zina, kas ir labs un kas ir slikts. Tas ir izstāstīts Bībelē, un viņa zina savu Bībeli. Viņa kaislīgi mīl Bībeles cēlās sajūtas. Viņas meita Ella zina, kas viņai patīk un kas viņai nepatīk. Ellai ir uzskati. Ella neslēpj, ka viņa šķiro ļaudis skaidros ļaudīs un neskaidros ļaudīs. Rīgas vecpilsoņi un korporeļi ir neskaidri ļaudīs. Viņi iztaisās un labprāt neko nedara. Viņa pati gan labprāt spēlē Dikļos teātri. Skaidrie ir tādi, kas domā par citiem, kas mācās, mainās un spēj darīt. Ella kaislīgi mīl jauno valsti. Labiaudzīnāta tēvs Andrejs atļaujas šaubī-

ties, kas ir labs un kas ir slikts. Viņi tur turīgajā Zemgalē var vairāk atļauties. Ella galīgi un noteikti grib dzīvot citādi, nekā dzīvojuši muižas ļaudis un kā pārvācotie Rīgas pilsoņi dzīvoja. Viņa bija strādājusi Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrībā, kur strādāja no Amerikas atgriezušies piektā gada emigranti. Viņa dzīvos tā, kā bija mācījusies no politiskajiem emigrantiem, kas bijuši pasaulē, jo viņa jūt, ka tas ir tā, kā viņa grib dzīvot.

Kara gados Valkā un Rīgā ik diena prasīja stiprus lēmumus. Tas ir pagājis. Visi dzīvo citādi — kā aiz ūdensšķirtnes. Pēc kara ikdienas rīcība ir ikdienas rīcība. Jāpierod gan dzīvot mēreni. Vismaz var dzīvot, par ko cīnījusies un cerējuši. Viņi nav sakauti. Latvijas ļaudis ir panākuši, ko gribējuši, lai arī viņi joprojām ir necili un nav turīgi. Viņi ir pārdzīvojuši divu impēriju — Krievijas un Vācijas — trulās lopības. Viņi uzticas sev, savam ziemeļu veidam dzīvot. Bēgļi atgriežas no Krievijas. Daudzi bēgļi zina, ka bēgļu gaitās viņi palikuši dzīvi tāpēc, ka kādam no ģimenes locekļiem bijis prāts. Māte paņēma līdzī dezinfekcijas līdzekli. Tēvs veda līdzī kastīti ar naglām, ko krievu sādžā varēja mainīt pret pienu, kad mazulis saslima.

Mēreni

Fabrikā viss ir mērens: viens pats ķipsis, četras apsalušas ābeles. Divas govīs, viens zirgs. Kāpēc tā? Kalējs Augusts nav dzērājs. Viņi ir ienācēji no Rīgas. Pieci bērni. Un jāmacās dzīvot citādi. Baronam Augusts bija rīkojis daudzus gatera puišus. Augusts klausīja kungam un rādīja, ka viņš klausā, un puīši klausīja Augustam. Tagad Augusts labi ja rudenī var algot vienu mašīnistu tvaika katlam. Viņš pilda tukšumu ap sevi ar rīcību un plāniem. Birzs pie virtuves durvīm ir bagātīga. Ella saka, ka birzs esot viņas baznīca. Jaunie vēlas dzīvot pa jaunam, it kā agrāk nekas nebūtu bijis. Arī Augusts labprāt darītu pa jaunam. Bet kā? Varbūt birzi varētu nocirst? Aizdambēt upi?

Skaidrā rudens dienā suņu rējieni skaļi atbalsojas birzī. Suņi dzenā zaķi un, kad zaķis aizbēg, pie stumbra sliečdamies, rej bērzā satupušos kovārņus. Rudenī Labiaudzīnātam ir mugurā Ellas šūts vadmalas mētelītis. Bikšeles līdz ceļiem, blūze, garas vilnas zeķes, puszābaki līdz potītēm. Triko kreklis, īsas audekla apakšbikses. Apģērba

gabali ir viņa. Arī kabatas nazis. Tie ir viņa tāpat kā viņa dzelzs gultiņa gala istabā pie gala sienas. Viņš ir dzīvs, tāpēc tie ir viņa. Kad vectēvs tīra naglas un skrūves no sava mēteļa kabatām, Labiaudzināts tīra sava mētelīša kabatas, tās apvēršdams un izpurinādams maizes druskas.

Vēla rudens diena

Mājas ķieģeļu siena ārpusē zem gala loga ir ieplaisājusi. Saulainā rudens dienā bites lien plaisā iekšā ārā, nākdamas no purva viršiem. Ja, gultā guļot, vakarā liek ausi pie sienas un klausās, var saklausīt, ka sienā zum. Rītā Ella velk puikam mētelīti, liek mētelīša kabatā rupjas maizes rīcienu un saka:

— Dzīvo pa āru. Papa šodien ir dusmīgs.

Labiaudzināts dodas pāri lielceļam uz mazo lauku ceļu, kas ved uz upi. Nodegušas linu pārstrādājamās fabrikas pamati stiepjas gar mazo ceļu. Ar koka svīru viņš cilā pamatu akmeņus. Laukšpatā spīd melna un zeltaina vizla, saukta kaķu zelts. Pirmoreiz zeltaino vizlu atradis, viņš skrēja pie vecmāmas, saukdams, ka atradis zeltu. Vecmāma teica — neesot dzirdēts, ka te kādam tas izdevies. Viņš tad būšot pirmais. Ella drīz izdibināja, ka tas gan esot zelts, bet kaķu zelts. Vecmāma sakņu dārzā ar lāpstu nosīta kurmi un prasīja mazdēlam, vai viņš grib kurmja ādu. Jā, samtainā āda taču varētu būt vērtīga. Vecmāma ar gušņu duramo nazi nodirāja kurmi un iebāza ādiņā sienu, lai žūst. Labaudzis domāja, ko viņš pirks par kurmja naudu. Āda ierī žuva, kalta un sakalta cieta. Ella to aizmeta. Kā tikt klāt kvarca kristāliem, kas redzami laukšpatā? Mazāku akmeni var pārplēst, to metot uz plakana lielāka akmens. Vectēvs teica, lai neplēš akmeņus, tie varot noderēt. Pārplēsis akmeni, pētnieks velk no mēteļa kabatas mazu āmuriņu, ko vectēvs bezdusmu dienā viņam kalis, un atskalda kvarca kristālus. Arī kaķu zelts der. Viņš izbūvējis mantas krātuvi: uz diviem gariem akmeņiem uzlikts plakans akmens, gali nosprostoti ar kaļķakmens plāksnēm. Viņš savu mantu nelieto, tikai jūt prieku vākt un likt krātuvē. Viņš pārskalda akmeni. Biezi, gari, bālgani caurspīdīgi kvarca kristāli atklājas špata kabatā. Viņa mazā, cietā galva apskata kristālus. Viņā rodas nojauta par dabas bezkaislīgu darbību, par bagātu, ne cilvēka radītu pilnību, par ilgi ilgušu rīcību.

Uz upes pusi ir, pērnā rudenī kartupeļus rokot, izraknātas kartupeļu lauka vagas. Bedrēs un vagās lietus ūdens naktī sasalis. Paceltai ledus plāksnei apakšu klāj likloču ledus izaugumi, kas atgādina sliedes, mūrus, žogus, aplokus. Viņš slien kopā divas ledus plāksnes. Tā ir siltumnīca. Sasliet daudzas ledus plāksnes tā, lai iznāk gara siltumnīca. Bet viņa samirkušie dūraiņi kļūst auksti. Smēdē Augusts kaļ. Viņš kaislīgi mīl dzelzi un par to izdod savu naudu. Viņš pasūtina dzelzi no Rīgas un brauc uz Dauguļu staciju pēc stīpu dzelzs. Ārietis iet iekšā smēdē un liek cimdus pie ēzes. Vectēvs, laktu dauzīdams, nikni paskatās mazdēlā. Vai puika nezina, ka papa šodien ir dusmīgs? Puika silda rokas. Pēc brīža vectēvs māj, lai puika min plēšas. Pārnesuma riteņi minot ruc un klab. Kad papa kaļ, dzirksteles šķīst uz laktas. Ap dienas vidu vecmāma ienāk smēdē.

— Nāciet pusdienā, — viņa saka.

Viņa ņem puikas roku, un abi dodas uz namu. Viņi ver durvis, kāpj pār augstu sliekšni un iekāpj virtuvē. Pretī ir plīts. Tai pāri plašs, apkvēpis rovis, kur kāpj plīts tvaiki un dodas uz skursteni. Blakus plītij ir maizes krāsns un mūrī iedobums — siltuma ieris.

Ziemeļi

Te ziemēļos nav daudz prieku. Ļaudis te vienmēr salkst prieka. Tāpēc viņi senāk tā cienīja lēnprātīgos, asprātīgos hernhūtiešus. Vasarā vecmāma māca Labiaudzīnātam atrast bišu ligzdu, sēni, ogu. Atrast var katrs, bet vecmāma rāda, ko ar atrasto darīt. Bekas galviņu var tīrīt, galviņā likt sviestu, cept plīts oglēs, lai sāls un sviests ievārās bekas miesā. Aiz pirts Brodeļu pļavās likloču tek dziļa, šaura upīte. Arī Kūlmačas ir tur tālāk. Tur bijis hernhūtiešu saejamais nams, saukts Dieva telts. Uz saejamo namu vairs neiet. Bet upīte ik rudenī pārplūst. Kad salst, applūdušās pļavas pārsalst. Ella ir priecīga meita, lai arī viņai nekā nav. Vismaz griba viņai ir. Ko daudz var gribēt? Bet slidot viņa var gribēt. Viņa atbrauca no Rīgas ar Labiaudzīnātu miesās un šāvās ar Augusta skrošu bisi. Šaviņš sadzina skrotis krūšu kreisajā pusē. Augusts brauca uz Rīgu, lai runātu ar Andreju, to zengalieti. Kas tur īsti notika, nav skaidrs. Vienā svētdienā glabāja veco māti, vecmāmas Hermīnes māti. Otrā svētdienā laulājās Ernests

ar Mildu. Vai tajā pašā svētdienā laulājās arī Andrejs ar Ellu? Kas to vairs zina. Ja Ella, neko daudz nepasacīdama, strupos vārdos par to runāja, viņa nebija priecīga, tikai satraucās. Bet Labiaudzīnāts dzima Rīgā, un pirmo gadu Ella ar viņu dzīvoja kopā ar Ellas vecāko brāli Ernestu dzīvoklī pie Strēlnieku dārza. Kad bērns naktī bļāva, Ernests neļāva Ellai iet pie viņa. Lai puika neizlut. Dienā Ernests viņu ieslēdza otrā istabā, lai viņš tur bļaus-tās. Ernests pats bija tā nelutināts, ka stostījās. Augusta tēvs, liela auguma kalējs, esot Ernestu pēris, līdz balss aizrāvusies.

Ella velk kājās slidzābakus ar mākslīgi kaltiem āķišiem, kur aizmetināt auklas. Viņa velk mugurā mātes puskažoku un sien galvā lakatu. Labiaudzīnātam galvā ir viņa paša maza ausenīca. Rets viegls mākonītis karājas skaidrā, sausā gaisā. Ella slido pa sasalušo pļavu, vilkdama ka-maniņas. Labiaudzīnāts guļ uz vēdera kamaniņās un turas pie slieču balstiem. Kad Ella ar īsiem slidu griezieniem traucas gar grāvmalu, kamaniņas šļūc šķērsām. Vai puika priekā auro? Nekā. Te ir ziemeļi. Pasažieris priecīgs klu-sēdams turas, ko jaudā, pie slieču balstiem.

Difterija, difterīts, difterītis

Viņš bija dabūjis difterīti. Pagasta ārsts Dolgova teica — esot kakla iekaisums. Bet slimnieks sāka smakt. Visi teica, ka beigas. Ella jūdza ratos veco zirgu Ansi un veda puiku uz Valmieras slimnīcu. Labiaudzīnāts juta, ka Ella raudādama dzen zirgu. Viņš manīja vītolu gatves pie Valmieras. Juta, ka rati kratās uz bruģa. Slimnīcā nonākot, vecais ārsts paskatījies uz slimnieku un teicis, ka par vēlu. Bērns nosmacis jau zils. Lai liek koridorā uz grīdas. Jauns ārsts (Saule?) teicis — viņš gribot mēģināt savu pirmo operāciju. Viņš pārgriezis puikam rīkli un ielicis rīklē metāla caurulīti. Labiaudzīnāts elpoja caur to un dzīvoja. Ar joni slimnīcā atbrauca Ellas jaunākā māsa Gusta ar zīdāini Rasu un Arvis ar puīšeli Ausekli. Graud-nieka meitene esot viegli saslimusi ar difterītu. Pārējiem mājas bērniem vajag pretpoti. Ella sēdēja naktīs pie Labiaudzīnāta gultas un ar vates kušķi tīrija caurulīti. Kad nu Ellas jaunākais brālis Arvis ieradās slimnīcā, viņa viņam uzticēja puikas rīkli. Rūpīgs vīrs ar apaļām acīm

un biežām, uzmetām lūpām sēž pie māsasdēla gultas un naktslampas gaismā skatās, kur elpotāja rīkle cilājas. Šaursliežu dzelzceļa lokomotīve kviec vasaras naktī. Slimnieks prasa, kas tur pūš. Viņam nav balss. Gaiss svelpj pa caurumu. Izgulējusies ienāk Ella. Labiaudzināts pūš un vaicā ar acīm un vaibstiem, kas tur pūš. Ella saka — tas ir vilciens. Slimniekam sāp ilgas pēc āra, pēc vilciena. Braukt pa vītolu gatvi laukā no Valmieras.

Jaunais ārsts sēdēja pie Labiaudzināta gultas un omulīgi priecīgs tērzēja ar viņu, lai arī slimnieks nespēja atbildēt. Rīkles griezumam esot steigā iznācis šķībs. Tā te un šitā, tad būtu labāk. Zēns, kāju ikšķus kustinādams, nobijies domāja, ka viņam griezis atkal. Ārsts smējās, priecīgs par savu darbu. Varot atstāt, kā ir. Slipse aizsegšot rētu.

Zemeņu dārzā

Vai Labiaudzināts zināja, uz cik daudzām tukšām vietām viņš dzīvo — kur, kā un cik ļaudis bija izputējuši kara laikā, kas te beidzās divus gadus pirms viņa dzimšanas? Viņš dzīvoja. Viņš varēja rāpot Fabrikas zemeņu dārzā, kur Ella ravēja dobes un cirta zemeņu stīgas. Labiaudzināts rāpoja viņai līdzi, raudams pa balandai.

Ella nestāsta pasakas. Vecmāma nekad nedzied tautasdziesmas. Vecmāma ir augusi hernhūtiešu ģimenē, kur daudz dziedāja garīgas dziesmas. Ja Ella runā ar Labiaudzinātu, viņa runā par ikdienas lietām vai par politiku, kas nu katru reizi viņai prātā. Bet vakarā viņa labprāt viņam lasa priekšā no bērnu žurnāla «Jaunības Tekas», ko Dikļu pastnieks atved ar divriteni. Viņai pašai patīk stāsti bērniem, kas rāda dažādas zemes, dažādus laikus un visvisādus cilvēkus. Latviešu stāsta autori šausminās un gaužas par pagātni. Labiaudzināts prasa, kāpēc tie stāstu stāstītāji tā bēdājas. Ella saka, ka cara un vācu muižnieku provincē te bijis citādi.

— Mans tēvs gāja bučot roku baronam Volfam, kad Volfs ieradās Fabrikā. Mēs, bērni, kaunējāmies, ka tā dara.

— Kāpēc jūs kaunējāties?

— Mēs bijām lasījuši, ka roku bučot nevajag.

— Kur jūs to lasījāt?

— Krievu literārajos žurnālos. Latviešu sociālistu avīzēs.

— Tētis saka, ka viņš neesot lasījis nevienu krievu literāro žurnālu.

— Viņš diezgan lasījis vācu «Gartenlaube».

— Kāpēc papa bučoja baronam roku?

— Muiža domāja, ka tā vajag. Tas ir citādi. Tu to nezini. Mēs dzīvojam citādi.

Viņa atkārtu, ko bieži teikusi, lasot Labiaudzinātam:

— Daudzi domā, ka mēs salūzīsim. Tāpēc ka mēs dzīvojam pret tradīcijām.

Ar «mēs» viņa domā jaunās valsts dibinātājus. Ar «daudziem» viņa domā tos, kas netic jaunajai valstij.

Kā būtu, ja bučotu roku vectēvam? Vai vectēvs dusmotos? Viņš ātri dusmojas. Senčos igauņi. Varbūt vectēvs nezinātu, ko darīt. Labāk vecmāmai. Ja barons būtu bijis tikpat labs kā vecmāma, viņam nebūtu jāpamet viņa muiža. Uzlikusi kartupeļus vārieties, vecmāma apsēdās uz soliņa pie plīts, ar vienu roku tvēra Labiaudzinātu un iecēla sev klēpī. Viņa skatījās plīts ugunī. Meitas dēls liecās un lika muti pie viņas rokas. Viņš juta pagātņi. Viņš saākējās ar daudzu paaudžu bijušu tagadni kā Limbažu mazbānīša vagoni. Vecmāma noglaudīja Labiaudzinātam galvu.

Bet katrs, kas ieradās Fabrikā, drīz devās uz upi, ko paši sauca par Brasliņu. Uz kartes tā saucās te Dīkļupe, te Pāle, te Mazbriede.

Teksts diktātam

Upe tek. Upe tek pa gultni. Upe teka tecē. Jaunības Tecīņas. Upe tek grants, māla, smilts un glūdas gultnē. Strauja upe tek oļu gultnē. Upe tek liču loču ličos. Upe tek tecēdama. Tecēdama upe tek. Tek upīte tecēdama.

Upe iznes krastu. Ko upe aiznes, tas nosēžas sēkli. Upe kāpj no krastiem. Upē ir pali. Pali ir upē. Upe palo. Upe nes ledu. Pali pludo zem tilta.

Upe tek krastos. Krastos aug kārkli un alkšņi. Kārkli un alkšņi aug krastos. Viens krasts ir augsts, otrs krasts ir zems. Aiz krasta krūmiem zied pļava. Pļava zied aiz krasta krūmiem. Zemais krasts paceļas, augstais krasts nolaižas. Ūdens sanes smilti zemajā krastā. Seklis sērē gar zemo krastu. Aiz sēkļa ir dziļš. Aiz dziļuma ir sekls. Akmeņi un oļi guļ seklā gultnē. Ūdens tek pār akmeņiem. Ūdens tek akmeņos čurkstēdams. Krāce ir tur, kur krāc.

Kur šalc, tur ir kritums. Kritums ir tur, kur šalc. Liels kritums dārd. Krāce krāc. Aiz krāces ir atvars. Ūdens vārās atvariski, griezdams baltu putu cepuri pie krasta.

Aizņēmums

Ķieģeļu loks pār upi. Kaļķots ķieģeļu loks pār upi. Loks ir tilts. Pie tilta ir dziļš. Dziļa vieta, melns ūdens. Vasarā kaimiņi tur peldina zirgus. Fricis Ansons ar Rīgā pirktu spiningu izvilka līdaku. Vectēvs lēkāja krastā, lielija Frici, slavēja līdaku un rikoja dampja mašīnistu Kurmīti, lai viņš uzmanīgi ceļ līdaku no upes. Fricis izvilka līdaku ar dizainu? Nē, ar spiningu. Viņš noformēja līdakas kadru ar dizainu. Nē tokš, ar spiningu. Ar konveijeru? Nē, ar spiningu.

Ciemiņi no Rīgas

Sestdienā kalēja Augusta un viņa sievas Hermīnes, dzimušas Zēboltes, divi dēli un divi znoti ieradās Fabrikā. Vecākais dēls Ernests atbrauca pie savas Mildas un mazā Austruma. Tas ir dzimis tā paša gada septembrī, kad Labiaudzīnāts dzima maijā. Pagājušovasar Ernests te bija ar diviem pajūgiem un telti, Kara muzeja uzdevumā braukdams uzņēmīt Vidzemes pilskalnus. Viņš un viņa divi palīgi gulēja telti, mazgājās pie akas, vārīja ēdienu ugunskurā netālu no akas. Klusi, zobgalīgi, izdarīgi abi palīgi bija Latvijas armijas ļaudis — tolaik apgērbā, tonī un rīcībā kaut kas no britu un franču armijas. Vienā pajūgā viņi veda mērāmos instrumentus, otrā pajūgā saimniecības mantas. Augusts, pie ugunsкура pienācis, teica, lai viņi pārguļ istabā. Vai vismaz kūtsaugšas sienā būšot ērtāk gulēt nekā teltī. Nosprostotā istabā? Kūtsaugšā pie govīm? Nē. Trīs ceļotāji teica — viņi esot raduši gulēt laukā, teltī un vārīt ugunskurā.

Jaunākais dēls Arvīds, saukts Arvis, zīmēšanas skolotājs, ieradās pie savas Mildas un Ausekļa. Visi dzimta zināja, ka abi kalēja dēli precējuši glītās, atjautīgās Kurzemes Mildas. To zināt bija tradīcija, lai gan Ernesta Milda bija dzimusi Zemgalē, Aucē, un Arvja Milda dzimusi Rīgā no vecākiem vidzemniekiem.

Znots Fricis Ansons, bankas ierēdnis, ieradās pie Gustas un viņu meitiņas Rasas, kas gulēja šūpulī. Gusta un

Fricis bija jauni un skaisti. Laulību bildē viņi redzami — Fricis angļu armijas frencī ar Latvijas armijas zīmotnēm, un ziemeļnieciskā Gusta apvijusi ap galvu smagas, rūsganbrūnas bizes. Labiaudzīnāta tēvs Andrejs ieradās ar platu, austu vasaras jostu ap vidu. Rīgā dzīvojot, viņam uzmetās vēderiņš, un viņš to joza ar švīta jostu. Kā jau tāds, kas mācījies Rīgas reālģimnāzijā un kam tēvs un tēvatēvs gājuši Jelgavā vidusskolā. Balti vīriešu krekli vidēja Fabrikā. Ķēķa durvju priekšā veļas aukla bija izstiepta starp birzs bērziem, un bērnu autiņi un bērnu drēbes plīvoja uz auklas.

Uz upi. Upmalā aiz alkšņu krūma kāds pliks kāpa upē. Divi vecās drēbēs tērpušies zvejotāji brida ar smelteni pa upi. Viens krastā staigāja līdz ar zivju kuli plecā. Viņš šad tad ņēma pa konfektei no tūtas bikšu kabatā. Konfekšu papīriņus viņš rūpīgi bāza otrā bikšu kabatā. Labiaudzīnāts daudzīja krastu ar garā kātā iemauktu koka āmuru, porgu, lai zivis sprūk laukā no pacerēm.

— Triec laukā vēdzeles, — Ella teica. Augusta vecas bikses apvilkusi, smeltenes vienu kātu rokā turēdama, viņa brida pa upi. Mašīnista puisis brida ar otru kātu.

Labiaudzīnāts zināja, ka mazās vēdzeliņas guļ starp akmeņiem un zem akmeņiem. Ak tad lielās dzīvo alās? Viņš novilka svārciņu, kāpa ūdenī, taustīja krasta glūdas slāni. Atradis alu, viņš stūma roku alā. Kaut kas ass dūrās pirkstiem pretī.

— Ass! — viņš sauca.

Arvis stāvēja krastā. Viņš uzritināja bikses, ar basām kājām kāpa upē un bāza roku alā. Roka izvilka melnu vēzi.

— Redzi, vēzim ir asi sejaspanti, — viņš teica, rādīdams vēzi.

— Mamm, mamm, mums ir vēzis! — Labiaudzīnāts sauca, skriedams pie smeltenes bridējiem.

Vēzi kopā ar nātru kušķi iemeta zupurkulē un kuli lika upeņu krūmā pie ķēķa durvīm. Tumsā viesi un mājinieki devās vēžot, pār plecu nesdami kritiņus — klūgas aplis, tīkliņš, kāts. Upes malā viņi sēja tīkliņos vārdes vēžu ēsmāi, ko vecmāma piektdien pļāvā bija sītusi ar dēlīti. Starks staigāja viņai blakus, šad tad pļāvā kam uzknābdams. Vecmāmai bira asaras par radībām, ko viņa galina savu pilsētnieku priekam. Turklāt viņai briesmīgi riebās vārdes. Aizsītusi vardi, viņa ar dēlīša galu to ierausa skalu groziņā.

Rītā uzmodies, Labiaudzināts gāja pie upeņu krūma, kur vēži čakstēja kules nātrās. Vakarā vecmāma vārīja vēžus lielā, melnā katlā un radi sēdēja pie virtuves galda. Kad Ella un Gusta uzcēla kūpošo katlu uz virtuves galda, viņi ņēma vēžus un tos lobīja uz apdauzītiem, iebaltiem porcelāna šķīvjiem. Nevienš te nelietoja alkoholu. Te arī nedziedāja pie galda. Daži runāja, un ļaudis staigāja vasaras naktī istabās un birzī. Nelikās, ka viņi priecātos. Viņi tikai darija, kas viņiem likās patīkams. Pusnaktī kalējs ar pajūgu veda viesus uz Dauguļu staciju, lai viņi ar Limbažu mazbānīti nobrauktu Valmierā un no Valmieras ar platsliežu vilcienu dotos uz Rīgu.

Uz Zilo kalnu

Citreiz Andrejs atbrauc ar zaļgandzeltenu harlejdavidsona motociklu. Tukšajā blakusvāgī viņš ielicis smilšu maisu, lai blakusvāgīt nesvaidās. Putekļu brilles uz acīm, un kājas ieautas līdz ceļiem šporētos zābakos. Pa ceļam motociklam nokritis uzgrieznis. Vectēvs sameklēs ko līdzīgu. Viņš iet smēdes ēkā, ko apgaismo sīkas, apkvēpušas rūtis divu stāvu augstumā. Viņš iet gar kalvi, atsevišķu namiņu lielajā telpā ar spelti un rovi, kur skriet ēzes dzirkstelēm. Aiz kalves ir dzelžu kambari. Plauktos, kastēs un apcirkņos glabājas skrūves, muturi, skārdi, krāni, caurules, lodīšu gultņi, virzuļi. Vectēvs atrod līdzīgu muturi, tikai mazliet par lielu. Viņš ņem motociklam daļu nost un stāsta, ka nav grūti piekausēt skrūvei metālu, lai tā kļūst resnāka, iegriezt skrūvei jaunas vindas, izurbt mašīnai skrūves caurumu lielāku un tam iegriezt iekšvindas, un tad jau muturis derēs. Andrejs saka, lai neizjaucot motociklu. Viņš vēl gribot ar to braukt. Kurš te grib jaukt motociklu? Jādabū tikai skrūvei jauns muturis. Vectēvs rīkojas visu dienu. Otrā dienā motocikls ir šalīkts kopā un lietojams. Andrejs vizina ģimeni uz Zilo kalnu.

Ella vieglā, raibā kleitā ar Labiaudzinātu sēž blakusvāgīt. Andrejs, satvēris stūres garos, platos ragus, vada motociklu. Viņi brauc caur Stallmežiņu. Tur čūskas vienmēr gozējas uz ceļa. Ejot ar apkārtrakstu uz tālajām mājām, Labiaudzināts ar vicu atsvieda pa čūskai, kas gulēja saulē uz grantainā kājceliņa. Zemenes auga zem ceļa tiltiņa. Viņš gūlās uz tiltiņa un plūca zemeni. Čūska izkrita

no žagariem zem tiltiņa, krītot aptinās ap viņa roku, attinās un iekrita grāvī. Gājējs pielēca kājās un tecēja tālāk ar savu apkārtrakstu. Ceļš ved caur purviem, kuru dvinga zilina Zilo kalnu. Harlejdavidsons viņu uzrauj kalnā. Andrejs nostumj motociklu ceļa malā, un viņi kāpj kokiem apaugušā Zilā kalna stāvumā. Tur ļaudīm paticis redzēt mošķus un pašiem māžoties. Ella ar kāju urbina zieda vietu, vai nav redzams kāds naudas gabals. Tā laikam viņa darījusi kopš bērnības, kad vien iets pār Zilo kalnu. Nav. Labiaudzināts skatās lejup, kur redzams purva sūnājs. Ja tur būtu jādzīvo? Bet tur neviens nedzīvo. Cilvēki tur nevar dzīvot.

Zemplaka

Visiem trim kopā bija citādi. Labiaudzināts reiz gāja pa straumei gar upi. Upes līcis aiz upes līča. Zāle lukstu plāvās auga aizvien zaļāka, augstāka un asāka. Zilas dzeguzenes un dzeltenī gaiļpieši ziedēja zālē. Katra nākamā plava bija mitrāka. Ziedēja purenes un kalmes. Viņš gāja gar Mazbriedi arvien dziļāk, līdz sasniedza Briedi. Klusa upe tecēja uz Burtnieku ezeru. Briedē dzīvojot lielākas zivis. Tad tā trīskilo līdaka, ko Ella un mašīnista puisis noķēra Brasliņā ar smelteni, bija kāpusi augšup no Briedes. Zivs zina un var, ko es nezīnu un nevaru. Tāpēc tā liekas noslēpumaina un kārdinoša. Briedes ieplakā pat balss skanēja citādi: slāpēti, neskaidri. Augums piesardzīgi turējās citādi. Tur nevarēja iet tik stalti kā Brasliņas sausajos krastos. Ej nu izraujies no mitrā zaļuma. Labiaudzināts zināja, ka viņš tiks atpakaļ. Viņš rūpīgi laiņoja pa kārklu saknēm atpakaļ gar Brasliņu. Zeme cēlās, upes krasti cēlās, un tajos bija smilts un grants, ne trūdi un melnas saknes. Anīss auga upes krastā. Vai plūkt sārto čemurziedu un ejot ostīt tā tīkamo smaržu? Nē. Var iet bešā. Alkšņi un ievas auga upes krastos. Viņš ieraudzīja tālumā Fabrikas sarkanās ķieģeļu sienas un skaidu jumtus.

Suns

Suns upes malā izķēzīja cērmi. Uz ādas sauli juzdams, kairi lokās parazīts. Labiaudzināts to redzēja, tāpat kā redzēja lauku, debesi, krūmus, kokus. Viņš ņēma cērmi uz

sprunguļa un kopā ar sprunguli to iemeta upē. Cērme aizlocījās pa straumi. Suns sēdēja pļavā un skatījās, kā vārnas laidelējas ap lielo alksni.

Labiaudzināts vakarā stāstīja Ellai par cērmi, kā bija radis viņai stāstīt par visu, ko dienā redzējis. Jaunā sieviete tūlīt rikojās. Valmieras tirdzniecības skolā viņa šo to mācījusies par dabaszinībām un higiēnu. Viņa no Dikļu aptiekas atveda cērmju zāles, deva Labiaudzinātam ik vakaru pa brūnai ripiņai un ik rītu prasīja, vai kas iznācis. Nē, cērmju Labiaudzinātam nebija. Suns dabūja atlikušās ripiņas.

Lasīt

Te nebija joki. Kad Labiaudzinātam bija seši gadi, Ella vasarā nolēma, ka viņam jāmacās lasīt. Viņš daudz ko nezino, ko varot uzzināt, ja māc lasīt. Dēls teica — viņam nevajag mācēt lasīt. Viņš būšot skursteņslauķis. Ella teica — neesot tik daudz skursteņu, ko visiem sliņķiem tīrīt. Dēls teica — viņš būšot dampja mašīnists tāpat kā Kurmītis. Pie Kurmiša mašīnu šķūnī vakars pienāca nemanot, un viņš vienmēr bija ko iemācījies. Nekā, esot jāmak lasīt. Lietainā dienā Ella sēdināja Labiaudzinātu gala istabā pie galda, lika uz galda «Valodiņu» un lika lasīt. Labiaudzināts skuma, lūkojās apkārt. Ella ienesa žagaru no malciņas un ielika kaktā aiz skapja. Viņai laikam bija bail par sevi un dēlu, ka viņš nespēs, ko citi spēj. Ella rādīja uz žagara kaktu. Ja tā, tad spaidītais nelasīja nemaz, lai gan viņam likās, ka kaut kad nākotnē viņš varētu būt briesmīgs lasītājs. Varbūt bija jau tagad, ja mēģinātu. Burtus viņš pazina, bet tie neturējās kopā. Nē, viņš nelasīs. Istenībā viņš jutās pat garlaikots. Viņš miedza vienu aci, ar otru aci skatīdamies gar deguna sānu, kā viņa tēvs Andrejs skatījās, kad jutās splīnīgs. Gar deguna sānu varēja redzēt zaļo svītriņu pie griestiem. Labiaudzināts dabūja ar žagaru pa stilbiem, pa muguru. Melnā sotņa viņu vajāja. Resnā Berta šāva uz Parīzi. Visu vasaru viņš turējās pret lasīt māku. Vecmāma vismaz nekā no viņa negribēja. Vecmāmai patika runāt labu un šad tad lasīt avīzē vai Bībelē. Vectēvs viņai teica: «Atkal deguns grāmatā.» Labiaudzināts bija vecmāmai labs arī lasīt nemācētājs. Pie viņas varēja justies netramdīts. Dūc piena centrifūga. Sēdi pie plīts un zīd ikšķi.

Spīdzināt

Viņš ņēma tukšu sērkokociņu kastīti un, tajā ielējis dažus pilienus ūdens, noķēra mušu tāpat, kā vecmāma un Ella mēdza ķert mušu: ar asu labās rokas grābienu gar galdu, kur muša sēž. Viņš ielaida mušu slapjajā sērkokociņu kastītē un lika kastīti pie plīts riņķa. Tvaiks drīz nosmacēja mušu. Kad darbinieks atvēra kastīti, no tās tvaikoja sērs un slapjš koks un muša, kājas savilkusi, augšpēdus gulēja beigta kastītes stūrī.

Vecmāma noskatījās šo spēli, bet nekā neteica, jo turpat bija Ella. Lai puikas māte runā. Ella ieraudzīja atvases spēli un tūlīt viņam uzsauca:

— Nespīdzini mušu!

Tas bija teikts draudīgā balsī. Tātad viņš spīdzināja. Viņš tikai bija darījis. Bet, kad tai rīcībai deva vārdu, tā bija spīdzināšana. Viņš vairs tā mušas negalināja. Ne Ellas drauda pēc. Bet viņa teica īsto vārdu: nespīdzini. Spīdzināt nav labi.

«Valodiņa»

Rudenī burtotājs uz savu roku «Valodiņā» saburtoja par bezdelīgu vidžu vidžu čurks. Otrā dienā viņš skatīja grāmatas, kas stāvēja vecmāmas plauktā pie virtuves sienas virs vectēva kristāla radio uz apakšējā plaukta. Lasītājs iemācījās lasīt gotisko rakstu, lai varētu lasīt vecmāmas Bībeli. Ella teica, ka Bībelē esot rupjības, kas bērnam nav jālasa. Atkal slikti. Bet uz Ellu varēja paļauties, kad viņa dēlam rāva piena zobus. Viņa aptina diegu ap zoba sakni, mēloja kā skuķe, kad viņai pašai rāva piena zobus, pēkšņi ass rāviens, un zobs laukā. Mazliet norūpējusies, viņa apskatīja zoba vietu un Labiaudzinātu, tad viņu pastūma, lai viņš iet.

Budži

Vasaras vidū vienmēr kāds staigāja zemeņu dārzā, pētīja stādus un plūca pa gatavai ogai. Roka rok dārzu. Kas grib dzīvot, dara dārzu.

Austrums zemeņu dārzā plūc zaļu zemenes aizmetni un prasa brālēnam, kā sauc to zaļo ogu. Zemene ir sarkana. Zaļai ogai vajag saukties citādi.

— Budzis, — Labiaudzināts saka.

Austrums jūsmīgi sauc:

— Iznīcināsim budžus!

— Kāpēc? — Labiaudzināts brīnās.

— Tā vajag. Es lasīšu. Tu turi.

Austrums plūc negatavas zemenes un liek Labiaudzinātam plaukstās. Gusta iet gar dārzu. Ieraudzījusi, ko puisēni dara, viņa sauc:

— Ko jūs darāt?!

Sanāk visi mājinieki. Divi mazi puisēļi stāv lielo vidū, un Labiaudzināts tur plaukstās pie krūtīm piespiestas zaļas zemenes.

— Kas tev nāk prātā? — Ella prasa.

Zaļas zemenes taču neēd. Skāde.

Labiaudzināts mēģina runāt pagājušā gadsimta beigās dzimušās paaudzes valodu:

— Austrums iznīcina budžus.

Austrums sāk raudāt. Labiaudzināts arī raud.

Ernestmilda nelaimīgā balsī saka:

— Ziemā Austrums daudz dzīvo pa sētu. Tur ir bērni no visādām ģimenēm. Viņš būs saklausījies, ka jāiznīcina budži. (Lauku zemes īpašnieki.)

Gateris (1)

Ja nav nekā labāka, ko darīt, var braukt ar truli. Aiz smēdes ir gateris. Jaunsaimnieki ziemā pa ragavu ceļu atved baļķus un novel pie gatera sliedēm. Zāgējot baļķi uzvel uz zema trulīša un uz sliedēm stumj gateri. Gateris stāv starp divām dzeltenbaltu zāgskaidu čupām, kas palikušas no iepriekšējā zāgējuma. Braucējs sēžas trulī, sper ar kāju, stumj ar koku. Aizbraucis līdz sliežu galam, viņš sēžas otrādi un sper kāju, stumj koku pretējā virzienā. Sliežu salaidumi kladz, tāpat kā braucot ar lielo vilcienu.

Graudnieka meitene šad tad izkāpj no gultas un savām lēllēm un iet sildīties saulē pie gatera. Viņai gultā izsutis dibens, un viņa to žāvē saulē, kad puika neraisās apkārt pie gatera. Puika pieslējis dēļus pie smēdes sienas. Tur viņam ir lievenis, kur glabāt egļu mizas. Biezas krijas viņš liek vienā kaudzē, otrā plānākas un trešā bojātas. Uz gluda dēļa viņš liek, ko no krijām izdrāzis, — dunčus, revolverus, šauteņu laides. Māk lasīt. Lasa vēsturi. Vēsture ir šaujāmie, durāmie un cērtāmie. Viņš griež arī laiviņas un

tvaika katlus. Dampim vajag skursteni. Viņš iesprauž tvaika katlā koka puļķi. Meitene arī atnāk ar kartupeļu mizojamu nazīti. Viņa ņem biezu, labu krijas gabalu un drāž drāzdama. Krijas gabals kļūst arvien mazāks, bet nekas neveidojas. Iznāk čīks, ko viņa aizmet. Bet, kad lietus lijis, viņa peļķē mīca zāģu skaidas kopā ar dubļiem un veido vienādus glītus kukulišus.

Noslēpums

Fabrikas zeme ir iznomāta graudniekam, un viņa ģimene dzīvo ķieģeļu ēkas otrā galā. Viņu vecā māte ir akla. Šad tad viņa taustās pār sliksni laukā. Labiaudzīnāts viņu ņem pie rokas un vada ap lietus pencelēm. Vecā māte saka — viņš esot labs zēns. Viņa gribot viņam atlīdzināt. Viņa viņam teikšot lielu noslēpumu. Lai uzšķirot sestajā Mozus grāmatā tādu un tādu pantu. Ja to zinot, tad veicoties labi. Labiaudzīnāts brīnās par lielo pateicību, noslēpumainību un ticību Bībeles panta spēkam. Viņš prasa savai vecmāmai, lai parāda sesto Mozus grāmatu. Vecmāma saka — tādas neesot. Esot piecas Mozus grāmatas. Sesto un septīto saucot par velna grāmatām. Ļaudis, kam patīkot citus vedināt uz māžiem un pesteļiem, tās drukājot.

Gateris (2)

Tad vienu rītu pie gatera ir daudz vīru. Mašīnists kurina tvaika katlu. Divi šķūrē vecās zāģu skaidas. Vectēvs liek gatera rāmī vakar vilētus zāģus. Daži ar mietiem veļ baļķi uz truļiem. Divi stumj baļķa galu gaterī. Zobrati velk baļķi gaterī. Zāģi ceļas un grimst, kož baļķi un birdina baltas skaidas. Kad baļķis izvilks cauri gaterim, divi vīri atskrūvē truļu dzelzs nagus, kas iekniebuši baļķi. Terpentīnu smaržodams, egles baļķis izvēršas vienāda biežuma dēļos. Vajag latas? Biezu dēļus gulda uz truļiem un velk vēlreiz gatera zāģos. Pie dampja dzirdams, ka dzensiksna vienmērīgi rit, šad tad plakšķ sasizdamās un gatera zāģi šņakst.

Labiaudzīnāts grieza dadžus un ar nazi zāģēja dadžu stumbrus gan kantainās sijās, gan dēļos. Taču otrā dienā dadžu dēļi bija ļengani. Savītuši, kur miza neklāj balto

serdi. Tad labāk lietot nezāgētus dadžu stumbrus. To galos viņš iegrieza robus un lika stumbrus tā, lai robi kakējas un iznāk mājas četras sienas. Dadža lapa der jūtam.

Kad dadži sazāgēti, viņš svilpa, izlaizdams dampim tvaiku, tāpat kā sestdienā dara lielajam tvaika katlam. Mašīnists vispirms ilgi svilpj dampja svilpi. Tad mašīnista puisis blāuj: «Sargās!» — lien zem dampja katla un atskrūvē tvaika ventili. Svilpdams, gārgdams tvaika mutulis šaujās ārā, sākumā spiedzīgs, uz beigām tumīgs, spurkdams karstu ūdeni.

Ceļš

Pie smēdes sienas karājas sarūsējušas federecēšas, ieziestas ar eļļu un petroleju, lai nolobās rūsa. Bet tepat bija arī purvs ar vīgriezēm un pļavā likloču upīte. Aiz Fabrikas auzu lauka vīgriezes kāpj no purva pļavā. Caur egļu dzīvzogu var redzēt pajūgus, kas brauc pa Dikļu—Valmieras lielceļu. Vecmāma saka — uz ceļa esot tikpat daudz notikumu, cik avīzē. Tirgus dienās apņēmīgi pajūgi brauc, vezdami sīkus mājlopus un putnus. Visas radības dodas uz Zilo kalnu, kas zilo ceļā uz Valmieru. Viņi brauks caur Staļmežiņu. To tā sauc tāpēc, ka ogotāji, dodoties purvā lasīt dzērvenes, sien mežiņā zirgus. Uz Valmieru braucēji nesies zirgus Staļmežiņā. Zilajā kalnā augšā braucot, viņi izkāps no ratiem, lai zirgam vieglāk. Viņi pārbrauks Zilo kalnu pār tā kreiso — zemāko pusi. Tad zirgs, lēni no kalna iedams, turēs ratus. Aiz kalna viņi iebrauks līdzenumā, kur kopti lauki. Sauri lauku ceļi pievienojas lielceļam. Drīz vītoli gatve ved Valmierā. Aiz vītoliem ir sliedes. Tukšu vagonu rindas stāv uz sliedēm. Te viss ir kārtīgi cits aiz cita. Te ir lineāri puritāņi. Labiaudzināts priecīgi lasīja Doku Ati un Neikenu. Fabrikas smēdes siena bija angļu sarkana, šur tur iemūrēts pa lillā kriegelim.

OTRĀ NODAĻA

Tāla atbalss no amerikāņu esejista Ralfa Voldo Emersona domām vadīja Labiaudzināta tēvu Andreju un māti Ellu. Censties sevi īstenot. Laimi var meklēt savā dvēselē. Tad rūpējies, lai savu dvēseli nepiesārņotu, lai tai nedarītu pāri un tai labi klātos. Klausī to un nespied. Klausies savu sirdsbalsi. To sapratis, tu spēsi darīt.

Arī Ivandes Kaijas romāni pret iedzimto grēku bija gulsnējušies Ellas sajūtās: cilvēks drīkst dzīvot, nejudamies vainīgs par savu seksuālo dziņu. Dāņu literatūrkritiķa Brandesa idejas lika vērsties pret provinciālismu un konservatīvismu, tikties uz reālismu un sociālu apziņu, darboties sieviešu kustībā. Laulātajiem nav jālip kopā. Norvēģu lugu rakstnieka Ibsena lugas aicināja runāt, ko laudis tiecas slēpt. Ella varēja būt Hedviga. Pile bija upē. Mainīties. Nebīties no maiņām.

Bet cilvēkbērna prāts un jūtas ir nestabila kopa. Tā šļūd un grozās, un laikiem tai patīk kavēties draņķī. Kāds vienmēr dod to draņķi. Mācoties Valmieras tirdzniecības skolā, dzīvodama mēbelētā istabā un vakaros gultā tēju dzerdama, Ella aizrautīgi lasīja krievu literāros žurnālus «Nīva» un «Neva», kas sniedza saldkaislīgus romānus, patētisku dzeju un daudznozīmīgus stāstus. Vēlu naktī tēja bija izdzerta, romāns izlasīts. Māsa Irma gulēja savā gultā. Ella dažas stundas bija izbēgusi no vienmēr esošās tagadnes. Kad ikdienu galīgi apnikusi, viņa gāja no Valmieras pār Zilo kalnu uz Dikļiem. Cik labi vērt Fabrikas virtuves durvis un sastapt gaišo, rāmo māmu! Gan viens, gan otrs no bērniem pēkšņi pārripoja Zilo kalnu, ierazdamies pie māmas.

Nelipt kopā. Bet 1926. gada rudenī Ella ar Labiaudzīnātu pārcēlās uz Rīgu un kopā ar Andreju irēja no Arvildas vecākiem Pakalniem koka mājas augšstāvā trīs istabas ar tiesībām lietot ķēķi. Andrejs ievācās Baznīcas ielā 43, 2. dzīvoklī — ar plauktu lauksaimniecības literatūras, avīžu izgriezumu mapēm par kooperāciju un izrakstu kladēm, šo to no Kurzemes un Zemgales vēstures un latviešu rakstnieku kopotiem rakstiem — ar Rozes izdoto Saulieti un Deglavu; Rozes izdotais romantiskais Akurators viņu neinteresēja. Ar Gulbja izdoto Doku Ati un Merķeli; Gulbja izdotā sociāltrauksminiece Aspazija un vecnacionālais Pumpurs viņu neinteresēja. Ella plauktā pievienoja bērnu literatūru un dažus pasaules literatūras romānu tulkojumus par latu gabalā, ko apgāds «Grāmatu Draugs» sāka izdot tajā gadā.

Ella abonēja Labiaudzīnātam bērnu žurnālu «Mazās Jaunības Tekas» un, kamēr viņš nemācēja lasīt, viņam lasīja priekšā. Labiaudzīnāts zināja, kas ir un ko dara Pauks un Šmauks, Svelpjošais Bigelbogels, Ziemeļu Robinsons, Sveices Robinsons, mazie eskimosi, mazie filipīnieši un daudzi citi mazie no Lusi Fič Pērkinsas stāstiem.

«Jaunības Tekas» lasījis bērns zina, kā rīkoties piramīdās, kā Indijā, kā Sahārā un kopā ar Haufa mazo Muku pie arābiem. Bērnu stāstos visur ir briesmas. Viņš vispirms piramīdā ielaidis Riki Tiki Tavi no Kiplinga «Džungļu grāmatas», lai mangusts izvajā kobras. «Jaunības Teku» izdevējs Jesens rikoja žurnāla abonentiem bērnu grāmatu izlozi. Ella devās uz izlozi un laimēja Birznieka-Upīša darbus un dažus tulkotus pirātu dēku stāstus Klusā okeāna salās no Jesena izdotās «Jaunības Bibliotēkas». Viņa iekampa saimniecības naudā, nopirkdama vēl dažas grāmatas. Mājā izklāstot atnestās grāmatas, viņas sejā mainījās te prieks, te skābums par iegūto fantāziju.

Pakalnam dzīvojamā istabā bija pīts krēsls, kur iesēdies viņš svētdienas rītos mēdza lasīt avīzi. Ella un Andrejs svētdienā iziedami atstāja Labiaudzinātu pie Pakalniem. Tādam gadījumam kluču un rotaļlietu kaste stāvēja Pakalnu istabā. Pakalniete rīkojās virtuvē un sasaucās ar Pakalnu pītajā krēslā. Daždien Pakalnam patika runāt ar Labiaudzinātu. Viņš jautāja, pats atbildēja, pa reizei vedināja puiku atbildēt, runādams un kustēdamies gausi un mērķtiecīgi, kā dara amatnieki. Saulainā svētdienas rītā Pakalns ved Labiaudzinātu gala istabā, kur ir Pakalnu guļamistaba, un rāda dārzu un koka namiņu Baznīcas ielas otrā pusē.

— Tur dzīvo Rainis, — Pakalns saka. — Nez vai šorīt viņš jau bijis dārzā staigāt?

Ak tad tur Rainis dzīvo. Ella bija teikusi, ka viņš te kaut kur dzīvo. Tiešām, Rainis dažreiz staigāja dārzā. Stāstītāja balss saka: ne vairs jauns, Satversmes sapulces vicepriekšsēža amatā neievēlēts. Nobela prēmija noskausta. Ar jūsmu vairs nekā nevarēja. Patoss un jūsma bija aizgājuši līdzī Raiņa māsaī Dorai un viņas vīram Stučkam uz Padomju Savienību, kur ar patosu un jūsmu kurināja cilvēkmotorus. Rāmie, mazliet depresīvie palika Latvijā: apdomīgākie, pazarītes. Bet arī tie savā neatkarīgā valstī gribēs gūt un raust, kas nozīmējot baudīt brīvību. Vai valsts jaudās to dot, ja tās iedzīvotāji mainās tikai uz guvuma pusi?

Pieaugušie gāja uz Neatkarīgo mākslinieku biedrības ballēm un bazāriem. Kā Arvids, tā Ernests bija Neatkarīgo biedri. Brīvībā raisīties. Pēc pārvērtībām izteikties. Labiaudzināta tēvs Andrejs negāja līdzī uz sarikojumiem. Viņš mājā pie galda zīmēja uz rutiņu papīra plānus, kā lauku mājās pārbūvēt dzīvojamo māju. Viņš bija vecākais

dēls, un viņš mājas mantos. Protams, brālim Mārtiņam un māsai Annai jāmaksā viņu daļas. Kamēr daļas nav izmaksātas, viņš ir tikai trešdaļsaimnieks. Viņa māte arī nedomā, ka dēlam būtu daudz saimniekojams, jo viņa joprojām jūtas saimniece. Andrejs zīmēja uz rūtiņu papīra jaunu klēti un cūkkūti. Ar govslapiem viņiem nekad nebija veicies. Govis mitinājās vecās riņķa kūts, rinkas, atlikušajā posmā, ko viņš ar sarkanu zviēdru aizsargkrāsu bija nokrāsojis pret koka puvi. Bet ja vairumā audzētu pupas un zirņus un ierīkotu maltuvi? Rīgas restorāni meklē labus zirņus. Ar pupu miltiem varētu barot bekona kūkas.

Vai arī Andrejs virtuvē pie galda ar Pakalnu runāja par politiku. Pilsētas alga labi der lauku mājām. Protams, ģimenes dzīve pilsētā ir dārga. Viņš patlaban strādāja Latvijas atjaunošanas sabiedrībā «Lats», kas ar aizņemtu kapitālu ārzemēs pirka lauksaimniecības darbarīkus, mājlopus, zirgus un tos pārdeva lauksaimniekiem. Ella dēvēja «Latu» par kupčiem. Andrejs teica — tā gluži neesot, jo «Lata» ienākums uztur Zemnieku savienības avīzi «Brīvā Zeme». Par Saeimu Andrejs mīlēja teikt, ka Saeimas deputāti esot plāpas un niekkalbjī. Tā daudzi teica. Mazāk bija tādu, kas, apmēram kā Pakalns, atbildēja, ka deputātiem nav nekam sevišķam jābūt: pietiek, ja deputāti pārstāv vēlētājus un veido likumus. Andrejs teica: «Mūsu Saeimas deputātiem liekas, ka politika nozīmē taisīt intrigas.» Pakalns domāja, ka deputāti grib zināt, kas notiek. Viņiem jāzina, kas notiek. Viņi runā par to, kas notiek. Tad dažreiz izklausās, ka viņi tenko.

Ella neklausījās tādas sarunas. Kas tur ko spriedelēt, vai Saeima ir slikta vai laba? Cik sieviešu ir deputātes? Maz. Jaunās valsts dedzība vadīja Ellu. Darīt, drikstēt, prast. Kādam jāuzdrikstas, ja grib ko veikt. Vēl maz zināja, kā daudziem darīt kopīgi bez liekas uzdrikstēšanās. Kārlis Ulmanis bija viņas paraugs. Ulmanis teicis: «Sugas teļu nevar izaudzēt vienā paaudzē.» Nākamo saeimu deputāti varbūt domās skaidrāk. Viņa sludināja: ja kāds uzdrikstas, daudzi viņu tiesā, kritizē. Tad mēģini dzīvot tā, lai zini, par cik, kur un kā var drikstēt. Drikstēt, prast, darīt. Tālas atskaņas no virsaiša un krīva. Ellu pašā jaunībā neko nemanīja. Jūta tikai, ka tuvumā ir mierīga un silta radība. Ātra kustība, īsa, izteikta, un kaut kas bija padarīts. Viņas darītais bija glīts un gatavs.

Daždien viņa veda Labiaudzīnātu uz bērnu stūrīti Strēl-

nieku dārzā. Paviljonā darbojās pirmskolas bērnudārzs jeb bērnu stūrītis Nilsona jaunkundzes vadībā. Pagājušā gadsimta beigās apkārtceļojoši zviedru aužamo nīšu pārdevēji bija aizprecējuši vairākas meitas no Valles Zemdālē uz Smolandi Zviedrijā. Zviedrs Nilsons bija precējies Andreja tēvteva māsas, krodzinieka atraitnes Zedelmanes, meitu, Nilsona jaunkundzes brālis Haralds dzīvoja Zviedrijā un studēja inženierzinātnes. Vasarās viņš apciemoja māsu, kas ziemu strādāja Rīgā bērnu stūrītī un vasaru saimniekoja Vecumnieku pagasta beidzamajās mājās Beidzējos — uz kuru pusi, vai uz Birzgales, Taurkalnes, Stelpes, Baldones vai Misas pusi? Laikam uz Birzgales pusi. Gājēji teica, ka Nilsona jaunkundze esot skopa. Nilsona jaunkundze teica, ka gājēji ziemā no viņas mājas sazogot arī vasaras algu. Pret gājējiem Beidzējiete turējās kā veca latviešu saimniece. Bērnu stūrītī viņa strādāja kā zviedru humāniste. Viņa rādīja bērniem izcilāko un smalkāko, ko zināja, — zviedru dabas pētnieka Linneja darbus. Savos Beidzējos viņa bija livoniete, kas dīrā gājējus. Tā kā Nilsona jaunkundze turējās pie zviedru un latviešu sociāldemokrātiem, Ella abonēja Labiaudzīnātam sociāldemokrātu bērnu žurnālu «Jaunais Cīrulītis». Tajā bija citāda lasāmviela nekā kalvinistiskās muižas drūmo rakstnieku stāsti, ko bērni lielos vairumos lasīja skolā latviešu valodas stundās. «Jaunajā Cīrulītī» varēja lasīt Raiņa dzeju bērniem un Strādnieku teātrī izrādītas bērnu lugas. Ne vairs jauns, Rainis no trimdas bija atgriezies paštaisnajā Jaunlatvijā. Trimdā viņa raksts bija kļuvis it kā nedzējisks, mērķtiecīgs.

Bērnu stūrīša mikroskopā Labiaudzīnāts skatījās augu šķiedras. Viņš redzēja, kā ar instrumentu apskata priekšmetu un priekšmetā saskata tā sastāvdaļas. Saka «ābols», bet ābolā ir šķiedras. Instruments taisīts, lai redzētu, kas šķietamajā ir īstens. Diezgan kravājis kluču kasti, viņš staigāja bērnu stūrītī un skatījās, kā bērni spēlē spēles. Pieaugušie kravā kluču kastes. Viņš redzēja, kā bērni zīmē. Viņam neveicās zīmēt. Visi Ellas radi prata veidot mālu, griezt koku un zīmēt. Viņš nespēja uzvilkt ne taisnu līniju. Viņš šķirstīja herbāriju. Ella zināja nosaukumus augiem un radībām. Viņas māte viņai devusi vārdus, ar ko notvert radības un saprast puķi, to pat neaizskarot. Labs zvērs skraida apkārt. Cilvēks labprāt gribētu to iegūt. Ej nu skrieni zvēram pakaļ. Bet, ja zvēram zina vārdu, viņš ir tavs. Tu vari viņu piesaukt vārdā. Bet Labiaudzi-

nātam arī patika mikroskopā skatīt šķiedras. Kaut varētu redzēt ilgo darbību, kā tās veidojušās! Bet tāda laika instrumenta nebija. Ar lupu viņš skatīja kaltētus kukaiņus. Nilsona jaunkundze lika viņa pirkstus uz rakstammašīnas taustiņiem. Viņa teica zviedru sakāmvardu: «Kā klāj, tā jāguļ.» Kā tu dari, tāds būs iznākums, ar ko tev vai citiem jādzīvo. Kad viņš kļūdījās, viņa piebilda: «Neguli. Tad klāsi labāk.» Skatīdams akmeņu kolekciju, viņš meklēja akmeņus, ko pazina no nodegušās linu fabrikas pamatiem Fabrikā. Ella un Andrejs kopīgi abonēja Brēma «Dzīvnieku valsts» daudzos sējumus. Citur citās pasaules malās, kur ir pastāvīga dvinga un suta, putni, rāpuļi, kukaiņi un zvēri izlaidušies krāsās un formās. Bet arī tie dzīvo, tāpat kā te ziemeļos dzīvo ziemeļu radības.

1928. gada vasara bija neparasti lietaina. Zemiene ap Lubānas ezeru pārplūda. Valsts pārvietoja bērnus no Lubānas uz citiem Latvijas novadiem, lai ģimenes viņus izmitina. Ella tūlīt klausīja valsts aicinājumam un no stacijas atveda bailīgu, vāju puīseli, kas rokā nesa pauriņu ar nedaudziem veļas gabaliem. Viņam iekārtoja gultu koridorā pie drēbju skapja. Labiaudzināts viņam rādīja, kā viņi te pilsētā dzīvo. Dot, lai lielītos. Svešais puika skatījās. Viņš negribēja ņemt. Neko daudz viņš nespēja pateikt. Bet no retiēm vārdiem, ko viņš teica, varēja saprast, ka viņam labāk liekas tā, kā dara Lubānā. Viņš kļuva arvien sērīgāks. Rotaļu biedrs viņš nekāds nebija. Viņš vispār nezināja, kas ir rotaļāties. Viņš zināja tikai iet un darīt, kaut gan daudz jau viņš nejaudāja un nemācēja darīt, kā likās Ellai un Labiaudzinātam. Ella labprāt viņu tramdīja. Istais dēls brīnīdamies juta: kamēr svešais zēns viņu mājā, Labiaudzināts ir nevainojams labākais dēls. Kad svešais zēns brauca atpakaļ uz Lubānu, stacijā visi bija priecīgi — kā viesis, tā mājinieki.

Istais dēls gāja mātei līdzī uz Aleksandra tirgu Brīvības un Matīsa ielu krustojumā. Viņi gāja pa Rīgas ielām, kam abās pusēs ir nevienāda augstuma nami un liepas aug ielas malās. Dārd piēna rati, ormaņa zirgs aizcilājas ar mīkstiem pakavu klakšķiem. Zils naftas buss brauc aiz strupa, augsta «Vulkāna» autobusa. Šķirbains pirmskara tramvaja vagonis mijas ar plūdlīnijas vagonu. Kārtībniekam ir galvā apaļa franču policista plakandibene. Armijas laudis nes uz galvas nošķiebtas poļu veida parādes cepures. Krievu platums Vidzemes dzelzceļiem, vācu sliežu platums Kurzemes dzelzceļiem. Eiropas modes un

pašauštāis. Manufaktūras salikumi gan uz darbā sacietējušiem augumiem, gan uz lunkaniem, Jūrmalā cepinātiem augumiem.

Katrs kaut ko iekāroja. Visi kaut ko krāja — naudu, avīzes, dzelžus, grāmatas, pogas — vienalga ko, lai justu pilnību un nejustos apdraudēts. Bija iespējams mazliet vairāk iekārot. Ja kāro, jāiet uz tirgu. Istais dēls un māte brauca ar tramvaju uz Daugavmalas tirgu: būdu iela ar žurku pagrīdi Daugavmalā un atsevišķi uz bruģa novietoti stendi. Tāla ataina no pilsētas piemūra tirgus, kur Hanzas pēcteči kaislīgi pārdeva maizi, desas, šķiņķus, svaigas un žāvētas zivis, biezpienu, skābu krējumu, sviestu, olas, kautus un dzīvus putnus, medijumus. Tirgus sievām ziemā priekšauts virs kažoka, ausenīca vai kažoka apkaklē iemaukts lakats, cimdi bez pirkstiem. Uzkārti svāri, kase — bleķa kaste. Daudzi Rīgā pārdeva ēdamo, jo visapkārt ļaudis prata ražot — kopt mājlopus un putnus, kopt dārzu, stādīt un potēt, un kopt augļu kokus, ogu krūmus un pārstrādāt graudus. Hanza: gūt! Celt, lai gūt! Strādāt, lai celtu! Modernā sabiedrība: kopot! Klīdināt! Radīt, ne citam citu uzmanīt un rāt! Labiaudzīnāts stāigāja pie rokas Ellai līdzī, īpaši viņu kavēdams pie svaigu zivju galdiem. Nesātīgas jēlu mantu kaudzes un briesmīgs temperaments, ar kādu tās tapa klīdinātas. Lai kundzīte nerunā, šai pašai žaunās bāls, ne līdakai. Lai kungs palūko, kas viņam ieskābis. Tā laika literārā mode teica, ka pilsēta esot ormaņi, tirgus sievas un satiksmes policisti. Latvieši joprojām bija pelēki. Bet nogrimušo šķiru ļaudis — vācu, krievu aristokrātija, ļaudis, kam bijuši impēriju amati, — rādīja, kas no godības atlicis. Pēkšņi tirgū nāk pretī cilvēks, kam mugurā ir pagājušais gadsimts, pirmais pasaules karš un tagadne: ketovejs, ūsas, pašauštās vadmalas bikses pūsmastā, stilbtīņi, lakādas kurpes un naģene.

Dažreiz Ella ar Labiaudzīnātu gāja pie Ellas māsas Irmas, kas strādāja Zemnieku savienības birojā. Ella pēc bērna dabūšanas dzīvo mājā sievas un mātes lomā. Andrejs arī strādājis turpat birojā. Labiaudzīnāts ir Irmas krustdēls. Irma nav precējusies. Ir jau šad tad pa kādam tīkamam vīrišķim, ar ko kopā doties Zemnieku savienības izbraukumos. Bet tie aizklīst. Jaunajā valstī dzīve iet strauji. Nez kāpēc? Varbūt nezina, ka var apstāties. Būtu apstājušies un kāds sācis domāt. Lai kā, Irmai ir diezgan, ko darīt.

Elizabetes ielā 14a viņi iegāja patumšā, platā kāpņu un lifta telpā un caur rotājumu greznību uzkāpa otrā stāvā, kur mīta Zemnieku savienības partijas birojs. Irma ar zelta brillīti sēdēja pie grāmatvedes galda. Zem galda pa rokai un kājai stāvēja ielas kurpes, lietussargs un rokassoma. Biroja darbvedis Freidenfelds apsveicinājās ar Ellu un Labiaudzinātu. Ar viņiem runāja Vālberga jaunkundze un jauna dāma ar kupliem matiem, Čižas jaunkundze, saukta Čižiks. Kāds no daudzajām atvilktņēm izņēma marmelādes kastīti, kam roze uz vāka, un cienāja Labiaudzinātu. Ar biroja ļaudīm kopā radās apvaldīta, priecīga un lietišķa sajūta. Bet Labiaudzināts nomodsapņoja kopā ar Vālberga jaunkundzi dzīvot Klusā okeāna salā. Varbūt Antarktīdā. Viņš viņai cels sniega ķieģeļu būdu. Ar Vālberga jaunkundzi zēģelēt uz Fidži salām. Burinieka kapteinis, vārdā Stīvensons. Vientuļā salā Labiaudzināts un Vālberga jaunkundze darītu, kas nav atļauts. No okeāna salas viņš atvestu maizes koka stādu. Kur varētu to stādīt? Varbūt Strēlnieku dārzā pie bērnu stūrīša. Ella pirka saldas jāņakoka pākstis un tās grauza, vakarā gultā guļot un lasot.

Iekšrīgas bieži krautā vēsture beidzas pie kanāla. Tur ir Zigrīda Meierovica bulvāris un Aspazijas bulvāris. Vudro Vilsons pēc pirmā pasaules kara runāja par politiku bez slepenībām. Meierovics mēģināja Baltijas politiku veidot ar līgumiem, bez slepenībām. Viņu drīz nosita. Ap kanālu ir koki, krūmi, mauri. Gājējs iet pa šo elpas joslu un aiz Elizabetes ielas ieiet komerciālos kvartālos. Rīgas dzīvokļi, kur nekārtnās istabās starp parādes durvīm, ķēķa durvīm un sētas šahtu ļaudis dzīvoja un tikās, un runāja, un darīja. Ver priekšdurvis un no kāpņu telpas ieej priekšnamā. Gar drēbju pakaramajiem, pa koriodru, kur dažā dzīvoklī grāmatu plaukti salikti gar sienām, var ieiet vairāk vai mazāk piekrautā istabā. Neparasti daudz gleznu, zīmējumu un grafiku. Rīgas mākslinieki ir čakli un prot kā pārdot, tā dāvināt. Strādājamais stūris mājasmātei, kur stāv šujmašīna, aužamās stelles vai kas cits, ar ko viņa brīvā laikā rikojas. Snaužamais stūris mājastēvam, jo diemžēl piekūst, ja bez daudzām citām interesēm jāstrādā arī maizes darbs. Meitas istabiņā pie virtuves parasti mitinās kāds no bērniem pusaudzā gados.

Vecāki un jaunāki pieaugušie nesa sevī bijušo bailu atliekas. Kara muzejā Pulvertorni apskatāmi sodāmie rīki un ieroči. Fotogrāfijā redzami lielgabali zem Daugavas

dzelzs tilta. Uzspridzināts dzelzs tilts. Dzelondrātis tīti gūstekņi, ko bermontieši mērcējuši ledainā Daugavā. Tilberga glezna rāda, kā landesvērists, mauzeri pacēlis, grasās šaut jaunu un skaistu gūstekni. Ko ļaudis tur 1919. gadā darija? Kas dzimis 1922. gadā, izticis bez 1919. gada. Daudzi no viņa vecāku paaudzes negribot kavējās kādā pagātnes gadā. Labiaudzīnāts nejuta vajadzību apstāties 1919. gadā. Varbūt viņam rezervēts kāds cits gads? Vai neatkarīgā Latvijā dzimusi paaudze kā apmāta gribēs kavēties 1945. gadā?

Ellas un Irmas jaunākā māsa Gusta, precējusies ar Frici Ansonu no Bikstiem, dzīvoja jaunā dzīvokļu namā aiz Sarkanajiem spīķeriem netālu no pareizticīgo koka baznīciņas. Pirmā pasaules kara laikā Ēlla, Irma un jaunākais Fricis strādāja jaundibinātās Zemnieku savienības birojā Valkā, kur Kārlis Ulmanis bija viņu priekšnieks. Brīvdienās māsas veda Frici uz Fabriku, un viņš tur satika Gustu. Ansoniem nu bija meitene Rasa un puika Alnis. Fricis veidoja Zemnieku savienības presi: akciju sabiedrība «Rota» avīzēm un paļu sabiedrība «Zemnieku Domas» grāmatām. Ansoni bija lielie radi. Intelektuāli arvieši bija ne nu gluži mazie radi, bet savrupi radi. Ellieši un dzimtas galoda Irma atradās vidū. Ernests, pārtīkdam no skolotāja algas, nemitīgi radīja. Viņam nekas nepiederēja, bet bija paša gleznas, grāmatas un dievturu draudze. Viņš domāja, ka tas, kas spēj, tas drīkst. Tādu viņu aprīņoja Ēlla. Labiaudzīnātu krustot, viņa ierakstīja Ernestu par krusttēvu. Ernests gan to nedomāja nopietni. Ar kristīgo muižas baznīcu viņam nebija pa ceļam. Viņa māma dzīvoja hernihūtiešu tradīcijā, jo viņas tēvs bijis hernihūtiešu draudzes amatpersona un māte jaunībā kopusi teicējtētiņa austrieša māju. Hernihūtieši ar vācu luterāņu mācītājiem sacentās par latviešu dvēselēm. Ernests dievturos noņēma dvēseles latviešu luterāņu mācītājiem. Viņš jūta, ka latviešiem ir īpatnēja, gadu simtos veidojusies dvēsele. Viņš gribēja izdibināt, kas ir tajā latviešu dvēselē.

Kad Ēlla ar Labiaudzīnātu gāja pie Ansoniem, Rasai allaž bija labs, ko rādīt: jauna kluču kaste no Šveices, angļu humora žurnāls «Punch» (Ķipars) ar jocīgiem tipiem priecīgi izliktās lappusēs. Rasa sēdēja uz zviedru krēsla, kur bija jauzams audekls un koks, turēja žurnālu un šķīra lapas. Jauns parkets, jauns krēsls, māsīca — ārisks bērns, kas labprāt gāja ārā smilšu kastē, kur bija

ievestas svaigas dzeltenas smiltis no Rīgas smilšu kalniem.

Vienā no radu ģimenēm jaunieši darbojās Latvijas komunistu partijas jaunatnes organizācijā. Kadīķu Alda šad tad ieradās pie Ellas un sūdzējās par politpārvaldi, kas liedzot viņas brālim dabūt darbu. Dzimtas labējie ļaudis bāra Aldu un gudroja, kā gādāt jaunajam Kadīķim darbu. Viņš sāka strādāt «Zemnieku Domās» par bodes puisī.

Tagadējas gribas: bijušas bailes. Ellas balss drūmi stāstīja, ka 1918. gada ziemā Rīgā, vācu okupācijas laikā, redzējusi, ka gājējs ceļ no ielas suņa mēslu un to ēd. Labiaudzīnāts zināja, ka tas notikums pieder ūdensšķirtnes laikam, kad pašu valsts vēl nespēja viņus pasargāt. Šad tad pa atmiņai uznira no pagātnes, atkārtota kļuva leģenda. Fricis Ansons, būdams Ulmaņa adjutants, apšaudē lēcis no auto un sabojājis ceļu. Ella glābusi zem savas gultas Andrievu Niedru no boļševikiem. Atmiņās gan saplūda kopā vairākas personas, kas bijušas zem tās gultas. Kad lielnieki 1919. gada janvārī ieņēma Rīgu, Irma atradusi darbu viņu pasu birojā. Viena no kolēģēm naktī izklaidējusies, šaujot apcietinātos buržujus. Skaista meita, naktī kā vampīrs. Dienu darbā arvien miegaina. Irma aiz savas brillītes nedomāja kādu nosodīt. Ja nu kāda ir tik dulla, ka viņai vajadzīgas vīriešu asinis, par to pat nav vērts runāt. Par to var tikai brīnīties. Vai nu tāpēc, ka buržujš, jāšauj nost? Irmai bija darba diezgan. Dažam labam toreiz vajadzēja lieku pasi, un viņa varēja to sagādāt. Valkā 1917. gada pavasarī Ulmanis saslimis ar plaušu karsoni. Viņa darbiniecei Ellai uzdots viņu kopt. Tikko slimnieks sāk gārgt, viņa tam dod elpot skābekli. Kad skābekļa balons strauji iztukšots, nakts vidū jādodas uz aptieku pēc jauna. Ej nu tukšās pilsētas ielās un dauzi durvis un logus, līdz aptiekārs uzceļas. Pusnemaņā gulēdams, Ulmanis sev čukstējis: «Es nedrīkstu mirt. Es nedrīkstu mirt.» Vai varbūt viņš teica: «Man jādzīvo. Man jādzīvo.» Dažreiz Ella te traģiski, te nebēdīgi izmeta pa teikumam, kā viņa šāvusies ar tēva skrošu bisi. Skrotis ķērušas plecā, ne sirdī, kā domāts. Roka kopš tā laika ir vārga. Nervs, lūk, te, pušu. Tāpēc viņa nevar slaukt govis. Lai nemēģina viņai uzspiest slaukt govis. Citreiz šis stāsts pārvērtās stāstā, kā Ella nesusi igauņiem Ulmaņa ziņu. Viņa gājusi caur Strenču mežu, un kāds viņu sašāvis. Bet karavīri taču šāva ar lodi? Nē, šauts ar skrošu bisi. Kā papa bucojis baronam roku. Mēs salūzīsim. Laktas

puisis nosūdzējis papu lieliniekiem. Tie veda papu šaut Strenču mežā. Viņš nometa kažociņu un bēga. Varbūt puīši gribēja baidīt nikno kalēju. Likās šaut un palaida. Viņš kā ārprātīgs skrēja caur Strenču krūmiem.

Patvaļīgo paradīze. Baltijas telpā vienmēr bijis viegli rīkoties patvaļīgi. Muižas, kārtas, kroņa vai armijas aizbildnībā kādu laiku var būt patvaļīgs. Ļaudis noskatījās, kā to dara. Zemes iedzīvotājos radās rakstura īpašība: tikko iespējams, rīkoties patvaļīgi, pat nelikumīgi. Atsit cepurīti pakausī un dara. Kādreiz varbūt domās, ko darījis.

Jaunajā valstī bija savs likumīgs balss orgāns — Saeima. Saeima saka gribu un sver, vai griba der. Arī apkārtējo tautu ļaudis, kas dzīvoja Lavijā — vāci, krievi, poļi, žīdi —, ar saviem deputātiem Saeimā teica savu gribu. Valsts maksāja minoritātēm par viņu skolām, lai viņi var savā valodā skolot gribu un balsi. Par to viņi piedalījās kopīgajā spēlē. Stipras dažādas gribas ritēja cita gar citu, cita citu darbinot.

Taču kādu iemeslu dēļ ļaudis laikam dzīvoja par strauju. No dažādiem, pat pretišķīgiem ļaudīm salikta sabiedrība. Krustceļi starp rietumiem un austrumiem. Koridors no ziemeļrietumiem uz kontinentu. Telpa, kur sastopas industriālisms un agrārisms. Robeža, kur 20. gadsimta 20. un 30. gados sastapās kapitālistisks veids saimniekot un sociālistisks veids saimniekot. Daļa sabiedrības izmantoja brīvību, lai strauji pašuzņemt. Sociāldemokrāti savukārt norādīja, ka viņiem ir citāda uztvere par to, kas ir svarīgs un kas nav svarīgs.

Dienas avižu lasītājs varēja jaust drudža bacīlus, kas dīda ļaudis, kuri mazāk pasargāti. Kam nebija sava zeme vai cits īpašums, tie bija mazāk pasargāti. Baltietis ir kluss un darbīgs, ja viņam ir sava dārza dobe. Tūkstošiem agrārās reformas radītu jaunsaimnieku iekārtoja savu māju. Bet bija tādi, īpaši pilsētā, kam nebija ne dobes, ne jaunsaimnieka zemes gabala. «Jaunākajās Ziņās» varēja lasīt par slepkavībām, patvaļībām, laulātu ļaužu skandāliem. Kara gados prāts un miesa bija nodeldēti. Iecietība, patiesība un skaidrība varēja dziedēt. Lai dziedinātu miesu, valsts tūlīt organizēja obligātas slimokases. Visvairāk piepūle spieda sievietes. Kad Arvmildai dzima meitene Māra, Milda gandrīz nomira. Ella zaudēja lielu, veselīgu puiku, kam nabas saite aptinusi ap kaklu un dzimstot nožņaugusi. Nolles dzemdību klīnikas māsa par

to atlaista no darba. Dāmas māja ar galvu un apliecināja: «Atlaista.» Bet Labiaudzīnātam brālis bija pagalam. Gustas trešais bērns, meitene Zilīte, mira ar bērnu vēdera kaiti. Milda zaudēja nelaikā dzimušu bērnu.

Ella saprata — bērnu slimības nāk un iet. Tās ir jāizslimo. Kad Labiaudzīnāts slimoja vairāk, nekā parasts, gan ar mandelēm, gan ar ausu sāpēm, gan viņam bija nātrene, vēja bakas, cūciņa un garais klepus, Ella teica, ka Andrejs pie tā vainīgs, tāpēc ka viņš ir desmit gadus vecāks par viņu. Daudzās bērna kaites nākot no paveca tēva puses. Desmit gadus vecāks? Nu jā, astoņus gadus un piecus mēnešus vecāks.

Lieldzimtas sievas un bērni vasarā brauc uz Dikļu Fabriku. Tur ir birzs, upe, dārzs, pļava. Graudnieks pa uzbraucamo tiltu kūts galā ved siena vezumu uz kūtsaugšu. Pagalmā aug īss, strups mauriņš, kur spīd baltā āboliņa paklāji. Mauriņā iestaigātas takas krusto aku. Kad rīta rasa spīd sūnās un zālē, vecmāma atgriežas no birzs, priekšautā nesdaļa sēnes. Slīpa rudens saule spīd birzī starp bērzu stumbriem kā no augstiem, šauriem logiem. Birzs galā, pļavas malā ir pamesta pirts. Logiem nav rūšu. Kvēpi klāj krāsns akmeņus. Bāla bezchlorofila zāle stiepjas no grīdas šķirbām. Mājas atējā aiz kūts piramīdas augšgals vienmēr ir rūpīgi nostumts un atejas bedre izkaisīta ar nedzēstu kaļķi. Vectēvs to dara rīta agrumā, dažreiz vecmāma. To dara rīta agrumā, lai bērni to neredz. To redzēt tiem būtu slikti. Labiaudzīnāts, to redzot, nekā sliktā nejūt. Visu ko gadās redzēt.

Viņš staigā ar mājas suni. To sauc par Bobi, bet Bobis ir kuce, tāpēc vecmāma Bobi sauc par Bābu. Vasaras dienvidos Bobis un puika kļīst uz upi. Suns trenkā vārnas. Puikam uznāk kāre medīt, gūt. Viņš dodas uz māju, paņem galda dakšiņu un, pie upes atgriezies, dur mazas vēdzelītes, kas upē guļ starp akmeņiem. Viņš mauc mazās zivtiņas uz smilgas un nes vecmāmai, lai viņa cep. Vectēvs tā pārskaišas, ka nejaudā vairāk skaisties. Viņš saka, lai met zivteles vārnām un beidz niekot zivis. Vecmāma tomēr ņem zivtiņas un cep uz mazās pannas. Vectēvs tās neēd, tikai saka, ka cepot izniekots sviests.

Dikļos bija birzs, upe, dārzs, pļava; dzelzceļš, miests, lielceļš, ēkas. Daudzu pūles bija radījušas dzelzceļu, tiltu, ceļu; atsevišķu pūles bija radījušas laukus, ēkas, dārzu. Bet aiz redzamās pasaules bija citi spēki, ko varēja just cilvēku valodā, kustībās, rīcībā. Tur bija vecmāmas Bibeles,

vectēva mašīndaļu katalogs, bateriju radio ziņas; Ellai daiļliteratūrā gūtas idejas, vecmāmai Neikena «Ceļa Biedrs», neatkarīgās valsts avīžu ievadraksti, kas lietoja reliģisku un politisku sludinātāju valodu.

Labiaudzināta tēvs Andrejs ie brauc Fabrikas pagalmā savu rēcošo harlej davidsonu. Jausma par Zemgales vācu baltprovincies racionālismu un tieksmi uz luksusu ierodas ar viņu. Tieksmē uz luksusu ietilpst arī ekstravagances un sliksme uz zobgali. Braucot ar motociklu, ceļā viņš ir salijis. Otrā dienā Fabrikā viņu sarauj muskuļu sāpes. Ella saka, ka locekļi jāsautē ballā. Viņa un vecmāma ieeļ gala istabā, kur ģimenes albums stāv uz trijkāja, lietus ūdens uztveramo mucu, kas stāvējusi jumta palāsēs. Ella to izplaucē, ielej karstu ūdeni un šķaida karstu ar aukstu. Augusts un mašīnists ceļ Andreju ballā. Ella stāv klāt ar karsta ūdens spaini. Kalējs un mašīnists virza Andreju centimetru pa centimetram uz kubla pusi. Kalējs Augusts skāļi komandē mašīnistu. Sievastēvs Augusts klusā, saudzīgā balsī saka Andrejam, lai liecot celi šā un liekot elkoni tā. Andrejs stenēdams mēģina locīt locekļus, kamēr Augusts un mašīnists ritina viņa ceļgalu lodīšgultnes un plecu locītavas. Kad Andrejs sēž mucā, Ella pielej spaini karsta ūdens. Andreja bālā seja piesarkst un acis apmiglotas skatās pār ballas malu.

Kalējs Augusts laboja, pārveidoja un mitoja dāmpjus un kuļmašīnas. Zirgi izstiepušies atvelk smagu, nokvēpušu tvaika katlu, ko viņš lēti pircis. Vectēvs pamet citus darbus, un pēc laika katls ir pārtaisīts par pašgājēju un pārdots. Pašgājējs aizbrauc pa ceļu. Trūkst tikai dubļu aizsargu pakalējiem lielajiem riteņiem un kāpšļa pie kurtuves, kur braucot stāvēt dāmpja vadītājam. Tik lielu bleķa gabalu nav bijis dzelzu kambaros. Mašīnists skrien dāmpim pakal, stūrēdams ar garu ķēdi, kam abi galī piestiprināti dāmpja priekšējiem riteņiem.

Vectēvam ir sakrājies diezgan mašīndaļu, lai varētu taisīt kuļmašīnu. Ierodas galdnieks un divi laktas puīši. Galdnieks pie ēvelsola gatavo kuļmašīnas koka daļas. Vectēvs dodas dzelzu kambaros un iznes spainī sabērtus gultņu lietošanai derīgus metālus: kaparā patronu čaulītes, misiņa pogas, alvas karotes, misiņa gultas galus un lampas kāju. Metālu kausē un lej formās, kas ievēdotas slāpājās smiltīs. Atdzisušos gultņus slīpē uz lielas tecilas, kam akmens liets no smalki bīdelēta cementa tecīlu lejāmā kastē turpat mašīnu šķūnī. No pirktas dzelzs kaļ iemavas,

eņģes, savienojamās daļas. Metina, liec. Dzelzī urbj skrūvēm caurumus. Ar nokaitētu irbuli koka daļās urbj caurumus, kur mautk skrūves. Galdnieks ar spundējamo ēvelī dzen vīles plānu dēļu sānos, lai iznāk spundēti dēļi kuļmašīnas apvalkam. Puiši izvel no dzelžu kambariem četrus čuguna riteņus. Divi no riteņiem bijuši Zviedrijā gatavotai, cara laikos importētai plaujmašīnai. Kad kuļmašīnas daudzās kratīklas un sieti sasaistīti kopā, amatnieki izstumj no smēdes šķūņa nekrāsotu koka krāsas mašīnu, kam spīd melnas dzelzs daļas uz četriem sarkanās pret-rūsas krāsas krāsotiem riteņiem.

Tūlīt pēc kara ļaudis nesuši kalējam dzelzs gabalus, lai viņš kaļ vajadzīgo darbarīku. Tā vairs nav. Lauksaimnieki uz parāda pērk jaunus zāles plāvējus un centriņūgas. Tie kādu laiku darbosies bez klūmēm. Kalējam darbs mazinās. Kalējs domā izmantot upi. Viņš aplaimos pagastu ar elektrisko strāvu. Apkārtnes iedzīvotāji viņam maksās par strāvu. Augusts tūlīt rīkojās. Viņš ielēja upē aizsprosta stabus, aizpludinādams daudz cementa, un caur saviem laukiem raka grāvi, kas aizsprosta ūdeni vadītu uz Fabrikā iebūvētu turbīnu un atkal atpakaļ uz upi. Lai gūtu līdzekļus, viņš rakstīja vekseļus, kā daudzi darīja. Viņš nonāca, kā daudziem bija jāsaaka, maksāšanas grūtībās, un banka grasījās Fabriku pārdot. Arvji aizpirka Fabriku. To no viņiem gaidīja, jo viņiem taču ir divas skolotāju algas. Augusts un Hermīne varēja joprojām dzīvot Fabrikā. Bet arvieši nedeva Augustam naudu, ar ko turpināt grāvi un turbīnu. Augusts norādīja, ka viņš ar saviem bērniem vairāk nespēlēsies. Ja nu, tad varbūt ar Ansoniem, ja viņiem kas labs padomā.

Arviešiem ar aukli Anniņu un bērniem Ausekli un Māru bija vajadzīgs elliešu apdzīvotais dzīvoklis pie Arvmildas vecākiem Baznīcas ielā 43. Andreja ģimene pārcēlās uz Bruņinieku ielas galu pie Avotu ielas, kur jaunā kleķa četrstāvu īres namā irēja trīsistabu dzīvokli. Noraizējies, par savu īrnieku materiālo un morālo stāvokli norūpējies nama īpašnieks iekasēja īri. Viņš kara laikā bija pircis namiņus, ko neatmaksājas remontēt, tos jaucis nost, pēc kara pārdevis gruntes, kokmateriālus un būvgružus un uzcēlis jauno namu. Viņa sieva no otrā stāva loga uzmanīja, lai īrnieku bērni sētā netrokšņo, nekaujas, nedara prastības.

Salīdzinot ar Dikļiem un dzīvi Baznīcas ielas vecajā namiņā, jaunais īres nams likās pilsētniecisks. Labiaudzī-

nāts izmantoja iespējas dzīvot pilsētnieciski, kas viņa uz tverē nozīmēja dzīvot nepacietīgi, ērti. Tikko viņam sētā kas nepatika, viņš pilnā kaklā blāva, skatīdamies, kā nama īpašnieka sieva skrien pie otrā stāva loga un Ella negribīgi paveras pa trešā stāva logu. Arī citiem bērniem likās, ka mātēm jādomā par sētu. Meitene Regīna nejaudāja stipri blaut. Puikas viņai palīdzēja, kori saukdami viņas mammu. Ak tu mūžs, tie bērni taču ir pilnīgi nevaldāmi! Izlaidušies! Bet viņi tikai gribēja, lai kāds ir ar viņiem. Vismaz lai kāds viņus apskata asfaltētajā sētā. Ella iegādāja «Singera» šujmašīnu un lāpija ģimenes drēbes. Andrejs strādāja pie «Uniona» bankas likvidācijas.

18. novembra vakarā viņi trīs gāja staigāt gar ploškām. Sētnieki izlika trotuāru malās ar stearīnu pildītus traucīņus, kur dega dakts. Vai tā bija krievu, vācu vai Gotlandes paraža? Vai bijušais Bruņinieku nams Iekšrīgā, kur bija Saeima, šajā vakarā bija apgaismots? Nē, tas teātris sākās vēlāk, kad Ķeguma strāva spoži apgaismoja Rīgas pili, jo tajā dzīvoja Vadonis. Patlaban ļaužu augumi lēnā gaitā kustējās gar Kaļķu ielas ploškām uz Daugavmalu. Stearīnā degošās daktis bija izliktas, lai apliecinātu, ka viņiem ir kas kopīgs. Viņiem bija kopīga naudas sistēma un daudziem no viņiem kopīga latviešu valoda. Viņi šovakar gāja gar simboliem, kam jāliecina, ka viņiem ir kopīga griba, ko, vēl īsti nemācēdami, viņi izsaka politiskā valodā.

Jaunajā dzīvoklī Andrejs un Ella sāka kašāties. Ella zoboja Andreju, ka viņš operā gulēdams krācis. Andrejs skaidroja, ka viņam vajadzīgi līdzekļi lauku mājai un lai saimnieko taupīgi. Ko var daudz taupīt? Cik ietaupa uz ēdamo, tik vēlāk jāatdod ārstam. Ella teica, ka Andrejs ir aprēķinīgs, šaursirdīgs, ierobežots, neprogresīvs zengalietis. Andrejs gluži neteica, bet ļāva nojaust, ka Ella ir sociālistiska, iedomu pilna vidzemniece. Vakaros viņš mēdza sēdēt pie rakstāmgalda, griezt rakstus no avizēm un tos limēt grāmatvedības kontu grāmatā, kam sākuma un beigu lapas izplēstas. Šķēres, lime un kontu grāmata varēja būt viņa ģerbonī. Andreja platais, muskuļainais augums vakaros staroja dzīvotprieku. Bankā viņš revidēja vekseļu un parādu kontus, mēģinot parādu summas pārvest uz juridisku personu kontiem, lai ar valdības lēmumu tos norakstītu zaudējumos. Mazākas Zemnieku savienības biedru parādu summas ierakstīja kontos, ko bija paredzēts likvidēt. Varbūt tā bija. Pie pusdienu galda Andrejs labsajūtā

stāstīja, ka Klīve teicis — Sodumu nevar laist bankā iekšā, jo viņš tūlīt mēģināšot ievest kārtību. Ha, ha, tūlīt mēģināšot ievest kārtību!

Andrejam patika lobīt riekstus. Kad vakarā Ella viņam nolika bļodiņu ar riekstiem, viņš meklēja savu kabatas nazi. Nogriezis riekstam smailo galu, viņš iedūra naža galu riekstā un asmens griezienā pāršķēla čaulu divās vienādās daļās. Rītos, pirms vīrs iet uz darbu, laulātais pāris savilloja viens otru, un Andrejs teicās turpināt, kad pārnāks no darba. Bet pēcpusdienā viņš vai nu zīmēja uz rūtiņu papīra savus pārbūves plānus, vai grieza un līmēja. Un parasti atkal ieradās riekstu bļodiņa.

Pamestā ticība, kuras vietā stājusies literatūra, ārsts un valsts, nekur nebija zudusi. Ticība jaucās pat podā. Labiaudzīnātam bija palikusi brūna svītra klozeta podā. Tā tur stāvēja vairākas dienas. Mājas kopēja Ella to netīrīja, jo viņa tobrīd nevēlējās vergot uzpūtīgajiem vīriešiem. Viņa teica, lai dēls pats vāc savus netīrumus. Andrejs varbūt savās lauku mājās par podu domātu, bet ne te. Labiaudzīnāts? Viņā maisījās higiēna ar reliģiju. Higiēnas dēļ būtu jātīra. Bet pa daudziem kanāliem uzņemta, vēl nesen dzīvā patriarhālā ticība teica neiet aiz kūts, jo tur ir netīrs; neņemt netīrumus ar rokām; vīrietim nav jātīra; netīrums nav jāredz; varbūt taisnam, ticīgam cilvēkam nav mēslu. Viņa prāts nemaz netika līdz rīcībai. To bloķēja daudzi aizspriedumi. Nākamajā dienā viņa zemapziņa bija domu izmalusi un viņa prāts vairs nebija noslogots. Daudz nedomājot — te kaut kas darāms, ko neviens nedara, — viņš bāza roku podā un ar papīru un ziepēm to iztīrīja. Civilizācijas sajūta lika to darīt, atstumjot primitīvu lepnumu, bezdomību, bailes no saviem mēsliem, nevēribu. Iztīrījis podu, Labiaudzīnāts juta neparastu sajūtu, kādu rada samierināšanās. Viņš bija izlīdzis ar sevi un citiem. Puritāna niķi un pagāna lepnums bija atkāpušies, verot ceļu uz kristiānisma dziļāko sajūtu.

Caur Iekšrīgu ejot, Ella pēkšņi ieveda Labiaudzīnātu Jēkaba baznīcā. Apskaties, kā izskatās katoļu baznīcā. Puika bija jutis, ka Ellai patīk luterāņu baznīcā teikt ticības apliecinājumu. Mirušo piemiņas dienā viņa bija gājusi uz baznīcu. Viņš vakarā par to iztaujāja Ellu. Viņa kaunējās un negribēja atbildēt. Viņam nekas neesot jāzina par tādu ticības apliecinājumu. Agrāk tāds arvien bijis dievkalpojumā. Bet varēja manīt, ka, ticības aplieci-

nājuma teikumus luterāņu baznīcā sakot, viņa jutās jauna, sparīga sievietē, kas izsaka ticību — ja ne gluži reliģijai, tad kaut kam citam. Katoļu baznīcā ieejot, no viņas auguma un sejas varēja manīt, ka viņai nav nekāda sakara ar katoļu ticību. Apmēram kā brīvlaistais, kas iegājis verdzības namā. Bet lai Labiaudzināts apskata lūgšanu soliņu, kur ļaudis loka celi, klāto altāri un mistisko puskrēslu. Un tur stāv biktskrēsls, drizāk skapis, kas gādā par dvēseles kanalizāciju.

Dēls mēģināja prasīt mātei, kas ir reliģija. Viņš neprasiņa, vai ir Dievs. Tā būtu blēņu valoda. Vecmāma nekad nerunāja par Dievu. No viņas tikai varēja noprast, ka mūsos ir kāds spēks, ko mēs nepazīstam un kas rada īpašas sajūtas. Ella izvairījās, atbildot, ka tās lietas esot pajukušas. Viņa nezinot. Labāk neurbties pa reliģiju, bet nedarīt to, ko nevēlas, lai tev dara. Kalna sprediķis. Jā, kalna sprediķis. Ar to pietiek. Rituāla vietā viņai varbūt bija tēja un priecīgi, vērīgi, necili turēties kopā ar draudzīgiem ļaudīm. Vēlēšanu dienā Andrejs un Ella dodas vēlēties un atgriežas pacilāti. Viņi nav provinciāli. Jaunā valsts nav provinciāla. Pašu Saeima neļauj būt provinciāliem. Tā liek būt apņēmīgiem un mērķtiecīgiem likuma robežās.

Laiku strādājis «Latā» un «Uniona» bankā, Andrejs gāja pie Finka. Gaišreģa istabā ieejot, Finks esot caururbjoši viņa paskatījis un teicis: «Jūs esat tīrs.» Acimredzot Finks zināja, kas jāsaka. Andrejs bija gribējis to dzirdēt un priecīgi to atkārtoja klausītājiem. Viņš bija strādājis šaubīgā uzņēmumā un koruptā bankā. Varbūt viņš tomēr jutās morāli tīrs un vēlējās dzirdēt, ka — kas? — Finks to apliecina. Ja kāds apliecina, tad jau nav bijis nekas slikts. Finks bija metafizika, ko veikalu cilvēks saprot. Šajā ziņā Andrejam bija grūta dzīve: sieva no Brastīņiem, kas allaž ar vienu kāju atradās iracionālajā un, no tā izkāpdama, nesa līdzīgu vīziju un iedvesmu. Andreja Zemgales racionālisms labāk paļāvās uz grāmatvedību. Dzimtajā pagastā viņš laikam daudz nerūpējās, ko par viņu domā. Bet Rīgā viņam rūpēja, ko par viņu domā.

Svētdienas priekšpusdienā Andrejs aicināja dēlu iet uz muzeju. Svētdienā ejot pa Rīgas ielu, likās, ka paša soli nāk pretī. Viņi gāja pa kluso Valdemāra ielu garām Pilsētas mākslas muzejam. Nokļuvuši Kara muzejā, viņi varēja apskatīt, ko vienādi gērbti, ar dzelzs, ādas un bre-

zenta rūpniecības ražojumiem apkārti vīrieši spēj viens otram nodarīt. Kā bijis iespējams, ka cilvēki lietojuši tos rīkus? Laimīgā kārtā muzejā varēja skatīt pagātņi tāpat kā lasīt avīzi. Labiaudzīnāts atkārtoti skatījās pilskalnu fotogrāfijas, juzdams aitu nograuzto mauru, kas tos klāj, upī vai ezeru, kas to apņem. Maurā pēkšņi izrakta tranšēja. Upes krastā izbūvēta zemnīca. No tās tēmē uz tiem, kas iet pāri upei. Pilskalnu modeļi izskatījās kā rotaļlietas. Tos uzmērot, bija rēķināts. Viņa prāts ar «rēķināt» darbojās tikai skolā, tāpēc ka tur ir rēķināšanas stundas. No strēlnieku mantām un bildēm viņš nojauta Bizantijas zaldātus. Kas par pašnāvniekiem! Izniekota tauta. Latvijas atrīvošanas cīņu bildēs redzami skrandaini pusmilitāri karavīri. Viņi darīja vairāk, nekā spēja, un tomēr spēja. Stāstītāja balss sludina: laikam šo īso brīdi, Latvijas neatkarības izcīnīšanas laiku un padsmīt gadu pēc tā, šās zemes vīrieši un sievietes pakļāvās Rietumromas tradīcijai, kopīgai gribai pēc likuma veidā veidotas politiskas tautas miesas, lai tad atkal politiski izlaistos un kļūtu patvaļīgi.

Citreiz Andrejs izdomāja iet uz Doma muzeju pie Doma baznīcas, kur sakrāti Rīgas pilsētā lietoti priekšmeti: sardzes segli, jostas, bungas, bendes bluķis, tuteņi, lielgabalu lodes, sile tirgus laukumā. Rīdzinieku sviedri un laika ap-sūbējums klāj koka un ādas priekšmetus. Andrejs šķībi noskatīja muzeja sargu, domājams, Rīgas vācieti, kas smaidīgs, alu dvašodams, stāvēja pie ieejas. Labiaudzīnāts apskatīja Doma baznīcas krusteju jeb krusta aili, kas ved ap Doma klosteru iekšpagalmu. Krusteja celta citādām vajadzībām, nekā viņš zina. Aizdomāties un domāt, ejot pa aili? Bet tad pa to laiku nekā nevar darīt. Vai krusteja celta tikai, lai laudis tajā justos labi? Varējuši to at-lauties.

Pirmajā maijā no Avotu ielas iznāca demonstrantu pulks un gāja pa Bruņinieku ielu. Četri jātniekpolicisti jāja viņiem virsū, un drīz kā demonstranti, tā policisti kā-vās. Zīrgi ir saspringtām ciskām miņājās cilvēku barā. Policisti vicināja no maksts izrautus zobenus. Demon-stranti meta akmeņus. Vienam zirgam asiņoja kakls. Poli-cisti cirta un sita par mieru, kārtību un drošību. De-monstranti meta, sita un skrēja par internacionālu brā-lību.

Nama saimnieks pavasarī nolīga lēnu, drūmu vīrieti ar žokejnicu galvā, lai viņš sētā tīra ziemas grūzus. Saim-

nieks maksāja par gabaldarbu un dzina algādzi vairākas reizes atpakaļ pie darba, lai viņš dara vēl to un tā. Kad saimnieks bija apmierināts, viņš izmaksāja nolīgto algu un deva glāzīti šņabja no bufetes. Saimniece strādniekam deva valkātu drēbju saini, lai nes ģimenei. Gatavais, nemainīgais tips algādzis ar garo «a» iznāca no nama ar šņabi vēderā un drēbju saini padusē. Sociālās drošības nauda padusē, ne naudā maksāta. Pie otras glāzītes abi ar saimnieku runājuši, ka «pasauli valdīs kapitāls un proletariāts». Protams, apzinīgs proletariāts, kas grib nopelnīt. Lai sargās visādi liekēži, īpatņi, brivdomātāji, iesūtusi vidusšķira un niķīgās arodbiedrības! Bla bla. Bet kam bija vaļa domāt? Varbūt Saeimā kādi domāja.

Šķirstot vēstures grāmatas, kur redzami dažādi karotāji, skatītājam radās griba karot. Tīrā parketa grīda būtu piemērots kara lauks. Viņš lika caurspīdīgu papīru uz karavīra attēla, vilka viņa kontūras un izgriezta nokopēto vīru. Radio programmas žurnālam ir trīsdesmit divas lapuses. Likt paraugu uz programmas un izgriezt sešpadsmit karavīrus. Viņam bija teitoņu bruņinieki, kaut kas līdzīgs zemgaļiem un kuršiem; kriviči, tatāri, poļu huzāri un dragūni pulkos un baros, starp ierindniekiem lielgabali un aizmugurē vezumnieki. Vienmēr viņam likās, ka ir par maz un jāgriež vēl. Ja karo, tad šauj. Apaļas papīra ripiņas birst pār karavīriem. Lielgabalu lodes. Ja šauj, tad gadās trāpīt. Augstākā vara ar šķērēm nogrieza ripiņas segto vīra daļu un ievainoto nogādāja pie vezumniekiem vai kapsētā istabas kaktā. Andrejs vakarā ar caurumotāju knieba caurumus papīra lapās un tās lika vākos. Karotājs iztirīja caurumotāju, dabūdam sauju papīra aplīšu. Musketes lodes. Viņš birdināja aplīšus pār zaldātiem. Dzīvi palikušos ņēma gūstā un nosūtīja strādāt lielgabalu lietuvē zem grāmatu plaukta.

Likās, dzīve iet uz augšu. 1929. gada vasarai Andrejs irēja Krimuldas Jaunajā muižā divas istabas ar ķeķa stūri. Andreja pažiņa Silis bija nopircis muižas centru no «lāčplēša», kam par nopelniem brīvības cīņās piešķirts muižas centrs un kas nezināja, ko ar to iesākt. Silis darbojās importa un eksporta veikalos un brīvības cīņu laikā bija gādājis par armijas apgādi. Maza un vēsa sieva rūpīgi uzmanīja vienīgo dēlu Jāni, izstīdžējušu puiku ar lielu gāmuru un gaišiem, atpakaļ sukātiem matiņiem tāpat kā viņa tēvam, kam gan augums bija liels un seja smaga. Graudnieks un viņa daudz bērnu ģimene apstrādāja lauk-

saimniecībā izmantojamo muižas centra zemi. Vecāko no graudnieka meitām Ilgu Sīli bija pieņēmuši par audzumeitu. Visu dienu viņa darīja Sīļu mājas darbus.

Labiaudzināts mācījās dzīvot, kā vasarnieks dzīvo. Balzinātā istabā, savā šaurā gultā atmodies, viņš ģērba dažus apģērba gabalus un gāja ārā. Kungu mājas lieveni pie pakša viņš noslīdēja uz soliņa un ļāvās saulei. Balti kaļķotas mūra ēkas, augsti muižas aleju koki. Graudnieka zāles plāvējs parkšķ aiz ābeldārziem.

Vasaru dzīvojot Fabrikā, nevarēja uzzināt, kas ir slinkums. Murjāņos viņi ir vasarnieki un slinko. Sestdienā Irma ieradās ar Raganas autobusu no Rīgas, uzlikusi jaunu vasaras cepuri. Viņi brauca ar graudnieka zirgu uz Gaujas ieleju piknikā. Irma dāvāja krustdēlam kabatas nazi. Kad sestdienā atbrauca Andrejs, viņš ar Ellu aizgāja gar muižas parku uz meža ceļu.

Bet bērni darīja prastības. Kamēr pievakarē dzīvojamās mājas lievenī pieaugušie kāra lampinjonus un gatavojās tējai, bērni aiz kūts pētīja seksu. Graudnieka puika Kārlis teica, viņa māsa Marta varot parādīt, kas esot sieviešiem. Sīļu Jānis un Labiaudzināts labprāt gribēja to redzēt. Marta vilka uz augšu kleitu un, ierāvusi vēderiņu, skatījās pati un ļāva, lai puikas skatās. Zēni skatījās, pētīja, taustīja. Kārlis teica — viņš varot parādīt, kā pieaugušie dara. Tie liek savējo viņējā. Marta kautrējās, taču Kārlis neatlaidās, lika puikas savējo pie viņējās un, priecīgi ņirgdams, trina. Ak tā to dara. Jānis prasīja, cik šiem citiem puikām esot olu. Divas. Bet viņam esot trīs. Ja netic, lai aptausta. Tiešām, viņa maišelī bija vēl trešā oliņa. Visi taustīja un brīnījās. Ar to gan kaut kas nebija kārtībā. Pēc dažiem gadiem vienīgais dēls Jānis mira limfas dziedzera kaitē.

Vakaros varden kurc muižas dīķi. To ir tik daudz, ka viņu kori skan cauri baltajai marlei, kas vasarnieku istabā aizvilkta logiem priekšā, lai odi nenāk iekšā. Ja rīta agrumā pieiet pie dīķa, karūsas peld klāt, cerēdamas dabūt maizes druskas. Labiaudzināts redz, ka graudnieka vecākais dēls, kas jau strādā uz lauka, vakarā iegremdē dīķī maisu, kam dibenā maizes rīka un svaram akmens. Maisam ap atvērumu ir ievērtā aukla, tā ka, ārā ceļot, maisu var aizvērt un zivis nevar sprukt. Vasarnieks atrod pie stāļa vecu maisu, sien tā atvērumā kārkla stīpu un stīpai krustām slotas kātu. Viņš rāda Jānim savu smeļamo murdu. Jānis saka, ka tēvs negrib, ka dīķī ķer zivis. Bet

kādu nakti varot mēģināt. Viņi liek maisā maizes gabalu, met maisu diķī un kātu iesien vitola staklē. Rītā Jānis ceļ maisu, un tajā ir vairākas karūsas. Viņi liek zivis uz dēļa un prāto, ko ar tām darīt. Karūsas lēkā. Labiaudzīnāts no bērnu stūrīša zina, ka viens no zivs galvenajiem nerviem stiepjas pa astes viduslīniju. Viņš saka — vajagot pārcirst astes viduslīniju, tad zivs nespārdās. Jānis brīnās, kā to varot. Labiaudzīnāts ver vienu no sava jaunā kabatas naža asmeņiem un cītīgi dur katrai zivij astē. Ko lai dara ar zivīm? Labiaudzīnāts nes trīs zivis Ellai. Viņa saka, ka Silis teicis neķert zivis un neiet ābeļu dārzā, jo dārzus pārdos ražas uzpircējam. Lai nes zivis atpakaļ uz diķi. Kā lai saka, ka zivīm pārdurta aste? Ķērājs nes zivis uz diķi. Divas viņš met atpakaļ diķī, vienu glīti noliek uz dēļa. Otrā dienā abas beigtās karūsas peld diķī, vēders gaisā. Trešā, vārnu saknābāta, guļ maurā.

Vecāki par to runāja viens otram, bet Labiaudzīnātu neviens nerāja. Viņš bija jūtīgs bērns un saudzējams. Viņa nazis ar daudzajiem asmeņiem, konservu atgriežamo, skrūvgriezi un nagu vīli pazuda. Kad Irma atbrauca, viņš prasīja jaunu nazi. Irma vilka zobgalīgu lūpu un apskatīja krustdēļu. Jaunu nazi viņa nedāvāja.

Pievakarē bērni spēlē paslēpes. «Enik benik sikel sa enik benik ba,» viens skaita, pirkstu durdams katram krūtīs. Tev jātur. Nē, viņi labāk spēlēs sunīšus. Kurš ķers? «Viens tāds pagārš tas tas vagarš nāk ar koku sit pa roku bēdzl!» Sestdienas vakarā arī pieaugušie piedalās pēdējā pāri laukā. Rodas silta, seksīga sajūta. Kad pieaugušie stāv pāros starp bērniem, kad viņi skrien, zēni jūt, ka viņi ir zēni, un meitenes jūt, ka viņas ir meitenes.

Rudenī septiņgadīgais sāka sagatavošanas klasi Rīgas pilsētas 23. pamatskolā Kronvalda bulvārī. Sākuma nedēļās Ella ik rītu tramvajā brauca dēlam līdzī līdz Nacionālajam teātrim. Skolnieks gāja gar teātri pa ozolu aleju cauri Kronvalda dārzam. Jaukos rītos Ella viņu pavādīja arī caur Kronvalda dārzu līdz kanāla tiltam un palaida, lai viņš iet pāri tiltam uz skolu otrā namā aiz tilta.

Likās, Ella labprāt ietu skolā līdz ar Labiaudzīnātu. Skolas bērni iet uz rīta lūgšanu. Ap piecpadsmit pāru iznāk no katras klases. Katram skolas gadam ir paralēlklases: A, B, C. Skolēnu rindas stājas zālē ar seju pret skatuvi. Klases audzinātājs stāv pie abām savu skolēnu strīpām. Bērndārznieki ar audzinātāju Kuškes jaunkundzi stāv pašā priekšā pie aktu zāles skatuves. Labiaudzīnāts bija ieska-

tījies viņu klasē. Mazi krēsliņi, mazi galdiņi. Pie sienām bērnu zīmējumi. Klase izskatījās priecīga kā Ziemsvētku tirdziņš. Viņš gandrīz vēlējās, kaut būtu sācis skolu bērnudārzā. Varbūt viņš būtu iemācījies zīmēt. Bet nē, viņš jau nu ir liels puika, kas lūgšanā stāv otrā rindā. Katras vecākas klases skolēni ir mazliet garāki nekā iepriekšējās klases skolēni. Ceturtajā piektajā klasē meitenes ir garākas un plātākas nekā puīšļi. Sestās klases skolēni stāv beidzamajā rindā pie zāles logiem. Dziedāšanas skolotājs Muižnieks sēžas pie harmonija. Skolas pārzinis Sprīvulis iznāk pie skatuves un skaļā tenorā sāk korāli. Bērni dzied. Vecāki stāv zāles malā pie sienas. Dažs dzied līdzī. Sprīvulim patīk korālis «Pie rokas ņem un vadi, Kungs, mani pats. Drīz beigsies mūža gadi un gaišs būs skats». Šos vārdus vecīgais Sprīvulis dzied ar iejūtu. Labiaudzīnāta klases audzinātāja Pētersona jaunkundze skatās, kā bērnu sejas dzied «Drīz beigsies mūža gadi». Tad jau labāk dziedāt otru iemīļotu korāli «Gan jaunu ceļotāju saukt mīlestība sauc uz tēva māju. Bet tālais ceļš vēl miglas autiem klāts. Nāc līdzī, nāc, nāc līdzī, nāc». Pētersona jaunkundze izskatās sparīga, kad skaidrās bērnu balsis dzied panta pēdējo daļu — «nāc līdzī, nāc, nāc līdzī, nāc». Bet Viļa Grablovska māte saka par korāli «Drīz beigsies mūža gadi», ka cilvēka mūžs ir tikai īss brīdis. Skolas bērns drīz būs pieaudzis, un Dieva palīgs viņam der vienmēr. Pāros saķērušies, bērni atgriežas klasē. Lūgšanas laikā dežurants ir izvēdinājis klasi. Vēsajā klasē sēž kāds, kas atnācis par vēlu. Nāk skolotājs, un stunda sākas.

Latviešu valoda, glītrakstīšana, rēķināšana, apkārtnes mācība, ticības mācība, zīmēšana, vingrošana, rokdarbi. Tuvās Andrejostas kuģinieku un ostas strādnieku bērni sēdēja klasē kopā ar jaunās valsts ierēdņu un brīvo profesiju, tirgotāju un amatnieku bērniem. Šās pamatskolas skolotāji vairums turējās pie demokrātiskā centra jeb liberāļu partijas un pie sociāldemokrātu partijas. Viņi centās gādāt, lai skola būtu spīrgta un tajā nebūtu ģeķību. Viņiem bija jāmaks strādāt ar dažādiem ļaudīm. Garajā azaida starpbrīdī vienmēr kāda māte ierodas pie klases audzinātāja. No runas vai izskata var saprast, ka daža māte ir krievu, daža žīdu, daža vācu, daža armēņu izcelsmes.

Labiaudzīnāta māte stāv skolas koridorā pie loga blakus Pētersona jaunkundzei un runā. Pētersona jaunkundzei ir taisni, īsi apcirpti linu mati, skarba putna āda pār

šauru, kaulainu stāvu. Ella uzgērbusies un atnākusi ka-
sities ar skolotāju. Liepājas sociāldemokrātu atvase Pēter-
sona jaunkundze atbild piesarkusi, un strupie linu mati
tiecas prom no viņas galvas kā elektrizēta auriņa. Ella
liekas apņēmīga, draudīga. Par ko viņas strīdas? Laikam
par to pašu nacionālismu. Pētersona jaunkundze netic, ka
valstī ir izredzētie. Ella tic, ka tie, kas dara, ir izredzēti,
īpaši ja viņi šajā zemē dzimuši, runā tās valodu un domā
par valsti. Ulmanis bija teicis: «Nekad neizdarīsi visiem
pa prātam.» Tas attaisno darīt pa nacionālam. Bet vēl
nav hierarhijas. Vēl Saeima pastāv. Vēl ļaudis runā un
mācās. Vēl nepietiek ar to, ka ir nacionāls. Ellai vēl ir
daudz jāmācās. Liekas, ka viņa to dara ar prieku. Tāpēc
viņa nāk te uz Labiaudzināta skolu. Viņa spārdās preti,
taču iegaumē, ko skola saka, un grib mainīties.

Ticības mācības stundā Pētersona jaunkundze klasei
lasa līdzību no Jaunās derības un, ar skolēniem runājot,
meklē, kur līdzībai būtu piemēri tagadnes dzīvē. Viņas
ticības mācības stundas var dēvēt par sabiedrības un in-
divīda ētikas stundām. Dziedāšanas stundā Sprīvulis ved
sagatavošanas klases bērnus uz dziedāšanas klasi, kur
ir klavieres. Viņš dabū izspēlēties, un bērni dzied popu-
riju no tautasdziesmām līdz ziņgēm un pašu komponistu
komponētiem pašu dzejnieku dzejoļiem. Ja dziedāšanas
klase aizņemta, Sprīvulis mājas klasē sit skaņu dakšu uz
katedras. Gaisā paceltā dakša vibrē. Sprīvulis dzied toni.
Bērni, solos sēdēdami, sāk: «Jūdzu savu ormanīti, braucu
zvaigžņu lūkoties.» Nez no kurienes skolotāji zināja, kā
māca Veimāras republikas skolās, Sveices skolās, ameri-
kāņu skolās. Kartes, planšetes, modeļi, krāsaini papīri,
klučī, diagrammas, zviēdru redeles. Kad Labiaudzināts
pārāk aizrautīgi grib stāstīt savu, Pētersona jaunkundze
aptin ap pirkstu viņa matu šķipsnu, tur ciet un mierīgi
runā, raudzīdamās pa logu laukā.

Septembrī mira izglītības ministrs un dzejnieks Jānis
Rainis. Ne vairs jauns viņš no trimdas bija atgriezies
Latvijā. Bet latvieši prot lieliski aprakt. Skolēni varēja
neiet uz skolu, iet uz kapsētu bērēs. Pētersona jaunkun-
dzes klase sapulcējās pie Nacionālā teātra. Bērni klusi
klāvās ap skolotāju, un visi kāpa tramvajā. Skolotāja mak-
sāja konduktoram, saņemama pilnu sauju biļešu. Tās ne-
deļas azaida naudas vācējs vāca no katra skolēna biļetes
naudu un atdeva skolotājai sauju sīknaudas. Pārpildītais
tramvajs viņus veda līdz Meža kapu ceļam. Starp bērniem

sēdot, Pētersona jaunkundzes saraudātās acis atkal kļuva zili blondas, un viņa uzmauca stingrāk galvā savu Grētas Garbo hūti.

Drēgns septembra gaiss pūdēja lapas abpus platam, ar krūmiem apstādītam Meža kapu ceļam, kas caur priedēm ved uz kapu lauku. Skolēnu rindas no visām malām nāca pa kapu ceļiem. Jo tuvāk Meža kapu daļai, ko vēlāk nosauca par Raiņa kapiem, jo vairāk ļaužu. Skuju ceļš. Ar kapātām skujām kaisīts kapu ceļš rādīja ceļu, kur vedīs Raini. Visapkārt kapu kopas, ko pušķojusi nabaga ļaužu spīvā fantāzija: gliemežvāki, balta smiltis, priežu zari, sarkanās lentes, ar sarkanu dziļu vīti brūklenāju vainagi. Iz tālēm varēja redzēt, ka melni tērptu vīriešu un sieviešu grupa stāv ap svaigi raktu kapu. Profesionālo revolucionāru atlikušie, piektgadnieki, kas bija pelnījušies, ar čemodānu ivezdami cara Krievijā vācu sociālisma literatūru. Viens viņu brālis, vārdu speciālists, ir apklusis. Priedes slējās kapu klajā kā bezgalīgā telpā. Pūtēju orķestris pūta, un cilvēku balsis dziedāja masu dziesmu. Gadsimta sākuma sociālistu organizācijas ar saviem karogiem, skolotāju organizācijas ar saviem karogiem, rakstnieku un teātrinieku organizāciju pārstāvji stāvēja bērniekos kopā ar minoritāšu organizāciju pārstāvjiem un viņu karogiem, ar liberālu pilsoņu grupu pārstāvjiem un viņu karogiem. Te bija citāda griba, nekā Labiaudzināts zināja. Daļa šās gribas bija kolektīvi prieki — kā Jaunās muižas vakarā kopā ar pieaugušiem skriet pēdējo pāri ārā. Daļa bija politiska griba.

Kad bērnu ceremonija beidzās, ļaudis klīda prom no vainagiem, lentēm un puķu pušķiem apkrautā kapa. Pētersona jaunkundze nesa hūti rokā. Viņas lielais deguns un blondo skropstu acis atkal bija saraudāti. Daļa ļaužu gāja uz pilsētu, citi uz Braslas dzelzceļa staciju. Skolu bērni stājās rindās pa pāriem pie tramvaja piestātnes.

Labiaudzināts redzēja, kas ir, bet nejaudāja taujāt, kāpēc tas tā ir. Stāstītāja balss, četrdesmit gadus trimdā plivinājusies starp citu valodu balsīm, var teikt, ka Raiņa bērēs redzētais deva nojautu par Latvijas tautas daļu, ko nacionālistu ģimenē augušais Labiaudzinātais nepazīna. Ap kapu bija brālība, sekta, kas teica, ka visu tautu sociālisti ir brāļi. Tolaik to dēvēja par internacionālismu. Vecāku mājā gan bija kaut kas no enciklopēdiska internacionālisma, cik tas iespējams lauku iedzīvotājiem, kas pārcēlušies uz jaunas valsts galvaspilsētu. Melni tērptie ap

kapu stāvētāji atgādināja puritāņu tēlus no ASV Jaunanglijas vēstures. Ja bērnieki nebūtu tik nodzērušies, gaļu himna varētu skanēt no viņu mutēm. Alkohols daudzos no viņiem bija iedvesis kaut ko no Vecās derības nolemtības. Lai kādi, tie ap kapu bija valsts politiski vai pat pasaules politiski. Viņu paustais nebija tiksmīgā kļīķes veidā sakārtota vēsture un literatūra. Viņi pauda darbu, kas saucas politika. Tādi viņi atšķīrās, tāpat kā Rainis atšķīrās no citiem ar intelekta gribu. Sociālistiskajiem bērniekiem bija griba. Viņi gribēja zināt un darīt patlaban. Viņi bija mācījušies savu gribu kopīgi izteikt.

Aina kapsētā bija sarežģīta. Dažādība un sajūtu stiprums politiskā demonstrācijā bija spilgtāki nekā aina Dales vai Nacionālajā teātrī uz skatuves. Politika kopainu dara dažādu un interesantu. Politiku labāk veidot ļaudīm, kas nav raduši vispārināt. Citādu ļaužu grupas dzīvo katra savā veidā. Valsts tād ir, lai visi varētu dzīvot bez bailēm un katrs darīt savu. Ko citāds cits dara, tas dara bagātāku citādu pašu. Vai visi mainījās uz augšu, kā gribēja Rainis?

Andrejs nesa mājā un lika plauktā zilā kaliko sietus Raiņa Kopotu rakstu «Dzīve un darbi» sējumus. Raiņa fantastiskās rēgu lugas lasītāju kārdināja. Tajās ir pamatvaloda, kāda ir Stendera vārdnīcā, bez priedēkļiem un iespējami maz locījumu līpu. Rēgu lugas lasīt bija tikpat kā staigāt Rīgas Lielajos kapos. Viņš lasīja Raiņa pasaku lugu «Spēlēju, dancoju», tāpat kā atkal un atkal lasīja Jaunsudrabiņa stāstījumus «Ar makšķeri». Makšķerēt Labaudzināts vēl nebija sācis. Ja vajag, zivi var ķert tāpat ar roku vai tiklu. Bet pazemē nokāpt viņu kārdināja. Ja ne citādi, tad, lasot Raini, staigāt pazemē.

Vienu svētdienas rītu Ella devās soda ekspedīcijā pie Dikļu dzirnavnieka meitām, kas ziemā studēja Rīgā. Vecāki rakstīja Ellai, ka, pēc viņu ziņām, meitas Rīgā dzīvojot izlaidīgi un lai Ella mēģinot ko darīt.

Ella teica dēlam, lai viņš nāk līdzi, un devās pie jaunās paaudzes. Dzimuši pirms pirmā pasaules kara, jaunie ļaudis studējami dzīvoja internātos vai mēbelētās istabās, ēda ēdnīcās mūžam karstu un sāļu zirņu zupu, kam sāls piesperta, lai slēptu sastāvējušos speķa garšu. Jēgu meklēdami, viņi lasīja politiski vircotas vai estētiski pagariņas brošūriņas, ilgās ko aprīnot dibināja politiskas grāvējorganizācijas un tajās darbojās. Jaunu meitu uzdevums bija arī aprīnot savas paaudzes virieškārtas eksemplārus.

Jaunās meitas vēl gulēja. Viņu mēbelētajā istabā bija izsvaidīti apģērba gabali un apspertas augstpapēžu kurpes. Pamazām abas meitas un trešā viņu istabas iedzīvotāja cēlās, gērbās, žāvājās un runāja. Ella sēdās, atspiedusi taisnu muguru pret krēsla atzveltni. Viņa teica sveicienus no meitu vecākiem un vaicāja, kā viņām klājoties.

Pie sienas grāmatu plauktā bija mācību grāmatas un tulkoti lata romāni. Apgāds svieda lasītājiem romānus bez apgāda redaktora ievada — juku jukām romantiķi, naturālisti, mistiķi, reālisti, pornogrāfija. Presē un skolas grāmatās lasītāji lasīja bezjēgas kompilācijas, līdz galam neizdomātus vārdu salikumus piņķerīgā Rīgas pilsoņu klišeju valodā. Jaunie lasītāji, kara laikā bijuši pusaudzī vai bērni, joprojām satraukti un nemierīgi, ieņēma pavirši drukāto lasāmvielu. Ja jau tik neskaidri, reālāk sist papēžus gaisā. Studenti dzīvoja mēbelētās istabās pie Rīgas vecpilsoņiem, kur kāds nodzēries eksotisks korporelis bija vai katrā ģimenē. Jaunieši mēģināja tāpat. Krogu Rīgā bija daudz. Valsts izkarotāji un pirmcēlāji, kam tas patika, atpūtās krogos. Arī baļļu bija daudz. Muižas ļaudīm pēc darba vajag prieku. Sādžai vajag kopīgu prieku. Poļu šlahtiņš sestdienas vakarā grib būt vēl priecīgāks, nekā bijis nedēļas vakaros. Rīgas latviešu jaunieši nedomāja, ka viņos būtu kaut kas no muižas, no sādžas, no šlahtas. Viņi tikai gribēja darīt, lai arī neredzēja jēgu, kāpēc dara. Viņu paaudzē radās tādi, kas mēģināja garīgi pastāvēt, ekstrēmi labi, pat manierīgi gērbjoties, nesās galanti un turējās cēli. Ja pirms pirmā pasaules kara dzimušie gāja, brauca, kopa, cēla, iznāca labs joprojām tāpat kā iepriekšējai paaudzei, kas dzimusi pagājušā gadsimta beigās. Bet, ja jaunā paaudze mēģināja domāt abstrakti, runāt teorētiski, iznāca atdarinājumi, modes, manieres. Ko tur daudz. Rietumnieciskās drānās tērpušies jaunieši, četrus locekļus svaidot, dejoja čarlstonu nedēļas galā, nedēļas sākumā un vēl kādu pēcpusdienu. Par Parīzi lasījuši ļaudis spēlēja Parīzi. Skolotāji vasaras brīv laikā kājām ceļoja pa Franciju, Itāliju, Spāniju. Dažs mācījās, cits atdarināja. Daudz možu un manieru bija, ko atdarināt. Viņi bija brīvi, lai izspēlētos un atdarinātu.

Dzirnavnieka meitas un viņu draudzene spēja visu, ko spēj personas Morisa Dekobras un Mopasāna romānos. Ja nejaudāja Parizes modi, latviešu cilvēks vienmēr varot Berlīnes modi. Tas pats cilvēks zināja arī cara krievu modi — Petrogradas naktis, troikas, kamīnā mestas iz-

dzerta vīna glāzes. Ar tām modēm varēja izpausties un ālēties. Arī ar mežonīgo nacionālismu varēja krietni izdauzīties. Jaunās meitas cilāja un stāpīja savus skaistos locekļus. Viena atvilka gultu no sienas un izcēla aizkritušu zeķturi. Viņas vārija kakao, un Ella ar kakao tasi rokā klausījās un meitas runāja par vakardienas notikumiem. Daudz dažādu ļaužu. Valodā bira bezpalīgteikumu trāpīgas izteikas. Labiaudzināts skatījās pa logu, kā dzīvokļa saimniece, kas viņus ielaida, ved staidzināt mopsi.

Tas bija ziemas sākumā. Ziemas otrā pusē Labiaudzināts maniņa, ka Ella ir smaga, lēna un daudz ada. Lieldienās viņa pēkšņi atnesa mājā žīdu maces un teica — viņa sen esot gribējusi tās nogaršot. Viņas uztverē maces gan vairāk bija simbols bībeliskajai bites pasaulei nekā maize. Andrejs domāja, ka maces ir maize, pie tam tāda, ko var ēst tikai pie ķīseļa. Viņam garšoja gan no svaigām ogām, gan no ievārijuma gatavoti ķīseļi. Kad abi laulātie dažas dienas bija plēsušies, galdā uzradās ķīselis, un atkal bija labi.

1930. gada maijā Ellai dzima meita, kam prāvests Bergs kristot deva vārdu Venta. Vecāki pēkšņi vairs neķildojās. Andrejs strādāja centrālajā savienībā «Konzums», kā sauca Latvijas konsumu. Ko Klīve bija teicis? Ha, ha, mēģināšot ievēst kārtību. Pašu darbs, attiecības un izteikas.

Andrejs ap četriem pēcpusdienā nāk no darba, iet istabā un liek plauktā nupat iznākušū, zaļganā kaliko sietu Poruka Kopotu rakstu sējumu; ķieģelkrāsas Jaunsudrabīņu; Kurzemes muižas un pagasta aprakstītāju Janševski; puritāniskās lauku sētas aprakstītājus Apsīšu Jēkabu, Saulieti; Blaumani, kas ne tikai rādīja patriarhālo muižu un lauku sētu, bet arī zirgojās humoristiskos dzejojumos. Pagasts, krogs, ar kā ienākumu muižas īpašnieks cēla muižu un izrakstīja grāmatas no Vācijas un gaspažai tika iecerētās klavieres. Skola. Dikļu pamatskolā skolotājs Garoza esot teicis par dvīņiem Ellu un Irmu, kas skolā skraidījušas sarkanās kleitiņās, ko Hermīne šuvusi no saviem apakšbrūnciem: «Zociķu vaisla!» Andrejs ciena arī Andreju Upīti. Ella saka, ka jaunībā Andrejs rakstījis stāstus Andreja Upīša garā. Ik pa laikam Andrejs atnes Anša Gulbja izdotās «Latviešu konversācijas vārdnīcas» nākamo sējumu un svētdienā to šķirsta. Kā lai tiek pie tagadnes?

Tovasar bērni un bērnu bērni, vedekla un znoti pēdējo vasaru dzīvoja Dikļu Fabrikā. Plats un dziļš grāvis izbei-

dzās kviešu laukā. Augusts vēl tā kā ko cerēja no bērniem — visiem jābalsta viņa nodomi —, tā kā ne. Viņš bija uzbūvējis platdibeni laivu, lai vasarnieki var braukāt pa upi. Laiva krācē uzsēdās uz grunts. Arvis iekērās pār upi noslīkušā koka zarā un mēģināja laivu iestumt. Laiva aizslīdēja, Arvim kājas palika laivā, rokas zarā, svārku apakša ūdenī. Bērni spiedza, sievas kļiedza. Labiaudzīnāts klupa uz laivas slēdzenē stāvus iespraustas atslēgas un izrāva celī robu. Vēl nebija redzēts, ka kaut kas jāpieslēdz. Bet nu tas esot jādara. Rudenī skolā viņš rakstīja domrakstu par vasaras piedzīvojumiem. Pētersona jaun kundze teica — viņš par daudz lasot dēku stāstus. Visi literatūras pilni. Rēķināšanas stundās gan bija jādomā, un prāts kustēja no viena darbības locekļa uz otru, ar citu prāta daļu saprotot, ko viņš visu kopā rēķina.

Vēlā rudenī Andreja ģimene pārcēlās no Bruņinieku ielas uz «Konzuma» namu Dzirnau ielā 91, kur pirmajā stāvā bija «Konzuma» mašīnu veikals un blakusnama pirmajā stāvā Piensaimnieku savienības piena produktu veikals. Ziemsvētkos radi sanāca jaunajā dzīvoklī nr. 6, laikam trešajā stāvā. Uz svaigi vaskotas grīdas stāvēja Ventas ratiņi, un viņa tajos gulēja kā blondu cirtu ķerubs. Krietni augsta un vizuļiem apkārta Ziemsvētku egle iekīlēja koka krustakājā. Konfektes ar spridzekli, kas paukšķ, ja rauj konfektē ielītu zēveles strēmeli, kas karājās eglītes zaros. Aiz bufetes stūra uz grīdas Labiaudzīnāts bija ierīkojis stearīna lietuvi. Kad Ella vēdināja sveču galus kausējot piekvēpināto istabu, viņš drebinādamies lēja formās šķidro stearīnu. Dāvanas bija saliktas zem eglītes. Limonādes krūzes bērniem un pieaugušajiem un aukstā galda ēdamie stāvēja uz ēdamistabas galda zem kroņluktura. Košā Gusta un Fricis — slaiks, samērīgs, piegulošiem palsiem matiem — staigāja pa istabām. Ernestam bija cits rituāls citur, bet viņa staltā Milda ar Austrumu bija te. Arvis, un drūzmā bija dzirdams, ka guldz Arvildas valoda. Irma bija iegriezusies pa ceļam uz Zemnieku savienības eglīti.

TREŠĀ NODAĻA

Andrejs prasīja:

- Vai tev jāplikšķina Ziemsvētku eglītes bonbongas?
- Jā, tur ir noraujamie.

— Ja bonbongā ir papīra strēmele ar zēveli, tad tev strēmele jārauj?

— Citādi neplikšķ.

— Varbūt jātaisa troksnis tāpēc, ka ir Ziemsvētki?

Nē, Labiaudzīnātam bija vienalga, vai plikšķi ir Ziemsvētku plikšķi vai neziemsvētku. Spridzināt var vienmēr.

Dzirnāvu ielas dzīvoklī Labiaudzīnātam bija sava istaba, lai arī caurstaigājama. Ella teica, ka brīvs cilvēks nevarot izaugt bez savas istabas. Telpā bija viņa koka gulta, grāmatu plaukts un pie loga galds ar atvilktni. Mazā māsa gulēja guļamistabā — koka gultiņā blakus vienai no balti lakotajām gultām, ko Pakalns gatavojis. Pakalns taisījis arī balti lakoto trīsdaļu drēbju skapi, kā vidējo daļu klāj spogulis cilvēka augumā. Tajā varot sevi apskatīt, kad pošas uz sarīkojumu. Ekspreši pārvadājoties skapja stūrim bija nodauzījuši skambu, un zem biezās, baltās lakas kārtas atklājusies lapukoka šķiedra. Ella teica, ka Andrejs nakti krācot un traucējot bērnu. Andrejs tad bieži gulēja ēdamistabā uz dīvāna. Viņiem nebija negrozāmu ieradumu. Andrejam varbūt bija kāds Jelgavas pilsoņu ieradums, bet, jauno valsti sākot, arī viņš bija nolēmis dzīvot jauni. «Konzums» bija jauns. Kooperācija bija jauna. Saime bija jauna. Viņš gribēja savām lauku mājām dot jaunu klēti, cūkkūti un pārbūvēt dzīvojamo māju.

Venta bija omulīgs mazbērns ar spēcīgām plaušām un labu ēstgribu. Vai Ellai žēl? Viņa gatavoja putras pudeli, pieliekot krietnu sviesta picku, vārīja saknes, spieda biezputrā un baroja. Gusta atnāca ciemā. Ieraudzījusī bērnu, kas rožains un smags gulēja ratiņos, viņa tūlīt sauca:

— Ella, tu taču to bērnu pārbaro!

Ella brīnījās:

— Kas tur ļauns? Viņai garšo ēst.

Gusta apvēla bērnu uz vēdera. Blondās pūkas smagam pakausim bija noberztas.

— Nedrīkst dot tik daudz ēst, — Gusta teica.

— Viņa blauj, ja nedod, — Ella pretojās.

— Nav vairs tie laiki, kad dzīvoja, kā iznāk. Ko tu iesāksi ar resnu meiteni?

— Vēlāk izaugs. Rezerves katram vajadzīgas. Taviem tievajiem bērniem ir visādas kaites: astma, iesnas un alerģija.

— Bet mani bērni ir glīti.

Gustas ģimene dzīvoja akciju sabiedrības «Rota» jaunceltajā namā Blaumaņa ielā, kur drukāja Zemnieku savie-

nības avīzes un grāmatas paju sabiedrībai «Zemnieku Domas», kam bija veikals ielas stāvā un pagrabā. «Rota» ārzemēs iepirka drukājamās un sienamās mašīnas. Ārzemju firma atsūtīja «Rotas» direktoram rīkotājam Ansonam augļu grozu. Gusta teica — viņa to dalīšot ar radiem. Kad Ella ar Labiaudzīnātu un Ventu ratiņos iegriezās pie Ansoniem, Labiaudzīnāts rādīja uz augļu bļodu un prasīja, kuri no augļiem būšot viņiem. Ansons sarauca uz acis. Ellas puika, tiešām ir neaudzināts. Ella tā kā kaudējās, tā kā priecājās. Pēc viņas prāta, ja kāds runā, ko domā, jo labāk. Vismaz viņa neteica nekā un, pa Blauņa ielu uz Brīvības ielas pusi mājup ejot, deva nest Gustas doto tūtu ar vairākiem apelsīniem un ananasu.

Darbavietas sūtīts, Andrejs brauca uz brīvpilsētu Dančigu. Viņš pārveda ģimenes locekļiem dāvanas, ko brīvpilsētā pircis bez muitas: šokolādi, sudraba nažus un dakšas, drēbju gabalus un mutautus. Visu prāts un jūtas bija priecīgi: iegūta manta. Andrejs stāstīja, kā ticis cauri Latvijas muitai. Ne kauju vai seksa uzvarētājs, bet muitas uzvarētājs.

Ella devās uz Marijas ielu, lai dēlam lēti pirktu skolas drēbes. Viņa atvēra Marijas ielas veikala durvis, ieskatījās un ar patiku, ar iejūtu izsaucās:

— Velna žīds!

Veikala īpašnieks piesarcis, buldurēdams mēģināja ko teikt. Ella izrāva Labiaudzīnātu no veikala un devās uz nākamo veikalu, kur pie cita žīda nopirka vajadzīgos apģērba gabalus.

Ap 20. gadsimta 20. un 30. gadu maiņu jaunās valsts iedzīvotājos radās kopīgs samulsums. Vienkāršāk bija tiem, kas gribēja mantu. Pēc cara, ķeizara un Viktorijas lielvalstu parauga Latvijas valsts loloja čaklus cilvēkus, kas grib mantu. Varēja mēģināt, ja ne citādi, tad ar vekselu palīdzību. Latvijā bija daudz veidu, kā darīt. Rīgai bija sena tirdzniecības, amatniecības un pašpārvaldes tradīcija. Laukos bija pagasta padome, koppienotava un pagasta krājkase. Valstī bija dažādas Latvijas: muižu Latvija, Hanzas Latvija, krievu kroņa Latvija, vācprovincines Latvija, poļu Latvija, zviedru Latvija. Skola mēģināja kļiedēt īpatnējās paražas — vācu baltprovincines, krievu provinces ieradumus — un veidot modernu sabiedrību. Baznīca gadu simtiem bija gādājusi dvēselei drošības sajūtu. Tagad drošību vajadzēja dot rokai, kas met vēlētāju urnā savas gribas zīmi. Bet ja nezina, ko grib? Sarīkoju-

mos ļaudis dziedāja himnisko «Mēs gribam būt kungi savā dzimtajā zemē», un dziesmu svētkos vairāki desmittūkstoši dziedātāju dziedāja īstenoto «Tad augšā kāps pilskalns iz seneņiem laikiem». Bet, kā dzīvot, lai turpmāk būtu brīvs, — kam par to bija vaļas domāt? Blakus ziemeļu racionālismam ieskanējās metafizika un mistika. Par politikas fiziku runāja tikai konservatīvo partija savā savtīgā veidā un sociāldemokrāti gadsimta sākuma veidā. Dažs pat prātoja, kā sekmīgi dzīvot nebrīvībā. Ādolfs Klīve atmiņās raksta, ka kāds ultranacionāls prātotājs piespēlējis ministru prezidentam Kārlim Ulmanim sacerējumu par tautiskumu, latviešu tautas misiju un parlamentārās iekārtas nevarību. Vanagi, pārkonkrustieši, aizsargi, Strādnieku sporta savienība apkāra savus locekļus ar siksnām un ieročiem un mācīja niknu valodu. Jo citās, kaislīgākās, zemēs tā darīja.

Nebija daudz tādu, kas prot abstrakti domāt. Deviņpadsmitā gadsimta beigās dzimusi paaudze bija spēka gados. Viņiem bija bijušo impēriju izglītība. Viņi prata domāt, lai darītu un iegūtu. Viņi prata iegūt vācu veidā un dzīvot krievu veidā. Patlaban starp viņiem iegrozījās paaudze, kas dzimusi 20. gadsimta sākumā, pirms pirmā pasaules kara. Jaunā paaudze gribēja citādi. Bet viņu bērība un jaunība pirmā pasaules kara gados bijusi grūta. Daudz viņu bija attīstības gados samaisīti, satraukti. Neatkarīgajā Latvijā viņi steigā un trūkumā studēja. Izveicīgs cilvēks: studēdams nav dabūjis ne diloni, ne māgas kataru: Jauni vīrieši un sievietes svārstījās starp galējām tieksmēm nīrgt un skumt. Meklēt, kam pieslieties, noraidīt. Pielūgt, nicināt. Tas viņos palicis uz visu mūžu: daudz uzskatu un maza spēja spriest. Studenti un ierēdņi iet ne uz politiskas partijas rīkotu sanākumi, kur runā par politiskiem procesiem, bet, pēc ziepēm un kurpju vikses smaržodami, dodas uz Zentas Mauriņas un Riharda Rudziša priekšlasījumiem, lai gūtu garīgus iespaidus. Politisks darbs maisījās ar reliģiju: nevis politiskā darbā veikta ar likumiem noteiktu interesantu spēli, bet politiskā darbā, ja vispār tādu darīt, apmierināt tieksmi pēc pareizas ticības. Dažs varbūt bija par mazasinīgu, lai spētu domāt politiski. Pietika ar straujām izteikām: šust, noniecināt. Apbrīnot, pielūgt.

Ļaudis, kam izglītība pajukusi kara laikā, pēc kara skolā joprojām iekala krievu un vācu enciklopēdiju faktus. Meklēdami ko jūtīgāku un interesantāku, viņi nodevās sajū-

tām, ko sniedz estētisms, budisms, Padomju Savienības apmaksātā Rēriha mācība, ASV modernisms, Rietumeiropas meklējumi mākslās. Savā valstī varēja darīt visu, ko darīja citur pasaulē. Vismaz varēja, kā lasāms rietumzemju nedēļas žurnālos. Šur tur Rietumu pasaulē intelektuāļi un organizētie strādnieki ar troksni un pūlēm pārķārtoja dzīvi. Par to domāt bija sarežģīti un varēja likties pat bezgaumīgi. Mācoties vakaros pēc darba, iespējams tikai šļūkt pa virsu. Neiznāk domāt, kas es esmu tepat, šajā vietā, kur es dzīvoju. Kāda ir mana griba, ar ko es dzīvoju. Kādi ir tie ļaudis, ar ko man jāsadzīvo, ja es gribu te dzīvot.

Kamēr vecāki spēlēja valsti un gādāja par iztiku un karā sajauktie jaunieši meklēja jēgu un meklēja ko citādu un nezināja, kur to ņemt, Labiaudzināts mācījās skolā. Skola ir daudzi rīti. Viņš gāja uz skolu no Dzirnavu ielas pāri Esplanādei, gar Ārlietu ministriju, caur Kronvalda dārzu līdz kanāla galam Daugavā un 23. pamatskolai Kronvalda bulvārī. Mājā nākot, viņš ne labprāt gāja pār Esplanādi Kalpaka bulvāra stūrī, jo tur varēja iznākt plēšanās ar vācu puikām, kas, galvā uzlikuši zaļas cepures, nāca no savas gotiskiem tornišiem rotātās skolas Esplanādes stūrī pie Valdemāra ielas. No rīta nebija ne vaļas, ne patikas kauties. Bet pēc skolas gadījās, ka kāds meklē kašķi un kāds nepaspēj vai nemāk izvairīties. Skolnieks ar ātriem soļiem izgāja caur Esplanādes sānalejū, kur 1. pamatskolas puikas ar pentakiem sita biļetes un, starta bedrītes izrakuši, skrēja sešdesmit metrus. Pa labi redzēdams pareizticīgo katedrāli, kur iekšā nekad nebija bijis, viņš, priecīgs par laimīgu gājienu, iegāja Esplanādes apstādījumu stūrī pie Elizabetes ielas.

Ella aizveda Labiaudzinātu uz Ernesta dzīvokli Lazaretu ielā 6/8 un pati aizgāja. Ekas vienā galā bija dievturu draudzes saietu zāle. Ernests, Ernestmilda, Austrums un Austruma mazais brālis Vilnis dzīvoja zemās koka mājas otrā galā. Lielākajā istabā bija Ernesta darbnīca: lieli, balti uz rāmja uzstiepti audekli, gatavas un pusgatavas gleznas, audumi, veidojumi, kalumi, pinumi. Telpu pildīja sena baltu kultūra, it kā citas nebūtu. Tur ieejot, prāts atjauta, ka lietas var būt galīgi citādas. Tas bija tas pats, kas citur, tikai citādi. Dažs, šajā telpā ienākot, tūlīt tiecās strīdēties, aizstāvēt savu ierasto kārtību. Cits jūta, ka viņā iestaro nejausta enerģija. Labiaudzināts redzēja, ka var būt arī darbnīca, kur darbojas ar tēliem,

valodu, simboliem un idejām. Viņš bija redzējis galdnieka Pakalna mēbeļu darbnīcu Miera ielā un vectēva kalēja darbnīcu Fabrikā.

Staltās Mildas garais augums rīkojās virtuvē, un Vilnis turējās pie viņas. Labiaudzīnātu ieraudzījis, viņš saulaini uzsmaidīja brālēnam. Austrums nobēdājies rauca pieri starp briļļu lokiem un sarkanajiem matiem. Jāiet ārā. Ziemas diena. Vilnis gan satuntuļots tekāja līdz brālīm un brālēnam, bet ko viņš daudz varēja ar lieliem cilvēkiem. Tie izlūkoja garo sētu. Austrums rādīja, brālēns skatījās, pētīja un komentēja. Tur sētā ir ateja. Tur ir miskaste. Daudz žurku. Viņi vēra mazas durtiņas izdilušos koka vārtos un uz abām pusēm aplūkoja Lazaretēs ielas bruģi. Milda bija teikusi, ka nedrīkst iet uz ielas. Viņi vilka viens otru kamaniņās pa sētas sniegu un vēla sniega bumbas, lai celtu sniegavīru. Bet īsā ziemas diena sāka krēslot. Atnāca Ella, un saveltie sniega kluči palika sētā.

Latviešu valodas stundā klase lasīja stāstu par pirmo pasaules karu. Labiaudzīnāts zināja savas dzimtas leģendu, ka strēlnieku virsnieks Ernests ar revolveri rokā stāvējis no Juglas tilta un dzinis atpakaļ krievu zaldātus, kas bēguši no Rīgas, pamezdami Rīgu vāciem. Viņš stiepa roku un neatlaidīgi teica: «Lūdzu, skolotāj,» — lai tiktu pie vārda. Kad Elizabete Pētersone beidzot negribīgi pamāja, lai viņš saka, ko tik dedzīgi vēlas sacīt, zēns patētiski stāstīja savu stāstu. Pētersona jaunkundze klausījās arvien lielākā nepatīkā un beidzot īsi teica:

— Sēdies.

Kad nākamreiz Ella ieradās skolā, Pētersona jaunkundze viņai ko asi stāstīja, un Ella turējās pretī. Tur laikam daudz netrūka, ka skolotāja teica skolēna mātei, lai viņa sēžas. Ugunīgā mammele. Bļāviens, tad kustība — spēriens, belziens, elkoņa grūdiens. Augusi starp diviem brāļiem un divām māsām. Puika virtuvē ar gariem pirkstiem ko ņem. Nomet. Māte viņam mauc īsu boksa taisno:

— Neņem ar jēliem nagiem! Skaties, kā tu ņem!

Aķis puikam uzsit degunu. Viņš elsodams stāv pie izlietnes, pilina asinis un slapina degunu ar aukstu ūdeni. Ella liekas nobijusies. Tad viņa uzbļauj:

— Beidz, vai tu dabūsi vēl!

Viņa dodas uz skolu, lai saklausītu, vai tas, ko viņa dara, ir pareizi. Kārlis Ulmanis un dēla pamatskola ir viņas autoritātes. Kad viņas nacionālais sociālisms sadū-

ries ar skolotājas sociāldemokrātiju, māte dažu dienu ir lēna un domīga.

Nilsona jaunkundze bērnu stūrītī Labiaudzinātu sauca par *lilla lorten*. Ella prasīja, kas tas ir. Nilsona jaunkundze teica, ka *lilla* zviedriski esot mazais un *lorten* — sūds. Sūdiņš. Ella teica, ka tikpat labi to varot izrunāt — mazais lords, mazais lords Fontlerojs, septiņus gadus vecs puika amerikāņu rakstnieces Frānsisas Ēlizas Burnetes romānā, kas bija tulkots un ko lasīja kā Labiaudzināts, tā Ella.

Sī vārdu spēle Ellas prātā turpinājās. Zemgalieši ir izlaidīgi kā muižnieķeļi. Mazais lords. Mazais lords. Viņa uzšuva zila samta svārciņu un īsas bikses. Baltas perlamutra pogas rotāja bikšu stilbus, un vaļīgo svārciņu aizpogāja balta perlamutra poga zem zoda. Pogū sedza pušķī sasieta lente. Irma, ieraudzījusi šādi tērptu puiku, iesaucās:

— Izspokojusi bērnu!

Bērns, šajā ģērbā tērpies, skraidīja pa skolu, juzdamies labi vienalga kādā. Pētersona jaunkundze, pirmoreiz viņu tādu ieraudzījusi, savilka mutē kaktu smaidā. Dažs bērns viņu klasē — Andrejs Holcmanis, Andželika Pētersone, Ivars Malta, Andrejs Skujevics — varbūt brīnījās, kā tāds var gribēt būt. Bet bija visādi. Ansis Semjonovs, vecāks nekā citi klases skolēni, ģērbās pieauguša cilvēka ģērbā. Tumšā uzvalkā, ar šlipsi, garbikšains, viņš rīta lūgšanā lādzīgi stāvēja blakus zilsamtainajam puikam, kam lentes pušķis zem zoda un perlamutra podziņas īso biksiņu galos, zem kuriem sākas garas vilnas zeķes. Dažs ostas strādnieku bērns nāca uz skolu novalkātā tēva kamzolī. Ja kāds ķīķinātos par viņa apģērbu, skolotāji viņu norātu. Protams, Pelnu dienā pelnu maišelis bija piekārts samta svārciņam pie muguras. Bet Vastlāvja kūka bija garda. Azaidā skolnieki gāja uz ēdamistabu un ēda katrs savu štopkūku, ar putukrējumu pildītu apaļu, saldu baltmaizīti, kam virsa nošķelta un uztupināta uz putukrējuma.

Ella jaunībā no krieviskās skolas bija guvusi uzskatu, ka attīstīts cilvēks daudz lasa, sevi attīstot vēl vairāk. Labiaudzināts ņēma no skolas bibliotēkas Tolstoja «Karu un mieru» un lasīja, it kā būtu notiesāts izlasīt biezos sējumus. Viņš teica Pētersona jaunkundzei, ka izlasījis «Karu un mieru». Skolotāja prasīja, vai tā lasāmviela ir viņam piemērota un vai bijis vērts to lasīt. Zēns nezināja, ko atbildēt. Tolstoja romāns likās kā suns Bobis Fabrikā,

kas reizēm, riņķī griezdamies, ķēra savu asti. Labāk lasīt to, kas jālasa klasē.

Viņš klasē daudz plāpāja, žurnālista veidā apkārtējiem komentēdams to, ko redz un kas notiek. Pētersona jaunkundze viņu nosēdināja starp meitenēm. Tām pašām bija savs runājamais. Viņas turējās nost no puikas, un, kad viņš, klausītājus meklēdams, grozījās, meitenes teica, lai viņš neplāpā. Citreiz Pētersona jaunkundze viņu nosēdināja starp diviem žīdu puikām. Blakus Jūlijs Rešinskis, priekšā Lībmanis. Vingrošanā apkārt zālei soļojot, Jūlijs gāja, pirkstgalos palēkdams, un viņa vasarraibumainā seja te stīvi lūkojās priekšā ejošā puikas pakausī, te priecīgi skatījās apkārt. Lībmanim bija smaga, garena, tumšu matu logota seja. Kad abi žīdu puikas pirms stundas sākšanās sarunājās, žīdu meitene Estere Gersone blakus Lībmanim pagriezās un piedalījās viņu sarunā. Viņi dažreiz runāja ar citiem vārdiem, ne tiem, ko tiešā runā lieto, taču cits citu saprata. Pa vārdam, pa teikumam viņu sarunā skanēja krieviski, vāciski. Labiaudzinātam likās, ka viņiem šā tā jāizliekas, lai iekļautos latviešu vidē. Viņš domāja, ka nekad nedzīvos svešā vidē, kur viņam jāizliekas. Viņš noprata, ka šie turīgu žīdu bērni (varbūt Estere nāca no pieticīgas ģimenes) prata dzīvot viegli, nesaistīti, bezrūpīgi, pilsētnieciskāk nekā viņš. Bet savu svētku laikā viņi dažreiz bija drūmāki, nekā Labiaudzināts vispār zināja, ka var būt tik drūms.

Ik nedēļu viens no klases skolēniem vāca azaida naudu, piektdienā nododams Pētersona jaunkundzei kasi un maksātāju sarakstu. Ik mēnesi viens vāca naudu kokmateriāliem. Naudu un maksātāju sarakstu viņš nodeva rokdarbu skolotājam Arvim, kas iepirka materiālus zēnu rokdarbu stundām. Skolas pagraba stāvā, kur rokdarbu klasē rindās stāvēja zviedru ēvelsoli, viņš mācījās žāgēt, ēvelēt, lietot leņķa mēru, kalt, gludināt ar smilšpapīru, urbt, skrūvēt, kakēt, naglot, līmēt, lakot. Meitenes aizgāja uz savu rokdarbu klasi un pēc stundas atgriezās vaļīgā, darbīgā noskaņā, nesdamas šūšanas piederumus un piegrieztnes.

Vakarā Ella mēdza atprasīt, kas skolniekam jāmacās no galvas — parasti nākamajā dienā latviešu valodas stundā atskaitāms dzejolis. Ella skatījās burtņīcā no tāfeles norakstīto tekstu, kamēr Labiaudzināts darbināja savu smadzeņu akumulatoru, stūķējot atmiņas šūniņās vārdus un vārdu grupas. Tiem līdzī atmiņā ieskrēja arī sajūtas. Dažreiz viņa atmiņa it kā redzēja dzejoli un bez pūlēm viņš

to atveidoja balsī. Citreiz dzejoli bija iespējams atcerēties, iegaumējot rindu sākumus. No galvas mācīties nebija patikami. Likās, ka nepietiek ar to, ka pierod pie teksta, to pazīst. Teksts gribēja aizņemt telpu smadzenēs, un tas bija sāpīgi.

Pierast pie kustības. Skolas pagraba stāvā un pirmajā stāvā — pa diviem stāviem bija izbūvēta vingrotava ar zāles galos piestiprinātiem basketbola groziem. Vingrošanas skolotāja Johanna Rinka sūtīja bērnus kāpaļāt zviedru redelēs, kas klāja sienas, lika mest kūleņus uz ādas matračiem, lēkt pār buku. Par vingrošanas zāles izbūvi un iekārtu bija maksājis drašu žogu rūpnieks Kuraus, kura sieva skolā mācīja ģeogrāfiju. Stundas beigās Rinka lika zēnu un meiteņu rindām saiet blakus un dot rokas pāros. Pati viņa sēdināja savus garos, kaulainos locekļus pie klavierēm un spēlēja, un, zvanam atskanot, bērni sudmalinās priecīgi atslābināti devās uz ģērbtuvēm.

Klasesbiedrs Roberts Sulmanis saka, ka pēc stundām jāspēlē futbols. Skolas priekšā uz Daugavas pusi ir neliels parks. Parka kailā vidū skolēni saliek savas grāmatu somas, lai iznāk futbola vārti, un spārda bumbu. Nu šitīs vienpadsmit metru soda sitienu. Roberts Sulmanis skaita vienpadsmit soļus, noliek bumbu. Vārtsargs liecas, gatavs tvert. Kamēr Roberts atkāpjas, lai ieskrietos sitienam, Labiaudzināts, no sāna pieskrējis, iesper bumbu vārtos garām pārsteigtajam vārtu sargam. Dažs spēlētājs iesmejas par to, ka arī tā var sist vienpadsmitmetrinieku. Citi spēlētāji strīdas, vai sodu sist vēlreiz, jo tas bijis jāsit Šulmanim. Vēl cits saka, ka soda sitiens darīts ne pēc noteikumiem un iegūtais punkts neskaitās. Labiaudzināts dodas uz māju. Ella teikusi, lai pēc stundām neblandās apkārt, bet iet uz māju. Sulmanis nekad vairs viņu neaicināja spēlēt futbolu.

Andrejs un Ella nāk mājā no Operas. Japāniete Teiko Kiva dziedājusi Pučīni «Madamu Sviestamušu». Ella tā raudājusi, ka bijis jānāk mājā, nenoskatoties operas beigas. Andrejs joprojām ir operas miegains, taču arī mazliet notrūcies. Viņai kara laikā bijuši smagi pārdzīvojumi. Kad uzvanda atmiņas, tad grūti rimties.

Sestdienas priekšpusdienā ejot gar Operu, Ella pēkšņi nopērk vienu biļeti baleta dienas izrādei un saka, lai Labiaudzināts ejot iekšā. Izrāde ir sākusies. Puika skatās ne nu gluži futbola tērpos, bet baleta tērpos izmetušos dejojotājus, kas vingrodami stāsta pasaku. Viņi mēģina to darīt saskaņā ar mūziku. Mājā Ella kautrīgi saka, lai viņš

— Vecumniekos es tevi aizvedišu staigāt pa virsu, kur tādas lietas ir zem zemes.

Andrejs bija izmaksājis mā sai Annai lauku mājas daļu un brālim Mārtiņam daļas daļu. Viņa māte Lība septiņdesmit piecu gadu vecumā vairs nevēlējās saimniekot tik vienpatīgi, kā bija radusi. Andrejs domāja, ka viņa ģimene varētu 1931. gada vasaru dzīvot viņa dzimtajās mājās. Viņš pats tik un tā vasarā mēnešiem ilgus atvaļinājumus dzīvoja laukos. Ellai savukārt likās, ka vasarā derētu cita vieta, ne Dikļi vai Murjāņi. Labiaudzināts bija pāris nakšu čurājis gultā. Ella tūlīt viņu aizrāva pie ārsta. Ārsts teica, ka bērns esot nomākts. Lai tik daudz viņu neuzmanot. Lai viņam ļauj vaļu un nekā neliedz.

Ko nu pilsētas dzīvoklī var daudz neliegt. Kad skola beidzās, Ella lika mantas divos dzeltenos finiera koferos un, gultas drānas savēlusi sainī, tam aplika nesamās siksnas. Ormanis veda mantas. Ventas ratiņus un braucēju uz Skaistkalnes autobusu, un autobuss viņus veda pa Iecavas un Skaistkalnes šoseju. Viņi izkāpa Vecumniekos. Andrejs bija pretī ar zirga pajūgu, galvā žokejnīca, mugurā balts, nosmulēts brezenta pārmētelis. Viņš likās liksms. Taču dēka — vest pusmežonīgo vidzemnieci ar viņas savdabi puiku un blondu, zižainu cirtu Ventu uz savām dzimtajām mājām. Tur rītos migla kāpj ap māju no gadu simtos tīrelī ieplēstas zemes, kur aug galvenokārt auzas, rudzi, lini, siena zāle. Svētdienās saimniece un viņas meita staigāja melnā zīdā. Viriešiem augstas tenora balsis un vājas ausis, jo paaudzi pēc paaudzes, grāvjus rokot, kājas bieži bijušas slapjas.

No grantēta otrās šķiras lauku ceļa viņi nogriezās uz šaura, ne pat ceturtās šķiras ceļa pār Salu, kā sauc augstu, garenu morēnas kalnu, kas slienas pār pļavām, virsmā priedes un nogāzēs lazdas. Šis ceļš esot īsāks nekā Umpārtes ceļš apkārt gar bodi pie dzelzceļa. Viņi izkāpa no ratiem, lai zirgs jaudā uzvilkt pajūgu Salā. Mājas skurstenis pa kreisi lejā pie Umpārtes ceļa pūta dūmus ap gājēju kājām. Otrā morēnas galā braucēji atkal izkāpa no pajūga, un lielais zirgs, ciskas gorīdams, novadīja ratus lejā.

Aiz pļavas, aplokiem un laukiem bija redzams lieliem kokiem apaudzis lēzens kalns. Māju jumti vīdēja starp augstiem kokiem.

— Tas ir Sodumu kalns, — Andrejs teica.

Senči pārdevuši divas kalna daļas. Braucēji brauca gar Ķeiriem, kreījiem kalna kreisajā malā, un gar vidū eso-

šiem Podēniem. Andreja vectēvs un tēvs esot atjaunojuši koku loku ap māju, sastādīdami kļavas pret braucējiem vērstajā kalna malā. Pretējās malas nogāzē esot jaunais ābeļu dārzs. Svaigi sistu šķindeļu jumts spīdēja zem koku juma. Tā esot māju jaunākā ēka, šķūnis ar piebūvi mašīn-šķūnim. Labiaudzināts skatījās telpu, kur viņam atvērās neierobežotas iespējas darīt blēņas.

Jo daudzu paaudžu vīrieši te bija darījuši blēņas, nebūdami atkarīgi no muižas. Ordeņa laikos un hercogistes laikos viņi bijuši sodas saimnieki, purleimaņi. Cara laikos mājas administratīvi piederējušas Umpārtes kroņa muižai, ko pārvaldījis kāds allaž piedzēries krievis. Purvaino, smilšaino apvidu apdzīvoja tā saukto krieviņu pēcteči. Livonijas ordenis 15. gadsimtā aiz Narvas ķēra somu cilts votu ļaudis un dzina uz Bausku celt Bauskas pili aizsardzībai pret leišiem. Dzīvi palikušajiem votiem deva meža un purva gabalu — suoda, soda, no somu *suo*, mežs, purvs —, lai viņi nometas uz dzīvi. Ziemeļvidzemē tādu deklasētu ienācēju sauca par purleimani. Cik dumam stāstītājam zināms, sodas saimniekiem nebija jāiet klaušās. Viņi maksāja naudas renti un deva vienu vai vairākus dēlus karadienestam un hercogistes flotei. Nomaļ dzīvodami un savā nodabā tīrejus ieplēsdami, šejienes vīrieši — apaļas galvas, plecīgi vidēja auguma cilvēki ar garu rumpi un paīsām, spēcīgām kājām — dzīvoja kā pakliduši skotu muižniekeļi. Sievas ņēma no apkārtējiem pagastiem — Stelpes, Taurkalnes, Bārbeles, Birzgalēs, kur gar Daugavu dzīvoja libiešu pēcteči. Kad pajūgs iebrauca sētsvidū, tēvmāte stāvēja pie ķēķa durvju sliekšņa: kalsna, diezgan gara auguma, salikusi, bet joprojām ar melnu matu šķipsnām un sārtiem pepiņu vaidziņiem. Roku dodot, viņa ielika Labiaudzināta plaukstā reimatisma savilkto līkus pirkstus. Mārtiņš, kalsns vīrs ar baltu pieri un saulē brūni iedegušu sejas apakšdaļu, kā vidū karājās ūsas, izcēla Ventu no Ellas klēpja un, gaisā pacēlis, priecīgi apskatīja brāļameitu. Sākumā atbraucēji pārgulēs stūra goda istabā, kur ieliktas divas gultas ar salmu maisiem. Vēl naktis ir vēsas. Vēlāk viņiem iekārtos vietu vecās klēts augšā. Andrejs rādīja Ellai un Labiaudzinātam, kā viņš pārbūvēs dzīvojamo māju. Augšstāvā, kur tagad ir bēniņi, būs divas istabas un vannas istaba ar ūdensklozetu. Apakšā otrs ūdensklozets un izkrāsotas tēvmātes un Mārtiņa istabas. Valīnieka dzīvoklim mājas galā mūrējama jauna plīts. Vecajā ābeļdārzā blakus vecajai klētij cels jaunu klēti, un

jauna divstāvu cūkkūts stiepsies no vecās rinkas kūts uz izsalušā plūmju dārza pusi.

Te aiz katra kaut kā bija atrodams kaut kas. Visur kāds kādreiz domājis, kā vajadzētu būt, un darijis, lai būtu. Aiz balto dzidro ābelēm aveņu dārzs, kur Andrejs ar veco, rāmo Blesi ara vagas starp stublāju rindām. Aiz aveņu dārza zemeņu dārzs, kur Ella ravēja un cirta stīgas. Aiz zemeņu dārza sakņu dārzs, kur tēvmāte gausi mina dakšu, pieliekusies lasija agros kartupeļus klūgu grozā un nesa pie akas, lai skalotu. Aiz sakņu dārza viķu lauks, kur tēvmāte gurdi plāva viķus un, tos sagrabusi nesamā deķī, vilka nastu uz kūti. Bet parasti Mārtiņš jeb, kā viņu sauca, Makus saplāva viķus, nākot no lauka pusdienā vai tūlīt pēc dienvīdus. Aiz viķu lauka vītoli un pirts. Aiz pirts dīķis un ceļš uz lejas pļavām. Ejot zirgus pārsiet, Andrejs teica, ka lejas pļavas esot mitras un viņš ierīkošot motorpumpi, kas pumpē prom lieko ūdeni. Kur to ūdeni lai liek? Viņš pumpēšot pār robežu Podēna pļavā. Labiaudzināts teica — tā nedrīkst. Andrejs tad teica — viņš lejā pie pirts ierīkošot trici, kas spiež ūdeni augšā kalnā tā, lai virtuvē un vannas istabā ūdens tek no krāna tāpat kā pilsētā. Zirgi bubināja pretī tam, kas nāca viņus pārsiet.

Labiaudzināts caur ēnas augiem pieaugušu veco ābel-dārzu aizbrida līdz lapenei dārza dibenplāna stūrī uz Podēnu pusi. Lapene bija nekopta. Pat apiņu nebija un sola. Gaisma lapenē bija nenoteikta, it kā tikai gaismas un krēslas plankumi. Mušas lapenē nelidoja, varbūt tikai kāds lēns ods. Caur latu režģi varēja skatīties laukā, kā putni tekā pa dārzu. Noslēpumaina un nošķirta sajūta. Viņš sagrieza dzeltenas suņuburkšķu saknes, lika burkā uz sola un lēja uz saknēm ūdeni. Viņam likās, ka viņš raudzē briesmīgu indi. Šādā lapenē vajag indi. Pelēka pelējuma kārtā klājās pār šķidrumu. Te nebija neviena bērna, ar ko draudzēties.

Atradis un sapratis lapeni, Labiaudzināts atklāja jasmīnu krūmus. No jasmīna zara viegli taisīt stabuli: ar drāts gabalu izspiež balto serdi, iegriež balss caurumus. Aiz viņa palika svaigi griezti jasmīna zaru gali un lapas, ko tēvmāte, garām iedama, domīgi pacilāja. Aiz jaunā šķūņa vienā lauciņā auga kumelītes, otrā pļavu auzene, ko audzēja sēklai. Jumtu jumjamās skaidas stāvēja grēdā nokrautas gar šķūņa piebūves sienu. Puika šķēla skaidu jeb šķindeli un drāza, līdz iznāk šautenes laide ar stobru. Stobrā viņš ieurba caurumu un ievēra kadiķa loku. Ja at-

velk loka auklu un aizkabina aiz gaiļa, iznāk arbalets, stops. No gara bezzaru šķindeļa viņš šķēla garas bultas, sēja galā naglu, lika bultu renē uz arbaleta stobra un šāva šķūņa sienā.

Tveices dienā viņš atklāja, ka klēts ir vēsa. Tēvmāte viņam parādīja pudeļu grēdu pagrabā, raudzētas bērzsulas. Viņš ņēma no pagraba bērzsulas pudeli, gāja uz vēso klētspriekšas lieveni vecajā ābeļu dārzā un dzēra sulu no pudeles, šķirstīdams bēniņos atrastus humora un karikatūru žurnālus «Svari», «Sikspārnis», «Lietuvēns», «Ho-Ho». Kad, nokorķētu un aizlakotu pudeli vaļā taisot, tai nolūza kakls un, no asā pudeles kakla dzerot, viņš sagrieza mutes kaktu, viņš dienvidū klīda ar asiņainu muti pa vecās mājas ābeļu un ogu dārzjiem kā bijušo paaudžu dzērāj-spoks.

Mūža pirmos gadus pārticis galvenokārt no rupjas maizes, biežpiena, kartupeļiem, burkāniem, kāļiem un piena, zenķis klēti grieza pie sijas sakārtos cūkas šķiņķus un ar baudu ēda sārtās šķēles. Vākt, iegūt, glabāt. Viņš turēja sauja šķēles. Viņam ir pārtika. Viņš var ceļot. Ceļotājam atklājējam vajadzīgi pārtikas krājumi. Viņš lika pārtiku atbalsta punktos — verandas pamatos aiz vaļīga ķieģeļa, lapenē, klēts sienas spraugā starp diviem gulbajķiem. Pele aizvazāja gaļas šķēli sētsvidū, kur tēvmāte to atrada. Viņa noslēdza klēti. Bet pēc dažām dienām klēts durvis atkal bija neslēgtas. Tēvmāte gribēja pa labam ar vedeklu. Taču kaut ko viņa padara. Var pieciest to palaidni. Pietiks kā badmiram mazdēlam, tā pelēm un pašiem. Galu galā viņš ir Andreja dēls, lai kāds. Viņa taustīja un apskatīja puiku. Jā, tas ir Andreja dēls. Neviena te nedzima labais. Dzīvodams iemācījās būt kārtīgs cilvēks.

Kūtī zēnam likās lietojama vienīgi kūtsaugša, kur varēja uziet pa siena ievadamo tiltu. Gubenī pie kūts kaķene dabūja kaķenus. Viņš sēdēja pie kaķenu migas, klausīdamies, kā piena kannas metāliski skan blakus piena kambarī, slaucenes klauz un grab kāstuve. Kūtī aiz piena kambara govīs žvadzina kakla ķēdes. Lai cik reižu kāsa, piens iznāca otrā vai trešā šķira. Dziļajā kūtī esot grūti dabūt tīrus govju tesmeņus. Tēvmāte spieda meitas mazgāt slaucenes, govju tesmeņus, kāstuvī, kannas. Bet ko daudz var vecajā rinkas gabala kūtī?

Otrā dienā runcis bija nokodis vienu no kaķēniem un vazāja likīti, tā nabassaitēi velkoties gar zemi. Nākamā dienā arī atlikušie kaķēni bija pazuduši. Puika taujāja

Ellai, kur tie varējuši aiziet. Viņiem acis vēl bija ciet. Ella strupī teica, ka rīta agrumā tēvmāte tos noslīcinājusi diķī aiz pirts. Viņš gāja uz diķi. Kalmes, meldri, ašķi. Ūdens vaboles un tinēji. Diķis tagad viņam likās citāds — tas ir kaķu un suņu dvēseļu diķis. Rīta miglā viņam likās, ka kaķu un suņu dvēseles ceļas no diķa.

Tēvmāte brauca uz Skaistkalni līgt meitas. Makus piebrauca pie virtuves durvīm tālceļa ratos iejūgtu lielo zirgu. Tēvmāte — lakatā ietinusies, gari brunči, uz rokas skalu groziņš — iznāca pa durvīm, iekāpa ratos un nosēdās Makum blakus. Un aizbrauca. Atgriežoties divas jaunas lietuvietes sēdēja ratu pakaļā. Viena — puspilsētiece. Otra — izrauta no siltas, mīlīgas sādžas un atvesta te riklūrāvējos, nostrādinātajos latviešos. Viņa drīz aizgāja ar lielu bāršanos, un nevarēja vien viņai samaksāt, kā tēvmāte teica. Pirmā uzrunāta neatbildēja, tikai splāva kā vīrietis. Apskatījusi kūti, viņa teica — viņai labāk patīkot strādāt uz lauka. Tēvmāte un Makus atveda no Skaistkalnes vēl vienu meitu un maksāja meitām prēmiju, ja piens bija tīrs un pienotava to atzina par pirmās šķiras pienu.

Uz lauka ar mašīnām strādāja Andrejs, Makus un vaļinieks Dūmiņš. Šad tad dienas algādzis no mazmājnīkiem atnāca strādāt. Sodumi nebija liela māja, ap 70 hektāru lietojamas zemes. Sēja auzas, miežus, rudzus, kviešus, baltos zirņus, Mandžūrijas pupas, ko mala cūkām, mistru, cukurbietes, kartupeļus, runkuļus, dābolu ar timotiņu.

Tēvmāte vienmēr zināja, kas der un kas neder. Bet viņa nebija ticējusi, ka jaunie pašvalsts laiki ilgs tik ilgi. Viņas maiss ar cara, Kerenska, Jelgavas pilsētas, vācu okupantu naudu vairs nederēja. Dēli un meitas kontraktā viņai norakstījuši piecas ābeles, sešas aitas, viņas istabu dzīvojamajā mājā. Jaunā nauda viņai jau iekrāta. Rīgā labi maksāja par viņas baltajiem dzidrajiem, kas nāca gatavi jau jūlija vidū. Vedekla grib daudz ko mainīt. Tur Vidzemē visi sarkani. Bet lai viņa ar bērniem dzīvo vasaru Sodomos. Kaut ko viņa padara.

Ella labprāt strādāja kopā ar meitām un vaļinieci uz lauka. Lai nemēģina viņai likt govīs slaukt! Lai nemēģina kalēja meitu likt pie govīm! Patlaban cukurbietes retināmas un kaplējamas. Runkuļu lauks jau izretināts. Iztālēm var redzēt, kā sieviešu galvas — dažs lakatiņš, dažā salmenīca — virzās pret zaļo, nezāļaino lauku un aiz viņām paliek plīka, brūna zeme, tievas cukurbiešu stādu stripas.

Ķīvītes lidoja pār kaplētāju galvām, vaimanādamas par savām ligzdām vagās. Kaplētājas atnesa mājā launaga grozā saliktas ķīvišu olas. Daudzas bija svaigi dētas. Tās vakarā cepa un ēda.

Galū galā vienmēr var uziet bēniņos. Pirmā pasaules kara laikā šis pagasts bijis vācu armijas aizmugurē. Mājā dzīvojuši vācu armijas saimniecības vīri, nodevu vācēji. Ķeizariskās vācu armijas brošūrās redzami grupās sastājušies zaldāti, galvā apaļas cepurītes, dažam ķiverē. Kantains piķa gals ķiveres virsā tiecas pret debesīm. Žurnālos varēja skatīt fronti un notikumus vācu aizmugurē. Vācijas ainavas, drukātas zaldātiem par prieku. Tīrelpurvā izbūvētas vācu mazpilsētas, ne mūra ēkas, bet baļķu zemnīcas un sprunguļceļi. Taču sedziņas klāj blokhaužu sienas, fotogrāfijas bērza zaru ielogos, smukuma nieki. Un dzelzs un drāts, ar ko tecināt asinis.

Tēvmāte nelasīja avīzi, un viņu neinteresēja radio ziņas. Tik un tā ziņas nebija nekā ne par viņas mirušā vīra pagastu, ne viņas dzimto pagastu. Bībeles viņai nebija. Bet svētdienas rītā viņa no savas kumodes izņēma dziesmu grāmatu un nolika uz krēsla pie savas gultas. Labiaudzīnāts viņai prašņāja par karu. Tēvmāte teica:

— Ej tu galīgi! Karš — tas ir daudz krievu un vācu, kas braukā apkārt.

Ar vāciešiem vēl varot iztikt. Tie esot kārtīgi un maksājot. Krievi laupa, un nekad nevarot zināt, kas krievam iesaujas prātā. Svētdienas rītā uz verandas kāpnēm sēdēja, viņa rādīja mazdēlam ābeles celmu:

— Tik atlicis no ļaudīm, kas te dzīvoja pirms kara.

Nākot vietā visvisādi. Katram citādi paradumi. Viņas jaunībā visi te zinājuši dzīvot apmēram vienādi. Katrs zinājis, ko cits darīs. Tagad tikai brīnīes, ko katrs izdarījis. Latvieši? Latvietis neliekas mierā par taisnību, līdz pats beigts vai citi beigti. Taču laikam tēvmāte bija cēlusies no libiešiem — dzimtais uzvārds Skulte.

Andrejam vakarā vajadzēja šķidru putru tāpat kā viņa tēvam un tēvatēvam. Jaunmožu ievēdējai Ellai un viņas puikam vakarā garšoja svaigo gurķu bļoda ar dillēm, lokiem un skābu krējumu. Arī Makus tos ēda. Tēvmāte neteica, bet lika noprast, ka viņi iznieko skābu krējumu, kas domāts sviesta kulšanai. Pati viņa vakarā vārīja karstu pienu, tajā bēra cukuru un maisīja ar karotīti. Arī Ellai dažreiz garšoja salds. Tam nolūkam klēti stāvēja no Jelgavas cukurfabrikas atvests cukura maiss.

Kā šajās mājās, tā citās mājās ļaudis diendienā ražoja lauksaimniecības produktus. No lauksaimniecības žurnāliem viņi uzzināja, kā to dara citur. Viņi mēģināja audzēt zāles sēklas, ārstniecības augus un uzlabotas labības šķirnes. Viņi saprata mājlopus un prata tos kopt. Bet viņu skola bija maz mācījusi par viņiem pašiem. Viņi maz saprata sevi. Ja govš meklējās, to veda pie buļļa. Saimnieku un kalpu vajadzībām bija romantiska literatūra, ko ražoja pilsētā.

Dienvidū, kad sausais gaiss karstumā san un pieaugušie guļ kur kurais, krēslainā dzīvojamās mājas viesistaba likās vēsā. Andreja rakstāmgalda atvilktnē Labaudzis atrada glīti pierakstītas klades. Andreja rakstīti stāsti. Katrā stāstā pa Annai, Matildei, Mārtiņam, Jēkabam. Jēkabs vakarā iet tikties ar Surģenieku Matildi uz abu māju robežas. Lasot, kā viņi pamet māju vai galinājas, lasītājam likās, ka viņš lasa Andreja Upīša jaunības stāstus. Kad LabAu stāstīja Ellai par stāstiem, viņa viegli pacēla uzaci. Jā, Andrejs esot mēģinājis būt nemiernieks. Siena laikā viņš nometis dakšu pļavā un aizgājis uz pagasta namu mēģināt teātri. Mācījies grāmatvežu kursus un strādājis Polijā, pie Mazuru ezeriem. Stāstus viņš esot rādījis savas Zemnieku savienības partijas biedram Edvartam Virzam. Virza izmantojis gadījumu, lai Andreja stāstus izsmietu. Kopš tā laika Andrejs vairāk stāstus nerakstot. Lai L-is nelasot visu, ko atrodot. Starp Andreja grāmatām varot būt tādas par dzimumdzīvi ar rupjām bildēm. L. nolēma tās uzmeklēt, lai gan tās viņu neinteresēja. Bēniņos atradis Andreja iesvētīšanas apliecību, viņš uzzināja, ka tēvam ir otrs priekšvārds — Ludvigs. Tas viņam likās dikti jocīgi, un viņš spicā akcentā uzrunāja Andreju par Ludvigu. Tēvs teica — vecvecāki esot gribējuši to lieko vārdu Ludvigs. Labaug juta, ka abi viņa vecāki ir naidīgi pret baltvācisko priekškara vidi, Ella vairāk, Andrejs mazāk. Viņi bija cīnījušies, lai no tās tiktū laukā. Ka tik viņi vai kādi no kādas nākamās paaudzes necīnītos, lai tiktū tajā atpakaļ? Andreja stāsti likās skaidri, karsti, sausi, lai arī tajos aprakstītās kaislības likās pārspilētas. Bet, ja nu Virza teica, ka tur nekā nav, tad nav. Varbūt Andrejam bija apnicis rakstīt un viņš tikai gaidīja, lai kāds stāstus nopel un viņš var beigt par tiem domāt.

Viņi brauca ciemā pie Umpārtes skolas skolotājiem Timermaniem, kam bija puika Labiaudzīnāta vecumā. Pa ceļam uz Vecumniekiem bija Līpleču mājas, kuru viena

meita bija precējusies ar pagasta kārtībnieku Ozolu. Otra māsa saimniekoja Līplečos. Līplecene pati ecējot un sējot, ja pavasarī nevarot dabūt puisi. Tie visi bija gara auguma vēl pajauni ļaudis, kas domāja citādāk nekā vecā saimnieku paaudze. Timermaņa kundze sūdzējās, ka viņai jādzīvo Umpārtes nostūrī. Tik vien kā radio un pa kādai grāmatai. Bet abiem skolotājiem bija vīstu kūts un liels sakņu dārzs.

Lbdz buras lapenē ar indēm. Caur latām redzami sārti āboli zem vienas ābeles, balti zem otras. Viņš ierauga, ka puika iznāk pie kaimiņu Podēnu klēspakaļas un skatās Sodumu dārzā. Labiaudzināts izšaujas no lapenes un dodas pie puikas. Apstājies gabaliņu no viņa, Lbdzēns laimīgi saka:

— Kā tevi sauc?

Puika satrūkstas. Saņēmis viņš atbild dziedošā izrunā:

— Ātskreji kā pirdiens, — apgriežas un ieiet Podēnu daļā.

Tēvmāte saka — tas varējis būt Garkūlītis, Podēnu vaļinieku puika. Viņa norāda, ka Labiaudzinātam nav jādraudzējas ar kalpiem.

Pagasta valde atsūta desmitnieka apkārtrakstu. Tas jāiznēsā deviņām pārējām desmita mājām. Tēvmāte saka, lai mazdēls iet ar apkārtrakstu. Citiem nav laika. Viņa parādīšot, kur uz katru māju ejams. Puika redzēs kaimiņus, un kaimiņi redzēs puiku. Puika nes apkārtrakstu pa ceļu, pa ežū, pāri grāvjiem un gar birzs malu. Svešajā mājā viņš ieiet virtuvē. Kad kāds no mājiniekiem saņēmis apkārtrakstu, tā atnesējs sēž uz sola, kamēr mājā esošie ļaudis apkārtrakstu izlasa, pārrunā un paraksta. Sieviete aplūko Labiaudzinātu. Nez ar kuru no viņām Andrejs jaunībā ticies uz robežas. Veseliska pusmūža sieva aidniedriski apskata puiku. Podēni, Ķeiri, Ķēsas, Pokaži, Surģenieki. Dažā mājā dzīvo tāli radi. Tie vēro produktu, ko saimniekdēls Andrejs sadzīvojis ar vidzemnieci. Patumšā virtuvē uz ķebļa sēž garī brunči līdz klonam, plats augs un apaļa seja melnā lakatā. Krievīņu sievietes valkā jot melnas drēbes. Agrāk pat bērnu autiņi bijuši melnas drānas. Zara ciltsmāte, kas zina visu par visiem, sēž uz ķebļa.

Ik pārdienas Labiaudzināts dienvidū dodas gar kaimiņu mājām Podēniem, Ķeiriem, pa smilšainu ceļu gar Sodumu kapiem uz bodi pēc dienišķā pasta. Lasījis par garo distanču skrējēja Bucenieka panākumiem, viņš sākumā skrien

gabalu, vēlāk visu ceļu līdz bodei. Plaušas dažreiz smeldz. Neviens viņam nav mācijs, kā skrīenot elpot. Avīzēs rakstīja par rekordiem, nevis kā skrējējs elpo. Lbdzis bauda sajūtu, ka viņš vairāk nejaudā paskriet, un taču viņš jaudā. Tas ir tikpat kā pārkāpt pār galēju robežu un tomēr iet tālāk. Ja plaušas smeldz, viņš elpo dziļāk, vicina rokas, rikšodams pa gājēju un riteņbraucēju taku. Aiz kapiem ceļš ved caur melnalkšņu birzi. Zemenes aug ceļa grāvī. Viņš pārtrauc dziļi elpot, kāpj grāvī un lasa lielās zemenes. Aiz grāvja ap celmiem zemeņu ir vēl vairāk. Var būt čūskas. Pienākums sauc. Viņš rikšo tālāk pa ceļu caur laukiem līdz bodei pie dzelzceļa pārbrauktuves.

Sestdienas pēcpusdienā kapu zvans, žēli plinkšķēdams, iezvana svētvakaru. Zvans, ko Zviedrijā sauc par putras zvanu — tas sauc gājējus ēst —, karājas zvanturī starp diviem akāciju dzīvzoga iemūrētiem ķieģeļu stabiem. Tēvmāte zvanu dāvājusi draudzei, un to viņa allaž atgādina. Akāciju dzīvzogs, viesdams dzeltenus ziedus un pākstis, atdala kapus no apkārtnes. Zāles plāvēja tarkšķi un govju māvieņi paliek aiz dzīvzoga. Kapos laiks skrīen atpakaļiski. Klusā dienvidus saules tveicē var just, ka laiks neapverami ātri šaujas atpakaļiski, tik ātri, ka esi vien tepat. Tuvākās mirušās paaudzes guļ no zvantura pa kreisi. Biezu, sulīgu lapiņu bumbuļi — čīkstules? — kas labi tur mitrumu, klāj viktoriānisko paaudžu kapu kopas. Uz citiem kapu puduriem aug zāle, smilgas un pa neaizmirstulei. Tēvmāte un Ella gāja ravēt kapus. Ella vakarā teica, ka vīramāte, izravējusi un aprābusi sava vīra kapu, apsēdusies uz soliņa pie kapa un pēc brīža teikusi: — Te nu tu guli, un beidzot man ir miers.

Trešdaļa kapu platības pa labi no zvantura bija aizaugusi. Nātras, kurpites, pelašķi, biškrēsliņi klāja zālē ieaugušus, tik tikko samanāmus paugurus, starp tiem mazas bērnu kapu kopīņas. Tie esot senāku paaudžu Sodumi. Katoļu laikos šad tad kāds mironis vests best kapsētā pie Katrižas baznīcas. Tēvmāte teica, ka viņas jaunībā uz dažiem aizaugušiem kapiem vēl bijušas kapu zīmes, rakstu galdiņi, ko sedz slīpi jumtiņi. Kokā griezta saulīte. Koks sapuvis. Tā vietā zied margrietu saulītes. Citu māju iedzīvotāji glabāja savus mirušos kapu aizplānā, kur dažs skārda vainags un gaiši lakots koka krusts.

Lības vīram Andrejam paticis dziedāt kāzās, kristībās, bērēs. Strādādams pagasta valdē par rakstvedi, viņš kopā ar draudziņiem iedzēries pagasta kasē. Tēvmāte desmit

gadus atmaksājusi parādu no olu, sviesta, ābolu un vilnas naudas. Šīs ģimenes leģendas: vectēvs Andrejs dzerdams pārdevis žīdam bites. Kad žīds atbraucis pēc bitēm, pārdevējs rādījis uz milzīgajām liepām, kur karstā jūnija dienā bites zum ziedos. Lai ņem. Citu bišu viņam nav. Lielīdamies ar savu tenora balsi, viņš salicis uz galda stikla glāzes un blāvis tām virsū augstu toni tā, ka kāda glāze vibrēdama saplīsusi.

Kā citur akmens blūķu loks apņēma kulta vietu, tā te augstkoku loks apņēma māju. Stiprs vējš noplēsa vecai kļavai lielu zaru, un atklājās sapuvusi serde. Kad Andrejs ar puisi nozāģēja koku, tas šalkdams nogāzās gar šķūņa galu tā, ka zeme nodrebēja. Kritienā putnu ligzda izmesta no lapotnes un putnēni nositušies. Labiaudzīnāts gāja ar Andreju kauties par to, ka viņš nositis putnēnus. Andrejs atvairījās, bet, kad puika nemitējās, turēja viņa rokas ciet un teica, lai neblēņojas. Nozāģētā koka vietā stādīšot jaunu.

— Neesi tāds vājpiens, — Andrejs teica.

Kad puika kāda iemesla pēc vēl nerimās, Andrejs pasita viņa dūres sānis tā, ka tam sāpēja, pagrieza muguru un grasījās ar puisi zāģēt stumbru klučos. Dēls vēl lielā patikā iebungoja pa tēva platu, cieto muguru.

Ar Labiaudzīnātu Andrejs varēja tā izriķoties, pasist rokas sānis. Bet Andrejam pašam bija jāklausa sava māte. Sestdienas pēcpusdienā, kad citi darbi apdarīti, tēvmāte sēdēja uz verandas kāpnēm un abi dēli, kā darijuši katru gadu, tačkās veda mēslus un kūdru, kaplēja nezāles, apraka un mēsloja Lības vērmeles, kurpītes, kliņģerītes, pu-jenes, flokšus un zobenlilijas. Ne divi pieauguši vīri, bet divi skābi pusaudži strādāja pie dobēm, un viņu māte rīkoja, sēdēdama uz verandas kāpnēm.

Svētdienās tēvmāte skatījās puķu dobēs, melnu zīda lakatu galvā sēdēdama uz verandas kāpnēm. Divreiz nedēļā, uz virtuves sliekšņa sēdēdama, viņa kūla sviestu. Šad tad viņa apstājās kult, pacēla galvu un skatījās pār jauno ābeldārzu, kur ābelišu starpās vēl auga kartupeļi, pār pirts vītoliem un diķi uz lejas pļavām un tālumā augstkoku loku ap kaimiņu mājām. Zirgu deķis bija izklāts netālu no sviesta kuļamās mucas, un mazbērns Venta strādāja uz deķa ar savām rotaļlietām. Ik pa laikam zirga pakavi ribēja uz kūts uzbraucamā tilta, kad kāds no trim jaunajiem zirgiem vilka āboliņa ori augšā uz kūtsaugšas. Vakaram tuvojoties, tēvmāte gāja pie lemeša, kas karā-

jās lielajā liepā pie rietumu vārtiem uz lopu gatvi, un sīta dzelzs pulku pa lemesi. Lemesi dzirdēdamas, govīs tālajā aplokā pulcējās pie aploka vārtiem, un, kad kāds no lauka strādātājiem aploka vārtos atcēla kārtis, govīs cienīgā gaitā soļoja uz māju — barvede pa prieku, aiz viņas gan raibas, gan brūnas, gan ragainas, gan tolas, jo šajās mājās nebija vienveidīga sugas govju ganāmpulka.

Andrejs teica, lai Labiaudzīnāts māsās braukt ar divriteni. Ella teica — puika tam esot par jaunu. Atspaidīšot pautus uz sēdekļa. Bet, ja puika pats grib mācīties braukt, lai viņš to dara. Zēns gan vēl nebija braucējs ar pieauguša divriteni. Viņš pat neprata domāt tā, lai sa-prastu, kas ir braukt ar divriteni. Fabrikā viņš to būtu sa-pratis, bet ne te. Ar sajūtām un fantāziju vien nevarēja braukt. Bet vienmēr varēja ko izdomāt pa savam pašveidam. Viņš aizstūma divriteni lopu gatvēs augšā pie lielās liepas un domāja, vai laisties lejā pa slīpo olnīcu. Nē, nobrauciens ir stāvs un tāls. Ritēs par ātru. Gatves vidū uzstājies uz viena pedāļa, viņš turēja ragus un laidās lejā. Kritis un saliecis riteņa pedāli, viņš nolika riteni klētī un nekā neteica. Andrejam otrā ritā bija steidzami jādodas uz pagasta namu. Ar cirvi un laktu viņš pedāli atlieca un aizbrauca, atstādams cirvi un laktu klētīs priekšā. Pēcpusdienā viņš teica Labiaudzīnātam, lai darās, kā zina, ar divriteni, bet lai pasaka, ja kas bojāts. Viņš arī noņēma divritenim sēdekli, lai puika, uz bagāžnieka sēdēdams, var, rokas izstiepis, stūrēt. Braukt riteni nozīmēja vingrināties un mācīties. Tur nebija iespējams spēlēties un blēņoties. Viņš labāk šāva ar stopu šķūņa durvīs.

Pēkšņi viņam uznāca griba lēkt no šķūņa piebūves jumta. Viņš lika trepes pie slīpā šķindeļu jumta, kāpa augšā un lēca lejā. Tupus uz zemes nokrizdams, juta, kā iekšās sakratās un smadzenes tiksmīgi apmiglojas. No Dieva ļaudīm Zēboltiem mantota sajūta: man nevar notikt ļauns. Es jūtu sevī dievišķu aizredzi. Es varu lēkt, un manām kājām nekas nekaitēs. Es varu iet pa augstumiem, un man nav jābīstas. Aizredzes mehānisms manī kārtos, lai es izvairītos no ļauna.

Andrejs gāja skatīt upīti Viksniņu, ko viņa dibinātā meliorācijas biedrība nupat bija izbagarējusi. Tēvs un dēls gāja govju iemītu taku, ko Andrejs cerēja izveidot par ceturtās šķiras lauku ceļu gabalu prom no mājām. Tagadējais ceturtās šķiras ceļš iet gar šķūni caur mājām. To varētu lietot govīm un mašīnām. Tik nomaļā stūrī tik un tā

maz braucēju. Šis bija purvnieku tīrelnieku kaktis. Hercogu laikā Vecumniekos pārstrādāta purva rūda, par ko liecina vairākas vietas ar Dzelzsāmura nosaukumu. Tolaik te bijis industrijas apvidus, kurp ļaudis nākuši strādāt no Vidzemes, Latgales, Polijas. No tiem laikiem pagastā daudz sīkmājnieku, vaļinieku un kalpu, kas organizējās ap sociāldemokrātiem un komunistu partiju. Vairāki žīdu veikali centrā apgādāja pagastu ar precēm. Kooperatori nodibināja patērētāju biedrību «Rūķis» un ierīkoja veikalu pagasta centrā. «Rūķa» lielais noiets drīz lika žīdu tirgotājiem pārcelties citur. Andrejs un Ella Rīgā gāja uz Marijas ielu pirkat Labiaudzīnātām skolas drēbes pie tā paša Haitina, kam bijis veikals Vecumnieku centrā. Andrejs katrreiz norādīja uz plūdlīnijas stilā izbūvēto veikalu un prasīja lepnī tērptajam veikala īpašniekam:

— Vai nav labi, ka pārcēlāties uz Rīgu?

Haitins katrreiz atbildēja ar skābu smaidu:

— Viss te uz kredīta.

Aiz upītes bija redzamas Plakano vējdzirnavas. Tālumā aiz upes esot Spekes un vēl tālāk Klives. Viņi gāja pret upītes tecī gar smiltis un glūdas uzbērumu, ko sabēris bagars. Uzbērums būšot jāklīdē ar šķūri. Sānis izmesti, gulēja vairāki melni ozola kluči, simtiem gadu mirkuši ūdenī un pārvērtušies melnozolā. Tos vedīšot uz māju un zāgēšot. Varbūt gatavot mēbeles. Varbūt pārdot. Ūdens žirgti tecēja izraktajā upītē. Lanku pļavas abos upītes krastos tagad būšot sausākas. Dzelzsžāles un ašķu vietā augšot pļavu auzene un timotiņš. Ass kaimiņu pļavas trīsstūris iestiepās māju pļavā. Mērnieku laikos, Andreja tēva laikā, mērnieks polis prasījis zosi, tad viņš viņam iemērīšot visu šās upītes puses pļavu. Andreja tēvs neesot zosi devis, un tā mērnieks iegriezis viņa gruntē aso trīsstūri. Ej nu sazinī, kā tur bija. Varbūt vectēvs bija solījis zosi un apvainotais mērnieks iemērījis trīsstūri kaimiņam. Varbūt viņi visi trīs nebija varējuši saligt.

Mājup ejot, Andrejs norādīja uz bērzu un alkšņu salīnām lauku vidū. Tur derētu stādīt ozolus. Labiaudzīnāts teica, ka Kronvalda dārzā ir daudz ozolu un, no skolas mājā ejot, viņš var salasīt zīles. Tad lai viņš vāc zīles, Andrejs tās iesēšot. Kā to dara? Ar lāpstu paceļ velēnu un iemet zīli zem velēnas.

Makus un Dūmiņš vedīs uz Rīgu tēvmātes balto dzidro trīs pirmos vezumus. Rīta vēsumā mājīnieki plūc ābolus, vakara vēsumā pie klēts tos liek trīs orēs, kur ieklāti pa-

lagi. Braucēji izbrauc pēc pusnakts. Tēvmāte dāvina mazdēlam rokas pulksteni, ko likusi Makum pirkt Rīgā par ābolu naudu. Viņa sniedz puikam arī divdesmit piecu latu zīmi. Viņš esot jau krietni paaudzies zēns. Šoruden viņš iešot otrā klasē, un nauda viņam derēsot.

Tēvmāte nevēlas bērna buču uz vaiga, bet uz rokas. Labiaudzināts zina, ka Ella nevēlas, lai viņš kādam būčotu roku. Izsniegusi dāvanas, tēvmāte ar gurdu smaidu sejā stāv, kreiso roku atspiedusi uz kumodes, kur glabājas viņas dārgumi, labā roka saliekta pie viduča. Labiaudzināts ņem dāvanas, saka paldies un piepūties stāv viņas priekšā. Andrejs ar vieglu smaidiņu veras griestos. Ella, žokļus kustinādama, skatās grīdā. Pēc britiņa tēvmāte ar labo roku papakšina Labiaudzinātam lāpstiņas, un procedūra ir galā. Tēvmāte vēl izsniedz Andrejam un Ellai pa mēriņam no vērmeļu pudeles, kas stāv viņas zāļu skapītī. Viņa atdod mazdēlam paku cara rubļu, kerenku un citu bijušu naudaszīmju. Lai rādot skolā vēstures stundā vai tāpat spēlējoties.

Ella lika mantas finiera čemodānos un sēja gultas drēbes siksnās. Labiaudzināts teica — izpūstās putnu olas jāņem līdzī uz Rīgu. Ella ostīja vienu no raibajām čaumalām un teica — tās smirdot. Olas nevar ņemt līdzī. Ka ne — ne. Stopu gan viņš grib ņemt līdzī. Ko viņš Dzirnavu ielā darišot ar šaujamo? Nē. Suņuburkšķu brūvējumu nevar vest uz Rīgu, to viņš pats saprata un izlēja burkas mēslienā.

Pirms braukt, viņš aizgāja uz kapiem. Vītušas puķes un no kapiem izravētas nezāles puva ārpusē pie diviem robiem akāciju dzīvžogā. Kapos viņš bija tikai ar savu valodu. Kopīgā valoda kapos klusēja. Vai iespējams iegūt spēju saprast, ko domājuši un runājuši mirušie? Vajag citus līdzekļus, lai saprastu. Aptvert netveramo. Kapos jauta garāku, tālāku veidu saprast. Viņam likās, ka nākamreiz, kapos ieejot, viņš jau zinās vairāk.

Ticis Rīgas dzīvoklī, viņš pārkārtoja savu grāmatu plauktu tā, lai plauktā redzētu, kas ir viņa galvas iekšienē. Ikdienas sajūtas: Birznieka-Upīša stāsti par Pastariņu un Jaunsudrabiņa «Baltā grāmata». Izdoma, kas rikojas it kā reālā dzīvē: Defo «Robinsons Krūzo», Svifta «Gulivera ceļojumi», Tvena «Toma Sojera piedzīvojumi» un «Haklberija Fina piedzīvojumi». Šoruden viņam skolā veicās rūtiņu burtnīcā rēķināt stabiņus. Viņš bija kļuvis bagātāks arī bez cara rubļu un kerenku pakas un divdesmit

pieciem latiem. Tēva puse bija vara, nauda; nost no citiem. Mātes puse jutās labi ļaudis. Brastiņi ņēma un deva, lai izteiktu sevi un citus mākslas darbos, lai bagātinātu un kustinātu ļaudis. Tas, ka viņi centās uzreiz darīt gatavu, uzreiz atbildēt īsto atbildi, uzreiz zināt, kas jādara, dažreiz bija priekšrocība, citreiz trūkums. Arvis un Irma gan bija pakāpeniski, parlamentāriski. Pārējie trīs Hermines bērni grāba un deva — gan spoži, gan tā, ka tikai viņiem pašiem likās labi. Ceturtās Saeimas vēlēšanās 1931. gadā Andrejs kandidēja no Zemnieku savienības saraksta. Viņu ievēlēja par deputāta kandidātu. Ja kāds no frakcijas deputātiem bija aizkavēts ierasties Saeimā, kandidāts gāja uz Saeimas sēdi. Kad Birznieks bija slims, Sodums gāja uz Saeimu. Kad Saeimas locekļi gāja rādīties valsts prezidentam, viņam bija jāgādā fraka un cilindrs.

Skolā sāka mācīt vācu valodu. Labiaudzināts vakarā lasīja Andrejam no vācu valodas lasāmās grāmatas, tulkoja un locīja lietvārdus. Andrejs laboja viņa rakstītos vingrinājumus, un skolnieks tos pārrakstīja. Andrejs izrunāja «g», kā mācījies Jelgavā: «j». *Juten Tag*. Tēvs viņam piesolījis velosipēdu, lai viņš pamet vidusskolas priekšpēdējo klasi un nāk mājās strādāt. Dēls klausījies, vēlāk reālģimnāziju beidzis Rīgā. Pētersona jaunkundze mācīja sausu vācu valodu bez provinciāliem mīkstumiem. Skolnieks klasē, tekstu lasīdams, apdomāja, kā izrunāt «g». Vakarā, no galvas kaļot vācu dzejoļa rindas, viņš kļuva nikns un asaras viņam saskrēja acīs. Andrejs viņam nobrauca ar rādītājpirkstu pār deguna virsu. Uzprasījies vēl pa vārdam, viņš teica, lai liek grāmatu nost un labāk pār-lasa no rīta.

Jauns vingrošanas skolotājs, vārdā Buks, sāka zēniem mācīt basketbolu. Labiaudzinātam bija vienalga, kurā grozā met bumbu, ka tik grozā. Bet viņam mācīja, ka bumba jādabū iekšā spēles noteikumos paredzētā grozā. Vai tiešām tik izcilas ģimenes loceklim jāturas pie spēles noteikumiem? Pēcpusdienās pamatskolas puisēli par latu stundā vingrotavā driblēja, piespēlēja un meta. Buks viņiem stāvēja klāt ar svilpi auklā uz krūts.

Rudenī dabaszinību skolotājs Augusts Mežsēta veda divas klases uz rudens lietus pielijušu, sūnainu mežu, kur katrs skolēns vāca, kas no meža mantām viņam likās dabaszinībām derīgs, — piepes, sunšēnes, riekstus, papardes. Kad atpūtas brīdī skolēni sēdēja mežā, Mežsēta apskatīja savākto un komentēja. Meža mantas novietoja skolā

dabaszinību kabinetā, un katrs skolēns rakstīja ziņojumu par to, ko bija vācis.

Vēlā rudenī gar Ārlietu ministrijas sētu Vingrotavas ielā uz māju ejot, puikas skatās, vai valrieksti pārkrituši pār sētu uz trotuāra. Vairums bumbuļu krīt ministrijas sētas iekšpusē. Kad puikas ar koku rauš riekstus caur sētu, melnīgsnējs puika pienāk pie valriekstu koka. Izskatīdamies noraudājies, sevi aizdomājies, viņš prasa, vai viņi gribot riekstus. Jā. Viņš lasa zaļos bumbuļus un met pār sētu uz trotuāra, šad tad apstājas un skumīgi noskatās, kā puikas dedzīgi lasa riekstus. Pēkšņi viņa sejā redzams, ka viņu pārņem kāda atziņa. Varbūt viņš redz sevi, ko viņš dara, varbūt viņš saprot citus aiz sētas. Viņš apgriežas un steidzas uz ministrijas ēku. Tas laikam bija Meierovica dēls, bāriņš, kā Ella teica. Viņa zināja daudz par Meierovicu un viņa ģimenes lietām. Tajās laikam bija kaut kas no viņu paaudzes pasijām, ciešanas un kaislības. Runājot par Meierovicu, varēja manīt, ka viņa viņu apbrīno. Bet piesardzīgi. Laikam viņas šefs Ulmanis nebija gribējis, ka par Meierovicu lieki jūsmo.

Reizi nedēļā skolā pēc stundām kora mēģinājums pirmajai un otrajai balsij (meitenes) vai trešajai balsij (zēni), vai visām trim balsīm kopā. Dziedāšanas skolotājs Muiznieks dziedāšanas stundā sāk mācīt dziesmu un turpina kora mēģinājumos. Iešķībi piesēdies pie klavierēm, ar vienu roku viņš spēlē meldiju, ar otru vicina takti. Koris dzied Ziemsvētku sarīkojumā un Rīgas pamatskolu koru sarīkojumā. Ella saka — koris plešot knābjus un dziedot kā putnēni strīpās uz Ziemsvētku eglītes zariem. Labiaudzināts mājā dzied trešā balsī Poruka dzejoļa rindas «Ai, māmiņa, cik laba tu, Tu mani baltu mazgāji, No acīm skūpstot asaras, Man svētku drānas uztērpi» un skata Ellas seju. Pirmoreiz to dziedot, viņš redzējis, ka Ellas acis kļūst miklas. Bet vairāk viņa to neatļaujas. Koristam jādzied solo, jo viņam ir skaidra balss. Viņam pašam liekas, ka jādzied izteiksmīgi. Ostas puikas no gadu jaunākas klases saka:

— Netricini balsi. Ja tu tricināsi balsi, mēs tevi piekausim.

Jūtas neder. Korists mēģina dziedāt gludi. Bet labāk viņam veicas spēlēt teātri. Teātra mēģinājumi ir vakaros uz aktu zāles skatuves. Ak, jaukās meitenes, savvalsts atzīšanas *de iure* pacilātā noskaņā vieglas un žirgtas radītas! Ipaši gadu jaunākās divās paralēlklasēs ir košas mei-

tenes. Zēni uz skatuves stāv katrs aiz savas meitenes krēsla, šķirsta viņas matus un dzied:

— Gari, gari zelta mati
Tā kā zelta saules stari.

Aijai Bērziņai Labiaudzinātam priekšā tiešām ir gari, zeltaini mati. Tos cilājot, viņam rodas tikpat laba sajūta, kā Dikļos sēžot pie plīts un zīžot aiz vaiga aizliktu baltmaizes mīklas pikuci. Viņš negrābj viņas matos, tikai kustina rokas kā jau teātrī. Ar Aiju Čaksti viņš dejo tautas dejas. Tai mati ir tumšbrūni un tievs viduklis. Ietērpušies tautas tērpos, viņi, Rinka jaunkundzes mācīti, tek un vijas, un krustojas uz skolas skatuves. Māte saka — Rinka esot izmeklējusi augumā vienādus dejojotājus kā knapsierus. Reizi gadā Rīgas pamatskolu tautas deju dejojāji dejo uz Operas skatuves, reizi — uz Nacionālā teātra skatuves. Puiku tautas tērpiem allaž negals ar bikšu galiem. Kā tos kārtot? Ella saka — tur nekas nav arhaizējams. Glīts, taisns garas bikses gals un parasta kurpe. Kāpēc jāiztaisās, nosienot bikšu galu vai to bāžot zeķē, it kā kāptu bitēs?

— Un ko kājā?

— Ko vīrietis velk kājā?

— Kurpi.

— Tad arī tautas deju dejojājs velk kājā ērtu kurpi. Varbūt svētku kurpi.

Katrā ziņā labāks paskats ir vēsajām, vieglajām meitenēm, kas tautas tērpā iegūst vēl īpašu glitumu.

Geogrāfijā veidojamas diagrammas, uz rūtiņu papīra loksniem limējot krāsainos papīros grieztas figūriņas un stabiņus. Skolotāja sūta divus skolēnus uz Izglītības ministrijas mācību līdzekļu nodaļu iepirkt materiālus. Tur pērk materiālus arī grāmatu siešanai, ko vienu gadu māca rokdarbu stundās: kaliko mugurām, iekšlapas, audekla strēmeles, pie kā šūt loksnes, papī vākiem, krāsainu vāku papīru. Andrejs atved no laukiem presi un grāmatu malu ēveli, ko lietojis viņš un viņa tēvs. Skolēns mājā vāra koklīmi, ziež sašūto lokšņu muguras un liek presē, lai kalst. Ella iesien Krišjāņa Barona tautasdziesmu pirmo sējumu, kura desmit burtnīcas Andreja tēvs abonējis, sākot ar 1894. gadu. Pārējie tautasdziesmu sējumi ir jau iesieti. Labiaudzinātam patīk no grāmatu galiem noēvelētās strēmeles. Koklīme tur kopā to muguras. Gluži kā mazas grāmatīņas. Viņš krāj strēmeļu paciņas istabas kaktā. Ella

saka — tur ieaugšot čūskas. Vairākas nedēļas viņa piecieš strēmeļu kaudzi. Tad vienu dienu atgriezumi ir izmēzti.

Podus zīmējot, skolnieks kaut kā dabūja trijnieku. Bet jāzīmē krēsls. Kā lai uzzīmē krēsla kājas perspektīvā? Labāk zīmēšanas stundā sametināt mazas, apaļas gumijas, ko patlaban var pirkt bodītē pagraba stāvā, — tā, lai iznāk gara, elastīga ķēde. Tās galā iesien dzēšamgumiju. Viens tur ķēdi, otrs aiz dzēšamgumijas to velk, laiž un trāpa trešam pa pakausi. Zīmēšanas skolotājs Arvis uz katedras lasa avīzi un droši vien nekā neredz. Pēkšņi viņš ceļas, iet starp soliem, atņem gumijas ķēdi, to liek sev priekšā uz katedras un turpina lasīt avīzi. Vai, stundai beidzoties, viņš aizgāja ar visu gumijas ķēdi? Ar ko skolotājiem spēlēties skolotāju istabā. Nē, ķēde laikam palika uz katedras. Bet par krēslu. Ella mājā samazināja krēsla zīmējumā divas kājas un visas četras iztušēja tā, ka krēsls izskatījās kā dzīvs. Arvis klasē apskatīja zīmējumu, pasmaidīja, norūca un ielika tāpat 3. Laikam viņš pazina savas māsas darbu.

Zimēt bija neērti. Puikam bija slinkums skatīties, kas īsti ir zīmējamā priekšmetā. Bet no lauku mājas bēniņiem viņš bija atvedis vācu kara žurnālu, kur nobildēti kaskoti zaldāti. Viņš kopēja zaldāta kontūras un pavairoja pa sešpadsmit ik griezienā. Izrindojis zaldātus uz grīdas, viņš teica, ka tā esot Dzelzs divīzija. Ella teica — dēls esot daudzuma apsēsts. Vasarā viņš vairumā griezis suņuburkšķu strieбуlus. Ģeogrāfijas mājdarbos viņš vairumā zīmē diagrammas. Vai arī domāt vairumā? Drizāk viņš juta vairumā. Viņam arī nemitīgi vajadzēja vielu, ko laist caur smadzenēm. Atkal reizi izlasījis par Robinsonu Krūzo, Guliveru un Haklberiju Finu, un Jaunsudrabiņa «Ar makšķeri», viņš ķērās pie Blaumaņa lugām, pie Poruka stāstiem, pie Raiņa lugām, pie Senkeviča kauju romāniem, pie Šarla de Kostēra «Pūcesspiegēja» Jaunsudrabiņa tulkojumā, pie Plūdoņa «Mazā Anduļa», pie Blaumaņa un Raiņa humora, šo to izlaižot un papildinot ar citiem kopotiem rakstiem, kas ieradās plauktos.

Klases puika Ivars Malta aicināja Labiaudzinātu ciemoties viņa vecāku dzīvoklī Brīvības ielā. «Konzuma» atvase pie zinātnieka botāniķa atvases. Jautādams un pētīdams Ivara tēva aļģu un citu augu kolekcijas, L. audz. sestdienas pēcpusdienā ienesa lielajā dzīvoklī savu daļu nekārtības. Ivara vecākais brālis brīdi grozījās starp vi-

ņiem, bet abi viņam likās par mazu, un viņš sapīcis aizgāja. Māte Agnese ienesa uz paplātes limonādi. Uz dažiem mirkliem parādījās tēvs Nikolajs Malta ar melnu ķīlbārdiņu, garš un citāds, ko tagad, vairāk par cilvēkiem zinot, varētu dēvēt par ķeltisku. Apsveicinājies ar Ivara viesi, viņš tūlīt ar steidzīgiem soļiem devās prom. Ivars izlika uz galda spēles plāti un alvas figūriņas. Ar spēli esot jārikojas saudzīgi. Figūriņas esot dārgas, Anglijā lietas. Strauji griežoties, viesis nogāza spēli no gludās, slidenās galda stikla virsas, un viena figūra salūza. Kā tā varēja gadīties? Bija taču teikts, lai tas negadās. Ķēpas parasti gadījās citiem, ne viņam. Ivars stāvēja pārsteigts, ka, tieši tik piesardzīgi rīkojoties, var notikt tas, ko nevēlas, lai tas notiktu. Tūlīt ieradās vecākais brālis un, drūmas piezīmes teikdams, aplūkoja izšķiesto spēli. Ciemi beidzās *Västgötaklimax* noskaņā, Rietumgētas dumpja pēcnoskaņā, kā zviedri saka par vilšanās sajūtām.

Vienu svētdienas rītu Andrejs ar Labiaudzīnātu, pa Valdemāra ielu iedami, iegriezās Rīgas pilsētas Mākslas muzejā. Kuplmiesīgi itāliešu, flāmu, franču, vācu baroka gleznojumi un liess jūgendstils klāja sienas.

— Citreiz iesim uz Valsts mākslas muzeju pilī. Tur ir latviešu mākslinieku darbi, — Andrejs teica. — Te ir tantes eļļa.

Citsvētdien viņi nokļuva Valsts mākslas muzejā. Pagājušā gadsimta sapņainas ainavas. Ak tad birzs, melnalkšņi un auzu lauks var izskatīties tik dievišķil! Divdesmitajā gadsimtā māksla atmākslojās. Vērīgu cilvēku radīti darbi rādīja gribu, sajūtas un prātu, kādu zēns bija redzējis Pakalna mēbeļu darbnīcā un Ernesta domu darbnīcā. Andrejs staigāja gar sienām, pieliekdamiem pētīdams grafiku sīkdaļas. Laukā ejot, viņi iegāja Valsts vēstures muzejā turpat pilī. Tautas tērpos, cimdos, brunčos un jostās skatītājs ieraudzīja krāsu gammas, ko nupat bija redzējis dažā glezņā. Tautas tērpu gudras un reizē priecīgas krāsas, to liegums un atturība lika domāt, ka esi sastapis formu un sajūtu impēriju, kuras lielumu prātam grūti aptvert.

Valdemāra ielā, ejot gar Valsts tehnikumu, Andrejs prasīja:

— Vai tev patiktu mācīties tehnikumā?

— Es nezinu, — dēls atbildēja. Mācīties matemātiku, fiziku, ķīmiju? Tad viņam būtu jādomā citādi, nekā viņš tagad domā. Viņam likās, ka viņš tad kļūtu plikāks. Mātes

dēls jutās labi ar valodu un dzīviem cilvēkiem, ne ar viņu mantām un mašīnām. Pie Nacionālā teātra viņi iekāpa tramvajā un brauca mājup. Muzejos staigājot, kājas piekūst.

Gan apkārtnes mācības skolotāja, gan ģeogrāfijas skolotāja veda skolēnus uz Skolu muzeju. Skolēns aizveda arī tēvu uz Skolu muzeju. Tēvs savukārt aizveda dēlu uz Augu aizsardzības institūta muzeju, lai skatās, ko der zināt stiebru, lapu un gumu audzētājam. Jā, tur bija ko skatīties. Kad nepatika citu lasīt, zēns šķirstīja «Zemnieku Domu» izdotās lauksaimniecības grāmatas tēva plauktā. Viņš mēģināja uz grīdas spēlēt savu saimniecību. Tā gan bija tāda Sveices Robinsona saimniecība: bišu drava, apiņu dārzs, ābolu sulas spiede, dzirnavas. Lopu skaits saimnieka sapņos un uz grīdas augdams auga. Katrai cūkas figūriņai viņš uzrakstīja ciparu 10, tā desmitkārt vairodams savu cūku ganāmpulku. Kad daudzuma un īpašuma sajūtas bija viņu sātīnājušas, viņš savāca papīrus un iebēra kurpju kastē.

Tēvmātes dotā cara nauda derēja, kad skolas sola biedrs Roberts Bērends svētdienā atnāca ciemā pie Labiaudzina. Pār kārtīm glūnēdami, viņi lika galdā rubļus un cēla kārtis, lai dabūtu divdesmit vienu aci. Spēles bezjēdzība ieliksmoja Robertu, īpaši kad viens no spēlētājiem novinnēja visu naudu un otram vajadzēja no viņa aizņemties. Viņš teica, ka dažā valstī krīzes laikā valsts iedod prezidentam valsts kasi, lai viņš sāk no jauna bankrotējušo saimniecisko dzīvi. Roberts bija iestājies sociāldemokrātu organizācijas «Strādnieku sports un sargs» jaunatnes organizācijā. Spēlēties ar kapitālu bija kairinoši. Viņi šķērēja avizes, tā ka iznāca papīra gabalu pakas, un spēlēja uz simtiem tūkstošu, uz miljoniem. Kad apnika rotaļāties ar vairumu, viņi spēlēja dambreti.

Mazā Vērmaņa dārza paviljonā ziemas šķīdoni bija grāmatu tirdziņš, kurp nošķūrēja nepārdotu bērnu un jaunatnes literatūru. Par dažiem santīmiem varēja dabūt ilgi plauktos stāvējušas grāmatīņas. Ella tam naudu nedeва. Viņš tikai gribot kaut ko pirkt, vienalga, ko. Ietaupījis divdesmit santīmu, pircējs tūlīt devās uz tirdziņu. Visādu laiku stāsti dažādā drukā izlikti uz visāda papīra. Vienmēr kāds gribēja stāstīt. Vienmēr kādam patīcis to likt drukā. Kopīgs rakstu darbs. Stāvēdams starp ļaudīm galošās un ziemas cepurēs, viņš šķirstīja uz galdiem izliktās grāmatīņas, līdz sakombinēja, ko var iegādāt par div-

desmit santīmiem. Ella teica — viņš pērkot draņķus. Tās grāmatīņas ražojot, nav domāts, tikai grūsts, lai ierautu. Lai kaut kas būtu ražots.

Viņš mājā šķirstīja «Grāmatu Drauga» izdoto, Aleksandra Grīna sastādīto un īpaši nodaļu beigās paša Grīna rakstīto «Pasaules vēsturi». Tur bija daudz bilžu. Vēstures skārnis. Krusta karotājs simtiem kilometru stiepa līdzī smagas bruņas, lai tad, ķēdes sitiena vai izkopts ķerts, noveltos no zirga. Citi Mazāzijā nometa bruņas un kāvās, tikai linu palaga un krusta segti. Svētajā zemē bija karsts. Reliģija te, Baltijā, arī bija karsta. Tā kāpa visur iekšā — kā politikā, tā valodniecībā un mācību grāmatās. Viņa Latvijas vēstures grāmata bija kā preču katalogs, kur vienus ieteic un otru paļā. Labāk lasīt Rusova hroniku par Livonijas likstām. Lasītājs izlika uz grīdas papīra krivičus, tatārus, ordeņa kungus un kalpus, bīskapa kungus un kalpus un lika krieviem aplenkēt Cēsu pili. Lai aplenc Koknesi. Aplenkšie uzspridzinās. Uzvarētie tek caur uzvarētāju rindām.

Vēsturei ir tikai viena dimensija — laika dimensija. Viņš bija dzīvs, viņam bija četras dimensijas. Viņam bija ziemas rīti un vakari. Zem viņa rakstāmgalda stāvēja no laukiem vesta ābolu kaste ar sīpoliņiem un pepiņiem. Lasīdams un kozdams ābolus, viņš birdināja sēklas papīrkurvī.

Austrums bieži lasīja kādu no sava tēva daudzajām Bībelēm. Bībele māca nepatikt. Ziemā ir drūmas dienas. Par tumšu dienu nepatikas simboliem Austrums izraudzīja divus brāļus no jaunākas klases. Abiem stūraini žokļi. Tie ir makabeji. Sīrieši iznīcinās makabejus. Antiohs satrieks Jūdu. Pēc stundām uz māju ejot, sīrietis Austrums Kronvalda dārzā vajāja makabejus. Abi brāļi skrēja pa vienu parka ceļu, sīrietis kluss un apņēmīgs, brillēm zibot, blakus pa otru parka ceļu.

Kādi tumši spēki nelašīja Birznieku-Upīti, Saulieti, Apšīšu Jēkabu, Poruku un Neikenu. Dzirnāvu ielā bija uzlauzts mājas pagrabs un aiznesti ievārījuma podi. Andrejs minēja, kas to darījis. Tad un tad kāds viņam ko nozīmīgi prasījis, ļaudams noprast, ka briesmas tuvu.

Gustai viesībās vai no viesībām nākot, pazudusi īstu pērļu kaklarota. Nozagta? Ansons saka: mētā apkārt. Ella saka: Gusta ir zelts, ne sieva. Viņa neko nemētā apkārt. Abi dvīņi Ella un Irma saka par Frici Ansonu: necilvēks. Kurzemnieks. Latvijas komunistu partija ir aizliegta.

neviena leišu meita neligst, jo viņš katrai uztaisa bērnu. Tad viņš lakstojas ap Makus meitām.

Viensvētdien ģimene aizstaigāja gar bodi pāri dzelzceļam, gar Treidām un Krieviņiem uz Saldenajiem, kur dzīvoja radi. Kamēr pieaugušie namā dzēra tēju un garšoja ievārijumus, Saldeno puika rādīja ciemiņam, kā ar paštaisītu pistoli šauj šķūņa durvīs. Misiņa trubiņa iesieta koka spalā. Trubiņas pakalģals nosprostots, iedzīta resna skrūve. Trubiņas virsā izvilēts caurumiņš pulvera aizdedzei. Saldeno puika izlauza lodi vācu patronai, kādas te mētājās bēniņos kopš kara laika, bēra daļu melngraudainā pulvera stobrā; dzina stobrā papīra vikšķi, ielaida stobrā skroti un uzpakāja vēl vienu papīra gabalu. Ar dzelzs irbuli viņš stingri prapēja lādiņu un piesēja sērkoku pie stobra virsā izvilēta cauruma. Viņš cēla pistoli, vilka sērkociņu kastītes zēveli pār piesietā sērkoka galvu un tēmēja šķūņa durvīs. Svirks — un pistole sprāga paff, kūpēja dūmi, un skrots cirtās šķūņa durvīs. Puikas gāja skatīt skroti šķūņa durvīs. Pelēko dēļu simtos dobumiņu zem ieliektām koka šķiedrām varēja manīt skrošu svinu.

Māceklis mājā taisīja savu pistoli. Līdz šim viņš bija izticis ar ūdens šļirci: striebulī iedzīts, pakulām aptīts pumpja koks. Nu pulveris dzīs svinu. Pīrātu kuģis ver lielgabalu lūkas. Uguns vīri grūž degli pie zēvelcauruma. Lielgabali šauj un atstumjas. Ložu zalve satriec, apmet pretinieka kuģi. Aleksandra Grīna pulvera smaka. Taču Labiaudzīnāts nemācēja tik labi kā Saldeno puika. Tam deglis spīrgti švirkstēja, šāviens bija sauss, spalgs sprakšķis. Māceklim papīri un dūmi izšāvās no stobra gala ar plakšķi.

Lai maskētu, ka viņš darbojas ar pulveri, zēns par kabatas naudu bodē iegādāja pugaču. Kastīte simt šaujamo korķu maksāja latu jeb santims gabalā. Kad atkal pie verandas atskanēja pugačas vai aiz šķūņa pistoles šāviens, tēvmāte, lai kur būdama, iebļāvās. Pulvera vīrs izdomāja gatavot arī rokas granātas: tukšai patronas čaulītei pistonģas galā izvilē caurumu, patronā ieber pulveri un ar stangām aizloka čaulītes galu ciet. Velk zēveli gar sērkoku pie cauruma, met patronu gaisā, pats gulstas aizsegā — kas par sprādzienu! — pliks, gaisā čaulīte sprāgst.

Izlietojis viņam zināmās kara laika patronas, ballistikas kārumsniēks ņēma jaunas, spožas patronas, kas, plecā karamā audekla jostā iešūtas, karājās bēniņos pie sijas. Bēniņos viņš atrada arī neeļlotu Buldogas firmas revolveri

ar rulli. Viņš zināja, ka sauja revolvera patronu ir bēniņos grabažu kastē, kas tikami oda pēc dzelzs. Viņš iestūma rullī divas patronas. Verandas priekšnamā stobru kreisajā plaukstā turēdams, viņš pūlējās ar labo roku atvilkt sarūsējušo gaili. Gailis spruka, revolveris šāva, un deviņu milimetru strupa svina lode pārplēsa kreisās plauksts malu zem mazā pirkstiņa. Šāvienam skanot, kartupeļu mizojamā bļoda nograbēja uz klona virtuvē mājas otrā pusē, tēvmāte iebļāvās, un soliņš krita.

Ievainotais skrēja pie Andreja, kas aiz kūts ara kartupeļus. Tēvs iekrāva dēlam pa ausi, steidzīgi izjūda zirgu no arkla, iejūda ratos un veda ievainoto uz Vecumniekiem pie ārsta. Korporelis ārsts — rētas vaigā — mērcēja puikas plaukstu violetā kālija permanganāta šķīdumā un ar diviem diegiem savilka pušumu ciet. Ārsts šūdams taujāja pacientu, kas tas bijis par šaujamo. Sarūsējis revolveris. Kādas firmas? Buldogs. Cik patronu bijis rullī? Divas. Andrejs izskatījās vainīgs. Laikam šaujamajam nebija ieroču atļaujas. Bet Labiaudzīnāts telpā juta tādu kā vīriešu saprašanos. Vismaz neviens viņu nebāra. Mājā Andrejs gan teica Ellai, ka puika nevīžojot durēt gušņas pļavauzeņu lauciņā, kā viņam likts, bet blēņas darīt gan viņš spējot.

Tēvmātei sāpēja zobs. Piesējusi karstu pelnu zeķi pie vaiga un galvu ietinusi siltā lakatā, viņa ieraudzīja Labiaudzīnāta pārsieto roku. Labās rokas dūri sizdama kreisās rokas plaukstā, viņa lēca uz vienas kājas un sauca:

— To viņam vajadzēja! To viņam vajadzēja!

Kad puika iegāja pie Makus smēdē, ko viņš bija ierīkojis šķūņa piebūvē, Makus īgni teica:

— Ej prom. Tu esi palaidnis.

Tiesa. Asaras birdinādams, grēcinieks ņem duncīti un ar labo roku dur gušņas pļavauzeņu laukā aiz šķūņa. Pēc dažām dienām viņš no tiesas mēģina braukt ar divriteni. Uzsēdies uz bagāžnieka, viņš ar labo roku tur stūri un laižas pa gatvi lejā. Drīz viņš min pedāļus, uz tiem stāvēdams. Ieskrūvē sēdekli un brauc, kā ļaudis mēdz braukt ar divriteni.

Kaimiņmājās Surģeniekos ir jauni īpašnieki. Ieceļotāji no ārzemēm. Atgriezušies. Mazliet noslēpumaini. Laikam turīgi. Valsts viņiem palīdzot. To pie vakariņu galda pārrunājot, kā tēvmāte, tā Makus saka: ko atnācēji te meklē, vai te ir labāk? Ella saka — jāpalīdz jaunienācējiem iedzīvoties. Andrejam un viņai derētu apciemot Surģeniekus.

Svētdienā viņi iet ciemā. Citsvētdien Labiaudzīnātām jāiet ciemā. Surģeniekos esot vairākas meitenes gan viņa vecumā, gan vecākas.

Ciemā ejot, jāvelk kājās zābaki. Iedams cietis zābakus, ciemiņš Surģeniekos tos novelk un liek pie upeņu krūma. Meitenes ir skaistas un mīlīgas. Viņas augušas kur citur, ne Latvijā. Ar aukli runājot, viņas pārlec uz citu valodu. Andrejs pie vakariņu galda bija teicis, ka Surģenieku pieaugušie ar vietējiem pieaugušajiem esot laipnīgi kā ar bērniem. Viņi ir redzējuši ko citu. Viņiem liekas, ka viņi zina vairāk. Bet viņi būs labi un pielāgosies šejieniēšiem.

Ciemiņš dzīvo Surģeniekos visu priekšpusdienu. Viņi rātņi rotaļājas, kā labi audzīnātas meitenes mēdz rotaļāties. Jā, viņas dažbrīd aizraujas līdzī puikam, bet tūlīt atgūst apvaldītas kustības un garlaikotu seju. Viņi dzer sulu un ēd biskvītus. Tad viesis ņem savus zābakus un basām kājām dodas pa lauku malām, gar birzēm un birzīm uz māju.

Tik un tā ir diezgan ko darīt arī bez ciemiem. Ēnainajā lielajā istabā stāv augsts grāmatu skapis. Brošētas «Zemnieku Domu» izdotas grāmatas stāsta par liellopiem, mājputniem, bitēm, siklopiem, lecektīm, augļu kokiem. Ella bažīgi atkārtu, ka visas no Andreja jaunībā lasītām grāmatām neesot Labiaudzīnātām piemērotas. Lasītājs atsaka, ka nekā slikta skapī neesot. Vai viņš teiks, ka skapī ir grāmata par laulības tehniku un grāmata ar bildēm par miesas vingrinājumiem abiem dzimumiem kopīgi? Kas tur sevišķs? Tikpat kā zirgu eksterjers. Lauksaimniecības grāmatas stāsta, kā sagatavot augsni, par saimniecības ēkām, par selekciju, bekona un speķa cūkām, par trušiem un baložiem, aitu sugām un kaitēm, zemes ķīmisko sastāvu, spēkbarību un kompostu, lauksaimniecības transportu. Augu noteicējs. Sāk noteikt, skaitot putekšņlapas un drīksnas. Andrejs daudz lietojis šo Bicka grāmatu. Varbūt lai pētītu Matildi un citas kaimiņienes. Lietainās dienās lasītājs, bērzu sulas dzerdams, lasa vienu grāmatu pēc otras. Katra atklāj vārdus, priekšmetus un darbības. Tie nāk no ļaužu kopīgās atmiņas. Par rīcību var teikt, kāda tā ir. Par domu labāk neteikt, kāda tā ir. Lietainā dienā var gadīties visādas domas.

Verandas priekšnama stenderē stāvēja iesprūdusi deviņu milimetru lode. Verandā stāvēja arī skapis, kur lika dažādas lietas prom no acīm un kājām. Puika skapī atrada

melnu sērskābes pudeli, ko piena pārraugs atstājis pēc piena tauku provju griešanas. Meklētājs zināja no dabaszinību stundām, ka sērskābe, savienojoties ar veļas sodu, rada putas. Viņš vispirms zābaksmēra bundžiņas vākā ielēja mazliet sērskābes un tajā iepilināja sodas šķīdumu. Savienojums putoja un kūšāja. Viņš lika sodas šķīdinājuma pudeli uz verandas kāpnēm un lēja pudeles kaklā sērskābi. No pudeles kakla šāvās putu šalts, iesizdamās viņam acīs. Empīriķis, acis aizmiedzis, norāva kreklu un slaucīja seju, tad caur ābeļdārzu skrēja pie ūdens baļļas kūtspriekšā mazgāt acis. Tēvmāte pa logu to noskatījās, un, lai gan viņa reti smējās, viņas smieklī bija skaļi un priecīgi. Nākamreiz L_2 lēja pudelē vispirms sērskābi un pēc tam sodas šķīdumu. Putu straume kūpēdama plūda laukā pa pudeles kaklu.

Andrejam āboliņa laukā salūzis zāles plāvējs. Nolūzis vāla veļamais koka spārns. Viņš atbrauc abus zirgus un mašīnu mājā. Zirgi, piesieti pie mašīnu šķūņa ēnā zem lielajām kļavām, ēd priekšā liktu āboliņu, ar asti gaiņā mušas un, kāju sperdami, dzen prom dundurus. Andrejs, noskrūvējis spārna pamatu, mašīnšķūnī ēvelē jaunu spārna koku. Viņš ir nikns. Derētu otrs zāles plāvējs. Bet ko lai dara? Dēls staipās bēniņos, lasa un strebj bērzu sulas. Izniekojis viņa aizsarga patronas. Sieva vidzemniece visu zina labāk. Viņa vismaz strādā laukā. Aiziet ar meitām uz lauku un tur dzīvo visu dienu. Govis viņa neslauc. Roka esot vāja.

Atbrauc mērnieks, lai ņemtu zemes paraugus un, tos izvērtējot, noteiktu mājas vērtību, par kādu maksājami nodokļi. Tā Andrejs izskaidro dēlam. Abi iet līdz mērniekam un vajadzīgajās vietās ar lāpstu uzvērš augsni. Puiķis uztverē — jo sliktāka zeme, jo mazāk nodokļu. Uzvēršis zilu, ūdeņainu glūdu, viņš skaļi priecājas. Mērnieks brīnās: saimnieka dēls priecājas, ka tēva māju zeme ir sliktā. Andrejs nosarkst un sausi saka:

— Viņa māte ir sociāliste.

Mērnieks pētīgi skatās Labiaudzinātā it kā dusmodamies, it kā mēģinādams izdibināt, kāpēc. Viņš saka zēnam:

— Tā nevajag. Valsts ņem tikai to, kas tai pēc likuma pienākas.

Uzrunātais ir priecīgi pārsteigts, ka vīrietis runā ar viņu. Arī viņš nosarkst un saprot, ka bijis dumjš.

Lauksaimniecības ministrija izstrādāja saimniecībai me-

liorācijas generālpānu. Zeme, kā jau bijis purvs ar sausām salām, viegli krāja ūdeni. Vajag drenas un novadgrāvjus. Mazākos grāvjus raka jauns, garš lietuvietis. Dienas karstumā viņš parasti gulēja svaigi izrakta, vēsa grāvja dibenā. Viņam vajagot nopelnīt tikai tik daudz, lai ziemā iznāk drēbēm un kino. Māte dodot pārtiku un pajumti. Lielo novadgrāvi raka trīs jauni Latvijas krievi un vecāks vīrs, kā lai nu viņu sauc, teiksim, Kristaps. Novadgrāvja racēji gulēja uz kūtsaugšas un uz nopelnītā rēķina iepirka pārtiku — pienu, sviestu, biezpienu, speķi, rupjo maizi — no tēvmātes. Nedēļu viņi iztika bez silta ēdiena. Nedēļas galā meitas viņus ielaida kūts ķēķī, lai viņi vāra kartupeļus vai šķidras putas katlu uz cūkēdiena vārāmās plīts.

Zemēs, ko viņi izmeta ar lāpstām, bija dažādi neparasti māli un glūdas. Labiaudzināts tos šķiroja, mīcīja pikās un tina slapjā lupatā. Atkal un atkal viņš atrada smalku, lipīgu mālu, no kā labi veidot pīlītes un bļodiņas. Viņš klausījās grāvraču rupjos stāstus, ko viņi, laiku īsinādami, stāstīja, un Kristaps šad tad klausītājam tulkoja bezkaunīgākās stāstu vietas. Kad grāvračī ko jautāja, Labau, latviski atbildēja, un viņi parasti to saprata. Viņi jautāja galvenokārt par Rīgu, par operu, par teātri. Visi grāvrači racēji laiku pa laikam izkāpa no grāvja, lai plānā papīrā tītu un pipētu paciņās pirktu tabaku. Puika nočiepa Makum papirosu, izbēra pusi tabakas, iebēra čaulītē šaujampulveri un rūpīgi atkal uzpildīja tabaku līdz čaulītes galam. Tādu papirosu viņš iedeva Kristapam, un, kad šaujampulveris tam uzliesmoja zem deguna, puika vārtījās smieklos. Nedari otram jaunu aizmirsts. Grāvračī padzina palaidni, mezdami māla pikas. Pēc nedēļas viņš atkal slaistījās gar grāvja malu un valstīja glūdas klučus. Viņš upurēja vairākus desmitus santīmu, bodē nopirkdams mazo kastīti papirosu «Lēdija» ar dzeltenīga papīra čaulītēm. Vienā papirosā viņš iebēra šaujampulveri un visu kastīti dāvāja grāvračiem. Jaunie krievi aizdomīgi grozīja rokās attaisīto kārbīņu un, nekā neņemdami, to atdeva Kristapam. Puika dabūja redzēt, kā smēķa pārtraukumā atkal papiross uzliesmoja zem Kristapa deguna. Kristapa ģimīš liecināja par piesmieta, vīlušos cilvēku, kas nožēlo savu lētticību un labprāt atriebtos, bet pagaidām to nedarīs. Spalgā balsī viņš sauca:

— Buržuju atkritums! Lielsaimnieka dēliņš! Kapitālistu sesks!

Stacijā pienāca drenu vagoni, un mājas vīrieši devās tās izkraut. Viens vagonā lika māla caurules koka renē. Drenas pa reni izslidēja no vagona. Otrs krāva caurules vezumā. Vairāki pajūgi veda caurules uz māju un pēc meliorācijas plāna nokrāva lauku vidū. Drenu grāvrači, šauras, garas lāpstas mīdami, raka drenu grāvīšus, pastāvīgi mērot dziļumu ar koka mēru un uzmanot, lai grāvīšiem būtu plānā paredzētais kritums. Mezglu punktus viņi raka bedres, kur iegremdēja cementa apļus, tā veidojot akas, kur drenu ūdens satek no vairākām drenu rindām. Andrejs atveda sūnu vezumu no tīreļa aiz dzelzceļa, kur viņš bija iepircis piecpadsmīt hektārus sūnekļa un kūdrāja kā drenu sūnām, tā kūdrai kūts pakaišiem un dārza mēslojumam. Labiaudzināts liks sūnas uz drenu cauruļu savienojumiem, lai smiltis netiek caurulēs. Uz rokas uzvēris skalu grozu, viņš gāja gar šaurā grāvī gulditām drenām, grozā plūca sūnas un meta pa kušķim uz katra drenu salaiduma. Bija līgts, ka Andrejs viņam maksās pussantīmu par drenas metru. Drenu racēji teica, ka saimniekdēla darītais ir bezvērtīgs. Ne viņš skatoties, kāda zeme ir grāvja sānos, lai zinātu, kur mest vairāk, kur mazāk, nedz kādas šķiedras sūnu viņš metot. Kur smilts, tur vajag lielākus kušķus un garāku šķiedru. Bez tam viņš metot te vienā vietā par daudz, te otrā vietā par maz — atkarībā no tā, cik viņam sūnu grozā un cik tālu sūna jānes no kaudzes. Darbinieks šad tad ar divmetru mērāmo stakli izmērīja, cik metru viņš noklājis. Andrejs svētdienā viņam izmaksāja pāris latu. Kad laiku nebija rēķināts, sakrājās krietna summa. Andrejs diņģējās: piecpadsmīt latu puikam par daudz. Daudzos metros tikai viens drenu salaidums. Lai nolaižot uz desmit latiem. Pašuzņēmējs neatlaidās, lai gan neteica, ka metru skaitu bija noapaļojis uz augšu un divreiz slepeni ņēmis pa piecdesmit santīmiem no siknaudas kastītes Andreja rakstāmgaldā, lai pirktu šaujamporkus. Nē, viņš neatlaidās. Ella palīdzēja: līgts pussantīms par metru. Tad lai maksā. Andrejs pūzdams izmaksāja prasīto summu. Viņš Jelgavā bija sameklējis nelielu, vienam zirgam velkamu zemes šķūri. Saule rietēja, kad viņš vingrošanas krekliņā, vēsumā drebinādamies, ar vidēja stipruma zirgu šķūrēja ciet vecu grāvi. Viņš darīja, ko citi uzskata par nevajadzīgu: nolīdzināt, planēt.

Vairākas sievas un meitas, sēdēdamas pie pakša mājas ēnas pusē, kārsa vilnu un runāja. Viena, esot atraitne, glaimīgi teica Labiaudzinātam, kas tur maisījās apkārt:

— Saimniekdēls ...

— Nu runā muļķības, — Andrejs, garām iedams, teica. Vaļīga kleita klāja atraitnes samērīgo augumu. Seja bija nodzīvota kā bez vaibstiem, bet kleitā lielisks pupu pāris. Zeņķis tos vēroja no visām pusēm. Viņš piesēdās viņai blakus un aizlaida roku paduses izgriezumā pie pupa. Elza mazliet sarāvās, bet viņu nedzina prom. Sievieši smējās un turpināja runāt gan latviski, gan lietuviski. Labiaudzināts sēdēja siltās, laimīgās jušanās, plaukstā turēdams stingro dziedzeri, kas te kļuva cietāks, te atlaidās. Elza šad tad grozījās uz sēdekļa un vairs nerunāja.

Kad tēvmāte iesvēra atalgojumu vilnas kārsējām, viņa iesvēra Elzai krietnu maišeli miltu pa virsu. Elza mēloja, ka saimniekam nākamruden būšot divkāŗša raŗa. Jaunais saimnieks nekrītot tālu no ābeles. Tēvmāte pasmaidīja. Jaunais ne nu gluŗi jaudājis krist, taŗu vingrinājies. Tēvmāte smaidīja. Īpaŗniekam nav jāpūlas runāt. Kalpi runā, kas notiek. Īpaŗnieks iesver. Tā ir viņa valoda.

Makus par savu izmaksāto mājas daļu bija iegādājis kuļmaŗinu un petrolejas motoru. Pirms braukt kuļamo riņķi pa pagasta mājām, viņš kūla pašmāju vasarāju. Kaimiņi sūtīja pa puisim un meitai kuļamā talkā. Ella klāja garu galdu lielajā istabā. Viņas galvenais darbs bija vāŗit un putot ābolus saldajam ēdienam. Labiaudzināts grozījās šķūnī, kur augŗā uz auzu panta vidēja kaimiņu meitu plīkie stilbi un ciskas, iespīdēja saules stari un zem junta ņukura ņaudījās bezdelīgas. Viņš tikām skatījās augŗup, kamēr kāds laida dakŗai krist no panta. Zars trāpīja skatītājam starp acīm pierē, un dakŗa atlēca, atstādama puŗumu. Cietuŗais klusēdams staigāja apkāŗt, lāŗā nesa-prazdams, kā notikuŗais varējis notikt, līdz Ella viņu ierau-dzīja un aizrāva uz istabu likt starp acīm ūdeņraŗa pār-skābes kompresi un plāķsteri.

Rudenī draudze rīkoja kapu svētkus. Ŷesteris, pieslējis trepes pie zvantura, kāra brūklenāju viju ap tēvmātes dā-vāto zvanu. Mācītājs un kapu svētku dalībnieki gāja kapu vidusceļu starp miruŗajiem Sodumiem uz kapu pakalplānu, kur starp kaimiņu kapiem stāvēja no dēļiem sanaglota kancele. Tēvmāte palika pie vīra kapa. Uz sola apsēdu-sies, abas rokas klēpī, viņa iztālēm klausījās mācītāja balsī. Jauna sieviete ravēja kapu un ņad tad pa robu akā-ciju dzīvzogā izmeta nezāles un savītuŗās puŗes. Kapu svētku dalībnieki dziedāja korāli. Radi runājās, puduros sastājuŗies. Mācītājs steidzīgi devās laukā pa kapu vidus-

ceļu, sēdās ratos un aizbrauca bodes ceļu caur melnalkšņu birzi.

Ticis atpakaļ Rīgas dzīvoklī, Lab-ts lasīja Kiplinga «Džungļu grāmatu» un kārē pēc nemiera Māteru Juri un Andreju Niedru. Ella teica — ja viņš grib kādu grāmatu lasīt, lai vispirms prasa, vai tā grāmata ir viņam piemērota. Viņš izlasīja «Grāmatu Drauga» izdotos tulkojumus — Dekobras «Guļamvagonu madonna» un Zolā «Nanā», kā arī Pāvila Roziša un Ādolfā Ersa vaļības un tad prasīja Ellai, vai tās grāmatas ir viņam piemērotas. Rozīti un Ersu viņa atļāva un piemeta klāt vēl Ezeriņu, bet par Dekobru teica — to neesot vērts lasīt. Viņa nezināja, ko teikt par Zolā.

No skolas nākot, skolnieks lasīja grāmatu portfelī ozolu zīles. Zem daža ozola gulēja apaļas, zem cita garenas. Brūnas stīdziņas zaļā mizā. Brūnas zīles, gaiši apakšgali, kas karājušies grumbuļainos zaļos un pelēkos kausiņos. Daždien viņš lasīja zīles tik negausīgi, ka grāmatas bija jānes padusē, jo portfelis jau pilns. Te varēja krāt. Viņš krāja. Andrejs, iebraucis no laukiem, pacilāja smago zīļu maisu un to aizveda, vietā atstājot tukšu maisu.

Oktobra brīvdienās, tā sauktajā kartupeļu nedēļā, Andrejs, atpakaļ uz Sodumiem braucot, ņēma dēlu līdzī. Vēstures skolotāja, mācot par Kurzemes hercogisti, bija zēnam uzdevusi rakstīt par vietām, kas viņa tēva pagastā atlikušas no Kurzemes hercogistes. Spirtā vēla rudens dienā Andrejs viņu veda uz bijušo Katrīņas baznīcu. Ar kūlu apaudzis paugurs, pie tā plata plakne. Plaknē esot bestī miroņi. Koka baznīca nodegusi karos, būdama vēl katoļu baznīca. Ak katoļu baznīca? Pētnieka interese saplaka. Kā skolā mācīts, viņš sāka pasauli redzēt tikai ar protestantismu. Ticības mācības stundās Mozus ticīgu vecāku bērni gāja pie rabīna, pareizticīgu vecāku bērni — pie popa un katoļticīgu vecāku bērni — pie baznīckunga. Labiaudzīnātam nebija nekāda sakara ar viņiem. Viņš sēdēja klasē kopā ar luterāņu vairākumu.

Liels zirgs ilksīs viņus vilka gar Dzelzsāmuru mājām. Dēls lepni teica:

— Tad mums pašiem bija dzelzslietuves.

Andrejs:

— Kas tur ko lepoties. Labi, ka ļaudis prata rīkoties ar rūdu, uguni un rīkiem. Upe deva dzinējspēku.

Vēsture skolā bija viena vienīga lielība. Te, tīreļos un

birzīs, nebija lielības. Ļaudis neapraktīti te dzīvoja un strādāja. Caur Vecumnieku miestu braucot, Andrejs iegriezās mājās, kur, veco ērbeģi nost jaucot, esot uzglabāti hercogistes laikā mūrētas holandiešu podiņu krāns podiņi. Zaļi vāpētu podiņu kaudzē Andrejs izmeklēja tādu ar neskaidri veidotu vīrieša galvu. Viņš teica — dzīvojamo māju pārbūvējot, to mūrēšot krāsnī. Saimnieks prasīja, lai maksānot par podiņu. Nākamrudē, no jaunās ražas. Tas esot par ilgu. Lai maksānot tagad skaidrā. Bet, ja viņš tūdaļ gribot samaksu, nevarot maksāt tik daudz. Citu dienu tēvs veda dēlu rādīt lielo purvu, ko sauca pa vecam somu vārdā par suodumu — «Vecais Sodums iet uz suodumu griezt kūdru». Tīreļi. Dzelzsāmuri. Nokvēpuši vīrieši. Pa ceļam Andrejs iegriezās šaurā meža ceļā un, mazliet maldiņies, atrada vairākus paugurus, kas esot dzelzs laikmeta kapi. Sur tur pauguros bija bedres. Kādi rakuši mantu. Skolēns līniju burtņīcā uzrakstīja brauciēna aprakstu un dabūja vēsturē pieci.

Bet ar vēsturi varēja iznākt nepatīkšanas. Skolā ierādās Izglītības ministrijas pārstāvis, lai pārbaudītu skolotāju darbu. Vēstures stundā skolotāja Miķelsona jaunkundze lika, lai Labiaudzīnāts stāsta par pirmo pasaules karu. Viņš stāstīja bagātīgu tekstu labā latviešu valodā. Brīdi klausījies, inspektors prasīja, kad sācies pirmais pasaules karš. Skolēns zināja, ka visi notikumi sākas un beidzas ar to, kad tur piedalās latvieši. Viņš atbildēja — 1916. gadā, jo tad fronte bija Tīreļpurvā pie Rīgas. Inspektors vīpsnāja un īgni paskatījās skolotājā. Viņa piesarka un lika, lai skolēns sēžas. Kad inspektors izgāja no klases, skolotāja bāra Labiaudzīnātu, ka viņš visu galīgi saputrojis. Skolēns nekā neteica. Tā ir jūsu pašu putra.

Zēns gāja no skolas uz māju plāpādams kopā ar klasesbiedru Bruno Cintiņu. Cintiņš runāja viegli, nerūpēdamies, vai viņa runātais ir īpašs vai vispār, patiess vai izdoma. Viņa mājas plauktā bija dēkaini stāsti par franču ārzemnieku leģionu, nedēļas žurnāli, sieviešārsta memuāri, Parīzes briesmonis Fantomass daudzās daļās un angļu kriminālromānu rakstnieka Vollesa darbi. Lasītājs no Cintiņa aizņēmās Vollesa «Londonas tumšās acīs» un «Zaļo strēlnieku» un Valda Grēviņa no krievu valodas ar daudzām rupjībām tulkotu čehu rakstnieka Hašeka darbu par krietno kareivī Sveiku. Staigājot Cintiņš atstāstīja operešu ainas, ko vairumā redzējis. Kā Labiaudzīnātu kārdināja vaļīgā literatūra Cintiņa plauktā, tā Cintiņam klasiķi radīja kai-

rīgus šermuļus. Viņš aizņēmās Raiņa pasaku lugas un izlasījis teica, ka Rainis esot baigais avantūrists. Totam iet gandrīz kā ārzemnieku leģionā. Labiaudzināts prasīja Cintiņam, kā ir bučot meiteni. Labi. Bet ko dara, ja grib bučot? Liek lūpas pie lūpām. Bet kā? Vai viņš gribot ar viņu, Bruno, mēģināt, Bruno zobgalīgi prasīja. Nē, to Labiaudzināts negribēja. Vienu vakaru skolas teātra mēģinājuma starpbrīdī viņš kāpnēs notver Alfeju Dambrāni no gadu jaunākas klases un mēģina likt lūpas pie viņas lūpām. Alfeja kautrīgi paskatās un steidzīgi aizskrien.

Pēc stundām mājā ejot, Cintiņš teica — jābrauc ar liftu. Tepat sešstāvu namā esot jauns lifts. Abi iegāja namā, atgrūda dzelzs režģa durvis un iekāpa liftā. Bruno spieda pogu 6. Uzbraukuši augšā, viņi brauca lejā un vēlreiz augšā. Lejā nobraukuši, viņi vēra lifta durvis un kāpa no lifta laukā, bet bargs vīrietis viņus notvēra aiz metēja muguras un turēja ciet. Vai viņi te vizinoties? Vai viņi nezinot, ka elektriskā strāva maksā naudu? Cintiņš nemaz nebija nobijies. Viņš nebijās no tā, no kā Labiaudzināts bijās, — no sabiedrības, no grēka, no sirdsapziņas. Cintiņš teica — viņi varot samaksāt. Cik viņiem esot naudas, vīrietis prasīja. Cintiņš veikli teica — viņam neesot nekā. Tam otram puikam esot. Otrs puika izmisis teica, ka viņam esot lats. Sētnieks varot to dabūt. Nama īpašnieks latu neņēma, tikai viņus pastūma uz ārdurvju pusi. Cintiņš ārā iespūrcās un omulīgi atpogāja mēteli. Iekšā esot bijis karsts. Citreiz Cintiņš teica, ka Labiaudzinātam jāpērk pastmarkas. Andrejs nesa mājā pastmarkas no darbvietas «Konzumā», tās izgriezis no ārzemju veikala vēstuļu aploksnēm. Bet nu jāpērkot markas kā istam krājējam. Pastmarku tirgotāja dzīvoklī viņa sieva katram deva pa zupas šķīvim, un paēduši viņi skatīja markas. Filatēlists un tirgotājs laipni prasīja kundem, cik viņam ir naudas. Piecdesmit santīmu. Pārdevēja laipnība sašļuka. Taču viņš izmeklēja un pārdeva bilžainas Āfrikas pastmarkas par piecdesmit santīmiem.

Austrums ne mēģināja būt komerciāls, ne turēties līdzī klases vispārīgai noskaņai. Labiaudzināts bija populistis. Ar Ellu kopā dzīvodams, viņš tāds bija veidojies. Viņš jutās labi starp ļaudīm un drīzāk atzina, ko domā un dara vairākums, nekā turējās pie mazākuma. Ja daudzi ko darīja, viņš domāja, ka jādara tāpat. Austrums vienmēr bija mazliet apjucis uz vispārējiem ceļiem un drošs uz saviem vai nedaudzu ceļiem. Viņš mācījās, kā pagadās, dzimis

septembrī, viens no jaunākiem klasē. Apkārtņi viņš te pār-
vērtā fantāzijā, te to komentēja tā, kā citi to nedarija.
Pētersona jaunkundze saudzīgi, vēlīgi viņu vadīja uz gra-
matiku un matemātiku. Par to, ka Pētersona jaunkundze
Austrumu saudzēja un balstīja, viņam dažreiz bija jācieš.
Ja viņš kaitināja Labiaudzinātu, tas dunkāja brālēnam
ribās tā, ka tam sāpēja. Zēnu pulciņš pēc skolas pa Eliza-
betes ielu iet uz māju. Viņi jūtas omulīgi, izlaidīgi runā,
sauc un brēc. Biedriska sajūta. Elmārs Rojaks ierosina dot
palamas. Viņš, tāpat kā Austrums, Jūlijs Rešinskis un
Mirdza Gaiķe, ir klases sarkanmaši. Tas ir kas citāds, vai-
rumā neparedzēts. Elmārs veikli kāvās. Skolas solā celda-
mies atbildēt, viņš cēlās ļengans, kūkums pa priekšu, tad
galva. Zem basketbola groza viņš elastīgi kustējās kā ka-
ķis. Elmārs dod palamas. Austrumu viņš saukšot par Čāli.
Sis pavārds tūlīt pielīp. Austrums izbrīnījies skatās un
klausās, kā viņu sauc par Čāli. Elmārs ieteic Labiaudzi-
nātu saukt par Speķi. Taču «Konzuma» produkts. Arī šī
palama pielīp. Ar Elmāru nav ieteicams kauties. Kad Labi-
audzināts sacēlas pret viņa omulīgo despotiju, Elmārs rū-
pīgi vairākas reizes sit pa viņa deniņiem, tā ka galva ap-
miglojas. Galvu piešķiebis, Elmārs skatās, vai pretinieks
vēl pretosies. Nē, Labiaudzināts ar viņu vairāk nekaujās.

Austrums draudzējās ar Herbertu Dreimani, kas sevi
dēvēja par Dillingeru. Dreimanis zināja, ko avīzes raksta
par laupītāju bandām. Kad Labiaudzināts bija klases de-
žurants, viņi trijatā starpbrīdī pārmeklēja meiteņu rokas-
somiņas, kas parasti glabājās solos ieliktajās meiteņu grā-
matu somās. Meitenes nodevās citām kutelīgām sajūtām.
Stundās viņas rakstīja zīmītes un sūtīja viena otrai. «Ha-
rijs bučo Āriju», «Birutā iet uz randiņu ar Ilmāru», «Ro-
berts mīl Birutu». Gangsteri savāca zīmītes un solijās tās
nodot klases audzinātājam. Meitenes izvēlēja Māru Vārs-
bergu, lai viņa tirgojas ar gangsteriem. Ko viņi gribot?
Puikas negribēja nekā. Viņiem pietika ar dēkas un varas
sajūtu. Viņi slepeni nolika zīmītes tā, ka meitenes slepeni
tās varēja atrast.

Dreimanis un Austrums lika santīmus uz tramvaja slie-
dēm un, aiz nama stūra aizslēpušies, skatījās, kā tram-
vaja vagonš grabēdams brauc pār santīmiem. Plakanos
trofeju santīmus Dreimanis pārdeva tiem, kas tos iekā-
roja. Abi dēkaiņi iztaisīja šaujamo korķu bumbu un, pievie-
nojuši garu degli, to nolika zem soliņa Esplanādes apstā-
dījumos. Herberts iedēvēja Helgu Dambekalni par Dampi

un rāva aiz matiem, par ko no Helgas dabūja pa ausīm. Tumšu zemapziņas sajūtu drūmi prieki. Varbūt Dreimanim vecāku māja bija drūma. Labiaudzināts bija laimīgāks. Viņam nebija vienam sevī jānēsā Londonas tumšo acu sajūtas. Viņa vecāki stāvēja viņam klāt. Ja viņi neplēšās, viņi ar savu ikdienu aicināja dzīvot viegli, labi un gaiši. Viņiem un mazajai mātai bija humors. Zēns uz mazām papīra lapiņām rakstīja pārdienas «avīzi» ar nosaukumu «Trakā Lapa». Tajā bija kriminālromāns turpinājums pēc «Fantomasa» parauga, parodijas par avižu ziņām un burleskas no skolas dzīves. Viņš brīnījās, ka klases zēni maksāja santīmu un pēc kārtas lasīja lapu, dodot to tālāk nākamajam lasītājam. Viņš locīja papīru iegarenās grāmatiņās un lappusi pēc lappuses tās pierakstīja savā sliktajā rokrakstā. Glitrakstišanā viņš nespēja dabūt vairāk par 3. Vienai grāmatiņai tituls bija «Līķis Lielajos kapos», otrai — «Trīs duņča dūrieni miskastes vākā». Kopā ar klasesbiedriem viņš zirgojās par šīm grāmatiņām un savām sajūtām, kas lika tādas rakstīt un lasīt.

Klasesbiedrs Herberts Štokmanis viņu aicināja svētdienā iet uz futbola sacīkstēm. LSK sporta laukuma tribīnē uz koka soliēm sēdēdami, viņi gaidīja, līdz komandas raibos kreklos uzskrien laukumā. Kā futbolisti pirms spēles nopietni vingrinās šaut vārtos. Kā spēlē ātra mala izraujas, kā pussargi sedz un, bumbu atņēmuši, ievada saspēli un aizsargi sper tālas piespēles. Štokmanis stostījās, un viņa balss garā, tievā kaklā meta gailišus, ne labprāt izrunājot skaņu «h». Bruno teica — Herberts izrunājot žīdu futbola vienības «Hakoah» nosaukumu «Akūkā». Bet vienmēr varēja būt drošs, ka Herberts būs korekts. Viņš nekad neko neizdomāja. Nekad viņam nenāca prātā iet uz futbola sacīkstēm bez biļetes. Pēcpusdienā Labiaudzināts gāja līdzī Herbertam uz viņa māju. Herberta tēvs dzīvoja pagraba stāvā gotiskā ēkā pie Esplanādes, jo bija ēkā esošās vācu skolas sētnieks. Istabā acis saistīja podu puķes, fotogrāfijas, gliemežvāki, vāzītes. Katram priekšmetam bija sava nozīme, to sakarībām nozīme, un, kad priekšmetus pārlika citā kārtībā, dzīvokļa iemītnieki priekšmetu sakarībā saskatīja citas nozīmes. Herberta vecākais brālis atnāca mājā, bijis spēlēt rokasbumbu vāciskajā «Uniona» vienībā. Viņš steidzīgi ēda plīti sildītas pusdienas, starp kumosiem īgni runādams. Sarkanie latviešu strādnieki gribot tikai slinkot un pelnīt. Viņš bija biedrs «Karoga apvienībā», kas mēdza demon-

strēt vācisku un nacionālu sociālismu. Māte klusi, iztapīgi viņu apkalpoja un šad tad piekrita. Tēvs, pie kanārija būra sēdēdams, lasīja avīzi.

Bruno Cintiņa tēvs, kurpnieks, smaidīja par to, ko raksta avīzes, jo zināja, kas notiek aiz kulisēm. Kapitāls dida ļaudis. Viņam bija grāmatas, kur tas izskaidrots. Lai Bruno lasa savas sēnalas. Viņa mātei ir par daudz miksta sirds. Kurpnieka lasītajās grāmatās bija pelēks papīrs, bet liela druka, lai veci ļaudis spēj lasīt. Izlasīto viņš pārrunāja ar draugiem un domubiedriem, Strēlnieku dārzā sēdēdami uz soliņa. Herberta Stokmaņa brālis katram rādīja savu īgnumu. Kurpnieks Cintiņš mēdza pārrunāt. Uz sola sēdēdami, kreisie runātāji šūpoja domas un katrai piesaistīja dzīvu cilvēku, kā tas darījis vai nedarījis, tā ka doma kļuva redzama.

Ella un Labiaudzīnāts iet skatīt radu jauncelni. Ansons Zaubes ielā starp Vāgnera dārzniecības grunti un I. Rīgas pilsētas slimnīcu ceļ jaunu četrstāvu dzīvokļu namu. Rasa, Alnis un Labiaudzīnāts staigā pa laipām starp zemju kaudzēm un bedrēm. Visur mētājas miroņu kauli. Pagājušajā gadsimtā te aiz slimnīcas sētas esot glabāti holeras sērgā mirušie. Brūni galvaskausi, stilbu kauli un mugurkaula skriemeļi rēgojas ar mietiņiem iemērītajā Zaubes ielā. Gusta saka — dažam kaulam esot klāt puvusi miesa. Labiaudzīnāts skatās, bet nevar miesu ieraudzīt. Varbūt pa pikai kaut kas taukains. Ernestam būšot dzīvoklis jaunajā mājā un vienistabas dzīvoklītis Irmāi. Fricis, māju celtdams, krītot parādos. Viņa tēvs, Bikstu lauksaimnieks, palīdzot maksāt.

Fricis Ansons nopirka lauku mājas Dzeņus pie Lobes ezera starp Krapī un Viskaļiem, sešpadsmit kilometrus no Skrīveru stacijas. Zeme — smags māls. Gusta tūlīt pārveda savu māti no Dikļiem uz Dzeņiem, lai Hermīne būtu Dzeņos tā kā saimniece. Lauksaimniecības mašīnas un mājlopus atpirka no bijušā Dzeņu īpašnieka — agronoma. Ansons gribēja veidot labu piensaimniecību, tāpēc gādāja Latvijas brūnās teles un norvēģu bullēnu ar ciltsgrāmatā rakstītu vārdu Brilljants Rislings. Pats Ansons Rīgā līga puīšus un meitas un sestdienā kopā ar viņiem brauca uz Skrīveriem, kur stacijā viņus sagaidīja Dzeņu priekšstrādnieks, lai pajūgā vestu tālo ceļu uz Viskaļiem.

Taču vecmāma nejutās labi bez sava vīra. Vasaras sākuma agrā rītā viņa iesēja lakatiņā mazliet pārtikas, ņēma kurpes pie rokas un devās tos simt divdesmit kilometrus

uz Dikļiem. Pa ceļam viņa Straupē izgāja caur savas bēr-
nības vietām un Lēdurgu, Krimuldu, kur dzīvojusi, bū-
dama jauna sieva. Viss mainījies. Mājās, kur viņa dzīvo-
jusi, tagadējie iedzīvotāji deva naktsmājas. Viņa gāja
caur kādreizējo brāļu draudzes apvidu. Viņas gājiens bija
klusais gājiens. Brāļu draudzes teicēji un draudze bija
simbolu meistari. Par kluso gājienu brāļu draudzes da-
libnieki dēvēja pasīvu pretestību. Dzeņos piedarba galā
vēl bija maltuve ar izgāztu logu un satrunējušiem apcir-
kņiem. No dzirnām tikai apakšējais akmens atlicis — klu-
sais akmens, kas stāv uz vietas, kamēr vienacis malējs
akmens griežas virs klusā. Aiz Straupes uz Dikļu pusi
Hermīne pārgulēja pie tāla rada, citu nakti siena šķūnī.
Tikpat kā Dieva telts. Visiem pāri ir debesu jums. Brā-
liba, patiesība un taisnība.

Augustam patlaban Fabrikā bija garlaicīgi. Izrentētajā
mājā viņam atlikusi viena istaba. Grāvi viņš neturpināja
rakt. Ne no kurienes nauda neienāk. Augusts un Hermīne
devās ar vilcienu uz Skrīveriem. Biļešu naudu Hermīne
stacijā izvēstīja no lakatiņa stūra. Augusts saimniekoja
Dzeņos.

Ansoni bija nopirkuši zemes gabalu Juglā pie Brīvdabas
muzeja sētas un cēla māju pēc Arvja meta. Vasarnīca —
tas bija kas jauns. Tāda māja, kur nestrādā, tikai atpūšas.
Bet arī tur bija sakņu dārzs. Kamēr vasarnīcu cēla, An-
soni dzīvoja vasaru pie Ķīmeņiem Juglas muižā un rītos
gar ezeru gāja strādāt savā gruntē. Smilšu kastē vieso-
jās radu bērni. Labiaudzināts dzeltenajās smiltīs izraka
istabu, kas vasaras dienās bija patikami vēsa. Taču Gusta
domāja, ka smilšu istabas griesti var iegāzties un nosma-
cēt bērnus. Kāds rīta agrumā bija iegāzis alas jumtu. Var
celt arī cietoksni un to apšaudīt ar smilšu bumbām. An-
sons nepatikā filmēja, kā Ellas puika, vienmērīgi atvēzē-
joties, apmētā cietoksni un pārējie bērni lēkā apkārt. Cit-
reiz brālēni un māsīcas spēlē veikalu. Labiaudzināts atrod,
cik patikami pārdot sliktāko mantu un paturēt labāko. Ne-
vis pārdot labāko un slikto atlikumu mest prom. Taupīgs
cilvēks ēd bojātu, lai tas neiet zudumā, un taupa veselo,
tā nemitīgi lietojot bojātu barību. Bet tā nu bija noskatīts.
Slikti paradumi. Skaidrais saprāts, kas ved neceļos. Viens
prāts viņā to redzēja, citi prāti viņā iegaini darīja, kā
mēdz darīt. Spekulanta prieks redzēt, ka kāds iekāro katru
preces gabalu, par to dodot spēļu naudu. Nauda tek čurrrk-
stēdama!

Tā kā Ansoni bija aizņemti, Ella ar bērniem 1933. gada vasarā brauca uz Dzeņiem.

Tur likās, ka Latvijas lauku mājas var būt celtas visnepiemērotākās vietās. Taču drīz redzams, ka te reiz bijis satiksmes centrs. Vecs Krapes—Kokneses ceļš ziemeļos no Aizkraukles purva, dienvidos no Lobes ezera veda gar Dzeņiem. Dzelzceļa izbūve pārnesusi satiksmi uz Skrīveriem. Pie ceļa garas ēkas vienā galā Viskaļu pagasta valde un pasts, otrā galā nespējnieku patversme. Tik vien ēku palicis. Ceļa abās malās redzamas puķēm, dadžiem un smilgām apaugušas krāsmatas — pirmajā pasaules karā sagrautas ēkas. Uz Aizkraukles pusī ejot, ceļa malā kapi. No uzrakstiem var noprast, ka tie ir turku kapi. Krievu un turku kara laikā te bijuši nometināti gūstekņi. Ja jau svešs, tad svešs. Kapos pierakti arī daži nez kā te atkļuvuši ķīnieši. Labiaudzīnāts zina, ka Latvijas iedzīvotājs ir pasargāts no likteņa būt gūsteknim un mirt svešā zemē. Netaisnības un briesmas ir pagātnē. Nav tādu, kas gribētu tās atkārtot.

Dzeņos viņš jūt apburta dārza sajūtu. Milzīgi suņuburkšķi, velnāboli, drīģenes, magones, kurpītes, dadži aug nodegušo māju gruvešos. Viņš šķaida velnābolu dzeloņainus sēklinieku bumbuļus un drīģeņu lillādžislotas pogaļas un lej ūdeni uz zaļās putras. Inde. Kāda inde? Tāda, kāda ausī lieta Hamleta tēvam, kad viņš dārzā gulēja diendusu. Indes brūveris pats guļ diendusu ābeļdārzā uz segas. Aizmirstība! Gulēt diendusu ābeļdārzā. Viņš šņāpj švikas magoņu galviņās. Švīkās iztek pienaina sula. Sarecot tā kļūst brūna. Viņš piesardzīgi liek mēles galu pie brūnā sveķa. Tas ir tik rūgts, ka ar to viņš vairāk nerīkojas. Te nu ir opija saldaiss skurbums, par kādu viņš lasījis angļu dēku stāstos par Tālajiem Austrumiem.

Kā Aizkraukles purvā, tā mežā pie tā varēja sastapt augus, ko viņam bija gadījies uzšķirt augu noteicējā. Šo purvu un mežu gandrīz varēja dēvēt par pirmatnīgu. Zilas un dzeltenas kalmes aug akaču bedrēs. Ēnainajā mežā dziļa sūnu kārtā klāj zemi. Skolā skolotājs Augusts Mežsēta izlika herbārija lapas dabaszinību kabinetā uz galdiem. Dzeņos skolnieks raka Māras āboliņa dziļo sakni, dzeguzeņu pasugas un ar sakni izcēla augus, kam viņš nezina nosaukumu. Viņš kaltēja augus starp lielām dzēslapām un avižu pakām. Dažs zieds sadrupa. Bet kalmes

vienmēr kalta labi. Ja gribi justies sekmīgs, herbarizē kalmes citu pēc citas.

Apmākušā dienā vecmāma ganos sēdēja uz soliņa, lasīja Biblii un šad tad, teikumu izlasījusi, klusi vērās apkārt. Puika dzirdēja, ka viņa klusi pie sevis nopūšas:

— Pieci bērni — visi bezdievji.

23. pamatskolas skolēns teica vecmāmai, ka bez Bībeles sajūtām ir vēl citas cēlas un gaišas sajūtas — atziņas prieks. Piemēram, kad viņš augu noteicējā atrod vārdu nezināmam augam — lāčtauce. Kad, skolā kādu teikumu dzirdot, viņš pēkšņi atskārst gaismu. Gabali viņa prātā saiet kopā un starojot dod klusi gavilējošu atziņas sajūtu. Viņš redz, ka vecmāma samulst. Tad viņā atgūstas kristiete. No viņas staro labvēlība: lai tev tiek. Ja tu zini, kur meklēt, meklē pats.

Brunčus pacēlusi, vecmāma silda muguru pie maizes krāsns. Mazdēls prasa:

— Ko tu dari?

— Stāvu un skatos.

— Vai tev bikšu nav?

— Vai tad vajag?

— Mammai ir.

— Lai ir.

Puika un vecmāma ienes kūti deķi ar lēcām, ko vecmāma sapļāvusi laukā aiz kūts. Viņi izdala lēcas govju silēs. Vecmāma ieplēš kājas un stāv seklās kūts galā.

— Ko tu dari? — viņš prasa.

— Klausos, kā bezdelīgas vidžina.

— Nē, tu čurā.

— Varbūt es ar to daru.

— Kāpēc tu nečurā tupus?

— Vai tā labāk?

— Tu čurā uz brunčiem.

— Tad neskaties. Iesim nu laukā.

Gusta atbraukusi rauca degunu, atņēma vecmāmai brunčus un deva meitām mazgāt. Vecmāma necēlās no gultas un dienu nekur nerādījās. Šā gadsimta sākuma mieles bija šķīdušas tur uz brunčiem: vairāki slimī bērni vienā istabā. Turpat guļ tūskas slimis, vecs cilvēks. Melnā sotņa šauj un per ļaudis. Varmācība, bailes, nedrošība. Gaišā, rāmā, jaunā sievietē bija sabeigta.

Bet viņa prata izmantot upi, taku, nātrienu, ganību, lai dienu darītu patīkamā. Dikļos upes krastā stāvēt, vecmāma teica — viņa skaitot ūdeni, cik gabalus tas aiztecē-

jis. Dzeņos viņa apstājās pie nātrienas, kas kupla un sulīga auga kūts galā. Nātras varot pļaut, žāvēt un kulstīt un šķiedru aust. Ko aust? Mazdēlam priekšautu. Tikai nez vai viņam priekšautu vajagot. Lai nātriena aug. Vista gāja pa sētsvidus taku viņai pa priekšu, un kucēns, iekodies brunču apakšvilē, ļāva, lai viņu velk. Ar vecmāmu varēja runāt par visu ko, ne tikai par ikdienas lietām. Redzēdams, ka, launagu ēdot, vecmāma allaž nogriež rikai garozu un kā rituālā to dod sunim Namīķim, puika prasa:

— Kāpēc tu griez garozu nōst?

— Es nevaru sakost.

— Es gan varu.

— Tu esi jaunāks.

Ganu ārpuslaika sajūtās puika kļūst sešgadīgs, kāds bija Dikļos. Viņš prasa:

— Kāpēc tu esi vecāka?

— Tāpēc, ka es esmu tava vecmāma.

— Kāpēc vecmāmai jābūt vecākai? Tu varēji būt jauna.

— Tad es nevarētu būt vecmāma. Tā jaunā būtu tava māte vai tava sieva.

— Mana sieva? Vai tu nevari būt mana sieva?

— Es esmu par vecu. Es esmu tava vecmāma.

— Vai mana māte varētu būt mana sieva?

— Nē. Viņa ir tava māte.

— Kur tad ir mana sieva?

— Kaut kur ir meitenīte, kas gana aitas vai sēž ratos blakus savai mātei. Viņa var būt tava sieva. Ja tu būsi labs puika.

— Vai sliktiem puikām nav sievas?

— Kā nu katram. Tādi drīz visu pazaudē.

— Vai vectēvs bija labs puika?

— Kas to var atbildēt. Labāk lasīsim sēnes. Vai redzēji — tur zem egles ir gailenes un aiz kadiķa baravika.

Maz lielo jaudāja skaidri runāt par sievu, tēvu, nāvi, bērniem. Viņi tikai darija. Daudziem pieaugušajiem bija joku, parunu, sakāmvārdu, gatavu domu krājums, ar ko viņi atbildēja uz jautājumu. Bērniem bija aizliegts ķēpātīs pa netīrumiem. Bet lielie ar muti darijās visādi.

Vectēvs nekad nerunāja jēlības. Bet, kad viņam uznāca nelāga diena, sita suni, sita vērsi, lamāja puīšus. Suņa sišanas seansos tālu ap māju skanēja suņa kaucieni. Iedauzītais suns līda uz vēdera dadžos un nātrās. Ja kāds suni laipni uzrunāja, tas, bezgalīgi luncinādamies, laizīja cilvēkam roku. Vērša sišanai kalējs iesēja tievu ķēdi resnā

kātā. Kad apaļpaurainis ar vēl vecumā bieziem, sirmbrūniem matiem dauzīja vērsi, stiliņā piesietais vērsis kārpījās un ļauri māva. Vērsim izdevās ar ragiem piespiest sitēju pie sienas. Vectēvs ar iespaidītām ribām tad nedēļu staigāja iešķībs, kluss un pieklājīgs.

Ja jau bargi, tad bargi. Labiaudzīnāts taisīja savām gana vajadzībām milzīgi garu pātagu, tās auklā iesiedams vairākus mezglus. Viņš sodīja neklausīgu govi: tai pakaļ skriedams, palēcās un vilka ar garo pātagu. Gusta, atbraukusi uz dažām dienām, apskatīja svītras govju mugurās un teica — nu ejot par traku. Lai sienot auklu nost no pātagas kāta un beidzot to lietot.

Pagastmājā pagasta nabagi saņēma deputāta pārtiku. Veci ļaudis ar groziņiem rokā stāvēja ap sviesta spaini, maizes kukuļu grēdu un žāvētiem cūkas sāniem. Pagasta darbvedis ar liekšķeri grāba maisā putraimus un bēra kulītē, ko turēja večiņa. Viņa palīgs grieza, svēra. Likums un sāts. Pazemība par to, ka man ko vajag. Bet varēja būt vairāk. Neviena necēla balsi. Bet tāpat bija noprotams, ka dažs tencināja, dažs gribēja bārties, cits mēģināja aizrunāt, sev nodrošināt.

Puika pastā saņēmis bagātīgu pastu — vairākas vēstules un avīzes — un priecīgs tās nes pār ceļu uz māju. Andrejs raksta Ellai, lai viņa braucot uz Sodumiem. Ella pameta uz galda aizsāktu atbildes vēstuli: «Tu man vēl akmeņus ceļā...» Ivande Kaija un žurnāls «Zeltene». Andrejam ar Ellu bija kādi nekārtoti savstarpēji rēķini. Dzeņos jauns puisis no Latgales rādīja savu spēku: ņēma siena vezumu aiz ores pakaļkokiem un piecēla vezumu pie kūts jumta lūkas. Ella viņu apbrīnoja. Otrā rītā abi bija miegaini. Augusts viņus lamāja. Pile. Pret. Valmiera. Jelgava. Lapene. Gartenlaube. Leišu meitas. Veseliskie ļaudis, kas ne ar ko nerēķinās. Taču Ella ar Ventu uz mēnesi aizbrauca uz Sodumiem. Puika palika pie Hermīnes.

Te bija ezers. Labiaudzīnātam nebija pieredzes, kā ir pie ezera. Vecmāma viņu aizveda uz ezera mājām. Esot jāparādās pašiem un jāredz, kā tur dzīvo. Ezermalas māju vecākā meitene Zenta ved puiku pa niedrās izplautu ielu uz laipu, kur galā stāvēja pie mīeta piesieta laiva un laivā ielikts murds. Murdu šovakar likšot ezerā. Viesis iekāroja garas, samtainas, gaiši brūnas vilkuvāles. Zenta teica, lai nebrienot. Varot iestīgt līdz vidum. Kad Zenta atnāca Dzeņos, viņa skatīja Labiaudzīnāta lasāmvielu, cik nu līdzī paņemts Ellas dzeltenajā čemodānā. Lai puika stāsta, ko

viņš lasījis citās grāmatās, kas viņam esot Rīgā. Dienvidū viņi sēdēja ezera malā zem vītoliem vai klētspriekšā, un viņš stāstīja, ko bija lasījis «Jaunības Tekās», «Jaunajā Cīrulītī», Jesena «Jaunības bibliotēkā». Zenta bija augumā lielāka nekā puika. Viena viņas acs šķielēja. Bet viņa prata klausīties. Viņas mazā māsa labāk turējās kopā ar suni. Tikai reti viņa nosēdās atstatu no Zentas un puikas un, ar kalmēm spēlēdamās, pa ausu galam klausījās, ko viņi abi runā. No diendusas nākdams, Zentas tēvs bārās, ka Zenta atkal nav gulējusi dienvienu. Vakarā, kad jāairē ezerā likt murdus, kritīšot uz deguna. Meiteņu vecāki balsoja par jaunsaimnieku un sīkzemnieku partiju, un Zentas tēvs teica, ka Zenta velti kavējot laiku, biedrodamās ar Zemnieku savienības atvasi. To dzirdot, meiteņu māte ar plaukstu nogludināja savu tīro, izrakstīto priekšautu un pasmaidīja.

Ansons, iegādājis vieglo auto, atvizināja ģimeni uz Dzeņiem. Viņš atveda kroketa spēles rīkus, un mājas iedzīvotāji sētsvidus maurā spēlēja kroketu. Gadījās, ka kroketa bumba ieripo vistas mēslā. Spēlētājs noslaucīja bumbu zālē un atlika, kur tai vajadzēja atrasties. Koka āmuri klikstēja, koka bumbas ritēja. Spēle guva īpašu prieku, kad Gusta piedalījās spēlē un kad vecmāma saudzīgi ar āmuru stūma bumbu. Gailis stāvēja maurā un ar vienu aci skatījās, ko šie tur dara.

Rudenī Labiaudzīnātam pārceļoties uz pilsētu, ne Zenta viņam dāvināja meldru cepuri, ne viņš viņai zaļā ādā sietu grāmatu. Viņa tikai teica savā ātrajā, skaidrajā valodā, ka ziemā viņa gribot redzēt Rīgu. Tiešām, ziemā Zenta un viņas māte ieradās ciemā Rīgas dzīvoklī. Ciemiņus sēdināja klubkrēslos. Zenta piecēlās un stāipījās gar grāmatu plauktiem, ar pirkstu skardama grāmatu muguras. To tu man stāstīji. Šo arī es tev stāstīju. Viņa it kā nemaz nevēlējās redzēt pilsētniecisko dzīvokli. Ko citu pilsētnieki zina kā gaidīt, lai laucinieki aprīno viņu grabažas. Kā meitene, tā zēns jūta, ka pieezera vasaras noskaņa te nav atkārojama. Zentas mātes seja rādīja: «Es tev teicu. Bet tu man neklausīji. Tu gribēji te nākt.»

Jauns VEF radioinženieris Neimanis ar sievu un sievasmāsu tagad irēja Dzirnāvu ielas dzīvokļa divas izdodamās istabas. No viņiem puika noprata, ka ir arī tādi ļaudis, kas ir tehniķi. Tehniķis zina elektrību un ar rīku palīdzību spēj pastāvēt katrā situācijā. Tehniķis darbojas pasaulē, kur ir daudz nezināmo. Viņš bieži ir apmulsis un

dažreiz nobijies. Tehniķi kustas piesardzīgāk nekā daudzi citi un reagē uz sīkumiem, ko lauku iedzīvotāji neievēro. Pat izskatā un dzīvesveidā tehniķi ir citādi. Viņi ņem un lieto, kas vajadzīgs, lai kaut kas iznāktu. Ārpus dienišķā darba tehniķim galva nav jāpiepūlē, varbūt vienīgi jālasa kāda speciāla grāmata vai žurnāls. Brīvajā laikā viņi var atļauties jēstras izdarības un intereses. Neimaņa kundze, ārā ejot, lika galvā ēģiptiešu fesku. Viņa smēķēja. Viņa un viņas māsa bija kalsnas un kustīgas.

Zēns skolā dziedāja korī, spēlēja teātri un basketbolu. Ja spēlēja teātri, jāmacās loma. Teātra mēģinājumi ir va-
karā skolā. Akuratera «Sis un tas Itnekas» izrādei gal-
veno lomu dublē jaunākais Hermanovskis. Dobajā, rūcošā
balsī laimīgi nomocījies lomas tekstu, viņš pacilāts ar drau-
giem dodas mājup, Kronvalda dārza tumsā atstādami pe-
taržu zibšņus un sprādzienus. Statistos uz skatuves stāv
garš, krietni vecāks puika Jirgensons no gadu jaunākas
klases. Tēvs viņam esot ledlauža «Krišjānis Valdemārs»
mehāniķis. Jirgensons prasa Labiaudzinātam:

— Vai tev kāda meita patik?

— Jā.

— Tad tik ņem ciet un bāz iekšā.

To Labiaudzināts tā kā saprot. Viņš kautrīgi smaida.
Jirgensons vēsta apkārtstāvošajiem puikām:

— Viņš vienmēr atstāj gumiju iekšā. Kas par pisēju!
To Labiaudzināts nesaprot. Jirgensons turpina:

— Vai tev šmadiņš ir?

— Kas tas tāds? — taujātais prasa. Jirgenonam ir ap
četrpadsmit gadu, viņam — vienpadsmit.

— Nu tāds, kas iztek no pautiem. Gan tu vēlāk redzēsi.

Ak tā. Bet meitenes bija žirgtas un kairīgas. Ziem-
svētku izrikojumā skolēni pēc kora dziesmām, teātra izrā-
des un mielasta gāja rotaļās lielajā aktu zālē. Veca vācu
dāma pie klavierēm spēlēja rotaļu un tautas deju mūziku.
Viņa spēlēja, spēlēja, līdz pēkšņi cēla rokas no tastēm, sa-
glauda izjukušos matrus un nopūtās.

— Es esmu piekususi, — viņa vāciski teica.

Bauru bērni drūzmējās ap klavierēm un lūdzās, lai viņa
spēlētu. Spēlētāja piecēlās un izgāja laukā. Tad Rinka spē-
lēja klavieres un Kuške veda bērnus rotaļās, līdz klavieru
spēlētāja atgriezās.

Bieži kāda Ellas paziņa sēdēja uz viņas gultas malas
vai uz krēsla pie gultas. Ellai nekad nebija patīcis ēdam-
istabā uz divāna, un tagad ēdamistaba bija izdota īrnie-

kiem. Kā rasts skolas gados, viņa mīloja viešņas virtuvē vai pie gultas. Tējas tasi balansēdama, halvu un šokolādi ēzdama, viena no Jaunsudrabiņa sievām, bijusi žēlsirdīgā māsa, sūdzēja savas bēdas. Sievas kopā ierunājās un kļuva sīvas. Labiaudzīnāts pienāca un nostājās pie gultas gala, pret ko viešņa bija atspiedusi galvu. Viņa virzījās nost, ņirdza smaidu un teica, lai puisītis ejot darīt skolas darbus. Dāmai plīks galvvidus, ko apņēm krāsoti mati. Ak tad tāpēc. Viņš gāja prom.

Atnācis no skolas, puika devās uz Piensaimnieku savienības veikalu blakusnamā, lai mātes uzdevumā iepirktos pienu, kefīru, olas, sieru, sviestu, biezpienu. Vienu siltu dienu viņam veikalā bija iedots siera gabals ar siera kontroliera urbtu caurumu, kur mušas iedējušas oliņas un attīstījušies kāpuri. Ella kategoriski lika nest sieru atpakaļ uz veikalu. Netapa domāts, ko grib ar to panākt. Pati rīcība bija svarīga: jānes atpakaļ. Ellai bija izoperēta iekaisusi olnīca. Laulenis ar savu sieraino daiktu lējis dzemdē. Viņas loma bijusi absorbēt lustes sēklu, vienalga, kāds tās ķīmiskais sastāvs. Zēns ienesa sviestpapīrā tīto siera gabalu Piensaimnieku veikalā un lika uz letes. Cita pārdevēja, ne tā, kas bija iedevusi siera gabalu, papīru atvīstot, ieraudzīja tārpaino sieru. Mirkli satrūkusies, viņa glaimīgi jautāja:

— Vai gribēsīt citu vietā?

Nē. Par to nekas nebija teikts. Bija tikai lielā ātrumā un noteikti jānes atpakaļ. Labiaudzīnāts teica «nē», apgriezās un devās laukā. Ella mājā prasīja, ko pārdevēja teikusi.

— Viņa prasīja, vai mēs gribam citu vietā.

— Kāpēc tu neņēmi?

— Tu neteici.

Viņam ienāca prātā, ka viņam bijusi iespēja teikt «jā» vai «nē» un tā noteikt, kas notiek. Bet viņš bija radis lemt tikai skolā un vasarā laukos. Pilsētas dzīvoklī ārpus sava rakstāmgalda un grāmatu plaukta viņam nebija nekas lemjams. Ella vairs nekā neteica. Laikam konsuma ļaudīm ar piensaimniekiem nebija labas attiecības. Nevienam ne ar vienu nebija labas. Visiem patika tenkot un kasīties. Kā nu katrs izklaidējas.

Lieldienu brīvlaikā Labiaudzīnāts viens brauca uz Dzeņiem. Kur ceļa malās sniegs nokūsis, ziedēja māte un papamāte, kā Ella pēc krievu parauga sauca dzeltenās pieneņu pasugas puķītes, kam lapām viena puse gluda,

otra — skarba. Vecmāma dzīvoja viena ar meitām un puīšiem. Augusts aizbraucis apskatīt Fabriku un uzpildīt tukšo cūkūdēns pudeli, kā dēvēja minerālūdeni, kas tecēja no Valmieras lopkautuvē urbtas akas. To ūdeni viņi lietoja pret visām kaitēm, kā dažs lieto Lurdas svētūdeni. Vecmāma teica — esot jāiet garšot kaimiņu biezpiena maizi. Kaimiņiene te esot cimojusies Ziemassvētkos. Cik dažādi var cept saldo maizi un pīrāgus! No ļaužu ceptās maizes varēja redzēt, cik viņu izcelsme ir dažāda. Katrā mājā bija citādi jauti milti, citādi gatavots biezpiens. Katra saimniece ar saviem rīkiem, rokām un galvu rīkojās citādi. Meitenes mācījās mazpulkos. Pieaugušās sievietes darīja, kā bija rasts darīt viņu dzimtā un pagastā. Zēns sēdēja līdz vecmāmai patumšās virtuvēs un piekēķa istabās, gar gardīnes malu skatīdamies vistas, zosis un pīles, kas staigāja sētsvidus pērnā gada kūlā, kamēr telpā skanēja viešņas un mājinieces runas, uz galda viņam priekšā stāvēja ūdenī šķaidīta pērnā gada ievārijuma glāze un pusdienām vārīta grūbu zupa burbuļoja virtuvē uz plīts.

Puisis Aleksis un puika purvā lika cilpas rubeņiem. Aleksis bija vecāks vīrs, taču strādāja par puisi. Viņi stallī savāca zirgu astrus, tos viņa un sēja, veidodami cilpas. Vienu cilpas galu pienagloja uz dēļa, nesa cilpu dēli uz purvu, lika starp dzērveņu ciņiem un kaisīja vīrsū graudus. Putns, graudus knābājot, kāpšot cilpā un savilkšot cilpu ap kāju. Nu bija ko cerēt. Bet neviens rubenis nekāpa cilpās. Agrā rītā varēja dzirdēt, kā viņi purvā rubina. Graudi un cilpas stāvēja neaiztikti.

Maija rītā uz skolu ejot, Labiaudzīnāts redzēja Dzironavu ielā uz sētas pielīmētu paziņojumu, ka valstī noticis apvērsums. Tauta tagad ir vienota. To vadīs K. Ulmanis, ģenerālis J. Balodis un aizsargu priekšnieks A. Bērziņš. Paziņojumu druka likās neparasta. Vai tie bija drukāti ārpus Latvijas? Pie Kara ministrijas stāvēja bruņoti aizsargi. Skolā Pētersona jaunkundzes seja bija bāla, vērīga un asa. Latviešu valodas stundā viņa lika vingrināt gramatiku un negribēja dzirdēt nevienu no dzejoļiem, kas to dien bija jāmak no galvas.

Ellā šaudījās pretrunīgas sajūtas. Valsts izstūrētājs neatkarības cīņu laikā Kārlis Ulmanis noslīdējis tik zemu, ka viņam jābiedrojas ar, kā viņa teica, dzērāju Balodi un glumo iznīreli Alfrēdu Bērziņu. Protams, Ulmanis vairs nebija jaunais, dedzīgais vīrs, kādu viņa bija pazinusi jaunībā, strādājot viņa kantorī un no viņa mācoties ameri-

kāņu sociālo demokrātiju. Taču Ulmanis te bija viens no nedaudziem, kas domāja, kā domā valstsvīri. Varbūt viņam vēl kaut kā izdodas.

No lauku sētām smagajos auto atbraukušie aizsargi ar patšautenēm stāv posteņos pie pasta, telegrāfa, Latvijas bankas. Radio saka un a/s «Rota» avīzes raksta, ka Saema ir slikta, ka politiskās partijas ir nederīgas, ka valsts kreisā puse ir sazvērnieki. Lauku saimnieku dēli apbruņojušies stāv pie Rīgas namiem. Politiskais smagums satumts piena pārtrauga centrifūgas ripai vienā pusē. Ripa sāk zvalstīties. Valdītāji mēģina to balansēt ar saukļiem, glaimiem, goda vārtiem.

1934. gada 15./16. maija naktī aizsargi lauž sociāldemokrātu valstsvīra Voldemāra Bastjāņa durvis. Bastjānis stāv dzīvokļa koridorā ar pistoli rokā. Lauzēji ielauž durvis. Bastjāņa sieva ar savu augumu aizsedz vīru, viņu sargājot. Franču revolūcijas patoss pret Livonijas lauku sētas patvaļniekiem, kas raduši kaut sukus, jāt poļu un leišu kūtsmeitas, lielities pagasta krogā. Patvarīgā vācu provincē daudzus tracinājis patvaļas velns. Patvaļīgie izkāpj ārpus likuma. Vēlāk citas varas tiem liek darīt visu ko.

Paštaisnais režīms tūlīt iekāpa latviešu valodas stundās. Skolā vēlams lasīt «Zemnieku Domu» izdoto daiļliteratūru — Aleksandra Grīna, Edvarta Virzas, Jāņa Sārta, Ilzes Kalnāres darbus — un interesēties par jauniem patriotiskiem dzejniekiem, ko ieteic Sabiedrisko lietu ministrija. Pētersona jaunkundze steidzās lēnām. Aleksandru Grīnu un Sabiedrisko lietu ministrijas jaunus lauvus viņa nelika lasīt. Raini viņa gluži nesludināja, bet bija daudzi vecie puritāniskie rakstnieki, ar ko vingrināt vienkāršu paplašinātu teikumu. Skolēnu koris tāpat dziedāja Poruka:

— Es saprotu, es sajūtu,
Ka šeit virs zemes spodriba
Tas augstākais, ko mums var dot,
Un skaidram būt ir godība, —

lai arī Virza zākāja Poruku. Laucinieki sarīkojums ticīgi dziedāja jaunpatriotisku vārdu savārstījumu «Un saulei vien pār mūsu druvām līt», labi zinādami, ka lietus arī vajadzīgs. Likās, ka vadītā dzīve būtu it kā spožāka. Taču tā bija nabagāka. Atlikušās avīzes vairs nerakstīja par Saemu, jo politiskās partijas bija likvidētas un Saemas locekļi pensionēti. Strādnieku balss bija aplusināta. Viņiem vairs nebija ne savas preses, ne biedrību, ne nekon-

trolētu arodbiedrību. Viņi mācījās domāt un sazināties pagrīdes veidā. Saeimas vadītājā valstī bija viegli dzīvot, jo varēja runāt, brīvi sazināties. Ļaudīm nebija jādomā nekā slepens un aplinks. Tagad ļaužu prāts domāja slepenības, kas pamazām aizspiež prātu prom no realitātes. Sarkasms, divdomības un izteiksme starp puķēm izloģa raksturu, un paiet gadu desmiti citos ļaudīs, citās skolās, līdz vienpartijas režīmā dzīvojis cilvēks atkal jaudā skaidri domāt un runāt.

Trešā vasara Sodumos

Kad skola beidzās, Andrejs aicināja ģimeni dzīvot vasaru viņa mājās. Jaunā klēts bija uzcelta. Tās augšstāvā uz svaigu dēļu grīdas lika salmu maisus vasarniekiem. Zēns Dzeņos šo to bija iemācījies. Silē pie cūkkūts viņš kapāja runkuļus un aiz kūts plāva viķus. Tas vairs nebija jādara ne tēvmātei, ne Makum. Latvijas prese, ko viņš nesa no bodes, runāja metafiziskā tonī. Tā prasīja censties, glaimot un upurēties. Tad arī puika mocīja sevi. Viņš turpināja zāģēt malku, kad roka bija piekususi un vairs negribēja vilkt zāģi. Uz bodi skriedams, viņš neapstājās melnalkšņu mežā ēst zemenes, lai arī plaušas smeldza un gribējās atpūsties.

Katru reizi ieiedams Sodumu kapsētā, viņš redzēja kapsētu un sevi citādus. Ja tev iespējams ar sevi rīkoties, tad tu mainies. Viņš bēniņos atrada Jelgavā drukātu 1830. gadu kalendāru. Laiks, kad Zemgalē deva uzvārdus. Kalendāra bībeliskie, ap Ziemeļjūru lietotie kristāmvārdi bija citādi nekā 1930. gados lietotie nacionālromantiskie priekšvārdi. Mirušo paaudžu runas veids droši vien bija citāds. Bet kas lai pārspēj 1700. gadu rakstu valodas plāpību! Tagad vienotajā Latvijā atkārtojās 1700. gadu mākslīgā valoda.

Mājas rietumu vārtos auga vairākiem cilvēkiem aptverama resna liepa. Sen kaltas gatves vārtu enģes dziļi ieaugušas tās mizā. Atcel vārtus un iekāp pagātnē. Nekā, lai tiktu atpakaļ pagājušā laikā, nepietiek ar rīcību. Pagājušo laiku nevar sasniegt ne ar vilcienu, ne kājām. Drīzāk kājām, jo ejot parasti tik domāt. Pagājušo laiku var sasniegt ar domu un sajūtu. Sajūta tver pagājušo lielos, kopīgos gabalos. Doma šaujas, salīdzinās ar citām domām un sajūtām. Labiaudzīnāta doma bieži iestīga sajū-

tās. Tāda bija vāckrievu izglītība. Var pat teikt — viņš domāja ar sajūtām. Kapsētā staigājot, viņš domāja pagātnes sajūtu ķekarus.

Kādi senči izskatījušies? Nav veidu, kā tos redzēt. Tik vien kā gēni, tēva izskats. Tas ir nedrošs izziņas punkts. Sodumu saimnieces parasti saimniekojušas vienas, jo vīrs maz bijis mājā. Tēvtēva mātei vīrs pastāvīgi bijis prom pie vājiniekiem, pūšlodams un kaulus ievilkdams. Tēvmātei vīrs vienmēr bijis prom pagastmājā vai aizklīdis godos, rādot savu asprātību un dziedamo balsi. Saimnieces labprāt devušas naktsmāju sarkanbārdainajam žīdam Adatu Abramam. Kaut kā senčiem un pašiem jāizskatās. Ja dzīvība radusies, tā iemiesojas, un miesu var redzēt. Tā izskatās.

Visi laukos strādā. Arī bērni vasarā strādā, kad vajag un ko spēj. Lauku mājas īpašnieku bērns juta, ka viņš ir loceklis dievišķā kārtībā. Labs Edvarts Virza. Lauku mājas īpašniekiem savā mājā viss bija drošs, pašsaprotams, vienkāršs. Protams, ja klausās, ko citi domā un runā, gadās dzirdēt ko nepatīkamu. Skatieties kokos. Koki palīdz kārtot jūtas un prātu. Ap māju bija rita koku loks. Pavasarī lauku vidū birzis kļūst brūnas, jo tur viešas brūni bērzu lapu pumpuri. Kad māju kalnā plaukst liepas un kļavas, kalns izskatās gaiši zaļš. Vasarā lapas kļājas ar sveķi un ēno ēkas. Rudenī lapas krīt un pūst, atklādamas pīlādžus un to sarkanās, rūgti skābās ogas. Labs Virza. Rudens naktis no stāvās bumbieres pie jaunās klēts stūra bumbieri krīt uz klēts jumta. Tumsā no paklētes iznāk ežu ģimene. Jo kāds saimnieks vairāk lasīja lauksaimniecības žurnālus, jo labāk jutās savā mājā, plānu un jauninājumu aizņemts. Virza prozas poēmā «Straumēni» apraksta pārļaicīgu lauku sētu. Jaunā bezsaeimas valdība lika «Straumēnus» lasīt skolā, lai arī jaunsaimniecības bija žirgtākā Latvijas daļa un Jaunsudrabiņš būtu vairāk piemērots. Izglītības ministrija lika skolotājiem latviešu valodas diktātos diktēt «Straumēnu» barokālos, no daudziem pakārtotiem teikumiem veidotos teikumus. Straumēnu bībeliskā izteiksme taisīja lauku sētu par mūžīgu. Labības kalte pēc dažiem gadiem būs novecojusi. Jādomā par jaunu kūti. Vai lai Ansons vien lielās ar sugas govīm? Dziļajā kūtī krājas virca. Tebe nu Virza. Virza savu uzvārdu rakstīja «Virsa», jo, ja rakstot «Virza», pēc viņa jaunības pareizrakstības tas jālasa «Virca». Vakarā augstie koki met ēnu pār cūkūti, vistu dārzu, pirti, suņu un kaķu dvēseļu diķi, lejas

plāvu. Rīta saule lec virs birzs, un govīs rasā iet uz aploku. Lejas plāvā stāv tāli un mazi, pie mieta piesieti zirgi. Kad mākonis nāk pār mājām, zirgi ir ēnā. Kad mākonis aiziet, lejas plāva atritinās gaiša un zirgi parādās uz tumšzaļa.

Iekšlietu viceministrs iecēla jaunus apriņķu un pagastu vecākos. Kopš 1866. gada pagasta vietnieku pulks, vēlāk pagasta padome, bija vēlējuši pagasta vecāko. Tagad Iekšlietu ministrija, kas veidojās par Sabiedrisko lietu ministriju, izlēma, kam būt pagasta vecākajam, lai vairotu tā uzraudzības un pagasta policijas vadītāja tiesības. Kopš 1920. gadiem jaunās valsts mērķis bija bijis modernizēt no dažādām sastāvdaļām salikto sabiedrību. Nu galvenais valsts mērķis kļuva uzraudzīt, ar to sabiedrību stumjot atpakaļ uz viktoriānismu. Zemnieku savienības biedru Andreju iecēla par pagasta vecāko, lai gan atlaistās pagasta padomes locekļi bija vēlējušies, lai pagasta sociāldemokrātu līderis būtu pagasta vecākais. Andreja rakstāmgalda atvilktnē glabājās sudraba ķēdītē iekārta pagasta vecākā amata zīme. Kad viņš to izņēma no atvilktnes, dēls uzkāra apaļo sudraba monētu sev kaklā, piepūta vaigus un izvalbīja acis, tēlodams svarīgu amatpersonu. Andrejs noskaitās, sapulces vadītāja tonī teica, lai niekkalbis atdod kaklā karamo sudraba gabalu, un to iemeta galda atvilktnē.

Bijušais frakcijas kolēģa Birznieks, tagad būdams zemkopības ministrs, panāca, ka valsts izbūvē šoseju līdz viņa lauku mājām Bārtā. Andrejs, būdams pagasta vecākais, vismaz panāca, ka viņa māju vārdu ieraksta 1:450 000 mēroga Latvijas kartē pie ceturtais šķiras ceļa no Vīkstenes stacijas uz Rīgas—Skaistkalnes šoseju netālu no Klīvēm. Speke nebija pagasta vecākais, tikai profesors un diplomāts. Spekes netika uz kartes.

Andrejs bija apmierināts. Viņa cietā miesa vasaras dienā staroja vēsu siltumu. Divas reizes nedēļā viņš brauca ar divriteni uz pagastmāju. Vakaros viņš daudz zvanīja pa telefonu un viņam zvanīja. Vakarā viņš uznāca klētsaugšā, kur Ella, Venta un Labiaudzīnāts gulēja uz salmu maisiem. Venta bija aizmigusi. Andrejs nogūlās blakus Ellai. Labiaudzīnāts gulēja nomodā un klausījās, kā bumbieris krīt uz klēts jumta, kā ezis pukstēdams aiziet uz ābeļdārzu. Paspārnē bezdelīgas bērni māla kleķa ligzdā mostas un savīdžinās. Ella klusi prasīja puikam:

— Vai tu guli?

— Nē.

Ja nē, tad nē. Pēc brīža Andrejs čukstēja Ellai:

— Kas tās par muļķībām. Es te visu nakti nedzīvošu augšā.

Viņi čabinājās uz salmu maisa. Labiaudzināts aizmiga.

Makus pārcēlās uz kaimiņu pagastu un ieradās reti. Ella teica, ka tēvmāte liegusi Makum precēt ziemas meitu leittieti, tā viņš drūms aizgājis. Varēja būt arī cits iemesls. Izmaksājis Makum viņa mājas daļu, Andrejs prasīja, lai Makus maksā īri par dzīvi Sodumos. To nu Makus nedomāja maksāt. Īri mājā, kur dzimis un audzis, un vienmēr dzīvojis? Bet tu gribēji savu daļu. Bet es te esmu vienmēr dzīvojis. Bet es tev izmaksāju tavu daļu. Bet es te dzīvošu, kamēr man vajadzēs. Tēvmāte teica, ka Makus dzīvos šajā mājā, cik ilgi viņam patiks. Viņa labāk atsakot daļu no savas daļas Makum par labu. Viņi vēl nebija izlēmuši. Tēvmātei par sirdēstiem Makus dzīvoja citur.

Tēvmāte teica — jābrauc uz Taļķu bērēm. Taļķis miris. Andrejs un Dūmiņš tūlīt zināja, kas ir Taļķis un kāpēc jābrauc uz viņa bērēm. Laikam kaut kas sakarā ar vec-tēvu, tēvmātes vīru, par kuru neviens mājinieks parasti nerunāja. Viņi brauca vairākas stundas, līdz Dūmiņa vadītais pajūgs sasniedza tālu kapsētu. Arī Makus ieradies. Melnos lakatos tinušās sievas stāvēja pie svaigi rakta kapa. Seši melni tērpti veči izvilka no ratiem zārku un stiepa uz kapu. Viņu nodzertās, nesot piesarkušās sejas nāca pa priekšu, kājas steberēja nopakaļ, un zārks šūpojās starp viņiem. Melnās sievas tūdaļ sāka skaļi raudāt un vaimanāt. Cik Labiaudzināts nojauta pats un dzirdēja no Ellas, Taļķis bijis pēdējais no Andreja tēva draudziņiem, kas kopīgi iedzērušies pagasta kasē. Tēvmāte viena pati parādu atmaksājusi. Kopā saspiedušies, viesi stāvēja patālu nost no kapa, ne vārda neteikdami, ne dziesmu nedziedādami. Kad Taļķa zārks bija iegremdēts, viņi gāja pa kapu ceļu uz saviem ratiem un brauca prom. Gar saviem māju kapiem braucot, tēvmāte lika pieturēt un nosēdējusies stīvi izkāpa no ratiem. Viņa gāja pie sava vīra kapa un brīdi tur kavējās. Pastāstīja palaidnim, kas noticis.

Andrejs pirtī taisīja labības kalti. Viņš metināja trubas, lika kopā sietus un plauktus. Nostrādājies aicināja sievu un bērnus braukt uz Vecumniekiem. Tik un tā esot jābrauc uz «Rūķi» pēc dzelzs. Kad iepirkumi Vecumnieku centrā bija izdarīti, Andrejs teica — jāiet ēdnīcā ēst. Viņi pieturēja galvenajā ielā pie kleķa mājas. Gala istabā četři koka

galdi un krēsli. Ēstuves saimniece, matus glauzdama, uzklausīja, ka viesi vēlas svaigas liellopu gaļas kotletes. Svaiga gaļa kārdināja. Parastais vasaras ēdiens bija ar speķi vārīta pupu zupa, putraimu biezputra ar čurkstinātu speķi, skābu kāpostu zupa, jauno kartupeļu un grūbu zupa; ogu ķiseļi, rūgušpiens ar cukuru un kanēli. Ednīcas saimniece mala, cepa, un pēc pusstundas ģimene ēda vasaras laikā sen neēstu svaigu gaļu. Saldajā bija zemeņu saldējums, izsniegts no piena kanniņas, ko saimniece izvilka no akas.

Kad ģimene atgriezās mājā, Labiaudzīnāts tūlīt sauca tēvmātei:

— Mēs ēdām kotletes!

Tēvmāte piesarka nepatikā:

— Vai vajadzēja šķērdēties? Vai mājas ēdiens nav labs diezgan?

— Gribējās pārmaiņu, — Andrejs viegli atbildēja.

Vēlāk viņš sūdzējās Ellai:

— Viņam taču nav nekāda prāta.

Ella priecīgi atsaucās:

— Kas tur par prātu mēģināt ko slēpt.

Šajā zemnieku vienvaldības vasarā Sodumos viss bija drošs un skaidrs. Lai citi norij savu nedrošību un neskaidrību. Ap kuļamo laiku Makus ieradās ar petrolejas motoru un kuļmašīnu, dzīvoja savā istabā un atkal iekārtoja smēdi šķūņa piebūvē. Ellas dzeltenie finiera čemodāni bija novalkāti, un, prom braucot, viņa lika mantas divos jaunos mākslīgas ādas čemodānos.

Gangsteris Dillingers vasarā Čikāgā bija nošauts.

Dreimanis vairs par viņu nerunāja. Viņi nu bija pamatskolas priekšpēdējā — piektajā klasē. Austrums līdz nāvei mīlēja Anitu Holcmani. Pēc skolas viņš steidzās stāvēt pie skolas ielas pretējā pusē un ar pielūdžēja acīm pavādīja Anitu, kad viņa iznāca no skolas un aizgāja pār kannāla tiltu. Viņš nesekoja. Sekot ir vulgāri. Sekojot biedē meiteni.

Vingrošanas stundā Bruno Cintiņš aplūkoja Labiaudzīnāta vasaras iedegumu un teica — tas esot nepilnīgs apsaulojums. Paduses, plakstiņu krokas ir baltas. Tūlīt var redzēt, ka laucinieks nav rūpējies, lai apsaulojums būtu pilnīgs. Lai cik Cintiņi nabagi, viņa māte noirējusi istabu Jūrmalā. Lai apskatās — paduses viņam ir rūpīgi nosaulotas brūnas.

Jaunās mācību grāmatas vairs neradināja salīdzināt, vingrināties un domāt. Tās bija kā armijas parāde Esplanādē. Tās tikai runāja savu. Labiaudzīnātam plauktā bija divdesmitajos gados izdotas grāmatas un žurnāli. No tiem varēja nojaust, ka lietas nav tik vienkāršas. Viņa bērnība bija bijusi Saeimas Latvijas laikā. Viņš bija varējis iziet no bērnības dogmu brīvs. Kopš apvērsuma paziņojuma 1934. gada 16. maija rītā ļaužu prāti lēnām sacietēja. Politikas dimensija prātiem bija atņemta. Nostrādājušies, miegaini un kašķīgi būdami, latvieši bija plūkuši no kontinentālās Eiropas naida, varas un iekāres koka. Vairs ļaudīm Saeimā nebija ļauts maldīties un muļķoties, un būt izklaidīgiem. Varbūt Jūrmalā. Pilsētniekus tik un tā neizmācīsi. Lai viņi sauļojas. Ja laucinieki grib izlaisties, lai cep pīrādziņus, brūvē vīnu un brauc uz Vienības svētkiem.

Andrejs gribēja, lai ģimene pārceļas dzīvot laukos. Labiaudzīnāts varēšot mācīties Vecumnieku sešklasīgajā pamatskolā, kur skolotāji tēvam pazīstami. Puika varēšot nedēļu dzīvot mācītāja ģimenē. Ziemsvētku brīvlaikā ģimene bija bijusi Sodumos. Ziemsvētku vakara dienā Andrejs jūdza lielo zirgu kamanās un veda Ellu un Labiaudzīnātu uz baznīcu. Venta bija atstāta mājā pie tēvmātes. Viņi brauca tieši pār sasalušo tīreli un pļavām. Kamanas palēcās, pārbraucot aizsnigušam grāvī. Tā kas vēl nebija justs — Ziemsvētku sajūta, lauki, brauciens uz baznīcu. Zēns jūta, ka viņa tēvs un māte braucienā jūtas tuvi, viņi visi trīs, kopā saspiedušies, neparasti vienoti. Vai to sajūtu turpināt? Ella teica nē. Viņa gribot saviem bērniem dot pilsētas skolu. Viņa aizvācās no Dzirnauvas ielas dzīvokļa uz Mazo Ministerejas ielu 1, dz. 7, sešstāvu nama sestajā stāvā, no kā varēja redzēt Daugavu un tās krastus. Rīgas vācu pāris irēja divas no dzīvokļa sešām istabām. Kungs strādāja kantorī, kundze un sunītis dzīvoja mājā. Viņi vienmēr dzīvoja savās mēbelētajās istabās, jo viņiem nebija ne lauku māju, ne vasaras mājas. Sad tad viņi uzģērbās un izgāja. Kāpēc un kurp? Kā citādi — lai izklaidētos. Lai vai kā, Ella tomēr bija šejieniete, nometniece, kam it kā piederēja daļa šejienes. Sīkpilsoņu vācu ģimene varēja pie viņas piemesties. Kad pilsētnieki gribēja just pilnību, viņi gāja uz jaunceltā Centrāltirgus halēm turpat aiz dzelzceļa Dzelzs tilta galā.

— Skēbs!

— Madam, tie ir zāptes ķirši.

Ella šad tad gāja strādāt uz «Zemnieku Domām». Virtuvē viņa ierīkoja vārāmo kasti: dzeltenā finiera čemodānā, kam izlūzis nesamais rocis, cieti sapakātas, saburzītas avīzes. Pakojuma vidū ievietota bedre. No rīta viņa uzvārija sakņu un gaļas katlu līdz vārīšanās temperatūrai, ieguldīja katlu čemodānā un sasedza. Katls turpināja vārīties. Kad Labiaudzināts atnāca no skolas un ieradās Ella ar Ventu no «Zemnieku Domām», viņiem bija gatavs ēdamais. Daždien Venta palika mājā. Kā viņa jutās, dienu vadot tumšās gadsimta sākuma istabās un koridoros?

Ernests un Milda šķīrās. Austrums palika pie Ernesta. Milda ar Vilni pārcēlās uz tēva mājām Aucē. Irma sāka strādāt laikraksta «Brīvā Zeme» rēķinu daļā. Arvmilda mācīja korektu vēsturi Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā, un Arvis mācīja zīmēšanu 23. pamatskolā un mācījās kā Mākslas akadēmijā, tā Universitātes arhitektūras fakultātē.

Ella pie savas gultas iekārtoja kristāla radio ar austiņām. Viņa nemaksāja klausītāja nodevu un baiļojās, ka viņu noķers. Viņai mājā bija «zaķis», kā viņa uzticēja savām paziņām. Labiaudzināts, no skolas pārnācis, gāja pie radio kastītes un lika austiņas uz ausīm. Viņš zināja no galvas Latvijas radio nelielo skaņu plašu krājumu. Ketelbija «Persiešu tirgus» un Ipolitova-Ivanova «Kaukāza svīta». Ungāru bērnu koris dzied haģigā, haģigā. Spikere katru reizi rūpīgi atkārtoto plates nosaukumu, it kā klausītāji jau to nezinātu no galvas. Dziedās Vera Fricoviča un Tālis Matīss klavieru pavadījumā. Dažs priekšlasījuma runātājs bārstīja Rīgas pilsoņu valodas frāzes, kādas radušās 19. gadsimta otrajā pusē Rīgas avīzēs. Cits, laucnieks, svarīgi būrās pa savu tematū, tam piešķirdams kosmisku nozīmi. Katrs sevi kaut kā izsaka. Ja viņam ļauts runāt. Daudziem te vairs nebija ļauts runāt.

Andrejs no laukiem atveda ģimenei malkas vezumu, un sestdienas pēcpusdienā mātē ar abiem bērniem iekrāva malku mājas pagrabā dziļi zem ielas limeņa. Tuvu pie gruntsūdens? Nē, smilts pamats. Rīdzinieki dzīvo uz vieglas, tīras smilts. Aizdedzis sveci, Labiaudzināts pagrabā zāģēja pagales un ar nesamo krāģi nesa malku sestajā stāvā. Pustorņa apaļā stūra istabiņa ziemā bija auksta. Taču 18. novembrī, kad divi karakuģi un abas zemūdenes noenkurojās Daugavā pretī pilij un vakarā lampiņu virtnes spīdēja mastos un vantīs, dzīvokļa iemītnieki un paziņas sēdēja pusapaļajā stūra istabiņā, skatījās un komentēja. 15. maijā atkal spīdēja lampiņas un no kuģiem šāva raķe-

tes. Skatītāji klusēdami skatījās ugunis. Vai tās bija ugunis Bizantijas elkam? Vai ugunis pie Romas ķeizarienes feodālās pils? Pienākums «savaldīt» paņēma lielu daļu valsts jaudas. Kas vairs mēģināsies un mācīsies kā valsts sākuma gados?

Daugavā vienmēr ir ko redzēt. Allaž vilciena gals aizkust dzelzceļa dzelzs tiltā. Vecais dzelzs tilts ir tam blakus, saplūzdams dzelžu masā kopā ar dzelzceļa dzelzs tiltu. Cilvēku un zirgu galvas cilājas aiz vecā dzelzs tilta augstā sāna. Tajā ir Bermonta ložu caurumi. Automobiļi lēni virzās pār tiltu. Skaidrā dienā var dzirdēt, kā klauudz tilta posmu salaidumi. Zaķu sala sākas zem dzelzs tiltiem. Tā aizstiepjās pret Daugavas augšteci, kur redzami kokzāģētavu baļķu ceļi, dēļu krautuves, liellaivu steķi. Pie apvāršņa redzams zils Doles salas mežs. Ik rītu kuģelis atpeld no Doles salas, priekšgalā vezdams lašu un nēģu kastes. Ledus gabali apdauzījuši kuģīša sānus. Apdauzītie plankumi nokrāsoti ar sarkanu pretrūsas krāsu.

Tramvaji, autobusi džinkstēdami plūst pār pontonu tilta sacelto vidu, un gājēju skudru taks kust gar sānu. Āgenskalna kuģīši vienmērīgos starplaikos mijas Daugavas vidū. Pretējā krastā, Balasta dambī ogļu kuģi stāv pie smailām ogļu kaudzēm, kam baltas sniega cepures. Turpat antenu režģis uz Jūrscolas jumta. Iekšrīgas jumti un pils resnais tornis aizsedz skatu uz eksportostas šķūņiem un ceļamkrāniem. Aiz Valdemāra ielas gala — tur vajag būt muitas dārzam, ko pilda dzelzceļa sliežu līdzteces, krusti un lieces. Vēl tālāk uz jūras pusi ir kailu koku alejas gar daudzo dambju malām un ziemā pelēkas pļavas un niedrāji.

Upe tek uz jūru. Nami stāv Daugavas krastos, stāvus saceltas trubas, kam pievienotas izlietnes, skārda un porcelāna vannas. Dienaskārtība — agri celties, iet uz darbu, tumsiņā nākt mājā, sēdēt pie pusdienu galda, lasīt avīzi. Strādīgs protestantu darbnīcas veids dzīvot. Sieva kopj māju un bērņus. Vīrs rīkojas darbnīcā, kantorī. Nedēļas žurnāla humora stūrītis zobojas, ka sieva vienmēr ko gribot. Vīrs izklaidējas, darbnīcā trenkādam mācekļus, kantorī vērpdam intrīgas, azaidā dzerdam alu kopā ar draudziņiem un tenkodams. Nez vai tā vairs bija. Labiaudzīnāts bija redzējis, kā dzīvo Neimaņi un citi jaunie, kam ir izglītība.

Ella un dēls dalījās priekā, kad mēnesis atkal izdzīvots, īre samaksāta, pagrabā ir malka un kartupeļu maiss. Par

avižzēnu Labiaudzinātam nebija jāiet. Bet Ella atnesa no «Zemnieku Domām» paku ielūgumu uz 18. novembra rautu valdības lūgtām personām. Ielūgumi uzrakstāmi šovakar — uz aplokšnes vārds un adrese, personas vārds uz ielūguma. Redzot, ka māte kaligrāfiskā rokrakstā vēlu vakarā raksta, zēns dedzīgi piedāvājās palīdzēt. Māte vilcinoties viņam deva kaudzīti ielūgumu un aplokšņu. Viņš rakstīja savā nekādi glītajā puikas rokrakstā, skaitīdams, cik viņš nopelna. Bet viņa rakstītie ielūgumi un aplokšnes neesot derējuši. Tik augstas sabiedrības locekļiem nevarot sūtīt kricelējumus. Tā tad zaudējums. Atraidīts. Neveiksme. Nekā. Viņu interesēja tikai tas, ka viņš nebija nekā pelnījis un nebija varējis palīdzēt mātei, kā dara amerikāņu bērnu stāstos.

Apakširnieku kundzei tuvojas dzimšanas diena. Kungs saka — nekāda svinēšana! Lai viņš saka, ko viņš grib! Bet kundze nav buntavniece. Viņa saka draudzenēm, lai viņas nāk uz gezellšaft, tikai lai nesaka, ka aicinātas. Kam var liegt apsveikt draudzeni dzimšanas dienā? Kungs pēc darba atnāk mājā un sastop dāmas, kas, kafijas tases cilādamas, sēž uz dīvāna. Ak, kāds pārsteigums! Moppi slienās kungam pie stilba un laiza roku. Kungs saka: zic, zic! Sunītis sēž uz pakaļkājām. Dāmas aplaudē. Kungs sēžas pie galda un gaida pusdienas, kas sildās plīti.

Pašā ziemas aukstumā islandiešu siļķu kuģis piestāja Daugavā pret pili un pārdeva lielas svaigas siļķes. Ella tās salika cepamā podā starp kartupeļu šķēlēm un, kad malkas krāvums podiņu krāsni bija pārvērties oglēs, podiņu lika krāsni. Makus iebraucis, pajūgā atvedis baltos zirņus, ko pārdot restorānam, un Andreja ģimenei atvedis burkānu un kāļu maisu. Ella vilka no krāsns svaigo siļķu sacepumu. Makus staigāja pa lakoto grīdu biežās vilnas zeķēs. Viņš pārgulēja uz Andreja dīvāna.

«Zemnieku Domas» izdeva Aleksandra Grīna grāmatu par senlatviešu varoņiem. Ko viņi bija darījuši? Kāvušies. Nez vai īstā laikā un vietā. Ar jaunāko klašu puikām bieži iznāca kašķis. Puikas grūstījās. Viņu meitenes bija jaukas. Bruno Cintiņš teica, ka viņas esot nākamās govīs. Roberts Bērenis aprīņoja meitenes. Labiaudzināts vēroja, kā viņas nes savus biklos pupiņus un kā viņas zina, ka viņām ir gurni. Viņas runāja lēnāk, īsāk nekā puikas, un teiktajā vienmēr bija jēga.

Ziemeļnieks zina, ka gadalaiki maina viņa miesu. Taču pavasarī zēns pārbijās. Caur Citadeli nākot no skolas,

viņš brīnījās, kāpēc viņa dzimumorgāniņš tā niez. Vēl citu dienu tas likās pietūcis. Mazgājoties viņš pēkšņi atrada, ka tam atlobās gals, un turpmāk viņš varēja atmaukt priekšādiņu. Viņš bija radis par notikumiem un sajūtām stāstīt Ellai. Bet par šo viņš nekā neteica. Viņš nezināja, ko darīt. Jāpierod. Pubertātes sākums: viens, plīks, satraukts, neskaidrs. Sajūtu reģistri atrauti vaļā.

Viņam bija diezgan ko darīt, lai arī viņš bieži nedarīja, kas viņam jādara. Pētersona jaunkundze klasē teica, ka Labiaudzināts vairs nemācoties. Viņš turoties citiem līdzī tikai tāpēc, ka viņam esot prāta diezgan. Tam prāts? No skolas nākdams, viņš savos sajūtu miglājos juta aizmetņus eksaktiem jautājumiem: kas es esmu? Skolnieks. Kur es esmu? Vai adrese, vai? Mazā Minsterejas ielā. Ko es daru? Es eju uz māju. Lasīt par varoņiem? Lai taču tie iet galīgi! Kļīstošām sajūtām viņš palīdzēja, pārļausot bērnu lugas «Jaunajā Cīrulīti».

Viņa mandeles bieži iekaisa. Kakla, ausu un deguna ārsts Sņikers, pēcpusdienas šņabi iemetis, rūkdams ieteica mandeles griezt laukā. Pa tīro, arī aizdegunes mandeli. To darot viņa radiniece bērnu slimnīcā Pārdaugavā. Labi, lai dara. Bērnu slimnīcā viņu iesēdināja operāciju krēslā un uzkāra kaklā trauku, kur tecēt siekalām. Mūsaina, karsta māsa ar vairogdziedzera izspiestām acīm palīdzēja ārstei. Trīs mandeles nozieda ar nomirdināmo līdzekli. Divas izknieba — visas, ne tikai to galus. Darot savu rutīnas darbu, operācijas darītāji izklaidējās. Ārste dudināja, un māsa izlaidīgi zviedza. Likās, ka ārste viņai pieķēra un ko aptaustīja. Ar asu rīku ārste norāva puikam aizdegunes mandeli. Asins šalts smacēdama plūda no deguna traukā. Māsa ķerca, acis kaislīgi iepletusi. Ārste sarāvās un ierāvās, un glūnēja asins plūsmā. Pacients zaudēja veselu mandeli un vēlāk ieguva vēdersāpes, jo sasaldējoties sāp mandeļu gredzeni zarnās. Te, slimnīcā, darīja, lai būtu padarīts. Raupja kopēja naktī pēra blakusgultā gulētāju, gultas slapinātāju. Uz apskati nesot, kopēja tvēra Labiaudzinātu un nesa, nemaz nedomādama, ka viņš varētu būt smags. Kad izrādījās smags, viņa viņu nometa uz grīdas un bukņidama lika iet. Ella brauca uz Pārdaugavu viņu apraudzīt. Viņa sēdēja pie gultas norūpējusies, aizdomājusies. Slimniekam par prieku viņa atnesa riekstu kodolus. Dažreiz viņai to nebija un viņa nekā nerunāja. Laikam kas putēja. Jādzīvo ar to, kas ir, lai arī tas sāp.

Ansons pārdeva tālos Dzeņus un no pulkveža Zemitāna

brāļa nopirka Ličus trīs kilometrus no Skrīveru stacijas. Uz Ličiem pārdzina nū jau lielo Latvijas brūno govju ganāmpulku, aiz ratiem, deguna riņķī piesietu, veda Brilljantu Rislingu, pārdzina aitas un daudzos pajūgos veda iedzīvi. Ellieši pavasara brīvlaikā brauca uz Ličiem apraudzīt vecmāmu. Aleksis esot pazudis, jo no jauna bijis jāpierakstās. Vecmāma un vectēvs nevarēja atcerēties, vai Aleksis maz bijis Dzeņos pierakstīts. Kad nu tagad jāpieprakstās, viņš naktī aizgājis, paņemdams no pieliekamā tauku bļodiņu un maizes donu. Kopš valdīja jaunā vienvaldība, tādi bija saradušies — tramīgi, tramdīti. Saimnieki varēja viņus izmantot par lētāku atalgojumu. Alekša vietā bija pieņemts jauns un stiprs puisis no Latgales. Tam patika stāstīt par sevi. Labiaudzīnāts staigāja puisim pakaļ, kad viņš mēza stalli un klētī tīrija apcirkņus. Cik viņi apsēdās, tik puisis aizrautīgi stāstīja par meitām, ar uzskatītiem piemēriem un salīdzinājumiem izskaidrodams meitu orgānus un kā viņas tos lieto. Viņš esot redzējis, kā sādžā lieliie puīši tai un tai sadzen vēderā četrus skābētus gurķus un tad ar plaukstas spiedienu — plop! — izšauj visus laukā. Klausītājam tirpā matu saknes, klausoties viņa stāstus. Acis nolaidis, viņš sēdēja pie pusdienu galda un pēcpusdienā atkal staigāja puisim pakaļ.

Uz staciju ejot, Venta ieslīdēja grāvī. Viņi laipoja dubļainu, ūdeņainu pavasara ceļu pa kājceļiņu gar pārplūdušu ceļa grāvi, kur nūdzēja varžu oliņas, kurkuļi un mazi, astaini vardulēni. Nācējiem tuvojoties, lielās vārdes atspērās, lēca un ienīra saulē sasīlūšā grāvja ūdenī. Ella izrāva Ventu no grāvja un bāra. Venta dīca, ka viņa tikai skatījusies vārdes. Stacijas uzgaidāmajā telpā Ella viņu izģērba un susināja. Mātes jakā un brāļa zeķēs ietērpta, meitene sēdēja vagonā pie loga uz finiera sēdekļa un, nekā nerunādama, turpināja skatīties pa logu.

Liču puisis dzērumā esot skrējies ar vilcienu. Ne pats, bet licis skriet jaunajam zirgam, kas pārstiepies un nosprādzis. Puisis sūdzēts policijai, bet pazudis.

Vasaru Ella ar bērniem dzīvoja Ličos, kur pēc Arvja meta bija uzcelta jauna dzīvojamā māja. Ličupītē aiz ceļa vismaz vienā atvarā bija pietiekami ūdens, lai vasaras dienvīdus varētu peldēt. Vakaros pēc dienas darba ļaudis pa krēslu aizgāja uz upi, lai nomazgātos. Ābeļdārzā daudzas ābeles bija izsaiušas. Pusaudzis juta aicinājumu cīkstēties un cīkstoties just savu spēku. Viņš raka bedri ap beigtas ābeles saknēm, līdz tika pie vidus saknes, kas aug

stāvus zemē. To pārcirtis, viņš iesēja ābeles kronī grožus un sauca brālēnus un māsīcas palīgā. Kopīgiem spēkiem viņi iešūpoja sauso ābeli un apgāza. Vectēvs, apskatījis izgāztās ābeles, teica, ka puīši brīvā brīdī stumbrus sazāgēšot klučos. Ansons teica, ka dažs no klučiem varētu derēt Arvim par materiālu kokgriezumiem. Dzelt kokā? Dzelt mēdz varā un grebt vai griezt kokā. Dzelt ir asāk nekā grebt. Varu apstrādā ar asām adatām. Mākslinieks Sūdums vēl nesēn te dzēla Virzu.

Labiaudzīnāts grāba sienu ar zirga grābekli, krāva āboliņu žumburos, plāva grāvmalas, pārseja vērsi. Gusta teica, ka viņš esot stīprs un strādīgs. Ella to neteica, bet viņai bija pašsaprotams, ka viņas produkts spēs veikt, ja jādara. Māsas saplēsās, cukurbietes kaplējot. Ella iecirta kapli vagā un aizgāja mājā. Viņa teica, lai Labiaudzīnāts un Venta savāc mantas. Viņi braukšot uz Rīgu. Gusta atnāca no lauka un teica ko labu. Mantas varēja izsaiņot. Šīs nebija elliešu mājas. Bet Labiaudzīnāts bija strādīgs.

Lauku vasaras saule sildīja puskailo bērnu ādas. Vecmāma teica — bez brillēs nevarot izšķirt, kurš mazbērns, kurš brūnais sugas teļš. Pavasarī teļi meta viduci gaisā. Vasaras nakti izklūvuši no teļu aploka pie kūts, viņi skaļi plūca zāli pie dzīvojamās mājas pakša. Jāņu vakarā Gusta deva basa balsij siera vidusgabalu. Viņa zināja, kas der istā vietā. Basa rīkle visu gadu nav nekas sevišķs, bet, kad Jāņu vakarā līgotāji dzied «Visa laba Jāņu zāle», dziesma bez basa iznāktu plakana.

Gustas bērni Rasa un Alnis, Gaisma un Inesis necentās neko izdomāt. Viņiem tāpat visa bija diezgan. Labiaudzīnāts neskauda Ansonu bērnus. Viņi gan bija labi kopti, un viņiem mājā vienmēr kas notika. Bet ziemā viņus uzmanīja vai nu Gusta, vai kalpone, vai kāds no daudzajiem ļaudīm, kas bija ap viņiem. Ansonu bērni pat nezināja, kas ir vākt ko smirdīgu vai lipīgu. Nez vai viņi kādreiz staigājuši mežā, tur juzdamies tikpat labi kā uz parketa grīdas. Ja Alnim kas nepatika, viņš to sauca par vecu gaļu. Bumbu viņi spēlēja bez prieka. Labiaudzīnāts noskatījās, kā Venta sper bumbu. Bērns ne vien redz otra kustību, bet arī pats to sajūt. Viņa jūta ar visu augumu, kā pati ur kā otrs sper bumbu. Pilsētā lielais brālis piesēja pie plaukstām mazus divāna spilventiņus, noietās ceļos un aicināja Ventu boksēties. Māsa vicināja dūrītes. Viņš aicināja viņam sist pa ģīmi. Venta veikli viņam

uzsita zilu aci un pati sāka raudāt. Cietušais teica, ka tas nekas. Viņam nemaz nesāpot.

Lielais brālis noklāj izraktās ābeles bedri ar žagariņiem, zemi un zāli. Viņš vedina māsu iet pāri. Viņa iet apkārt. Brālis viņu ņem pie rokas un ved pār nomaskēto bedri. Venta iekrīt un blāuj pilnā kaklā. Vadonis vedis paļāvīgo tautu. Brālēni atkārtu to pašu spēli. Labiaudzinātam nav vaļas aizstāvēt māsu un mazākās māsīcas, lai gan viņam ir sajūta, ka Ventai pāri darīt drīkst tikai viņš. Nekādu mīlestību viņš nejūt ne pret māsu, ne pārējiem bērniem. Tikai ir labi ar viņiem būt kopā. Dažreiz viņš brīnās, kāpēc viņš nespēj just. Nedēļas žurnālos visi jūt. Viņš redz, kā ļaudis izpaužas emocijās. Te viņiem kas patīk, te nepatīk. Viņam nav gribas aizrauties. Daudzas kapacitoru virknes viņa psihē pasarga no lielu dusmu un bēdu sajūtas. Citi spēj jūsmot, šust un ciest. Tas laikam ir aizraujoši.

Jāceļo. Vecākais no brālēniem liek skalū groziņā dažus ābolus, maizes gabalu un duncīti. Padusē viņš nes zirgu deķi un mietu: deķis uz mieta būs Svena Hedina telts. Brālēni un māsīcas ceļo. Pirmās dienas ceļojums ir līdz aploka stūrim. Ēdot zemenes, viņi pārģuļ grāvmalas zālē. Otrās dienas ceļojums ir pār aploka tuksnesi līdz bērzu birzīj. Birzs malā viņi uzslīen telti, teltī ēd ar dūcīti sadalītas pārtikas porcijas, it kā ģuļ, novāc telti un ceļo tālāk. Spēle bērniem patīk. Bet Gusta saka, lai Labiaudzināts to izbeidz. Vismaz Rasa lai neceļo. Bet mēs neko sliktu nedarām! Es tev saku — izbeidz! Varbūt Gustai liekas, ka sahibam telti vajag klātģulētāju. Samaitātie Sodumu vīrieši. Ka ne — ne. Var spēlēties arī citādi. Piemēram, raudināt Ventu. Pie upes zeņķis saka māsai:

— Redzi to lielo atvaru? Es peldēšu pāri.

— Tu peldēsi pāri?

— Jā. Es varu noslikt.

— Kāpēc?

— Tāpēc... tāpēc, ka var noslikt. Tad es vairs nebūšu.

— Kāpēc tu vairs nebūsi?

— Tāpēc, ka es būšu noslicis. Tu neproti peldēt?

— Nē.

— Tad tu nevari mani glābt. Es noslikšu.

Buhuhū! Venta raud. Asaras pil no blondajām skropstām. Saraudinājis māsu, Labiaudzināts jūtas gandrīz vai labi. Viņš labvēlīgi uzpakšķina Ventai uz lāpstīnām.

Jūlijā Ella brauca uz Rīgu, lai pārceltos no Mazās Min-

sterejas ielas uz mazāku dzīvokli. Viņa atrada dzīvokli Mazā Smilšu ielā 15, dz. 2 un palika Rīgā strādāt, lai dzīvokli samaksātu. Irma bija nopirkusi grunti Juglā blakus Ansonu vasarnīcai. Viņa dzīvoja Ansonu vasarnīcas augšstāva istabā un svētdienas priekšpusdienās, ķiteli ģērbusies, ar lāpstu, grābekli, dakšām un tačku savā gruntē iekopa dārzu. Fricis savā darbavietā vasaras vakaros salaižot ar jaunu dāmu. Dvīņi dēvēja Ansonu par izvirtuli, nelieti, necilvēku. Bet, kad Ansons par preses lietām cikstējās ar autoritārā režīma preses vadītāju Jūliju Druvu, kas, lietodams latinizētu latviešu valodu, rakstīja stingru, pacilātu, tukšu un taču it kā gudru teikumu, ar to imponēdams Ulmanim, dvīņi aizrautīgi vērsa savas asās mēles pret Druvu. Klana sajūta.

Vectēvs Augusts tramdīja Līču puīšus un no viena bija dabūjis pa ausi. Augusts savukārt iemauca vecmāmai. Gusta gan bērniem teica, ka zilums ap vecmāmas aci esot radies no asinsizplūduma. Vecmāma stāstīja jautrāku stāstu. Auns esot vainīgs. Kā viņa kūtī, sili tīrot, liekusies, tā auns pienācis, iebadījis pa viņas mugurpusi, un viņa uz sejas iekritusi seklās kūts cementa silē. Vectēvs iegādāja medību bisi un staigāja ar bisi plecā. Iedzīvojies saimnieks. Pārvalda savu apkārtni. Lai te kāds nedomā... Tikko vanags lidoja pār māju, vectēvs skrēja istabā pēc bises.

Kaimiņu Lejasbeltēnu saimnieks Avotiņš rudenī, kad lauki nopļauti, gāja uz irbēm. Labiaudzīnāts prasīja Avotiņam, kā viņš medot dara — kā tēmē, kad velk sprūdu. Avotiņš teica, lai puika prasa vectēvam bisi un iet līdz irbēs. Kā par brīnumu, Augusts vēlīgi deva bisi. To padusē nesot, zēns jūta vēl nepazītu sajūtu, kāda ir, neapdraudētam vīrietim nesot ieroci. Viņš jutās pagarināts un spēkos paplašināts. Avotiņa suns izcēla irbju baru. Ne medniekam bija skaidra galva redzēt irbes, ne tēmēt. Tikai lielā ātrumā bija kas jādara. Ja ar bisi, tad ar bisi. Viņš sprūdīja šāvienu tāpat kā šķūņa durvīs. Nekā. Kad irbju bars atkal cēlās, Avotiņš paukšķināja šāvienu, viņa vienīgajai acij pār stobra virsu glūnot uz graudu. Irbe krita rugājos. Avotiņš to deva puikam, lai nesot mājā un dodot vectēvam par bises lietošanu. Puika gribēja draudzēties ar Avotiņa meitu Cildu. Viņa viņu atvēsināja, klusējot un vērīgi apskatot.

Rudenī Andrejs irēja gultas un galda vietu Ellas dzīvoklī Mazā Smilšu ielā un praktizējās «Bekona Eksporta»

vicedirektora darbam. Laterna uz Vaļņu ielas stūra apgaismoja šaurajā Mazā Smilšu ielā cieši citu pie cita celtos namiņus. Pa ķēķa logu varēja redzēt krogu ieliņas otrā pusē. Vakaros pie tā ieejas stāvēja dāmas, uzrunādamas iesilušus vīriešus, kas nāca laukā no kroga. Vai ieliņā bija arī lombards un antikvitāšu veikals? Dzīvot Mazās Smilšu ielas dzīvoklī bija gluži kā dzīvot Dikensa romānā «Mūsu kopējais draugs» — tādas pašas drūmuma un necila prieka sajūtas. Iekšrīdziniekiem patika pie ķēķa durvīm nabagam iedot sviestmaizi. Vāciskie īrnieki Mazā Minsterejas ielā bija viens rīdzinieku paraugs. Herberta Štokmaņa un Bruno Cintiņa ģimenes bija citi paraugi. Rīgas pilsoņus — brīvo profesiju, tirgotāju, ierēdņu, virsnieku ģimenes — Labiaudzināts maz zināja. Katrā ziņā apskaužami, ka iespējams dzīvot tik bezdomīgi, kā Rīgas pilsoniskie pilsoņi prata dzīvot. No laukiem ienākušus puritāņus Rīgā spieda pienākuma apziņa.

Viņš uzšķīra «Latviešu konversācijas vārdnīcā» Ģederta Eliasa gleznas «Kailā» reprodukciju un, par to lielisko kūsi domādams, grūda spilvenā savu kaistošo pusaudža peni. Derēja arī Gojas «Kailā maha», taču tā bija ārzemiece. Uz skolu nu bija jāiet gar Pulvertorni, gar kanālu līdz Nacionālajam teātrim. Kronvalda dārzā viņš joprojām vāca zīles. Joprojām ābolu kaste bija zem rakstāmgalda. Andrejs apgādāja senču rulli. Tā sastādītājs, vēstures students, gan esot noplēsis dārgi — trīssimt latus. Uz pergamenta bija sarakstīti tie, kas guļ Sodumu kapsētā, — no baznīcas grāmatām izrakstīti vārdi un gadi atpakaļiski līdz 1600. gadu vidum. Senākas baznīcas grāmatas esot grūti dabūjamas, un to pēte maksājot dārgi. Andrejs no Sodumiem, Jānis no Sodumiem, Anna, Matilde, Andrejs, Andrejs, Jānis, Mārtiņš, Andrejs, Andrejs — un tā tālāk.

Valdība aicināja dāvināt grāmatas bijušajai skolai. Andrejs izmeklēja no Labiaudzināta plaukta «Zemnieku Domu» izdotu daiļliteratūru. Dēls pretojās, teikdams, ka grāmatas viņam, augošam skolēnam, pašam derot. Tēvs neklausījās. Strupi atteicis, ka viņam esot diezgan ko lasīt, viņš aiznesa grāmatu kaudzi, lai tās vestu Vecumnieku pamatskolai.

Ko nu daudz lasīsi vienā laidā. Bildes arī der. Jāiet ārā. Būtu laiks sākt domāt. Pusaudzis pats par sevi neko daudz nezina. Tumšajā priekšnamā viņš skatījās spogulī, vai viņa sejā redzams kāds pieauguša cilvēka vaibsts. Kā

gaisā parauts. Bet iet un rīkoties spēj arī šāds. Kad Andrejs ģērbās, Labiaudzīnāts lika pirkstu pie Andreja vīra locēkļa. Andrejs pilnā kaklā sūdzējās:

— Ella, viņš man ķer pie pimpja!

Ellas balss omulīgi atsaucās:

— Viņš tikai grib redzēt, vai tev arī ir tāds.

Andrejs neuzticīgi paskatījās uz Labiaudzīnātu. Varbūt dēlam ir homoseksā tiesksmes? Ellas puses ļaudis ir tik citādi.

Rudenī Muižnieks atbrīvoja Labiaudzīnātu no kora.

— Kas tur rūc? — Muižnieks prasa kora mēģinājumā. Neviens neatbild.

— Trešā balss dzied vēlreiz.

Trešās balss puikas dzied.

— Nu kas tur man rūc? Sie te, dziediet pa vienam. Tu. Tu. Ā, tu tas rūcējs. Ej mājā.

Bet teātrī viņš joprojām spēlēja. Ziemsvētkos viņš spēlēja teātri kā vecāko, tā jaunāko klašu izrīkojumā un dabūja griezties un lēkāt rotaļās ar vismaz trīs gadu gājumu meitenēm.

Ella lielos vairumos patērēja tulkotus romānus. Kādu izlasījusi, viņa to deva arī Labiaudzīnātam, un tā viņš lasīja Bromfilda «Lieti nāk», Kronina «Citadelī», Mičelas «Vējiem līdzī», Morgana «Avotu» ar visu tā dvēselīgumu, Akseļa Muntē kašķīgo un sapņaino «Grāmatu par Samīkelu». Turpat netālu Kaļķu ielā kino. Ella stingros soļos iet pie kases un pērk divas biļetes — vienu sev un otru trīspadsmit gadus vecajam Labiaudzīnātam, lai arī pieaugušo filmas atļauts skatīties no sešpadsmit gadu vecuma. Zēns neitrālu seju stāv pie kases blakus mātei un dodas viņai līdzī gar tresotā uniformā ģērbtu biļešu galu norāvēju. Autoritāte ceļinieku vada autoritātei garām, viņam atvēlēdama Žaneti Makdonaldi un Nelsonu Ediju, Heincu Rīman un Patu un Patašonu. Tas ir kā no Bruno Cintiņa bibliotēkas. Ernests devās politiskās dēkās, iestādamies galēji labējā organizācijā «Pērkonkrusts». Ar tās sakariem viņš kļuva par kino «Palladium» līdzīpašnieku un deva radiem brīvkarti divām personām balkona ložā. Ella un Labiaudzīnāts no balkona skatījās kriminālfilmas un Duglasu Fērbēnksu dēkainās lomās Indijā un Āfrikā.

Pavasārī klasei jāiet uz Jaunatnes pētīšanas institūtu, jo viņi ir sestajā klasē un beigs pamatskolu. Tehniskos vingrinājumus Labiaudzīnāts kaut kā veic. Inteliģences vingrinājumi viņam liekas tik muļķīgi, ka viņš ilgi domā,

ko ar tiem darīt, — kaut ko veic un vairāk nepūlas. Beigu sarunā institūta vadītāja Eleonora Upatniece prasa, par ko viņš vēlas kļūt. Runāt par žurnālista amatu viņam liekas dēkaini. Pusaudzis atbild, ka grib mācīties par skolotāju.

— Kāpēc? — Upatniece prasa.

— Tāpēc, ka skolotājam ir brīvas vasaras.

Upatnieces nopietnā seja mirkli saviebjas smieklā, tad, pirkstu pacēlusi, viņa noskata pārbaudāmo un tam draud. Institūta atzinums: turpināt izglītību humanitārā novirziena ģimnāzijā.

Viņš neskaidri vēlējas mācīties 1. valsts ģimnāzijā, klasiskajā, kur māca latīņu un grieķu valodu. Viņam likās, tā viņš tiktu klāt lauku kapsētai un neparastajām sajūtām, ko tā radīja. Ella juta un izdomāja, ka viņam jāmacās Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā. Arvmilda bija teikusi, ka to izvērsīšot par angļu ģimnāziju. Arī Andrejs to atzina un teica, ka maksāšot skolas naudu. To dzirdot, Labiaudzinātam zuda griba darīt dažas no viņa bezmērķa nodarbībām. Apziņa vērsās uz mērķi: mācīties angļu ģimnāzijā.

Viņš saņēma gatavības apliecību no jaukā 23. pamatskolas. Skolēnu vecāki gribēja dāvēt Pētersona jaunkundzei sudraba bļodu. Advokāta kundze, tirgotāja kundze un saimniecības darbinieka kundze gāja pirkt. Viņas nopirka kristāla trauku. Kad iesaiņoto kristālu aiznesa uz skolu, ierēdņu, intelektuāļu un strādnieku, un amatnieku bērnu mātes prasīja, lai trauku izvēsta un parāda. Viņas arī devušas naudu. Trauku izņēma no zīdpapīriem, apskatīja un atkal iesaiņoja. Izlaiduma svinības beidzamās klases skolēniem radīja nobeigtības sajūtu. Viņi bija darījuši un varējuši, un citi to atzina. Kad 1936. gadā bija vidusskolas iestāju pārbaudījumi — vasaras sākumā vai rudenī? Latviešu valodas mutvārdu eksāmenā R. p. 1. ģimnāzijas skolotājs Krišjānis Ancītis prasīja Labiaudzinātam, lai stāsta par Aleksandra Grīna darbiem. Pamatskolu beigušais skolēns bija lasījis Grīna slepkavīgos jūras laupītāju stāstus, gaudīgos vēsturiskos romānus un strēlnieku batālijas «Dvēseļu puteni» vairākas reizes. Taču viņam likās, ka eksaminētājs tikpat labi varētu prasīt, lai stāsta par Vollesa «Zaļo strēlnieku» vai Fantomasa dēkam uz Parīzes jumtiem. Juzdamies aicināts aizstāvēt Pētersona jaunkundzes domas par to, kas ir labs un kas ir slikts, viņš teica, ka pamatskolā nav mācīta jaunākā literatūra. Ancītis iepriecināts tad teica, lai stāsta par Veco Stenderu. Eksaminējamais teica, ka Vecais Stenders ir nozīmīgs lat-

viešu normālvalodas stabilizētājs. Kad viņš darbojies? 1700. gados. Nu jā, apmēram. 1700. gadu vidū un beigās gan. Zēns dabūja latviešu valodas eksāmenā četri. Matemātikā viņam bija veicies. Viņš bija uzņemts Rīgas pil-sētas I. ģimnāzijā.

Ella rosināja, lai dēls, pamatskolu beidzis, dodas lie-lajā tūrē — ne pāri Lamanšam uz Franciju un Itāliju, bet pa kādu Latvijas novadu. Viņš izdomāja ceļot pa Kur-zemi, jo tur nebija bijis. Andrejs deva ceļanaudu un «Bekona Eksporta» ražotus konservus ceļa pārtikai. Firmas šoferis Olbrams ar veco, oranžo studebekeru aizveda ceļo-tājus līdz Tukumam. Šajā pirmajā ceļojumā laikam ceļoja Roberts Bērends, Eriks Auškaps, Austrums un Labiaudzī-nāts. Nesdami mugursomas, kājāmgājēji dienā pa lauku ceļiem veica ap divdesmit kilometru. Ceļu viņi skatīja grāmatas veida Latvijas ceļu kartē. Lietodami latu die-nišķai pārtikai, viņi gāja caur Kandavu, Sabili, Rendu, Kuldīgu, Aizputi, Skrundu, Saldu, gar Zebrus ezeru. No Zebrenes Austrums devās uz Auci pie savas mātes. Pārējie gāja uz Dobeli, Jelgavu un no Jelgavas ar vilcienu uz Rīgu. Viņi pārgulēja skolu tukšajās klasēs uz grīdas un lauku māju kūtsaugšās. Ik dienas viņi saņēma atklāsmi, ko sniedz pirmoreiz redzētais. Arī daudzi vietējie ļaudis pirmo reizi redzēja tādus ceļotājus. Lauku ļaužu neuzti-ciba pret svešo un prieks uzņemt svešo. Pirms Saldus garāmbraucējs veukuks aicināja kāpt ratos. Viņš vedīšot. Tikko puikas salika somas ratos un iekāpa, braucējs sapēra zirgu, un zirgs aulekšiem rāva ratus pa grambaino ceļu. Austrums sēdēja uz ratiem šķērsām pārlikta dēliša, turē-damies pie tā gala, un dēlītis lēkādam iesita viņa pirkstu starp dēlīti un ratu malu. Saldū viņi gāja pie ārsta. Ārste taujāja, no kurienes zēni bēguši un uz kuru silto zemi do-šoties. Samaksu viņa neņēma. Kurzemē bija redzami sausa auguma cilvēki, daudzi gara auguma, paskarbi, vērīgi. Sievietēm laba kaulu būve, uz kādas nēsāt glītas miesas. Vietējais ūdens un zemes ķīmiskais sastāvs dažviet pie-šķir iedzīvotājiem īpatnības izskatā. Kam tieksme kļūt despotam, tāds kļūst savas lauku mājas vienvalstībā. Tū-risti sildīja zoss gaļas konservus Māras kambaros, smilš-akmens alās Abavas krastā starp Sabili un Rendu. Kon-servi bija sāļi. Jaunizveidotā konservu daļa «Bekona Eks-portā» ar čehu meistariem ražoja brāķi. Roberts teica, ka te Abavā ik pēc gabala ietekot kāds avots, un rūpīgi izēda sāļo zosi skābos kāpostos. Ceļotāji sāka domāt, vai vērts

stiept līdzī pārtiku. Katrā miestā konditorejā dabūjams piens un smalkmaizes. Kuldīgā tūristi nolika somas vidusskolas klasē un devās uz Ventas rumbu. Ūdenskritums tālumā šņāc, tuvumā krāc. Lietuvieši saka, ka zem krituma ir pašaltis. Visu nakti, Kuldīgas vidusskolā uz grīdas guļot, ūdenskritums krita. Ap pasakaino Zebrus ezeru — ezers starp kailiem pauguriem un ielejām — Labiaudzīnāts jūta, ka viņš ir mainījies, aiziedams daudzus kilometrus prom no savas bērņības. Bērņība ir grūta, bīstama un bieži netīra. Nu jau viņš spēja pastāvēt ne vien mājā, bet arī ārpus mājas.

No Rīgas viņš brauca ar vilcienu uz Skrīveriem pie mātes un māsas. Spēki likās atraisīti. Viņš jaudāja strādāt uz lauka kopā ar pušiem. Ella cukurbiešu laukā un Venta kopā ar vecmāmu ganos nopelnīja savu uzturu un istabu. Visi taču darīja, ko jaudāja darīt. Kad Ansons vairākas atvaļinājuma dienas dzīvoja Līčos, ieradās Ernests. Viņam vajagot galvnieku finansu darījumam. Ansons deva Ernestam dakšas, lai nākot līdzī uz lauku kraut āboliņu. Pērkons nāk virsū. Ernests, pilsētas biksēs un baltā pletkrekklā ģērbies, klusēdams krāva āboliņu žumburos, un varēja redzēt, ka viņā zibsnī. Velti jāšķērdē spēki. Jāizdabā ļaužu vēlmei, ka visiem jābūt vienādiem. Šis gribēšot būt labāks nekā mēs. Mikstpēdiņam intelektuālim jārāda, ko viņa muskuļi jaudā. Āboliņu kraujot, Ansons žēlojās, ka autoritārās valsts akciju sabiedrības atņemot darbu sīkuzņēmējiem. A/s «Adminis» pērk ādas un vilnu iepirkšanas vietās, tā izmērdējot žīdus, kas braukā apkārt, iepirkdami ādas. A/s «Izejviela» var nodot lupatas un pudeles, tā lupatu krievi paliek bez darba. Launagā Ansons parakstīja vekseli, un Ernests nekavējoties aizgāja uz staciju.

Piena centrifūgai salūza kāda daļa. To varot dabūt Jaunjelgavas patērētāju biedrībā. Lai Labiaudzīnāts atved. Viņš brauca ar divriteni pār Līčupītes tiltu, uzbrauca stāvajā krastā un brauca caur līdzenumu uz Daugavas pusi. Kaut meitene viņa gados izbrauktu ar divriteni no māju ceļa! Viņa brauktu uz Daugavu peldēties: uz bagāžnieka peldmēteli un dvielis. Un mēs braucam. Te bija maz jaunu ļaužu. Labi ja mājā viens bērns. Birzīs un mežā te aug nepazīstami koki. Kādreizējais Skrīveru barons muižā ierīkojis dendroloģisku parku, kur sadēstīti visas pasaules koki. Tie izsējušies. Izmaksāto un neizmaksāto māju īpašnieki savā zemē stādījuši svešos parka kokus. Sasniedzis

Daugavu, braucējs pārcēlās ar prāmi un iebrauca Jaunjelgavā. No bezpartiju valsts pozitīvisma viņš iebrauca bildes negatīvā. Pats brūns, īsās sporta bikšēlēs — viņš skatīja bālus žīdu bērņus un jauniešus, kas stāvēja krēslainās, tumšās māju durvīs. Vecis, gausi kustēdamies, iznāca sētas vārtos. Tizls puika sēdēja uz sola zem liepas mājas priekšā. Šaura, bāltumša meitenes seja vērās gar loga aizkaru. Aiz koka mājas ir stallis, kur mēdz stāvēt ģimenes apgādnieka zirgs. Piecas dienas nedēļā viņš braukā pa lauku sētām, iepirkdams teļādas, vilnu, pudeles, lupatas. Dažs ved pārdot stikla rūtis. Cits pārdod sieviešu apģērba gabalus.

Vareņu domāt, ka patērētāju biedrībā ir veselīgi; sārti, pozitīvi laudis. Nē, ja kaut kur ir posts, tas iespaudo arī citus. Bez kino un Daugavas te laikam bija maz cita prieka. Nebrīvības sajūta spiežas no geto citos pilsētiņas kvartālos. Nabadzība ir lipīga kā vīruss. Gurdie ļaudis patērētāju biedrības veikalā iedeva pusaudzim pa telefonu pasūtīnāto daļu, un viņš atkal brauca pa ēnainām, kokiem apstādītām pilsētiņas ielām līdz Daugavas krastam, kas, neregāli gaišs, spožas saules apspīdēts un izskalotu oļu piebērts, atklājās skatam. Malkas kurināts, karsts velkonītis pārvilka prāmi Skrīveru pusē.

Daugavas mala vilināja. Svētdienā pusaudzis brauca ar riteni uz Aizkraukles pusi, kur netālu no Skrīveriem Daugavas krastā ir liels pilskalns un Aizkrauklē pilsdrupas pie mazas upītes ietekas Daugavā. Skrīveru muižā piektgadnieki nodedzinājuši muižas dzīvojamo ēku. Kazaki šāva piektgadniekus. Sarkanarmieši šāva kazakus. Bet koki dendroloģiskajā parkā turpinā augt. Ceļu uz nodegušo muižu aizsprosto bomis. Tam apkārt iestaigāta taka. Gar efejām un vīnstīgām apaugušām kungu mājas drupām var ieiet dārzā, kas veidots Daugavas krasta terasēs, — krūmi, puskoki, pundurkoki, ložņātāji, kroņa nesēji. Dažs vieš pākstis, cits — riekstus, kastaņus, zīles, bumbuļus un čemurus. Dažam kokam miza ir zvīņas, citam — samts, vēl citam — papīrs. Starp koku un krūmu formām staigājot, var likties, ka vienbrīd esi pie Vidusjūras, otrubrīd — Āzijā. Lēkt klases no Gibraltāra rododendra līdz Sahālinas pundurpriedei. No tālienes atvestie koki aug un krīt, un pūst, un savvaļā vairojas. To sēklas birušas krustām šķērsām, diedzējot jaunus stādus. Aizvējā un saulgozī patvērušās stādījumu grupas, kur redzama dārznieka domātā kārtība, tīrs kokstils. Dienvidus klusumā un svelmē

dārzs dod bagātīgu vielu sajūtām. Romantiskām? Te ir daudz formu. Nē, Daugavas krasta nogāze ir atziņām pakārtota. Drīzāk klasiskuma sajūtas.

Plostnieki mēdza piestāt Daugavas krastā zem dārza un, plostus piesējuši, aizairēja laivu uz Jaunjelgavu pretējā krastā. Plostā pakaļgalā ir milzīga, no gara baļķa tēsta aire, ar ko plostu stūrē upes likumos. Uz aires var iešūpoties, lēkt un nirt ūdenī, kas uzstādināts aiz Ķeguma spēkstacijas dambja. Nirēja pirksti skar upes zvirgzdaino dibenu. Airēties augšup, bez elpas sasniegt limeni un kampt saulaino gaisu. Pasakainajā vidē viņš gan nedomā aizsapņoties. Viņu ģimenē saka, ka jūrmalā smiltis gulēt ir slinkums, ko atļaujas žīdi, lielkrievi un vācieši. Vieglumā dzīvot ir slikta paraža, kas dzīvotājam atdaris sliktu. Bet nirt — uz galvas šauties dziļumā — ir darbība. To jauns cilvēks var atļauties.

Divas meitenes ieradās Ličos, viena stiegraina un pasa, otra — maīga un milīga. Viņu tēvi esot bijuši Friča Ansona karabiedri Kara skolas pirmajā izlaidumā. Ja pusaudzis ilgojās pēc radījuma, kam uz pleciem nebūtu ne veca vīra galva, ne vīrieša galva, ne sievietes galva, bet meitenes galva, tad te viņas bija. Jābraucot skatīt pilskalnu. Cietā meitene brauca ar vectēva divriteni. Mīksto meiteni Labiaudzīnāts veda uz sava velosipēda stangas. Laikam nav viegli sēdēt uz šauras, cietas dzelzs stangas, kamēr pedāļu minējs drāž lejā no kalna, lai ieskrējies galvu reibinošā pacēlumā šautos augšā kalnā. Sēdi nu, kad ritenis balansē pa gājēju taku grāvja malā. Pilskalna plaknē meitenes bikli un apcerīgi sēdēja puķēs, skatījās lejup Daugavā — uz kapu lauku Daugavas krastā. Viņas pina pīpeņu un jāņuzāļu vainadziņu. Vai liegā mazākā čukstēja pusaudzim: «Iesim krūmos!»? Viņš neticēja savām ausīm un ne dzirdēja, ne darīja. Skandāls konsuma aprindās. Direktora zeņķis piedzīvojis bērnu brīvības cīņtāja meitai. Ābols nekrīt tālu no ābeles. Kad jābrauc mājup, mazākā brēdēja cisku un teica lielākajai, ka nu viņas reize pašai braukt ar riteni. Skarbā teica — nekādā ziņā viņa nesēdēsot uz stangas. Tad labāk viņa ejot ar kājām uz Ličiem. Cik tālu tas esot? Ap septiņi kilometri. Ak tā. Bieži no divriteņiem nokāpdami, viņi sasniedza Ličus. Pusaudzis jutās ar sevi apmierināts: viņš bija darījis, kas viņam jādara. Neplāpādams viņš bija izvadājis meitenes pa Daugavas krastu. Viņas bija darījušas savu: acu prieks mājās laudim.

Skolnieks vairs ik rītu negāja caur Kronvalda dārzu uz pamatskolu, bet caur Bastejkalna apstādījumiem uz Raiņa bulvāri, kur kopā ar vairāk nekā četrdesmit pusaudžiem mācījās ģimnāzijas piektajā, tas ir, jaunākajā klasē. Ja uz skolu ietu pa Brīvības ielu, būtu jāiet gar 1935. gadā atklāto Brīvības pieminekli un, kā skolā norādīts, tas jā-sveicina, noņemot ģimnāzista zilo samta cepurīti. Jāizliek sirds uz piedurknes. Baltijas romantiķi kopj rietumisko brīvību ar austrumu fetišisma paņēmieniem. Pieminekļa izcilnī vaidelote ar kokles skaņām izvada karavīrus. Lai tie atgrieztos ar labu laupījumu. Dienvidū pie pieminekļa mainījās armijas sardze. Pirmā pasaules kara laikā dzi-mušie rekrūši poļu armijas modē sita pēdas uz asfalta un vicināja roku. Divi nomainīti goda sardzes karavīri civilos soļos aizgāja pa kanāla apstādījumu ceļu.

Vecāko klašu skolēniem zilā, zelta šņores apņemtā samta cepurīte bija vazāta, mīdīta, ņurcīta. Tajā bija durts cau-rums, kā korporāciju fukši mēdzot darīt jaunām krāsu cepurēm. Dažs no skolotājiem runāja ar krievu akcentu, cits — ar vācu, cits — ar angļu. Skolā bija tradīcijas no cara kadetu skolas, no viduslaiku gramatiikas skolas, no atmodas laika darbinieku centieniem, no angļu internāt-skolas. Latīņu valodas stundā skolotājs Miķelis Alksnis, pēc azaida sāniski krēslā pie katedras nosēdies, nagus košlādams, klausās, kā izsauktais skolēns loka *hic, haec, hoc*. Vācu valodā jālasa *Immensee*. Klasē bija vairāki sko-lēni, kas mājā runāja vāciski. Dažam mājas valoda bija krievu. Daži nesa uz skolu angļu un amerikāņu deju pla-tes un mainīja, lai dabūtu tādas, ko nebija dzirdējuši, īpaši tādas, kur pamatīgi sit bungas. Latviešu valodas skolotājs Rīnkužs diktē Virzas «Straumēnus». Viņš saka, lai sko-lēni nemētā komatus kā sprunguļus.

Ziemsvētkos Labiaudzināts ar ģimnāzista cepuri galvā iet uz pamatskolas vecāko klašu izrīkojumu. Pie nama ieejas vairāki pamatskolas beidzamās klases skolnieki drūmi noskata ģimnāzistu. Viņiem garām iedams, viesis pēkšņi jūt sitienu deniņos. Viņa zilā cepure aizripo kori-dorā. Viņš paceļ cepuri un steidzas tālāk uz garderobi. Aiz muguras plakšķ un kāds nostenas: cits ģimnāzists klusu-ciezdams iziet caur viesu saņēmējiem. Kauties pretī? Ostas zēniem ir taisnība: ko tu te nāc lielities. Mēs spējam tevī piekaut. Bet ir vērts to ciest. Vidusskolnieku melnajos svār-kos tērpušies — balta maliņa vīd cietajā apkaklē —, pa-matskolu beigušie iet rotaļās ar kādreizējām jaunāko klašu

meitenēm. Viņas ir pieaugušas. Kas pagājušgad tikai jaušams, šogad jau jūtams.

Galū galā skolā mācīties angļu valodu bija turpinājums Strēlnieku dārza bērnu stūritim pie Nilsona jaunkundzes. Viņa bija Ziemeļjūras skandināviskā stūra pārstāve. Jestri silķu un reņģu ēdāji. Salinieku veids dzīvot un domāt. Skoti, angļi, īri, dāņi, norvēģi, Aitu salu iedzīvotāji, islandieši, zviedri, somi. Skolniekam šķita, ka viņa smilšainā, avotainā, birtalainā dzimtā zeme ir sala krievu kontinenta malā. Mācoties angļu valodu, skolēnu galvās veidojās citāda dzīves satversme nekā viņu vecākiem cara un ķeizara baltprovincē. No kontinentālas pienākuma sajūtas pie salinieku jēgas. Ko gan daudz sākumā var gribēt? Jāmācās no galvas. Taču tas ir citādi. Angliski domājot, vienmēr tuvu ir vārti, ko paverot atveras *common sense*, ļaužu kopīgs netrascināts prāts, kas rīkojoties domā, kādas rīcībai būs sekas. Dažādi skolotāji mācīja angļu valodu: mātišķā Šarlote Aume; Bergfilds, kas, Anglijā dzīvodams, guvis iztiku, bārā spēlējot klavieres; Natālija Leja; Curiks. Lasāmā grāmata «*Valdis and Velta in England*» bija vien jākaļ no galvas. Bet brīnums — ja esi lasījis latviešu tautasdziesmas un pasakas, to mērķtiecīgā valoda palīdz saprast angļu sintaksi. Kādreiz tam mazumam ļaužu, kas te ap Ziemeļjūru dzīvojis, daudz kas bijis līdzīgs.

Gimnāzisti mācījās milzum no vācu un krievu enciklopēdijām kompilētu faktu, kas viņiem nebija vajadzīgi. Skolēns nesa no vidusskolas mājā uzskatus, ko bija dzirdējis skolā: tas un tas ir īpaši labs un tas atkal slikts. Ella mēdza šos uzskatus šķīdināt savas mātes hernhūtiertes un Ulmaņa sociālās demokrātijas dzīvesziņā. Viņa teica, ka ne viss der. Ņem to, kas tev der. Tu ej skolā, lai mācītos izvēlēties, kas der un kas neder. Pilsoņu fantāzija ir ģeķību avots. Laucinieku izdarības var būt centīgas glupības. Esi savs. Esi pats. Zini. Jūti, ko domā un dara citi. Esi ar citiem. Jūti viņus. Tu kļūsti skaidrāks, būdams kopā ar citiem. Viņi ir daudzi sieti. Viņi ir salīdzināmie mērķoki. Bet ņem, kas tev der. Domā, ko tu vari dot citiem. Dzīve ir īsa. Mēs neesam tik bagāti, lai ar sevi šķiestos. Mēs dzīvojam, lai radītu. Pastāv, kas rada. Kas nerada un tikai iekāro, tam tik un tā nekad nekā nav.

Vēl viņa pati jaudāja mācīties un mainīties. Viņa lasīja romānus, bet cita viņas daļa — ne tā, kas lasīja romānus, — lika racionalizēt virtuvi, atrast paņēmienus, kā

pārtiku turēt svaigu. Viņi Latvijā dzīvoja vidē, kur daudz darīja un bieži domāja, kā darīt labāk, bet maz domāja, ko nedarīt un kāpēc nedarīt.

CETURTĀ NODAĻA

Andrejs nokalpoja mācekļa un vicedirektora laiku, un «Bekona Eksporta» akcionāru pilnsapulce viņu ievēlēja par direktoru rikotāju. 1937. g. janvārī ģimene pārcēlās uz «Bekona Eksporta» fabriku Čiekurkalnā, Atlasa ielā 5. Garā divstāvu koka ēkā, kas stiepās līdztekus Atlasa ielai, apakšējā stāvā fabrikas veikals pārdeva gaļas atgriezumus, iekšas un kaulus. Augšstāvā direktora dzīvoklis — dēļu grīdas, puķainas tapetes. Augsta sēta apjož fabrikas ēkas, plašu dārzu, pagalmu un materiālu nokrautuvi. Dzešināmā ierīcē uz kautuves un gaļas pārstrādes jumta ūdens allaž rit pār viļņotiem skārdiem. Naktī krāšņu uguns plaiksnās cīsiņu kūpinātavas logos. Agri no rīta gar dzīvojamās mājas galu desu un šķiņķu izvadājamie auto izbrauc pa vārtiem. Vairākas reizes nedēļā vilciens atved lopu uzpircēju iepirktos lopus, kas klausīgi tek no vagoniem un steidzas uz stiliņiem lopu hallē. Lopi mauj, kviec, blēj, un cilvēki blauj. Saniknojies bullis negrib iet uz halli un aizskrien pa sliedēm.

Dodoties uz skolu, Labiaudzināts gar Linu monopola noliktavām un patlaban izbūvējamo Sporta namu gāja uz Mežaparka tramvaja pietātni. Tramvajs brauca gar Braslas dzelzceļa staciju, pa Miera ielu garām Lielajiem kapiem, pa Karlīnes ielu un Brīvības ielu līdz Raiņa bulvārim, kur izkāpis skolēns gar spāņu sūtniecības namu iegāja Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā.

Jauna, kalsna meita, vārdā Emilija, no Doles salas apdzīvoja meitas istabiņu. Viņas kalpones darbs bija gatavot brokastis, pusdienas un tīrīt istabas, kā arī mazgāt veļu. Palīdzot dzīvokli tīrīt, puika priekšnamā aiz centrāl-apkures atrada salauztas hokeja nūjas, ko aizejošā direktora Duņēna dēli atstājuši. Fabrikas desu meistara ģimene dzīvoja mājas otrā galā. Pirmoreiz Labiaudzināta mūžā sveša meitene dzīvoja turpat tuvumā — meistaram un viņa vāciskajai sievai bija divas meitenes — Zuze padsmītos un Ituks Ventas gados. Zuze mācījās komercskolā. Pusaudzis dažreiz satika Zuzi mājas kāpnēs, kad,

skolas uniformā ģērbusies, viņa strauji lēca augšup vai lēca lejup: priekšauts klāj plecus un priekšu, balta apkaklīte rotā kaklu.

Te nu varēja dzīvot citādi. Kāds uzturs piemērots ģimenei, kas dzīvo Baltijas jūras krastā? Ella gādāja, lai brokastīs ir ne nu žāvēta siļķe, kādu Britu salu iedzīvotāji ēd brokastīs, bet žāvēta bute gan, ko pirka «Bekona Eksporta» veikalā. Vakarā bieži bija tajā pašā veikalā gādāts, ar rozīnēm un želatīna gabaliņiem cepts pudīnš, ko dēvēja par ķeksu un ēda pie tējas vai ar pienu. Emīlija gādāja par frikadeļu zupu, teļa cepeti, zirņu zupu ar žāvētu gaļu, skābiem kāpostiem ar cūkas cepeti un ogu ķīseliem. Valsts turpat Starta ielā iekārtoja sporta namu, kur maijā notika 2. Eiropas meistarsacīkstes basketbolā. Ella rūpējās, lai puika sāktu klavierstundas pie Skaidrītes Rozenberg Brīvības ielā. Andrejs teica, ka vīrietim labāk der pūst tauri vai citu pūšamo instrumentu. Ella teica, ka klavieres dod vispārīgu mūzikas izglītību. Ekspresī atveda melnas, pa vecam pirktas stāvklavieres. Klavieru skaņotājs teica — tās stīgas vairs nekur neder. Labiaudzināts ar dakšas kāta, cirvja un zāģa vingrinātu roku strupiem pirkstiem spēlēja gammās, Hanonu un Černiju. Bet labāk viņam patika spēlēt operu ārijas un dziedāt. Atkarībā no viņa sajūtām no ēdamistabas, kur stāvēja klavieres, skanēja te gammās, te vingrinājumi, kaut kas «romantišs», tenora āriju blāvieni. Viņš nesaprata, kas par jēgu spēlēt Bahu. Varbūt viņa prātā bija kāds nekopts tuksnesis, aiz kā iespējams mazāk aktīvs un vairāk apcerīgs veids dzīvot. Pagaidām viņa prātam nebija vielas, lai vingrinātu to veidu.

Zuzei tuvojoties, varēja just, ka viņai ir silta miesa. Bet bieži viņa likās izmisusi. Viņai tas jādara un tas jādara. Vāciskā māte kopa šaurumu. Latviskais tēvs domāja par plašumu. Abi allaž bāra Zuzi. Te viņa esot sikumos nekārtīga, te atkal viņa domājot par daudz siki. Ejot kāpnēs, viņa nikni lēca divus pakāpienus uzreiz. Ituks gāja lēnām — āķīga, prātīga. Venta blakus Itukam likās maza, blonda saimiece blakus mazai dāmai. Ventas rožainā mutīte teica:

— Nāvīgi. Učene. Pommuška. Forši.

Teicieni no Labiaudzināta klases vairākuma valodas. Pommuška bija brāļa klases audzinātājs, vēstures skolo-tājs Antonijs Pommers.

Zuze un Labiaudzīnāts bucojās, kur vien varēja. Mazās māsas skatījās, kā kāriības dīda lielos. Komerceskolniece gan vienmēr steidzas. Nav kā slinkais, prātvēderīgais humanitārās ģimnāzijas audzēknis. Arī vidusskolas reālās klāses skolēni kustējās straujāk. Reālās paralēlklases skolniekiem bija daudz jāmacās matemātika. Pat starpbrīžos viņi runāja par fizikas un ķīmijas uzdevumiem. Labiaudzīnāts aicināja Zuzi uz skolas balli. Pumpu dēļ Zuze ieradās ar bāli pūderētu, vēsu seju. Priekšauts viņai bija viegls, ap kaklu mežģīņu apkaklīte, kurpes vieglas. Zuzei bija stils. Ar viņu varēja iet uz balli.

Ja viņš mācēja kaut cik dejot, tad tāpēc, ka vingrošanas skolotājs Bernsons īpašās dejas stundās mācīja dejot. Daži no klases mācījās Grebzdēs deju skolā pieslīpēt parketu. Labiaudzīnātam pietika ar Bernsona stundām. Melnās uniformās tērpti skolēni ar skolas nozīmi pie krūts vingrošanas zālē šlūkāja pēdas viens div trīs viens div trīs valša taktī un cilāja viens div viens div fokstrotā taktī. Ozols sīta uz klavierēm dzezu. Skolas izrīkojumos viņi darbināja skaņuplašu spēlētāju un skaņruņus.

Skolas orķestris un koris autobusos brauc uz Jelgavu, lai Hercoga Pētera ģimnāzijas sarīkojumā atskaņotu Grīga kantāti «Alvis Trigvasons». Līdz koncertam ir dažas stundas laika. Kāds tūlīt ziņa, ka jāiet uz krogu, uz kādu no Jelgavas daudzajiem un pamatīgi lietotajiem krogiem, kur turīgi Zemgales saimnieki un viņu dēli vadījuši daudz laika. Pulciņš jauniešu ver koka durvis vienstāva koka ēkā. Mājīga izkārtne vēsta, ka tā esot iebraucamā vieta un restorāns. Jaunajiem kundēm dod pašiem savu dibenistabu, kur sienās ož alus, tabaka un skābi gurķi. Viņi ēd bairīšdesas ar skābiem kāpostiem, dzer alu, šnabi, iesiluši atpogā melno uniformu augstās krāgas. Dažs jūtas kā mājās, cits brīnīdamies dara dzērāju izdarības. Kā viņi zina, kā krogā rīkojas? Varbūt bijuši līdzī tēvam vai vecākam brālīm? Kā bija muižas lauku krogā? Kā tur ieiet, kā kvern pie galda priekšistabā, kā ir dibenistabā? Labiaudzīnāts varbūt ir krogā, kur viņa vectēvs un vecvectēvs atmetuši pogu. Tēvišķi aizbildnīgs sulainis viņus apkalpo un dabū krietnu dzeramnaudu. Jaunie palaidņi neskopojas, ja viņus atzīst par piltiesīgiem dzērājiem.

Kad tuvojas koncerta laiks, bariņš soļo pa apaļakmeņu ielām uz Hercoga Pētera ģimnāziju. Tādas pašas iesilušu skolēnu grupas nāk no citām ielām. Koncertā orķestris spēlē. Koris bļauj. Tabaks dzied tenora solo:

— Ticība lai manim būtu
Skaidra tā kā kalnu avots,
Augsta, svēta, negrozāma,
Tikai Dievu atzīdama.

Koris ķerc: «Dievu vien! Dievu vien!» Dirģents Kārlis Freidenfelds, uzacis saraucis, skatās korī, kas ligojas kā jūras limenis, un orķestrī, kur vijoļu lociņi, taures un bungu vāles cilājas jucekligā taktī.

Koncertam beidzoties, koris un orķestris pašķīst. Balle. Hercoga Pētera ģimnāzistes stāv zāles priekštelpā gan grupās, gan pa pāriem. Zemgalisks kopskats: labas drānas skolas uniformas kleitas, gludi goda priekšauti, veselīgas sejas, daudzas liela auguma meitenes. Noskatījies rātņu, jauku meiteni, rīdžinieks paklanās viņai. Meitene gausi viņam seko zālē. Viņi ligojas slovioksa taktī. Viņš mēģina runāt. Meitene rauc degunu. Alus dvinga. Pēkšņi viņš atskārst, ka viens ligojas zālē starp dejotājiem. Meitene viņu pametusi. Dzērājiņš laikam aizmidzis uz viņas siltā plecā.

Naktī mājup uz Rīgu braucot, pilsētas 1. ģimnāzijas pļēguri autobusā atdzīvojas un aizrautīgi dzied dziesmu, kas paūz viņu skolas stoisko filozofiju, ilgas un vilšanas:

— Mēs autobusā braucam
Un pilnā balsī saucam:
Hei, lūsi, lūsi, neplēs kūsi,
Dienas laikā nedabūsi.

Lūsars no gadu vecākas klases smīn, kad dažs dziedātājs skatās viņā. Rīta agrumā autobusi piestājas pie skolas tukšā Raiņa bulvārī. Koristi un orķestranti ar instrumentiem kāpj no autobusa, lai dotos uz rīta tramvaju:

Atlasa ielas tuvumā ir daudz kapu. Miera kapi, Brāļu kapi, Raiņa kapi ir turpat pāri tramvaja sliedēm. Sekot skuju ceļam, kurp tas aizved. Iet gar izkaisītām kapātām skujām, līdz nonāk pie svaigi rakta kapa starp divām dzeltenu smilšu kaudzēm. Četri dēļi klāj bedres malas, kur stāvēt tiem, kas ar jostām laidīs zārku bedrē. Brāļu kapi ir pagātne. Tur vairs reti kādu rok. Sūnakmeņš tēlos sastingusi svinība. Meža kapos raud tuvākie piederīgie. Brāļu kapos ieejot, sirds notirpst un kaklā kāpj kopibas asaras. Raiņa kapi izskatās gaisīgi, viegli, pacilāti, tuvu debesīm. Labiaudzīnāts tajos iekšā neiet, tikai iztālēm noskatās uz Raiņa pieminekli. Divdesmitajos gados karaīmu kapi vēl bija kopti. Tagad tie ir aizauguši. Viņš stāv aiz čuguna sētas un mēģina saskatīt svešādo rakstu

uz kapu zīmēm. Ja svētdienas rītā patīk tālu staigāt, var iet uz Lielajiem kapiem, kur redzams, kā agrāk ļaudis mēģinājuši saviem mirušajiem dot māju, savrupu kaulu vietu. Dzelzs un akmens apzārki caur sarūsējušām restēm redzami drēgnā kaulu mājā. Pišļu gaiss. Ārsienas šļuka met gaismas staru katakombā. Kādi visādi ļaudis darbojušies te Baltijā! Katram bijusi sava griba. Katrai paaudzei bijusi sava griba. Daļa gribas tiecas atpakaļ, daļa — priekšup. Kad pēkšņi nav savas gribas, kapu ceļi aizaug un kaulu mājas pamazām sagrūst.

Čiekurkalna kino «Akropole» laiž iekšā arī tādus, kam nav sešpadsmit gadu. Labiaudzīnāts atstāj Kroplītī savu kabatas naudu, ik nedēļas skatīdamies Tarzanu un Diku un Dovu. Šie klasiķi labi papildina klasiķus tēva kopoto rakstu plauktā. Dažreiz viņu nelaiž iekšā.

— Nav sešpadsmit gadu? Nē.

Laikam gaidāma kontrole. Nedēļu jāiztiek bez fantāzijas kutekļa. Viņa klasesbiedrs Igors Garais arī brauc uz «Akropoli». Pēc svētdienas dienas seansa viņi iet pa Čiekurkalna ielu, pa Atlasa ielu uz Mežaparka tramvaju. Kāda laime: iet pa kokiem apaugušu ielu un savā dzimtajā valodā runāt par visu, kas nāk prātā.

Garais pazīna krievu emigrantus. Vienu dienu viņš aicināja Labiaudzīnātu uz koncertu. Dziedās veca krievu dziedātāja vienu no saviem pēdējās atvadišanās koncertiem. Nelielā zālītē sēdēja ekstravaganti gērbušies klausītāji, starp tiem vairākas vecas dāmas kažokādās un stulmu zābakos. Pēc ilgas gaidīšanas uz skatuves uznāca spēcīga veca dāma. Klavieru spēlētājs spēlēja. Dziedātāja vēra muti, un atskanēja te čērksstošas, te kviecošas skaņas. Labiaudzīnāts pārsteigts noslīdēja no krēsla aiz priekšējā krēsla, lai valdītu smieklus. Tur ģīmi pret ģīmi viņš sastapa kārtībnieku, kam pēc likuma bija jābūt koncertā, lai šavaldītu piedzērušus, tvarstītu bezbiļetniekus u. c. Viņš četrpārus tupēja aiz krēsliem, un viņa izspiedušās, apaļās acis liecināja, ka viņš valda smieklus. Garais sēdēja sāniski uz krēsla un likās nopietns, tikai viņa viducis šad tad noraustījās un no deguna nāca it kā kunkstieni. Dziedātāja ķerca, čākstēja. Apstājās, atvainojās krieviski, ka viņa neesot formā, turpināja kviekt un kaut. Labiaudzīnāts domāja, ka viņš nekad nebūs trimdinieks, kam sajūk jēga, ko viņš var un ko viņš nevar.

Darba vietas sūtīts, Andrejs brauca uz Itāliju un griebēja, lai Ella viņam brauc līdz. Itālijas brauciens Ellā

radīja gan prieka, gan bēdu sajūtas. Viņa jūsmoja par mākslas darbiem, ko redzējusi. Staigājot pa Romas akmeņiem, kurpes esot izjukušas, un viņa nopirkusi itāliešu ielas kurpes ar smagiem ādas papēžiem. Sūtņa Spekkes rīkotā rautā viņa izgāzusies. Viņa nezinājusi, ko darīt. Viņa nepratusi. Atlasa ielas guļamistabā viņa mazliet radāja un sev aizliedza savus priekus — tējas tasi, šokolādes kastī, romānu. Vairākas dienas viņa bija lēnīga. Bet nāca dāmas un runāja gan ēdamistabā, gan uz gultas malas. Par kalponēm runājot, Ella stāstīja, ka viņas kalpone Emilija ēdot tikpat daudz kā viņas pusaudzis dēls. Lai Emilija dzird. Kas viņai ko apvainoties. Katrs cilvēks ēd. Lietišķi, moderni cilvēki redz lietu būtību, nevis ļaunības jūtām. Emilijai ir ko ēst. Lai viņa ēd. Viņai nav ko apvainoties. Bet Emilija apvainojās. Viņa aizgāja strādāt pie Ansoniem. Ansonu mājā Ella un Labiaudzīnāts sastapa citādu Emiliju — kalsns augums ar garām rokām un kājām ietērpts bērnu meitas ģērbā, vīrs kura mazliet pieliekta redzama viņas mazā, sausā galva. Virtuvē strādājot, viņa uzvilka gaišās krāsās apdrukātu zviedru nama mātes brunci, ko Gusta atvedusi no Zviedrijas. Gusta iegādāja zviedru aužamās stelles. Pie tām viņa remdināja bēdas un pašpārmētumus, kādi viņu māca pēc tam, kad mira meitiņa Zilite. Fricis un Gusta apskatīja arī Somiju. Gusta teica, ka Helsinku ielās staigājot daudz somu puiku Labiaudzīnātu ar apaļu galvu, gaišiem matiem.

Ella savukārt noņēma Ansoniem viņu lauku meitu Veru, no Līčiem viņu pārvezdama uz Rīgu sev par kalponi. Poļu izcelsmes Vera drīz iemācījās latviski un aizgāja strādāt «Bekona Eksporta» veikalā par pārdevēju. Kā slāviski absurdas bezrobežu sajūtas, tā kategorisks racionālisms reizē dīdīja Ellu. Apskatījusies, vai jaunā kalpone viņu neredz, viņa atvēra Atlasa ielas dzīvokļa logu un nospļāvās puķu dobē, kur nestaigā cilvēki.

Preses biedrība «Rotas» namā rīkoja sanāksmi, lai klausītos žurnālistu, kas tikko atgriezies no Abesīnijas. Ieeja tikai preses darbiniekiem. Andrejs teica, ka preses biedrībā viņu pazīstot. Satversmes sapulces laikā viņš ar vārdu Ķeiriētis rakstījis ievadrakstus un polemikas kooperācijas un agrārreformas garā. Viņi abi ar Labiaudzīnātu iešot klausīties, ko žurnālists stāsta par Abesīnijas karu.

Bet iekšā laidējs pie zāles durvīm nelaida Andreju iekšā, jo viņš neesot preses biedrības biedrs. Andrejs teica, ka iekšā laidēji esot puikas. Vai te nav neviena pieauguša

cilvēka? Mazliet vecāks vīrs smīnīgs teica, lai jau laižot kungu iekšā. Te bija Sabiedrisko lietu ministrijas žurnālisti, ne kādi konsuma rakstītāji. Bet lūdzu, brīvu vietu zālē diezgan. Taču Andreja prieks par priekšlasījumu bija samaitāts. Puikas aizmirsuši, viņš sūdzējās. Dēls nesa-prata, kāpēc tēvs vēlas, lai citi atcerētos, ka viņš kādreiz rakstījis avīzēs. Kad viņš sēj Mandžūrijas pupas, viņam ir skaīdrs, ko un cik viņš pļaus. Par pupām viņam ir reāla vīzija. Labiaudzīnāts zināja no trauksmainās Ellas, ka tālu no sabiedrības domām un cilvēku ģeķībām pastāv abstrakta realitāte. Kas to abstrakto pasauli saskatījis, tas to lieto, lai radītu, neko necerēdams no citiem.

Vasarā Labiaudzīnāts kopā ar Robertu Bērendu un Bruno Cintiņu gāja pa Vidzemi: Sigulda, Cēsis, Rauna, Dzērbene, Piebalga, Kārsdaba, Cesvaine, Madona, Gostiņi, Pļaviņas, Koknese. Ceļojums uzpildīja jutekļos dabas skatus, vēsturi un socioloģiju. Irma krustdēlam bija iedevusi savu vizītkarti, lai to prezentējot Siguldas pils pārzīnei Emsiņa jaunkundzei. Ceļotāji jutās privileģēti. Emsiņa grozīja pirkstos vizītkarti, tad atzina, ka viņi varot pār-gulēt turpat tūristu mītnes istabā. Ceļojuma beigu daļā viņi iegriezās Aiviekstes spēkstacijā, kuras vadītājs Lūsis bija Brastiņu rads. Viņš vēsi iztaujāja jauniešus, kas viņi tādi un kāpēc ceļo. Sasniedzot kopīgās radu saknes, Lūša rūpju pilnā seja atplauka. Viņš raizējās par spēkstacijas aizsprostu. Vēlie pali plūdināja Malienas ūdeņus pāri aiz-sprostem. Viņš ievēda ceļotājus ģeneratoru telpā, kur katrs puteklis savākts kā spodrā viesīstabā. Ģeneratori zuzēja, ražojot strāvu. Nez kāpēc skatītāji runāja pusbalsī un gāja uz pirkstgaliem. Varbūt ģeneratori likās darba-rūķi, ko nedrīkst traucēt.

Starp Pļaviņām un Koknesi ceļotāji pārgulēja pie Bruno Cintiņa tēvabrāļa, kas, milzīgiem kokiem pieaugušā ielejā pie Oliņa kalna iepircis zemes gabalu, cēla māju. Puikas pārgulēja pusbūvētās mājas tukšajā istabā uz grīdas. Bija atbraucis Bruno tēvs — kurpnieks. Puikām guļot tukšajā istabā, blakus istabā pie petrolejas lampas kurpnieks, viņa brālis un vēl trešais — amatnieks runāja trāpīgus teiku-mus pret, pret, pret. Pret vienvaldīgo valdību, pret polit-pārvaldi, pret aizsargiem, kas nu pēkšņi uzmetušies par režīma balstiem. Un tev būs teikt pret, kamēr vien tu jaudā, lai arī tu zinī, ka nekas nav līdzams.

Tēvabrālis teica, ka viņš pārcēlies uz laukiem tāpēc, ka viņam esot tuberkuloze. Puikām likās, ka tik ēnaina, avo-

taina vieta nez vai ir laba plaušu slimniekam. Tēvabrālis satrūkās un domāja. Tad viņš teica, ka te dzīvot bijis viņa sapnis. Vismaz kaut ko viņš spējis īstenot no tā, par ko cīnījies Latvijas neatkarības cīņās. Agros rītos viņš uzkāpjot Oliņa kalnā un no vecā pilskalna skatoties pār Daugavu uz Sēlpili. Sēžot atzveltnes krēslā pie loga, viņam pa rokai bija Vērdsverts un Veidenbaums.

Bet citādi viņi ceļā iztika bez radiem un paziņām. Visur bija ļaudis, kas staroja labvēlību. Vidzemes jaunsaimniecības! Varētu teikt, ka Latvija bija skaista savu jaunsaimniecību dēļ. Latvija bija moža savu jaunsaimnieku dēļ. Viņi sāka dzīvi no gala, viņiem bija jāzina un jāvar. Veco, kokos ieaugušo māju iedzīvotāji apskatīja ceļotājus, kas nākuši ne vien no kaimiņu pagasta, bet pat no kaimiņu apriņķa. Rīgā bija būts, bet kaimiņu apriņķa galvaspilsētā gan vēl nekad. Kā tur izskatās? Vareja redzēt, kur veco māju iedzīvotājus apsēdušas kaites: alkohols, skādēti gēni, kas, nošķirtībā dzīvojot, vieš apzīmētus cilvēkus. Visur bija govīs, aitas, aka, piens, siens. Bet maz bērnu. Ja kādās mājās bija meitene, tā deva gaišumu visai mājai, vismaz ceļotājiem tā likās. Dienuvidus tveicē pie upītes gulšņādami, viņi saķēra grunduļus un, vakarā iegājuši lauku mājās, tos deva saimniecei. Viņi maksāja par astotdaļlitru salda krējuma, lai izvāra zivju zupu. Visi mājas iedzīvotāji vakarā ēda grunduļu zupu. Kas to būtu domājis, ka vasarā var tikt pie svaigas zivs! Kam siena laikā vaļas iet uz ezeru likt tiklu vai dukurēt upē?

Katrā pietācijas ciemā un ceļu mezglā bija konditoreja, kur kāds prata cept smalkmaizes. Akā iegremdēta piena kanna. Ceļotāji sēdēja pie konditorejas vienīgā galda, katram auksta piena glāze priekšā un galda vidū ievārijuma un biežpiena smalkmaizi šķīvis. Pamatskolā viņi bija braukuši ekskursijā ar liellaivu lejup pa Daugavu no Pļaviņām līdz Kokneses pilsdrupām un Pērses ūdenskritumam. Ekskursijā nebija daudz laika kavēties. Nu viņi vēsināja kājas Pērses ūdenskrituma pašaltīs. Lapotne Pērses krastos meta saules zaķišus. Ūdenskritums šalca. Viņi bija Rietumromas dzīvesziņas aizsargāti skolnieki vasaras brīvlaikā. Bruno Cintiņš mācījās komercskolā, Roberts Bērends — tehnikumā.

Ella ar Ventu tovasar Ropažos irēja dzīvoklī vasarnīcas augšstāvā no Arvmildas mātesmāsas Blumberga kundzes. Labiaudzināts pārradās no ceļojuma Atlasa ielas dzīvoklī. Andrejs teica, ka viņam jālido uz Liepāju skatīt

būvdarbus Liepājas gaļas fabrikā. Lai dēls brauc līdzī. Viņš redzēšot Zemgali un Kurzemi no gaisa. Andreja jaunākais sekretārs sagādāja lidmašīnas biļetes, Olbrams viņus aizveda uz Spilves lidlauku. Neliela Lufthanzas lidmašīna, kam bija koncesija pārvadāt pasažierus un preces starp Rīgu un Liepāju, viņus veda gaisā. Virs Kurzemes mežiem lidmašīna krita gaisa bedrēs, pasažieriem aizraujot elpu. Pusmūža žīdu pāra sieva vēma tūtiņā. Ārzeniecei grūti paciest piepūli. Nuja, augt Viduseiropas šaurieliņu pilsētā bija citādi nekā augt Latvijas lauku mājā. Kā tēvs, tā dēls vērīgi skatījās, kā viņas virs saudzīgi mēģināja viņai palīdzēt un cik viņa nelaimīga viņam pateicās. Tādas — tik jūtīgas — attiecības arī var būt. Liepājas lidlaukā «Bekona Eksporta» fabrikas direktors sagaidīja atbraucējus un veda uz fabriku. Puika staigāja līdzī Andrejam, skatoties vecos spīķerus un halles, ko pārbūvēja gaļas fabrikas vajadzībām. Līdz atpakaļlidojumam pēcpusdienā bija dažas stundas laika. Andrejs teica, lai fabrikas šoferis viņus ved uz Liepājas jūrmaļu. Lūkodamies pa auto logu, viņš stāstīja šoferim, kur braukt. Tur, tad vēl kilometru uz to pusi. Te lai piestāj un gaida. Viņi iešot uz liedagu. Andrejs teica — viņš te esot strādājis divdesmito gadu sākumā, kad «Konzums» pārņēma amerikāņu kara mantas. Viņš gāja pa liedagu, skatījās, meklēja, nezināja. Esot citādi. Tā māja te toreiz nebijusi. Lēzenas kāpas pakājē viņš apstājās un ar divainu smaīdu lūkojās Labiaudzīnātā. Vai dēls te ieņemts? Ella bija stāstījusi, ka divdesmito gadu sākumā viņa laiku dzīvojusi Liepājā, būdama «Konzuma» kantoriste. Kā viņa, vilnim jūrā līdzī skrienot, lasījusi dzintara gabalus. Vajagot labu acu un žīglu kāju, lai mirklī redzētu, kur vilnis, atpakaļ plūzdams, smiltīs atklāj dzintara gabaliņu. Starp viņas nedaudzām rotām bija kastīte ar Liepājas liedagā lasītiem dzintara gabaliņiem.

Direktors rīkotājs vairs nebrauca ar autobusu un zirga pajūgu. Uz lauku mājām viņš brauca zilā, firmas pīrktā amerikāņu nešā, kam augsta korosērija, lai neuzsēstos uz lauku ceļu tiltiņiem. Viņš bija atvedis no laukiem savu veco divriteni. Dēls par savu kabatas naudu nopīrka jaunu Ērenpreisa pedāli un apmainīja to pedāli, ko bija salīecis, mācīdamies braukt lejā pa lopu gatvi. Arī iekšriepu sarkanās gumijas desas viņš apmainīja jaunas. Ar šādu uzlabotu riteni viņš gar Smerli izbrauca uz Vidzemes šosejas un pār Juglas kalnu devās uz Ropažiem.

Ella Ropažos likās citāda. Varbūt viņa mācījās dzīvot kā vaļas cilvēks, vasarnieks. Cik jauki izlaisties! Viņi ēd Blumbergu dārzā augušas zemenes, ko Blumberga kundze pārdod. Atbraucējs guļas šaurā vasaras gultiņā, kam Ella uzklājusi vēsus, tirus palagus. Venta dzīvo pa āru ar citiem bērniem. Aizmiegot atbraucējs dzird, ka māte ar salocītu «Tēvijas Sargu» rokā vajā odus, kas, gar logam aizklāto marli iekļuvuši istabā, laidelējas un sēžas uz sienām.

Ropažos ir Krievupe, Tumšupe, Gauja, divi peldami ezeri, priežu meži. Pārtiku pērk Stendera bodē pie šosejas. Pie šosejas ir danču grīda ar basketbola groziem grīdas galos un gliemežnīcas nojumi, kur izrikojumos spēlē pūtēju orķestris. Kad dzirdams, ka basketbāla bumba rīb uz danču grīdas, turp steidzas pusaudži: lielais un mazais Čapuks, brāļi Egles, Oļģerts Bodnieks, Uldis Saukums, Boriss ar melnām, samtainām acīm. Tēvs viņam ir žīds, māte laikam kaukāziete. Un vēl vairāki gan lielāki, gan mazāki puikas.

Balle. Deju starpbrīdī garš jauns cilvēks ar mākslīgi uzķemmētu matu copi dod meitām savu pašrocīgi parakstītu foto. Meita no Garkalnes nāk pie viņa, sēžas viņam blakus uz koka sola. Brīdī viņi nopietni runā par lauku darbiem, par jaunāko «Belakorda» skaņuplati, par kino Carnikavā. Tad jaunais vīrietis tver melno svārku iekškabatā, izvelk savu foto, paraksta un sniedz meitai. Viņa jauki pateicas, ceļas un iet. Vasarnieks prasa Čapukam, vai tas ir kāds vietējais literārais darbinieks. Jā, esot dzirdēts. Viņš patīkot meitām. Kurš tad vairs ies runāt ar mācītāju. Ar šo te meitām patīk labāk. Viedā persona iznesas cēli. Ejot viņš mazliet groza plecus un gurnus. Dejojot dāmas roku piespiedis pie sava jozmeņa, smailos kurpju purngalus stūrēdams, viņš slid pa dēļu grīdu.

Pulksten desmitos kaušoties, Čapuks vēsta. Čiekurkalna puisi patlaban uzņemot štīmi. Desmitos Čiekurkalna Veļķim tesinš ar Ropažu štuceri. Bet štīme laikam ir par augstu. Desmitos abi boksētāji mīņājas bufetes mājas koridorā. Galvas uzlikuši viens otram uz pleca, viņi reizēm spēcīgi zveļ pa pretinieka krūšu būri, tā ka sitiena saņēmēja dibena puslodes palecas. Asins lāse no deguna pil uz pretinieka muguras. Pusaudži stāv apkārt un ar kārām acīm gaida, lai kas notiktu. Bet nekas nenotiek. Ilgi stumdijušies, cīnītāji atstreipuļo viens no otra un aiziet.

Labiaudzīnāts nākamajā dienā stāstīja Ellai par re-

dzēto. Kā kultūrpersona, tā cīnītāji bija skaisti noauguši jauni vīrieši. Kauli un gēmis veidoti kā Aleksandra Grīna pasaules vēsturē redzamajiem aristokrātiem. Daža sieviete tik skaista auguma, kā nākusi no grieķu dievietēm. Bet no viņas mutes plūst nievas, bezcerība. Čakli, kāribām un romantiskām domām nodevušies ļaudis. Māte teica — ballēs gan nav tie labākie. Vai viņš neredzējis, ka tur bija arī citi? Vai viņam acis skatīt tikai īpatņus? Jā, ballē bija daudz ļaužu, kas, pulciņos sastājušies, runāja, grozījās, staigāja, dejoja, kaut ko patērēja. Pulksten astoņos ieradās meitenes no Ropažu meiteņu kolonijas. Priekšniece Saukuma kundze gāja pa priekšu, pāros viņai sekoja vienādās rūtainās kleitās tērpušās meitenes un jaunas sievietes. Nedēļas dienās viņas strādāja kolonijas cukurbiešu laukā un kūtī. Dāmu dejā viņas devās lūgt puīšus uz deju. Zem lieliem kokiem — liepas vai kļavas? — bija loterijas galds. Kopā ar vasarnīcu īpašnieku kundzēm pārdodama loterijas biļetes, Ella lika Labiaudzīnātam rēķināt, cik jāizdod no pieclatnieka, ja viena biļete maksā astoņdesmit piecus santīmus un pircējs pērk piecas biļetes. Apkārt skatīdamies, ballinieks rēķināja: piecreiz astoņdesmit ir trīsdesmit divi, un piecreiz pieci ir divdesmit, kopā 3.40. No pieclata jāizdod 1.60. Tā Ella vairākkārt pārdeva pa piecām biļetēm, līdz izdzirda, ka kāds kunds sauc:

— Sanāk, sanāk, te par pieclatu dod piecas biļetes un vēl latu sešdesmit!

Ella sāka domāt un rēķināt. Turpmāk viņa no pieciem latiem izdeva tikai septiņdesmit piecus santīmus. Viņa nekā nepārmeta dēlam. Pēc vairākām dienām viņa teica tā starp citu, ka biļetes esot izpārdotas un iztrūkumu kasē viņa samaksājusi.

Sestdienā atbrauc Blumbergu vecākais dēls Prīdis ar sievu Mirdzu un jaunākais dēls — ārsts. Kā Prīdis tiek laukā Ropažos, tā viņam vajag dzert un maksākerēt. Nedēļu viņš Rīgā esot nosēdējies bankā. Viņam vajag svaigu gaisu. Viņš aicina Labiaudzīnātu braukt ar riteņiem maksākerēt. Šķērsojot šoseju, viņš iegriežas Ropažu krogā, kur bufetniecei prasa vienu «*Berliner Weiß*» un mazo ulmani. Pudeles ņemdams, viņš mēģina apkampt bufetneci. Kad tā nelaižas, viņš rāda savu garo, pliko rokas stilbu, re, kas te rokai, lai skatās. Kad viņa pašķielē uz roku, viņš mēģina viņu grābt. Prīdis lej dzeramo divās glāzēs un sniedz vienu glāzi Labiaudzīnātam. Bufetniece prasa Prīdim, vai puika neesot par jaunu. Pusaudzis

apskata glāzi un nogaršo. Limonāde ar asu, īpatnu garšu. Viņš izdzer glāzi. Prīdis grib braukt uz Tumšupi. Braucot pa šauru meža taku, puikam liekas, ka divritenis no viņa attālinās. Ritenim ir sava griba. Prīdis krīt no divriteņa, apdausa tievo, balto kājas stilbu un, riteni pie rokas stumdams, saka, ka pietiksot ar Krievupi. Viņi iet atpakaļ. Iedams Prīdis stājas, uzrota biksi, pirkstu aplaizījis, remdina pušumu, tālāk iedams, klibo. Ticis pie Krievupes, viņš lielā kaislibā mauc tārpju uz āķa un met maksķeri upē. Maza forelīte ierij āķi. Prīdis ir sajūsmā. Re, nemaz nav jābrauc uz Tumšupi pēc forelēm. Viņš vienmēr teicis, ka Krievupē ir foreles. Viņš esot studējis tautsaimniecību. Tāds zina par zivīm. Vai jauneklis netic? Gan viņš pats studēšot. Viņam esot laba galva. Tāds, kas panes «*Berliner Weiß*» kopā ar šņabi, var studēt. Tam ir galva. Prīdis izguļas pie krūma un pievakarē kluss brauc mājup. Viņa sieva Mirdza ņem vīru pie rokas un ved Blumbergu mājā, kur Prīža puikas istabā tagad stāv divvietīga laulības gulta. Viņas acis ir pacietība un bezcerība. Kad Prīdis grābstās un runā jēlības, viņa ņem viņa roku stingrāk. Viņa zina. Mēs dzīvojam, kādi esam.

Svētdienas pēcpusdienā Prīdis un Mirdza, viegli iereibuši, gulšņā zālē uz deķa, gurdi sēž šūpulkrēslā, staigā zemeņu dārza vagās un plūc pa ogai. Ierodas jaunākais dēls kopā ar jaunu dāmu puķainā kleitā. Viņas vecākiem pieder vairākas vasarnīcas. Viņa ir korporele. Viņš ir ārsts un korporelis. Viņš iesilis joko un dārzā plūc mātes zemenes. Viņi aizbrauc uz Rīgu. Pirmdienā Blumberga kundze klusi strādā zemeņu dārzā. Ne Blumbergs ko runā, ne viņa. Viņa ir bēdīga.

Ar Mildas un Arvīda bērniem Ausekli un Māru kopā maksķerēt braucot, Labiaudzīnātam ir sajūta, ka viņi dara patīkamu darbu, ne izklaidējas. No rīta viņš ierodas viņu vasarnīcā, kas celta purva malā. Kā visām Arvja plānotām mājām — Ličos, Juglā, te Ropažos — istabiņas ir mazas. Tādas mēdz būt zviedru mājas, kuru uzbūvi Arvis studējis. Daudz vietas sienu skapjiem un prāva virtuve. Atbraucējs iet Ausekļa istabā, kur tikšķ vismaz desmit pulksteņu, ko viņš salabojis vai patlaban labo. Radioaparāta daļas stāv saliktas kopā. Nekā nerunādami, viņi trīs ar divriteņiem brauc pa taku caur virsāju un priežu mežu uz Gauju. Kur strauts ietek Gaujā, viņi attin maksķeres, izvelk āķa smaili no korķa pludiņa — stumj pludiņu tā, lai āķis ar ēsmu karātos sprīdi virs grunts, ņem no bundžas sarkanu mēslu

tārpu, mauc uz āķa, lai tārpa aste vicinās ap āķi, met auklu, pludiņu, svina svariņu un tārpu Gaujas atvarā. Abi puikas pie savas makšķeres kāta pielikuši vienkāršu spoli, tā ka pludiņu var laist līdzī straumei. Kad Māras makšķerei āķis ieķeras žagaros, Auseklis rausta auklu un izceļ āķi ar visu žagaru. Viņi makšķerē līdz pusdienas laikam un tad, nekā nerunādami, brauc mājup. Ar zivīm viņi nelielās, Auseklis un Māra tās lietišķi, rūpīgi savākuši un mājā atdod vecmāmai, Mildas mātei, lai lietotu pārtikai.

Labiaudzināts aprbrīnoja brālēna un māsīcas pacietību un bezkaislīgo strādīgumu. Taču reiz, tikuši no mājas laukā, Gaujas malā viņi sirsnīgi izkāvēs. Laikam šaurajās istabiņās kaut kas bija sasāpējis. Lai gan Auseklis ir vecāks, Māra bija augumā lielāka. Sākumā viņa jaudāja Ausekli notriekt zemē un krietni iedunckāt. Auseklis izlocījās un nogrābis māsu svieda zemē, un brīdi nevarēja izšķirt, kam kura roka un kāja pieder. Piespiedis Māru pie zemes, Auseklis atvēzējās un grasījās viņu sist. Vecākais brālēns vilka Ausekli nost un, kad tas neļāvās, solīja viņu iekaut, ja viņš nebeigs. Ausekļa acis noskaidrojās. Tajās aizslidēja dusmas, nevarības sajūta. Viņš piecēlās un paņēma makšķeri. Labiaudzināts nemaz negribēja spēlēt bruņinieku. Drīzāk viņš iejaucās tāpēc, ka bija daudzu sieviešu labi audzināts. Viņam nepatika redzēt, ka meitenei ir grūti. Lai sieviete kāda, viņa liekama mierā. Viņi nodevās grunduļu medībām. Ja pār smilšu sēkli velk slieku, grunduļi tai dzenas pakal, ka smiltis put. Ar vienu sliekas ādu Auseklis izvilka divpadsmit grunduļus. Māra bedrē pie strautes ietekas Gaujā izvilka melnu zivi. Tā taču bija vēdzele, turklāt dienas laikā! Labiaudzināts iemeta gruntsmakšķeri Gaujas dziļumā. Maiksts noliecās, un zvaniņš tās galā šķindēja. Auklu laukā velkot, redzams, ka neliels sapals ieķēris āķi. Tad aukla nostrinkšķēja — un sapals pēkšņi bija šķērsām līdakai mutē. Mirkli līdakas dzeltenās acis stīvi vērās makšķerniekā. Tad viņa cirta galvu un aizgāja ar sapalu, āķi un auklas gabalu.

Strautes otrā pusē ieradušies makšķernieki rīdzinieki ar guļammaisiem un pārtikas groziem. Gaujā noķertās zivis viņi liek divās lielās skārda burkā. Viņi makšķerē ar resniem, bāliem lapu tārpiem. Uz tiem ķeras lielas raudas. Noķertās raudas peld burkā, kustinādamas sarkanās spuras. Sieviete ziež aknu desu uz baltmaizes bulkām un nes bulkas viriešiem.

Septembrī, dienu pirms pārcelties uz Rīgu, Labiaudzīnāts viens brauca makšķerēt uz Gauju. Vasarnieks. Ne uz kapsētu, bet uz upi. Naktī lijis. Melanholiska, dzidra rudens diena. Vārnas gausi ķērcā kokos. No augstā upes krasta varēja redzēt, ka pliči peld starp zemes klučiem, kas no krasta iebrukuši upē. Viņš meta makšķeri un, planknās zivis izvīlcis, tās lika pelķē, kur pliči, sāniski gulēdami, pērās. Pa krastu nāca makšķernieks, karinādam neparasti garu melnas niedras makšķeri ar spoli. Viņš meta, mērca, vilka, pārmeta. Jaunsudrabiņš. Viņš dzīvoja Ropažos pie Krievupes. Tikām vārnas aiznesa Labiaudzīnāta pličus.

Direktora dēlam skolas uniformu pērk ne vairs Marijas ielā pie Haitina, bet Elizabetes ielā pie Brodera, kur piegriezums ir elegantāks un drēbe labāka. Kur nu pērk gatavu! Šuj pēc mēra! Pusaudzis turpina klavierstundas Rozenbergu mūzikas skolā. Notis liekas līdzīgas matemātikai, bet vieglāk saprotamas. Tās ir tiešs ceļš uz skaņu. Notis ir radišanas līdzeklis. Mūzika un notis viņu kārdina, zīmēšana vai darbošanās ar krāsām atbaida. Kārdinoši just, kā abstrakcija — nošu raksts — izraisa emocijas, ja instruments noti pārvērš skaņā. Citā istabā Rozenbergas vīrs māca dziedāt. Labiaudzīnāts, spēlējot klavieru vingrinājumus, klausās, kā skolnieks dzied. Spēlētāja strupie pirksti kust gausi. Skolotāja pēkšņi liek spēli pārtraukt un saka, lai skolnieks dzied. Viņš bikli dzied tautasdziesmu. Skolotāja sāk runāt par mūzikas formām. Tas ir interesanti. Pusaudzis jūt, cik Rozenbergu daba ir mierīga, vērīga, atstādināta. Viņi iekarst, tikai darot savu darbu. Arī zobārstei Komisāra kundzei ir tāda profesionāli izglītota cilvēka nepieskarama pašapziņa. Viņi jūtas droši un dara, ko grib darīt. Labiaudzīnāts nejūt vajadzību ne būt apsvērts, ne nemierīgs. Korporācijās, vienotnēs, skautos māca, kādam jābūt. Viņš ir, kāds ir, un mēģina būt labāks. No Rīgas pilsoņu viedokļa, viņš ir diezgan neapvēsts. Pusaudzīm sāk likties, ka viņa mātes nīcinātajiem Rīgas vecpilsoņiem ir mazāk aizspriedumu nekā jaunās valsts ideologiem, kas nākuši no zemnieku ģimenēm. Rīgas pilsoņi arī nav tik kalvinistiski kā agrākās muižas amatpersonas un ne tik puritāniski kā lauku draudžu locekļi. Rīgas pilsoņu bērni, kam skolā neveicas kāds priekšmets, nekaunas mācīties privātsundās. Sava nemāka viņiem neliekas reliģisks trūkums, ticības spējas trūkums, kas slēpjams. Bet pilsoņi lieto ķēpīgu latviešu valodu. Un

viņi ir savtīgi. Un viņi netic progresīvai jaunai valstij. Viņi grib tirgoties, gūt īpašumu, rīkoties ar kapitālu.

Priekšpusdienās čiekurkalnieši stāvēja rindā pie «Bekona Eksporta» fabrikas veikala Atlasa ielā, lai pirktu kauļus un gaļas atgriezumus. Tur šad tad lēti pārdeva arī dūmdesas, kas vairāku mēnešu gatavošanās procesā mainījušās. To konsistence bija mikstāka, un trūka mazliet asās, īpatnējās dūmdesas garšas. Desu meistars teica, ka no Itālijas ievestās garšvielas, kas desu masu arī konservē, desas taisot, acīmredzot pazudušas, nozagtas. Ella nopirka vairākas nenobriedušas dūmdesas. Tās stāvēja pieliekamajā kopā ar dillēs skābētu gurķu skārda burku un rupjas maizes kukuli. Andrejs teica, lai daudz nepērk bojāto dūmdesu. Lai trūcīgajiem Čiekurkalna ļaudīm arī kaut kas tiek bagātīgi. Ella teica, ka viņas saimniecības nauda joprojām esot trūcīga. Bet par kalpones ēdelību viņa vairs nerunāja.

Vakarā ejot pārlūkot gaļas fabriku, Andrejs teica, lai dēls iet līdzī. Viņi uzbrauca ar liftu pustumšajā desu un šķiņķu žāvētavā. Vai tiešām, no lifta tumšajā gaitenī izejot, Andrejs svārku kabatā atdrošināja pistoli? Naktsmaiņas ļaudis vilka no kūpinātavas krāsnīm kūpošu cīsiņu un mednieku desu statņus uz ritenīšiem. Desas lika koka traukos un sūtīja lejā izvadātājiem auto. Andrejs teica, ka prece naktī zūdot. Brīvlaikā dēls gāja līdzī tēvam uz kautuvi. Tvaikam pulsējot un vārošam ūdenim šļakstot, miesnieks pāršķēla cūkas plaušu un rādīja parazitus, kas ieperinājušies plaušā. Andrejs lika noskaidrot, no kura pagasta cūka iepirkta. Ja tajā apvidū ir vairāk tādu slimu lopu, jāziņo vietējam veterinārārstam, lai apkaro parazitus. Kad govij noplēsa ādu, ādas urbju mušu kāpuri palika uz sarkanās miesas un lēnām ripoja uz visām pusēm. Slapjas ganības. Fabrikas veterinārārsts apskatīja gaļu un to apzīmogoja. Slimu gaļu meta tvertnē, lai sūtītu uz destrukcijas nodaļu, kur tecina tehniskos taukus.

Baltos ķīteļos tērpti vīrieši un sievietes porcelāna flīžu klātās hallēs mala izejvielas un dēja desas, ar mašīnām zarnās pildot desu masu. Konservu darbnīcā piepildītas bundžas bez vākiem vārās vakuuma katlos. Šķiņķus vairs nesālīja sālījuma kublos. Stilba āderē iesprauž sālījuma traukam pievienotu adatu, un kompresora spiediens pusminūtē iesātina šķiņķī sālījumu.

Vasaras sākumā pēkšņi baiga smaka kāpa pār «Bekona Eksporta» sētu. Ļaudis, garām iedami, nepatīkā brīnījās:

gaļas fabrika, kur jābūt tīram, — un tā smird. Sētas iekšpusē bija samestas jēlas ādas, kas puva un smirdēja. Ej nu meklē vainīgo. Labāk šad tad apstaigāt sētu un redzēt, kas tur izvietots. Vienā no desu masas maļamajām mašīnām bija ielaista stikla piena pudelē. Vairākas desu kravas jāsavāc atpakaļ no veikaliem, lai pircēji nesagrieztos. Direktors rīkotājs atlaida pie tās mašīnas strādājušos darbiniekus. Lai saka, kurš mašīnā ielaidis pudeli. Ai, ai! Te nemēģināja runāt ar citu uzskatu ļaudīm. Arodbiedrības bija padarītas nepolitiskas — par kaut ko līdzīgu pagasta saviesīgām biedrībām un sporta pulciņiem. Viens no atlaistajiem nāca direktora dzīvoklī lūgties, lai apžēlojas par viņa sievu un bērniem. Kā krievu cara laika romānos. Citi strādnieki ierāvās un klusēja.

Strādnieki jutās neievēroti, apspiesti, bez balss. Ar dažādu rīcību viņi radīja draudīgu noskaņu, lai darba vadiņiem būtu par viņiem jādomā. No skolas nākot, skolēns redzēja apstādījumos vīriešus, kas, uz soliņa sēdēdami, nedzēruši, drūmi un dedzīgi runāja. Viņi apskatīja ģimnāzista zilo samta cepurīti ar zelta auklas auriņu un, viņam tuvojoties, aplkusa. Tādu ko Labiaudzīnāts nebija lasījis ne «Jaunajā Cīrulītī», ne citos divdesmito gadu bērnu žurnālos. Draudīgā sajūta bija nesen radusies kopā ar autoritāro bezparlamenta vienotību. Bet fabrikas sētā bija riņķa šūpoles: iesēdies cilpā, kas karājas no staba galā uzlikta riteņa, atsperies un palēcienos riņķo ap stabu. Ituks, Venta, Labau un pie viņa atnākušie draugi riņķoja ap stabu, un, kad atnāca arī Zuze, tas bija priecīgs riņķis.

Andrejam nepatika vajāt zagļus gaļas fabrikā. Lai īpašs fabrikas atbildīgs direktors uzmana pasīvi pretestīgos darbiniekus. Direktors rīkotājs vēlējās pārcelties uz labu Rīgas rajonu. Tēvs un dēls devās skatīt dzīvokli Baznīcas ielā 37, dz. 12. Staigājot pa tukšām istabām, Andrejs apstājās pie podiņu krāsns, kur malā ievēdoti pliki sieviešu augšgali. Viņš teica:

— Kas par pupiem!

Dēls sirsnīgi piekrita, sajūsmināts par tādu vīru runu. Lai gan pupi nelikās sevišķi izcili. Nez kāpēc Andrejs gribeja par tiem runāt? Vai viņš bija seksta badā? Bet ar tēvu tā runāt bija lustīgi. Gada beigās «Bekona Eksporta» smagais auto pārveda ģimenes mantas uz jauno dzīvokli, par ko īri maksāja Andreja darbavieta. Jauna lietuviete, maz prazdama latviski, mācījās kalpones darbu. Ella teica, ka viņai pašai vien viss jādara. Ekspreši atveda jau-

najiem lielpilsoņiem vairāk mēbeļu — no izputējušas vācu ģimenes pirktu pliša divānu un divus pliša klubkrēslus. Ernesta jaunā sieva Velta Vagnere ieradās ar sālsmaizi. Viņi bija satikušies jaunā nedēļas laikraksta «Tēvijas Sargs» redakcijā, kur Ernests gādāja par avīzes māksliniecisko ietēru un rakstīja ievadrakstus un Velta rakstīja sleju «Vecmāmiņas vēstules». Vēl vairākas dāmas sēdēja uz pliša un ap tējas galdu. Ā, šī ir no isi pirms pirmā pasaules kara dzimušām, kas uz visām pusēm svaida savas spēcīgās, bet visādi parastās sajūtas. Bauda un ārdās. Ar Veltas Medaines vārdu viņa rakstīja barokāli daudzvārdainus dzejoļus. Ellas aicināta, viņa kautrīgi lasīja savu dzeju, it kā pati brīnīdamās par kaislīgo frāžu virknējumu. Tad viņa nolasīja Edvarta Virzas dzejoli. Tā esot īsta dzeja. Virza esot meistars. Lai Ellas pēc viņš ir meistars, cik vien vēlas. Šajā mājā tādu franču zemnieku necienīja. Kad Labiaudzīnāts aizgāja pie Austruma, kas joprojām dzīvoja Lazaretēs ielā pie Ernesta, Austrums izvilka no Veltas plaukta dažas grāmatas: no franču valodas tulkotas bezkaunības miniatūrizdevumā uz roku lieta papīra. Ha, ha, uz roku lieta papīra!

Ella un Labiaudzīnāts virtuvē gatavoja maizītes. Ella teica, lai viņš iznēsā viešņām maizītes un, paplāti sniedzot, «paķēmojas», kā viņš dažreiz vakarā darīja, attēlodams dienas notikumus. Zēns nesaprata, kāpēc patlaban tas jādara, bet viņš bija radis klausīt, ko māte saka. Paplāti nesdams, viņš gāja gar dāmām un, attēlodams uz Dailes teātra skatuves redzētu komisku statistu, ar ķēmīgām, neracionālām kustībām piedāvāja maizītes. Viņš ieraudzīja Veltas sarauktās uzacis. Vai viņa domā, ka viņu āzē? Varbūt Veltai bija sveša uztvere, ka groteska un burleska ietilpst mākslā. Zēns pēkšņi nokaunējās. Viņš bija gribējis patikt. Medaine redzēja lietas citādi. Viņas uztveri varbūt varēja salīdzināt ar skatu no pirmā stāva loga, kamēr viņš bija uz ielas, laukā kopā ar citiem. Viņš kaunējās, ka Ella viņam likusi ākstīties un ka viņš bija klausījies. Vai viņš gaidīja Medaines atzinību? Jā un nē. Zeņķis vēlējās atzinību par vienalga ko. Bet viņa neģeķīgā, dzīvā daļa juta, ka viņam ir pašam savs stāvs, ko viņš var izkopt ar skolā gūtiem līdzekļiem. Ha, ha, uz roku lieta papīra, rēktu Rīgas pilsētas 1. (angļu) (zēnu) ģimnāzijas audzēkņi. Grūž kulakā un lej uz papīra.

Ellas paziņas nāca skatīt jauno dzīvokli, nesdamas sālsmaizi. Ar tuvākām paziņām uz gultas malas risinājās

kairīgas sarunas par laulātu ļaužu dzīvi. Ella bieži jutās *tomboy*, ne nu draiskule, kā teikts vārdnīcā, bet puiku skuķis, kam Rīgā jādzīvo pilsoņu dzīve. Viņa mēģināja darīt, kā vajag. Bet šis tas neiznāca. Iznāca tēja kopā ar sarūgtinātiem sieviešiem. Dāmas sodījās. Atkal viens necilvēks. Nesaprot sievieti. Varētu pietikt, plēšoties par idejām un romāniem. Veltai Medainei ar to pietika, plus mazliet demonstrēt dzeju, vakarā viņš un nedaudz pornogrāfijas. Praktiskiem cilvēkiem gribas ko kairīgāku. Kašāties ar vīru laikam ir aizraujoši. Kura to sākusi, vēlas vēl un atkal. Kad beidzas mīlība, sākas ķilība. Tā rakstija humora žurnāli. Livonieši var būt tik humorīgi. Sekss un varmoka. Bet tā un tā esot mainījusies. Strādājot, pati pelnot, un tas bēdu gabals no vīriņa neesot vajadzīgs. Lai cik aprunātājas pilsoniskas, katrā kaut kas no Baltijas sociālistes. To viņam vajadzēja, tas ir, vīram. Kad ziemā no Dikļiem atbrauca Mastēniete un Dikļu bērnu patversmes priekšniece, Ella viņas veda uz Piena restorānu, kur ēda jēra cepeti ar biešu salātiem un stiķeņu zupu ar sausīņiem.

Ellas atklāsmes viņai lika pārvērst Labiaudzināta paražas. Viņa dzīvoja no atklāsmes uz atklāsmi, pa vidam iztiekot ar surogātiem — cukuru aiz lūpas, čībām basā kājā, ar atraitņu un šķirteņu tenkām. Sevi pārmērīgi kopt viņa uzskatīja par nevajadzīgu, pat par grēku — iztaisīties, izlikties. Viņai likās, ka pilnvērtīga dzīve ir tad, ja darāms, kam viss cits ir pakārtots. Misijas sajūta. Traukties. Ja ne pati, tad lai dara dēls. Viņa pēkšņi pārvietoja viņa galdu tā, ka tas kļuva parocīgāk lietojams. Viņa pēkšņi viņam gādāja labu lampu, kas vakarā atkal aicināja sēsties pie galda.

Viņš vairs nelietoja pie zābakiem piestiprināmas slidas, ko iespīēz zābaku papēžos izdabtās bedrītēs. Viņam bija Motmillera sporta piēderumu veikalā gādātas Kanādas hokeja slidas kopā ar zābakiem. Ar nosalušu seju viņš vakarā ieradās mājā no Esplanādes slidotavas un ēda, kas viņam nolikts virtuvē uz galda. Kalpones istabiņā dega uguns. Varbūt viņai vārds bija Jadviga. Viņa abonēja lietuviēšu katoļu jaunatnes žurnālu. Labiaudzināts labprāt mācītos lietuviski. Ja viņš mācās žurnālista amatu, viņam ir kaut kas jāzina no salīdzināmām baltu valodām, un tad der mācēt lietuviski. Bet Ella teica, lai nepinas ar Jadvigu un neņem viņas žurnālus. Viņai esot hroniskas iesnas. Varot pielipt.

Jadviga sabozusies servēja pie galda. Venta viņai likās

vienīgais normālais mājas cilvēks. Zemnieku ģimji glūn prēti. Pati viņa bija no Lietuvas mazpilsētas. Kundzei ir milzums lietu, kas viņu biedē: sekss, reliģija. Jadviga te neplātījās ar savu katoļu ticību. Kungs dažreiz pēc laba ēdiena viņai uzsmaidīja un iedeva latu. Dēls vēroja viņas ciskas. Jadviga domāja iemācīties latviešu valodu un taisīties prom. Varbūt strādāt fabrikā. Bet viņa zināja, ka kustas lēni un domā gausi. Gadiem ilgi milti un cūkas tauki ziemā bijuši viņas pārtika.

Augusta Ģiezena latīņu valodas stundā Cipsts nezina. Izsaukts viņš stāv pie katedras un mierīgi skatās apkārt.

— Uztraucies, — Lāmanis pirmajā solā saka. Dažs skolnieks atbildot uztraucoties un pēkšņi nezinot ne vārda, ko ilgi un grūti mācījies.

Būvuzņēmēja dēls Cipsts pasmīn ar mutes kaktu. Dažs solā iespurcas. Cipsts tev ies uztraukties. Brīdi gaidījis, Ģiezens raksta Cipsta uzdevumu burtnīcā 2, un skolnieks atvieglots beidzot netraucēts atgriežas solā.

Cīts, kad Ģiezens viņam raksta 2, pēkšņi sāk buldurēt glosas. Skolotājs veicīgi viņam atdod uzdevumu burtnīcu, sacīdams:

— Iekšā jau, iekšā jau.

Kad vēl nākamais saņem divnieku, Lāmanis grūž delmu, kā penis stumjas vulvā, un garšīgi saka:

— Iekšā jau, iekšā jau.

— Lāman, ārā! — Ģiezens kliedz un rāda uz durvīm. Grēcinieks, kūkumu uzmetis, tecīņus dodas uz durvīm, kabatā taustīdams smēķu paciņu.

Labiaudzīnāts te zināja savu Ovidiju, te nezināja. Viņš mācījās neregulāri. Viņš sevi bāra: slinks, nekaunīgs, izlaidies. Viņa negribai varēja būt kāds iemesls, bet viņš nespēja izdomāt savas sajūtas līdz galam. Ja izdomātu līdz galam, varētu dzīvot tā, lai viņš darītu, ko vērts darīt. Baltijā ļaudis bija dažādi. Ļaudis to zināja un parasti viens otru nespieda. Gan pieradis un mainīšies. Bet gadījās arī asāki. Natālija Leja lika Labiaudzīnātam mācīties no galvas skolas grāmatu «*Valdis and Velta in England*», ja viņš tāpat nespēj atstāstīt tekstu. Kādreiz tiešām varēja pa paragrāfam noskaitīt no galvas. Parasti gan viņam pietika, ja viņš saprata, kas tekstā notiek. Tās bērnišķības atstāstīt? Tur nebija nekā interesanta. Izsaukts atbildēt, viņš stāvēja piesarcis un mēms, kamēr Leja viņam blāva virsū.

Venta, pirmo gadu pamatskolā ejot, dabūja masalas.

Arvja un Mildas ģimene, kas dzīvoja tajā pašā namā vienu vai divus stāvus augstāk, pieņēma Labiaudzinātu, lai viņš izsargātos no masalām. Radu ģimenē bija citādi. Pusaudzis brīnījās, cik viņi saudzīgi izturas viens pret otru. Bet viņiem jau nekas nenotiek. Viņi tikai mācās un strādā. Viņu dzīvokļa kopainu noteica Arvja kokgriezumi, meti, plāni, citu mākslinieku gleznas un veidojumi dzīvokļa dažādās vietās. Acīmredzot māksla ir viens no līdzekļiem, kā justies pastāvīgam. Lai būtu mazāk pa kājām, ciemiņš pēcpusdienas vadīja slidotavā. Arvju dzīvoklī pārņācis, viņš laikam daudz ēda, jo svešās mājas vakariņas — avenuķaulu tēja un desmaize — labi garšoja. Viņš gulēja lielajā istabā uz divāna, kur katru vakaru viņam bija klāta gulta. Arī skats laukā pa logu bija citāds, lai gan redzams tas pats, kas no viņu stāva. Viņš spēlēja uz Mildas klavierēm, kas uzdots klavierskolā, no gammām drīz pārlecot uz operu ārijām. Milda saudzīgi vaicāja, vai gammas nevajadzētu vairāk vingrināt. Jā jau, jā. Tās divas citādas nedēļas bija jaukas. Likās, arvieši dzīvo mīlīgākā klimatā. Atkal pārcēlies uz savu istabu vecāku dzīvoklī, Labiaudzināts jūta, ka viņa vecākiem ir kas cits — politika, saimniecība. Pie Ansoniem bija — tirgoties, ražot un pārvaldīt. Pie Ernesta — radīt, sludināt. Pie Arvja un Mildas — zināt un mācēt. Augšstāvā desmaizes ēz-dams, viņš bija domājis par robežām savās smadzenēs. Viņš tām netiek pāri. Slidojot viņš spēj zināmas kustības un ne vairāk. Dziedot viņš zina kaut ko no dziesmas vārdiem un ne vairāk. Bet skolas korī dziedamām dziesmām viņš taču zina visus vārdus? Tāpēc, ka korī viņu māca. Tātad metodisks treniņš atstumj robežas. Tad varbūt sabiedrībai ar augstu izglītības līmeni ir mazāk robežu? Tā ir mazāk programmēta un spēj vairāk domāt? Tādā ļaužu kopā tad ir vieglāk dzīvot.

Ziemsvēkos firmu direktori sūtīja citu firmu direktoriem firmas dāvanas. No kaut kurienes pienāca marinētu augļu kaste. Kas tos ēda, vēma. Labiaudzināts tos ēda, bet viņam nebija nelabi. Janvārī viņam sāpēja vēders. Ella prātoja, vai viņam dot rīcineļļu. Ja ir aklās zarnas iekaisums, rīcineļļa nav lietojama, jo var notikt, ka iekaisusi aklā zarna plīst. Likās, ka māte vēlējās, lai dēls izlemj, kas viņam vajadzīgs. Viņa stāvēja ar rīcineļļas pudeli un karoti pie slimnieka gultas un vaicājoši skatījās. Ka tik neskaidrā situācijā labāk necilāt rīcineļļas pudeli, tas nenāca prātā. Te nebija vidusceļa. Jā vai nē. Pusaudzis šā-

dās lietās pats nedomāja, paļaudamies uz māti. Ka viņa šoreiz jūtas nedroša, to viņa kūtrās smadzenes gan reģistrēja, bet nepārvērtā rīcībā. Viņš plēta muti, Ella lēja un deva, un viņš rija. Taču tā bija aklā zarna. Hirugs Mucenieks teica — ja, pacientu nekratot, var nogādāt uz 1. pilsētas slimnīcu, viņš operēšot. Aukstā ziemas dienā ekspreši iecēla slimnieku grozā, ar kādu pārnēsā kroņlukturus un traukus, un četri nesa grozu lejā pa nama kāpnēm. Tikuši uz ielas, viņi ievēra kārtis groza cilpās un, viegli šūpodami, nesa grozu pa Baznīcas ielu un Aizsargu ielu. Nestais elpoja aukstu, sausu gaisu un klausījās, kā sniegs gurkst zem eksprešu kājām. Aklā zarna esot plīususi, bet tauku plēves vēdera dobumā esot saturējušas strutas. Operācijas brūcē ievietotā gumijas truba vadīja strutas laukā. Privāta kopēja naktis sēdēja pie pacienta. Naktī Labiaudzīnātam likās, ka viņš smok un kļūst auksts un nejutīgs, lai gan temperatūra bija augsta. Viņš sāka pilnā kaklā dziedāt. Manījās, ka kopējai acis kļūst mitras, kad viņš blāuj Pučīni āriju «Nekad, nekad tā nemīļēju dzīvi kā šajā brīdī», viņš to atkārtoja vairākas reizes. Igaunī mirdami dziedot. Šoreiz operas lubu literatūra belkantā. Varbūt dziedāšanas kustības palīdzēja vēderplēvei un zarnām. Slimnīcā gan bija jāguļ gandrīz mēnesi. Kad Dr. Mucenieks slimnīcas apgaitā ieradās pie slimnieka, Ella ar vainīgu smaidu viņam sniedza piecdesmit latu gratifikāciju, ko viņš nopūzdamies pieņēma. Lai kopēja varētu izgulēties, «Bekona Eksporta» vieglais auto no rīta viņu veda uz Pārdaugavu, kur viņa dzīvoja. Pēcpusdienā viņa bieži ieradās drūma vai pat noraudājusies. Liekot slimniekam klistīra šļirci, viņa to grūda tik spēcīgi, ka pacientam pārplēsa tūpli. Viņš prasīja, vai viņai ir ģimene. Esot meita padsmītos gados. Vīra neesot. Par to viņa negribēja runāt. Meita reiz atnāca pie mātes uz slimnīcu. Iedauzīta, zobgalīga, pinkainiem, melniem matiem, pieri saraukusi, viņa nicīgi aplūkoja gultā gulošo pacientu. Viņas drēbes laikam bija pāršūti mātes apģērba gabali. Kopēja teica, ka cilvēki esot nepateicīgi. Neviens no viņas koptajiem slimniekiem vēlāk uz ielas negribot viņu pazīt. Arī Labiaudzīnāts viņu nepazīšot. To nu gan viņš neticēja. Kopēja bija liela auguma izskatīga sieva ar nekoptiem matiem. Drudzainas nakts stundās Labiaudzīnāts vēlējās, lai viņa plika gulētu viņam blakus. Vismaz ielikt roku viņas klēpī. Just viņas dzīvo, vēso siltumu, lai viņa sausais drudzis mitējas.

Skolā Labiaudzīnātu lika mierā. Skolotāji viņu neizsauc, nelika atbildēt. Laikam bija zināms, ka pēc augstas temperatūras smadzenes viņam var būt bojātas. Likās, ka Andrejs ir nopietni noskaities uz Ellu par to, ka viņa laikā nav aicinājusi ārstu. Taču iznākums likās labs. Anglijā esot, aina viņam rādījās citāda. Viņš atveda Ellai gredzenu, kam mazu briljantu kronis apņēma zaļu smaragdu. Dēlam viņš atveda zilu vilnas kamzoli ar divām pogām pie kakla. Valkājot kamzolīti, Labiaudzīnāts jutās reizē ērti un reizē piesaistīts sajūtai par samēru, ko jūta angļiskumā. Protams, arī sajūta par labas izejvielas mantu. Sajūta par kvalitāti. Viņš darbdienas pēcpusdienā maisījās pa lielajām Baznīcas ielas dzīvokļa istabām. Lāsīt viņam nepatika. Pie klavierēm viņš atrada atšķirību starp Pučīni āriju lokanajiem gājieniem un korāļa «Teici to Kungu» soli pa solim akordiem. «Teici to Kungu» būtu labi plēst ar bazūni. Pieteiktu arī ar klarneti. Bet viņam nebija klarnetes, un, ja būtu, viņš nezinātu, kā ar to rīkoties. Viņš darīja daudz, ko viņš negrib darīt, un maz, ko viņš grib darīt. Kāpēc? Nespodrs prāts. Kūtrība īstenot savas domas un sajūtas. Kāpēc? Savu kabatas naudu desmit latus nedēļā viņš krāja. Andrejs prasīja, kādam nolūkam dēls krājoj. Puika nezināja. Viņš tikai kārtīgi uzprasīja kabatas naudu un jutās gandarīts, kad Andrejs to izmaksāja. Pusaudzis bāra sevi, ka viņam nav intelekta gribas. Viņš saprata, ka viņš krāj kā laucinieks, tikai lai krātu.

Maijā viņam palika sešpadsmit, un kopā ar Ellu viņš ieradās prefektūrā, lai pieprasītu iekšzemes pasi. Īsajās sarunās pases policists prata norādīt uz bedrēm, kādas draud jaunam cilvēkam, — apzagt vecus ļaudis, dzērumā lauzt publisku mantu, neievērot satiksmes noteikumus. Labiaudzīnāts zināja, ka tādas klizmas var gadīties tikai trūcīgu ļaužu bērniem. Agrāk viņš tā nedomāja, bet tagad viņam tā likās. Dzimšanas dienas dāvanai viņš saņēma no vecākiem Erenpreisa divriteni. Īstā laikā, jo tēva divdesmito gadu ritenis vairs neturējās kopā. Vasaras sākumā sešpadsmitgadnieks kopā ar klasesbiedru Oļģertu Liepiņu brauca ar divriteni pa Latgali un Augšzemi.

Oļģerts sāka mācīties 1. ģimnāzijā, kad viņa vecāki pārcēlās uz Rīgu no Rēzeknes. Labau dažas reizes ciemojās 6. Rīgas kājnieku pulka kazarmās Latgales priekšpilsētā, kur Oļģerta tēvs bija pulka komandieris. Virsnieku un instruktoru puikas izklaidējās pulka manēžā. Valentīns

Kore boksējās ar lielāku puiku, abiem boksa cimdi rokā. Kad Valentīnam izdevās labs sitiens, mazie puikas viņam uzgavilēja. Vairākiem mātes bija krievietes, ko tēvi, būdami strēlnieki, bija apprecējuši Krievijā un pārveduši uz Latviju. Krieviešu dēli likās veselīgi, aktīvi, dažreiz ekscentriski. Starp viņiem esot, varēja aizraut entuziasms, ar kādu viņi rikojās. Ar viņiem zemes iedzīvotājiem bija piepotēts jauns zars. Ko tas dos?

Oļģerta dzimšanas dienā Labiaudzināts ieradās kazarmas bērnu viesībās. Oļģerta māte, labi kopta, gara dāma, ienesa lielu stikla krūzi ar morsīti, zemeņu ievārijuma un citrona dzērienu. Saudzīgi runādama, viņa to lēja glāzēs dažāda garuma viesiem, kuru vairums bija tērpts vidusskolnieku uniformās. Uz īsu brīdi ieradās Oļģerta tēvs, kustīgs kungs Latvijas armijas uniformā ar uzrautu degunu un ūsiņu, kājā labi ziesti artilērista stulmeņi. Tikko bijis staļļos. Puikas un jaunieši mielojās. Kad Oļģerta māte izgāja, viens no pusaudžiem rīkles balsī dziļdomīgi apcerēja sajūtas, kādas viņu mākušas, kad mīžot viņam uznācis šķaviens. Viesis pārsteigts dzirdēja, ka sarunā viņi dala ļaudis šķirās: zaldāti, virsnieki, zemnieki, ierēdņi, Laikam tāda bija cara Krievijas kārtība. Kāds kaislīgā balsī stāstīja, ka viņa māte ies uz tirgu pirkt sviestu pie zemnieka un tad viņš mājā trīs stundas dzers aveņu sulu un skatīs bezkaunīgas bildes. Vidusskolas sagatavošanas klases puikas ticīgi atkārtoja autoritārā režīma frāzes, ko dažs piesvilis skolotājs viņiem ieborējis skolā. Jāiet rotaļās, ienākusi teica Oļģerta māte. Viesi saritināja tepiķi un nolika sānis. Meiteņu nav. Rotaļas drīz apnika. Mazie puikas arvien vairāk izlaidās — lēkāja pa dīvēnu, knaibījās un grūstījās. Čablis kaitināja Labiaudzinātu, viņa vidusskolnieka svārka sānkabatā bērdams cepumu druskas. Viesis cēla tepiķa rituli un iegāza puikam pa sprogaino galvu. Dzimšanas dienas viesības pajuka. Labiaudzināts vēlāk domāja pie sevis, ka, no viņa dzimtas viedokļa, šāda viņa rīcība bijusi īsti krieviska. Viņš gan sitis ar tepiķi, ne ar mietu. Piemērojies apstākļiem.

Abi ceļotāji brauc ar vilcienu līdz Krustpilij, tur no bagāžas vagona izņem divriteņus un pa šauru, baltu, likumainu Latgales ceļu caur Atašieni dodas uz Varakļāniem. Viņi ceļo caur Latgales vidieni uz tās dienvidu daļu: Viļāni, Rēzekne, Kaunata, Bukmuiža, Dagda, Krāslava, Daugavpils. Rēzeknē viņi pārguļ pie Oļģerta tēvamāsas. Garas, sniegainas ziemas radījušas tumšus dobulus ap viņas

acīm. Viņa aizrautīgi, ne vaibstu nekustinot, stāsta, pārlicina, apgaismo. Viņa uztic Labiaudzinātam lielu dzīves gudrību: lai viņš saka savai mātei, lai vasarā, kad sviests lēts, viņa no zemniekiem iepērk sviestu un iesāla kubliņā. Tāds sviests turoties līdz pavasarim. Acīmredzot te maz pazina kooperāciju — Piensaimnieku savienību, pienotavas —, kāda bija izveidota Vidzemē, Zemgalē un Kurzemē. Tēvamāsa un Oļģerts sabāž galvas kopā un runā ko slepenu, ko zina tikai tādi, kas ilgi dzīvojuši Rēzeknē, kur Krievijas robeža nav tālu. Mirkli redzams, ka Rīgas pieredze Oļģertam liek vilcināties. Taču kaut kas Rēzeknes dzīvesveidā vilina, un drīz viņu aizrauj bērņībā dzirdēts tonis. Viņi ilgi bubina kādā citā pasaulē, ko nosaka tumši dobumi ap acīm, izmisīga pārliecība, kas ir tālu prom no «Jaunības Tekām», «Jaunā Cīrulīša», «Brīvās Zemes» ilustrētā pielikuma. Drīzāk Maskavas latviešu apgāds «Prometejs». Varbūt radi Krievijā. Bet Daugavpils jaunā latviešu avīze «Daugavas Vēstnesis» ir diezgan līdzīga «Tēvijas Sargam» un «Rītam». Pārnovadnieki tai piemaksā.

Latgalē dzīvoja daudz ļaužu. Visur bija redzami jauni, zaļoksni vīrieši. Ceļotāji iebrauca Aglonā kādā svētā dienā. Kā dzelzs skaidas ap magnētu ļaužu rindas un pūli pulcējās ap baznīcu. Dievlūdžēji brauca uz baznīcu, karstā dienā apvilkuši aitādas kožociņus. Vīrietis sēž uz mājas sliekšņa. Sieviete strādā kūtī. Likās, vīrieši strādā tikai barā. Varbūt tā ir krievisko Latgales iedzīvotāju paraža. Latgales latvieši varbūt bija mazāk redzami, aizņemti, ko darot.

Mazas lauku konditorejas Latgalē pārdeva pienu un smalkmaizes tāpat kā citos novados. Saldējuma krievs ar baltu priekšautu stāvēja pilsētiņā uz upes tilta blakus tačkai, kur ledū ierušināta piena kanniņa. Saldējumu laizīdami, ar otru roku stūri vadot, viņi brauca līdz nākamaļam saldējumam uz citas upes tilta. Labiaudzināts stāstīja Oļģertam, ko galda sarunās bija dzirdējis savu politisko vecāku mājā: Rietumlatvijas iedzīvotāji ir stipri sajaukušies ar skandināviem. Viņu nav daudz, un viņi maz vairojas. Austrumlatvieši Latgalē ir Latvijas iedzīvotāju rezerve. Oļģerts rūgti teica:

— Aiz robežas Krievijā ir daudz tādu, kas runā latviski. Latvija atdeva krieviem Osveju un vietā dabūja divus krievu pagastus pie Abrenes. To zina katrs rēzeknietis.

Labiaudzināts turpināja:

— Par Latgales iedzīvotājiem jāgādā. Viņiem jānod skolas.

Oļģerts teica:

— Tu runā kā valsts prezidents.

Kad Labiaudzināts, kā radis iepriekšējos ceļojumos, atrada ceļu un izplānoja, kur pārnakšņot, Oļģerts teica:

— Tu tiešām rikoļies kā prezidents.

Bukmuižas apvidū viņiem jāmacās braukt pa stāviem kalniem — laisties no kalna lejā tā, ka ieskrējies tiek augšā nākamajā kalnā. Drāžoties no kalna lejā, knišu bars iesitās Oļģertam brillēs. Viņš nobrauca no šaurā kājceļiņa un iebrauca grāvī. Brīdi skatījies, kā garais puisis izslējies ar nopietnu seju brauc pa grāvī, stingri turēdams stūres ragus, kas kratās pār akmeņiem grāvja dibenā, viņa ceļabiedrs tā smējās, ka ļāva divritenim gulties un pats locījās smieklos. Beidzot apturējās riteni, Oļģerts nokāpa no segliem, slaucīja brilles, atskatījās un teica:

— Tu uzvedies slikti. Es tevi atceļu no prezidenta amata.

Armija atcēla prezidentu.

Pēc brīža viņš nopietni teica:

— Es varēju sasisties.

Sestdienas vakarā viņi pārguļ Krāslavas vidusskolā. Blakus parkā ir balle. Tur ir visādi ļaudis no slāviskā kontinenta, no ģermāniskās kontinenta malas, pa kādam no piejūras. Daža meita vieš ap sevi skaistumu. Dažs puisis dejo ar cepuri galvā. Bet vai viņi domā, kādi viņi ir? Viņi dzīvo. Piedzērušies ballinieki guļ krūmos. Daugavpilī ceļotāji dodas pār Daugavas tiltu uz Grīvu un iebrauc Augšzemē, par ko ceļotājiem nav nekāda priekšstata. Ilūkste, Rubene, Aknīste, Nereta, Zalve, Jaunjelgava.

No kuras puses skatoties, Augšzeme, Latvijas nomaļākais dienvidaustrumu stūris, ir augša? Piejūras lībieši saukuši Augšzemi par *sālli*, augšgali, sēļiem. Leišiem Augšzeme saukusies Auxtote. Krustceļi Augšzemē reti kur apauguši ar krogiem un miestiem. Mājas celtas vietās, kur pirmienācējs vēlējies nomesties: upes malā, ezera krastā, no ziemeļu vēja aizsargātā piekalnē. Upju lejas, ezeru ieplakas. Pļavas, ganības, aploki. Te laikam labi veicas audzēt mājlopus. Arī no šā attālā novada pagasta krājkasu nauda ieplūst Latvijas saimniecībā. Politiska nomale? Bet kvalitāte kā dabā, tā ļaudīs. Neparasti iebraukt Jaunjelgavā no Augšzemes puses. Vasaras dzīvodams Līčos, viņš nebija ticis uz dienvidaustrumiem tālāk par Jaun-

jelgavu. Nu viņš ierodas Jaunjelgavā, izbraucis cauri Augšzemes pauguriem un birzīm, kuru zilās strīpas viņš bija iztālēm skatījis no Daugavas krasta. Kā lai tiek pie pasaules? Ar kājām, ar riteni, ar izziņu. Kā lai tiek pie sevis un citiem? Saprast.

Abi ceļotāji pārgulēja Ličos. Vakarā pēc karstas dienas vīrieši devās uz upi. Pārnākuši no upes, viņi ēda šķidru piena putru ar sīkām klimpiņām — spiriņām, kā saimniece teica. Meitas tikām bija upē. Virtuves durvis stāvēja vaļā. Poļu puiši un meitas sēdēja ap galdu, latgalietis priekšstrādnieks un saimniece no Vidzemes ziemeļiem, vecmāma, vectēvs, Gusta un viņas četri bērni, kā arī abi ceļotāji. Oļģerts teica, ka Līči viņam liekoties amerikāniski, cik viņš zinot par Ameriku. Neviens nesūdzoties. Visi tikai strādādot, jo laikam esot vērts strādāt. Labi-
audzināts teica, ka laukstrādniekiem Ličos, tāpat kā visur Latvijā, ir slikti dzīves apstākļi. Visa saime guļ divās istabās. Oļģerts teica — tāpēc lauku puiši pēc karadienesta labprāt paliek armijas virsdienestā. Lai saimnieki viņu vietā ievad poļus.

Ticis Ropažos, ceļotājs daudz ēda un gulēja. Ella teica — viņa bažījies, kad viņš braukājis pa Latgali. Krievijas robeža tur ir tuvu. Tur viss kas var gadīties. Labi-
audzināts nesaprata, ko viņa ar to domā. Dzīvojušai cara impērijā, viņai laikam bija pieredze ar krieviem. Bet viņš tagad labāk saprata Latgales iedzīvotājus, cik tos bija redzējis. Viņš arī bija jutis, ka spēj kustēt starp ļaudīm, kas ir citādi, domā citādi, bet, ja viņus nebaksta, ir lādzīgi un dara kopīgu darbu.

Jaunie ropažnieki dažu darbdienu vakaru, sestdienās un svētdienās spēlēja volejbolu laukumā pie danču grīdas: pārtikas veikala īpašnieka dēls Herberts Stenders, divi brāļi Lielais un Mazais, divas māsas Stūrītes, vēl citi. Darbdienas vakarā viņi gurdi plakšķināja bumbu pār tiklu. Viņi aicināja Labi-
audzinātu spēlēt. Servēt viņš prata, lai arī citādi nebija labs volejbola spēlētājs. Uzmetis bumbu gaisā ar delma sitienu, viņš trieca bumbu pāri tiklam. Nostrādājušie spēlētāji stiepa rokas, mēģinot servēt atsist. Servētājam nenāca prātā, ka varētu rotaļāties, servējot bumbu viegli pasist pāri tiklam. Spēlētāji skaitīja rezultātu līdz 0 : 12. Tad Stenders teica, ka nu jāsāk. Puika bez darba nostāvējies, tāpēc varot tā servēt. Jaunās sievietes cēla, vīrieši topēja, un īsā laikā seta rezultāts bija viņiem par labu 15 : 12.

Zuze ar divriteni no Rīgas atbrauca ciemā. Viņa ir meitene. Viņa ir citāda. Viņa ir citādi veidota. Braucot ar divriteni, viņa svīst. Viņa ir pilsētniece. Pusaudzis makšķērēja Tumšupē. Zuze sēdēja pļavā zem alkšņiem un skatījās, kā upe plūst. Ella vakarā bažīgi teica dēlam, lai viņš apdomānot, ja ko darot. Meitenei uztaisīt bērnu neesot nekā labs. Labiaudzīnāts par to nebija pat domājis. Bučoties viņam patika. Citādi viņš jutās labi divriteņa seglos un nekā cita nevēlējās. Tumšupes krastā bučojoties, īsu brīdi viņš bija jutis, ka Zuze kļūst valkana un, ejot pārcilāt makšķeri, viņam jāsaliecas, jo viņam bija stīvais. Bet makšķerēt ir darbs, ko nekā cits lai netraucē. Pienākums pirmā vietā. Pūzdama un sūrodamās par garlaicīgo vasaru Rīgā, Zuze aizbrauca. Ellieši gāja līdz arviešiem baraviku sīrojumsos pa Ropažu priežu siliem un virsājiem. Baraviku lasītāju bija daudz. Visi viņi sagāja mežā, bet diez kur palika. Rīta vilcienā bekotāji atbrauca no Rīgas un, siksnā uz pleca nesdami tukšus grozus, aizgāja uz mežu. Pēcpusdienā viņi atgriezās stacijā, brūnu savvaļu piekrāvuši grozos, paši skujaini un vilcienā oda pēc sveķiem. Dienvidu viņi gulēja silā zem priedes. Viena no profesionālajām sēnotājām mežā mirusi un mežā aprakta. Beku lasītāji teica: netālu no kapiņa. Pa labi no kapiņa. Ceļš gar kapiņu. Uz kapiņa pusi. Bija redzams, ka Ella jūtas labi sausajā mežā, kur sēnu micēļi vieš dažāda lieluma un formu bekas. Ventas gaismatainā galva vīdēja starp viršiem. Kāds prieks, ka viņi var dzīvot tik jaukā vietā uz smilts grunts, no kuras šur tur iztek pa skaidram avotam! Privilēģija just dārzu, lai arī tas bija Blumbergu dārzs, mežu, kas bija valsts mežs, un dzīvu sevi, lai arī tas bija tikai pats es.

Peldoties vienā no Velnezēriem, pusaudzis slika. Ienīris viņš domāja nostāties ezera dibenā, atsperties un uzpeldēt virs līmeņa. Bet Velnezera dibens nebija Daugavas grants dibens pie Skrīveru dendroloģiskā dārza. Kājas iestīga dūņās. Brīdi kārpījies, viņš juta, ka ūdens ieplūst nāsīs un plaušās. Prāts pēkšņi kļuva viegls. Smadzenēs izlādēja ātras un skaidras domas: es te palikšu. Zibšņu ātrumā plaiksnijās ainas: Dikļi, Baznīcas iela 43, Kronvalda dārzs. Nez kā viņš izkārpījās un, ar blāvienu uzpeldējis virs līmeņa, sasniedza krasta smiltis. Plaušas likās smagas. Viņš uzslēja kājas pret priedi un ļāva ūdenim tecēt no plaušām. Ella vēlāk bažīgi prasīja, kas ar viņu bijis. Viņai stāstīts, ka viņš peldot kliezjis. Tam, kas to re-

dzēja no krasta, bija citāds laiks, ne slīcēja ātrais laiks. Viņš atbildēja, ka nekas sevišķs. Viņš iestidzis dūnās. Ella teica, lai viņš gādānot par sevi. Citi var palīdzēt tikai izvilkt liķi. Viņas ugunīgā sociālā kopsajūta bija mainījusies. Varbūt visa sabiedrība bija mainījusies. 1895. gadā dzimusī Ella, pieredzējusi 1905. gadu, pirmo pasaules karu, brīvības cīņas, Satversmes sapulci, agrārreformu, gozējās saulē, gāja bekās, brauca ar divriteni uz Krievupi peldētis, palīdzēja Blumbergiem dārzā, runāja neko sevišķu ar rāmo, laipno Blumberga kundzi.

Calim bija vasaras darbs algebrā. Augusta beigās viņš devās uz Rīgu, kur savā istabā mēģināja risināt uzdevumus. Kad neveicās, viņš sūtīja vēstuli pamatskolas solabiedram Robertam Bērendam, lai tehnikuma audzēknis viņam palīdz saprast algebru. Čoms brauca uz Vējzaksalu, kur Bērendi dzīvoja mazā koka mājīnā. Aiz niedrājiem varēja redzēt Daugavas attekas, krūmus, pļavas. Kad Roberts rēķināja algebru, tā nelikās grūta. Agrāk viņi bija runājuši par visu ko. Tagad Roberts bija korekts, klusināts. Vienotā bezpartiju valsts bija nokušinājusi viņa sociāldemokrāta veidu domāt. Labiaudzīnāta mājā viņš stīvi yērās ādā sietu, zelta rotātu grāmatu mugurās, kādas autoritārais režīms ražoja savas ticības stiprināšanai. Roberts nekā neteica. Tikai viena viņa daļa drīkstēja dzīvot. Viņš zināja savu algebru.

Bērnū un jaunīešu balle Ansonu jaunajā mājā Zaubes ielā. Ierodas arī Hiršu bērni. Hiršam pieder lielā rūpnīca «Rīgas Audums». Viņu daudzina arī tāpēc, ka viņš gādā par darbinieku sociālo aprūpi. Hiršu bērni atgādina skais-tās, ārzemēs augušās Surģenieku meitenes. Bet viņi liekas nevaldāmi, niķīgi. Viņi neko nespēj ilgi darīt. Viņi var atļauties sajūtu, ka viņiem ir garlaicīgi. Labiaudzīnāts staigā ap jauno māju. Asfalts klāj galvaskausus un stilbu kaulus. Viņš pakāpjas uz sētas ielas galā un skatās pāri. Dēļu klāts plats pilsētas notekas grāvis un aiz grāvja kādreizējās Vāģnera dārzniecības aizauguši lauki, kur šur tur var redzēt ģīmenes dārziņu puķes un rīku būdas. Tālu pāri pie Strēlnieku dārza slienās alus brūzis.

Jauns laulāts pāris atnācis pie Ansoniem runāt par aiz-ņēmumu no zemnieku kredītbankas. Sieva nupat konser-vatorijā beigusi klavieru klasi. Viņa ir tā nopulējusies, ka klavieres pat redzēt netīkot. Fricis viņu aicina zālē sēsties pie Ansonu jaunā koncertflīģeļa un spēlēt. Jaunais vīrs izmisumā izslien rokas. Jaunā pianiste demonstratīvi kla-

nās un, pie klavierēm piesēdusies, brāzmaini brauka gammas. Ansons skaļi runā ar Gustu. Jaunais vīrs saudzīgi apņem jaunās sievas plecus. Viņa rātņi spēlē vingrinājumu, nobeidgama ar dažām Baha taktīm. Seju celdama, viņa saka vīram:

— Piedod.

Vāckrieviski konservatīva konservatorija?

«Bekona Eksporta» sūtīts, Andrejs brauca uz Maskavu delegācijā, kam slēdzams preču apmaiņas līgums ar Padomju Savienību. Kā darišana ar krieviem, tā slepenības. Vispirms Andrejs, tad Ella teica puikam, lai viņš nestāstot, ko mājā dzirdējis par Maskavas braucieni. Kas nu daudz dzirdēts. Pirms brauciena Andrejs priecājās, ka slēgtā austrumu robeža sāk atvērties. Viņš atgriezās domīgs. Liela, izsalkusi zeme. Bet kaut kas turot krievus sastingušus. Dogmas stingums? Vienkāršajiem ļaudīm tur nekā nav. Viņiem tikai jāklausa. Maskavā kopš kara nesot nekas labots, kas ļaudīm vajadzīgs ikdienas dzīvei. Sabrukušas mājas, noplukušas mājas, slikti klātas ielas. Pelēki, ietramdīti ļaudis. Viss nemilīgs un kategorisks. Un tad atkal lielmanīgs. Krievi labprāt gribētu pirkt gaļas rūpniecības ražojumus un dzīvus liellopus. Bet viņiem nesot ar ko maksāt. Tikai koki, bet to mums pašiem diezgan. Būšot tāpat kā ar Vāciju, kas ņem visu, ko dod, bet maksājot iespēlē kliringa ceļā iegūtu skrūvju vagonu no Rumānijas.

Skolā mācību programma izvairījās runāt kā par Krieviju, tā par Vāciju. Ja ģeogrāfijas stundā kaut ko par tām isumā pieminēja, tad vieglā tūrisma veidā, nerunājot par to, kā cilvēki šajās zemēs dzīvo. Runājot ar Oļģertu Liepiņu, Labiaudzināts teica, ka Maskava joprojām ir noplukusi, nabadzīga pilsēta.

— Kā tu to zini?

— Mans tēvs tā teica.

— Kā viņš to zina?

— Viņš nupat tur bija.

Nez kāpēc Oļģerts noskaitās. Pamācīgā tonī viņš skaidroja Labiaudzinātam, ka pēc kara lielās piepūles nevar gaidīt, lai Maskavā viss izskatītos kā viesnīcā.

Militārās mācības stundā skolēni soļoja putekļainā sētā, atvēžot elkoni un sitot pēdu. Mācību grāmata stāstīja par zīmotnēm, uniformām, sveicināšanu, armijas labo toni. Tur bija arī sēriju zīmējumi, kā izsargāties no tankiem,

paliekot savā strēlnieka bedrē. Kā maskēties pret lidmašīnām. Militārās mācības skolotājs Jaunzems esot izcili darbojies brīvības cīņās. Skolā viņš staigāja te armijas virsnieka, te aizsarga uniformā. Izrīkojumā vecāko klašu skolēni viņam uzsita zilu aci. Skolas pagrabā skolēni vingrinājās ar mazkalibra šautenēm šaut pie smilšu maisiem piestiprinātos papīra mērķīšos. Skolēns guļas uz veca tepiķa, liek šautenes stobru uz vatēta deķa rituļa, tēmē un velk sprūdu. Skolnieki maksāja par patronām. Dažu šī spēle priecīgi satrauca. Tas lielījās, cits viņam neticēja, un tad viņi dereja, šāva vēlreiz, sukstījās, ka vajadzējis turēt šauteni tā, ne šitā un vajadzējis tēmēt vairāk uz to pusi, jo grauds esot šķībs. Skolotājs lika diviem skolēniem sēdēt aiz mērķu maisiem un starp šāvieni sērījām vēstīt, kā trāpīts. Viņus nomainīja divi citi, lai savukārt pierastu pie sajūtas, kā ir atrasties stobra priekšā.

Zēns vakaros gāja uz Brodveju, tas ir, Elizabetes ielu starp kino «*Splendid Palace*» un kino «*Forum*» pie Skolas ielas, lai varbūt satiktu vai tikai redzētu Aiju Bērziņu no Rīgas pilsētas 3. ģimnāzijas. Viņa dzīvoja Elizabetes ielā uz ostas pusi un vakaros Brodvejā mēdza staidzināt savu pinčeru. Ar viņas gaišajiem matiem zēns bija darbojies pamatskolas teātra mēģinājumos un izrādēs. Viņi pievienojās jauniešu straumei, kas divās pretējās slejās virzījās pa plato trotuāru. Ieķērusies Labiaudzīnātam elkonī, Aija ar otru roku vadīja savu suni un pļāpāja, visiem trim ejot uz viņas mājas pusi. Jaunietim patika viņas vēsā daba un skaidrā runa, vienmērīgā domu straume ar neciliem, bet vērīgiem spriedumiem. Viņas pinčers lietišķs, kustīgs un nekādi piemīlīgs uzrūca suņiem, ko citas meitenes vāzāja pa Elizabetes ielu. Viņi ilgi stāvēja pie viņas namdurvīm, un viņa runāja, griezās, ar plecu viņam pieskardamās, stājās viņam pretī un stāstīja, suņa siksnu turēdama, gāja sunim līdzī dažus soļus, apgriezās un, otru roku viegli cilādama, runāja Labiklausītājam.

Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas (zēnu) orķestris un koris kopā ar Rīgas pilsētas 3. ģimnāzijas (meiteņu) kori gatavojas koncertam. Mēģinājumi notiek pēcpusdienās 3. ģimnāzijas telpās. Zēns mēģinājumos bieži redz Aiju, kas dzied altu, lai gan viņas māte Konstānce Bērziņa ir izcils soprāns Reitera korī. Vakarā pēc mēģinājuma viņš viņu vada mājup. Brīdi runājuši pie Aijas namdurvīm, Aija saka — viņa pavadišot puisieti līdz Skolas ielas stūrim. Pie Skolas ielas stūra Labiaudzīnāts saka — viņš pavadi-

šot Aiju atpakaļ līdz Elizabetes ielas lejgalam. Pusceļā viņa saka, lai viņš iet uz māju. Nekad viņi nemēģina apskauties vai bučoties. Vienu vakaru Aija atrauj plecu no Labiaudzinaņa pleca un, trošuārā skatīdamās, īd caur zobiem. Bet ne ar kustību viņa netiecas uz puikas pusi. Koncertā augstākā zēnu balss sāk dziesmu «Āiz upītes es uzaugu» nepareizā tonī, nojaucot meiteņu balsīm meldīņu. Aija pēc tam bar Labiaudzinaņu, kā tā varot. Zēns nolūdzas. Bet kāpēc alti sekojuši nepareizam tonim? Aija saka — tenori ir gaisa grābšļi. Istam vīrietim ir bass vai vismaz baritons. Pinčers atsperas, izslīen bārdū un skatās, kam uzrūkt. Labiaudzinaņš aprauj savu tenoru. Viņi vairs netiecas.

Pusaudzis reti kad negāja uz skolas balli (ar un bez priekšnesumiem). Pilsētā pastāvēja plašs un biezs prieka un bezdomīgas liksmības slānis, no kā varēja tapināt, ja prāts uz to nesās. Kad priekšnesumu daļa beigusies, klases izskatīgie puīši, araku un konjaku dvašodami, uznīra ballē, līdzī vezdami kairīgos tērpos tērpušās meitenes. Laiku viņi aizrautīgi dejoja. Pēc balles pusaudzī gāja līdzī lielākam puisim, kas veda mājā savu meiteni. Meitenei nemaz nelīkās piedauzīgi, ka ēnas zirgodamās iet līdzī. Taču apbrīnotāji, lai kādī. Labiaudzinaņš ballēs dejoja ar paziņām no pamatskolas. Viņam patīka būt ļaudīs. Dažreiz viņš sev vaicāja, kāpēc viņš nespēj būt emocionāls. Kā citi izdarās! Kā viņi prot ālētīes! Zēns jutās nekas. Varbūt vainīgi viņu dzimtas uzskati. Ja kāds no paziņām rīkojās kaislīgi vai atriebīgi, radi teica — tas rīkojas kā krievs. Bet viņam nēgrībējās ālētīes. Pusaudzis zināja no bērniībā lasītas literatūras, ka būt necīlam ir tikums. Prast būt ar ļaudīm ir tikums. Viņš gāja uz ballēm un dejoja ar meitenēm, kas bija ar mieru ar viņu dejojot. Dažu naktī par vienu buču viņš gāja kādai meitenei līdzī līdz Gaisa tiltam vai Āgenskalnam. Mājā viņš apvilka zīlo angļu vilnas kamzolitī un lasīja pa rīndkopai no Rusova hronikas, «Latviešu Indriķa hronikas», «Atskaņu hronikas», bet ar papīra zaldātiem vairs nespēlējās.

Dažreiz viņš mēģināja bikstīt māti — vajagot tā, ne šā. Ella teica — viņš esot norūpējīes par savu dvēseli. Salasījīes. Jā, pusaudzī interesēja dažādas reliģijas. Tās domātas tādām pašām nolūkam kā skolas balles. Luters bija pret spožo katoļu balli. Kalvīns, neuzticēdamīes Luterā plašajam vērienam, rādīja, ka pastāv nolemtība, predestinācija, kam jāpakļaujas. Skaņuplate ballē ir pre-

destinēta. Neko citu no tās nevar izdabūt kā to, kas tajā iespēlēts.

Mājā pie pusdienu galda ģimene runāja par politiku. Alfrēds Bērziņš ar savu gengu valda no Sabiedrisko lietu ministrijas. Irma viņu sauca par Vācijā apmācītu agentu. Ap viņu saradušies daudz gaišmatainu, mutīgu jaunu kungu. Draudziņi izjāj no pils, lai sodītu pagasta balamutes, kas kunga dūšā zākā pastāvošo iekārtu. Kur valdībā viena partija nomaina otru, tur valsts apmaina veļu. Dažai valstij patīk gadu desmitiem gulēt šaurās trubiņās, tās nenovelkot. Bet Andrejs teica, ka valsts maku atdot sociālistiem var būt vieglprātība. Nez ko viņi var izdarīt. No saimnieku viedokļa, sociāldemokrāti un demcentrs savos valdības posmos šķērdējuši līdzekļus gaisīgai izglītībai un sociālām lietām.

Jaunajā Baznīcas ielas dzīvoklī Ella sagādāja Kārļa Ulmaņa lielu fotogrāfiju un ierāmētai litogrāfijai otrā pusē zem otra stikla ielika Ulmaņa bildi un uzkāra virs plīša dīvāna. Viņa dievināja Ulmani kā neatkarības cīņu politiķi un viņas jaunībā neparastu cilvēku, kas necietis, ja kāds rīkojas aiz ieraduma. Pēc 1934. gada 15. maija piekārusi palielinātu Ulmaņa foto pie sienas, Ella vairāk par viņu nerunāja. Tā nu iznācis. Kaut kas beidzies. 15. maija Ulmanis nebija viņas Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības, Valkas laika un Latvijas Lauksaimniecības centrālbiedrības Ulmanis. Par vadoni uzpumpētā persona vairs nebija padsmīto gadu Ulmanis — jauns, dedzīgs vīrs, kas, atgriezies no ASV vidējiem rietumiem, saviem darbiniekiem bārstīja pieredzes atziņas, viņus izkustinot no vāckrieviskās Baltijas provinces uzskatiem.

Fricis Ansons un Andrejs sēž pie zema kāršu galdiņa. Lai zolitē būtu trešā roka, viņi pieaicina Labiaudzinātu. Kārtis neinteresē ne Frici, ne Andreju. Viņi mito mājlopus. Andrejs grib Friča brūnās teles. Fricis grib jērus no Andreja Šropšīras aitam. Abiem uz galdiņa stāv pa viskija glāzei, kas šķaidīts Valmieras cūkūdenī. Viņi neder vairāk par malku. Puika prasa, lai arī viņam dod viskija glāzi. Abi svaiņi saskatās. Fricis ielej glāzes dibenā mazliet viskija un mazliet cūkūdens. Labāk mājā nekā krogā. Še, garšo. Viņi izklaidīgi spēlē kārtis. Fricis pielīgst no Andreja arī sešus bekona sīvēnus. Klausoties puikam misējas. Viņš nomet nepareizu kārti. Divu bargu šefu sejas skatās viņā.

Viņš jutās drošs un pasargāts kopā ar māti, tēvu un

radiem. Bet par savu prātu viņam jāgādā pašam. Idejas dod virzienu izplūdušam prātam. Lai gan idejas var būt receptes, kam esošās vielas neder. Vienmēr ir aizraujoši skatīties, kā citi meklējuši, kas viņiem der. Viņš mēģināja lasīt Unamuno, ko jaunībā tulkojis Konstantīns Raudive. Bezjēgas vārdu želeja. Tulkojuma valoda palikusi gaisā starp spāņu un latviešu. Jūlija Studenta grāmatās par psiholoģiju ir daudz spriedelēts. Bet tur nevar atrast, kas īsti psihē notiek. Andreja Upīša «Pasaules literatūras vēsturē» ar pilnu muti rakstīts, runāts, mācīts, skaidrots, slavēts, pelts, bet nevar saprast, kāpēc. Nez vai literatūra vienmēr ir tik gatava, neapšaubāma un zvērīgi svarīga. Kā taisa literatūru? Lasītājs mēģināja lasīt Pētera Birkerta «Daiļradīšanas psiholoģiju». Kas par sagrabstītu penteri! Likās, kompilētājs alus kausā ar karotīti maisa neskaidru patvārī vārītu suslu. Dzīvojis ASV, bet nezina, kā ko dara!

Juzdams pašzēlas, Labiaudzīnāts mēģināja sevi šaustīt, kā lasījis par dervīšiem Jaunsudrabiņa (vai Birznieka-Upīša?) stāstos par Kaukāzu. Senkeviča romānos varonis Zbiška sevi šausta. Puika cirta sev pa pliku muguru ar tēva rītasvārku bumbuļaino jostu, atkārtoti teikdams: «*Mea culpa.*» Cik daudz vainu un grēku! Eliasa «Kailā» konversācijas vārdnīcā. Gojas cita veida kailā ar mazām vidusjūrietes rokām un kājiņām. Irma, kad satiek puiku, viņu noskata. Atsities tēvā. Piebriest ātri un nobriest vēlu. Labiaudzīnāts lietoja reliģiju, ne lai turētu sevi kārtībā, bet lai šad tad šo to nožēlotu. Taču viņš juta vajadzību pēc reliģijas, tāpat kā juta dziņas ēst, gulēt, dzimumdzīvi.

Jauniešus mācot vientulības un izolācijas sajūtas. Tādas šis pusaudzis maz juta. Viņam bija draugi un radi. Skolas brīvdzīvē viņš staigāja aktu zālē, elkoņos saķēries ar brālēnu Austrumu, ar Oļģertu Liepiņu, ar draugu no reālās klases Edgaru Valdmani. Kāds teica, ka, tā saķērušās, ejot tikai meitenes. Tiešām, pusaudzim bija vienalga, kā izturas vīrieši. It kā gaiļu fasoni būtu svarīgi. Viņš mēģināja zālē iet, elkoņos nesaķēries. Jā, tas bija citādi, it kā pieaugušāk. Bērni, kas auguši ģimenēs, kur vecākiem ir tehniskā izglītība, turas vēsāk. Humanitāri izglītotu vecāku bērni viegli lieto valodu, un viņu valodai nav tabu robežu. Daudzi no tirgoņu un namīpašnieku jauniešiem vairs nebija jauni. Viņi bija saskatījušies visādu paņēmienu, kā darīt pieaugušo blēņas. Bet dzert un

pīpēt daudzos gadījumos bija pašmocība, tieksme sevi turēt zemu, tas pats, kas daudzīt ar virvi un teikt: «*Mea culpa.*»

Eižens Auželis pameta vidusskolu, strādāja un vakaros mācījās Tautas augstskolā turpat R. p. l. ģimnāzijas telpās. Viņš šad tad svētdienā atnāca mājā pie Labiaudzina, kam patika runāt ar Auželi, jo Aužēļa domām vienmēr bija politiska pieskaņa. Liekas, viņš domāja arodbiedrību kustības veidā. Viņš katreiz ņēma paku grāmatu. Mājas puika ierakstīja Aužēļa ņemto grāmatu virsrakstus melnā kladītē un, pierakstījis datumu, deva kladīti Auželim, lai viņš parakstās. Auželis steidzīgi to darija, rūpīgi aiznesa un atnesa grāmatas un atkal parakstījies aiznesa jaunu gubu. Labiaudzina jūta prieku, ka viņu ģimenei ir ko dot. Vairāki viņa paziņas ņēma grāmatas un parakstījās melnajā kladītē, jo Ella teica, ka grāmatu neviens neuzskata par mantu. Paņem un aizmirst. Kādā jaunā dienā krupis uzrakstīja uz melnās kladītes iekšvāka: «Parazītu saraksts.» Auželis ilgāku laiku nenāca. Atkal ieradies, viņš grāmatas neatnesa, bet ņēma citas. Taču bija citādi. Viņš neņēma vis šo un to, no visa kaut ko un kaut ko par vienalga ko, bet zināja, ko viņš vēlas. Gnīda rādīja viņa parakstu zem neatdoto grāmatu virsrakstiem un datumu. Auželis vērīgi apskatīja grāmatu nosaukumus, zem kādiem viņš bija parakstījies. Tad viņš apskatīja kladīti un šķirdams ieraudzīja uzrakstu «Parazītu saraksts». Pieri saraucis, nicīgi atsvieda kladīti. Pēc laika viņš atnesa visas aizņemtās grāmatas. Draugi esot tās lasījuši. Mājas kungs kaunējās par uzrakstu «Parazītu saraksts». Kur viņš bija samācījies tādu melnsimtnieka valodu? No sliktas literatūras? No nicīgiem ļaudīm? Tādus agrāk viņš neklausījās. Bet zīmīga bija maiņa, kā Auželis vispirms ilgu laiku lasīja visu ko un kā pēkšņi zināja, ko viņš grib. Atklāsme, apskaidrība? Varbūt kāds labs skolotājs. Luterāņu mācītāji nekā neteica par atklāsmi. Ne radio, ne avīzēs par to nerunāja. Anglikāņu mācītāji par to runā. Katoļi to laikam zina kā Svētā Gara dotu žēlastību. Angļu protestanti puritāņi, kvēkeri, purinātāļi par to bieži domā.

Skola diendienā mala, mala smagu māli. Jā, latīņu valodā varēja rasties radītprīeka brīdis. Ja skolēnam izdevās latīņu dzejas teikuma tulkojums, Ģiezens tūlīt to appliecināja, likdams labāku atzīmi un īsi norādīdams, kas tulkojumā labs.

Kosmogrāfijas skolotājs, skolas inspektors Lože saka skolniekam:

— Atkal nezin.

Ikviens balsi Lāmanis pirmā solā komentē latīniski:

— *Ano rursus*. Atkal dirsā.

— Atštājiet klašes telpas.

Cara Krievijā mācījušos skolotājus izspokoja stipras rakstura īpašības. Tādi īpatņi droši vien bija arī Izglītības ministrijā. Viņi bija siksti. Modernas metodes, prieks un dažādība nāca no ļaudīm, kas radījuši «Jauno Cīruli», Strādnieku teātri, sociāldemokrātiskās skolotāju organizācijas. Isā laikā demokrātiskās Latvijas skola mainīja iedzīvotāju izturēšanos un dzīvesveidu. Skolotāji mācījās līdz ar skolniekiem. Tas par iekšpasauli. Nu par ārpusauli. Kad reālā klase fizikā mācās trīs Ņūtona likumus un gravitācijas likumu, skolēni izskatās pacilāti. Ar humanitāro klasi fizikas skolotājs Bumbērs daudz nepūlas. Tie tik un tā nekā nejdz no fiziskās pasaules. Lai viņi mēģina vismaz zināt to, kas rakstīts viņa sarakstītajā fizikas grāmatā. Cēlonis un sekas Rīgas četrdimensiju notikumu telpā: ja skolēns nezina, caur fizikas klases putekļiem uz viņa uzdevumu burtnīcu šaujas atzīme 2. Vai lai humanitārās klases audzēkņi apjauš Visumu pasaules literatūrā? Skolas direktors Jānis Lapiņš reizi nedēļā viņiem māca pasaules literatūru (J. Siļa mācību grāmata). Viņam gan bieži ir citas darīšanas, un stundas nav. Ja stunda ir, viņš lecīgs un ģeniāls pampst uz krēsla aiz katedras, stāsta literāras anekdotes, apskata skolēnus. Kad Pauls Ozols-Jākobsons nezina, kas ir Gētes mīļākā, Lapiņš viņam uzbļauj:

— Steina kundze, tu cērmes galval

Lapiņam skolas kāpnēs ejot, aiz viņa plīvo garo apakšbikšu saites, kas tiecas laukā starp īsu, šauru, melnu bikses galu un potišaugstu melnas lakādas zābaku. Tādi viņi ir uzniruši no gadsimta sākuma idejām un krievu skolas. Attīstībā traucēti bērni jau nez kurā paaudzē. Bet Lapiņa mācītā pasaules literatūra nav akadēmiska.

Nu par metafiziku. Tā ir autoritārā režīma tieksme uz goda devību: goda vārti, goda krēsli, goda raksti, glaimi. Domrakstos vēlams smērēt frāzes par mūžīgo Latviju. Latviešu valodas skolotājs Rinkužs plāj melīgu domrakstu kaudzi uz katedras un, plati smaidīdams, malēniski plati saka:

— Tad nu gan piedējuši puspēdas!

Bet komatus joprojām svaidot kā sprunguļus. Kā citādi, ja diktātos jāraksta Virzas varzas. Kā lai tiek pie precīza vienkārša paplašināta teikuma? Par sintaksi latviešu valodā nemācīja nekā.

Garajā azaida starpbrīdī skolnieki skolas ēdamistabā pirka pienu, tēju, kakao, smalkmaizes un sviestmaizes. Ēdamistabā strādāja algots personāls un audzēkņu mātes. Virtuves un ēdamistabas pārzinim, latviešu valodas skolotājam Rinkužam patika grozīties starp mātēm un fotogrāfēties viņu vidū. Valsts izcīnīšanas laikā viņas bija jaunas. Valsts pirmajos entuziasma un trūkuma gados viņas sāka dibināt ģimeni. Viņas bija dažādas izcelsmes, kas vedināja domāt par to, kas no latviešu valodas ir lietojams ikdienas komunikācijai. Latviešu valodas darbības vārdi liekas indoeiropiski bēniņi, kur kārtu kārtām samestas izlocītas un saliekas dažādu laiku atliekas. Audzēkņi pirka strīpainās smalkmaizes, kam ievārījuma un dzeltena smāķa stripas. Uniformētu skolēnu pūlis drūzmējās pieletes, aiz kuras rikojās baltos pārsvārcos ietērpušās pusmūža sievietes, katra ar savu izskatu, pieredzi un paņēmieniem.

Stalti pilsoņu puīši, runājot par savu māti, lietoja leksiku — vecene, mutere, muterīte. Labiaudzīnāts runāja daudz, ko citi runā, bet viņam negribējās savu māti saukt par veceni. Starpbrīdī strīpainās maizītes ir garšīgas. Lasot Freidu, Lāmanis izdomāja, ka viņš starpbrīdī ēdot ne strīpainās, bet spalvainās. Viņam 3. ģimnāzijā esot sirdspuķe ar pavārdu Spalvainā. Kopā ar vairākiem citiem pretī nācējām Rīgas pilsētas 3. ģimnāzijas meitenēm bijusi gluži tāda, kādu viņš noredzējis Spalvaino. Visi viņu aicināja uz nākamā skolas balli. Vai viņa ieradās strīpainā kleitā? Nebārddziņu kvartets, bet gludi skūtu, matu copju rotātu humanitārās klases audzēkņu kvartets stāvēja skolas hallē, sagaidot meiteni. Mēles izkāruši, viņi rēca «ūūū, ēēē» un šļakstīgi sita sauējā rādītājpirkstu. Dieviete Spalvainā nosarka.

Pavasārī Andrejam bija jābrauc uz Angliju, lai piedalītos «*Anglo-Baltic Produce C., Ltd.*» sēdē. Šī sabiedrība izvietoja Latvijas eksportu anġļu tirgū. Ella skubināja, un arī Andrejs domāja, ka dēls varētu braukt līdzī. Fricis Ansons ņēma līdzī savu meitu Rasu. Skolas uniforma likās ceļojumam nepiemērota. Ella gādāja pusaudzim jaunus

knikerbokerus un vieglu žokejnīcu ar pogu galvvidū. Rasa dabūja jaunu pavasara cepuri. Ātrvilciens viņus ved caur Lietuvu. Gaišzaļas birzis, lauku ceļa malā krucifikss. Mīligā Kauņa krūmiem apaugušas Nemunas krastos. Vilciēnā lietuviešu vīrieši runā par basketbolu. Kāds sēžas blakus ceļotājiem un latviski stāsta, ka nupat Kauņā 3. Eiropas basketbola meistarsacīkšu finālā lietuvieši uzvarējuši latviešus ar vienu punktu. Apkārtējie pasažieri klausās un komentē gan savā valodā, gan pa vārdam latviski. Prūsija, Vācija. Mežos sētu koku stripas aug tāpat kā Skrīveru mežos. Kā tiek Vācijā, tā Ulmaņa sekretārs Rudums jeb Cimmermanis pleš muti un stāsta anekdoti par Hitlera jauno zobenu.

— Es stāstīšu vāciski, — Rudums saka. — *Und die Scheide von Lehni Riefenstahl.*

— Kas ir *die Scheide*? — Labiaudzināts prasa Andrejam.

— Maksts, — Andrejs saka.

— Ha, ha, ha, — zēns pievienojas Ruduma smiekliem. Viņš zina, ka maksts ir sieviešu orgāns. Andrejs pašķielē uz Rudumu. Tas lielā stilā saka:

— Attīstīts zēns. Nekrīt tālu no ābeles, — un, aci piemiedzis, veras Andrejā. Tas, lūpas piepūtis, skatās pa logu laukā, kur Ansons un Rasa jau visu laiku skatās.

Vakarā Berlīnē izrādās, ka Labiaudzinātam nav guļavietas naktsvilciēnā. Ansons saka, ka puikam laikam paredzēts gulēt Ruduma gultā. Vilciēna pavadonis par piemaksu nepilngadīgajam iekārto guļvietu vagona koridorā. Nav auksts. Nakts vilciens, liekas, lido uz sliedēm. Rītam austot, var redzēt Beļģijas konusveida pakalumus, kur ļaudis lien iekšā rakt ogles. Francijas dzelzceļa luksusa vagoni ož pēc mīzālpodiem. Kalē viņi kāpj pārceļtuves kuģi un īsā laikā sasniedz Duvru. Angļu muiža Ansonam atņem «*Minox*» fotoaparātu, ko, vezdams kādam Latvijas sūtniecības darbiniekam Londonā, viņš iemetis čemodāna virsū uz drēbēm. Reklāma Latvijas rūpniecības ražojumam? Pasu policija aiztur Ansonu tirdīt, jo mazais «*Minox*» esot spiegu rīks. Rasa paliek ar viņu. Mazs, melnīgnsējs pasu ierēdnis smīnēdams groza Andreja un dēla Latvijas ārzemju pases un prasa, vai tās ir Vācijas pases. Andrejs mācās angļu valodu privātstundās pie Hunter-Blēra, bet viņam iet gausi. Viņš pamāj dēlam, lai tas atbild. Rīgas pilsētas 1. vidusskolas audzēknis visoksfordiskākajā sašutumā paskaidro, ka tās ir Latvijas pases.

Ierēdnis novēršas un viņiem pastumj viņu pases. Ik stundas vilciens uz Londonu aiziet, aizvezdams citus. Andrejs un Labiaudzīnāts gaida Ansonus. Mazliet nobijies, aizdomājies, Fricis atvainojas, ka viņš viņus aizkavējis. Nokvēpusi akmeņogļu tvaika lokomotive rauj uz Londonu. Ak, jaukā zemel! Te ir tikpat mājīgi kā aitu nograuztā Liču aplokā, kur bērni ceļoja uz birzs stūri. Liekas, šajā zemē viens otru neskauž, tikai raugās uz nagiem, lai katrs rīkotos saskaņā ar pašu izraudzītu pārstāvju dotajiem likumiem.

Nogaidījies sūtnis Zariņš viņus sagaida Londonā. Brīnums, cik veikli taksīša šoferis brauc pa pilnajām ielām! Braucējs skatās ielu krustojumā uz baltām svītrām uz asfalta un prasa, kam tās domātas. Gājējiem. Ja starptām sabrauc, cietušais no apdrošināšanas sabiedrības saņem atlīdzību. Cik? Andrejs dusmojas: neprasi muļķības! Vai tu gribi, lai tevi sabrauc? Zariņš smejas un ar plaukstu uzsīt zēna celim.

Ceļotāji apmetas viesnīcā «*Strand*». Kamēr tēvi sēž sēdēs, Londonas latvieši vadā abus jauniešus pa Londonu, visvairāk lauksaimniecības atašeja Zelmeņa sieva. Mazā restorānā paēduši azaidu, abi pusaudži nedomā, kas maksās. Zelmeņa kundze nopietni norāda, lai viņi katrs maksā savu daļu. Ak tā. Viņi te mācās, ka katrai lietai un darbībai ir sava vērtība, un, ja tu esi dzīvs cilvēks, ne sprāgoņa, tu savu rīcību apmaksā. Gidu lomu pārņem Zelmeņu padsmītgadnieks dēls un meita. Sarunās iznāk runāt par Latvijas skolas grāmatām. Jaunie Zelmeņi smejas par Latvijas autoritārā režīma tieksmi skolas grāmatās neredzēt vienu un redzēt otru, samazināt vienu un palielināt otru. Lai cik pret režīma ģekībām kritisks, Rīgas skolēns jūtas pārsteigts. Vai tiešām tas, ko viņam diendienā māca skolā, citiem var būt tik nepieņemams? Ko viņš iesāks ar to, ko viņam pakā galvā?

Viens no sūtniecības darbiniekiem vada Andreju un Labiaudzīnātu pa Londonu un tarkšļ latviski, piesīzdams mēli pie «t» skaņas. Viņam reti iznākot runāt latviski. Viņu thiešām iepriecinoth šī iespēja. Labiaudzīnāts ir sajūsmināts par tik anglisku latviešu valodas izrunu. Andrejs saka — tas sūtniecības darbinieks esot sprukstiņš. Viņš runājot tikai par zirgu skriešanām un futbolu. Kaut kur parādās sūtņa Zariņa meita Marie-Anne — ne skuķes, ne jaunavas vecumā, izstīdzējusi un bikla. Ceļotājs brīnās par dažu Londonas skolu tērpiem — meitenēm īsas

kleitiņas kā baletzēm un ceļu zeķes; puikām svītraini svārki un no spilgtiem drēbes gabaliem sadiegtas apaļas cepurītes. Zemeņu jaunieši saka — lai nebrīnās. Tās ir nabago skolu audzēkņu uniformas. Viens no skolēniem apstājas un, muti atplētis, apbrīno baltieša knikerbokerus. Baltietis nevar saprast, kāpēc trūcīgu skolu bērni tā jāērmo. Bet tā nu esot.

Pusaudzīm ir liela ēstgriba. Viesnīcas brīvās brokastīs viņš apēd auzu pārslu biezputru, žāvētu siļķi. Latvijā viņš ir pieradis, ka labs ēdiens sastopams visur lielos vairumos, no kā katrs par nelielu naudu var ņemt. Londonā ēdiens ir glīti izlikts un mērenos daudzumos, no kā var ņemt tie, kam ir nauda. Taču labāk nekā sasmalcināts, mērču saklīsterēts un bezjēdzīgi izdekorēts franču ķēķis, domā anglofilais zeņķis. Brokastīs siļķes vietā var dabūt kaut ko no gaļas, kas atlikusi no vakardienas pusdienām. Citu ritu viņš mēģina gribēt gaļu. Bet tad viņš nevarot dabūt siļķi, apteksne, degunu pacēlusi, vēsta. Ak tā. Tad labāk siļķi. Saurajās ieliņās stāv augļu pārdevēju rati. Zēns pērk gan zilas, gan zaļas vīnogas. Savu kabatas naudu viņš izdod par augļiem un apakšzemja braucieniem. Viņš prasa Andrejam avansu. Tas sūdzas, ka dēls viņam ēdot matus no galvas, — še, bet ar to jāiztiek, līdz viņš dabūs akcionāra naudu no «*Anglo-Baltic*».

Ar tūtu vīnogu ceļotājs dienu dzīvo Britu muzejā. Ak tu Dievs, kas tur ir par bagātību! Un teļādā un cūkādā iesieto grāmatu vairums! Liekas, ka anglim 1700. gadu sējumi ir tikpat ikdienišķi lietojami kā 20. gadsimta brošētie izdevumi. Te pagātne ir tuvu. Izgulējies Krasta viesnīcas platajā gultā, skatītājs dienu dzīvo Dabaszinību muzejā. Nodeva sugām. Minerālu galerija. Uz Viktorijas un Alberta muzeju viņš neiet. Pašam savi lauku māju bēniņi. Vakaru pavadījis kino, kur no pazemes paceļas skaņu verdējs vurlicers un tumsā spīd skatītāju cigarešu uguntiņas, viņš otrā dienā dodas uz Jūrniecības muzeju. Jūras braucēju rīki un kartes. Tādi Rīgā nav redzami, lai gan Latvijā daudzi laudis pazīst jūru, brauc tajā un no tās pārtiek. Jūrniecības muzejs viņam liekas simbols gribai tiekties laukā no šauras istabiņas, pašam no sevis. Tādā noskaņā viņš atklāj Zinātņu muzeju. Bērnu galerija. Te fizikā un ķīmijā kļūst interesantas. Viņš iemet acis Imperiālajā kara muzejā un saprot, ka viņa uztveres spēkiem tas ir par neaptverami. Gan skūtiem, gan bārdainiem zēniem paticis pang pang un bang.

Sūtnis Zariņš ved viesus uz Vindzoru. Pils pagalmā Labiaudzīnāts ar Andreja Vācijā pirktu filmaparātu filmē izbraukuma dalībniekus gan kopā, gan staigājot pa vienam un pāros. Sūtnis Zariņš, runādamies ar klātesošajiem, veikli prot turēties filmas acs priekšā. Atgriezies viesnīcā, filmētājs atstāj kameru uz naktsгалdiņa un dodas pusdienās. Atgriezies viņš atrod kameru uz gultas atvērtu. Filma ir melna.

Vienu ritu zēns iet uz «*Anglo-Baltic Produce Co., Ltd.*» kantori 5254, *Tooley Street, London S.E. 1*. Kāds viņu turp sūtījis ko aiznest. Ļaudis plūst viņam pretī, pa cigarešu galu izraibumotām ietnēm iedami uz darbu. Pret gājēju masu ejot pār vienu no Temzas tiltiem, viņš atskatās un redz, ka gabalu aiz viņa kāds kungs lēkādams laužas pret gājējiem un ļaudis viņu stumda. Puika sasniedz kantori. Anglis bikli saņem, ko viņš atnesis, un to reģistrē. Kungs no tilta ieskrien kantori, īsi ko vaicā kantora darbiniekam un izskrien.

Tēvs ar dēlu iet uz Tiso (*Tussaud*) kundzes vaska leļļu kabinetu. Karaļi un personas, par kuru kautiņiem jāmācās vēsturē, stāv kā Zāliša vēstures grāmatā. Par ieeju aizklātā nodalījumā jāmaksā divi pensi. Andrejs saka — tā esot spekulācija. Viņš negrib redzēt, kas tur ir. Dēls saka, lai dod viņam tos divus pensus. Viņš iet skatīties, dabūdam redzēt ko asiņainu, laikam nocirstu galvu. Par asinspudiņu ekstrā.

Sūtnis Zariņš ved Latvijas viesus uz Londonas zvērudārzu. Lai viesi apskata sevi? Zvērus aizliegts barot. Bet «*Anglo-Baltic*» dividendes viņi dabūja. Rasa piekūst, un Ansonam apņik staigāt. Vai nu zvērudārzā, vai pie tā ir dzīvžogu veidots labirints. Ja neatrod izeju, jāmaksā penss, lai tiktu pa vārtiņiem laukā. Zariņš, gausi staigādams, brilli zibinādams un ar kādu runādams, izstaigā cauri labirintam, kā laikam daudzreiz darijis. Andrejs noskaišas, meklējot izeju. Dēls ar asiņojošu sirdi samaksā pensu un iziet pie citiem izbraukuma dalībniekiem. Tēvs ierodas, kad tie gatavojas doties atceļā. Dēls viņam prasa:

— Vai tu atradi izeju?

— Nē, samaksāju pensu.

Viesnīcas priekštelpā zēns nopērk paciņu «*Player*» cigarešu, lai vestu klasesbiedriem. Tas ir, viņš paprasa paciņu, to iebāž kabatā un dodas uz kāpnēm, lai ietu uz istabu. Daudzie iespaidi noslogojuši domāt nevingrinātu prātu. Priekštelpā vienmēr stāvošais viesnīcas izsūtāmais

zēns viņu panāk kāpņu pakājē un, vienu uzaci pacēlis, skānā balsī prasa tapenī, divus penijus par cigarešu paciņu. Jā, kā tad. Labiaudzīnāts samaksā un atvainojas, jūzdamies aizmāršīgs slaists.

Viņam salūst bārdas ziepju putojamā birste. Ne nu viņam bārda diktī aug, taču šad tad tā skujama. Izgājis no viesnīcas, viņš dodas tā paša nama veikalā un, aplūkojis āpša saru birstes, norāda uz vienu.

— Sešdesmit šiliņu, — pārdevējs lietišķi saka.

— Sešdesmit šiliņu? Sešdesmit šiliņu! — Labiaudzīnāts nesavaldīgi iesaucas. — Par bārdas ziepju birsti!

Izsmieklis rotājas viņa labi veidotajās provincīālā lūpās. Pārdevējs, kalsns kungs ar brilli un matu cekulu, rauc pieri, apskatīdams neapmierināto it kā pircēju, it kā šust gribētāju. Viņš dodas pie kolēģa pie veikala kases, liecas un tam ko stāsta, vairākkārt atskatīdamies uz pircēju. Izbrīnā, pārsteigumā, jaunas valsts sociālā sašutumā augstu kājas celdams, ceļotājs iziet no veikala, atstādams pārdevēju brīnāmies, kāpēc tik liela brēka par sešdesmit šiliņu āpša saru birsti.

Tēvs un dēls iet uz Tornī skatīt vēsturi, tas ir, ziepes, kādas nemitīgi gadās valdniekiem. Vecā cietokšņa viduskambarī izlikta kroņa kustamā manta — kroņi, dārgakmeņi. Apkārtējos kambaros glabājas riki, ar ko manta aizstāvēta un vairota: spīdzināmās ierīces un cilvēka dzīvības atņemšanai vajadzīgie darbarīki. Protams, kontinenta iedzīvotājiem šajā ziņā ir vairāk izdomas. «Grāmatu Drauga» izdotajā Pasaules vēsturē redzams, kā divi vīri, aiz kājām kokā pakāruši cilvēku, zāgē tā stakli. Atkal saulainā gaisā izejot uz Torņa tilta, Labiaudzīnāts atviegloti ieelpo, un liekas, ka Andrejs iztaisno kūkumu, kas iemeties viņa ducīgajā augumā.

Ne uz Kenterberiju viņi jāļ pa *aprille* lietutiņu, kā sākas Čosera dzejas stāsti, bet kvēpaina lokomotīve viņus ved noslēguma ceļā uz Duvru. Atkal viņi ir uz prāmja, atskatoties uz Anglijas krīta klintīm. Vilciens viņus gludi lidina pa kontinenta sliedēm. Piensaimnieku savienības direktors, Andrejs un Labiaudzīnāts restorāna vagonā ēd ceptu pleksti. Piensaimnieks pēkšņi nomet dakšiņu, sacīdams, ka plekste esot veca. Andrejs vilcinoties saka — viņš gan nekādas vainas nemanot. Pusaudzis tūlīt noliek dakšiņu un atstumj šķīvi. Viņa jutekļi nav teikuši, ka plekstei vaina. Bet, ja kāds to saka, viņš klausā. Piensaimnieks

pasmīn. Andrejs drūmi paskatās dēlā, kā viņš skatījās Ellā, kad tā par tālu bija ielaidusi atvases aklās zarnas iekaisumu.

Rudums vedina runāt par ideāliem un literatūru. Britu muzejā guvis apliecinājumu savām sajūtām, Labiaudzīnāts saka, ka Latvijā patlaban modē esošie romāni — Bromfilda «Lieti nāk», Kronina «Citadele», Mičelas «Vējiem līdzī», Remarka «Trīs draugi» — ir uzputināta bariņa, lai lasītāji būtu aizņemti, ieņemot daudz vārdu. Rudums krekšķinādams paglūn sānis un saka, ka Labiaudzīnāts esot vērīgs zēns, bet lai viņš esot piesardzīgs savos spriedumos. Zēns ieminas Rudumam, ka dažs Anglijas latvietis apšaubā, vai Izglītības ministrijas apstiprinātās Latvijas ģimnāziju skolas grāmatas der Rietumpasaules mācību līmenim. Rudums nešaubīgi atbild, ka daudzi vēl nesaprot vienotās Latvijas valdības centienus. Par visiem ir domāts. Vajadzīga pacietība. Viņi gādājot, lai jaunās paaudzes skatiens varētu būt gaišs. Viņi? Kas tie — viņi? Viņi — un basta. Ne kāda vēlēta Saeimas komisija, bet «viņi».

Berlīnē ir vairākas stundas laika līdz vilcienam uz ziemeļaustrumiem. Andrejs grib pirkt filmu aparāta filmas. Viņi iet pa svarīgu namu apņemtu ielu un ieiet nelielā foto un filmu piederumu veikalā. Veikalnieks atceras Andreju, kas te jau pircis filmas. Ak šoreiz ceļā no Anglijas? Cik filmu vajadzēs? Tik daudz? Veikalnieks pētīgi ielūkojas pircējā.

Veikalā ienāk hūte, lietusmētēlis, kungs. Viņš skatās veikalniekā, ar galvas vēzienu norādīdams uz pircējiem: kas tie tādi? Veikalnieks skumji saka:

— Latvieši, pa ceļam no Anglijas.

Abi vāci skumji sasmaidās: latvieši un Anglija.

Labiaudzīnāts to nesaprot. Viņš jūtas možs un darbīgs. Tievā meitene Rasa ceļojuma laikā ir izdēdējusi kaulaina. Zēna prātam it kā būtu noņemts svars — ieražu un gatavu domu svars. Viņš jūt, ka varētu sākt no gala. Jā viņš spētu domāt angļu veidā, viņš būtu drošs pret mōdēm un manierēm. Ar angļu veidu viņam nav jāiztaisās. Ja viņš rikojas savas bērniības un angliskas izglītības veidā, viņam viņa rīcība nebūs jānožēlo. Viņam tad ir *common sense* bremzes, un viņš ir brīvs, lai darītu, ko viņš starp citiem ļaudīm grib ar sevi darīt.

Ko nu daudz viņš varēja darīt. Skolā Aleksandram Kalniņam pārdeva «*Player*» kastīti. Jaunieši ar nikotīna dzel-

teniem pirkstiem pīpēja cigaretes zili piepīpētajā skolas apakštāva atejā un slavēja — esot svaīga tabaka. Rīgā pērkamās angļu cigaretes esot sastāvējušās. Angļu valodas stundā Leja šņāca Labiaudzīnātam:

— Ak tu atkal nevari atstāstīt! Vai tad tev jāzina! Tu taču biji Anglijā! Uzraksti, ja nezini stāstīt.

Jā, uzrakstīt varēja. Sis skolnieks īstenībā domāja tikai rakstot. Runājot viņš bija izklaidīgs, vairāk domājot par sajūtām, kādas skrien starp viņu un sarunas partneri, nekā par valodu.

«Bekona Eksporta» akcionāru pilnsapulce atkal ievēlēja Andreju par direktoru rīkotāju nākamajam darbības posmam. Dēls prasīja, vai sapulce viņu varēja arī neievēlēt. Andrejs nekavējoties atbildēja, ka diez vai tas varētu notikt. Akcionāriem pašiem nav nekas sakāms. Viņi apstiprina to, kas ir izlemts.

— Mēs esam tikpat kā valsts uzņēmums, — viņš teica.

Dēls satrūkās, jo tāda tēva izteikta griezās pretī tam, ko viņi ģimenē bija runājuši 20. gados un 30. gadu sākumā. Toreiz Andrejs domāja, kā domā kooperators. Tagad viņš jutās ne organizācijas dalībnieks, bet iecelts valsts rīks, atbildīgs visaugstākajam. Ne Dievam, bet valdītāju tradīcijai, kādu to te saprata, un valdībai, kam vajadzīgi saimnieciski uzņēmumi. Viņa valoda bija citāda nekā 1931. gadā, kad viņu no Zemnieku savienības saraksta ievēlēja Saeimā. Ella toreiz viņu niecināja, ka palicis kandidātos, lai arī ievēlēts. Birznieka kandidāts. Andrejs teica, ka tomēr šis tas viņam Saeimā esot darāms. Vismaz jāiet atrādīties valsts prezidentam. Toreiz viņš prata kalpot. Tagad viņš domāja, ka viņam jāvada. Katrs šejienes iedzīvotājs sevī nesa lielību no visiem Baltijas iekarotājiem, kāriību no visiem izmantotājiem.

Pieaugušie raizējās par politiskajiem notikumiem. Viņu zemei liktenīgi notikumi 1939. gada rudenī nāca viens aiz otra. 23. augustā vāci un krievi parakstīja neuzbrukšanas līgumu, slepenā klauzulā savā starpā sadalot Poliju un Baltiju. 1. septembrī vāci iebruka Polijā. 17. septembrī krievi iegāja Polijā no austrumu puses. 30. novembrī krievi iebruka Somijā.

Andrejs teica — viņa nākamais ceļojums būšot uz ASV. Dēls teica, lai viņu ņem līdzī. Nē, tas iznākot par dārgu. Bez tam viņiem, pasažieriem, būšot slepens uzdevums. Kaut kas vērtīgs jāved uz ASV, varbūt pat zelts. To veik-

šot bruņoti saimniecības darbinieki, aizsargi. Katram būšot pistole līdzī. Tā viņi runāja un slepenojās, kamēr zelts bija pārvests bez viņiem.

Andrejs pārcēlās dzīvot atsevišķi divās mēbelētās istabās Miera ielā. Ella teica — grāmatas lai viņš neņem līdzi. Tās vajadzīgas bērnu izglītībai. Andrejs sasaiņoja tikai Kurzemes vēsturi, lauksaimniecības grāmatas un no rakstāmgalda atvilktnes izņēma savu Trīszvaigžņu ordeni. Ella tūlīt izīrēja Andreja kabinetu un lielo viesistabu ar mēbelēm vecpūsim, korporelim, valsts iestādes ierēdnim. Andrejs sūtīja Ellai iztikas naudu par Ventu. Viņi joprojām varēja vasaru dzīvot Ropažos.

Iebraucis no Ropažiem Rīgā, dēls gāja pie tēva uz darbu, lai iekasētu kabatas naudu un skolas naudu. Labi audzinātam ieejot kabinetā, Andrejs piecēlās aiz sava rakstāmgalda. Priekšistabā sēdēja mašīnrakstītājas un sevišķu uzdevumu ierēdnis, jauns puisis Stabulis, nesen beidzis R. p. I. ģimnāziju. Tad laikam Stabulis tagad dabū ārzemju markas, ko līdz šim dabūja direktora dēls. Slikti audzināts izsprūdiņa, ka ģimenei nekas netiekot; Andrejs visu izlietojot pats. Tēvs drūmi un lietišķi teica, vai Labi audzināts gribētu šo vakaru pavadīt ar viņu. Kāpēc ne, dēls pārsteigts atbildēja. Andrejs pēcpusdienā ar zilo nešu ieradās Baznīcas ielā. Jauna dāma sēdēja viņam blakus, saucoties Meta. Viņai mājā esot meitiņa Vineta. Viņi trijatā tagad braukšot uz restorānu ēst un pēc tam varbūt mazliet kur padejot. Uzrunājot Andreju, Meta arvien viņu dēvēja par direktora kungu. Viņi sāka naktsklubā «Korso» un pārcēlās uz Baložkrogu. Ģimnāzists uniformā dejoja ar Metu pie «*Liebling, du bist so zauberhaft, du stinkst nach Kräuttabak*» skaņām. Andrejs sēdēja pie galdiņa un vērigi viņus pētīja. Kad deja beidzās un dejojāji šķidri aplaudēja, Andrejs cēlās, ar elkonī pastūma dēlu nost un nopietni teica, ka nākamo deju viņš dejošot ar Metu.

Stāstot mātei par izbraukumu, dēls teica, ka viņš pārmetis tēvam, ka ģimenei maz tiek no līdz šim kopīgā darbā gūtajiem līdzekļiem. Ella teica — to teikt neesot bijis pareizi. Bet viņa neteica, kāpēc, tikai saknieba lūpas krievu romānu stilā.

Reizi divās nedēļās Ella brauca uz Rīgu, lai tīrītu Baznīcas ielas dzīvokli. Pusaudzis pēcpusdienā sēdēja Ropažu stacijā uz sola, gaidīdams Ellu atbraucam, lai ar riteni palīdzētu iepirkumus nogādāt mājā. Ella neatbrauca ar to vilcienu. Bet viena no bodnieka Bizdēna četrām meitām,

ar vilcienu atbraukusi, uzrunāja viņu, lai palīdzot aiznest saiņus tepat pāri ceļam uz tēva veikalu. Viņai esot vārds Velta, bet visi saucot par Fuksi. Dažus saiņus viņa lika uznest savā augšstāva istabā. Par to viņa atnesa krūzi piena, ko viņas māte bodniece nupat esot slaukusi. Velta strādājot Rīgā un katru rītu braucot ar vilcienu uz darbu. Viņai esot tā ap divdesmit gadu. Viņi varētu šad tad ar riteņiem kopā izbraukt pa meža ceļiem. Vienai braukt viņai esot garlaicīgi.

Svētdienas rītā Labiaudzināts sien makšķeri pie velosipēda stangas un Velta un viņš brauc uz Tumšupi. Veltai negribas makšķerēt. Nolikuši riteņus, viņi staigā gar upi. Veltai patīk runāt par sevi, par darbu, par māju. Viņa zina izteicienus, kādus var teikt katrā sarunas vietā: «Es zinu, šie vārdi tev nenāk no sirds», «Es tevi mīlu kā ceptu pīli». Tas skan kā no vieglās skatuves. Viņa arī ir viegla: kalsni, gari locekļi. Atlaidusies pļavā, viņa snauž, kamēr Labiaudzināts makšķerē. Pēc laika viņa ir novilkusi blūzi un noņēmusi raibu riteņbraucējas krūšturi. Pusaudzis prasa, kāda sajūta viņai ir ar tik lielām krūšu kārpām. Viņam esot mazākas. Fuksis atbild — tas esot zvans uz apakšstāvu. Viņš piespiež pogu. Fuksis tiksmīgi noskurinās un saka — tas zvans ne katreiz darbojas. Viņa prasa, kāpēc viņa māte neiepērkas Bizdēna veikalā, bet iet pāri šosejai uz Stendera veikalu. Puika atbild, ka viņu ģimene ir pieradusi pie konsuma veikaliem. Stendera veikals cenšoties būt konsumisks. Bizdēna veikals esot sīkbode. Fuksis brīdi nekā nesaka. Tad viņa saka, ka Labiaudzināta māte ir resna. Kad viņa māte brauc ar riteņiem, var redzēt viņas resnos ikrus. Lai ir, un lai redz. Māte ir māte.

Šķiršanās prāvā, cik Labiaudzināts saprata no Ellas runām ar draudzenēm, Irmu un citiem radiem, viņa liegusi atļauju šķirties, kā viņa teica, Ventas dēļ. Kas precēšot šķirtenes meitu. Andrejs par šķiršanās iemeslu teicis, ka Ella nepilda sievas pienākumus, neiet ar viņu gultā. Ellas pretargumenti: Andrejs sasities kopā ar bijušo bārdāmu Metu, kam bijusi veneriska slimība. Tādos apstākļos Ella neielaižas miesīgos sakaros. Tad, uz Ellas gultas malas sēdēdami un tēju dzerdami, sievieti bija izgudrojuši, ko teikt. Tiesa lietu atlika. Atnākusi no tiesas, Ella pat nemetās gultā un neraudāja. Sēdējama Baznīcas ielas dzīvoklī pie loga, viņa tukši raudzījās laukā uz Stabu ielu. Iedama gar savu gultu, viņa ļāva iespēra.

Bet vasara Ropažos. Pridis, darba vietas sūtīts, bijis

Igaunijā un atgriezies ar igauņu alkohola un smēķu čemodānu. Viņiem esot labāks nekā mūsu monopolam. Viņš nes pudeles un paciņas rādīt kaimiņiem. Kaimiņi un paziņas garšo dzeramos un tabaku. Un cik lēti tie tur maksājot! Igauni prot dzīvot. Rusovs savā hronikā rakstījis par Hāriju un Viriju. Nez kur tās vietas ir, vai tālu aiz vārtiem uz Krieviju — no Narvas? Bet Harju un Viru dzeramie un tabaka ir labi, to saka visi, kas Ropažos tos garšo.

Pievakarē Labiaudzināts redz, ka Andreja zilais firmas auto apdomīgā gaitā aizbrauc pa Vidzemes šoseju uz Siguldas pusi. No Baložu kroga ceļā uz Raganas krogu. Direktora kungu tur pazīst un laipni uzņems. Servēs pārsteigumu. Andrejs grib justies ērti, dzīvot priecīgi un ērti. Viņš grib, ko var atļauties. Lai nestājas viņa laimei ceļā.

Kas nu stājas ceļā. Ella arī atpūtās. Viņa šuva sienas segu, minēja krustvārdu miklas, lasīja romānus; ravēja puķu dobes ap māju, gatavoja trīs ēdiena reizes dienā dēlam, sev un Ventai.

Labiaudzināts ar Fuksi dejo Ropažu zaļumballē. Ropažnieki saka — viņi labi saderot kopā: Sūdums ar Bezdienu. Rīta gaismā gar atmatas ežu un dzelzceļa sliedēm no balles mājup ejot, abi bučojas. Velta māc lietpratīgi bučoties. Viņa māca, kā jāliek lūpas. Viņas mute nemitīgi runā žirgtas blēņas. Klibais Brinkmanis viņai kratot sirdi. Dažreiz viņš viņai raudulīgi sakot: «Tu nemaz nezini, kas es esmu.» Brinkmanis mācījās gadu jaunākā klasē tajā pašā Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā — bāls, allaž tumši ģērbies pūsis ar kaulu tuberkulozes maitātu kāju. Viņš nedejoja, nesportoja, bet ar viņu varēja runāt par politiku. Ak tad viņš iekēries Fuksī. Pētot Labiaudzinātu, Velta, galvu piešķiebusi, saka, ka Brinkmanis varētu būt komunisti. Komunisti? Kas par to. Ja sabiedrībā ir apstākļi, kas rada komunistus, tad viņiem vajag savu balsi. Labiaudzināts sludina, ka valstij vajadzētu dot visiem komunistiem brīvu videjo un augstskolas izglītību, lai viņiem iziet sektantisms. Labāk atklāta komunistu partija nekā pagrīde. Fuksis viņu kutina un pati smejas.

Velta saka, kā Labiaudzinātam varot patikt tik daudz laika pavadīt uz basketu grīdas. Tiešām, turp steigties vienmēr ir laiks. Viņš var bez noguruma spēlēt stundu, divas stundas. Mest tālos, mest ākus, blaut zem groza, mānīt, spert soli un mest. Jaunais Stenders ar gariem pirkstiem uzgriež tālo un, savu vēderiņu nesdams, stei-

dzas zem groza, lai tvertu atlekušu bumbu. Dažam spēlētājam krekla stūris arvien laukā no basketa biksēm, tā laikam līdz senioru līgai. Bumba bunkšņ pret grīdas dēļiem, groza tikliņš švīkst.

Ivanovam tēvs ir krievs, māte latviete. Basketbolu spēlējot, viņa garās rokas vijīgi cilā bumbu. Ballē labas šķirnes dzeramais viegli apmiglo viņa samtainās acis. Neizsakāmi salda un mīlīga meita viņam karājas pie pleca, taču arī laikam rietumizētu krievu atvase. Kā viņi nododas aizmirstībai! Tad jau Fuksis ir zaļacaina ziemeļu kaķene. Dūsmās sprēgādama, viņa stāsta un rāda, kā viens no mazākiem šefiem viņai darbā ķēris pie miesas. Zīdiete zobārste urbj zobus tā, ka sāp. Bet lētāk. Labiaudzīnāts labprāt klausās. Viņš arī joprojām ir it kā bezrūpīgs. Ar Andreja maksāto Ventas naudu un īrnieka maksāto īri viņu daļģimene joprojām dzīvo drošības pakājē. Ja viņam neuznāk uzpūtība vai nekā sajūta, draugi no viņa gūst mieru, skaidrību, priecīgu tieksmi darboties. Pēc balles viņš sev jautā: vai es biju lielīgs? Vai es plātījos? Vai es darīju, ko nevajadzēja darīt? Dažreiz atbilde ir «jā», un viņš mirkli par sevi skumst.

Viņš vairs nav tik pašāvīgs kā tad, kad ģimene dzīvoja kopā. Viņam gribas vētrainu draugu pulku, kas nav mierā ar to, kas ir. Kas rīta lūgšanā pārtrauc mācītāju, prasot jautājumus par dzīvi un par mākslu, par — vienalga ko. Un, kad mācītājs aizkustināts viņiem atbild, viņi asprātīgi viņu aplūšina un, acīm mirdzot, dodas uz klasi, lai mācītos tikai to, kas der jaunajai pasaulei, viņu pasaulei. Reliģijas skolotāju Bertramū Fedderu aplūsināt gan nav jēgas. Viņš ir interesantāks par viņiem.

Pusaudzī jautas hernhūtiešu tradīcija ar daudz lasītu lubu literatūru. Viņš sāk pazīt sajūtas, ko agrāk nav zinājis: apvainoties un salabt. Mēģināt izdibināt, ko citi par tevi domā. Viņš darbojas ar desmit jautājumiem žurnālā, uz kuriem atbildot noskaidrojas, vai lasītājs ir izcila, viduvēja vai mazvērtīga persona, labs vai slikts laulis. Viņam patīk skumt. Ne gremdēties melanholijā, bet skābt. Ja kāds tad viņu nosauc par miglas mērkaķi, viņš sāpīgi smaids. Morgana «Avots». Kas bērībā tramdīts, vēlāk nespēj sev dot pavēles. Viņš ir nekustīgs, slinks. Turpat blakus dzīvo Venta, kas varētu biežāk viņu saukt par miglas mērkaķi. Viņa sēž pie sava galda un it kā mācās. Puszābaķeļi kājā, pagari vilnas brunči un divas bizes uz jakas muguras. Viņa neko daudz nedrīkst teikt pret mājas

favorītu. Ella savu meitu tur stingri. Dažreiz Ella saviļņotā balsī saka, ka viņa nemākot savu sirdi izrādīt kā romāna varone. Lai skatoties uz viņas darbiem. Darbi ir visādi. Dienišķā barokā prese atradina no gribas domāt politiski un eksakti. Pietiek, ja glaimo valstij. Ģimenes valoda kļūst strupa. Zēns nīst matemātiku. Viņam neveicas ķīmija, fizika.

Skolā katru dienu ir pa angļu valodas stundai un vēl viena stunda nedēļā — Anglijas vēsture angļiski. Daudzie angļu valodas skolotāji mainās. Vidriķis ir garš, bāls, jauns. Viņam esot bijusi tuberkuloze. Viņš esot kreiss. Viņam nav nekādas teikšanas. Viņš neko nesaka, tikai māca angļu valodu.

«Druvas» prese radina skolēnus neskatīt tālāk par vārdu: ja vārds ir piesaukts, ja vārds ir lasāms pareizajā presē, tas ir galīgs. Ja vārdu zina, nav svarīgi, kas tas ir, ko tas apzīmē. Krustvārdu mīklu kultūra. Ieraksta pareizo vārdu, un atrisināts. Barbariski apzeltītas grāmatas pēdējos gados saradušās mājas bibliotēkā. Nežēlastībā kritušiem mute ciet. Žēlastībā esošiem zelts un telāda. Andrejs aizvākdamies tās neņēma līdzī. Gulbja apgāds izdevis Vidriķa tulkojumu — Aleksisa Karela (*Alexis Carrel*, Francijā dzimis amerikāņu ārsts un biologs) grāmatu «Nepazīstamais cilvēks». Zēns sāk to lasīt, domādams, ka tas ir kriminālromāns. Ak tur ir par dzīvību, par cilvēka gara fizioloģisko pamatu? Briesmīgi saistoši. Tulkotājs gan labāk varēja lietot virsrakstu «Nepazītais cilvēks». Bet šim lasītājam pietiek, ja viņš apmēram apjauš, kas ir grāmatā. Atziņai viņam ir maz jaudas. Strēlnieku dārza bērnu stūrītis ir tālu aiz muguras. Pēc četrpadsmit punktiem taisīts Vudro Vilsona bērns tagad spēlē basketbolu, stāv ballē pie sienas un šad tad dejo, min krustvārdu mīklas. Itāliešu arhitekts, 1699—1781. Četri burti: otrs u, ceturtais a. Meklēt konversācijas vārdnīcā: au, bu, cu, du, eu, fu — Fuga. Sad tad viņam uznāk melnais. Tad viņš neskuji bārdu un lasa amerikāņu žurnālista Edgara Raisa Barovsa (*Burroughs*) («Tarzanu» vairākās daļās, ko no kāda aizņēmiem un nav atdevis. Melnajos posmos viņš vēlas būt pamatskolā: pasargāts, savs, spējīgs domāt, darīt. Dažreiz viņš grimst varas un mantas sapņos: viņš ir politiķis, kas rosina reformas; pilsdrupu pagrabā viņš atrod pergamentu bibliotēku. Taču īstenībā viņš arvien vairāk dzīvo vidusšķiras ikdienu: kurpes, bikses, skolas uniformas svārkī, trīs ēdiena reizes un rūgumpoda sapņi.

No īrnieka var noskatīties, kā dzīvot ērti. Tupeles, ar ko iet uz vannu. Frotē palags, uz kā sēdēt pēc vannas. Dvielis, ko uzsegt uz galvas, čikstošās krūtīs ieelpojot tvaikus. Skatīties pa logu. Arī Ella prata skatīties pa logu. Viņa spēja labi novērot, kas notiek. Ja līdz tam tiek. Tikamāk ir iegāzties gultā un «domāt»: sajūtas un domu fragmentus laist caur smadzenēm un sajūtu labirintā varbūt nonākt pie slēdziena, ko varbūt iespējams pārvērst gribā. Krievu rakstnieku romānos tā darīja krievi. Krievi laikam ir pret bailēm negatava sabiedrība. Kad put laulība, tad ir kā krievu impērijā: nedrošība, bailes. Ella bikstija Ventu bailēs, ka tas, ko dara, var neizdoties. Krievi pret bailēm turas ar bravūru, alkoholu, skumību. Ella šad tad strādāja «Zemnieku Domās». Viņa nesa no darba mājā zīmuļus, dzēšamās gumijas, papīru, rakstāmās spalvas. Tie esot bojāti, tik un tā prom metami. Ciepdama viņa spītēja: ko tu man padarīsi. Es tomēr pastāvu.

Labiaudzīnātam nenāk prātā prasīt bezjēdzīgus bezmērķa, bezatbildes jautājumus: kāpēc pasaule eksistē, un kāpēc ir kaut kas, nevis nekas. Tāpat viņu neinteresē vaicāt: kāpēc viņš ir tieši šajā laikā un vietā. Dažreiz gan viņš domā, kā un kāds viņš ir šajā laikā un vietā, kur viņš dzīvo. Ko tas dažam nozīmē, ka viņš aizņem vietu telpā. Kā lai viņš spēj labāk sevi redzēt, lai viņš zina, kā viņš attiecas pret citiem? Sevi apjaust ir grūti. No kāda redzes punkta lai to dara? Var sākt ar to, ka viņš jūt pats sevi. Viņš redz, ka daudzi pat nedomā, ka būtu vajadzība redzēt sevi. Dažam no viņa paziņām ir kontrolorgāns, kas rīkojoties liek redzēt sevi, ko un kā viņš dara. Bet šajā sabiedrībā vairs neviens nerunā, kāpēc viņi dara to, ko dara.

Slūd. Divdesmitajos gados uzpildīta, sabiedrības morālā baterija sāk dzist. Jau tās patriotisku ieganstu ballītes skolā vai ik sestdienas. Viņš ilgojas pēc politiska darba, kur izteikt savus uzskatus un tos pārvērst rīcībā, spēlējot politisko spēli saskaņā ar kopīgi norunātiem noteikumiem. Tādu iespēju nav. Mazpulkos? Ella saka — ko viņš, laucinieku atvase, spēlēšoties ģimenes dārziņā? Skautos? Tur viņš spēlēšot indiāņus, mācīšoties nīst ārzemniekus un meklēt spieģus. Lai viņš labāk stājoties sporta biedrībā un spēlējot basketbolu. Viņa laikam bija runājusi ar dāmām, ka pusaudzim «vai katru nakti gulta slapja». Viktoriāņu patentlīdzeklis pret seksa domām — Kneipa ūdens kūres — rīvēties ar rupju, mitru dvieļi — jaunajiem zvē-

riem diez vai vairs līdz. Lai noskrienas pa basketbola laukumu. Viņam likās divaini ziemā tik daudz laika veltīt sportam. Bet, ja pati māte to ierosina, to var darīt.

Auželis ne vien minēja krustvārdu miklas un tās sastādīja, bet arī bija mācījies basketbola tiesnešaursos un ieguvis tiesneša licenci. Viņš aizveda Labiaudzinātu uz Dzelzceļnieku biedrības basketbola treniņiem Sporta namā. Treneris iedeva anketu, un vidusskolnieks to izpildīja. Viņu uzņēma Dzelzceļnieku sporta biedrībā. Treniņi divas pēcpusdienas nedēļā. Svētdienās Sporta namā jau no rīta trīs laukumos trīs zemāko līgu spēles. Drīz viņš spēlēja trešās līgas komandā. Iespēja pēcpusdienā iziet no mājas un starp dažādiem ļaudīm mētāt bumbu bija lieliska. Treneris, laiku viņu vērojis, teica, ka jaunieša stiprajām kājām piemērotākais sporta veids būtu treka divritenis vai svaru celšana. Bet lai jau rikšo pa laukumu un sedz pretinieku. Viņš gan par maz piespēlējot, tikai metot pa grozu, treneris teica savā augstajā, spalģajā balsī. Lūk, tā, jāpiespēlē, viņš rādīja, skatoties spēlētājā. Trenerim ir mierīgas acis, lai cik piekusušas. Viņš dažu nakti pārguļot ģērbtuvē, lai no rīta dotos uz darbu. Gan viņš, gan iestādījums «Sporta biedrība» pārvērtā visdažādākos ļaudis par sportistiem. Noļucis čālis ar hūti uz acs atnāk uz treniņu, un ģērbtuvē lunkans puisis izlobās no drēbēm. Viņš divas stundas skrien, piespēlē, saņem piespēles un met. Pēc mēneša treniņa viņš brīvi rikojas laukumā skatītāju priekšā, lai cik bijis neveikls un kautrīgs, priekšpilsētā solījis pa purnu katram, kas uz viņu ciešāk paskatās. Dažs atnāk uz treniņu ar kuplu matu copi un atrod, ka kuplie mati traucē dušoties. Viņš matus nogriež īsus. Divi jauni Latvijas krievi ģērbtuvē noģērbj savas ielāpainās, noļepušās drēbes, uzvelk Dzelzceļnieku biedrības krekliņu un īsas basketbola bikses, un viņu it kā no plastā veidotie, bālie locekļi veikli skraida pa laukumu. Mātes dēls dažreiz nez kāpēc spēlē asi — sīt pretiniekam pa rokām, grūsta, rauj aiz drēbēm. Tiesnesis pieiet pie Labiaudzināta un saka:

— Ja jūs spēlēsīt rupji, es jūs nodzīšu no laukuma.

Zēns nokaunas. Kas viņam liek aizskart citus? Varbūt nelāga dzimtas īpašība. Viņiem patīk otram pieķert jūtīgā vietā. Kad pieķer pašam, tad dikti skumst.

Kad spēle acīm redzami zaudēta, viņš kļūst nihilistisks. Komandas kolēģis Zvirbulis — pieaudzis vīrietis — ar darba aizpampušām acīm viņam uzsmaida un saka:

— Turies. Gan būs labi.

Kad viņš ir slinks segt pretinieka spēlētāju, žiglais kolēģis Bite saka, lai viņš sedz labāk. Komandas kolēģis Pinnis vienmēr tiek cauri zem pretinieka groza ne kaujoties vai grūstoties, bet izvairoties un istā brīdī koncentrējoties. Atliek tikai viņam piespēlēt bumbu.

Pirmdienā vidusskolnieks skolā lasa «Sporta Pasaulē», cik punktus viņš svētdien iemetis. Viņš zina, ka to lasa arī klases sportiskie puisi, kas spēlē pirmajā līgā un virslīgā. Viņam brīnums, kā ar tik niecīgām spējām, kādas viņam ir sportā, tomēr var ko izdarīt, ja dara. Iedūšojies viņš vairs nepakļaujas sportisko klasesbiedru pārākai gaisotnei. Viņš pat ir ar mieru kauties ar garo Šulcu, kad situācija pie tā novedusi, lai gan Šulcs ir vismaz divas galvas par viņu garāks. Klasesbiedri jauš sensāciju un sanāk apkārt skatīties. Sulcs rāmi atgaiņājas. Kad tas kļūst netikami, viņš pamāj Rojam, lai tas nokārto. Roja, kā Labiaudzināta klasesbiedrs pamatskolā Rojaks tagad saucas, trenējas boksu arodbiedrību boksa treniņos. Viņš sit divus taisnos pa Labiaudzināta deniņiem. Tam galva apmiglojas, un viņš sašļūk, kā jau tas notika pamatskolā. Skatītāji izklist. Zaudētājs raud. Liepiņš viņam uzpakšina uz pleca un saka — nekas ļauns nav noticis. Solabiedrs Georgs Ozols pieceļ sakauto un saka, lai viņš labāk ejot zālē staigāt.

Labiaudzināts uzzina, ka Aija Bērziņa vasarā peldoties noslikusi.

1939. gada rudenī Latvijā un laikam visā Baltijā bija kluss un sasmacis politiskais gaiss. Baltvāci sāka runāt par izceļošanu. Angļu valodas un literatūras skolotājs, jauns latviešu izcelsmes amerikānis, vārdā Zoltners, klase prasīja par izceļotājiem, tos dēvēdams par emigrantiem. Skolēni skaidroja Zoltneram, kā bija lasījuši vietējā presē: Latvijas vācieši repatriējas, atgriežas uz Vāciju, nevis emigrē. Viņu senči te ienāca kā iekarotāji un izmantotāji. Zoltners ļoti uzjautrinājās par tādu iedzimtā grēka izpratni. No vācu vidusskolas pārnākušie skolēni, kam māte, tēvs vai abi vecāki vācieši, klusēdami klausījās šo pagātnes balādi. Taču viņi izceļoja, jo viņiem bija zināms, ka vācu-krievu draudzības līgumā Baltija atdota krieviem. Labiaudzināts par samaksu rakstīja latviešu valodas domrakstus pusnorvēģim, pusvācietim Stenam Gibelhauzenam, kas sestdienās un svētdienās dzīvoja hipodromā, kur viņa tēvam piederēja zirgi. Brūns iededzis viņš pirmdienas brīvdzīvē pārrakstīja iedzimtā rakstīto domrakstu. Stens

domāja, ka domrakstā vajagot kādu patriotisku frāzi tāpat kā citiem viņu domrakstos. Ja tā, tad nākamajā domrakstā Stena ēna salika virkni jēlu Liellatvijas frāžu par vienotību, vadoni, mūžīgo Latviju, ko Stens rūpīgi nokopēja. Atdodot domrakstu burtnīcas, Rinkužs nometa uz sola Gibelhauzenam priekšā viņa burtnīcu (atzīme četri) un, pagriezies pret Labiaudzinātu, piemiedza aci. Starpbrīdī Gibelhauzena solabiedrs Brants, asi iegruzdams elkoni Labiaudzinātam sānos, teica, ka Labiaudzināts esot lops.

Skolas beidzamajā stundā ir patriotisks akts, un pēc tā skolēni dosies uz garderobi skolas pagrabā. Tās dienas dežūrskolotājs Pommers saka Labiaudzinātam, lai viņš stāv pie augšupnākamām garderobes kāpnēm un nelaiž pa tām iet lejup. Taču Krišjānis no reālās paralēlklases mēģina spiesties sargam garām, lai dotos lejā pagaidām tukšajās kāpnēs. Sargs parauj Krišjāni atpakaļ. Krišjānis, drūmi sargā skatoties, sāniski kāpj uz kāpņu pirmā kāpiena. Labiaudzināts viņam sit taisno pa deniņiem. Sistais noripo. Divas sekundes viņš guļ, saritinājies kāpņu apakšā, tad atritinās, pieceļas, izmisīgi paskatās sekmīgajā sargā kāpņu augšgalā un caur skolēniem, kas nu pilda kāpnes, ieiet garderobē. Labiaudzināta sirdsbalss saka: sitiens nebija vārds. Tā bija rīcība. Vai skolotājs domāja tādu viņa rīcību? Droši vien ne. Bet ir darīts. Sitiens bija labs, bet darbs bija slikts.

Zoltners liek skolēniem rakstīt eseju par tematu «Brīva griba». Puslappusē katrs varot pateikt, ko par tematu domā. Skolēni cits pēc cita pie katedras lasa savus sacerējumus. Skolotājs klausīdamies iespurcas: šekspīriski vārdi kopā ar viktoriāņu valodu un slengu. Viņš pārprasa un liek, lai parāda, kā vārds rakstīts.

— Kur jūs to vārdu dabūjāt? — viņš prasa.

Skolēns rāda latviešu-angļu vārdnīcu.

— Ar jūsu vārdnīcām var lasīt deviņpadsmitā gadsimta angļu literatūru, — Zoltners saka. — *Diction!* Vārdu izvēlei! Ja jūs gribat ko teikt angļiski, vārdu izvēlei jābūt precīzai, citādi jūs esat grāvi.

Tad arī brīvai gribai jālieto izvēle. Izvēlēties to rīcību, kas ir situācijai piemērota. Un lai vēlāk nebūtu jādomā, kaut es to nebūtu darijis. Vai viņi to te māk? Skolas balles skolēni un skolotāji aizrautīgi dejo lambetvoku un bumspadēzi.

Labiaudzināts iepazinās ar Raiņa ģimnāzijas skolniekiem. Varbūt tā, ka Valdmanim no reālās klases bija pamatskolas draugs Driņķis, kas strādāja Bērziņa elektrisko piederumu firmā un vakaros mācījās tehnikumā, kā arī spēlēja vijoli. Driņķis joprojām satikās ar pamatskolas klasesbiedru Aleksandru Lielausi, kas strādāja kantorī un vakaros mācījās Raiņa ģimnāzijā. Lielausis ar citiem Raiņa ģimnāzijas skolēniem spēlēja teātra trupā. Tā uzstājās aizsargu organizācijas jauniešu sarīkojumos. Varbūt politpārvalde virzīja Raiņa ģimnāzijas jaunos kreisos ļaudis uz patlaban veidojamo jaunsargu organizāciju? Varbūt kāds no Sabiedrisko lietu ministrijas jaunatnes lietu vadītājiem vienotības garā gribēja pierādīt, ka, kopā darbu darot, ļaudis aizmirst, ko sludina ideoloģijas? Lai kā, Labiaudzināts teātra trupā sastapa jauniešus. Pats paklīdusi zemes īpašnieku atvase, viņš jaunajiem pilsētas intelektuāļiem varēja dot savas īpašības un savukārt no viņiem gūt sajūtas un situācijas, ko nebija pazinis. Zēns pavadīja no mēģinājuma mājā primadonnu Mildu, cerēdams uz kādu buču. Bet drīz Mildas istabā ieradās skolotājs Veinbergs, kas kā Sabiedrisko lietu ministrijas pārstāvis vadīja teātra trupu. Viņš acīm redzami ļāva nojaust, ka viņam ar Mildu ir nopietnāki nolūki nekā puikam Labiaudzinātam. Meitas gan bija galvenais, kas vilka spēlēt teātri, bet bija arī tāpat labi būt starp jauniešiem. Driņķi viņi sauca par Imi, jo viņa kristītais vārds bija Ilmārs. Lielausi sauca par Sašu no Aleksandra. Imšas pavārds bija Riksis. Meiteni ar skaistu soprāna balsi visi dēvēja par Mazo: Mazais. Bet Austra Ozoliņa bija Austra un Irma Lūse bija Irma. Kad rikoja dejošanu, tad parasti pie Irmas. Viņas audžuvecākiem piederēja sešstāvu nams, un viņa mācījās Draudziņas ģimnāzijā. Aleksandra Lielausa tēvs — skolotājs — sniedza lekciju par dzīves filozofiju. Sabiedrisko lietu ministrijas lektors stāstīja par intelektuāļa darba organizāciju. Aleksandra vecākā māsa spēlēja klavieres, kad Imis čigāja Bahu, gan teikdams, ka viņš spēlējot katru otro noti, un Aleksandra jaunākā māsa sportoja un zobojās par viņiem visiem. Valentīns Skulme no Raiņa ģimnāzijas nelietoja kopīgo pilsoņu jauniešu valodu. Tievs un pusgalvu garāks — viņš raidīja ap sevi teātra un glezniecības formu valodu. Teātra trupas organizatoriskās lietas kārtoja Sabiedrisko lietu ministrijas jaunatnes daļas vadītājs Ceimurs. Būdam te nacionāls, te sociāls, viņš vienmēr atgādināja, ka viņš ir Sarkandau-

gavas strādnieka dēls, augstskolā studējis tautsaimniecību un kaut ko humanitāru. Vakarā pēc darba viņš mājā pie rakstāmgalda ar vārdnīcām braukāja pa Balkānu, arābu, ebreju valodām, rakstos mēģinot izlasīt, ka Kristus bijis ārietis. Jēzus tēvs esot bijis gaišmatains ģermānis, Romas leģionārs. Aizsargu nodaļu vadītāju domas svārstījās no kukluksklana uzskatiem līdz sulīgam priekam, ka bērniņi labi samācījušies lugas tekstu. Liekas, Sabiedrisko lietu ministrijas jaunatnes daļa cerēja, ka kreisie jaunieši un pilsoņu jaunieši labvēlīgi iespaidos viens otru. Ne politiskā darbā. Tāpat ballē, teātrī, sarikojumos.

1940. gada sākumā Veinbergs izdalīja teātra trupas dalībniekiem jaunsargu organizācijas iestāšanās anketas. Lai tās izpildot. Nepilngadīgai personai vajadzīgs vecāku paraksts un skolniekiem klases audzinātāja paraksts. Pusaudzis teica mātei, ka kāda jauniešu sabiedrība viņam esot vajadzīga. Ella parakstīja anketu. Klases audzinātājs Pommers skābi teica, vai Labiaudzināts esot apdomājis, ko dara. Jaunsargi esot pastāvošā režīma politiska organizācija, kāda nu politika te esot. Viņš šauboties, vai Labiaudzinātam esot pa ceļam ar jaunsargu organizāciju. Vai jaunietis varēja teikt, ka viņu interesē tikai teātra trupā sastopamās meitenes? Viņš lūdza Pommeru, lai viņš anketu paraksta. Pommers grūtsirdīgi to parakstīja.

Protams, ārpusskolas nodarbībās aizņemtais skolā mācās maz vai nemaz. Daždien nepatīkamū mācību stundu viņš pavada garderobē aiz mēteļiem. No pagraba var nokļūt lapseņu liķu pilnos bēniņos, kur no kropluktura lūkas redzama aktu zāle. Tur apakšā zālē viņš starpbrīžos staigā. Tas ir atļauts. Te, bēniņos, sēdēt nav atļauts. Viņš izkāpis no tā, kas ir atļauts. Kaut kas viņa gribu virza prom no tā, kas ir atļauts. Atbildot viņam bieži vajag «lielos burtus», uz papīra loksnes ar lieliem burtiem uzrakstītu atbildamo tekstu, ko pirmā solā zem katedras sēdošs suflieris rāda, garlaikoti skatīdamies pa logu laukā. Skolotājs sēž uz augstas katedras un neliekas redzot, kas notiek pirmās rindas solos.

Skolotājs trimestra sākumā ver atzīmju žurnālu, lai sauktu atbildēt, un ierauga, ka gandrīz visiem jau saliktas glītas atzīmes, turklāt viņa paša rokrakstā. Bākulis prot ikviena skolotāja rokrakstu. Skolēniem ir arī žurnālu skapja atslēga. Tikai jāpiekukuļo skolas apkalpotājs, lai ielaiz skolotāju istabā. Sagatavošanās darbībai koruptā valstī. Lai zinātu, ko izsaucis, Pommers liek atzīmes kā

žurnālā, tā savā kabatas grāmatiņā. Tad arī viņam ir skolēnu dota palama Līdējs un viņa kabatas grāmatiņu dēvē par melno grāmatiņu. Lāmanis rāda, kā Pommers liek atzīmi: ūsiņu šķobīdams, sānis glūnēdams, raksta vēstures atzīmi žurnālā un kabatas grāmatiņā. Pielien skolēnam, to aposta un ieraksta kabatas grāmatiņā: pīpē.

Ernesta otrā sieva Velta Medaine nomira 1939. gada pavasarī ar diloni. Austrums palika uz otro gadu klasē, kam gleznotājs un zīmēšanas skolotājs Jēkabs Strazdiņš bija klases audzinātājs. Skolēni labprāt viņa vadībā gāja uz muzeju, jo tad izcībēja ne vien zīmēšanas, bet arī nākamā stunda. Viņi skolas koridorā sastājās ap Strazdiņu, dziedādami korāļa «Pie rokas ņem un vadi, Kungs, mani pats» meldijā:

— Pie rokas ņem un vadi Uz izstādi. Pats pirkstu bildē badi Un izstāsti.

Strazdiņš sarkdams cilāja uzacis un teica, ka viņi esot huligāni. Tad viņš izdomāja pasmaidīt ar stīviem vaibstiem. Viņa paaudze mācījās trūkumā un šaurībā. Viņa skolēni var izlaisties.

Rīta lūgšanā skolēni augstās, kliezsošās balsis sāk luterāņu himnu «Dievs Kungs ir mūsu stipra pils» ar pašveida turpinājumu: «Kad liek pa ausi, paliek zils.» Trūkst tikai Telemaņa trombonu rēcienu. Mācītājs Bertrams Fedders skolā staigā kā mīlīgs Dieva cilvēks, kas iekļuvis zverudārzā. Ja ticības mācības stundā izsauktais ko zina, viņš tam raksta žurnālā atzīmi pieci. Ja kāds tiešām ar prātu zina, viņš tam dod pieci ar plusu. Fedders labprāt aizvirza klases sarunas uz ētiku, praktisku morāli, juridiku, psiholoģiju. Stundas beigās viņš jautā, kas skolēniem uzdots latīņu valodā. Tāda un tāda nodaļa. Vai kāds iztulkojis? Lāmanis saka — tā nodaļa esot dikti grūta. Fedders saka, lai parāda. Viņš lasa, tulko, un skolēni steidzīgi pieraksta viņa tulkojumu.

Skolas direktors Jānis Lapiņš ir arī žurnāla «Sējējs» redaktors. Kad Latvijas vācu iedzīvotāji dodas prom, viņš «Sējējā» raksta, ka Latvijai būs grūti bez vācu saimnieciskā un kulturālā pienesuma, lai gan valsts prezidents Ulmanis nupat runā teicis, lai vāci brauc, bez viņiem var iztikt. Lapiņš dabūja no prezidenta divi un stāvēt kaktā. No «Sējēja» redaktora amata viņu izmeta.

Irma rij galvassāpju pulverus un pēc dienas darba pēcpusdienās iet strādāt pie Ulmaņa — kārtot viņa rēķinus un izgriezumus no angļu un amerikāņu avīzēm un žur-

nāliem. Ernests sūdz Irmāi savas bēdas. Bet 1934. gada martā viņš starodams vēstīja Irmāi, ka no nevainīgas jaunavas izšķīlis puisēnu. Svētais Gars. Bērna māte dzīvo Pārdaugavā pie saviem vecākiem.

Ne dionīsiskam priekam, bet skolas kasei Lapiņš rīko skolas ballītes. Pusapgaismotā vingrošanas zālē dejotāju pāri šūpojas vaigs pie vaiga. Skalrunis spēlē slovfoкса meldiju, kam latviskā plates iespēlējumā doti vārdi «Ak, Jāzep, Jāzep, tomēr ne tik strauji». Dejojāji slovfoкса takti dzied Raiņa saīsinātā soneta «Kalnā kāpējs» vārdus, ko pamatskolā visi mācījušies no galvas:

Tad klūsi vien-tu-līgāks gads pēc gada,
No tevis at-šķel-sies pēc drauga draugs,
Rets ceļo-tājs, kas būs tev dvēslē rada,
Un reta pu-ķe, kas tev klintīs augs.

Unisonā meiteņu un puīšu vienaldzīgas balsis, kāju švikoņa, četrrindes beigās saksofoni kauc lejupejošas pasāžas.

Kā dzirdēja, bēgļus no vācu un krievu sadalitās Polijas nelaiž Latvijā iekšā. Vai Latvijas valstsvīri kā kupči cerēja ko salīgēt ar krievu kupčiem? Arī: nekaitināt niknos vāciešus? Zviedri, neitrāli būdami, domā, ka neitralitāte viņiem dod tiesību uzņemt katra veida bēgli. Latvieši, izsludinājuši neitralitāti, nelaida iekšā nevienu, lai gan Skalbes pasaku ķēniņš būtu bēgļiem atvēris Latvijas robežu. Tas būtu ziemeļu humānisms. Bet nez vai Latvijā vairs tik vēsi domāja, ka varētu būt ziemeļnieki. Sabiedrisko lietu ministrijas jaunajiem lauvām pat bija cita valoda. Viņi neteica «dāma», bet — «kundzene». «Skaista» vietā viņi teica «daiļš». Viņi devīgi lietoja vārdus «dāsns, dukte, denkti».

Kopš 1939. gada 5. oktobra Latvijā ir krievu bāzes. Pie Ellas nāk vecumnieki Ozola kundze un viņas vīrs Ozols, kas ir Rīgā kārtībnieks policijas iecirknī. Ozolam patik lasīt par pirmo pasaules karu — «Zemnieku Domu» izdotās Artā un Aleksandra Grīna grāmatas. Viesi un mājinieki runā, vai iespējams pretoties, ja krievi grib Latviju. Kara apstākļos putētu ērta, neapdraudēta latviska dzīve. Būtu jādalās ar visādiem. Izredzēto, kam nav jāiet karā, būtu milzums. Ko sūtīt aizstāvēt zemi? Latgaliešus? Nez vai tie gribēs. Ozols saka, ka turēties nebūtu iespējams. Bāzu karavīrus varbūt var izolēt un sagūstīt. Bet, ja krievu armija nāk pār Latvijas robežu, nav iespējams turēties.

Varbūt var turēties, ja nespēlē karu? Ja dara tikai to, kas vajadzīgs, lai noturētos?

Ozols saka — krievu ir par daudz. Viņi nāk un nāk. Mēs šauj un šauj. Bet viņi nāk un nāk.

Vai tā vairs dara? Izsludināt pulcēšanās vietas, kurp var doties tie ienaidnieka karavīri, kas negrib karot. Lai viņi tur dzīvo un par savu uzturu strādā līdz kara beigām.

— Bet viņi nāk un nāk.

— Ja grib turēties, atrod līdzekļus, kā turēties.

— Viņi iet tev pāri. Neviens par mums nedomā. Teātri citiem taisīt nav vērts.

Klasesbiedrs Videvuds Rozentāls, jaunās skolas virsnieka dēls, saka, ka divi novērotāji ar pārnēsājamu raidītājuztvērēju un kājniņu lielgabalu baterija var apturēt tanku grupu. Bet vecie cara armijas virsnieki par to negrib dzirdēt. Anrī Barbisa, Remarka, Kārļa Štrāla un Aleksandra Grīna romānos redzami ierakumos sablīvēti karavīri, kam biezas ienaidnieka karavīru ķēdes nāk virsū. Aizstāvji ceļ šautenes pār ierakuma velēnu un plaucē. Ložmetējnieks sēž un šauj, līdz apveļas. Kāpt no ierakuma laukā, skriet ar «urrā» uzbrukumā uz štikiem. Putra un šņabis.

— Mums nav zenīartilērijas un munīcijas.

Latvijas armija esot Anglijā iepirkusi modernus ieročus. Angli tos nesūtot. Kā lai sūtītu? No angļu viedokļa tādi, kas nespēj nosargāt savu demokrātisko iekārtu, nespēs aizstāvēt savu zemi. Atdos ieročus krieviem vai vāciem.

Nilsona jaunkundze teica, lai radi un draugi iepērk zemes gabalu Jämtlandē, Zviedrijas vidienes mežainajos ziemeļos. Lai dzīvojot tur, ja krievi ieņem Latviju.

Bija tik netikami domāt, ka varētu būt citādi, nekā ir. Brīnums, cik daudz ļaužu pārtika no Latvijas armijas! Braucot no Pļaujas svētkiem, Koknesē pusvagonš pilns ar armijas ļaudīm. Daudzi piedzēruši. Apkakles atpogājuši, viņi runā, runā ņirgas. Livoniešu ņirgas. Korporeļu ņirgas. Pērkonkrustiešu ņirgas. Zaldātu ņirgas. Pa visu Eiropu savākti ordeņa un bīskapa bruņukalpi mina pilsmiestā, viņu atvases jāja muižā istabenes, ķēķa meitas, kūstmeitas. Bērniem lielas, ņirdzīgas mutes. Skola īsā laikā nav varējusi pārvērst gadsimtu mieles. Karavīri vilcienā dzied «Cel mani pār par Daugavu» ar piedziedājumu «Smērē beigts, man nav žēl it nemaz». Salaspilij garām braucot, var redzēt brūni iedegušus, vasaras uni-

formas haki blūzēs tērpušos karavīrus vasaras nometnē. Fuksim ir gadījies brūtgāns, virsdienesta kaprālis ar garu kaklu, taisnu muguru un kājām artilērista galifē biksēs. Viņai patīk runāt par viņu. Kaprālis ir tā notrenkāts, ka viņam patīk citus trenkāt un runāt nicibas. Bet ar pret-tanku lielgabalu tāds veiktu brīnumus.

Kad Labiaudzīnāts kazarmās pie Oļģerta Liepiņa mēģina prasīt, vai armija ir kas reāls, uzrunātais jauniešis nopietni atbild:

— Napis ezi.

— Kā, lūdzu?

— Napis ezi.

— Nekādā gadījumā man nav nolūka darīties ar ezi, īpaši ne veidā, kādu jūs man piedēvējat, — zemnieks Labiaudzīnāts skaidro zaldāta dēlam.

Vai Latvija bija ezis? Nekā, izlaidies suns, pagātnē iekaustīts, vainas nesadziedējis.

Ja Latvijas valdība pretotos, beidzamo klašu vidusskolnieki kļūtu zaldāti. Nez vai no iesauktajiem kādam būtu iespēja patverties aizmugurē pēc pirmā pasaules kara parauga, kad bija fronte un aizmugure. Viņa vecuma jauniešiem būtu jāmacās darīt un pastāvēt. Pommera klases skolēni par savu primusu atkārtoti vēlēja Aleksandru Vidriku, angļu valodas skolotāja Vidriķa radnieku. Viņa tēvs esot aptiekārs Brīvības ielā. Aleksandra galvas skalps ziemā ir sniegbalts, rūpīgi eļlots, pavasarī un rudenī brūns. Uz viņa melnās skolnieka uniformas pleciem nekad nav blaugznu. Viņš nepīpē, nedzer un neiet uz ballēm. Ja klases audzinātājs prasa klases skolnieku viedokli, Vidriks liek nobalsot un par vai pret rezultātu paziņo klases audzinātājam. Kāds viņš un citi izskatītos Latvijas armijas uniformā? Klasē ir dažādu skolnieku grupas. Lauciniekiem, kas Rīgā dzīvo mēbelētā istabā pie radiem vai svešiem, nav nekā cita kā mācīties. Viņi ir labi skolnieki: Upmacis, Gustavs, Ernests, Āzers. Liekas, daždien viņi ierodas skolā ar šausmām, ka atkal diena jāpavada starp gaisīgiem, niķīgiem pilsētniekiem. Savdabji Reinis Šīrons un viņa brālis Toms, arī Bronislavs Konrads reizēm norāda, ka viņi turas nost no barā. Laucinieku pretstats ir sportiskie: Fišers, Linde, Šulcs, Roja, Riekstiņš, Griviņš, Jankovskis. Starp piņņainiem, pumpainiem jauniešiem Kārlis Fišers kust kā smalklocekļains sporta dievs, uz ceļiem dancinādams futbola bumbu. Tirgoņu un brīvo profesiju

džentlmeņi Falks Broders, Tasilo Kraucs, Fjalars Linge. Virsnieku atvases Rozentāls, Vijums, Tāļivaldis Mangulis. Vijuma radiem ienācis prātā savu godājamo brīvzemnieku uzvārdu «Freimanis» mainīt pret «Vijums». Aļeņikova tēvs pārvērtā savu uzvārdu par Aivaru. Intelektuāli ievirzītie turas kopā: Bākulis, Briņģis, Lāmanis, Juris Mangulis, Garais, Ānsis Grīnbergs. Ar noslieci uz artistiku: Dille, Ķirkups, Ozols, Rudzītis, Jakstiņš, Dzintars Kiršteins.

1940. gada Lieldienās Rozentāls, Vijums, Fjalars Linge un Labiaudzināts brauc slēpot uz Ērgļiem. Viņi pārguļ lauku mājā, kas uzņem slēpotājus. Jaunietis jūt, ka ar šo izbraucieni viņš atļaujas vieglas dzīves izpriecās. Ka viņš dara to, ko citi bieži dara. Vienu ziemas brīvlaiku arvieši viņu pieņēma Ropažos. Ik ritu viņš slēpoja pāri purvam un sila malā ierīkoja lecamo tramplīnu. Ērgļu izbraucienā viņš jūtas bezrūpīgs starp bezrūpīgiem klasesbiedriem, kas nodarbojas ar bezrūpīgu sportu. Dīvainākais, ka Ella viņu mudināja piedalīties izbraukumā un deva ceļa un uztura naudu. Slēpotāji lec pār aploku dzeloņdrātīm un drāžas no upītes krasta pār aizsalušu gultni. Visi slēpo, kas vien jaudā slēpot. Ārlietu ministrs Munters ar kundzi slēpo. Valsts ir uz slideniem ceļiem.

Vasarā vecā sieva ne nu nolikta bēniņos, bet ar bērniem un krietnu iztikas naudu dzīvo radu tuvumā Ropažos. Sestdienas pēcpusdienā Fuksis un Labiaudzināts ar divriteņiem brauc uz meža ezeru. Velta stāsta par ķibelēm darbā. Ziemā puika šad tad gāja viņai pretī uz darbu netālu no viņu kādreizējā dzīvokļa Mazā Minsterejas ielā. Pieturas punkts dienas sajūtām: tad un tad iet uz to un to vietu un tur kādu satikt. Vislabāk sievieškārtas personu. Fuksis dažreiz iznāca no darba nerunīgs. Izstaigājusi niknumu, viņa sāka runāt par savu vecāko māsu, kuras ģimenē Pārdaugavā dzīvoja zīmu, un viņas bērniem. Skuķēns dziedot: «Jūla klāc, un vēji pūs, pliekos, bēdās paiet mūs.» Ejot pa ielu, Fuksis to dungoja. Citreiz viņa iznesa no darba kaudzi darbavietas bezkaunību, ko nekavējoties ar lielu prieku servēja klausītājam. Viņš nekad neprātoja, kā būs, kad arī viņam būs jāiet dienīškā darbā. Kad jāiet, tad ies. Pie ezera viņi gulšņā baltās smiltīs, līdz sāk krēslo. Priēžu mežs staro siltumu. Mājup braucot, pusaudzis brauc otrs, jo viņa ritenim pie priekšriteņa tagad ir dinamo un pie ragiem lampa. Velta brauc pa priekšu viņa gaismas kūlī. Šad tad uzbraukdama priēžu saknēm

un akmeņiem, viņa čakli min pedāļus, un viņas šauro plecu garās rokas tur divriteņa ragus. Dienas darbā nogurusi galva ierauta plecos. Pļavā pie Krievupes ceļas migla.

Ballē Labiaudzināts gribēja dzirdēt no Veltas, ka viņš labi dejo. Fuksis teica — dažs dejojot labāk. Zēns kļuva garastāvokļains un skuma. Kāds Veltas cienītājs dzirdēja Veltu no iekškabatas šņabja pudeles. Labdejoņtājs zēlojās, ka arī viņš nav saukts pie pudeles. Viņš bija atkritis uz četrpadsmit — piecpadsmitgadīga limeņa, kam meitu lietas liekas kopīgas. Viņš gribēja, lai viņu ievēro. Viņš gribēja justies neievērots. Viena no meiteņu kolonijas meitenēm kniksēja, viņu aicinot dejojot. Sapīcis viņš teica nē. Meitene nosarka, stūraini apgriezās un aizgāja apsēsties rūtaini tērpto meiteņu rindā uz sola. Viņš par to stāstīja Veltai. Velta teica, ka viņš ir smurgulis. Vairākas dienas viņi netikās.

Imis vēsta, ka Austrai Ozoliņai būšot iesvētības un viņiem no teātra trupas jābrauc uz iesvētībām. Labiaudzināts meitu dēļ ir gatavs braukt vienalga kur. Viņš brauc ar vilcienu — kur tas bija, Dzērbenē, Lizumā vai Liezerē? Klāti galdi, tilla kleitas, danči rijā. Meitenēm katrai ir savs puisis. Imis zina stāstīt, ka tai un tai esot mēnešreize. Tā šonakt ejot ar to. Un Austrai darīts. Jā, pašā iesvētības naktī darīts. Labiaudzināts rijā demonstrē pieruetes un lēcienus. Jauns pagasta aizsargs ar izspīlētiem ikriem brūnos jājamzābakos stāv, kājas ieplētis, un skatās baleta parodijā. Vēl. Lai viņš vēlreiz dejojot to korsāra deju. Skatītājs osta dejojāja dibena sviedrus. Un tagad vajagot kauties. Labiaudzināts saka — viņš braucis viesos, ne lai kautos. Imis saka, lai baletists aizstāv Rīgas puiku godu un kaujas. Labiaudzināts saka, ka pietiek. Viņš jau kāvies Sarkandaugavā pēc teātra izrādes, kad Sarkandaugavas puisi uzsita Sašam Lielausim vaigu. Jau nīetis iet ar kājām uz staciju un ar rīta vilcienu brauc pat ne līdz Rīgai, izkāpdams Ropažos.

Atkal balle uz basketbola grīdas. Velta dejo ar savu taisnmuguras kaprāli. Labiaudzināts uzlūdz vienu no vāsarnieku kalponēm. Uz danču grīdu ejot, viņš ar elkoni viņai nobrauka krūts galu. Viņa liekas nemanām. Kad, uz danču grīdas kāpjot, viņš nobrauc gar viņas otru krūšgalu, viņa paskatās viņā un izdomā teikt:

— Jūs spējat būt arī pārdrošs!

Tas ir citādi nekā vienam sēdēt Rīgas kanāla apstādī-

jumos, pār sola atzveltni karināt roku tulpēs un otrā rokā dziļdomīgi grozīt oli; hamletiskais skats vērstis liepās. Viņš grib justies neatvairāms. Dejas griezienā viņš dzen saliektu celi starp viņas kājām un piespiež. Viņš skatās viņai sejā un laimīgi smaida. Viņa, acis iepletusi, pagriež sānu pret viņu, vēl sper dažus dejas soļus, tad ar skābu smaidu kniksē un aiziet. Viņš sēž uz sola un nolemj nīst sievietes.

Avīzes ir vienotas un par politiku nerunā. Bet 17. jūnijā Čapuks saka — pa Vidzemes šoseju krievi braucot iekšā. Ļaudis stāv šosejas malā un skatās, kā stundu pēc stundas viegli būvēti kravas auto brauc uz Rīgas pusi. Ik auto kulbā ap trīsdesmit zilcepurotu mongoļu sēž uz soliēm, katram šautene starp ceļiem. Viņi snauz vai vienaldzīgi skatās apkārt. Aiz čekas armijas zilcepurēm brauc parastās armijas sarkancepures. Apputējuši tanki brauc starp kravas auto. Gaisā gaudo krievu kara lidmašīnas. Nepolitiski, pārdumoti ļaudis pastorāli strādā siena pļavā, kamēr pār viņu galvām gaudo krievu lidmašīnas, dodamās uz Spilves lidlauku. Nav Saeimas balss, kas protestētu. Uz šosejas žvadz, un gaisā kauc. Daugavpilī kori Dziesmu svētkos aizrautīgi dzied himnu.

Ella, dēls un Venta aiziet pie arviešiem. Arvis un Milda lej glāzēs vīnu, ceļ glāzi. Ne krievu režīmam, bet tam, ka latviešu autoritārais bezparlamenta režīms beidzies. Uz jaunu demokrātisku valsti. Ella vispirms neņem glāzi. Tad ar izteiksmi sejā «Vīns ir vīns. Tam nav nekādas nozīmes» ņem glāzi un dzer. Arvis smaida un malko. Viņi tikai strādāja un mācījās. Viņiem nekad nekas nenotika. Kaut kas nu visiem noticis.

Jaunā krieviskā valdība izdod rikojumu, ka katrai personai atļauta deviņu kvadrātmetru dzīvesvietas platība. Ella un viņas bērni iebrauc Rīgā, lai izvāktos no lielā Baznīcas ielas dzīvokļa. Arviešu dzīvoklī vakarā atnākuši profesors Galenieks un citi. Viņi gudro vēlēšanās, kas būs 14. un 15. jūlijā, iesniegt savu demokrātisko latviešu sarakstu. Skalbe arī kandidēšot.

Ella nolemj piemesties Ansonu dzīvoklī Zaubes ielā. Varbūt Fricis kaut ko iebilst. Ella salūko tirgus divričus. Pirmajā mantu vedumā pusaudzis velk divričus, māte un māsa stumj. Zilā Rīgas kārtībnieka uniformā tērpies, policists Ozols soļo līdzī pa trotuāru. Viņa pavadībā viņi ievācas Ansonu dzīvoklī, aizņemdami divas gala istabas.

PIEKTĀ NODAĻA

Ienācēji lika gulāmo kušeti goda zālē zem Kārļa Sūniņa gleznas, kur redzams, kā tautu meitas ar nēzdogiem rokā sagaida vai izvada kuršu laivu. Friča darbistabā viņi novietoja abas Pakalna darinātās gultas un balto spoguļdurvju skapi. Tur gulēs Venta un Ella. Melno bezalkohola bufeti, divpadsmit krēslus, ēdamistabas galdu, kroņlukturi un noskaņojušās klavieres Ella pārdeva, izvācoties no Baznīcas ielas 37. Gusta atstāja savu koncertflīģeli lielajā zālē. Varbūt viņa ar Ellu norunāja, ka flīģelis it kā piederēs Ellai, jo Ansoniem bija vēl stāvklavieres un jaunā valdība atļāva ģimenei tikai vienas klavieres. Ulmaņa bildi Ella piekāra zālē pie sienas ar litogrāfijas pusi pret skatītāju.

Te nu jaunietis varēja justies pašķungs (no Sodumiem), cellē mūks (atdarinot trīsdesmito gadu Rīgas literāru modi), radoša personība (sekojot Ellas iedomām), kravas apkrauts meklētājs (ne vingrinoties ar mazumu, bet meklējot pa vairumu). Viņš mēģināja kārtot, lai tas, kas viņam ir, tiektos uz kustību. Sienā iebūvētā grāmatu skapī ir tautasdziesmu izdevums ar nerātno dainu sējumu. Ak tādas arī ir. Andreja rakstāmgaldu ar kokā grieztām lauvu galvām viņš noliek tā, ka iznāk sēdēt pie otra sienā iebūvēta lakota, pumpaina bērza grāmatu skapja, kam durvīs krāsainu koka gabaliņu inkrustācija pēc Madernieka meta. Andreja gādātie latviešu rakstnieku kopoti raksti stāv pie gala sienas. Divdesmito gadu plaukts ar Jesena, Freinata, Gulbja, Rozes izdevumiem un žurnāliem pie vidussienas. Būtu labi, ja istabas vidū nekā nebūtu. Bet tur jāliek klubkrēsli un divvietīgs plīša divāniņš. Mācoties viegli pāršļūkt no rakstāmgalda krēsla uz skrūvējamu sēžamo pie flīģeļa. Venta dara skolas darbus pie loga uz galda aiz baltajām gultām. Viņi lieto virtuvē vienu sienas skapi traukiem un vienu produktiem, kā arī nodaļījumu pagrabā.

Tikko padomju armija iegāja Latvijā, tā politiskā policija čeka apcietināja Ernestu. Radi lika Ernesta grāmatas, manuskriptus un tautasdziesmu kartotēkas kastēs un novietoja nama bēniņos. Citi īrnieki jau dzīvoja Ernesta dzīvoklī.

Padomju valdība nez vai cerēja, ka tik ērti varēs pāņemt Baltiju. Bet mēģināts bija, un bija izdevies. Ja kaut

kas izdodas, ieguvējs parasti ir priecīgs un augstsirdīgs. Krievi, ieguvuši Baltiju, nekavējoties sāka drūmi melot un slepkavot. Viņu zaldāti, ceļgalus izriezuši, soļoja pa Valdemāra ielu un rēca patriotiskas dziesmas. Pa Brīvības ielu strauji brauca ugunsdzēsēju auto, kur stāvēja palīgdienesta miliči un, ar abām rokām šautenes turēdami, bargi raudzījās apkārt. Dažs izskatījās piedzēris. Nobrīdināt, lai bīstas. Viņi gribēja iebaidīt naidīgus spēkus, lai tie nedarbojas. Tāpat Sabiedrisko lietu ministrijas šamaņi baidīja ļauno. Saeimas laikā tādu mistisku ļaunu spēku nebija: visi uz grunts cilvēcīgi kasījās Saeimā un dažādās avīzēs.

Fukša kaprālis esot iestājies policijas palīgdienestā un dabūjis ap roku lenti ar burtiem PD. Fuksis, grūti pūzdama, stāstīja anekdoti pēc anekdotes, kā viņas darbā rīkojas jauni, no Krievijas nākuši priekšnieki. Arī viņas jaunākā māsa sākusi strādāt, jo kopš naudas maiņas — desmit latu pret vienu rubli — nevienām nav naudas.

Rīkojums aicināja Iekšlietu komisariātā nodot Latvijas ārzemju pases. Ceļotājs aiznesa savējo un nodeva lodziņā. Ierēdnis nez kāpēc nikni uz viņu paskatījās un nometa pasi kaudzē.

Jauna židiete un jauns žīdu intelektuālis no vēlēšanu komisijas zvānīja pie dzīvokļa durvīm un, pūlēdamies runāt korektu latviešu valodu, izskaidroja padomju konstitūcijā paredzēto vēlēšanu likumu. Lai ejot vēlēt jūlija vēlēšanās. Ella atraūca, ka viņa iešot vēlēt. Dēlam viņa teica, ka Ulmanis būtu gribējis, lai vēlē. Lai starptautisku likumu veidā kārtotu šo krievu ķēpu.

Un atkal pa Brīvības ielu aizbrauc smagais auto. Civilās drēbēs gērbušies vīrieši stāv kulbā, aplikuši ādas jostas, apvilkuši ādas jakas, stulmu zābakus. Rokā viņiem ir šaujāmie. Dažam ir masīva krieva seja; dažs jauns žīds; daži sajozušies latviešu strādnieki. Ap piedurkni lente. Matiem plīvojot, kājas izplētuši, viņi mēģina turēties līdzsvarā un draudīgi skatās apkārt.

Ella un Labiaudzīnāts gāja vēlēt uz Valdemāra ielas vēlēšanu iecirkni. Viņa reģistrējās, saņēma vienīgo vēlēšanu zīmi (komunistu partijas) un pa rokas galam to ielaida urnā. Vēlēšanu komisijas darbinieks viņas pasē iespieda zīmogu, ka viņa ir vēlējusi. Labiaudzīnāts redzēja, ka istabas malā ir aizkara atdalītas telpas, kur sagatavot vēlēšanu zīmi. Viņš gribēja darīt, kas spēlē jādara, un devās uz aizkara pusi. Jauna židiete stājās viņam ceļā

un, satraukumā mazliet valodu putrodama, prasīja, ko viņš tur gribot. Sagatavot vēlēšanu zīmi. Nekas tur nav jāgatavo. Lai tik met urnā. Ar vaibstu viņa norādīja uz piesēdētāju galdu, kur sēdēja daži bargi krievi — viens sarkanarmijas uniformā — un tumši ģērbies latviešu kompartijas pārstāvis. Labiaudzīnāts darīja, kā viņam lika, un saņēma zīmogu pasē. Šīs lietas bija sarežģītākas nekā bezpartiju vienotība. Te nevarēja braukt taisni kā ar tukšiem mēslu ratiem. Kaut vai tā pati jaunā židiete. Viņa pēkšņi norādīja, ka šādos apstākļos viņai var būt kopīgas sajūtas ar zemes pamatiedzīvotāju. Viņa zināja, kā rīkoties ar jaunajiem kungiem. Pamatiedzīvotāji nevēlējās to zināt, bet nezināja arī neko citu, jo bija politiski pārdomoti. Iznākusi no vēlēšanu iecirkņa, Ella dīca caur zobiem un rīksīšiem devās uz mājas pusi. Pirmo reizi dēla mūžā viņa pieķērās pie viņa rokas, it kā meklējama atbalstu.

Komunistu partija pārņēma a/s «Rota» un atlaida Ansonu. Modernās brošējamās mašīnas, ko Ansons bija iegādājies «Zemnieku Domām», lai varētu ražot lētas grāmatas, tūlīt nomontēja un aizveda uz Maskavu. Ansons ar bērniem dzīvoja Juglā. Gusta pa reizei ieradās Zaubes ielā. Kad telefons Zaubes ielā zvanīja un kāds nocēla klausuli, neviens neatbildēja. Jūlijā telefons zvanīja un vīrieša balss prasīja Ansonu. Apakšrīnieks Labiaudzīnāts teica, ka Ansons ir Juglā. Kur Juglā? Aiz Baložu kroga ceļš pa labi. Vīrieša balss iepriecināta teica paldies un nolika klausuli.

Pēc pāris stundām čekas vieglais auto atveda Zaubes ielā Ansonu, čekas krievu, čekas latvieti, latviešu milici un Gustu. Ansonu nosēdināja istabas vidū uz krēsla, un čekisti pārmeklēja dzīvokli. Krievs šad tad pienesa Ansonam kādu mantu un prasīja paskaidrojumu. Milicis kratīšanā nepiedalījās, tikai skatījās ar lielu interesi.

Ella norādīja kratītājiem, kuras ir viņas istabas un kuri skapji virtuvē ir viņas. Kratītāji to respektēja. Dara, ko iedomājas, bet spēlē likuma valsti. Čekas latvietis žigli atvēra Ellas virtuves skapi, pārlaida acis saturam un atkal aizvēra skapja durvis.

Krievs pienesa Ansonam krāsainas, lielas Šveices tūrisma markas, ko bija atradis rakstāmgalda atvilktnē. Vai tā esot ārzemju nauda? Sarāvies sēdēdams uz krēsla, Ansons pavērās augšup garajā, kalsnajā krievā ar kupliem, spēķainiem matiem un sliktiem zobiem, it kā vaicādams, vai krievs taīsa jokus. Čekas latvietis steidzās skaidrot,

ka tās ir tūrisma markas. Krievs negribēja ticēt. Markas neesot tik lielas. Tad apkārtējie viņam rādīja, ka līme klāj krāsaino papīru muguras. Krievs tūlīt teica, ka tūrisma markas esot pierādījums, ka Ansons bijis ārzemēs. Jā, Ansons teica, viņš daudzreiz bijis ārzemēs. Ko viņš tur darijis? Veikalu darīšanas. Krievs nicīgi savilka mutes kaktu. Zinām, zinām, kas par darīšanām. Viņš rūpīgi pielika tūrisma markas pie lietiskajiem pierādījumiem, ko krāja uz galda.

Trīs stundas pārmeklējuši Ansonu dzīvokli, čekisti aizbrauca, līdzī nēmdami Ansonu un kasti ar grāmatām, kvīlīm, vēstulēm. Milicis aizgāja kājām uz iecirkni. Gusta sēdēja bērnu istabā uz krēsla un skatījās pa logu laukā uz sētu.

Dzīve ritēja it kā normāli, kāda tā mēdz būt Rietumu zemēs. Ella sāka strādāt par kantoristi Valsts Elektrotehniskajā fabrikā. Bet notika, kas parasti nenotiek. Ella nāca mājā no darba, devās vannas istabā un nekavējoties vēma. Gusta pieveda Labiaudzīnātu pie loga un teica, lai skatoties namu Zaubes ielas otrā pusē, otrā stāva trešo logu no kreisās puses. Tur vienmēr kāds sēžot ar tālskati. Jaunietis nespēja neko saskatīt. Kā te, tā tur aizkari logiem priekšā. Jā dikti grib, varbūt var ko saskatīt.

Gusta zināja, ka Fricis ir ievietots Centrālcietumā. Drīz viņai bija piespēlēts cietumsargs, kas par kukuli Ansonam nodeva mantas un vēstules. Čemodāns pēc čemodāna Ansonu mantas aizceļoja cietumsargam. Gusta kļuva arvien klusāka un gurdāka. Viņa gāja pie greznās bufetes latviešu stilā, kur glabājās pudeles viesību vajadzībām, un pēc tam ar apmiglotām acīm gāja pie aizkara skatīt pretējās mājas logu.

Pasts atnesa Gustai adresētu kartīti, ko Kārlis Ulmanis sūtījis no kādas Krievijas pilsētas. Viņš lūdza viņam aizsūtīt dažus lauksaimniecības žurnālus, kādus jaunā valdība drukānot. Gusta ļāva kartītei stāvēt priekšnamā uz galda. Varbūt viņa Ulmanim kaut ko nosūtīja. Ulmanis bija nobēdzinājis Latvijas zeltu. Tatāri nedabūja apsveikšanas dāvanu. Padomju valdība viņu par to strāpēja: nogrieza ceļu uz Šveici un viņu aizveda uz Krieviju.

Apakšīrnieku interesēja, kas ir Ernesta kastēs. Kad 1939. gadā Latvijas vācu iedzīvotāji izceļoja, Ernests no izceļotāju mantas pārņēmējas organizācijas UTAG iepirka Sarkankalna psihiatriskās slimnīcas ārsta *Wendt* atstāto bibliotēku. Meklētājs gāja ar cirvīti bēniņos un atliobīja

kastes vāku. Sējums pie sējuma. Viņš salika divas kastes tā, ka iznāk sēdeklis ar atzveltni, un sveces gaismā skatīja grāmatas. Te bija dārgumu pagrabs pilsdrupās. Dažu grāmatu viņš atlika sānis, lai nestu lejā. Viņš bija teicis Ellai, ka skatīs grāmatu kastes. Ella tikai paraustīja plecus. Viņš teica Gustai, ka viņš skatīs grāmatu kastes. Gusta domīgi teica:

— Labāk liec mierā.

Juzdama, ka māsasdēls darīs tik un tā, Gusta pēc brīža teica:

— Varbūt tev kaut kas no tā tiek.

Uz kastes malas piekausētā svece dega ar vienmērīgu liesmu. Atklājējs ņēma grāmatu un šķīra, lai redzētu, par ko tā ir, kas to rakstījis, kas to izdevis, kur, kad. Prāts mēģināja saistīt grāmatas tematu ar priekšstatu apziņā. Tukšā apziņas apvidū iekritis atziņas grauds viesā stīgas uz citiem apziņas apvidiem. Dažu grāmatu viņa vispārināt radušās smadzenes klasificēja kā lokālām vajadzībām izdotu jubilejas rakstu krājumu. Citu viņš atzina par čaklu birokrātu ražojumu. Vēl par citu viņš domāja, ka tā der, lai greznotu kumodi vācu mazpilsētas dzīvoklī. Ernests kaudzi šādu grāmatu bija nokrāvis pie krāsns un ar tām kurināja krāsni, sūdzēdamies par bagātīgajiem pelniem. Cik daudzos veidos var darboties stāstītāja balss! Te tā bija galvenokārt vāciska. Romāni, kur stāstītāja balss plašā vērienā stāsta par zemnieku dzīvi; par amatnieku dzīvi; par pilsētnieku dzīvi. Stāstu stāstītāji stāsta par ko atsevišķu. Dziesmiņas, pasakas un anekdoti. Stāstoša dzeja. Dzeja, kas vēsta par ikdienu. Dzeja, kuras rakstītāji lieto simbolus, tekstu darot asu un spilgtu. Dzejas rakstītāji, kas lieto simbolu ķekarus, aptverdami milzīgas dimensijas. Citi caur kultivētu vārdu želeju liek uznirt mistiskai sajūtai. Citi sniedz galīgi šķērsām dzeju, ko veido ritmiski salikti blēņu vārdi. Vairāku paaudžu grāmatu rūpniecības darbinieki ar saviem rīkiem un mašīnām bija konservējuši dažādās izteiksmes, lietojot burtus, papīru, ilustrācijas, iesējumu.

Sur tur kāds rakstītājs atļāvās ko nekārtņu tonī un domās. Luteru murgu raksti skaidrā vācu valodā. Roterdamas Erasms latīniski un Melanhtona kašķības. Paracelza kopoti pestēji. Hēgelis, Lasals, Markss. Sopenhauers, Niče. Kants. Fihte. Gētes un Sillera Kopoti raksti. Šlēgeļa un Tika tulkots Šekspīrs. Bena Džonsona lugas. Rihards Demels, Kristiana Morgenšterna «Karātavu dziesmas». No-

sarcis Novāliss. Dautendejs, Stefans George. Vēdekinda lugas. Lesinga, Hebela, Kleista, Grillparcera lugas. Heine. Desmitos vakarā Labiaudzināts nopūta sveci, apslapējis pirkstus, izdzēsa dakti un ar trīcošām kājām baterijas gaismā kāpa lejā uz dzīvokli. Viņš uzvārija siltu pienu, remdinādams prātu, to dzēra; gūlās mātes klātos palagos uz kušētes zem mutautu vēdinātājām meitām tautas tērpos un gulēja dziļā miegā.

Kas grib, var iet uz skolu raibās drēbēs. Vairums skolnieku gan turpina novalkāt savas melnās skolas uniformas. Lāmanis tūlīt izmanto iespēju sēdēt solā saņurcītos svārkos, pletkreklā un ar pavirši sasietu šlipsi. Supernacionālista Jāņa Lapiņa vietā skolas direktors ir vīrs ar uzvārdu Žagata no tās pašas paaudzes marksistiem. Liktos, ka kopš 1934. gada zemup turētā valsts kreisā puse vēršas uz augšu. Taču tā tikai liekas. Vadītāju vietās iekļūst tie, kas patiesi vai liekulīgi mīl krievus un glaimo krievu armijai, vienalga no kāda sabiedrības slāņa nākdami. Vakarā pirms gulētiešanas krievu zaldāti soļo pa Valdemāra ielu, rēkdami savas dziesmas. Dažām vienībām bikšu ciskas ir tik platas, ka atgādina turku janičāru bikses. Virsnieku biksēm piegriezums ir seksīgs. Tās izriež dibena muskuļus un sašaurinās ap celi, tā rādot neuzvaramas ciskas un ikrus kā uz grieķu vāzēm. Bizantija soļo pa Valdemāra ielu.

Par skolas komsorgu — kompartijas pārstāvi skolā — ievēlēts Brinkmanis. Arī brāļi Smilģi un Sīpols no viņa klases ir amatos, jo esot darbojušies nelegālā komjaunatnes šūniņā. Rīta lūgšanas vairs nav. Skolas inspektors dažu rītu saka kompartijas dievvārdus, cildinot kādu partijas svēto. Brinkmanis aktā izsaka ticību nākotnei Krievijas vadībā.

Latīņu valoda vairs nav obligāta, taču vairums humanitārās klases skolnieku turpina to mācīties. Ģiezens tagad māca arī krievu valodu, īpaši likdams iekalt krievu lietvārdu deklināciju. Ja agrākos gados viņš, klasē ienākot, kādreiz atļāvās raukt degunu un teikt: «Zeķu smaka. Dežurant, atvērt logu,» — tagad viņš nesaka nekā lieka.

Skolas inspektors Grīnvalds māca Padomju konstitūciju, kas it kā ir Jaunās derības vietā, ne politikas zinātne, bet slavīnājums padomju valstij. Krievi zina labāk; jātīc viņiem un jāpaļaujas uz viņiem. Ja Grīnvalds aizraujas, teikdamsursos dzirdētas un brošūrās lasītas frāzes, klasē dzirdama ņurdoņa: balansa sajūtas balss, kas pārcietusi

nacionālā pašlieluma laikus. Grīnvalds ar nekustīgu izteiksmi savā bērna ģīmī tad sāk runāt citu.

Vēstures stundās var nicīgi izteikties par to, kas bijis agrāk. Pommers lieto maiņu, lai vēsturē dotu kaut ko no socioloģijas un ekonomikas. Bet parasti skolnieks, kas maz zina stundu, var dabūt apmierinošu atzīmi, vispārīgās frāzēs nozākājot kaut ko agrāku. Dziedāšanas skolotājs māca dziedāt Internacionāli un komunistisko pagrīdnieku dziesmas.

Angļu valodas stundā ierodas pārstāvji no izglītības komisariāta. Virietis melnā uzvalkā, zils kreklis un sarkana šlipse, un sieviete pelēkā kleitā ar lakatiņu uz pleciem sēž solā un kāri klausās, kā skolēni lasa, runā un dzied angļiski. Nākamajā apmeklējumā izglītības komisariāta ierēdņi atved līdzī krievu, tāpat zilā kreklā un ar sarkanu šlipsi. Krievs ar piesarkušiem vaigiem skatās mutes kustības, kādas skolēni un skolotāja lieto, runājot angļiski. Strauji žestikulēdams un palēkdami, viņš atkal un atkal liek atkārtot kādu angļu teikumu, ieklausīdamies tā skaņās.

Par klases vecāko un pārstāvi skolas skolēnu padomē klase balotē Vidriku. Oļģerts Liepiņš no klases padomes kandidē uz skolas skolēnu padomi, un viņu ievēl. Viņa tēvs darbojas jaunorganizētajā Padomju Latvijas armijā. Leonīds Dille rītos bieži ierodas skolā par vēlu, norādīdams, ka viņš vakaros strādā partijai — viņš rakstot reviju oktobra svētkiem. Viņa tēvs, sociāldemokrāts Dr. Dille, strādā veselības komisariātā. Leonīda māte ir krievu izcelsmes. Ķirkups un Ozols kavē stundas, veidojami greznu klases sienasavīzi. Labiaudzināts tajā raksta dzelīgas satīriņas par balliščāļiem. Puritynim iespēja izteikties.

Istenībā švīti viņu neinteresē. Dvēselē kas ēdas, un viņš izsaka nelabumu, runādams par ko citu. Jo kāds vairāk spaidīts, jo vairāk viņam gribas izsmiet savu kaimiņu. Attīstības gaitā satrauktais jaunietis izņem no Vendta grāmatām latīņu literatūru un saliek skapī sev aiz muguras. Ar vācu tulkojumu blakus viņš lasa Juvenālu, Marciālu un Petroniju. Vecmāma un māte viņam bija mācījušas nesmierties par citiem. Taču no latīņu satīrikiem var redzēt, kā runāt par to, kas notiek patlaban. Gadiem ilgi Latvijas autoritārās valdības prese un skola mācīja runāt pozitīvi, tas ir, ne par to, kas ir. Viņš lasa latīņos, kā stāsta par to, kas ir.

Dille atradis, ka krievu prese maksā lielu naudu, ja raksta tā, kā krievi vēlas. Viņa aicināts, Labiaudzīnāts sabrūvē aprakstu par padomju svētkiem skolā, rakstīdams tādā pašā veidā, kā viņš rakstīja domrakstus Stenam Gibelhauzenam. Dille pārtulko rakstu krieviski. Vairāki klases skolēni to paraksta, un Dille to aiznes «Sovetskaja Latvija» redakcijai. Tā rakstu ar skolēnu parakstiem nodrukā. Viņi burto avīzē savus kiriliskos burtos rakstītos uzvārdus. Dille atnes naudu, un viņi to kopīgi nodzer. Labiaudzīnāts jūt, ka Neikens, Saulietis un Blaumanis teiktu, ka skolēni ar to zaudējuši savu politisko nevainību. Viņi vingrinās dzīvot dubultsajūtās. Te, šajā zemes stūrī, laikiem par labu sauc to, kas ir nederīgs, un par sliktu to, kas būtu derējis, lai pastāvētu.

Kamēr prese briesmīgi izlikās, tās nelasītāji briesmīgi dzēra. Jaunatvērti valsts dzērienu veikali pārdeva pudeles divdesmit četras stundas diennaktī. Lai gūtu naudu dzērieniem, skolēni sestdienas naktīs gāja preču stacijā izkraut un iekraut vagonus. Imis izdomāja, ka viņa draugu pulciņš esot dominikāņu liķiera ordeņa brāļi — viņš pats ordeņa vārdā Augusts Princips, Augusts Apdoms (Edgars Valdmanis), Augusts Teoprasts (Labiaudzīnāts), Augusts Kazanova (Aleksandrs Lielausis). Dominikāņu liķiera pudelei ap kaklu ir dzeltena lentīte. Dzerot viņi kāra pie krūts dzeltenajā lentītē iesietu Leonkavallo operas ārijas «Smeļies, Pajaco» skaņuplates gabalu. Izdzēruši dominikāņa pudeli, viņi aiznesa tukšo pudeli uz 1. ģimnāziju un novietoja sarkanajā stūrītī.

Skolā jūt padomju valsts kapitālismu. Ja agrāk «lielos burtus» katram rādīja par brīvu, tagad pirmajā solā sēdošie par to prasa samaksu. Ja brīvstundā noraksta matemātikas mājdarbu, par to jāmaksā tam, kas mājā rēķinājis. No lauku vidusskolas uz Rīgas ģimnāziju pārnācis tievs puika Bieziņš. Viņš jaudā aizlikt kāju aiz pakauša. Reizi to rādījis, nākamo reizi prasa samaksu — tad viņš rādīšot. Labi, labi. Viens dabū cepuri un vāc naudu. Tas ir pret klases tradīcijām. Tad jau Lāmanim būtu jāsaņem mēnešalga. Skatītāji zobojas un ālējas, mezdami cepurē kapeikas. Kāds nicīgi iemet rubli. Kad Bieziņš liek kāju aiz pakauša, Dille dur pirkstu viņam dibenā. Kāja atsprūk. Dille grūž Bieziņam sejā cepuri ar samesto naudu, lai viņš ēdot. Bieziņš laikam Rīgā dzīvo trūcīgi, un nauda viņam ir vajadzīga. Iebāzis naudu kabatā, viņš, solā nosēdies, noliek galvu uz rokām un ilgi tā paliek.

Izglītības komisariāts pavēl skolniekiem braukt uz laukiem novākt ražu. Klase sestdienā brauc ar vilcienu Zemgales māla līdzenumā. No stacijas vairākas gumijriepu riteņu ores viņus ved uz Sprukstu mājām, kur audzē daudz runkuļu un cukurbiešu. Padzēruši pienu un ēduši svaigi ceptu rupjmaizi ar aknu pastēti, skolnieki strādā cukurbiešu laukā. Viņi rauj bietes, tām cērt resgaļus un met lapas vienā kaudzē, bietes otrā kaudzē. Labiaudzinātam tas neliekas grūti, bet pilsētnieku sejas rāda, ka viņi cieš. Apavi izmirkst dubļos, skolas melnās uniformas noķēpājas, tikai skolas nozīme spīd pie krūts.

Dzērāji katrs veduši līdzī savu skolas grāmatu portfeli — ar ko? — ar šņabīti. Viņi liek pudeles upeņu krūmā, kur oktobra gaiss tās vēsina. Vakariņās talcinieki ēd kautu un vārītu govi. Pudeles cilājas. Saldajā ir melleņu ķīselis. Diezgan sadzēries, Labiaudzināts pirms gulētiešanas izbāž galvu pa otrā stāva logu un vemj. Aukstajā āra gaisā viņš murkšķ kaut ko pret tuvāko autoritāti Pommušku. Apgriezies viņš redz, ka Pommers stāv turpat blakus un skumīgi skatās gridā. Rīta saulē violetas melleņu lāstekas kūst un pil pie pakša. Personības ietekme uz apkārtni. Pilsētas palīgu pēdas Zemgales sētā. Kad visu svētdienu strādāts, darbinieki vakarā atkal dzer. Kad viss izdzerts, viņi iet uz kapsētu spokoties. Kāds izdomā, ka baznīcā vajagot būt dievgalda vīnam. Kādi prot iekļūt sakristejā un atgriežas ar plūmju vīna balonu. Talcinieki kapos to izdzer. Ores aizved apdullušus, miegainus talkas ķekartniekus uz staciju. Baznīcas ķesteris brauc uz skolu un prasa šamaksu par izdzerto vīnu. Klase savāc naudu un nosūta ķesterim.

Kā sauca to teātra trupas meiteni, kas dzīvoja Sarkan-
daugavā? Varbūt Velta. Labiaudzināts ar viņu spaidījās
Daugavmalas apstādījumos uz soliņa. Turpat pie pils,
aizmugurē anglikāņu baznīca, priekšā pontonu tilts. Viņa
rokas taustīja meitenes silto miesu. Viņa nepretojās, bet
arī nerosināja, runāja maz un spīvi. Bijušie teātra trupas
dalībnieki brauca uz Veltas māju Sarkan-
daugavā ballēties. Veinbergs teica — viņš neesot iesniedzis Sabiedrisko
lietu ministrijai viņu rakstītās jaunsargu iestāju anketas.
Vismaz par to čeka viņus nepratināšot. Jaunnesargam šie
paziņas joprojām derēja. Ar Imi kopā viņš plēģuroja. Liel-
ausi interesēja drauga ģimenes bibliotēka, īpaši filozofu
raksti. Viņa vācu izcelsmes māte draudzīgi mēloja, kad
Labiaudzināts aizgāja viņu mājā. Vācu izcelsmes ļaudis

bija dažādi. Bet trūcīgākie no viņiem spēja dzīvot kā ķēķa mirtes. Saurība viņus nenomāc. Ar Raiņa ģimnāzijas audzēkni Riksi varēja runāt par politiku. Varētu teikt — Riksis pārstāvēja fēniksiešu viedokli («Fēnikss» — milzīga mašīnu un dzelzs produktu fabrika Rīgā pirms pirmā pasaules kara). Neatkarīgās Latvijas laikā Riksis varbūt bijis tuvu komunistu partijai. Tagad krievisko komunistu varas laikā viņš bija piesardzīgi nacionāls. Likās, ka viņš būs opozīcijā ikvienam režīmam, līdz fabrikas piederēs strādniekiem un skolas skolotājiem. Runājot ar Riksi, nemanīja slepenību, kāda valdīja visapkārt. Viņš nedomāja, ka viņam būtu jāizliekas. Mājā Zaubes ielā zēnam dažreiz likās — trīs Šekspīra «Makbeta» raganas buras virtuvē. Tautšķēti zirņi vakarā smaržo virtuvē uz pannas. Trīs māsas runā pie plīts: Gusta — sērīga, Ella — spītīga, Irma — naidā un cerībā. Irmai atkal no drošiem avotiem zināms termiņš, datums, kad Rietumi atbrīvos Latviju no krieviem. Ar Riksi nebija noslēpumu. Viņš runāja par to, kas notika, tāpat kā runājis jebkad agrāk, kad te nebija krievu armijas. Laikam Rīgas strādnieki varēja to atļauties. Ar Irmu Lūsi bija jauki tračoties, dejojot. Ar Mildu varēja būt romantisks, cik nu Veinbergs to atļāva. No Valentīna Skulmes varēja gūt iedvesmu pastāvēt, vingrinot prātu vīzijās, abstraktās domās. Prese radināja domāt operētiski un operiski. Ikdienu kļuva arvien pelēkāka. Tad labi, ja pašam sevī ir sava intelektuāla ikdienu.

Cilvēkbernam gan ir daudz gribu. Savā Armijas ekonomiskā veikala divrindu pogu uzvalkā viņš gāja uz ballēm. Jāiztiek ar to, kas ražots neatkarīgajā Latvijā. Kode izēdusi robu svārku apakšējā stūrī. Ģimnāzijas sarīkojumiem vairs nevajadzēja ielūgumu. Ielūguma aicināta, nāca kopta mātesmeita no 3. vai 2. ģimnāzijas, kas priecājās pēc «Jaunības Teku» veida — vairāk prieka un dzīvības nekā seksa. Tagad bija redzami tiksmīgi, nesavaldīgi impērijas prieki. Visiem mūziķiem krievu gadā bija darbs deju kapelās. Likās, ziemeļu paražas, kas deva iespēju pastāvēt gadu simtus, bija nogrimušas. Saksofoni iekaucas skolas aktu zālē. Spirta elpa un odekolons. Zīžaini tērpi, stipras smaržas, porgas plakš uz parketa. Meitenes no poļu, žīdu, krievu ģimnāzijas kļaujas ar skolēnu uniformās un civilā ģērbtiem ģimnāzistiem. Nez kāpēc Rīgas komjauniešiem patika iet uz Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas ballēm, vedot līdzī savas meitenes. Smeldze, aizmirstība; mazliet ņirdzība; krieviskais kontinents. Ielās

dienu un nakti redzami ienācēji no Krievijas — vieni valdonīgi, ādas mēteļos, cietām sejām, gārdošām balsīm. Citi pelēki, apmāti ļaudis. Krāsainās Rīgas krāsas izšķīst pelēkumā. No balles mājā ejot, smagi, sarkani karogi nakti plīvo uz pelēka fona.

Sarkandaugavā pie Veltas ir balle. Sasarkuši jaunieši dejo. Veltai ir savs puisis. Nekas sevišķs, taču kaut kas. Imis atkal un atkal liek patafona adatu uz krievu šlāģera «Katjuša» sākuma, un jaunieši kratās. Imis saka — tas esot Pajaco izmisums. Sarkanarmietis ienācis telpā un skatās uz dejojājiem. Tie jūtas novēroti. Imis ceļ adatu no «Katjušas» un liek uz plates, kur kafejnīcas orķestris iespēlējis pseidolatvisku tautas deju. Salda meitene aicina krievu lēkāt. Ne uchai juchai, bet tūdaliņ tagadiņ. Krievs neuzticīgi atvairās. Viņš tā kā gribētu, tā kā negribētu ielaisties ar šejieniešiem.

Apkārt čalo murgaina, trokšņaina revijas jautrība. Riksis aicina Labiaudzinātu iet viņam līdzi. Viņi kāpj augšstāvā gar Veltas vecāku dzīvokli. Balle notiek tukšās veikala telpās. Trešajā stāvā Ceimura dzīvoklis. PAGRĪDNIEKU noskaņa. Ceimurs priekšnamā rāda divas ceļasomas. Drēbes un ceļa pārtika, kad nāks mani arestēt. Pērkonkrustietis saprot krievisko nolemību. Es esmu gatavs. Bībeliskā patosā viņš saka:

— Lai kas ar mani, bērniem būs labāk. Jaunas, spējīgas tautas nāks uz sapuvušo demokrātiju pļāpātājiem.

Viņa sieva stāv viņam blakus kā pelēka ģermāņu aizsaules kalpone, gatava saprast, ciest, piedot. Viņš izsūta sievu laukā un klusi runā ar Veinbergu. Riksis stāv klāt kā novērotājs. Labiaudzināts neklausās. Varbūt viņš nosaužas.

Imis savu vecāku mājā rīko koncertu. Tievs, ļenganām kājām un nokārušos apakšlūpu, viņš tausta savu pulsu un vēsta — tas aulekšojot. Pēc brīža, pulsu taustot, viņš saka — tas stājoties. Viņam jāatguļas. Gulēdams viņš čīgā vijoli, viesdams griezīgas skaņas. Mazais turpat no kaimiņiem dzied soprāna solo un duetu kopā ar Irmās altu. Labiaudzināts teic savu dzejojumu, kur mazdēls izaicinošā tonī stāsta vecmāmiņai, ka viņš iešot dzīrēs, kur «kaktā braukā alus muca» un «galdā blašķu ducis ganās». Publikā Imja tēvs krekšķina un groza acis. Viņš ir policijas kurpnieks. Viņš ir drošs. Katra režīma policistiem vajag zābakus. Viņa lielās, apaļās acis reti kad ir nedzērušas. Imja māte saka dzejas teicējam:

— Jūs nemaz neizskatāties pēc tāda dzērāja.

Nav arī. Bet ir sākts darīt, ko nedomā darīt. Viņš skaita dzejā savirknētus vārdus par koka krellēm, ko rokā turot rodas drošības sajūta. Bet nu tā aizgrābts, ka ne izteikt. Mazais putniņš bimini, aizved man' uz kolibri, vai kā tur bija. Jeitsa Bizantijs, Kolridža Katmandu. Muldēt, rokā turot priekšmetu. Imis aizrautīgi saka:

— Tāda ir dzīve.

Imja māte turpina:

— Jauni cilvēki iztaisās kā tādi dzērājveči, — un skatās uz savu vīru. Tas urbina degunu. Tā te ir iesākts. Vīriem iemest, iedzert. Sievām cept cūkgaļu un taukos iemaisītā miltu mērcē to likt galdā. Bērniem ziemā siet šalli ap ausīm. Imis vēlāk saka draugiem:

— Viņi mūs nesaprot.

Labiaudzināts atkārtō:

— Viņi mūs nesaprot.

Un pēc tam viņš brīnās: kas tur ko nesaprast? Kāpēc es to atkārtōju? Viņam nav sajūtas, ka Ella, Gusta, Irma, Venta viņu nesaprastu. Ja runā skaidri, tad saprot. Ja rīkojas skaidri, citi to saprot. Ja izsakās neskaidri vai rīkojas neskaidri, varbūt citi nesaprot.

Ar draugiem kopā varēja mēļot. Runas izvērtās plāpu seansos, kur runā šurp un turp. Jaunas miesas nebēdīgi sagriež vecas domas — baltvācu humānisma noskaņas kopā ar kaut ko no ziemeļu romantisma, no franču revolūcijas domām, no divdesmito gadu amerikānisma. Runājot ar Aleksandru Lielausi, varēja just, ka notiek domu process. Viņš gan jūsmoja par visu, ko atklāja. Labiaudzināts rotaļājās līdzī, klausīdamies Imja dievināto Čaikovska Ceturtō simfoniju. Imis izmisīgā balsī stāstīja, kā viņš vedis savu māti uz Čaikovska Patētiskās koncertu: Imis bauda vētrainās skaņas; drīz būs liktenīgais bungu sitiens; bundzinieks ceļ bungu vālītes; Imja māte čukst: «Tūlīt sitīs.» Imis izmisumā izpleta rokas. Mamma ir vulgāra. Viņš uzticēja Labiaudzinātam, ka Čaikovska biogrāfijā rakstīts — viņš onanējis. Imis vaicājoši skatījās draugā. Tas paraustīja plecus. Kas tur draugiem stāstāms.

Ekstrēmas sajūtas un notikumi visapkārt, bet ļaudis gāja pa ielu, stiepdāmi pudelēm pieblīvētus portfeļus. Zem krievu armijas un čekas Baltijā auga Valhallas sajūtas. Ģermāņu liksmības un liktenības sajūtas juka kopā ar domām par apokaliptisku pasaules galu un termiņiem, kad

nāks pestīšana. Baiļu skurbulis jaucās ar alkohola skurbuli. Ernesta grāmatās revidents atrada Jāņa Dāvja mežonīgās dusmās rakstītās pretalkohola brošūras. Imis dzerdams tās citēja. Ceimurs esot apcietināts. Nu kā tad. Kā lai krievi to nedarītu. Austrums, bailēs iepletis acis, teica, ka apcietināta Helga Dambekalne, kuru pamatskolā Dreimanis un viņš saukāja par Dampi.

Ella ar sludinājumu pārdeva elektrisko ūdens sildītāju un daudzampēru korķus, ko Andrejs bija gādājis Baznīcas ielā, lai viņam vienmēr būtu silta vanna, kur sautēt reimatiskos locekļus. Ar to viena no pēdējām it kā plašākas dzīves atliekām bija prom. Dažs apskauda vācu ŪTAG ierēdņus, kas bezrūpīgi staigāja pa Rīgas ielām. Angļu avižu korespondentus Rīgas ielās pavādīja grūtsirdīgi ridzinieku skati. Labiaudzināts krievu gadā pārtrauca patstāvīgi gādāt par sevi — viņš vairs neslaucīja istabu, nešuva pogas, nerūpējās par drēbēm un apaviem, izņemot ballīšu drēbes. Viņš nebija skolā mācījies, kā dzīvot zem politiska spiediena. Vidusskolā viņi šāva mērķi. 23. pamatskolā bērni mācījās komunicēt bez bailēm. Padomju valsts algoja milzumu slepeni darbinieku, lai ļaudis mācītos komunicēt ar bailēm.

Vienmuļā skolas ikdienā pārsteidzoši izcēlās Jāņa Gregora mācītais darvinisms. Nelietojot metaforas, viņš līdzienā valodā stāstīja par mūka Mendēļa eksperimentiem, kā viņš diedzējis pupas un zirņus. Gregors ilustrēja stāstīto ar shēmām un tabulām. Ar viņu juta 1800. gadu idejiskās pārvērtības. Joprojām skolas koridorā Labiaudzināts sasveicinājās ar Brinkmani. Šad tad viņi koridorā staigāja kopā, runādami par Ropažiem, par Fuksi, par politiku. No Brinkmaņa varēja just 20. gadsimta sākumu, ieskaitot 1905. gada revolūcijas sajūtas. Pēc kādas Brinkmaņa runas skolas aktā Labiaudzināts viņam citēja Pļehanovu, kura brošūriņas bija atradis Ernesta sludinātāju bibliotēkā. Brinkmanis gribēja redzēt, kur teiktais ir rakstīts. Oponents atnesa uz skolu Pļehanova grāmatiņu. To ieraudzījis, Brinkmanis vairījās, teikdams, ka Pļehanovs neesot labs. Lai to grāmatu te nerādot. Indriķis Sleinis mācīja ģeogrāfiju ne no nacionāla, bet no saimniecisku un ģeogrāfisku reģionu viedokļa. Viņš kāpa pāri kartē trekni ievilkām valstu robežām, rādot, kur turpinās tā paša reģiona līdzīgi dotumi.

Skolas skolēnu padomes loceklis Oļģerts Liepiņš teica, ka Labiaudzināts varot pieprasīt brīvu skolu. Viņa vecāki

dzīvojot šķirti, un ne viņam, ne viņa mātei neesot pietiekama ienākuma. Liepiņš skolas padomes sēdē atbalstīšot Labiaudzināta lūgumu. Tā notika. Krievu gada otrā pusē viņam nebija jāmaksā skolas nauda.

Likās, iedzīvotājiem Daugavas otrā krastā, Pārdaugavā, daudz nerūpēja, ka Latvijā ir krievu armija un čeka. Mazajās mājās starp dārziem bija ne vien konservētas ogas un augļi, bet arī neatkarības laika sajūtas. Labiaudzināts tālu gāja no tramvaja pietātnes, lai Pārdaugavā apciemotu Fuksi pie viņas vecākās māsas. Klasesbiedri brauca uz Pārdaugavu dzert pie Tālivalža Manguļa. Esot jādzer ar meitām. Labiaudzināts turp aizveda Fuksi. Tālivaldis teica, ka Labiaudzinātam esot labas meitas. Kā — labas? Zirgtas un glītas. Zēns pazemīgi brīnījās. Viņš nekad nebija cerējis, ka viņš spēs saistīt labas meitas. Ja tas noticis, tad tikai tāpēc, ka viņam patika klausīties. Meitenes viņam stāstīja savas rūpes un sapņus. Viņš klausījās, piebilda pa vārdam, iebilda pa teikumam. Dzirdētā valoda gūlās atmiņā.

Dzerot ģimnāzisti ālējās un taisīja lielu troksni. Labiaudzināts manīja, ka Tālivaldis nozūd. Meitu darīšanas? Ejot laukā, pie pakša viesis redzēja, ka Tālivaldis aiz stūra runā ar studenta vecuma vīrieti, kas saģērbies iespējami pelēks — žokejnīca un praķis. Savvērnīki. Labiaudzināts vadīja Fuksi mājā. Viņa bucojās kā negudra un prasīja par Tālivaldi. Zēns stāstīja, ka Tālivaldim Mangulim klasē ir pavārds Itālis viņa melnīgsnējās sejas dēļ. Ka viņa vecāki dzīvo kazarmās, jo tēvs ir virsnieks. Tālivaldis viens dzīvo Pārdaugavas mājā. Viņam ir garlaicīgi, tāpēc mācās tik labi, ka no viņa vienmēr var norakstīt mājas darbu, un viņš par to neņem maksu. Labiaudzināts teica Veltai, ka viņš ir vēmis un negrib bucoties. Velta prasīja, vai viņam arī ir palama. Gājiena biedrs stāstīja, ka viņam ir palama Speķis, bet viņa itāliskā tenora dēļ klasesbiedri viņu dažreiz sauc arī par Karlo Spekki pēc pazīstamā itāliešu diriģenta vai par Arno Spekki pēc Latvijas sūtņa Itālijā Arnolda Spekkes. Viņi klusēdami gāja tālo ceļu uz Fukša māsas dzīvokli.

Jaunietis labprāt gāja uz basketbola treniņiem Sporta namā. Acimredzot padomju valdība deva līdzekļus skolām un sportam. Dažādu arodbiedrību basketbola un volejbola vienības Sporta namā trenējās darbdienu vakaros un sacentās svētdienās. Treneris iedeva spēlētājam zilu kreklu ar sarkanu lokomotīvi uz krūtīm. Latvijas Dzelz-

ceļnieku biedrības sporta klubs padomju romantisma gaumē bija pārdēvēts par «Lokomotīvi». Tajā spēlēja tie paši, kas bija spēlējuši laikam brūnos Dzelzceļnieku biedrības krekliņos ar burtiem LDzB uz krūtīm. Viņi pieņēma Labiaudzinātu, nepieminot, ka viņš nāk no tagadējiem neļaudīm. «Lokomotīves» trešās līgas vienība brauca spēlēt uz Valmieru. Valmierieši stāvēja gar vingrotavas sienām un bļaudami mudināja savējos. Kad Labiaudzināts iemeta vairākus grozus, gan puīšu, gan meiteņu balss bļāva:

— Sedz to ar gariem matiem!

Tatad viņš bija uzaudzējis copi, lai būtu čalīgs kā daudzi citi. Bet sportu viņš nemaisīja ar alkoholu. Kad daļa komandas palika dzert, viņš kopā ar Zvirbuli un Biti vēsā naktī gāja pa šoseju uz Valmieras staciju.

Klases sportisko puīšu lielākā daļa bija pārgājuši uz privāto Dzeņa ģimnāziju. Roja aicināja Labiaudzinātu uz viņu treniņu 6. Rīgas kājnieku pulka vingrotavā Maskavas ielā. Zēns ieradās ar savām sarkanžilajām plānas ādas kedām ar jēlgumijas zoli, kādas viņam bija vēl no iepriekšējās ziemas. Kabatā viņam bija etvija ar angļu cigareti, ko bija izcēlis no Ansona rakstāmgalda. Pēc treniņa un dušas viņš, tāpat kā citi, domāja pīpēt un palieļties. Bet pēc dušas etvija izrādījās tukša. Zēns nikni prasīja, kurš cigareti paņēmis. Roja smējās, citi sminēja. Dēlam misējies.

Atnācis no treniņa Sporta namā, viņš ēda vakariņas, ko Ella atstājusi plītī. Viņš darīja kaut ko no skolas darbiem un devās gulēt. Dienās, kad nebija treniņu, pēcpusdienā viņš devās uz bēniņiem. Dēka un atklājums: atvērt grāmatu kastes. Ak tad tā agrāk dzīvojuši ļaudis bija mēģinājuši saprast, kas notiek un kas ir! Ak tad tā viņi bija mēģinājuši tikt līdz galējām prāta un sajūtu iespējām! Ak tad tādi bija mēģināts aptvert milzumu un darīt to uzskatāmu ar metožu, vārdu un bilžu palīdzību! Viņš šķirstīja vācu satīriskos žurnālus «*Simplicissimus*» un «*Eulenspiegel*», skatīdamies, kā zīmējumos kariķēta gadsimta sākuma Eiropas mantīgā vidusšķira, virsnieki, korporeļi, viesmiļi, akadēmiķi. Ar tikpat lielu interesi viņš lasīja grieķu vēsturnieku Tukidīdu vācu tulkojumā, Romas biogrāfu Svetoniju. Skolā latīņu valodas stundās skolēni kopā ar Augustu Ģiezenu lasīja Titu Līviju, kam bija citāda valoda un izteiksme nekā Jūlijam Cēzaram, Ovidijam un Vergilijam. Grāmatu kastēs bija vairāki Brokhausa

vācu enciklopēdijas izdevumi. Tos salīdzinot, varēja redzēt, kā jēga mainījusies, kā mainās tas, ko uzskata par svarīgu. Nemierīga fizika, ceturtā dimensija, laiks.

Austrums dzīvoja mēbelētā istabā Jurjānu dzīvoklī. Viņa klasē literāri un māksliniecišķiski nebēdīgi noteica toni. Ja klases audzinātājs, gleznotājs Jēkabs Strazdiņš viņus neklausīja, skolēni svieta klases logā lielus, smagus krievu pieckapeiku gabalus. Tankš pret rūti. Kapara gabals atlec uz katedras. Strazdiņš uzlec no krēsla. Skolēni gāja pa koridoru, gārdozās krievu balsis rēkdami «Narodnaja». Austrums mājā remdēja vientulības skumību, lasīdams arvien dvēselīgāku lasāmvielu. Viņš teica, lai brālēns viņam aiznes Veltas Medaines atstātās grāmatas — «Zelta Ābeles» izdotās mazās grāmatiņas ar augstvērtīgām ilustrācijām. Kāpēc ne. Nevienam neteikdams, brālēns aiznesa Austrumam paku to literāro delikatešu. Viņš piedāvāja Austrumam Tukidīdu un Tacitu, lai milzīgās laika atstatuma un telpas dimensijas klīdina viņa bēdas. Austrums teica, ka veci salmi viņu neinteresē. Likās, ka Austrums un Ernestmilda ir skābi uz Ernesta radiem, ka tie pievākuši Ernesta grāmatas. Gusta teica, ka Ernests pircis Vendta bibliotēku ar aizņēmumu, ko Ansons galvojis. Vakarā, saulei rietot, Austrums uz loga palodzes lasīja esejas. Viņš pacēla galvu un stāstīja par savu tagadējo lielo milu — žurnālista Kārļa Zariņa meitu. Runājot par neizsakāmi saldo un jauko meiteni, viņa sarkanmatainā galva noslīga, gaišās skropstas kļuva mitras. Viņš klusi teica viņas vārdu. Tad viņš prasīja, lai Labiaudzīnāts viņam aiznes tādu un tādu Latvijas jūras krasta lapu no Ernesta štāba karšu komplekta. Pagrīdei pienāk ieroču laivas.

Čeka apcietināja Austrumu, Tāļivaldi Manguli un vairāk nekā simtu citu Rīgas ģimnāzistu, kas bija iesaistīti pagrīdē par pēdu jaucējiem. Milda iebrāuca Rīgā un raudādama savāca Austruma mantas. Bija slapjdraņķis. Čekas zaldāti — mongoļi, tatāri, kirgizi — stāvēja sardzē pie Stabu ielas nama, sargādami tā centīgos darbiniekus, kas Rīgā spēlēja austrumus. Laudis gāja gar čekas namu, juzdamies it kā nereālā nepilsētā. Mazās valsts iedzīvotāju kopīgā morāles baterija trīsdesmitajos gados bija iztukšota. Padomju vara to sadauzīja. Ja nākotnē šās zemes iedzīvotāji grib pastāvēt, morāles baterija jābūvē un jāpilda no jauna.

Labiaudzīnātam prāta viena daļa bija tā apmulsusi, ka viņam juka, kam pieder grāmatas, kas ir viņu mājā. Ja

kratīs, atradīs ierakstus, ko neatkarības gados autori rakstījuši nepersonai Ernestam Brastiņam. Māsasdēls ņēma no plaukta dzejas, prozas, apceru un publikāciju grāmatīņas, ko ar malkas nesamo mugureni bija nesis no bēniņiem. Griezt ierakstus laukā. No ielas otras puses loga var redzēt, ko viņš dara. Jaunietis gulās uz grīdas, šķīra grāmatu pēc grāmatas un grieza laukā titullapā rakstītos veltījumus. Strēmeles krājās. Kur tās likt? Klozetā? Dažai grāmatai ir ar roku liets papīrs. Tas nešķīdīs. Galu galā papīra gabaliņi kaut kur nogulsies ar visiem veltījumiem. Viņš bēra strēmelītes aploksnē un, izmeklējis biezu vācu medicīnas «*Urkunde*» sējumu, ielika aploksni starp divām planšu lapām. Kas tos var izšķirstīt. Vai man ir pareizā ticība? Vai es driksstu dzīvot, ja mana ticība ir atšķirīga? Ja es neticēšu padomju laimei, man draud čēkas ellē. Biezā psihiatrijas pētījumu «*Urkunde*» sējumā viņš nobāza lapiņas, kas šad tad bija iemestas vēstuļkastē, aicinot sist krievus un runājot par kādu miglainu brīvību.

Nē, satīra viņu neremdināja. Drīzāk pazemībā teikt patiesību. Ja tu jaudā. Pastāvi pret to, kas ir? Nē, pastāvi ar to, kas tev ir. Kā visi, viņš klausījās angļu BBC raidījumus. Angliskajās ziņās kaut ko padzirdējis, viņš to stāstīja Falkam Broderam. Falks precīzi atstāstīja, ko Labiaudzināts bija dzirdējis pa ausu galam un daļēji pārpratis. Falks ņēma kādu grāmatu no Labiaudzināta savāktajām grāmatām un savukārt viņam deva Šveicē izdotu apcerējumu vācu valodā par Servantesu. Šveices grāmata priecināja acis — tīrs salikums, moderni iekārtotas lappuses un ilustrāciju paraksti. Izdota šo pašu gadu, kad Baltijā ārpusaule vairs neeksistē. Šveices grāmatu šķirstīt bija kā no akas dibena raudzīties uz ārpasauli. Zēnu neinteresēja literārs tirzājums. Bet, Bizantijas purva dvingā sēdot, bija patīkami just Rietumromas ražojumu. Falks atdeva aizņemto grāmatu. Pēc ilgāka laika viņš sašutušā balsī jautāja, vai Labiaudzināts neatdošot grāmatu par Servantesu. Pusaudzis pie sevis nobrīnījās par šo situāciju un, nejaudājis nekādu atziņu gūt ne par sevi, ne par savu rīcību, steidzīgi atdeva Falkam grāmatu.

1941. gada februārī tautas tiesa šķīra Andreju un Ellas laulību. Tēraudaini aukstā ziemas rītā — Labiaudzināts viens bija mājā — Andrejs ieradās Zaubes ielā, atvedis Ellas ģimenei maisu kartupeļu, kāļu un burkānu. Viņš apsēdās plīša klubkrēslā. Dēls sēdēja aiz tēva rakstām-

galda. Mugarā viņam bija tēva no Anglijas vestais zilais kamzolis, kam nu jau lāpīti elkoņi. Tēvs ar miklām acīm apskatīja latviešu literatūras klasiķu plauktu un dēla pie sienas piespraustās latīņu glosas. Andrejs teica, ka pagājušā gada jūnijā, kad krievi ienāca Latvijā, viņš bijis Vācijā. Vāci viņam piedāvājuši vicedirektora vietu cūkkautuvē, lai viņš nebrauc uz Latviju. Viņš tomēr braucis mājup, jo gribējis būt ar Metu, kas gaidījusi bērnu. Tas dzimis oktobrī.

— Tā nu man ir dēls Andrejs, — viņš teica.

Viņš bija novājējies, tā ka viņa locekļu muskuļus varēja redzēt jo vairāk, un sūdzējās par reimatismu. Viņš gribēja domāt, ka joprojām dzīvo tiesību valstī. Ventai viņš maksāšot vidusskolu. Padomju valdībā drīz notikšot pārmaiņas. Krievi eiropēizēšoties. Viņi atvēršot savas robežas. Tad viņš gribot sūtīt Labiaudzinātu uz Angliju studēt starptautiskās tiesības, lai viņš kļūtu par vienu no konsuma juriskonsultiem.

— Tu esi āķīgs diezgan! — viņš pasmējās. Kā konsumam, tā piensaimniekiem vajagot juristus, kas zina ārzemju likumus.

Viņš pieminēja rakstu «Jaunākajās Ziņās», kas publicēts pēc tam, kad jaunā krieviskā valdība viņu atlaida no «Bekona Eksporta»: viņa mājas bufetē esot par piesavinātu naudu pirkti kristāls. Andrejs teica — no komandējuma naudas uz ārzemēm, kas atlikusi tāpēc, ka viņš braucis ne guļamvagonā, bet trešās klases vagonā un nav izlietojis visu dienas maksu.

Ļaudis runājot par deportācijām. Ja tādas būšot, viņam no pagasta valdes par to ziņošot. Meža pļavās esot sagatavota vieta, kur slēpties. Sievietes un bērnus taču nedeportēšot. Andrejs cēlās no plīša klubkrēsla, lai ietu. Labiaudzināts piecēlās aiz rakstāmgalda. Abi deva roku un šķīrās.

Veinbergs saka — jāriko sporta spēles. Pie Bierīņu muižas esot sporta laukums, ko tagad maz lieto. Sniegs tur nokusis. Bijušie teātra trupas dalībnieki brauc ar autobusu uz Bierīņiem un iet uz sporta laukumu. Riksis atbrauc ar divriteni. Jaunieši lec, skrien, met, grūž. Labiaudzināts pirmo reizi mūžā skrien simt metrus un pārsteigts jūt, ka to darīt viņam patīk. Viņš startē ātri un ir priekšgalā līdz distances pusei, bet tad viņa pāisās kājas nejaudā cīlāties pietiekami ātri. Riksis skrien garām un beidz pirmais. Šķēpa mešanā vajadzīgas neparastas kus-

tības: garos lēcienos ieskrieties un no atšautas rokas izlīdināt šķēpu. Lodi viņš jau grūdis. Disku metot, jāuzmānās. Tas no plaukstas var izlīdot savā virzienā. Mežā skan mašīnpistoles kārtā. Pēc laiciņa vēl īsa kārtā. Atsevišķs pistoles šāviens. Jaunieši uz mirkli sastingst. Ne vārda neteikdami, viņi turpina savas spēles. Sejas liecina, ka viņi domā. Vai čeka tur mežā šauj cietumniekus? Bieriņu mežā notiekot viss kas. Kāpēc viņi te atvesti sportot? Lai piedalītos tās paaudzes spēlēs, kam 1941. gadā ir trīsdesmit četrdesmit gadu? Viņu galējību komandas. Nacionālisti un čeka. Nelikumīgas par un pret organizācijas. Vienmēr kas niez. Veinbergs zīmīgi ieskatās Labiaudzīnātam sejā. Vai tur nošāva Austrumu? Vai «Pērkonkrustam» ar čeku ir nolīgums, ka viņi liks viens otru mierā? Lai tvarsta mazākos un lielos neredz. *Gentlemen's (sic! ods sic) agreement*. Viņu mērķi taču ir līdzīgi: pret kapitālisma monopolu.

Jaunietis saņem pavēsti ierasties krievu armijas iesaušanas komisijā Strēlnieku dārza alus brūža lielā dzīvoklī, kur vācietis aldaris dzīvojis līdz repatriācijai. Gaidot un slaistoties jauns žīds pienāk pie Labiaudzīnāta un sāk runāt par krievu mūziku. (Kāpēc pie manis? Vai es izskatos māksliniecisks?) Jaunais žīds jūsmo par krievu tautadziesmām častuškām un, rokas plātīdams un pietupdamies, atdarina krievu kora uha uha skaņas. Labiaudzīnāts saka, ka folklorā ne vienmēr der. Dažam iznāk mākslīgs tautisks teātris. Kas zina, tas lieto folkloras abstraktas formas bez jūtu pielikuma. Jāstājas rindā, lai dotos pie komisijas. Jaunais žīds iestājas rindā un veikli iestumj latvieti rindā aiz sevis. Nelien priekšā, bet esi ar mani. Gaidot viņš saka Labiaudzīnātam:

- Saki: častuška.
- Častuška.
- Ar iejūtu. Vairāk iejūtas.
- Častušška.
- Labi. Saki: krievu častuška.

Smieklos atņirdzies, iejūtā stenēdams, Labiaudzīnāts grūž caur zobiem:

- Krievu častušška.

Jaunais žīds saka ebreju valodā «Labi», un viņa ap-sarkušās acīs pazib kas omulīgs.

Divas krievietes feldšerienes noskata pliko rekrūti un māj komisijas priekšniekam, krievu armijas majoram:

- Jā, to.

Vai tas nozīmētu, ka viņš, pēc skata lietojams sugas eksemplārs, iedalāms čekas karaspēkā vai speciālajās izlūku vienībās? Ārsts žīds liek rekrūtīm liekties un lūr, vai viņam ir hemoroīdi.

— Žopņik (homoseksis), — ārsts saka, redzēdams klis-tīra šļircēs plēsto tūpli. Majora seja aptumšojas. Feldšerienes šausmās atvairās:

— Nē, to nē.

Iesaukts parastā armijā.

Mobilizētajiem jauniešiem jāiet armijas krievu valodas kursos, lai viņi spētu saprast, ko viņiem saka, kad viņus nosūtīs uz Krieviju. Jauna žīdiete māca. Piecdesmit Baltijas provinces jauniešu klasē sēž viņai pretī, pļāpā, spēlē šahu, lasa grāmatas. Skolotāja gan nelaimīga, gan izbri-nēta, pa daļai ar humoru ļauj, lai katrs dara, kas tam tik. Viņa lasa krievu tekstu, skaidro vārdus un šad tad kādam skolēnam ko prasa. Dažs atbild, dažs ne.

Klasē atnāk armijas novērotājs. Skolotāja liek te vie-nam, te otram skolēnam piecelties un lasīt no mācību grā-matas. Ar lielu prieku viņa izceļ no sola Labiaudzīnātu, kas nekādi nav centīgs skolnieks. Taustīdamies L. lasa tekstu, ne vārda no tā nesaprazdams. Skolotāja pastei-dzas, sakot nākamo teikumu. Daži, kas prot krievu valodu, iesmejas. Tātad teksts var būt divdomīgs. Bet jālasa. Tu-ries pie ziemējiem. Nerunā mīksti. Esi korekts, kad darī-šana ar krieviem. Sekojot šīm vadlīnijām, Labau savā cietajā somu izrunā tiek pāri bīstamajam teikumam. Sko-lotāja, blakus pienākusi, viņam iegruž elkonī sānos un latviski saka:

— Sēdies.

Skolā tuvojas gala eksāmeni. Nevienam gan nebija pa-tikas ne mācīt, ne mācīties. Daždien skolotājs stundas sākumā gāja meklēt skolniekus, kas uz piebūves jumta gulēdami sildījās saulē. Dille pirms eksāmeniem teica, ka jāiet uz pareizticīgo katedrāli. Kāpēc ne uz katoļu vai lute-rāņu baznīcu? Nē, pareizticīgo katedrālē esot vairāk mis-tikas. Jo vairāk jutis mistiku, jo labāk veiksies eksāmenos. Uz katedras saliktas eksāmenu biļetes — papīra gabaliņi, kam uz leju vērsta pusē uzrakstīts numurs. Skolēns ceļ papīra gabaliņu, rāda skolotāju komisijai biļetes numuru un saņem lapu ar jautājumiem, uz kuriem viņam jāatbild. Ķīmijas eksāmenā skolnieki atkārtoti izvelk biļeti, kurā prasīts, lai uz tāfeles uzraksta alkohola iegūšanas formulu. Mistiski rūgumspēki to biļeti arvien no jauna noliek atpa-

kaļ uz katedras, un, kad skolotājs aizvāc biļeti, teikdams, ka nu dzer par daudz, drīz ir izgatavots cits papīra gabaliņš ar alkohola biļetes numuru un nolikts uz katedras. Oļģerts Liepiņš arī Labiaudzinātam piespēlē šo biļeti. Skolotājs krekšķinādams prasa vēl par skābekli, kas alkohola biļetē nemaz nav prasīts. Nav gaisa. Kad atbildētājs kaut ko zina par skābekli, viņš ķīmijas eksāmenu ir izturējis. Algebru viņš noraksta no Georga Ozola un latviešu valodas rakstu eksāmenā savukārt Ozolam dod pusrakstītu domrakstu. Labrakstītājs nodod savu domrakstu viens no beidzamajiem, jo visas trīs eksāmena stundas, cik jaudas, rakstījis domrakstus citiem. Vēsturē viņš zina savu biļeti un vēl papildina zināšanas ar mācību grāmatu, kas ieslēpta solā, kur skolēni sēž, gaidot kārtu atbildēt. Arvmilda ir vēstures skolotāju komisijā. Labiaudzināts zina tik labi, ka viņam bail, ka par viņu varētu domāt, ka špikojis. Viņš tīšām minstinās, atbildot dažu gada skaitli. Otrā dienā viņš ir aizmirsis daudzos gadu skaitļus, ko iekalis vienai diennaktij.

14. jūnija priekšpusdienā Labiaudzināts, izejot no mājas, ieraudzīja, ka krievu armijas smagais auto piebraucis Zaubes ielā pie Alku mājas, kur dzīvoja arī Aleksandra Grīna ģimene. Mobilizēts šoferis sēž pie stūres. Zaldāts, šautenei uzspraudis durkli, stāv pie auto. Otrs zaldāts un ādas jakā tērpies komisārs ieiet namā. Pa Valdemāra ielu aizbrauc cits armijas kravas auto. Tā kulbā sēž ļaudis ar čemodāniem un paunām — sievas, bērni, vīrieši —, armijas zaldāts ar uzsprautu durkli. Tātad deportācija. Labiaudzināts pārlēca pār Vāgnera dārzniecības sētu un, balandās gulēdams, pa sētas spraugu skatījās, kā komisāra un zaldāta vadīti ļaudis ar ceļasomām rokā iznāk no Alku mājas. Sievietēm galvā sieti lakatiņi. Visiem mugurā ziemas drēbes. Stindzinoša atziņa par bezpalīdzību pret varu ķēra jaunieti, paralizējot līdz šim brīvu un darbīgu viņa daļu. Kāda viņa daļa zaudēja atklātu valodu. Ja tai daļai tuvosies, tā stostīsies. Viņa īstenības izjūta bija sajaukta.

Krievu armija nerēķinājās ar to, ka skolēniem skolā paredzēts izlaiduma akts. Jāiet uz armijas krievu valodas stundu, ne uz skolas aktu. Rekrūtis iet uz krievu stundu un pēc tam uz skolu, lai saņemtu diplomu. Izlaiduma akts ir beidzies. Viņš jūt nenobeigtības sajūtu. Zāles galvgalā uzriekots altāris: Staļina bīste starp puķu podiem. Vienaldzībā pret sevi, kaklā kņudot asarām, jauniētis ņem puķu

podu, liek pie Staļina bistes un atkāpjas, kā kapos brīdi stāvot galvu noliecis. Pommers skumīgi viņam uzsmaida un dod latviešu un krievu valodā rakstītu diplomu no neizsniegto diplomu kaudzītes — deportētie. Dille kopā ar vecākiem aizvests, tirgotāju ģimeņu dēli Riekstiņš, Vana-dziņš. Samērā maz no viņu klases. Izlaiduma balle. Holcmaņu ģimene ar Anitu, Kārļa Lapiņa ģimene ar viņu meitām ir deportēti.

Jāiet uz krogu. Kā viņi zina šo rituālu! Kur sāka — Ģildes pagrabā vai bijušā Saeimas nama pagrabā? Pēc tam Romas viesnīcas pagrabā. Romas pagraba klavieru spēlētājs žīds Džeks Mihaļickis nāk pie viņu galdiņa un pēc kārtas prasa, kā viņus sauc. Izdzirdējis Labiaudzīnāta uzvārdu, Mihaļickis vērīgi viņu noskata — laikam Andrejs te baudījis savam stāvoklim piemērotu atpūtu —, krata galvu un saka:

— Tu nē, tu labāk te ne.

Ella bija dēlam iedevusi piecu rubļu gabalu. Kāds saka Labiaudzīnātam, lai viņš iet mājā. Nav nekāds maksātājs. Bet citi viņu velk līdzī. Kopā dzerdams, viņš ir asprātīgs un spēj uzjautrināt. Atkal uz citu krogu. Kāds saka līdznācējam, ka viņi paši tikšot galā ar dzeramiem. Jā, zēnam nez negribas dzert. Viņš tāpat iet līdzī jautrajam dzērāju bariņam.

— Vai tev ir nauda? — kāds prasa.

— Nē.

— Es maksāju par viņu — Rozentāls saka.

Piedzērušu ģimnāzistu bariņš iet caur kanāla apstādījumiem pie universitātes. Kādam ienāk prātā gulēt zālē. Kamēr viņi tenerē pa zāli, uz celiņa nostājies milicis mīkstā latgaliešu mēlē saka, ka pilsoņi ir huligāni un viņiem jāmaksā sods. Viens nomet zālē savu rokas pulksteni un izliekas to meklējam. Tikai pulksteņa dēļ viņi kāpuši zālē. Visi tupus rāpus meklē pulksteni. Milicis tikmēr jau raksta kvītis par pieciem rubļiem no personas. Ko krogs nedabāja, to dabāja padomju valsts.

Naktī pārradies mājā, dzirotājs redz, ka Ella gultā lasa. Viņa draudzīgi ko saka. Dēls, uz viņas istabas sliekšņa stāvēdams, izmurkšķ:

— Es esmu pilns.

Ella satrūkstas. Korporelis īrnieks Baznīcas ielā, naktī mājā nākdams, izgāza stiklu priekšnama durvīs. Viņš tūkstoškārt atvainojās un dubulti samaksāja par stiklu. Ella saka:

— Ej gulēt.

No rīta uz darbu aizejot, viņa atstājusi dēlam rūgtu cigoriņu kafiju. Viņa mēģina samierināties ar sava «vīrieša» izdarībām. Labiaudzināts kaunējās par savu gribu spēlēt rituālu — skolu beidzot, jādzer.

22. jūnijā vācu armija devās iekšā Krievijā, vispirms krievu sagrābtajos rietumu apgabalos. Kad vācu armija jau bija dziļi Padomijā, tikai tad Rīgas avīzes birokrātiskā tonī ziņoja, ka esot karš. Ielās atkal sajozušies vīrieši, ugunsdzēsēju auto stāvot, šautenes pacēlušī, tēmēja namu augštāvos. Ella teica, ka labāk pārcelties uz Ansonu va-sarnīcu Juglā. Viņi brauc ar Smerļa tramvaju un no gala-punkta iet uz Juglu. Pa Vidzemes šoseju atiet krievu armija. Stundu pēc stundas kalmiku zirgi ar šaurām, cīp-slainām ciskām, galvas klanīdami, soļo uz Pleskavas pusi. Kalsni Tatārijas, Kazahijas, Uzbekijas, Turkmēnijas, Kir-gīzijas, Tadžikijas augumi noputējušās kokvilnas haki drānās sēž seglos. Dikti daudz cilvēku kaut ko dikti dara. Pēc pāris dienām Juglā Ella jūt, ka nupat labāk iet uz Zaubes ielas dzīvokli. Varu maiņā esot drošāk pilsētā. Salikuši somās redīsus, salātus, gurķus, dilles, kas aug par spīti karam, viņi iet uz pilsētu. Vīrieši stāv rindā pie avīžu kioskiem, lai pirktu neracionētus smēķus. Dažs alkohola veikals izlauptis.

Strādnieku gvardes gvardists naktī dežurē pie Zaubes ielas pilsoņu nama. Vācu lidmašīnas rūc debesīs, un krievu starmetēji tās tausta. Gvardists un nama iedzīvo-tāju dežurants Labiaudzināts stāv desmitā numura nam-durvis. Abi skatās debesīs. Gvardists prasa, kam nams pieder. Jau apcietināts. Ak tā. Gvardists vairāk nekā ne-prasa. Rīta agrumā kauciens, dārd bumbu sprādzieni, stikli šķind. Dažās minūtēs nama iedzīvotāji saskrien pa-grabā. Jaunietis iet skatīt, kur mests. Štukass uzmetis bumbas mobilizētu smago auto kolonnai, kas stāv zem liepām pie Latvijas Sporta biedrības laukuma sētas. Daži auto deg. Ādas mētelī tērpies vīrs staigā gar kolonnu un gārdzošā krieva balsi latviski lamā vācu štukasus. Gājēji tecinūs iet viņam garām: vai nepietiek, ka ir karš? Kam vēl vajadzīgs naids?

Naktī uz pirmo jūliju Daugavmalā un Iekšrīgā šauj un deg. Labiaudzināts naktī uziet bēniņos un pa jumta lūku skatās uz Daugavas pusi. Gaisā spindz lodes. Dau-dzi ēku uguns-kuri un stobru liesmas. Nakts ir spirta un skaidra. Ap astoņiem no rīta jaunietis dodas pa Valde-

māra ielu uz Iekšrīgu. Kādā iepriekšējā dienā viņš redzējis, ka grāmatu antikvariātam Kaļķu ielas sākumā, blakus naktsklubam «Korso», vācu granāta izsitusi skatlogu un logā redzami Sekspīra Kopoti raksti balta pergamenta sējumā. Viņš tos iekāro. Vismaz redzēt, vai tie vēl tur ir. Uz Valdemāra ielas viņš panāk zaļganpelēkās vācu uniformās tērptu karavīru vadu, kas ar šaujamašīnām un rokasgranātām rokā virzās no mājas stūra uz stūri. Rīdzinieks dodas viņiem garām. Seržants viņu apstādina, liek stāvēt atstatu un prasa, uz kuru pusi ir Daugava. Gājējs rāda uz Iekšrīgas pusi. Vācu zaldāti neuzticīgi viņu apskata — iesaucamos gados, krievs ne krievs, runā vāciski, nav vācietis. Labiaudzīnāts turpina ceļu. Vada jaunie puikas izretinās kolonnā pa vienam un, ap stūriem skatoties, smagu uzkabi nesdami, virzās uz Daugavas pusi.

Kad gājējs atgriezās mājā un stāstīja, ko redzējis (Sekspīrs bija pazudis), viņš piedzīvoja vienu no mūža lielākajiem pārsteigumiem. Ella apsveica vācus! Izdzirdējusi, ka krievi ir prom, viņa vispirms priekā lēkāja uz vienas kājas, tad gatavoja maizītes ar Juglā augušiem dārzeņiem un skābu krējumu. Dzeramajam zemeņu ievārījums, atšķaidīts Baltežera smilšu aku ūdenī, kas joprojām tecēja no krāna. Lai dēls aicinot mājas iedzīvotājus. Tie lēnām ieradās, ēda, runāja, neko nepateikdami, drīz izklīda. Poriters no augšējā dzīvokļa devies līdz krieviem. Viņa mēbeles nolika pagrabā. Ko īsti Ella svinēja: vai to, ka krievi prom, vai to, ka ieradušies vāci? Laikam to, ka notikusi maiņa. Viņas dzīves pieredzes pamatā bija 1919. gads. No vāciem viņai bija bail. Nekad nebija redzēts, ka viņa bitos no krieviem. Viņa tikai nevēlējās dzīvot zem krievu varas.

Caur pārmaiņām izgājis, Labiaudzīnāts jutās brīvs arī no Baznīcas ielas 37 tukšās lielpilsoņu dzīves. Brīvs no zilās samta vidusskolnieka cepures ar zelta aukliņu. Arodskolām bija sudraba aukliņa. Krieviskais viņam bija svešs. No vāciem viņam nebija bail.

Uz Zaubes un Valdemāra ielas stūra viņš satika jauno žīdieti, kas mācīja krievu valodu sarkanarmijas kursos. Viņa dzīvoja tepat tuvumā.

— Kas nu būs? — rokas žņaudzīdama, viņa jautāja savam skolēnam, liekdamās viņam klāt. Dusmas un žēlabas jaucās Labiaudzīnātā. (Kur nu ir tava krievu armija? Ko tu vēl te maisies? Vai nevarēji aizbēgt?) Latvietis nemācēja rīkoties situācijā, kad citas izcelsmes Latvijas

iedzīvotājs skatās uz viņu paļāvīgi — kā jau uz šejienes pamatiedzīvotāju. (Bet tad čekai nevajadzēja šos pamatiedzīvotājus tik briesmīgi šaut un vest prom.) Viņa skatījās jaunieša sejā, meklējama atbildi, vismaz apliecinājumu, ka latvieši zina, ko darīt. Viņa ko gaidīja no neatkarīgās Latvijas atvases. Viņa nebija bēgusi, tātad uzticējās vai nu latviešiem, vai vāciem, kas mēdza būt no Rietumu pasaules. Par sevi viņa acīmredzot domāja, ka ir pelnījusi iztiku tur, kur bija iespējams labi pelnīt, — sarkanarmijas kursus. Labiaudzināts novērsās un aizslidēja. Rokas žņaudzīdama, viņa gāja uz piena veikalu.

Ellieši atkal dodas uz Juglu, pie dārza. Vācu velosipēdistu vads iebrauc vasarnīcas sētšvidū. Jaunie zaldāti mazgājas pie pumpja. Armijas auto atvelk lauka virtuvi. Paēduši zaldāti mazgā katliņus baseinā zem Arvja darinātās strūklakas. Kaila cementa meitene skatās lejup baseinā, kur tomātu biezenis zaigo varavīksnes krāsās un peld dažs balts makarons. Virsnieks pārguļ augšstāvā Irmas istabiņā. Karavīri guļ apakšstāva lielajā istabā un virtuvē. Funkists sēž pie savas uz velosipēda bagāžnieka pārvadājamās kastes, vienmuļā balsi raida un uztver.

Labiaudzināts atbrauc no makšķerēšanas. Makšķere piesieta pie riteņa stangas, un brezenta kulē uz raga ir daži asariši un raudas. Zivju zupai pietiks. Jauns velosipēdistis naidīgi viņu apskata. Iedzimtais uzvedas, it kā nezinātu, ka viņš ir uzvarēts. Varbūt arī jaunais vācietis vēlētos braukt makšķerēt. Bet viņš ir totāls, ciņā. Iezemietis ir nemobilizēts slaists. Virsnieks pēta Labiaudzinātu. Varbūt viņš domā, vai jaunieši ņemt līdzī par kartupeļu mizotāju. Virsnieks prasa Ellai, kam šī vasarnīca pieder.

— Manai māšai, — Ella atbild vāciski ar smagu akcentu. Virsnieks atraujas. Viņš te tomēr turas pie rietumnieku paražām. Bet pasi. Lai rāda pasi. Kad māte un dēls dodas augšstāva sēnīstabiņā, kur noliktas viņu mantas, sargs viņiem iet līdzī. Virsnieks rūpīgi izšķirsta pasēs. Derētu nošaut kādu partizānu, lai viņa jaunie ģermāņi jūt ekstrā asiņu smaku. Bet nē, nekādu cerību, ka te drīkstētu rīkoties nerietumiski. Viņš atdod pasēs. Nobaidīti, lai neprasa samaksu par kvarteri. Riteņbraucēju vads ātri izvācas.

Pāri Vidzemes šosejai priežu un egļu mežā stāvējuši krievu tālšāvēji lielgabali, kas iztālēm demolējuši Pārdaugavu un Iekšrīgu. Sekojot traktorū izmaisītam ceļam, nepaklausīgā lielgabalu barība atrod zemē ieraktas liel-

gabalu ligzdas, tukšas čaulas, granātu kastes, pulvera maisiņu kastes. Pulveris ir gan melni graudiņi, gan balti, dzelteni, brūni makaroni, iepakoti krievu alfabēta burtiem un skaitļiem apdrukātos maisiņos (maisīnš saucoties kar-tuša). Mežā stāv arī daži strandējuši smagie auto un tanki. Viņš noskrūvē auto riteni un aizripina mājā, kur, ilgi pūlēdamies ar kaltu, āmuru un lauzni, dabū riepū nost. Derēs apavu zolēm. Viņš krauj mugursomā pulvera maisiņus un nes mājā. Izskatīgs jauns vīrietis, ar sievu mežā staigādams, pēkšņi lamājas. Nedrīkst ņemt. Pulveris esot krievu armijas īpašums, valsts manta. Viņš runā labā latviešu valodā. Taču neskatās virsū uzrunātajam. Sieva nesaka ne vārda. Varbūt iestrēdzis jurists. Varbūt viņam liekas, ka padomju armija un valdība Baltijā ir likumīga. Varbūt viņš gādā, lai vācu armija var pārņemt kara laupījumu. Pulvera vācējs atiet sānis, pēc laiciņa at-griežas un turpina kraut pulvera maisiņus mugursomā. Pa mežu nu staigā ļaudis, skatīdami krievu kara mantas. Vakara krēslā pusaudži ielikuši bedrē tukšu čaulu, bāž čaulā pulvera maisiņus un aizdedzina. Liesmu strūkla šaujjas no bedres. Mežā liesmo kā Jāņos.

Kad nu tik daudzi cilvēki darbojušies šajā zemes stūrī, kas labs palicis aiz viņiem? Ložu izbakstītas namu sienas, kapi ceļa malā, štukasu bumbu izbedrota šoseja. Oļģerts Liepiņš un viņa tēvs devušies līdzī sarkanarmijai. Oļģerta māte palikusi Rīgā. Krievi bēgot Alūksnē nošā-vuši Bieziņu. Klasesbiedri atdevuši Brinkmani vāciem, lai nošauj. Labiaudzīnāts makšķerē Baltezera—Ķīsezera ka-nālā. Migla. Kluss ūdens plūst gar pāļiem un plankām, kas tur kanāla krastus. Briesmīgas sēras plūst caur pus-audzi. Pie miglainas veļu upes. Pelēks putniņš uzlaižas uz pāļa gala un uzvedas dīvaini. Viņš plivina spārniņus un neatlaidīgi skatās makšķerētājā. Vai tā ir kāda noslep-kavota dvēsele? Andrejs, Meta, mazais Andrejs, tēvmāte un Makus deportēti 14. jūnijā. Aizvedēji teikuši, lai ne smaka nepaliek. Tie, kas guļ kapos, nav deportēti. Nilsona jaunkundze deportēta. Viņa bija izrunāta par skopu, un pagasts viņu atdeva krieviem. Andreja māsa Anna un viņas vīrs Jēkabs Rīķis no Tomes Silīšiem pārcēlušies uz Sodumiem un saimniekojot. Tad tur nav ko meklēt. Tie zina paši sargāt savu.

Jaunietis redz, ka vīrieši stāv rindā pie policijas iecirkņa Baznīcas ielā, lai pieteiktos policijas palīgdienestam. At-kaļ redzams, cik daudz vīriešu neatkarīgās Latvijas laikā

pārtikuši no armijas. Ielās soļo Latvijas armijas uniformās tērpušies vīrieši, ko vācu pārvalde formē policijas bataljonos un sūta uz Krieviju tvarstīt partizānus. Politiskais darbs ir nogrimusi pils. Neskaidras patstāvības domas maisās ar dziņu kauties. Te nav daudz tādu, kas spēj domāt. Mājā ir trūcīgi. Ellai ir grūti viņus trīs uzturēt. Iet pieteikties brīvprātīgajam policijas palīgdienestam? Atsavināt žīdu un krievu dzīvokļos pamestās mantas — foto kameras, tālskatus, dzērienus? Dzirdamas baumas, cik pamestajos dzīvokļos daudz varot nolaist gar kanti. Kārdinoši. Nu tik jāiet ko dabūt. Viņš prasa Ellai, ko darīt. Viņa novēršas un klusē. Izšķiries pats starp mušpapīru un trūkumu. Dēls iet uz policijas iecirkni. Daži nodzērušies vīrieši stāv pie tā durvīm. Viņš brīdi stāv aiz viņiem, tad iet uz māju. Ēlla grūti viņā paskatās.

— Tur ir baigie, — Labiaudzināts saka.

Viņas seja nekā nesaka.

Kad vācu pārvalde izsludina, ka nestrādātājiem jādodas uz laukiem par izpalīgiem, Labiaudzināts tomēr izlemj doties uz Sodumiem. Policists Ozols, kas tagad strādā Vecumnieku pagasta valdē, teicis pa telefonu, ka viņiem vajag darbaspēku. Darbinieks apskata savu divriteni. Nez vai viņa Ropažos nobrauktais ritenis turēs. Viņš ņem Aļņa vieglmetāla divriteni. Gustas ģimene dzīvo Līčos. Uz Bauskas šosejas viņš pieķeras smagajam auto un ļauj sevi vilkt. Leišmalieši bijuši Rīgā un brauc mājup, vīrieši un sievietes, dažs piedzēris. Līdz Baldonei un Iecavai iet gludi. Tad braucēji izdomā, ka velosipēdists jānokrata. Bedrainā šosejas posmā šoferis drāž, straujos stūres griezienos likumojot auto. Pasažieris ar vienu roku turas pie auto kastes malas, ar otru rauj riteni gaisā, lidodams pār bedrēm. Velns latviešu zemnieka ratu pakaļā. Aiz Vecumniekiem viņš atlaižas. Auto aizdrāž.

Anna stāstīja — Andrejs bijis izmisis par to, ka viņa paziņas pagasta valdē nav viņu brīdinājuši. Aizvedot viņš stipri sadauzīts. Tēvmāte ar visu gultu iecelta sarkanarmijas auto. Anna lietpratīgi teica, ka Andreja ģimene, ja nebūtu deportēta, ar sagādātajām mantām būtu dzīvojusi desmit gadus. Bet nu gan te nekā vairāk nebija kā drēbju skapī Andreja cilindrs un aizsarga cepure. Pat fraka bija kādam derējusi.

Uz lauka strādāja Annas vīrs, Rīku padsmiģadnieks dēls Vitolds un viņa Rīgas brālēns. Ieradās vidusskolas klases biedri Videvuds Rozentāls un Oļģerts Vijums, kam

nebija radu laukos. Izpalīgi pārgulēja dzīvojamās mājas augšstāvā, kur Andrejs bija īstenojis savus sapņus. Bēniņiem palicis mājas gals. Pārējā augšstāvā izbūvētas divas istabas un vannas istaba ar klozetu. Apakšstāvā otrs ūdensklozets. Trice pie pirts pukšķedama gādāja ūdeni. No vecās kūts virzienā uz pirti uzcelta trīsstāvu ēka — augšstāvā vistu un cūku barības klēts, vidējā stāvā vistu kūts un apakšējā stāvā cūkkūts.

Lauki te bija, ēkas arī. Cilvēki tajās vairs nebija ar šejieni saskaņā. Anna teica, ka brāļadēls neesot nekāds laucinieks, bet šo vasaru viņš varot te strādāt un viņa nekur nederīgie draugi arī. Lai neiedomājas par daudz par sevi. Vijums sēdēja uz zirga grābekļa un ar stulma zābaku mina grābekļa pedāli, izlaižot sagrābtu vālu. Rozentāls uz lauka ar dakšu krāva vezumu. Sestdien ap pusdienas laiku viņš pēkšņi izdomāja ar divriteni braukt pie savas sirdspuķes Saulē. Viņš atgriezās pirmdienas pēcpusdienā un tūlīt gāja uz lauka rīkoties ar dakšām. Labiaudzīnāts teica, lai viņš iet gulēt. Videvuds rūpīgi nolika dakšas un aiztenterēja.

Bēniņos bija atlicis spirta balons ar mazliet šķidruma. Vitolds teica — tā esot inde, kaut kāds etilspirts, citādi viņa tēvs to būtu izdzēris. Pirmās ģimnāzijas audzēkņi Labiaudzīnāts un Videvuds spirtu izdzēra ar aveņu sulu, pīpēdami Holandes cigārus, kas nez kā bija atlikuši rakstāmgalda atvilktnē. Videvuds rudenī studēs medicīnu. Vāci atļaušot medicīnas un dažas tehniskas fakultātes. Nevienu humanitāru fakultāti. Viņi abi vēma un jutās *mea culpa* mocekļi. Rakstāmgalda tukšajās atvilktnēs blakus Andreja jaunībā rakstīto stāstu kladēm mētājās Metas dienasgrāmata, kur viņa stāstīja, kā iepazinusies ar direktora kungu. Vijums nedzēra, nostrādāja savu laiku, izlamāja Annu par netīrīgu laucinieci un aizbrauca.

Ierodas Imis. Dzīve tūlīt vēršas notikumiem bagāta. Valīnieku galā dzīvo ģimene ar padsmītgadīgu skuķi un viņas draudzeni, leišu ormaņa meitu, kuprīti. Imis naktī pa otrā stāva ārsienas zimzi, pie sienas turēdamies, iet uz meitu istabu. Viņš iekrīt tēvmātes kurpišu dobē. Anna saka — viņi visi ir pilsētas atkritumi. Uzspraudusi brunčus, tā ka redzami viņas garie, baltie stilbi, ap sarkanmatainu galvu apsējusi lakatu, rokas atrotījusi, viņa dienā mazgā daudzo ēdēju traukus.

Dienviņu jaunieši brauc ar riteņiem uz Viksniņu peldēt. Izbagarētajā upītē ūdens pietiek nedaudzām bedrēm, ko

savieno šaura tece. Vienā bedrē ūdens ir līdz vidum. Resns miets iedzīts bedres malā. Nirējs kāpj uz mieta gala un nirst, kā darijis Daugavā pie Skrīveriem. Protams, te nirstot rokas jārauj uz augšu, lai neiesistos upes dibenā. Apollons stāv mieta galā, ļaudams apbrīnot viņa muskulaino augumu. Mēļodams ar mieta galā stāvētāju, glaimodams Imis fotografē peldētājus. Glaimos aizmirsies, nirējs nirst, un viņa pauris iesitas smilšmāla gruntē. Apdullis, nikns uz sevi, viņš slienas kājās. Imis viņu fotografē, vē-rīgi raudzīdamies caur aparāta lodziņu. Noknipsējis krit zālē un valstīdamies smejas, taču saudzīgi tur gaisā savu fotoaparātu. Nirējs stāv seklajā ūdenī un tausta galvu. Vakarā Videvuds lasa no viņa skalpa akmentiņus un smilšu graudus.

Pašpatņa vienpatnis dēliņš ir pazemots. Kuļot viņam ienāk prātā nest labības maisus uz klētsaugšu. Silītis saka, lai viņš to nedara. Tas esot saimnieka, viņa darbs. Izpalīgs neklausa. Viņš jūt, ka viņš der pats sev, sevi mokot. Kas nu par mokām. Viņam nav grūti kāpt augšā pa klēts otrā stāva kāpnēm, nesot pilnu labības maisu uz muguras. Varbūt vēlāk dzīvē jutīs kāju vēnas. Tagad viņš bauda savu spēju. (Laukos bieži ir iespēja lielities.) Bet neviens to neievēro. Anna viņam uzbļauj, lai viņš vairāk nenēs maisus, un viņš vairāk to nedara. Talcinieki tik un tā nedomā teikt: «Jaunais saimnieks!» Pat ķēve Sarmīte viņu neklausa. Agrā rītā viņa rauj piena kannu ratus ap šķūņa stūri un pati apstājas pie Podēnu piena kannām. Iecēlis Podēnu kannas ratos, viņš pagūst uz vēdera iemesties ratos, kad jau Sarmīte viņu rauj uz Ķeiriem. Līdz ar pēdējo Ķeiru kannu viņš ieklūp ratos. Nu Sarmīte slinkā gaitā, savu dābolaino dibenu gorīdama, soļo gar kapiem, pāri dzelzceļam uz pienotavu. Mājup viņa drāž tā, ka vājpiena kannas lēkā un braucējam jāsarga kāju pirksti, lai kannas tos neapdauza.

Kad rudenī lauki ir tukši, Labiaudzīnāts seglo lielo ķēvi Māru ar Andreja segliem un jāj pa laukiem. Vota sajūtas: tīrelis, krūmains mežs. Pļavā dūkst. Viņš sien zirgu pie bērza un ieiet mežiņā lauku vidū. Mazā laukumīņā iespīd slīpa rudens saule, pusaugu ozoliņi visapkārt. Tie aug no zilēm, ko viņš lasija Kronvalda dārzā, no skolas nākdams. Zirgs sprauslo vēsajā gaisā. Mājā Silītis bijis nemierīgs: ka izpalīgs neaizjāj zirgu un nepārdod.

Leišu meitas iestādījušas rūtu dārzu vecā ābeļdārza malā. Rūtu dārzs viņām ir tas pats, kas Anglijā sīkrozītes

ap māju. Labiaudzīnāts iet uz kapiem. Akāciju dzīvzoga karājas brūnas pākstis. Mežonīgas baltas un sārtas nātrās klāj nekopto senču lauku. Just grūtsirdību ir viņa izprieca. Grūtsirdība pārvēršas dziņā radīt. Lai radītu, gan vispirms jāiemācās domāt. Puse no katra Soduma ir pagātnē, otra puse tagadnē. Puse no Brastiņa ir tagadnē, otra puse nākotnē. Pieciem bērniem bezdievjiem viss sākas no Latvijas valsts dibināšanas 1918. gadā un Satvermes sapulces 1920.—22. Kas pirms tam, tas ir nodedzis, sašauts, nepilnīgs. Sodomos katra šodiena bija tikai virtotne, kam apakšbūve ir pagājušos gadsimtos. Dzimtas loceklis pēc locekļa taustījās pa dzīvi ar tradīcijas palīdzību. Kas ir tradīcija? Noskatīts kaut kas izdodas. Tad citreiz darīs tāpat, vienalga — vajag vai nevajag tā darīt. Labiaudzīnāta sajūta par tradīciju ir izputējusi. Citi spēki un nespēki vērsas uz augšu. Tam organismam, pie kā viņš pieder, krievi var noraut locekļus, un nevienam tas neliekas kas sevišķs. Ja vajadzēs, to darīs atkal. Vāciešiem ienākot, nacionālisti nīcināja paši sevi, šaudami kreisos. Ilgstoši viņš dzīvo starp ļaudīm, no kuriem daudzi nekā negrib zināt par žēlastību, pār samierināšanos. Neziņdies, būvē sevī ko labāku.

Pagasts dzīvoja, lai kā bija sajaukts. Ļaudis zuduši: deportēti, aizgājuši līdz krieviem, apšauti, pārcēlušies citur. Citi ienākuši no citurienes. Taču atliekas te bija no visa kā: no patērētāju kooperācijas, no piensaimniekiem, no zemsaviešiem, no sociāldemokrātiem, no jaunsaimniekiem un sīkzemniekiem, no Vecumnieku un Umpārtes skolotājiem. Sastāvdaļas dzīvoja citādā kārtībā. Kad Labiaudzīnāta draugi nostrādāja izpalīga laiku, viņi ar divriteņiem aizbrauca, un Ozols no pagasta valdes viņiem nosūtīja apliecību. Rudenī Anna teica, lai brāļadēls dodas uz Rīgu. Tur esot viņa vieta. Viņš nekad nebūšot īsts zemnieks. Tad Sodumu kapos viņam neiznāks gulēt. Viņš arī nekad nebija domājis, ka viņa vieta būtu tajos kapos. Vien ļaudis, no kuriem esi cēlies, dažreiz liekas tuvi.

SESTĀ NODAĻA

Ella domāja, ka dēlam jāstrādā. Labiaudzīnāts gribētu studēt. Augstskolā humanitāro fakultāšu nav. Medicīnu studēt būtu vilinoši, bet abi zināja, ka viņiem nav tam

līdzekļu. Tātad jāstrādā. Jaunietim nelikās grūti strādāt. Viņš bija audzis puritāniskā ģimenē, radis no rīta agri celties, gulēt dienu un vakarā, patikami piekūsis, agri iet gulēt. Viņš gan nezināja, ko viņš varētu strādāt. Vecākais kēniņdēls, lords Fontlerojs, dēkainais ceļotājs džentlmenis, kas raksta sonetus. Viņš prata laukos strādāt uz lauka, bet ko darīt pilsētā, īpaši vēl ar vācu okupantu rīkojumiem iežņaugtā pilsētā? Ella domāja, ka pamatskolas plāpa varētu mācīties žurnālista amatu. Viņa par to runāja ar Irmu. Bijušās a/s «Zeme» darbiniece Irma deva Ellai savu vizītkarti un teica, lai krustdēls ejot pie «Tēvijas» tehniskā redaktora Arsenija Podnieka prasīt darbu.

Vidusskolu beigušais devās uz «Rotas» namu, kur bija drukāti autoritārās iekārtas laikraksti «Rīts», «Tēvijas Sargs», krievu gadā «Cīņa», un tagad vācu vajadzībām tur drukāja latviešu dienas avīzi «Tēvija».

Tā bija pirmā reize, kad jaunietis meklēja algotu darbu. Vasarā Ropažos Ella viņam ieteica pelnīties kūdras purvā, izklājot mašīnas raktus kūdras ķieģeļus. Karstā saulē, dvingainā purvā starp zīleņu ceriem strādāt nebija patīkami, bet arī ne pārāk ļauni. Viņam iedeļa izklāt lietainā dienā raktus kūdras ķieģeļus. Kasot izjukušus kūdras gabalus un pie sevis skaitot, cik akorda darbā viņš izpelna, viņam atlupa nagi. Viņš izbeidza. Jēli nagi. Protams, patīkami ik nedēļu saņemt nopelnītu naudu. Tikpat droša sajūta, kā gājis uz misi un saņēmis grēku atlaidi. Nez vai viņš derētu kā žurnālists māceklis? Vai kantorists? Droši vien daudzi gribēja kantora darbu. Baltijā kantoris ir tikpat kā muižas priekšnams. Viņš nebija nekas. Viņš bija mātes dēls, atsprāgulis no kritušiem ļaudīm, kam nesen piederēja un kas nesen pārvaldīja un vadīja. Istenībā viņš bija neizveidojies sludinātājs, arī cūku kastes vedējs un pupu vezumā krāvējs, kas gribēja mācīties, lai kļūtu par intelektuāli.

No Podnieka viedokļa jaunais cilvēks bija bijušās Zemnieku savienības preses darbinieks Friča Ansona un Ernesta Brastiņa radu atvase, kas vēlas vieglu darbu. Vēl vairāk. Darba prasītāja tēvs bija «Konzuma» virsgalā. «Konzuma» ļaudis joprojām gādā par zemes apgādi ar pārtiku. Lai zemnieks iet pie zemniekiem. Te «Tēvijā» ir gara darbinieki.

— Gan jūsu tēvs jums sagādās labu vietu, — pagrozījis pirkstos Irmas vizītkarti un to nolīcis uz galda, Podnieks gausi saka.

Labiaudzināts mirkli domā, vai teikt, ka tēvs deportēts. Bet, ja to nezina avīzē, ko viņš te daudz žurnālistosies.

— Es gribētu mācīties, kas der, lai taisītu avīzi, — viņš saka.

Podnieks pasmīn. Sūdums grib atslaucīt avīzi. Virzīt direktora dēliņu par metieri vai burtlici viņam nenāk prātā.

— Mums tagad te nekā nav, — Podnieks lēni saka, un viņa platā seja pēta Labiaudzināta seju.

«Zemnieku Domas» lielā metienā bija izdekušas Arsenija Podnieka ar pavārdu Artis rakstītas grāmatas par notikumiem pirmajā pasaules karā. Viņā vēl bija kaut kas no neatkarības pirmā gadu desmita. Bet piesardzīgs. Visi te sēž uz dražās sasīstu ideju kaudzes.

— Mums nav darba, ko jums dot, — Podnieks pēc brīža saka un novēršas, kā angļu iznīcinātājs slaidā lokā aizvēršas no vācu kreisera, uz to izšāvis torpēdas. Darba prasītājs ceļas un iet laukā.

Šķērsielā netālu no Baznīcas ielas Videvuds Rozentāls strādāja mehāniskajā darbnīcā. Nenodarbinātais Labiaudzināts, pie viņa aizgājis, stāstīja par lielgabalu pulvera makaroniem. Videvuds gribēja tos redzēt. Lbau aiznesa pulvera maišeli un demonstrēja, kā aizdedzināts makarons svilpdams un šņākdams šaudās zemiņas pagrabā. Videvuds aizrautīgi dēdza makaronus un meta uz klona. Sizdamies pret sienām, pulvera stieбри svilpdami šaudījās pa pagrabu. Zilganbalti dūmi vēlās no pagraba loga.

Darbnīcas īpašnieks, kalsns kungs divrindu pogu žaketē, atskrēja no dzīvokļa augšstāvā. Bijis virsnieks, krievu aizvestā Videvuda tēva draugs.

— Vai es tāpēc krievu gadā paliku dzīvs, lai man šis jāpieredz?! Videvud, to gan es no tevis negaidīju! — durvīs stāvēdams un skatīdamies dūmu pilnajā pagrabā, darbnīcas īpašnieks vaimanāja.

Videvuds, dūmos lēkādams, šķaudīja un brēca:

— Es ožu pulvera dūmus! Es ožu pulvera dūmus!

Neatkarīgās Latvijas armijas virsnieks saknieba lūpas. Sapratis, kas notiek, viņš nokāpa pagrabā, ņēma slotu un vajāja makaronus, tos citu pēc cita noslāpēdams. Videvudu viņš atlaida no darba.

Georgs Ozols zvana, ka Lukstiņa kokzāģētavā vajadzīgi baraku naglotāji. Viņš un citi no klases iešot pieteikties. Otrā rītā agri bezdarbnieks dodas ar riteni uz Daugavas

krastu pretī Kīpsalai, kur Ozols, Ķirkups, Rozentāls un citi tiekas pie kokzāģētavas vārtiem. Piemērotākās darba drēbes Ozolam un Ķirkupam likušās vidusskolas uniformas svārki. Galvā savu laiku kalpojusi Brodveja pastaigas hūti. Malas gan tai noliekta uz leju un krāsainā spalviņa noņemta. Bieza šalle ap kaklu. Taču vēsa septembra beigu diena.

Viņi reģistrējas kokzāģētavas kantorī pie Todta organizācijas vācieša un dodas darbnīcas nojumē, ko sedz uz stabiem uzlikts jumts. Rindās darba galdi. Kokmateriāli nokrauti starp galdiem un zem katra galda. Pie galdiem strādā akorda strādnieki, naglodami saplākšņus un dēļus, lai iznāktu segmenti vācu armijas barakām. Labi audzinātu piedala isa auguma vīram ar bakurētainu seju un izburbējušu degunu, mugurā svārks ar spīdīgi nospeļotu priekšu un galvā taukaina ādas žokejnīca. Viņš saka, lai viņu saucot par Semjonu. Ar blakus galdu strādātājiem viņš sarunājas krieviski. Vairums strādātāju ir būvgaldnieki, Latgales priekšpilsētas krievi, vecticībnieki. Viņi nes no gatera dēļus un latas, tos zāģē vajadzīgajos mēros un naglo ar vācu priekšstrādnieka dotajām naglām. Strādnieki strādā ar saviem darbarīkiem. Semjons sargā savu zāģi, kam ir spoži, labi vilēti zobi, un lietojis ikreiz to rūpīgi ietin eļļotā lupatā.

Sešas dienas nedēļā ik rītu strādnieks brauc ar divriteni no Zaubes ielas cauri pilsētai uz Maskavas jeb Latgales priekšpilsētu, lai pa Maskavas ielu gar jaunierikoto geto nonāktu Kīpsalas ielā. Ja zāģētavas vārtos stāv daudz darba gribētāju, viņš nokāpj no riteņa un tostumj caur vīriešu un sieviešu drūzmu. Iegājis nojumē pie Semjona galda, viņš pieķēdē riteni pie jumta staba. No riteņa stangai apsprādzēta portfeļa viņš izkravā darbarīkus — āmuru, taisnleņķa mēru — un azaidu, parasti divas ar margarīnu zīestas rupjmaizes rikas un starp tām recekļa šķēli. Ella to vāra no gaļas atgriezumiem un iekšām, ko pērk pret pārtikas kuponiem. Rupjo maizi Gusta šad tad atved no Līčiem.

Azaida laikā viņi sēžas uz dēļu kaudzes un izņem savu ēdamo. Semjons grib zināt, ko students ēd. Viņš prasa:

— Kas tev tur ir? — un ar ikšķi ceļ dubultrikas stūri.

— Ā, — viņš atzinīgi saka par recekli. — Kā to taisa?

Semjonam ir līdzī skārda doze ar aukstiem, taukos cep tiem kartupeļiem. Viņš tos ēd, šķēles durdams uz naža gala, un piekož veikalā pirktu pelēku baltmaizi.

Dēļu un finieru bieži trūkst. Vai nu pa Daugavu piepludinātie baļķi nav izžuvuši, vai firma gādā, lai naglotāju akords nekāptu par augstu, vai lai baraku nesaražotu par daudz. Kad atskan sauciens, lai iet ņemt dēļus, pa vienam no katra galda dodas uz gateri, kur ir arī mašīna, kas dzen dēļiem spundes. Semjons ne labprāt nes garos dēļus. Labiaudzīnātam nest garos, līganos dēļus liekas sports. Viņš krauj dēļus vienu uz otra, palien kauzdei apakšā, ņem uz pleca un, liekot soļus ritmā, ar dēļu galu šūpām virza kravu uz nojumi. Nesēji gulda dēļus starp galdiem vienā virzienā, lai nešķērsotu citu dēļus. Semjons labprāt zāgē. Viņi veido uz galda latu rāmi, abām rāmja pusēm pienaglo finieri un pārklāj spundētus dēļus. Jaunietis iemanās ar kreisās rokas ikšķi sviest īsu finiera naglu un ar vienu āmura sitienu iedzīt naglu finierī; ar diviem āmura sitieniem garu naglu iedzīt spundētā dēlī.

Kad ilgi nav materiālu, naglotāji stikē rāmi no latu gabaliem un naglo finiera atgriezumus. Lai taupītu naglas, dažs ar pelēku zīmuli dēlī iezīmē naglu galvas. Āmuru kladzoņā pēkšņi atskan briesmīga lamāšanās. Gatavo darbu kaudzē barakas gabals izjucis. Todta organizācijas vācietis atradis, ka gabals stikēts no latu un finiera gabaliem. Vīriņš klaigā, draudēdams *anmelden* un *strafen*. Āmuri kladz arvien vairāk rakstā, švikst zāģis. Kad vācietis aizgājis, kāds nopiržas. Skābi smiekli.

Darba dienai beidzoties — pl. 6? — strādnieki iet gar sardzes māju laukā pa zāģētavas vārtiem. Sargi tur dažu pārbaudot, vai viņš neiznes naglas. Izbraucis pa vārtiem, Labiaudzīnāts dodas pa Maskavas ielu, sēdēdams iešķībi uz riteņa sēdekļa, lai redzētu vācu armijas auto, kas drāžas no muguras. Gadās, ka viņam ar riteni jāglābjas uz ietnes. Viņš brauc caur pilsētas centru uz Valdemāra ielu un pa to uz Zaubes ielu. Ella atnākusi no darba un izvārijusi Juglā audzētus kāpostus, burkānus un kartupeļus sakņu zupā. Venta pārnākusi no pelēkās kara laika skolas un, ne vārda neteikdama, liek šķīvjus uz galda.

Timofejevs pie blakus galda strādā viens. Viņš nes dēļus, tos zāgē, viens veikli apvērš rāmi un naglo otru pusi. Darbu beidzot, viņš ietin lupatā sauju naglu, sainīti izlīdzina plakanu un ieliek raibi nolāpītu svārku iekškabatā. Labiaudzīnāts arī grib naglas. Tās liekas vērtīgas, jo visiem vīriešiem vajag naglu. Viņš liek sauju garāko naglu portfeli, kur viņam parasti glabājas kamzolis un sausi

cimdi. Viņš izbrauc pa vārtiem ar naglām portfeli un mājā naglas liek kurpju kastē uz skapja augšas.

Semjons prasa, vai viņš naglas lieto. Galdabiedrs atbild, ka pagaidām ne. Grāmatu plauktu naglošanai viņam vēl ir naglas no neatkarības laika. Viņš izdomā, ka naglas derētu Irmai, kad viņa cels māju uz sava gruntsgabala Juglā. Viņš piedāvā naglas Irmai, bet viņa savelk mutes čūksliti un lēni saka, ka nevajagot ņemt naglas un kas nu šajā nabadzībā var celt māju. Taču darbinieks domā, ka, naglas mājā neskams, viņš dara labu. Kad kurpju kaste ir krietni pilna, viņš to dod Irmai. Ja pati negrib lietot, lai iemainā pret ēdamvielām. Irma saka, lai viņš liek naglu kasti pagrabā. Ja viņai vajadzēšot, viņa zināšot, kur kasti atrast. Maz gan domājams, ka viņai naglu vajadzēšot. No Ellas viedokļa zagti vācu naglas ir ārpus laba un ļauna.

Azaida laikā pie Semjona atnāk viņa sieva un šņor-zābakos, garās vilnas zeķēs, pusgarās biksēs tērpts zēns, augšgalam virs tievajām kājiņām uzvilkti vairāki vamži un ap kaklu šalle; galvā ausenīca. Labiaudzīnāts jūt, cik sieva ir atturīga un vērīga. Viņš nepazīst tādu piesardzību. Viņš kā mājā, tā skolā mācījies būt atklāts un savaldīti laipns. Sasveicinoties viņš un Semjona sieva viens otram īsi pamāj, un mirkli viņas aiz septiņām sienām atbīdītajos vaibstos pavīd saprasme par ko svešu. Viņa griežas pie Semjona un zēna un runādama viņus rīko. Timofejevs taisa jokus. Viņš izliekas, ka zāgē zēnam kājā. Viņš sveiz naglu gaisā un ar vienu āmura sitienu garo naglu iedzen galdā. Sieva pasmīn ar mutes kaktu.

Vakarā akorda strādnieks lasa Šopenhaueru un dienā zog vācu naglas, ko Rīgas Skrūvju un naglu fabrika gatavojusi no Latvijas neatkarības laikā vākta un krāta materiāla, ko krievu saimniecības pārvalde nav paguvusi aizvēkt uz Krieviju. Naglas apmierina prieku gūt. Pīrkt nekā nevar. Reizi nedēļā (kādā dienā?) saņemto ostmarku algu viņš atdod Ellai, paturot sev kabatas naudu. Desmit rubļi — viena vācu marka, tātad simt Latvijas latu kļuvuši viena marka. Šopenhaueru viņš lasa tāpēc, ka teksts ir gabalos. Iesēdies klubkrēslā zem sienas lampas, biežās Ellas adītās zeķēs tērptās kājas nolīcis uz krēsla, viņš izlasa paragrāfu un to jūt, raugoties istabas daudzajās lietās. Viņa prātam nav domājamo ceļu. Domāt ir celt, gribēt. Ko te var gribēt. Viņš naglo baraku fragmentus, un viņa apziņā šad tad iešķīst pa domu fragmentam.

Tikko medicīnas fakultātē sākas mācības, Rozentāls

beidza strādāt kokzāgētavā. Arī Ozols un Ķirkups beidza. (Varbūt arhitektūras fakultāte sāka darboties?) Sniegputeņa šķīdoni vācu armijas auto apšķieda ritenbraucēju. Uz darbu braucot, viņš vilka mugurā brezenta mēteli, ko Fricis Ansons lietojis, ar pajūgu braucot no Skrīveru stacijas uz Dzeņiem. Viņš novalkāja arī savas, Andreja un Friča kalašas. Auksts vējš vilka caur naglotāju nojumi. Semjons sīta naglas ar nosalušiem, ziliem pirkstiem, un viņa porainais deguns viesā lāsi. Timofejevs atnesa mazu čuguna krāsniņu un kurināja dēļu galus. Mājā ejot, kā Semjons, tā Timofejevs savāca dēļu galus, apsēja ar auklu un stiepa dēļu saini caur vārtiem.

Nez kā jaunais rīdzinieks iepazīna Rasmu Ķuzi. Nu jā, viņš staigāja pa koncertiem, kur varēja satikt daudzus rīdziniekus. Politiskās dzīves sen vairs nebija. Ļaudis sēdēja koncertos. Sportot arī varēja. Rasma Ķuzes palie-lais augums ar baltu jērādas kažociņu plecos, viņas va-sarraibumu seja un rūsganie mati grozījās universitātes aulas priekštelpā, atsveicinot paziņas gan no komercsko-las, gan citām skolām. Viņa bija ne vien beigusi komerc-skolu un prata grāmatvedību. Viņa bija caurcauri īpaš-niece — tēvam piederēja māja ar zemes gabalu Maskavas ielas galā uz Salaspils pusi.

Rasma teica, lai Labiaudzīnāts ejot uz 3. Rīgas pilsētas bibliotēku Maskavas ielā. Bibliotēkai vajagot darbinie-kus. Viņš devās pie bibliotēkas pārziņa Alfrēda Gobas. Jā, jaunielis varēja strādāt kā bezalgas mācekļis. Mācekļa algai pilsēta nedeva līdzekļus. Bet mācekļis bija nodarbi-nāts un pasargāts no vācu darba pārvaldes, kas nestrādā-tājus sūtīja darbos uz Vāciju. Viņš beidza darbu kokzāgē-tavā un turpmāk rītos brauca ar divriteni uz bibliotēku, kas atradās vienā no vidējiem stāviem piecstāvu namā iepretī geto. Nedaudzie bibliotēkas darbinieki veica ikdie-nas darbus: izsniedza grāmatas, saņēma grāmatas, kata-logizēja jaunas grāmatas un rakstīja katalogu kartes, rak-stīja šifru uz grāmatu mugurām un priekšlapām, atlika grāmatas plauktos. Vāci bija uzlikuši speciālu darbu — izņemt no inventāra grāmatas, kas viņiem likās kaitīgas. Kāda vācu iestāde — propagandas pārvalde, bibliotēku pārvalde? — bija piesūtījusi bibliotēkām biezu sarakstu, kur alfabēta kārtībā sarakstīti pasaules tā sauktie kreisie autori, pacifisti un tādi, kas kritiski izteikušies par vācu politiku, kā arī žīdu izcelsmes autori un cionisti. Sarakstā bija ierakstīti arī latviešu autori, taču laikam ar viņu anti-

šūniņu — galēji nacionālo un vācu ļaužu — ziņu. Arī krievu gadā iespīestās grāmatas bija iznīcināmas. Katra sarakstā minētā autora visi grāmatu eksemplāri jāņem no plaukta, jāsvītro inventāra grāmatā un jāliek kaudzē. Bibliotēkas apkalpotājs Kligins pa kravai veda uz bibliotēku centrāles likvidējamo grāmatu savāktuvi Merķeļa ielā, iepretī Salomonska cirkum.

Likās, ka visur pasaulē zina, ka nīdēt citu cilvēku domas nozīmē cīnīties ar vējdzirnavām. Taču aizliegto grāmatu saraksta sastādītāji negribēja to zināt. Bibliotēkas pārziņa palīdzē Freimaņa jaunkundze sēdēja nekurinātā bibliotēkas dibenistabā pie galda, kur uzlikti inventāra grāmata un aizliegto grāmatu saraksts. Māceklis ņēma no plaukta kaitīgās grāmatas eksemplārus, nesa pie Freimanes galda, skaļā balsī lasīja katras inventāra numuru, un Freimane izsvītroja kaitīgo eksemplāru. Skraidot ar grāmatu klēpjiem, bija silti diezgan. Freimane tina segu ap savu mazo, kalsno augumu un sēja vilnas lakatu ap brūnsirmo galviņu. Kājās viņai bija lielas filca tupeles, darinātas Tukumā, kur viņa dzīvoja, ik dienas braucot ar vilcienu uz darbu. Par daudzām aizliegtajām grāmatām viņa komentēja un gaudās pa tukumiskam, viegli noraudama vārdiem galotnes un runā iestarpinādama vārdus, ko lieto Kurzemes vāciskajās mazpilsētās, īpaši par nežēlastībā kritušiem pacifistiem un estētiķiem. Viņa žēloja Romēnu Rolānu, kura visi darbi dedzināmi, Anrī Barbisa «Ugunī», Cveiga darbus. Pat par Remarka izmisīgajiem dzērājgabaliem viņai šoreiz bija labs vārds ko teikt. Kur nu vēl par Ķikutu, Meinhardu Rudzīti, Marģeru Tanku un citiem latviešu strādnieku preses rakstītājiem. Par tiem ar mācekli runādama, viņa lietoja augstlatviešu prezidenta valodu.

Kligins bija vecs vīrs, un māceklis viņam palīdzēja no inventāra grāmatas izsvītrotās grāmatas nogādāt uz iznīcināmo grāmatu savāktuvi. Viņi vilka un stūma rateļus pa Rīgas ielām, nesa klēpjus Merķeļa ielas tukšajā dzīvoklī un krāva grāmatas pie kamīna un gar sienām. Kad grāmatu pieņēmejs izgāja, Labiaudzīnāts lasīja no kaudzes, kas likās derīgs, ņēma padusē un nesa lejā, kur rateļus viņam bija portfelis. Viņš lika portfelī krievu gadā glīti izdotu, uz laba papīra drukātu Jāņa Plauža dzejoļu krājumu, Griguļa reālpsiholoģisko romānu «Cilvēki dārzā» un «Boļševiku partijas īso kursu», par ko zināja, ka viens no tā autoriem ir Vilis Knoriņš. Viņš pasita portfelī pa-

dusē un gāja mājā. Kļigins vilka tukšos rateļus atpakaļ uz bibliotēku. Jaunieša bērnība bija bijusi demokrātiskajā Latvijā. Viņam nebija no citāda bail. Kāda laime nejusties paniskam, sastopoties ar svešām idejām. Kāda laime, ja nav jābīstas no pagātnes.

Okupāciju gadi tikai deldēja, ne deva. Vienīgajiem goda svārkiem pogcaurumi izdiluši. Vienīgajām korpēm zoļu vietā viņš pienagloja autoriepas gabalus. Nabadzība. Arī citādi viņš jutās saistīts ar sakauto savu vecāku paaudzi. Visskaidrāk viņš to juta attiecībās ar astoņus gadus jaunāko Ventu. Mierīgā meitene šad tad vērās viņā, gaidot atsaucību, prieku, citādu ikdienu. Viņš neprata māsai nekā dot. Ap Ellu un Labiaudzinātu bija krievu gada asiņainā dvinga, kas viņos bija ko apstādinājusi. Venta to tā nejuta. Viņa drīzāk domāja, ka ģimenes cilvēkos nav kas kārtībā.

Tiekoties ar Rasmu, arī bija citādi. Irma savā darbvietā dabūja koncertu biļetes, ko viņa parasti atdeva krustdēlam. Viņš zvanīja Rasmai, un viņi tikās vai nu pie Lielās ģildes, vai pie universitātes aulas. Modē bija Ķepīša dziesmas ar Grota un Ķezberes tekstiem — pantos liktas lauku puīšu un meitu dziesmu klades, kur aprakstīts, kā dažādos meteoroloģiskos apstākļos ilgojas un mīl. Jaunais cilvēks bija tik atšķaidīts un saskaldīts, ka jūsmoja par Marisa Vētras dziedātām Ķepīša «Pavasara meldijām»: migla, pavasara migla. Nekā cita nebija, ko just, tikai jūsmot, ja negribēja klausīt, ka jānīst. Un, ja jūsmot, tad jājūsmo vien par to, par ko citi jūsmo. Bēniņos pie grāmatu kastēm bija humānistu pasaule. No Sodumiem viņš bija izmests, bet no Gustas stāstiem viņš zināja Somijas purvezerus un tīreļus. No Ellas stāstiem viņš redzēja Lombardijas dārzus Ziemeļtālījā. Viņš urba rindu pa rindai Vergilija «Georgikas», lai būtu klasiskā dārzā bez romantisma miglas. Arī par rūtu dārzu un sīkrozītēm varēja domāt.

Tiekoties ar Rasmu, viņš nespēja būt tik pašapzinīgs kā viņa. Bet Rasmai nebija žēl. Lai puika jūt bijušo īpašuma pasauli, kas joprojām kaut kā pastāv. Viņa aicināja, lai aizbraucot uz viņas māju. Sestdienā pēc darba Labiaudzināts brauca ar riteni pa Maskavas ielu tālu laukā no Rīgas. Māja ar lielu dārzu. Rasma viņu ievēd savā istabā. Namā skan runas, suņa rējieni, ēdiens smaržo. Rasma ienes šķīvi ar aitas gaļu un saknēm un liek viņam priekšā. Kad viņš visu apēdis, Rasma ienāk un novāc traukus. Viņi

apstaigā dārzu, tā bezlapu augļu kokus un pērnā gada kūlu, kur ledus spīd saulē. Pie dārza sajūtām pievienojas tiksmīga iegātņa sajūta. Tādu viņš nekad nav jutis. Tādu just nav iemesla. Otrā apciemojumā Rasma izņem no galda atvilktnes uz papīra lapas pārrakstītu Leonīda Breikša patriotisku dzejojumu. Agrāk Ellas dēls tādu Sabiedrisko lietu ministrijas jaunā lauvas ražojumu pat nepūlētos lasīt. Tagad viņš ir tiktāl atmieķšķēts, ka pūlas dzejojumu norakstīt. Kamēr viņš noraksta garās rindas, Rasma ienāk un liek viņam blakus šķīvi: kāposti, desa. Viņa nesaka, bet no viņas sejas un kustībām noprotams: «Labāk ēd.»

Vienu rītu kāpjot augšā pa bibliotēkas nama virtuves kāpnēm, viņš sastapa kāpnēs iesprūdušas klavieres, ko vācu sargu komandēta jaunu žīdu grupa no geto pūlējās dabūt lejā. Vienā no žīdu sejām nācējs ieraudzīja Borisu, ar ko kopā Ropažos bija spēlējis basketbolu. Viņš iespieda padusē savu portfeli un ar abām rokām pieķērās klavierēm, lai palīdzētu to sānu celt pār kāpņu margu. Sargs vācietis iebļāvās un cēla šautenes laidī, it kā lai palīgam sistu, taču vilcinājās. Žīdi stāvēja, ar tukšām sejām skatīdamies, kas notiek. Labiaudzīnāts piesarcis atļaidās no klavierēm, piesarcis spriedās garām vācietim un kāpa augšā uz bibliotēku. Dullie friči iesprūduši naidā ar visu savu Bahu. Dullais latvietis atkal darījis, kas viņam nav jādara.

Kad viena no bibliotekārēm bija saslimusi, mācekli izmēģināja pie publikas. Pēcpusdienā bibliotēkas priekšistabā sanāca Latgales jeb Maskavas priekšpilsētā dzīvojošie krievu jaunieši. Viņi šķīrstīja katalogu, izrakstīja grāmatu šifrus un deva zīmīti bibliotekārei. Viņa atdeva zīmīti atpakaļ. Tādu grāmatu neesot. Jaunietis gāja pie jaunieša Labiaudzīnāta. Viņš gribot šīs grāmatas, viņš teica latviski biežā krievu izrunā.

— Vai tās ir katalogā?

Jā, esot.

Māceklis ņēma zīmīti un meklēja plauktos, kur stāvēja krievu grāmatas. Tādu grāmatu nebija. Viņš gāja atpakaļ publikas istabā un prasīja jaunietim, lai parāda, kur grāmata katalogā redzama. Jaunietis un viņa biedri sanāca ap kataloga skapi un uzšķīra autoru katalogu. Jā, tāda grāmata bija — un šī arī, un šī. Māceklis prasīja bibliotekārei, kas tās ir par grāmatām, kuru nav. Tie esot krievu

autori, dažs mērens sociālists, kas neesot kaitīgo grāmatu sarakstā, bet pilsētas bibliotēku pārvalde norādījusi drošības pēc tos neizsniegt publikai. Grāmatas esot aiz atslēgas dībenistabā. Māceklis lēni to izstāstīja jaunajam krievam un viņa draugiem, kas, apkārt sastājušies, klausījās. Jaunais krievs piesarka dusmās, bet valdījās un teica paldies par informāciju. Viņš un viņa draugi aizgāja. Labiaudzināts jūta, ka, rikojoties pēc «Jaunības Tekām» un «Jaunā Cīruliša», latvieši gan varēja dot saviem krieviem viņu lasāmvielu. Likās, viņi to arī cerēja no viņa, savā valstī dzimušā. Viņi arī te bija dzimuši.

Bibliotēkas māceklis saņem paziņojumu no vācu darba pārvaldes, ka jāreģistrējas, lai viņu norīkotu darbā. Izpildot anketu, tajā ir jautājums, kāds nemēdza būt ne neatkarīgās Latvijas aptaujās, ne krievu gada aptaujās: pie kādas baznīcas pieder; ja nepieder ne pie kādas, vai ir dievticīgs vai ateists. Labiaudzināts patlaban par sevi var teikt Kālvina teikto: «Ne viņš zina, kas ir Dievs, ne viņš saprot, kas ir ap viņu; ne pat viņš saprot pats sevi, no kurienes viņš nācis, kāpēc viņš dzīvo un kurp viņš dodas.» Viņš nejutās noraidīgs pret reliģiju. Dažādas ticības viņu ļoti interesē, tāpat kā fizikā viņu interesē elektrība un magnētisms. Par elektrību nevar teikt ar Valža Grēviņa dziesmu no dziesmu spēles «Gesta Berlings», ko bohēmiski dzērāji bļauj pie gariem galdiem:

Nē, nav ne debesu, ne elles,
Ir tikai tas, ko saredz acs.

Par reliģijas sajūtām arī tā nevar teikt. Bet viņš nevar par sevi teikt, ka ir reliģiozs. Viņš nedomā iesvētīties. Vai viņš ir dievticīgs? Laikam nē. Bet viņš zina, ka viņā ir spēki, kas citā paaudzē saukti par dievticību. Viņš tikai vēlas šos spēkus izmantot citādi, ne reliģijā. Tātad ateists viņš nav. Viņš ievēl āķi ailē *gottgläubig* (dievticīgs) un jūt dūrienu savā hernhūtieša sirdsapziņā, ka gluži tā nav. Viņš nav īsti dievticīgs. Darba pārvalde viņu reģistrē kā bibliotēkas mācekli bez algas, kam līdz turpmākam atļauts strādāt tagadējā darbavietā. Labau pie sevis brīnījās, ka viņš nopietni domājis par vācu okupācijas varas anketu. Varbūt vācu protestantisma tradīcija spēj saistīt, pat ja tā patvaļīgi ielikta darba pārvaldes anketā? Vienā jautājumā anketa skāra kaut ko no idejām un filozofijas. Nez kāpēc? Patlaban vāci rikojās tikai ar braucamiem, šaujamiem un bezierunu paklausību.

Labiaudzināts raksta dienasgrāmatu «Anglo-Baltic Produce Co., Ltd.» 1938. gada kalendāra grāmatas dienas žurnāla lapās: linijotas tukšas lappuses, augšā angļu valodā dienas datums, zem kā viņš paraksta esošo datumu.

1942. gada 7. martā. «Ne domu, ne jūtu, viss tukšs un salts. Man liekas, ka būtu es ledū kalts.»

Vitamīnu trūkums? Vīrusi? Par maz gulēts?

14. martā. Savāds sapnis. L. au. nāk it kā no tāluma, putekļiem noputējis, un akmeņi lingo gar viņa galvu. Zem Sodumu liepām Andreja un Ellas zārki guļ blakus, vaļā. Viņu sejas ir zaļģanas. Nav šaubu, viņi ir miruši. Turpat tēvmāte stāv pie liepas, kā viņa mēdza stāvēt, skatoties govīs tālajā aplokā. Viņa vienaldzīgi skatās mazdēlā. Viņš tuvojas šķirstiem un pēkšņi jūt varu, ko dod griba. No viņa strāvo griba, un tēvs un māte sāk nemierīgi grozīties. Ella ar aizvērtām acīm runā, lai viņš mainoties un neapstājoties, — viņa prāts neuztver atsevišķus vārdus, bet viņš saprot viņas teiktā jēgu. Tad Andrejs saka, lai Labiaudzināts domājot par politiku, bet lai nejaucot galvu sev un citiem. Tad abi atkal sastingst. Viss izzūd. Ļaudis runā, durvis sitas.

Bijis Nacionālajā teātrī? Mānodepresija? Salasījies sludinātājus?

16. martā. Ella sāk strādāt «Bekona Eksporta» galvenajā kasē. Labiaudzināts dienasgrāmatā, par viņu rakstot, lieto vārdu Mammucis. Tātad mājīga, rīdznieciska izteiksme, kādu viņš dzirdējis no saviem draugiem. Pirms krievu gada tādu vārdu lietot viņam nenāktu prātā.

20. martā. Bibliotēkā skatoties lugu plauktus, redzams, cik viņš maz zina par lugām. Luga ir tiešs ceļš, kā stāstītāja balss tiek pie publikas. Latviešu balss ir noslāpēta. Viņiem nav savas balss. Ja tā skan, tā bieži ir neīsta. Skan nieku balsis. Naida balsis. Lasīs lugas, lai jūt, kā var skanēt balss. Viņš sāk ar Zīverta agrinām lugām, tad lasa Māterlinku, Jūlija Pētersona, Vulfa lugas un uz ilgāku laiku iekrīt Sekspīrā. Balliščālis Hamlets. Tādus bezjēgas atriebējus un ideālistiskus muļļas viņš diezgan redz gadsimta sākumā dzimušo paaudzē. Moduļu puikas viņš redz savā paaudzē. Rozes tulkojums ir aizraujošs.

Kaitīgo grāmatu sarakstā ir arī nedēļas žurnāls «Atpūta», kā bieži gadagājumi vedami uz samaļamo drukas darbu savāktuvi. Gobas uzdevumā māceklis plēš no «Atpūtas», kas Gobam der literatūrvēsturnieka darbam. Sa-

vām vajadzībām L. au. izplēš turpinājumos publicēto Raiņa dienasgrāmatu. Mājā Vendta bibliotēkā viņš sameklē sadriskātam vācu žurnāla gadagājumam atlupušu ādas muguru un, lietojot Andreja grāmatu sienamos rikus, iesien Raiņa dienasgrāmatu. Nu viņam ir vēl viena balss no laikiem, kad viņa mātes valodā brīvi runāja.

22. martā. «Ideju diena.» Labau un Edžus Valdmanis pili staigā pa Valsts vēsturiskā muzeja tautas tērpu istabām. «Mēs atskārtām savu bagātību. Šie tērpi nav pilsoniski. Tie arī nav zemnieciski. Tas ir tērps, izdoma, rade, tradīcija.»

29. martā filozofa Teodora Celma referāts. «Nekā jauna, bet laba sistēma. Pneimatiskais ideālisms — uzpumpēta fenomenoloģija. Katrā priekšmetā saskatīt to, ko lasījis savā Huserla rokasgrāmatā.»

Zēns grib domāt. Viņa domājamais instruments ir īss: apkārtņē uztvertais un atmiņa, kaut kas no ētikas, slikta un laba literatūra. Kaut kas no tā der domu aizvalodai. Atziņa, izziņa, intuīcija sakārto justu un pieredzēto kodā, kas der, veicot lēmumus. Kā lai šajos greizas operetes apstākļos gūst mierīgu, žirgtu spēku, kas vajadzīgs, lai domātu?

Lugas lasot, zēns jūtas viegls un spējīgs. Viņš meklē iespēju tikties ar paziņu no teātra trupas Īrmu Lūsi. Viņas audžuvecāki ir deportēti. Dažas dienas pirms 14. jūnija viņi aizsūtījuši Īrmu pie viņas istās mātes — tā Irma raudot stāsta. Viņa tagad dzīvo audžuvecāku dzīvoklī un ir pati sava saimniece. Viņas māte piemetusies pie viņas. Māte noķerusi maza auguma vācieti no saimniecības vienības. Tas pie viņas bauda māju — tikko iespējams, kreklā un bikšturos izmeties, staigā zeķēs, atzveltnes krēslā lasa avīzi.

2. aprīlī. Dailes teātrī Raiņa «Mīla stiprāka par nāvi», poļu ziņģu emocijas. Labiaudzīnāta nokorķētās emocijas sakustinātas. «Nācu no teātra mājā kā plēsts, laikam uz ielas plātījos ar rokām.» Raganu skats. Ticība mīlai un gaišajam. Rainis ielicis Baltijas vidē Silleru un Šveices pirmā pasaules kara laika radikāļu sajūtas. «Mūsu īsto publiku var sastapt teātrī. Koncertu un operas publika ir nemainīga, sastingusi. Teātra publika mainās. Tajā ir dažādi ļaudis. Teātra publika ir Rīgas iedzīvotāju vibrējošais kodols. Dvēseles veselība nāk no laukiem, dvēseles pārpilnība no pilsētas.» Redzams, lasījis Raiņa dienasgrāmatu un aforismus.

3. aprīlī. «Valentīns Skulme ir vienīgais, kam interese darboties ar manām domām. Viņš man stāsta par mākslu mākslai. Man liekas, māksla mākslai ir tik kāpināta, ka kļūst mākslīga.» Kas tur slikts? Māksla mākslai vismaz nemuši nost citus cilvēkus.

6. aprīlī. (Lieldienas?) Alfreds Goba aicinājis Labi-
audzinātu savas ģimenes mājā Pārdaugavā. Divas meitenes padzītas, klēpja kaķēni. Viņas ir piesardzīgas pret bibliotēkas puiku. Goba rāda savu latviešu klasiskās literatūras bibliotēku. Daudz rokrakstu žūkšņu, ar roku rakstītas kopijas un izrakstu mapes.

7. aprīlī. Mājā vai bibliotēkā kāds ieknābj māceklim par viņa bezalgas «bezdarbību». Dvēseles vētra. Zēns lasa Van Goga dzīvi. Karosu. Kolbenheijeru. Gotiskas sajūtas.

9. aprīlī. «Līst pirmais lietus. Daugavas ledum virsū ūdens kārtā. Migla nosēžas kokos un vēlāk pil no kokiem.» Gabali. Impresionisms. Vilma Briede dzied romantiķu dziesmas.

12. aprīlī. Rakstnieku rīts «Rotas» zālē. Rakstnieki un aktieri strīpā cits aiz cita lasa kā revijā. Tas ir sava veida kolektīvisms. Ar valstsvāciem nāk kas kolektīvs. Krievu sociālisms jūk kopā ar krievu pareizticīgo baznīcu. Vāci miera laikā dzīvo kopā mazpilsētā un ciemā. Karā viņi iet grupā. Viņi mīl domāt virzienos. Virziens apvieno daudzus indivīdus. «Ervīns Grīns mani pazīstināja ar savu tēvu, māti un māsām Rūtu un Rasmu. Redzēju Ingridu Reneslāci, it kā jauno dzejas cerību Veltu Sniķeri un citus jaunos (Runcis Pētersons). Mirkli jutu tuvības sajūtu ar viņiem, ar savas paaudzes balsi, bet tūlīt zināju, ka es neesmu literāts.» Viktors Eglītis, Dambergs, Stērste, Johansons lasīja savus darbus. Ņina Melnbārde lasīja Bendrupes un Andreja Eglīša dzeju.

Vai tā bija mazpilsētas literārā biedrība? Nē, tā nebija mazpilsēta. Drīzāk tur bija kas no noslēgta loka, no literārās kliķes. Vai priekšnesumos dzirdēja jaunradi? Nē. Tā bija pagājušā gadsimta tradīcija. Arī angļu literatūras 1700. gadi, kad lasītāji cienīja recenzijas un rakstītāji sniedza ezeru un lauku dzejojumus. Vai klausītājiem kas tika no valodas? Daudz labas latviešu valodas bez jēgas un mērķa.

«Pavasara diena, kad saulei Rīgā vairs nav ko kausēt, taču tā pārbagāti spīd.»

14. aprīlī. Goba izbāž galvu sava kabineta durvīs un pamāj māceklim, lai viņš iet kabinetā; lai sēžas pretī uz

krēsla. Goba izslienas un paceltā balsī, roku cilādams, no-
lasa savu dzejojumu «Liesma», kur valdošā literārā gaumē
runāts pirmajā personā un ir daži dabzinātniski novēro-
jumi. Klausītājs dzejojumā saklausa šo to no kādreizējiem
polemiku uzskatiem pret dekadentu dzeju. Beidzis lasīt,
Goba smīn un saka dažus teikumus par jūsmību.

— Kas ir labāks? — klausītājs prasa.

— Latviešu klasiskās literatūras reālisms, — Goba at-
bild.

Reālisms Labiaudzīnāta uztverē ir 1934.—40. g. auto-
ritārā režīma daudzīnātais pozitīvisms. No pasaules lite-
ratūras reālisma viņš saprot skepticismu, kāds redzams
Senekas darbos. Dreizera reālisms «Grāmatu Drauga»
sniegtajā tulkojumā bez literatūras speciālista ievada ese-
jas liekas bezformīga nedēļas žurnālu lektūra. Ne Daniela
Defo citi darbi bez «Robinsona Krūzo», ne Henrija Fil-
dinga «Džozefs Endrjūss» un «Toms Džonss» nav tulkoti.
Kā lai caur komerciālisma un supernacionālisma izgro-
zītu esmi tiek pie reālisma? Goba saka, lai skatās Zvaig-
znītē.

16. aprīlī. Vācu rīkojums, ka nenodarbinātiem un daļēji
nodarbinātiem vasaru jāstrādā laukos.

20. aprīlī. Aleksandrs Lielausis saka, lai Labiaudzīnāts
ar riteni brauc viņam līdzī uz Iecavu pie Iklāviem. Tur
būšot pirts un jaunākais Iklāvs lasīšot savu pantā rak-
stītu traģēdiju. Viņi peras pirtī, lec dīķī, ēd vāritus zir-
ņus ar ceptu speķi, un Iklāvs lasa baltā pantā rakstītu
traģēdiju. Jauna cilvēka balss bez parūkas latviski runā
franču 1600. gadus un vācu 1700. gadus. Klausītājs saka,
ka Iklāvs raksta manierē. Viņa izteiksme nav mūsdienu
cilvēka valoda. Iklāvs atbild, ka tādai nemaz nevajag būt.
Māksla ir pārlaicīga.

Edžus aizgājis vācu darba dienestā, lai būtu iztika un
pasargāts no iesaukšanas vācu armijā.

L. au. lasa P. Smita kārtotās latviešu pasakas un tei-
kas. Tā ir tieša stāstītāja balss. Tīci laukā no kultūras
ierindas. Visi domā vienu un to pašu. Ja kas citāds, to
visādi izgroza, lai iznāktu tas pats. Viņš grib spēt vīziju.
Spēju vizionāri domāt var lietot visādi. Tāpat kā no koka
var taisīt daudz ko.

Rīgā patlaban kvēkeriem būtu darbs: aprūpēt apcietinā-
tos, gūstekņus. Stāstīt vāciem, ka viņi ir necilvēcīgi. Angli-
jas protestanti vienmēr varējuši droši teikt, kas viņiem
licies labs un kas slikts. 1300. gados ļaudis dzirdēja no

Viklifa, ka baznīca ir varmācīga. Kvēkers Fokss savās piezīmēs stāstīja, kā iekšķīga gaisma ved pie atklāsmes. Metodists Veslijs dienasgrāmatās vēsta, ka ticībā nozīmīgas ir arī jūtas, ne vien prāts un griba. Presbiteriānisma dibinātājs skots Knokss dzīvoja trimdā, lai varētu būt paties. Reliģijas domātāji rāda vienu no ceļiem, kā būt patiesam. Ja grib būt asprātīgs, var teikt, ka reliģija un metafizika ir tuvi reālismam.

1. maijā. Ieraksts dienasgrāmatā: «*F. [Fuksis] is full. Fine.*»

5. maijā. Gobas uzdevumā māceklis iet uz Misiņa bibliotēku, lai no pagājušā gadsimta latviešu avīzēm izrakstītu Valdemāra avīzrakstiņus, par kuriem Goba domā, ka tos rakstījis Jēkabs Zvaigznīte.

Goba ievēd mācekli 3. bibliotēkas istabā, kur melnas, apkvēpušas grāmatas stāv plauktos. Goba šīs grāmatas dabūjis no izdegušas leišu katoļu baznīciņas. Tā esot leišu literatūra laikā, kad krievu valdība aizliegusi Lietuvā lietot latīņu burtus. Leišu grāmatas tad drukātas slepeni un ārzemēs.

«Tēvijū» lasot, valoda smok. Lasīt Jura Alunāna «Viedamos vārdus» — latviešu abstraktā leksika. Juris Alunāns to atvasināja no leišu valodas vārdiem.

22. maijā. Bibliotēkā strādā kundze ap 36, šķirtene bez bērniem. Brūni mati, šauras acis, liela mute. Samērīgs augums. Viņas vārds ir Zelma Madžiņa. Freimanīte piekomandē mācekli Madžiņas bērnu grāmatu izsniedzamajā punktā. Kad, darba laikam beidzoties, bērni aiziet, bibliotekāre un viņas palīgs sāk bučoties un spaidīties.

25. maijā. Bruno Saulītis no Austruma klases vidusskolā atnāk pie Labiaudzina, atnesdams tēva raudzētu ābolu vīnu. Atnāk arī Valentīns Skulme. Pa trim viņi izdzer vīnu. Iedami caur Vērmaņa dārzu, viņi runā par to, kas ir, par sevi, par visu ko. Šad tad viens no viņiem izbrēc Raiņa dienasgrāmatā bieži atkārtoto teikumu: «Jāstrādā!» Garām-gājēji atskatās, vai šie pilnā iet uz vācu darba pārvaldi, vai. Skulme deklarē, ka viņš esot materiālists («Jāstrādā!»), dzīves ērtību cienītājs, baudītājs («Jāstrādā!»). Bet tūlīt viņš kaislīgi runā par teātri, turklāt pacietīgi padusē līdzī stiepdams sera Artura Konana-Doila «Serloku Holmsu» un Vēdekinda lugas, ko izmeklējis Labau mājas bibliotēkā.

29. maijā. Izraksts no Viktora Eglīša 1911. gadā publicētās grāmatas «Latvju renesanse» (270. lpp.): «Mūsu

literatūrā pilnīgi kulturāla domātāja un stilista varbūt nav neviena. Kad kāds radīsies, tad latviešu literatūra būs pievienojusies lielo tautu labākajai literatūrai.» Pietiktu rakstīt skaidru vienkāršu plašaiņātu teikumu un bezromantisma, bezmelu reālismu.

31. maijā. Labiaudzināts uz Madžiņas baltām miesām zaudē nevainību.

2. jūnijā. «Imis un Brigita konservatorijā spēlē Korelli.» (Kas bija Brigita?) Pēc tam jauna dāma spēlē Šubertu. Imim un, protams, tad arī Labiaudzinātam klausītāju krēslus uznāk ķiķināšanās, joku un smieklu lēkme. Citi klausītāji viņus raida laukā. Imja draugs pēc tam brīnās, ka atkal viņš darījis, ko nav gribējis darīt. Bet izlaisties ir kārdinoši. Tāpēc daudzi visu mūžu izlaižas, kad vien var.

Madžiņas dzimšanas diena, un bibliotēkā pie tējas galda Goba uz papīra galdauta raksta jūsmīgu mīlestības dzējoli.

Lielausis ņem no Vendta bibliotēkas Epikūru un Gētes sonetus. Ja grib pasauļoties, jāiet uz Lielaušu māju. Kopā ar viņa māti var justies labāks un lielāks. Tas liekas neparasti. Labiaudzināta māte, vidzemniece, nekad nejmūsmo par cilvēkiem. Viņa redz katra īpašības, kas der, kas neder, ar ko ir vērts, ar ko nav. Toties viņa dažreiz jūsmo par idejām. Varbūt vidzemniecei liekas, ka idejas (reformas) var uzlabot viņas skarbo ikdienu. Vācu izcelsmes Lielauša māte, dzīvodama Baltijā, ar idejām rikojas uzmanīgi. Bet savos bērnos un viņu draugos viņa saskata labas īpašības.

11. jūnijā. Indriķa «Livonijas hronika». Just, kas ir laiks. Laika garā tālskatī daudz kas deformējas. Kas ir tagad? «Es esmu plāpa, liekēdis, trans, sliņķis. Patlaban neviens to nesaka, bet grauž pašam.» Policijas bataljoni varētu būt bīskapa vīri. Ja dibina leģionu, tie būtu ordeņa vīri.

12. jūnijā. «Man nav ko gērbt un ir maz ko ēst. Kaut man nebūtu jāiet darba dienestā!»

Vēstulēs Ēdžum Vācijas darba dienestā L. au. piemin «Konrāda teicienu», t. i., Aleksandra Grīna «Dvēseļu puteni» Konrāds saka: «Ar vācieti mums naidis līdz mūža galam.» Latviešu smīniķiem labi der pasīva pretestība. Ja kara laikā trūkst piparu, naidu var birdināt uz vārītām govīs kājām.

Viņš satiek uz ielas Bruno Cintiņu, kas noplukušā okupācijas laika elegancē ceļ filca platmali. Cintiņš saka — viņš kaut ko studējis un esot iestājies korporācijā. Var

just, ka viņš grib rādīt — viņam nav nekāda sakara ar sarkanajiem. Viņš ir godīgs korporelis. Labiaudzīnāts ir dievticīgs.

14. jūnijā. Juglā. Venta saindējusies ar iekaisušu mandeļu strutām. Ella nobijusies un nikna, ka viņai jāmeklē ārsts un zāles. Kad tas laimīgi izdevies, viņas bezcerīgā sajūta uz dažām dienām norimst.

19. jūnijā. Lietus. Darbā bibliotēkā tukšuma sajūta. Rokas kust nervozi, asi. Roku muskuļi dažreiz noraustās. Gribas ko plēst. Ejot uz māju, viņš ļauj, lai lietus list uz galvas. Dvēseles sāpes. Histērija? Virusi?

20. jūnijā. Atnāk Auželis, aizbēdzis no vērmahta vezumniekiem. Viņš ir žirgts, apņēmīgs. Tad, pēkšņi saplakdams, viņš runā izmisīgi; saņem, runā par ikdienu.

16. aug.—28. sept. Tērvetes pagasta Mikšās. Mikšu saimniece ir Irmas Oses radniece. Trīs karagūstekņi strādā Mikšās: ass, jauns krievs Aleksis ar vienmēr it kā dusmās pieglaustām ausīm. Vecāks slābans krievs. Tatārs Ismails platās galifē biksēs un ar platu smaidu. Kalpone ir jauna Latvijas krieviete. Kūts celta jauna. Dzīvojamā māja ir veca, zemē iegrimusi. Izpalīgs strādā uz lauka kopā ar gūstekņiem. Vakarā viņš, Irma, Mazais un pusaudzis puika, kas strādā par izpalīgu — kā viņam bija vārds? — dodas uz Tērveti peldēt. Puika peld kā zivs, kustinādams pēdiņas. Strādājot viņš sevi nepiepūlē, jo viņa māte un tēvs teikuši, lai viņš laukos nepārcenšas. Viņš ir atlieka no krievu gadā te dikti izkautās ziemeļnieku sugas. Ja viņš ko dara, viņš dara rūpīgi, atslābināti. Ar interesi viņš vēro mašīnas un prot šo to labot.

Mikšu saimnieks kaislīgi darbojas ar homeopātiju. Viņš šķaida nekaitīgu drapīti arvien tālākā atšķaidījumā un, spēka vārdus teikdams, šķaidījumu pilda pudelītēs. Tikko viņu sauc pie slimnieka, viņš pamet mājas darbus, ņem pudelišu čemodāniņu, sēžas pajūgā un aizbrauc, lai šķaidījumu kopā ar veselības vārdiem pa pilienam dotu slimniekam. Viņš arī māk ievilkt izmežģītus locekļus un lauztu loekli siet skalos. Viņš saka, ka ārsti zāļojot cilvēkus, dodot stipras zāles. Ārsts viņam izoperējis asaru kanāli iekaisušā acī, un kopš tā laika acs vienmēr asaro. Jaunībā viņš mācījies piensaimniecību Pomerānijā. Tāpēc Mikšās ir labs ganāmpulks. Vārbūt arī tāpēc, ka Mikšu saimniecei ir skaidra galva.

— Ismails kauj aitu. Milīgi aitu čamdīdams, viņš nošķiebtos brezenta stulmeņos britiņu skrien tai blakus. Tad vienā

grābieniā viņš nogāž aitu, sēžas tai virsū un pārgriež rikli. Krievi tā nokāva neatkarīgo Latviju.

Svētdienas rītā saime, saimnieki un izpalīgi dzer krējuma vārītu grauzdētu cigoriņu un miežu kafiju. Ismaīls guļ pie aitām. Abi krievi un kalpone guļ saimes istabā. Jaunieši guļ kūts sienaugšā — meitenes vienā pašobelē, puikas otrā. Dažu vakaru Irma pieguļas Labiaudzīnātam, un viņi kopā aizmieg. Viņš tausta viņas jaunavības plēvi, brīnīdamies, cik tā ir gluda un stingra. Viņa daudz vingrojusi Draudzīgas ģimnāzijā. Mikšu pastorālajā dienā naktī viņi nedomā par mīlēšanos. Bet jaunieša atturētais saspringums izlādējas, strādājot uz lauka. Viņš ar dakšu dod kviešu kūļus orē, kur Aleksis krauj vezumu, kūļus liekot uz ores malām. Nāk lietus. Jaunais tēviņš sāk traktot. Viņš dur statņus uz dakšas un ceļ orē. Aleksis bļauj, pazudams zem kūļu kaudzēm. Dakšinieks dzer no krūzes aveņu limonādi, svīst un beziemesla dūsmās ceļ statņus vezumā ar visām cepurēm. Pēc divām dienām viņš jūtas vārgs. Nu Mikšu tēvam ir izdevība dakterēt. Viņš tausta izpalīga pulsu un brīnās, cik tas esot sīks. Jaunam cilvēkam pulss mēdzot sist spēcīgi. Nu jā, tā viņš ir. Ko tur var darīt.

Universitāte ziņo, ka atvēršot humanitāro fakultāti. Kas grib studēt, lai iesniedz dokumentus. Labiaudzīnāts brauc ar riteni uz Rīgu, vāc dokumentus un to norakstus. Aizgājis uz Rīgas pilsētas 1. ģimnāziju, jūt, ka viņš ir ārā, kamēr skola turpina darboties ar savu iekšējo kārtību un uzskatiem. Ķīmijas skolotājs vervelē savā carkrievu izrunā, priecīgs redzēt «zeņus». Rinkužs smaida pār plato ģīmi. Leja kopā ar dēlu ir deportēta. Pommers krita cīņā par pareizo ticību. Krievu gadā viņš uzrakstīja krievisku Latvijas vēstures izpratni, ko nodrukāja laikam kompartijas dienas avīze «Cīņa». Vācu okupācijas laikā viņš uzrakstīja vācisku Latvijas vēstures izpratni, ko publicēja «Tēviņa», un Pommers pēc tam izdarīja pašnāvību. Labiaudzīnāts iet uz dzimtsarakstu nodaļu un citām iestādēm, lai savāktu vajadzīgos dokumentus. Medicīniskajā pārbaudē augstskolas ārste brīnās, kāpēc viņam, jaunam cilvēkam, esot sirds muskuļu vājums. Vai viņš daudz dzerot? Nē. Pipējot? Nē. Ārste pētīgi lūkojas viņā. Viņš nezina, ko teikt. Sirdslietas. Iesniedzis augstskolai savu latviski un krieviski rakstīto vidusskolas diplomu un citus papīrus, izpalīgs brauc atpakaļ uz Mikšām. Visu septembri jaunieši dienas vidū peldas Tērvetē, lai arī agros rītos

vairs nevar lēkt no guļas un īsās vingrošanas biksēs doties laukā. Sākas salnas. Ar Mikšu saimnieces dotajiem pārtikas produktiem mugursomā izpalīgs atgriežas Rīgā.

4. oktobrī. Madžiņa sestdienai un svētdienai Majoros noīrējusi vasarnīcas istabu. Viņi iet pa dēļu laipu tukšajās kāpās. Priedes. Viņi staigā pa liedagu. Viņu milē. Viņš ir kungs. Viņš vairs nav mātes dēls.

13. oktobrī. Uzņemts augstskolā. Ella saka — viņa neticējusi, ka viņš jaudāšot savākt vajadzīgos dokumentus. Pagātnes dokumenti. Iznīcinātie dzimtas locekļi un bezbalss gadu sajūtas it kā noslēguši ceļu uz pagātni. Taču citiem pagātne pastāv. Ja Labiaudzināts ir racionāls, viņš var piedalīties to pagātnē, kam pagātne nav nokauta.

Augstskolas humanitārajā fakultātē daudz jaunu studentu sāk mācības, arī vidēju gadu un pat daži veči. Profesori dēvē šo kursu par komjauniešu kursu — rau, tikai zobo, bet domā, ka arī komjauniešiem vajadzīga izglītība. Tātad augstskolā joprojām dzīva parlamenta Latvijas tradīcija par izglītību. Jaunstudents klausās ievadu grieķu valodā, latīņu sintaksi, ievadu literatūras teorijā, ievadu folklorā, ievadu filozofijā, franču valodu.

25. oktobrī. «Es sāku just.»

29. oktobrī. Universitātes bibliotēkas katalogā ir Montēna eseju tulkojums angļiski. Labiaudzināts nedroši to prasa. Jā, bibliotekāre viņam atnes grāmatu, it kā nebūtu ne vācu okupācijas, ne domu cenzūras. Lasītājs, esejas lasot, meklē, kā autors sakarīgi citu aiz citas izsaka savas domas. Varbūt arī viņa iztrūcinātais prāts var sākt runāt sakarīgi? Eseja ir sava veida sprediķis. Kā lai izsaka mūsdienu gribu? Latviešu rakstītāji raksta gluži kā zīmētājs, kas nemitīgi aiz paraduma zīmē cūciņas vai zirgu.

13. novembrī. Dantes «Dievišķā komēdija» Māsēna prozas tulkojumā. Just dzirkstīgo dzīvību, ko Rietumu pasaule radījusi. Pirmoreiz Rīgā redzot žīdu, kas ar dzeltenu zvaigzni uz muguras iet ielas renstelē, Labiaudzināts pārbijās. Viņš atskatījās, vai kāds redz, kas notiek. Neticami. Viņam liekas, ka nevienam cilvēkam nedrīkst likt tā darīt. Dantes elles riņķis Rīgas ielās.

22. novembrī. Augstskolā ir obligāts sporta kurss. Instruktors Buks, kas mācīja vingrošanu 23. pamatskolā,

liek vingrot uz līdztekām. Viņš saka, ka Labiaudzīnāts derēšot augstskolas vingrotāju izlasei. Zēns tagad zina, ka viņš neko daudz nevar. Un te viens saka, ka viņš varot uzstāties un rādīt savas mākas. Pamatskolā, jā, viņš pat nedomāja par sevi, spēlēja teātri, dejoja tautas dejas un dziedāja kori. Tagad viņš vairās izkāpt no bara, jo zina, ka viņa spēki ir mazi, iespēju nekādu un kas labs iznāk reti. Dzīvs palicis, viņš staipies uz līdztekām.

4. decembrī. Uz valsts bibliotēku ejot, garš vācietis uniformā nāk pa ietni tieši virsū, varbūt domās iegrimis. Labiaudzīnāts pēdējā brīdī griež ceļu pa kreisi. Vācietis pēkšņi ar abi roki grābj pretimnācēju un grūž, lamādams *Schweine* u. c. Tad arī vācietim viņa zemapziņā vairs var nebūt viss kārtībā. Viņi ir vienīgie mums aizsniedzamie rietumnieki. Citu nav, ja neskaita BBC balsi no izplatījuma. Vai latvieši ir pelnījuši, ka viņu vienīgie rietumi ir vācieši? Vai mēs paši neesam līdzīgi vāciem, ja rodas iespēja?

8. decembrī. Latvieši patlaban politiski ir vēl primitīvāki nekā 13. gadsimtā. Dzīvo un izturi arī uz tukšuma un bezcerības. Laiks soli pa solītim ir ceļš, kā izturēt. Katrs dzīvs cilvēks dienā atšķiļ ko jauku. «Saku sev: turi muti un audz. Nezūdies. Ja vari, būvē sevi labāku.»

Latīņu dzeja. Tibulla elēģijas. Rīta miglā kaķu un suņu dvēseles ceļas no aizpirts diķa. Tas ir Vergilijs.

Kapsētā Labiaudzīnāts jūta, ka viņa domas staro perspektīvās uz nākotni un uz pagātņi. Ikdienā viņš domā ar sajūtām, kas kopojas ķekaros. Sajūtdomu virziens ir par un pret, patik un nepatik, der un neder. Kapsētā viņa domas kļuva secīgas virknes. Tās brieda, pēkšņi bruka, prātā atstādamas atklāsmi, saprašānu.

Mans *Sturm und Drang* posms ir tieši vācu okupācijas laikā. Vai vācu okupācija ir tāpēc, ka manī ir vētras? Ja manu vētru nebūtu, tad vācu okupācija izbeigtos? Jo vāci Rīgā ir tikai manās iedomās, tāpēc ka man ir *Sturm und Drang*? Nē, ne tādu greizu Bērklīja (*Berkeley*) izpratni. Vāja barība dara pavieglu galvu. Viegla galva tiecas uz sektantismu. Te vistuvāk aizsniedzamā sekta ir nacionālisms.

Starp Ernesta mantām ir melnkoka paplāte ar kokgriezumu: trīs mērķaķēni. Viens tur acis ciet, otrs aizspiedis ausis, trešs tur plaukstas mutei priekšā. Austrumu gudrība. Nu jā, Latvijas autoritārā režīma politiskā policija

uzraudzīja pārkonkrustiešus. Konkurenti? Ernests par to bija sašutis: kā viņu var apšaubīt. Viņš domāja, ka viņš zina savu ceļu. Tas ceļš nebija Saeimas ceļš. Nesaeimas ceļā kā no pūķa zobiem izlec ļaunums. Vāclatvieši un krievlatvieši daudzus savas valodas runātājus skata ar naida aci. Greizi nogājusi tieksme vadīt. Nez kā ir latviski teikt:

«Gērbieties. Jums jānāk līdzi.»

Angļi rikojas ar to, kas viņiem ir. Viņi neiznīcina to, kas viņiem ir. Angļu balss nekad nav bijusi nomākta. Viņi savas lietas iztīrā līdz pamatiem, līdz apakšnamam. No viņiem var mācīties, kā lielumu veidot ar mazumu. Tad nav jātur ciet ne mute, ne ausis, ne acis. Varbūt šur tur deguns. Vēsturiska kanalizācija. Temzas krastos ir ceļamkrāni. Tos var lietot kā precēm, tā simbolam. Lieto to, kas ir. Ievērojamu mironi loča laivā pa Temzu lejup vedot, ceļamkrāni viņam noliecas. Kā to ceļa sajūtu izteikt valodā? Latviešu tautasdziesmās vajag būt cilvēka attīstības epam. No kā iet uz kurieni. Arī no sevis pie sevis. Ne daļu sevis iznīcināt. No Daugavas grīvas jūrā. Mūsu dievišķā komēdija, ieskaitot nerātnās.

15. decembrī. Ibsena lugas. Tās lasīt ir krāsains logs laukā no pelēkuma.

17. decembrī. J. A. Jansona lekcija folklorā. Viņš definē stilu: stils ir cilvēks. Atdarīnot štīlu, iekāpj citā cilvēkā. Ja lieto cita faktus, pieredzi, viņu neatdarina. Ja lieto viņa veidu izteikties, atdarina.

18. decembrī. Fakultātes eglīte. «Cik es esmu neaptēsts, stūrainis, savrupš! Bet kāpēc ar Aleksandru Pelēci man nav garlaicīgi? Juris Staune bikli, atturīgi stāsta par Andrē Židu. Teodors Celms pieved košu meitiņu un pazīstina — tā esot viņa krustmeitiņa.» Dievtura radniek, ķeries pie krusta!

20. decembrī. Bruno Saulitim dzimšanas diena. Pie viņa dzert karstvīnu, lielities, krustām šķērsām lasīt Šekspira sonetus. Bruno tēvs un māte ir lieli, pamatīgi. Viņi strādā slimnīcā. «Jāstrādā!» «Ja sadomājas par sevi, tad pats pazūd. Neko labu no paša tad nevar. Vien jādomā citu domas par sevi. Savas domas neveicas. Kļūst literārs. Citiem sekodams, kļūst pats sava maniere. Vajadzīgs leņķis pret sevi no sāna.»

20. decembrī. «Rasma Ķuze piezvanīja un izjauca manu klasisko mieru.»

Grieķu valodas lekcija ir agri no rīta. Brokastis ēdis rudzu miltu putru un vārītu olu, students dodas uz augstskolas klausītavu. Sēdot pie siltas podiņu krāsns, skolas zēns ar gaišo rīta seju snauž. Kaut kas paliek prātā. Viņš ņem no Ernesta bibliotēkas Jaunā testamenta grieķu tekstu un ar grieķu-vācu vārdnīcu no Vendta bibliotēkas lasa. Viņš liksmi jūt, ka jausma par ko lokanu, skaidru, vizionāru no teksta nāk psihē.

Ziemsvētkos vasaras izpalīgi brauc uz Tērvetes Mikšām: ar Jūrmalas vilcienu līdz — kādai stacijai? Slokai? — Lielupes kuģītī līdz Jelgavai. Ledus gabali dauza kuģīti. Vistas kladzina, šivēni kviec, truši sēž būrī un kustina purnu. Pasažieri guļ uz sliem un uz grīdas. Jelgavā viņi iziet cauri pilsētai uz Tērvetes ceļa. Naktī nonākuši pie Mikšu zemās dzīvojamās mājas, Mazā soprāns, Irmas alts, Labau tenors un Imja otrs tenors nostājas pie loga, Imis uzdod toni, un viņi dzied «Klusa nakts, svēta nakts». Mājā iedegas uguns. Saimniece, petrolejas lampu rokā turēdama, lēnām ver namdurvis. Mikšu saimnieks slauka asaras un stāsta — viņš domājis, ka eņģeļi dzied aiz loga, droši vien nosaluši. Bet saimniece teikusi — tie neesot nekādi eņģeļi.

1943. gada 29. janvārī. «Filozofija, kādu Jurevičs sniedz, sacietina. Dzelzs atkritumi darbnīcā, kas nerada jēgu par mašīnu. Pēc viņa lekcijas es esmu sauss, rāms un ass. Formālā filozofija der, lai apstrādātu domas; kā jautātāja un urdītāja. Vizionāra fantāzija rada domas.»

31. janvārī. Rainis: «Bet es jau arī agrāk nevarēju neko lielu, neko veselu radīt. Avīžu un lāpītāja cilvēks. Vai tad milulītis manī var ielikt to, kā nemaz man nav, — radošo spēku, kas spēj lielu veikt?» Pietiek jau ar to vien, ka Rainis savos darbos rādīja, cik latviešu valoda var būt ziemeļnieciski strupa. Viņa balss uzdod toni nākotnes neatkarīgām balsīm.

Madžiņa, ko laikmetīgā literārvalodā Labiaudzīnāts nu dēvē par Madaru, viņu sauc par kucentiņu. Tiešām, viņš rīkojas kā suņuks. Izdarījis, kas darāms, viņš rīta ausmā apģērbjas, uz pirkstgaliem iziet no Madaras istabas, pa virtuves durvīm dodas kāpnēs un atvieglots, priecīgs cilpo pa klusām ielām uz māju. Viņš iekurina krāsni, ar pulvera makaronu iedegdams tāsis, skalus un pagales, ko Ēlla vakarā salikusi krāsni, un liekas stundu gulēt.

Nav drēbju. Vasarā viņš nedēļu valkāja grāmatu kastē

atrastu Ernesta angļu armijas haki vasaras frenci. Ejot uz bibliotēku, vācu zaldāts uz ielas apstājās un viņu nopētīja. Ziemā viņš nedēļu valkā Friča Ansona tvīda mēteli, kas Alnim par lielu. Gusta to atņē, sakot, ka Fricim nebūšot nekā, ko vilkt mugurā, kad viņš atgriezīsoties. Tā jau viņiem visu noņēmot. Tad viņš velk novalkātu mēteli ar īsspalvas kažokādas apkakli, ko Ella viņam pirka vienā no pēdējām pamatskolas klasēm. Nedēļu pirms mēteļa pirkšanas Helga Dambekalne viņam pretī cirta skolas garderobes durvis, un viņa izstieptā roka izmaucās caur durvju stiklu, sagriežot roku. Helga teica — jauno mēteli viņš dabūjis par sāpēm. Mētelis ir izbalējis, lāpīts un notritis spīdīgs, no apkakles atlikuši sari. To uzvilcis, viņš iet gar staciju uz 3. Rīgas pilsētas bibliotēku. Aiz muguras iedami, daži pamatskolēni izsmej priekšgājēja mēteli, kas pelēcīgajā apkārtņē liekas par smalku un reizē par noplukušu. Viens no skolēniem ar vicu dauza mēteļa muguru, laikam rādīdams, ka dauza putekļus. Sliktiaudzīnāts apgriežas un sit taisno pa skolēna degunu. Tas veļas zemē un kliedz. Sliktiaudzīnāts nezina, ko darīt.

No muguras nākusi dāma pēc īsa vilcināšanās brīža iebļaujas:

— Huligāns! Ķeriet huligānu!

Kad Labiaudzīnāts nekust, viņa vēl spalgāk bļauj:

— Ķeriet huligānu! Tas ir tas huligāns.

Vidēju gadu kalsns vīrietis palēkdamijs tuvojas, atvāž roku:

— Viņš laikam prasās.

Bet arī policists ir klāt.

— Nekādu vardarbību, — policists sāka mīkstā latgalieša izrunā un stumj prom sist gribētāja roku. — Mēs te gādājam par kārtību.

— Tāds huligāns. Sist bērnu, — dāma gaužas.

— Nāciet līdzi. Iesim uz iecirkni, — policists sāka. Smalkais, noplukušais mētelis soļo pa priekšu, aiz viņa policists, seko dāma un puika, turēdams degunu asiņainā mutautā.

Iecirknī aizardurētajam liek sēsties uz sola. Policijas ierēdnis, aiz galda sēdēdams, zvana uz zēna māju. Visi gaida. Ierodas puikas māte. Ieraudzījusi puiku sēdam stripā ar jaunu vīrieti un dāmu, māte iesaucas:

— Ko tad tu esi izdarījis?!

— Nē, kundze, jūsu bērns ir cietušais, — policijas ierēdnis paskaidro. Puika šņaukā degunu.

Isi parunājusi ar puiku, māte saka, ka viņa nevēloties sūdzēt. Viņas puika neesot ar vicu klapējis jaunā cilvēka mugūru. To darijis cits puika, kas aizbēdzis. Viņa ar puiku aiziet, un arī dāma aiziet. Policijas ierēdnis liek aizturētajam sēsties uz krēsla pretī pie galda. Viņš ņurrā kā kaķis ap notvertu peli. Krievu gadā krievu milicis varbūt aptaustītu starpgadījuma iegāstu, aizturētā mēteli. Latviešu kārtības sargs zina, ka viņa darbs ir prāta darbs. Tāpat redzams, ka mēteļa bijusi kvalitāte viņu neiespaido. Drīzāk otrādi. Visi nīcības priekšā ir vienādi. Visi policijas priekšā ir vienādi. Viņā ir aiztvēries kalvinisks muižas un savvalsts policists.

Viņš prasa jauniešiem, vai viņam ir vecāki. Jā, māte. Tēvs deportēts. Kur tēvs strādājis? «Bekona Eksporta» direktors. Vai viņš esot bēdīgs par to, ka tēvs deportēts? Izbrīnīties par šo jautājumu, nedeportētais dēls vilcinoties atbild, ka jā. Policijas ierēdnis jautā, vai dēlam esot dusmas par to, ka viņa tēvs deportēts. Jaunietis parausta plecus. Ko viņš var dusmoties vai nedusmoties. Policijas ierēdnis saka, ka dēlam noteikti esot dusmas. Cīnoties viņš drīz varēšot atriebt savu tēvu. Kā cīnoties? Students nesaprot. Pret boļševikiem cīnoties, policijas ierēdnis saka, kā citējot dzejoli. Rīgas iedzīvotājs nejut vajadzību atriebties. Dzīve rit nē pēc ļaužu īsā prāta. Viņš nesaka nekā. Bet policijas ierēdnis jau ir atzinis, ka klausītājs izteicis gatavību cīnīties. Viņš ceļas, dod Labiaudzīnātam roku un saka, ka viņš var iet. Jaunietis aši dodas laukā no iecirkņa. Viņš iet uz bibliotēku, un visu darba dienu viņam ir grūti kā runāt, tā dzirdēt, ko citi saka.

6. februārī. Raiņa «Jāzeps un viņa brāļi». «Raiņa skaidrības tēls ir ciešanas, atteikšanās, salauzīts. Tas ir citāds nekā klasicisma noturība. Rainis ir kristietis tāpat kā Poruks un Blaumanis, un Apsīšu Jēkabs, un Saulietis, un Neikens.» Kristiānisms ir instruments, ar ko var rakāt dziļi. Latviešu tautasdziesmās un paražās redzamā baltu reliģija palīdz turēties, lai nebūtu dziļi jārakā.

23. februārī. Slinkums glūn aiz pleca. Un dod mums mūsu dienišķos kartupeļus.

14. martā. Rainis nav pamanījis, ka Esteres grāmata Bībelē ir laba viela lugai.

15. martā. Pienāk pavēste, ka piektdien, 19. martā, rekrūtīm jāiet uz iesaukšanas komisiju. «Krievi mani iesauca un aizvācās. Kaut tā būtu arī ar vāciem!»

16. martā. «Karā aizies tūkstoši, un katrs cerēs pārņakt. Es neceru nekā, es lūdzu, es ticu, lai ļauj man dzīvot. Man ir daudz, ko darīt.»

Bēgt? Kurp? Viņam nav ko maksāt zvejnieka laivai, lai tiktu uz Zviedriju. Kukuļot komisiju? Viņam nekā nav. Mēģināt turēties pie augstskolas, lai izvairītos no iesaušanas? Augstskola patlaban nav nekas stabils. Ik dienu tur var mainīties kā ļaudis, tā tonis.

Mobilizētais dodas uz komisiju, nolēmis prasīt, lai viņu iedala latviešu leģionā, ne vācu vērmahta izpalīgos. Viņš nav brīvprātīgs. Bet savā ziņā viņš ir labprātīgs tāpēc, ka viņam nav iztikas. Krievi ir salauzuši un aptīrījuši šo sabiedrību. Labiaudzināts plīks stājas komisijas ārsta priekšā. Jauns augstskolas mediķis aplūko rekrūša aklās zarnas operācijas rētu. Kurā slimnīcā operācija izdarīta? Rekrūtis saka, ka 1. pilsētas, bet tam nav nozīmes. Viņš jūtas vesels. Viņš prasa, lai iedala leģionā, lai gan viņam trūkst viens centimetrs no āriskā 170 cm auguma. Ārsts parausta plecus un iedala veselības grupā, kas domāta leģionam.

Gustai Ličos jāatdod vācu armijai zirgs. Viņa aizvedusi uz Skrīveru staciju lielo pusbelģu sugas zirgu Ķegumu. Iebraukusi Rīgā, savaldīga, taču karstā, drebošā balsī viņa saka, ka Ķegums varbūt atvedīsot viņas Fricīti.

Milzīgs vairums vācu jaunās paaudzes plūst caur Rīgu. Viņi ir uniformā. Viņi klausā. Kā nu kurš. Juglas kalna apakšā pie Baložu kroga vieglais vācu armijas folksvāgēns, no kalna lejā drāzdamies, ieskrējis smagajā kravas auto. No vieglā auto izsviesta alus kaste, brūnas, garkaklaines pudeles. Ar brezentu pārsegti braucēju liķi guļ šosejas malā. Rīga viņiem likusies laba vieta, kur skurbt. 1941. gada 1. jūlija rītā uz Aspazijas bulvāra pie Kukura grāmatu veikala Rīgas vācu veča daļija kafiju jauniem vācu zaldātiem, kas nosvīduši stāvēja ap viņu. Vecā turēja kafijas kannu un lēja zaldātu skārda krūzītēs. Viena acs viņai bija balta. Viņa runāja pa isam, asam vācu teikumam. Viņa nebija repatriējusies, spējusi pārdzīvot krievu gadu. Aiztvērusies ordeņa provinces veča. Ja viņai ir bērni, to bērni Doma baznīcā krieviem dziedās Hendeli.

Vectēvs iebraucis no Līčiem gādāt mašīndaļas. Viņš ver katras durvis un durvju spraugā bāž apaļu, kupliem, sirmiem matiēm apaugušu galvu. Ieraudzījis noraidīgu ģīmi, viņš žigli aizver durvis. Viņš meklē kādu, kam stāstīt, ka

Gusta pēc krievu ienākšanas 1940. gadā saņēmusi pastkarti no Ulmaņa.

Māte un dēls, pa Brīvības ielu ejot, redz krievu gūstekņu kolonnu, ko vāci dzen pa ielu. Nomērdēti, slimi krievi grīlodamies iet, cits citu vilkdami un balstidami. Zirga vilkta karbola muca aiz viņiem izsmidzina ielu. Ella nikni saka:

— Vācieši ar savām lopībām piemēslu mūsu Rīgu.

Eps ir balss par rīcību. Kā lai nenosarkstot stāsta par šejienes rīcību? Ja tu izej uz ielas, žīds iet pa noteku. Pretī nāk vācu zaldāti, ko krievu radio sauc par fašistiskajiem suņiem. Pa ielu velkas pusdzīvi krievu gūstekņi, ko vāci dēvē par zemāku rasi. Kāds nelabs spēks visus izšķobījis. Tavs vārds ir ne vien pārtikas kartīšu reģistrā, bet arī *Sicherheitsdienst* kartotēkā. Banjana (*Bunyan*) kristietis dodas cauri briesmām, kas draud ticībai. Te jāmēģina tikt cauri briesmām, ko rada ticība — varmāku ticība. Te jā-mēģina tikt cauri ikdienai.

Nepazīstama balss telefonā saka, ka Fuksis esot slims un gribot, lai Labiaudzināts iet pie viņas. Runātāja nosauc adresi. Labau atrod plānā, ka tāda iela ir tālu Pārdaugavā. Viņš brauc ar tramvaju un izkāpis iet sākumā pa bruģētu, tālāk pa smilšainu ielu. Malkas šķūniši, pa vistu kūtij un dārzi. Sasniedzis telefonā dzirdēto numuru, viņš skatās, kur klauvēt. Kaimiņiene izkar galvu pa logu un saka, ka viņa zvanījusi. Velta esot sasitusies kopā ar krievu gūstekni, kas strādājis vāciešiem. Viņiem neklājos ties labi. Veltai esot augoņi un vājums.

Atnācējs ver durvis, ieiedams tumšā, mazā istabā, kur blakus pavardam stāv gulta. Izjauktas ciskas istabas otrā pusē uz grīdas. Te ir citādi nekā Fukša vecāku mājā Ropāžos, kur viņas istabiņā virs veikala pie gultas bija paklāts tīrs lupatu paklājs. Velta guļ gultā, uz sāna savilkusies. Viņas acis aizpampušas paskatās viņā un atkal aizveras. Liekas, Velta gaida no viņa palīdzību. Varbūt viņa klusi saka:

— Ārstu.

Krievs laikam jūtas nedrošs dabūt ārstu. Pēc krievu gada Labiaudzināts ir tikpat nedrošs. Ko viņš var viņai palīdzēt? Labos apstākļos baltiete Velta — Fuksis būtu sprigana vācu provinckultūras atvase. Savu vecāku mājā viņa bija lunkana latviešu jaunieta ar asu mēli. Nu sliktos apstākļos viņa ir kopā ar krievu, un krievu kaites viņu

apsēdušas. Atnācējs nezina, ko līdzēt. Viņš novelk savas ar riepās gabaliem pazolētās kurpes, kam riepu gabalu starpā allaž krājas dubļi, un pieguļas Veltai blakus uz vecās segas, kas skābi ož. Pēc laiciņa liekas, ka viņas karstums pāriet un viņa elpo mierīgāk. Viņa aizmieg. Labiaudzina klusi izkāpj no gultas, auj kājas un iet prom. Liekas, kāds, zaglīgus soļus sperdams, slepus pārvietojas aiz dārza sētas. Gājējs riksišiem tek garo ceļu uz tramvaja pietātni.

Augstskolā latviešu literatūras seminārā profesors Kārlis Kārklīņš pārsteidz studentu, teikdams, ka viņš viņam ieskaīta šo semināru jau pirms semestra beigām. Students seminārā bija izteicies, starp citu uzstādamies pret «nolādēto maurinismu», kā viņš to dēvēja, kas dodot falšas sajūtas. Kursa ieskaīte dod neparastas sajūtas. Pirmo reizi jaunietis jūt, ka ne tikai draugi viņu akceptē par mēģinājumiem abstrakti domāt. Bet ko tas līdz? Viņš būs zaldāts. Bet arī tad tu ik dienas vari sevī kopt *the classical temper* — klasisko metodi.

Viņš satiek uz ielas Lāmani. Skolas nebēdnis ir pārvērties. Drūms, nomākts viņš uzmet šķību aci bijušajam klasesbiedram un runā, sānis skatīdamies. Viņš liekas pār mērīgi vērīgs — varbūt pārtiek no spekulācijas? Skolā viņš turēja dzīvu izteiksmi, ko devuši Šarls de Kostērs ar Pūcesspiegeli, Jaroslavs Hašeks ar Sveiku, Kārlaila «Sartor Resartus: Aplāpītais skroderis jeb Pogu filozofija», latīņu lugu rakstnieks Plauts, angļu īru satīriķis Sviīts, franču renesanses satīriķis Rablē, amerikāņu filmu humoristi Čaplīns un Dovs. Kādreizējais to iemiesotājs skolas ikdienā tagad rausta šlipsi, nemierīgi raugoties apkārt ielā, kur džinkst un klauz vācu kara mašīnas un iet melos un despotismā morāli salauzīti Rīgas iedzīvotāji.

Humanitārās fakultātes priekšmetus klausīties nāca Oskars Perro, pirmais latvietis, kam vācu armija par nopelniem frontē piešķīra 2. šķiras dzelzs kustu. Viņš parādījās klausītavā Latvijas armijas uniformā, savainojuma dēļ šķībs un klībs. Tad bataljonu iedalīja leģionā, un viņš ieradās uz lekciju vācu uniformā ar dzelzs krusta lentīti pie krūtīm. Atkal redzams, kā rīdzinieki prata būt dažādi. Te varēja būt kāds zviedru uniformā un pa kādam islandiešu, somu un angļu uniformā. Tāpat visi kopā mācītos savos Rietumu izglītības sistēmas kursos.

Marta beigās Labiaudzina saņēma paziņojumu ieras-

ties kazarmās Maskavas priekšpilsētā, kur rekrūšiem izsniedza vācu SS uniformas bez zīmotnēm un bruņu kiveres. Tas bija pirmais tūkstotis, ko iesauca leģionā. Kolonnā pa trīs viņiem lika soļot Rīgas ielās uz Doma baznīcas laukumu, kur vācu virsnieki un virspulkvedis Silgailis pieņēma rekrūšu zvērestu.

Doma laukumā ierindā stāvēdams, Labiaudzināts iztālēm redzēja, ka Ella stāv aiz striķa starp citiem iesaukto piederīgajiem. Vienmērīgi šūpojot plaukstu, viņš signalizēja un redzēja, ka Ella tālumā ieraudzījusi viņa signālu un lēkā aiz striķa. Vācu žandarms nāca meklēt signalizētāju. Skaitot rekrūšus, viņš apstājās pie Labiaudzināta un ielūkojās viņa sejā, bet, sastapis ierindā stāvētāja vēso ģīmi, nesaprašanā lūkojās apkārt. Žandarms gāja pie rekrūša, kas stāvēja blakus. Tas tāpat vēsi skatījās priekšup. Vācietis nostājās viņu tuvumā. Zvērests. Labiaudzināts kustināja muti, nekā neteikdams. Apkārt stāvošie dažs atkārtoja priekšā teikto tekstu, dažs ko murkšķēja. Bet Doma laukumā laikam bija dzirdama murdoņa, kas liecina par zvērestu.

Rekrūši soļoja atpakaļ uz pieņemto kazarmu, kur policijas bataljoni bija rīkojuši atvadības, dodoties uz fronti. Viņi pārgulēja un otrā rītā devās uz preču staciju. Lopu vagonā mazs rekrūtis stāstīja kara stāstus. Viņš jau esot bijis bataljonā. Viņš esot kaprālis un frontē dabūšot uzplečus. Klausītāji viņu dzirdēja, lai dzirdētu vairāk. Kad dzeramā vairs nebija, stāstītājs izkāpa no vagona un devās uz pilsētu. Vācu žandarms viņu panāca. Šņabja meklētājs pretojās. Žandarms ar durkļa resgali viņam iegāza pa degunu. Žandarmi iemeta sadauzīto kaprāli vagonā.

Braucot prom, Labiaudzināts jūta, ka viņš ilgi nav manījis, kas te ir labs. Viņš sen nebija dzirdējis latviešu kori. Viņš sen nebija ābeļdārzā gulējis dienvīdu. Viņš sen nebija sēdējis starp saimes ļaudīm pie vakariņu galda. Viņš sen nebija dzirdējis, kā vecmāma Hermīne viegli un skaidri runā par visādām lietām. Viņš sen nebija jutis šējenes ļaužu rūpīgo veidu strādāt. Viņi bija atturīgi, taču arī ziemeļu ikdienā viņu prāts bieži bija pacilāts.

Rekrūši gulēja uz vagona grīdas, palikuši pagalvī vācu armijas teļādas somu, sauktu par mērkaķi. Pusnaktī vilciens sasniedza Valku un ceļā uz Pleskavu, Novgorodu un Ļeņingradas fronti brauca pār Latvijas—Igaunijas robežu. Kāds mudināja celties kājās un dziedāt himnu. Cits

citū raustīdami, iesauktie cēlās un, vilciena riteņiem klabot, dziedāja «Dievs, svētī Latviju!». Dziesma naktī skanēja arī no citiem vagoniem. Labāk dziedājuši, pārbraucot Igaunijas—Krievijas robežu. Tik no balss atlicis. Lai līgo lepna dziesma, Suljiko, Ķemermiestiņā. Kamēr rekrūši stāvēt dziedāja himnu, Labiaudzīnāts, uz grīdas sēdot, dziedāja, ka kaprālis, guļot satvēris savu laužto degunu, miegā vaid.

TAISĀM TILTU

UTJIT MÄZIAT

Trīs zaļganās vācu uniformās tērpti velosipēdisti izbrauca no Rīgas, aiz muguras juzdami dzeltenus sprādzienus melnu dūmu sienā pār Andrejostu. Kur Pārdaugavas namiņi beidzas, vācu armijas saimniecības vienības krūmos kāva, cepa, vārīja. Zaldāti vēsā ziemeļu oktobra saulē gāja ar katliņiem rokā, nagloja pakavus pie priedēm piesietiem zirgiem, mainīja auto riepas un caur kārkliem un vītoliem ritināja kopā telefona vadus. Trīs riteņbraucēji iebrauca lauku mājas sētvidū, lai nodzertos pie akas. Vienīgais gremdēja spaini un pāri listošu to izvilka. Galva izkārās vāgūža durvīs. Pēc brīža tramīgs vīrs iznāca no vāgūža, abas acis uzsistas zilas. Vīrs stostīdamies prasīja:

— Vai jūs tie spridzinātāji? Mūsējo aku gan varēja atstāt.

Janalfreds pārsteigts teica:

— Aku neviens nespridzinās.

Vīrs neticēja:

— Mums te mājā dzīvo bēgļi no Krievijas. Viņi teica, ka vācieši atkāpjoties spridzina akas. Ko es zinu. Mums nav avīzes, kas rakstītu, kas notiek.

Janalfreds teica spalgā balsī:

— Ko labu varam gribēt mēs, kas 1934. gadā izbeidzām savu parlamentu un brīvu presi?

Saimnieks neklausījās. Viņš turpināja nospīdēt, taču lietišķā balsī:

— Nupat vakar viņi teica, ka sarkanarmija tūlīt būšot klāt. Es nekur nebēgšu. Labs strādātājs vajadzīgs visiem, kā vāciem, tā krievi. Bet bēgļi mani izdzina dzīvot vāgūzī. Mani, īsto saimnieku no paša mājas, kur mani tēvi dzīvojuši nezin cik ilgi. Viņi man sita pa acīm un izdzina.

Dzīvojamās mājas durvis atsprāga. Bārdains un matains vīrs, tekoši krieviski lamādamies, skrēja pie akas:

— Tu man sūdzēsies, tāds...

Saimnieks tecinūs glābās vāgūzī. Pinkaina sievietes galva izkārās dzīvojamās mājas durvīs un krieviski blāva savam tēviņam. Brīdi mīņājies, tas sāniski kāpās atpakaļ uz namu.

Ziņkārīgais parlamentārietis Janalfreds viņam sekoja un atvēra aizcirstās dzīvojamās mājas durvis. Liela virtuve. Kur mēdz stāvēt saimes galds, stāvēja līdz malām pilna samazgu muca. Gultas saliktas rindā pie sienas. Saimes galds piestumts pie sienas, un uz galda iekārtota lupatu mīga, kur gulēja bērni. Katrā gultā sēdēja pa lielās krievu ģimenes locekļu pārim. Naidā un bailēs viņi stīvi vērās uz durvīm.

Verot vāgūza durvis, oda pelavas un petroleja. Saimnieka mazā ģimene sēdēja starp plāna vidū saliktām mēbelēm. Sienas pulkstenis tikšķēja. Uz apgāztas mucas bija grāmatu kaudze, un balts gailis stāvēja uz dziesmu grāmatas.

— Jūs taču varat sūdzēties pagasta valdei, — Janalfreds teica saimniekam.

— Kur nu. Aizvakar mūsu pagasta rakstvedim atbrauca brālēns no Vidzemes. Tur jau ir krievu armija. Viņš atbrauca, ar vācu un krievu ieročiem nokāries, un kaimiņos izmeta krievu bēgļus no saimnieka goda kambara. Naktī krievi nosita ķēdes suni, pielika mājai uguni un paši aizbēga. Tad jau labāk šitā. Cilvēki vien ir.

Padzērušies trīs ceļotāji brauca tālāk pa pilno Jūrmalas šoseju. Sāka tumst un daudzie vācu auto uz šosejas ar slāpētām ugunīm lēni kustējās kā melna čūska, kam zibsnī pa zvīņai. Tukuma pilsētas parkā ņudzēja vācu zenītbateriju apkalpei iesaukti 16 un 17 gadus veci latviešu puikas. Maisīgās, pārlieku lielās zilganās vācu lidotāju uniformās ietērpti, viņi tumsā kūra ugunskurus un cepa uz iesma samauktas plānas desas šķēlītes, ko bija saņēmuši dienas uzturā. Starp viņiem norūpējušies grozījās tādās pašās uniformās satērpti skolotāji, tagad dēvēti virsnieki. Šī nebija ekskursija, kad vakarā pēc priecīgas dienas zēnus var atlaist mājā un pats atpūsties.

Tikuši cauri Tukuma centram, trīs riteņbraucēji iebrauca dārzniecībā un lūdza naktsmājas. Dārzniece teica, viņai neesot jāguldina zaldāti. Viņa bija viena mājā. Kas viņi tādi esot?

- Kara ziņotāji.
- Kas raksta?
- Jā.

— Es esmu fotogrāfs, — Vienīgais teica.

Dārzniece viņiem ļāva apmesties goda istabā. Sētā iebrauca vācu smagais auto, un virsnieks prasīja naktsmājas. Dārzniece teica, ka viņai mājā jau ir zaldāti. Janalfreds, Vienīgais un Ego parādījās pie loga. Vāci aizbrauca. Dārzniece deva vakariņas trim labajiem ceļotājiem. Edot viņa starp citu teica:

— Kad mēs divdesmitajos gados sākām savu neatkarīgu valsti, es dažreiz jutos tik pacilāta kā saēdusies magones. Bet nu, kopš mūs tā bradā, es jau vairākus gadus esmu nevarīga. Negribas ne uz ko ielaisties.

Janalfreds paceltā balsī teica:

— Bet sešos autoritārā režīma gados mēs pēc sirds patikas varējām sevi lielīt!

Dārzniece nopūtās. Kur bija viņas vīrieši? Paslēpušies vai iesaukti?

Pirms aizmigt, Ego atcerējās krievu lidmašīnu, kas beidzamās naktīs, pirms vāci izvācās, riņķoja virs Rīgas. Vācu prožektori to notvēra, ietvēra krustā un sekoja, lidpunktām spīdot pie debess. Tas esot latviešu lidotājs padomju gaisa flotē. Kas par artistisku dziņu taisīt reņiju virs dzimtās pilsētas! Krievs laikam tā nespēlētos. Krievi zina, ka viņu armija ir gaļas mašīna un ka tajā labāk turēties zemu. Arī vācietis tā nespēlētos. Ja vācietis darītu ko lieku, varbūt ar patosu. Manteifels¹ 1919. gada maijā savu landesvēra vīru priekšgalā skrēja iekšā Citadelē, lai atbrīvotu bolševiku apcietinātus Rīgas vāciešus. Skriedams viņš krita. Viņš bija stipri baltizējies baltvācietis. Valstsvācu vīrieši drīzāk rāda savu tehnisko prasmi. Valstsvāci jūtas laimīgi, kad daudzi kopā viņi darbojas kā viena mašīna. Bet ar bravūru un aizrautību — nē, tam jābūt Livonijas vācbaltietim.

Nākamajā rītā trīs riteņbraucēji nogriezās no pārpildītās šosejas un brauca nomaļu lauku ceļu. Vēla rudens saule žāvēja ceļu un grants taku ceļa malā. Abpus ceļam stiepās dažādu krāsu rugāji, nopļauti āboliņa, zirņu, vasarāja lauki. Braucēji panāca milzīgu lopu baru, ko dzina vairāki nosvīduši vāci, stiba rokā, josta noļukusi, un cepures laiviņa atstumta pakausī. Govis spīda muguras kopā, lēkšoja uz priekšu, stūmās atpakaļ, pēkšņi lēca pār grāvi. Divi dzinēji, lauka malā iedami, trieca mucējas at-

¹ Manteifels — A. Svābe. Latvju enciklopēdija. Stokholmā, 1950—55, I, 325. lpp.

pakaļ uz ceļa. Dažai govij atspaidītie nagi apsiēti ar maisa strēmēlēm. Riteņbraucēji, segļos sēdēdami, atstūmās uz govju mugurām un, astu apkrustīti, virzījās caur baru. Šis bija nomaļš ceļš. Kā govīs, tā viņu dzinēji varēja iet netraucēti. Gan daļa tūkstošgalvainā bara sasniegs ostas pilsētu, kur lopus sadzīs kuģī, lai vestu uz Vāciju. Kad mājas nodedzinātas, citi bari no citiem pagastiem ies pa ceļiem. Riteņbraucēji pēc divām stundām bija izspraudušies caur govju, teļu un bullēnu baru. Milzīgs taisnkakla — vai švābs? — vācietis gāja baram pa priekšu, vezdams nāšu riņķi iekabinātu vērsi, kas, soļu takti brūnu, krokainu kaklu cilādams, stīvi vērās vācieša mugurā. Tālumā gar apvāršni uz cita lauku ceļa kustēja ragi pie rāgiem un ap sarkanbrūno liellopu masu melnbalti sīkie: aitas.

Pēcpusdienā ceļotāji sasniedza Grenču pagastu. Ego vedināja meklēt naktsmājas. Caur ķiršu aleju viņi iebrauca lauku mājas sētsvidū, ko šķērsoja maurā iemītas takas. Vistas, pīles, zosis, tītari staigāja maurā. Jaunstādīts ābeļdārzs uz upes pusi. Visur kas jauns blakus pagājušo paaudžu darītajam. Strauts tecēja caur ledus pagrabu, ietecēdams Abavā. Pie mājas lieveņa gara zirgu sienamā slita. Atbraucēji pie tās pieslēja savus divriteņus.

— Te vajag būt meitām, — Vienīgais garšīgi teica.

Pusmūža sieva iznāca lievenī un prasīja, ko puīši vēlas. Naktsmājas. Ego zināja, kāpēc viņi te atbraukuši. Kad krievi ienāca Vidzemē un Rīgā kara aizmugures dzīve šķīda, vienu vakaru viņš bija aizvilktis mājas viesībās, kur ieraudzīja jaunavu, par ko tūlīt zināja: es viņu gribu. Viņai bija dzeltenā kaite, apkārt klaigāja alkohelizēti ļaudis. Bet viņš zināja: ar viņu vienmēr būtu labi būt kopā. Viņas augums varētu nēsāt manus bērnus. Mums vienmēr būtu ko runāt. Mums neapniktu klausīties vienam otru.

Ego teica, ka viņš pazīstot vecāko no saimnieces divām meitām, Lidiju. Iekārto jaunāko masu viņš kautrējās minēt. Lidijas neesot mājā. Saimniece neuzticīgi viņu apskatīja. Par jaunu Lidijai, kas studēja vienā no beidzamajiem universitātes kursiem. Viņas draugiem jau bija sabiedrīks stāvoklis. It kā tam būtu kāda nozīme. Te, kur viņi bija, Latvijas Universitātes vairs nebija. Tā bija Rīgā, krievu pusē.

Kamēr viņi runāja, lievenī iznāca meitene — garena seja, garas kājas — un nostājās blakus mātei. Ego un

viņa saskatījās, un abiem acu zilītes iepletās. Uz klausījusi viņu žēlabas, ka vakars klāt, tēva mājas tālu, meitene alta balsī teica:

— Kūtskala istabiņā guļ tikai Egle. Lai puiši tur pār-
guļ.

Acīmredzot viņa bija mātes acuraugs, un notika, kā viņa vēlēja.

Sētā iebrauca vēрмаhta smagais auto un pēc brīža vēl otrs. Sīverīgi vācieši izkāpa un staigāja, apskatīdami māju-putnus. Vācu vads, nogriezies no lielā ceļa, lai gūtu prieku. Likās, ka viņiem nav virsnieka. Seržants ar diviem miesas-sargiem tuvojās lievenim. Saimniece teica, lai trīs puiši paliekot uz lieveņa. Lecīgā tonī seržants prasīja, vai te mani krievu partizāni. Ak tā to izdomājuši. Karīne Kronberga izslēja savu joprojām slaido gūtietes augumu ar garām ciskām un vāciski teica:

— Vai jūs neredzat, ka jūs runājat ar dāmu?

— *Eine Dame?* — seržants atkātoja. Viņš atgriezās pret vīru bariņu, kas stāvēja notaļ un skatījās.

— Viņa saka, ka viņa esot dāma, — seržants izmisīgi teica.

— Kas? — vāci stiepa kaklus. Karīne stāvēja nekustēdamās. Seržants, šķībī smīnēdams, gāja viņai garām pie trim latviešu leģiona zaldātiem, kas sēdēja uz lieveņa sola.

— Dokumentus? — viņš prasīja.

Janalfreds sniedza viņu kopīgo ceļa papīru, kas deva tiesības trīs līdz četras, varbūt piecas dienas ceļot un saņemt pārtiku vācu pārtikas izsniedzamās vietās. Seržants ar lielāko nepatiku redzēja, ka ceļa papīrs ir nevainojams. Viņš to atdeva un aizgāja, vēl atskatīdamies un teikdams:

— *Eine Dame!* Kara ziņotāji!

Trīs uz sola sēdētāji redzēja, ka pēc pārdomu brīža saimniece ņem putnu barību, noķer divus baltus titarus un aiziet uz vācu auto pusi, katrā padusē nesdama pa titaram. Viņa atgriezās, rokās nesdama vairākas cigarešu paciņas un zīda zeķu paciņu. Vāci aizbrauca.

Daudzie mājas iedzīvotāji, gan mājinieki, gan bēgļi no Tukuma un Rīgas, sēdēja pie vakariņu galda. Bāseja Rīgas kantoriste, kam pilsētas laka nogājusi, spītīgi izstiepa vīrieša zābakos ieautas kājas un ar acīm apbraucēja katra puiša augumu. Tur sēdēja nozīsta māte. Mazulis bija atskrējis kara laikā. Viņa nu vāca un sargāja,

un baroja savu bērnu, un no viņas paliek tikai kauli un āda. Viņas vīrs, Tukuma gleznotājs Egle, lika galvā noļekušu žokejnīcu, ja sētā nāca krievi. Ja nāca vāci, tad hūti. Ego ēda, sēdēdams uz soliņa pie plīts, uzmanot uguni un māju košumiņu, kas sēdēja galda galā. Vienīgais saimniekam pie labās rokas, kad vien iespējams, cēla priekšā pa stāstam no savas priekšrīgaskrišanas dzīves, kur bija daudz priekšnieku. Janalfreds sēdēja starp aktrisi no Rīgas un saimnieci. Kodolīgos teicienos viņš skaidroja pagātņi, pareģoja nākotni, un par tagadni viņam bija daudz rūgta, ko teikt.

Gulēt ejot, Janalfreds norādīja, rīt jābrauc tālāk, citādi viņi nokavēsot dzīves pēdējo izdevību. Ventspilī esot korporācijas komiltonis, kas zina Zviedrijas laivas. Sajukuma dienās varot izdoties tikt laukā no ostas. Bet otrā rītā Ego niķojās. Neesot kur steigties. Viņš vakar bija tik saldi bucojies, ka gribējās vēl. Meitene pakustināja mazo pirkstiņu, un, saimnieka un saimnieces pierunāti, puīši palika. Viņi varēsot palīdzēt rakt kartupeļus. Naktī Lidija bija atgriezusies no Ventspils drūma un piekususi. Viņa pasmīnēja, ieraugot Ego.

Kartupeļu rokamā mašīna sāniski svieda zemes un kartupeļus. Ļaudis liekdamies lasīja kartupeļus grozos. Arī Lidija jau strādāja uz lauka. Brīvības pārņemti, Vienīgais un Ego nodevās nebēdīgiem priekiem: mest kartupeli pa liecoties izceltu sievieša dibenu. Ne Skaidrītei. Viņai tas nepatīktu. Bet viņa palīdzēja mātei virtuvē. Kantora jaunava, pārvilkusi nosmulētu ķiteli pār vīrieša kamzoli, spalgā balsī teica metējiem:

— Nogribējušies! Kas jums nekaiš. Pārtika un apģērbs armijā par brīvu. Ko jūs te meklējat? Mācieties uzvesties!

Lidija, melniem matiem plīvojot un zilām acīm zibot:

— Ļaudis mirst un pamet mājas, un jūs te blēņojaties! Kā jums nav kauna!

Kantoriste saviebās:

— Te nav iespējams strādāt, — un aizgāja mājā.

Abi pašatvaļinātie nokaunējās. Vai Ego mētāja, kliedēdams rūgtumu par kaut ko, un Vienīgais nedomādams viņam sekoja?

Pusdienās pēc zupas un jēra cepeša nāca saldais. Un vēl viens saldais. Rīgas kantoriste tūlīt iesaucās:

— Nu ir īstais!

Visi skatījās uz Skaidrīti un trim puīšiem. Meitene pazuda no istabas. Mājas sievieši rādīja tiksmīgas sejas.

Ego ausis karsa. Viņš apskatīja divus pārējos, it kā nekā nesaprastu. Viņš manīja Skaidrītes tēva grūtsirdīgās un bažīgās acis. Šorīt tas jaunais nejēga vācu uniformā skraidīja gar Abavu ar vācu rokasgranātu rokā. Valsts sēklu selekcijas darbiniekam, meliorācijas biedrības amatpersonai un konsuma loceklim Ansim Kronbergam bija jānoskatās, kā jauneklis pie lielā alkšņa iemet zilo oliņu atvarā un pats krastā guļas uz vēdera. Sprādziens. Protams, nekādu zivju. Pārsit tikai zivīm peldpūsli. Apsit zivju mazuļus.

Nu jā, bet ķiršu alejā Ego iecēla Skaidrīti zara staklē un apskāva viņas kājas. Viņa pieglauca viņa galvu pie savas ķiršu krūts. Viņa gaidot draudzeni, kas izbraukusi no Rīgas, un tad viņas braukšot uz Ventspili lūkot ceļu pāri, tas ir, uz Zviedriju. Lidija bijusi izlūkot.

— Es tev taisīšu tiltu pār jūru kā tautas dziesmā, — Ego solījās. — Ar divriteni es tevi pārvedīšu pāri.

— Tā spiež. Tagad arī spiež. Zanītis (tā viņa sauca savu tēvu) iejūgs Paiju kurvja droškā, un mēs pārbrauksim pa tavu tiltu. Tu mani gaidīsi Ventspilī?

— Es dikti gaidīšu. Es gribu vienmēr būt ar tevi kopā.

— Vai mēs deram kopā? Es esmu Rīgas meitene. Bet arī lauku meitene. Nedomā, ka mēs esam provinciāli. Tur pāri, kur tie dakstiņi jūmti aiz upes, Sātos, ir lauku slimnīca. Dakterim gan labāk patīk strādāt uz lauka, bet viņam ir rentgena kabinets un citas ierīces. Un tur ir zobārsts. Viņš atbēga no Rīgas ar visu krēslu. Egle iet pie viņa plombēt zobus.

— Vienmēr. Kronberg, tu esi mans prieks.¹

Vakarā viesi lika galdā lielu spirta pudeli. Likt galdā te, austrumu pievārtē, ir nopietna sabiedriska rīcība. Cara un muižas gars pudelē, daudz auklēts krogos, ko muižnieki cēla, lai slauktu naudū, ar ko celt lepnas ēkas un no Vācijas pirkt grāmatas un klavieres. Aizvakar, 1944. gada 13. oktobra rītā Rīgā pie Viestura jeb Strēlnieku dārza dega spirta brūzis. Notekās gulēja papīra plēnes, ko naktī dedzinājušas vācu iestādes. Akti par saņemtiem un nesņemtiem sieciņiem, drošības dienesta kartotēkas un izziņas. Daža lapa izsprukusi no speltes gluži salasāma. Dūmi kāpa no brūža debesīs. Pudeles sprāga sprakšķēdamas. Balts, apaļš zirgs gausi vilka redeļu ratus pa tukšo ielu.

¹ *Kronberg, tu esi mans prieks* — pēc Roberta Bērnsa (1759—1796) dzejoļa «Džon Anderson, mans prieks».

no brūža puses. Zaļā šucmaņa, vācu laika policista, uniformā tērpies vīrs sarāvies sēdēja ratos starp pudeli kastēm un raustīja grožus.

Vienīgais, mīdams velosipēdu, piekērās ratu redelei. Sucmanis ierāva galvu vēl vairāk plecos un skubināja zirgu.

— Laba marka? — Vienīgais prasīja.

— Kas nu par labu. Skaidrs spirts, — braucējs nievādams atteica. — Gribi? Še.

Viņš izcēla no kastes bieza stikla zaļu pudeli, spirta litrs, un sniedza Vienīgajam. — Vai tiem diviem ar vaju dzēs? — viņš skābs pamāja uz Janalfredu un Ego.

— Kā tad. Dod šurp, — tie abi steidzās klāt. Viņi noglabāja katrs pudeli somā uz bagāžnieka un ātrā gaitā devās uz Daugavas pusi.

Saimniece sagatavoja spirtu ar olu dzeltenumiem, garšvielām un akas ūdeni. Ļaudis sēdēja ap lielo saimes galdu. Aktrise deklamēja. Viņi visi sērīgi dziedāja. Viņi nerunāja par politiku, jo viņu politiskā valoda bija nomākta. Viņi runāja par zaudēto mantu un mirušajiem. Viņi nerunāja par idejām, jo pašu autoritārais vienpartijas režīms 1934.—40. kušināja idejas, izņemot nacionālismu, un krievu valdība 1940.—41. un vācieši 1941.—44. propagandā nelietīgi veltī valkāja idejas. Vecākie ļaudis kaut ko zināja par reliģiju. Jaunie ticēja literatūrai.

Trešajā rītā Janalfreds un Vienīgais taču pārlicināja miera dzīvē aizsappojušos Ego braukt tālāk.

2

Kuldīgā vācu pārtikas izsniegtavā armijas un gaisa spēku ļaudis sēdēja, gulēja pie galdiem un atslējušies pret sienām. Trīs ceļotāji ceļoja savā zemē. Vāciem bija sliktāk. Padomju armija Lietuvā izlauzusies līdz Baltijas jūrai, vāciem nogriežot zemes ceļu uz Vāciju. Izkautu vienību atliekas, noklīdušie. Daži drudžaini diskutēja. Citi dzēra. Pārtikas rinda lēnām virzījās gar pārtikas izsniedzēju leti. Uzturzinis rakstīja uz ceļa papīra muguras, cik dienām pārtiku izsniedz. Uz letes stāvēja glāzītes ar dienas devā paredzēto alkoholu. Dažs to uz vietas izdzēra, cits atstāja, dažs ielēja ar drēbi apvilktā alumīnija pudelē pie jostas. Trīs ceļotāji savāca pārtiku par trim pagāju-

šām dienām un, kāpdami pār sviedrainiem gulētājiem, devās laukā.

13. gadsimtā dodoties laupīt uz Kurzemi, Vestfāles vāci iedēvēja Kuldīgu par Goldingen. Kuldīgā esot bijis zelts, ko kurši laikam nolaupījuši vikingsiem, kas savukārt to salaupījuši Anglijā un Īrijā. Krievijā ir bēdīgi karot, jo tur ir maz ko laupīt. Te, Baltijā, vismaz ir pietiekami ēdamā. Protams, no vācu viedokļa tāpēc, ka baltiešiem gadu simtiem bijusi vācu nesta kultūra un vācu darba vadītāji. Tad lai arī paēdina un dod prieku. Bet, kopš zemes ceļš uz Vāciju ciet, te ir maz prieka.

Plāpīgā dvēsele, atrodi savu stāstītāja balsi.

Pa mazu lauku ceļu trīs brauca uz Pilteni. Lauki, zāles apaugušas ežas, krūmu puduri un māju parādes durvis pret ceļu, lai cik mazs tas ceļš. Ķiršu kokiem zari kaili, ža-garaini. Bezlapu ābelēs karājas āboli. Sarkani pilādžu ogu ķekari spīd aizdārzā.

Ciets, grantēts ceļš ved gar dārza dzīvžogu. Āboli kri-tuši pār dzīvžogu ceļa grāvī, uz ceļa. Viņi slēja divriteņus grāvī un lasīja ābolus. Janalfreds ar diviem pirkstiem cēla ābolus un rindoja uz krūtīm piespiestas rokas. To darot, viņa brilles noslīdēja uz deguna vidu. Ego pildīja svārku kabatas, reibdams brūndzeltēna, sausa rudens sajūtās. Vienīgais knieba ābolam, vai tas ir ciets. Ja nebija ciets, tad koda, vai nav skābs. Ja nebija skābs, tad grozīja, vai nav tārpa saēsts. Ja tārpa nebija, viņš bāza ābolu bikšu kabatā.

Biezs mongoļa ģimīs uzlēca pār dzīvžogu. Darbos pie-ņemts karagūsteknis, laikam padzirdējis, līdis, nolūrējis. Nu viņš atklājās, pāri plūstošā laipnībā krieviski teikdams, ka dārzā ir vairāk ābolu nekā uz ceļa, re, pilna zāle. Cē-t-ras reizes viņš lika dažādu šķirņu ābolus savā laiviņvei-dīgajā krievu armijas cepurē un sniedza pār žogu. Bei-dzamo dodot, viņš teica:

— Daudz te vēl. Laba zeme.

Ar sevi apmierināts, viņš lēnā, cienīgā gaitā devās uz dārza stūri, izlīda caur žogu un gāja gar ežu. Viņš gāja, kā redzējis saimnieku ejam: mazliet salicis, rūpīgi apskat-ot (patlaban tukšos) laukus. Apaļo galvu piešķiebis, viņš pārlēca grāvī un, rokas bikšu kabatās sabāzdams, aizgāja uz kaimiņiem, lai ar kaimiņmāju gūstekni tatāru pārru-nātu nākotnes iespējas.

Pirms Piltenes ir pilsdrupas. Ieraugot aitu nograuztas zālītes klātus pils uzbeduma sānus, biezus mūrus, pa smai-

lai loga nišai, varbūt pat kādu saglabājušos torni, gribas tur staigāt un aplūkot. Trīs ceļotāji iestūma divriteņus daudžos pie tuvējās mājas malkas šķūņa un devās uz pilsdrupām pār miklu pļavu, kas izveidojusies aizsērējuša pilsgrāvja vietā. Atziņas priekā viņi kāpaļāja pa pagātnes mūriem, it kā pagātnē viņiem būtu ļāvusi brīvi veidoties. Raudzētos kaļķos saistīti akmeņu pamati. Viņi sita papēdi uz plāksnes akmens grīdā, vai apakšā dun mantas velve. Nacionālais teātris uz vācu pilsdrupu fona. Viņi apskatīja pilsdrupas, it kā viņiem būtu taupāmais laiks, it kā viņi būtu savas brīvas valsts neapdraudēti pilsoņi.

Vienīgais apsēdās saulē pie mūra un ēda ābolu. Ego apsēdās viņam blakus. No konventa zāles atliekām nāca Janalfreds un, rokas svaidīdams, pa gabalu sauca:

— Kas mums te meklējams?

— Garā vakardiena, — Ego teica.

Vienīgais pētīja tārpu puskostajā ābolā un sacīja:

— Es gribu būt Rīgā.

Lēnā gaitā viņi brauca pa Piltenes galveno un vienīgo ieli. Tāpat bija skaidrs, ka te domāta pilsēta. Iela bija plata, smilšaina. Šur tur lapu koks auga pie zemas, spodras koka mājas.

Pasta meitene aiz dubultrūtīm un salmu puķu rindas starp rūtīm uzsmaidīja zemas mājas, pasta mājas, logā. Vienīgais atmina bremzi un devās pie rūts. Viņš smaidīja, runāja pirkstu valodu, miņājās, miedza stilbus. Meitene aiz rūts spraudīja telefona vadus, runāja klausulē. Viņas logam pievērstās acis vēlīgi staroja. Viņi gāja iekšā.

Vienīgais uzmetās uz letes, kas pārdalīja pasta kantori. Vienā telpas stūrī telefona centrāle, otrā pasts.

— Vai dzimtenes meitene mūs gaidīja? — viņš dūdoja.

— Jā un hallo, — viņa atbildēja.

— Piltene ir skaista pilsēta. Žēl, ka es neesmu te dzimis, — Vienīgais dudināja.

— Tādi te nedzimst, — meitene atteica.

Vienīgais atplēta muti. Janalfreds steidzās palīgā.

— Mēs jums nesam pēdējos sveicienus no Rīgas, — viņš vēstīja.

— Pēdējos, — Vienīgais teica.

Meitenes acis pēkšņi kļuva bēdīgas. Viņa laida, lai klausule karājas. Vienīgais pie letes izslējās taisni. Ego sēdās finiera solā.

— Es jau zināju, ka Rīgā ir krievi, — meitene sacīja.

Brīdi katrs no trim neatkarīgā Latvijā divdesmitajos

gados dzimušiem jauniešiem un vienā no valsts sākuma padsmītajiem gadiem dzimis Janalfreds domāja savas domas.

Janalfreds tad runāja:

— Mums ir pudele, ēdamais pašiem, un mēs meklējam, kur pārņemt. Varbūt jūs zinātu, kur te Piltenē to atrast.

Meitene īsi apskatīja visus trīs, tad cēlās un gāja durvīs pa labi.

— Mildāa! — viņa sauca un vēl ko teica.

Iznāca daiļava, mazpilsētas zieds, Piltenes primadonna. Daiļš vaigs, gados ap trešu desmitu. Augumā stalta, kur vajadzīgs, pa apaļumam. Dejoj radušās kājas ejot krustodama, viņa nometa uz pasta galda rokā nesto romānu, atspieda labo roku uz galda, kreiso iesprauda sēnā, stājās uz labās kājas, saliekta kreisā tai priekšā, kurpes purngals pret grīdu.

— Pašu puīši? — viņa prasīja. — Tad jau varētu. Iesim iekšā, apskatīsimies.

Atraisījusi stilbu ornamentu, viņa cēla letes viruli un, slaidus soļus likdama, veda puīšus dziļāk. Dibenistabā viņa plaši māja, izrādot istabu, savilka ciešāk puķotos aizkarus, lika stāvēt uz kumodes dažas fotogrāfijas, izgludināja galdautu un cēla viesiem trīs krēslus.

— Nemiet par labu, — viņa teica. — Kad tumsīs, es ienesīšu lampu. — Un izgāja.

Kad krēsli kļuva biezi, durvis vērās un viņai sekoja mazs vīrišķis smailū seju, īsās rokās nesdams petrolejas lampu, kam šķindēja metāla apkari.

— Mūsu pastmeistars, — viņa iepazīstināja.

Pastmeistars berzēja rokas, esot pie vakara vēss. Trīs pieklīdeņi lika galdā spirta pudeli, viņš maizes kukuli, žāvētas aitas ribas, desas luņķi, un viņa no krāsns blakus istabā atnesa lielu melnu katlu ar sautētām kartupeļu šķēlēm. Viesi sēdās pie galda, mājinieki sēdās pie galda, arī telefona meitene. Daiļava, mazo pirkstiņu atstiepusi, dalīja sauteni, un visi ēda, dzēra un runāja.

Pastmeistara smailā seja kustējās runā, kodienos, smieklos. Nespēdams uz vietas nosēdēt, viņš starp kumosiem cēlās, staigāja dažus soļus un sēdās tikai tad, kad daiļava ar maigu varu viņu sēdināja, teikdama:

— Bet Edvard!

Bet brīnums! Pēc kopīgi veiktas pudeles pēkšņi nomierinājies, viņš ērti atzvēlās krēslā un teica, nu vajag dziedāt. Ohoho, viņš ir ilggadīgs kora dalībnieks. Pietiks

dziesmu šim vakaram, šai naktij un vēl daudzām. Telefona meitene uztrallināja nebēdīgu dziesmu par jauniem puisiem.

— Pag, ne tā, — pastmeistars teica. — Ja dzied, tad jādzied kārtīgi. Ja nav, kas sit takti, lai kā ar takti, bet jābūt uz balsis.

Viņš sev dūca trīs pakāpeniskas balsis un vienā no tām sāka smeldzīgu dziesmu par augstu krastu upi Gauju, kur kāds vēlas gūt līgaviņu. Puišu balsis, meitenes soprāns un pastmeistarīšas alts ar ligojošu krūšu reģistru pievienojās mājas koncertu uvertūrā. Piedziedājumu dziedot, pastmeistars paceltā balsī dziedāja nevis «Tik pie Gaujas, tik pie Gaujas vēlos kļūt», bet gan «Tik pie Ventas, jo Venta tek tepat gar Pilteni. Kad dziesma bija nodziedāta, Janalfreds sāka leģiona dziesmu «Daugavas vanagi, sa-sauksimies». Sievietes dziedāja līdzī. Seju pret griestiem pacēlis, Vienīgais pastiprināti pūta to rindu: «Kas vēl dzīvi, kas vēl dzīvi esam paālikušies.»

Dziesma atgādināja importēto naidu, kas kā izsmidzināta stipra skābe ēd latviešu tautu. Tad dzidrā tautas balss deva glābiņu. Telefona meitene ieskandināja daktilisku tautas dziesmu: «Dzeguze kūko. Dzied lakstīgala. Raud mana māsiņa. Svešajā malā. Taisīšu tiltu. Pār plašu jūru. Lai var ik vakaru. Pie māsas sērsti.»

Sevi aizmirsuši, viņi dziedāja līdzī, šķīstīdami grūtos gados aplipušus sārņus. Nu cits par citu viņi sniedza savas dziesmas. Pūt, vējiņi. Pie alus mucas pagrabā. Brīnos es, kad rudens diena tur aiz priedēm taisās aust, kā pie ceļinieka kruūtīm vari tu tik droši snaust. (Atmiņās kavēdamies, Ego to klusībā atkārtoja pie sevis.)

Janalfreds pēc korporeļu paraduma slējās kājās un cēla rokas:

— *Silentium!* Uzmanību dziesmai!

Neorganizētais pastmeistars arī tūdaļ cēla rokas:

— Korim uzmanību!

Likās, ka viņi saplēšies. Bet viņi bija gribējuši dziedāt vienu un to pašu dziesmu! Kāda sagadīšanās! Ja arī ne gluži gribējuši, vēla rudens nokrēsli izkuģoja kopīgi dziedāti sāļi panti:

Pie ugunszemes Falklandes
Tas kuģis bojā iet.
Un, bojā ejot, jūrnieki
No pilnas krūts vēl dzied.

Apaļš lampas gaismas loks apspīdēja galdu. Dziedošais pastmeistars māja un piebalsoja, izdzirdis nākamo dziesmu par jaunu pastnieku, kas, iekš vāgu stūra dziļi zvēlies, brauc mēnesnīcā ziņgēdams. Cēlies pusnaktī! Jā, jā, mūsu amats nav viegls... Viņš spalgā tenorā pēkšņi iebrēcās:

— Melna čūska maļ jūrā miltus. Tos jāēd būs tiem, kam vara un viltus.

Vienīgais pussnaudā murmināja:

— Pati melnā čūska miltus apēdīs.

Telefona meitene sniedza savu ziņģi:

Smuka maza meitiņa muižā dien,
Kungs to milē nakt' un dien'.

— Pē, Ženij, — Milda teica. — Tā dziedt nav smuk.

Pastmeistars atkal trūkās kājās. Kad cēlās arī Janalfreds, pastmeistars viņu nospieda atpakaļ sēdeklī, pats atbalstīja rokas uz galda un atskaņoja Plūdoņa «Rekviēmu»:

— Pamazām brauciet un klusu, cip cip, liķratus netriciniet, taratamtam, mani uz pēdējo dusu (žāva) smiltājā aizviziniet, oi oi. Vējš, kam tā elsodams pūt tu? — viņš pūta un elsoja. — Mežs, kam tik smagi tu dves? — viņš dvesa pianissimo. — Šķiršanās sāpes vai jūt' tu, — viņš izpleta rokas, — un manim ardievas nes? — viņš sabruka.

Daiļava iesnaudās šā laikam daudzreiz dzirdētā un redzētā priekšnesuma laikā. Pastmeistars viņai uzšņāca:

— Kluk, kluk, nenokrīti no laktas!

Primadonna tad cēlās, lika roku sēnā un dziedāja:

Nāc pakloss, drodzen, ka Vine, Vine dzied,
Kur cilik krūtes vēl jūsmeb zied!

Pastmeistars smējās kā kutināts, tad klupa virsū telefona meitenei:

Diž meit, resn cisk,
Ne Piltan nezine.
Ķēvit man svilpastit,
Tā zin Rīg i Jelgav.

— Edvard, tu kļūsti lokālpatriotisks! — Milda iespiezās.

— Nē, mana dārgā. Es esmu pasaules cilvēks, — pastmeistars apliecināja, dziļi viņas acīs ielūkodamies. — Tu to nesaproti. Nekad tu neesi mani sapratusi.

Viņu paaudzes laulātu ļaužu augstā dziesma.

Par pāsaules'cīlvēku izdzirdis, Janalfreds lēca kājās un spieda roku pastmeistaram:

— Lai dzīvo plašā pasaule, kur spārni brīvi cilājas! Māksla, brīve, taisnība!

Viņi sāka plaša vēriena operetes dziesmu. Ego samiegojies dzirdēja, ka pēc tās kāda balss teica:

— Uzmanību Šūbertam, — un ar karoti sistas takts pavadībā skanēja:

No it nekā sapnī tā
Balts papīrs dziesmā man jau skan.
Te raugās acs, te prasū pats,
Diez vai tam saturs ir kāds.

Izdzirdis pieminētu satura un formas problēmu, gar ko latviešu literāti cinās jau kopš japāņu un krievu kara, Ego pilnā rīklē pievienojās dziesmai. Bet tā jau bija nākamā un traušlā jutoņā:

Pie tava augstā baltā loga...

Skaistā Poruka dzeja viņus pacilāja. Pastmeistars pie sevis domāja, šaubījās, izdomāja. Viņš izcēla no pagultes pudeli ar denaturētā spirta etiķeti. Bet saturā paštecināta ļerga, tā dzidrākā no dzidrākajām un rudzainākajām. Dziedoņi uzgavilēja dažas «Traviatas» taktis par celto prieka kausu. Pēc pirmā ļergas mēriņa Janalfredam mati noļuka uz acīm. Matiem cauri glūnēdams, viņš rēca gārdošā balsī:

Tavas acis ir tik dziļas kā Vollga,
Melnie ūdeņi kad nakti tur khrāc.
Tavā balsī šalllko vehēji no Vollgas,
Un tā kā Vollga ir vehēss tavs prāts.

Telefona meitene gribēja iet ārā un bikstīja Mildu, lai viņa nākot līdzī. Pastmeistars smējās:

— Bail vienai iet tumsā. Viņa jau ticīga.

Virieši uzrāva «Pumpiņrasā». Elkoņus uzslējis uz galda, pastmeistars apcerēja:

— Koris ir labs. Orķestris ir tikai tāds zarnu trinkšķis. Kāpēc viņi orķestrī nevar spēlēt meldiņu? Dziedātājam pietiek, ja viņu pavada tikai trompete vai čells. Bet nekā, citi instrumenti arī grib spēlēt un jaukt dziedātāju. Un tie jaunie, modernie, tur dziedātājam jācinās pret visiem. Katrs čīgā un pūš savu, skauž cits citu.

Viņu pārskanēja disonansē vilkts:

Džonis tā kā runcis lokās,
Revolvers un duncis rokās.

Milda žāvājās:

— Edvard, ir vēls.

Durvis virinājās. Dažs gāja uz durvīm, dažs lida kaktā gulēt. Janalfreds pieliecās telefona meitei:

— Nu, kur iesim?

— Kur tad mums jāiet?

— Te nevar. Nu netielējies, nāc.

Meitene rāvās prom, nodūra galvu, domāja, tad atstūma Janalfredu. «Nē» teikdama, viņa pazuda durvīs.

Janalfreds sūrojās:

— Lūk, kādas ir latviešu meitenes! Kas tas par dziesmu vakaru bez sievietes?

Vienīgais izgāja laukā. Rūsa, starmeši un tāli sprādzieni blāzmoja zvaigžņotās rudens debesīs. Atskurbis viņš klusi gāja atpakaļ viesistabā, pieticīgs lida zem galda, lika sōmu pagalvī, pārvilka sev segu un tūlīt aizmīga laimīgā sajūtā, ka jumts virs galvas.

3

ČETRAS DIENAS KURZEMES OSTAS PILSĒTĀ

Pirmā diena Ventspilī

Smidzināja lēns, pelēks lietus. Trīs riteņbraucēji, pa kājceļiņu gar nolijušu bruģi braukdami, zem alejas kokiem tuvojās Ventspilij. Ceļa malā dārzniecība, kalēja darbnīca, garāža, vītoliem apaudzis diķis. Kur sākas pilsēta, ielas malās laipas gājējiem. Un tad atklājās gracioza zemu namu pilsēta. Plata iela, iedzīvoti nami ar nodilušiem, tīriem sliekšņiem. Zelta proporcijā cirstas durvis, lai cilvēka augums, tajās ieejot, justos labi. Tautas celtnieki izveidojuši pilsētas namiņu no zvejnieku ciema mājas, radot īpašu namu, kāds var būt tikai Kursas piejūras pilsētā. Likās, ka gaisā jūtama balta smiltis un darva.

Pilsētā bija daudz ļaužu: bēgļi, vācu aizmugures vienības, pilsētā iebraukuši apkārtnes iedzīvotāji savās darīšanās. Vairākas atšķirīgas ļaužu sugas kustējās pa ietnēm.

Vietējie bija parastu, rāmu seju, cik nu, no zengalieša viedokļa, jūrmalas reņģu bendes var izskatīties parasti. Viņi mērķtiecīgi kustējās ielās, ko pazina. Pilsētas ierēdnis aizstaigāja, rokas pendelī nesdams portfeli. Divas sievas lēni gāja pļāpādamas. Viena saitē raustīja šuneli, otrai pie rokas puiselis, kas allaž svērās ap savu asi. Un tiešām! Jauna meita sēdēja parkā uz soliņa un meitai blakus puisis (nez kā viņš nav iesaukts?). Arī roka uz sola atzveltnes meitas mugurai vajadzīgā tuvumā. So vietējo bija mazākums. Vairums civilo ļaužu bija bēgļi. Viņu apģērbs rādīja, ka viņi ir ceļā: praktisks, apbružāts. Sievietes valkāja slēpju bikses, puskažociņus, stingrus apavus, adītas cepures, ausenīcas, kas der, ja vēsa nakts jāpārļaiž āra gaisā. Viriešiem stulmu zābaki un biezi pusmēteļi. Viņi staigāja, nesdami čemodānus, portfelis auklas pārsiets, padusē sainis. Bēgļu pajūgs brauca garām, kratoties uz bruģa akmeņiem. Ratu pakaļas dēļos skabargaini plēsumi: lidmašīnas bumbas šķembas. Te tauta bija redzama kaila, bailēs un bēgot. Politiska pornogrāfija.

Bēgļu pajūgi brauca uz ostu, kur rati rindās stāvēja uz krasta bruģa, ilksis uzslietas kā Mārtiņu gadatirgū. Ļaudis mitinājās pie paziņām, radiem pilsētā vai Tautas Palīdzības mītnē. Dažs izlēma kāpt kuģi un braukt uz Vāciju. Rīdzinieku vairums brauca uz Ventspili cerībā doties uz Zviedriju.

Trīs riteņbraucēji brauca uz vācu pārtikas un naktsmāju centrāli. Krievijas netīrība un bezcerība garoja no vācu zaldātiem, kas sēdēja un gulēja pārpildītajās istabās. Trīs ceļotāji izņēma pārtiku vienai dienai. Viņu ceļa papīrs, vēlākais, parīt kļūs nederīgs. Viņi devās uz Tautas Palīdzības mītni skolas telpās. Zaldāti būdami, viņi īsti nebija redzējuši, kā jādzīvo civiliem iedzīvotājiem. Nopietnu, klusu balsu murdoņa pildīja ēdamzāli. Ļaudis sēdēja uz soliem pie gariem, nekrāsotiem koka galdiem, ģimenes kopā, vieninieki starp tām un pie atsevišķa vieninieku galda. Uz galda māla bļodiņas, sagriezta maize, zupas bļodas. No virtuves durvīm skanēja balss, ūdens skalojās, un, kad durvis vērās, izšāvās tvaiks. Mītnes vadītāja bija novietojusies blakus virtuves durvīm uz veclaicīgas augstas katedras. Miesās liela, viņa izstaroja dzīvību, pašāvību, lai gan viņas spēks nesniedzās ārpus skolas telpas. Atvērta liela kantora grāmata melnos vākos gulēja viņai priekšā uz katedras slīpās virsas: tautas stāigāšanas reģistrs.

Trīs ceļotāji sacīja savu vārdu, minēja pa izcilākam radam, kādi mēdz būt katrā ģimenē, izteikdami vēlēšanos pārgulēt mītnē, jo vācu naktsmītne ir pilna un utaina. Mītnes vadītāja jautāja, sūdzējās, cik Tautas Palīdzībai ir maz līdzekļu. Tad ar lielu, siltu roku viņa uzsita savam bēgļu reģistram, to apvērsa pret viņiem un teica:

— Rakstieties iekšā. Gan kaut kā iztiksim.

Trīs kāpa trešajā stāvā. Tikai divi iemītnieki. Veca sieva, galvu apsējusi, gulēja salmos pie sienas un kunkstēja. Zobu sāpes. Kaktā pie apaļas, aukstas podiņu krāsns sēdēja jauna, gara meita. Salmos rakdamās, viņa tramīgi vēroja atnākušo zaldātu katru kustību. Goda laupītāji.

Atnācēji lika mantas salmu klājiena galvgalī un izgāja kāpņu telpā apspriesties. Jārikojas. Ja viņi grib nomest vācu uniformas, viņiem vajag zīmogu civilā pasē, ka viņi atbrīvoti no karaklausības. Kamēr viņi vēl uniformā, viņiem vajag jaunu ceļa papīru. Par to gādās Ego. Vienīgais ies izlūkot apkārtni. Janalfreds dosies pie komiltoņa, kas zina laivas.

Viens palicis, Ego ņēma mugursomu un uzkāpa pustrepi nama bēniņos. Viņš rakņājās pa mugursomu un izvilkā zaļu kartupeli un vācu ceļa dokumenta formulāru, ko frontē bija pircis no rotas rakstveža. Viņš pārgrieza kartupeli un stērķeles pusi uzlika viņu tagadējās ceļazīmes zīmogam. Laiku kavēdams, viņš šuva svārkos atrisušu vīli. Viņa apziņā nogūlusies latīņu episkā dzeja pavērsa instrumentu uz to, kas notiek tagad, un izbirdināja no viņa atmiņas episkai dzejai derīgus faktus. Cik briesmīgi daudz cilvēku un mašīnu plūda caur Rīgu! Tautas dziesma: visapkārt smilšu kalni, pati Rīga ūdenī. Smilšu kāpas, smilšu lauki, priedes, ezeri. Daugava, Jugla, Lielupe. 13. oktobra rītā tukšas ielas, skatlogu stikli šķembās uz trotuāra. Vidzemes priekšpilsētā krievu armija spiedās iekšā. Šmerlī sprakšķēja šāvieni un šalca šāvieni kārtas. Pa krievu granātai atkauca gaisā un krita ēkās, pagalmā, parkā. Iedzīvotāji sēdēja pagrabos uz matračiem, nolikuši pa rokai ūdens spaiņus.

Ielu krustojumos vāci izrakuši ligzdas, kur ievietot pret-tanku lielgabalus. Bruģis nolobīts, asfalta gabali atsviesti, un dzeltena smilts un kantainie zviedru bruģa akmeņi samesti kaudzē. Starp smilšu maisiem nolikts kaulu zāģis, stobrs pret Vidzemes tirgu. Vācu karavīri sēdēja ligzdās pa pāriem ar muguru pret Daugavu. Daugavā plūda daudz

duļķaina ūdens. Vāci uzspridzinājuši Ķeguma aizsprostu. Neatkarīgā Latvijas valsts un zviedru inženieri cēla spēkstaciju ar zviedru divpadsmit miljonu kronu aizdevumu. Vāci posta, kas viņiem nepieder. Ego ne no savas grunts iemeta Abavā rokas granātu. 19. divīzija atkāpās pār Daugavu pie Jaunjumpravas. Tikmēr vācu sapieri spridzināja viņu galvaspilsētas ostu. Doles salā pēkšņi birst mīnu skrejjuguns. Sarkankarogotie latviešu gvardi uzbrūk. Zem dzelzs tiltu paralēles vācu lielgabalu baterija ceļ stobrus un, pum, pum, pum, izšauj granātas. Krievu prettanku lielgabala šāviņš svilpj gaisā un tajā pašā mirklī plīst Jūrskolas jumtā.

Pārdaugavā rīdzinieki nav noslēpušies. Veci ļaudis stāv un skatās, kā vācu karavīri brauc un iet prom no Rīgas. Veca sieva staigā gar nameļa priekšu, rokas salikusi zem priekšauta. Cita jaunāka, galvu atgāzusi, runā ar neredzamu otrā stāva iemītnieku. Vecs vīrs skatās pa spraugu sētas vārtos. Piedzērusies veča ar pirkstu plaukstā rāda jaunajai bezkaunīgas zīmes. Pie sētas turēdamās, viņa ieiet dārzā un, kājas plati liekot, iet pār puķu dobēm uz durvīm.

Viņš ar stingru roku nocēla kartupeli no ceļa dokumenta. Kartupeļa šķēlumā ačgārni nospiedies zils karaspēka vienības zīmogs. Izklājīs neaprakstīto ceļa papīra formulāru, viņš lika puskartupeļa stērķeles pusi papīra labajā apakšas stūrī un piespieda. Piešuvīs pogu, viņš atkal pievērsās papīram un puskartupelīm, brīdi vilcinājies, tvēra kartupeli un cēla. Uz papīra bija vācu zīmoga nospiedums.

Tumsa, un pārgulētāji saradās mītnē. Janalfreds atnāca ar vēsti: nokavēts. Komiltonis jau prom. Divas dienas varēts brīvi braukt jūrā. Ostas sargi aizbraukuši uz Vāciju. Ego domāja, ka labi vien. Diez kādās ziepēs viņš iekultos kopā ar dzērājiem korporeļiem. Janalfreds neteica, bet ļāva nojaust, ka nekas labs nav gaidāms, dodoties dēkās kopā ar puiku Ego un nejēgu Vienīgo.

Jauns pūsis, īsi cirtaini mati, spīdzināja akordeonu.

— Vai viņš tā katru vakaru? — Janalfreds jautāja blakus salmos sēdošam večukam.

— Ik vakara, cik nu te pieradās.

— Vai tas akordeons ir viņa?

— Kā tad, paša iemainīts. Kamēr tikšot līdz Vācijai, zināšot spēlēt.

— Tad uzstāšoties cirkā un frontes teātrī, — sieva no salmu klājiena pie pretējās sienas iejaucās sarunā. Akordeona spēlētājs nelikās dzirdot un čīgāja ar stingu ģīmi.

— Lai diespas. Kā runci rūnī. Kas ar jāpiedzīvo, akvai-
vai, — večuks nopūtās.

— Kas te vainas, — cits jaunpūsis, gari mati, teica caur zobiem. — Zandarmi te nenāk, ēst dabū.

— Kas tad tev, vieniniekam. Ostā pērk un mito zirgus kā čīgāns, — sieva atsaucās. — Cik tu nedabū tāpat par brīvu. Vācietis uzdzēns saimnieku kuģi, divjūgs ar ori paliek uz bruģa. Kas žiglāks, sēž iekšā un brauc prom.

— Skaidrs, žēl skatīties, kā zirgi neēduši nīkst krastā uz bruģa, — spekulants aizstāvējās.

Garā meita pēkšņi piecēlās no krāsns kakta. Roku stiepdama uz akordeona pusi, viņa teica:

— Ko āksties, dod man.

Čīgātājs pārsteigts nomaucā siksnu no pleca un atdeva meitai akordeonu. Viņa lika siksnu plecā, pārskatīja tases un pēkšņi ņirbināja polku. Viņa laikam bija no Latgales, kur ļaudis cienīja ermoņikas un akordeonu. Pirksti spēlēja paši. Viņas platās, izbiedētās acis skatījās apkārt. Trūka viņas parasto klausītāju, kaimiņu jauniešu dancotāju. Viss citādi. Polka aizklīda. Tastes taustot, viņa meklēja jaunus tvērienus, lai izteiktu neparasto. Saraustīti, skarbi skaņu salikumi skanēja istabā.

Pirms aizmigšanas Ego redzēja pusmiega, pusnomoda ainu. Atkal pār Latvijas idillisko zemi vieni iet un otri nāk. Rusku armija brauc kolonnās un soļo ķēdēs. Gar birzs malu nāk izlūku vēdekļi, aiz viņiem trieciennieku ķēdes, un cilvēku bara vidū gāzelēdamies brauc tanki. Pa ceļiem brauc lazaretēs, vezumnieki, žīdi frizieri, tatāri govju kāvēji, munīcijas divriči, virtuves, ziņneši, bataljonu un pulku štābi, soda rotas, goda rotas, izlūkrotas, tiltu metēji, sanitāres, liķu apkaisītāji ved kaļķu maisus, kokasu ratos sakrauti mīnmetēji, tankiem sānos piesietas naftas cisternas un žagaru kūļi, ieņemtajos apgabalos mobilizēti puikas un veči iet, segās ietinušies, bez ieročiem, ar poļitrukiem, ērģeļu stabules, traktoru vilkti virknēs sasieti pret-tanku lielgabali, snaiperes, makšu ložmetējnieki, telefonisti, puiku vadi, motorizētie mongoļi, rotnieks zirgā ar pipku aiz zābaka stulma. Melni nokvēpuši bumbveži gaudo gaisā. Lielgabalu viesuļuguns noklāj uguns paklāju, un, kad granātu sprādzieni pēkšņi aplūst un divizija dodas

uzbrukumā, klusumā šņāc mašinpistoļu kārtas un klab
ložmetēji.

Gulētāji miegā kunkstēja un nopūtās. Puisis pa mie-
gam iegrūda elkoni pie galvas noliktajā (lai ne-
nozog) akordeonā, un tas nogārdza trīsdesmit divas
balsis.

Teitoņi atkāpjas. Paliek cāļu galvas, govju kauli, misiņa
un dzelzs čaulas, svaigi kapi, krāsmatas. Sedzēji atšaudās
no mūra ēkām, atvelkas aiz pauguriem. Sapieri ierok ceļu
virsā tanku mīnas, spridzina tiltus, upju krastos ierok
kājnieku mīnas un atsvabina uzminamās smailes, tin
sprāgstvielas ap muižas liepām un nogāž aleju pār ceļu,
arkls izar dzelzceļa līnijas gulšņus. Meža ceļos maldās
garstobru tanki un vientulīgas kāpurķēžu lafetes, ko štābs
nozaudējis uz kartes. Kantīnes ķemmes, bārdas skujamie
asmenīši un matu pomādes bundžas paliek izbērtas pie
sētas. Pleskavas un Ostrovas duņņas, raibi lakati galvā,
sēž vezumos uz bukas blakus līkkājainiem bavāriešiem.
Kājnieki iet, ar vienu roku pieķērušies pie ratiem un liel-
gabaliem. Apreibušas un piekusušas sejas, piesvidušās
drēbēs kalsni, utu noēsti locekļi. Ievainotie paliek, salikti
lauku mājas, sētsvidū ap aku, mušu kāpuri lien no dažā
brūcēm. Miglas metēju baterijas, izmāvušas pēdējās mu-
nīcijas zalves, brauc uz Liepājas lūžņu savāktuvēm. Ap-
ņēmīgi, bļauri žandarmi grozās ceļu mezglos, kā ar pumpi
spiežot braucēju kolonnas, lai tās plūst pa putekļos sa-
brauktajiem ceļiem.

Kādu milzumu ļaužu karš izdzen no Latvijas birzainās
zemes! No mājām izdzīti lauku iedzīvotāji un tie, kas ne-
grib piedzīvot krievu otrreizēju atnākšanu, ar divzirgu
ori, suni un zem ratu pakaļas piekārtu spaini, kumeļš pie-
siets pie ratiem, plūst cauri Rīgai, Brīvības bulvārī atstā-
dami metru biezu, cieti piebrauktu zirgmēslu kārtu. Naktī
platajā bulvārī pie Tiesu pils spīd vējlukturi, mauj govīs.
Naktī pēkšņi rinda sakustas. Vīrieši kliegdami skrien bla-
kus pajūgam, ar pātagu rokā dzenot zirgus uz Daugavas
tiltu pusi, kur atsvabinājies ceļa posms. Tramīgiem gar-
kājainiem zirgiem līdzī skrien apaušos ieķērušies pus-
audži, vezumā pusmiedža murgos klanās sievas un bērni.
Tad, no muguras nākdama, dārdoņa sadzen bēgļu pa-
jūgus uz ietnēm: kāpurķēžu traktori velk smagos lielgaba-
lus no Narvas. Smagām ķēžu slejām džinkstot, smagi
beļģu zirgi velk smagos haubices.

Prom! Prom, kur likums sarga cilvēkus, ne tos moka

un slepkavo! Pār jūru, lai miera zemē kopā saaug dvēseles gabali!

Tikai uz rīta pusi Ego nomierinājās un sapņoja par ābeļu dārzu, aitu baru un sievu.

Otrā diena Ventspili

Rītā trīs cēlās no salmiem ar vainas un vajāšanas sajūtām. Diena bija saulaina, vēsi dzidra. Bēgļi izklīda pilsētā. Trīs devās uz pilsētas namu. Pilsētas kantorī Janalfreds no žirgtas vecjaunkundzes dabūja atļauju lietot rakstāmmašīnu, un Ego pašzīmogatajā formulārā ierakstīja vārdus un datumus. Pēc tam uz papīra puslapas viņš uzrakstīja lūgumrakstu pilsētas vecākajam alkohola iegādei. Vecjaunkundze papliķēja Ego vaidziņu, ņēma viņa lūgumrakstu un, augstiem papēžiem knaukšķot, gāja uz pilsētas galvas istabu. Atgriezusies viņa čukstēja:

— Drīz jūs sauks iekšā.

Pilsētas galva sēdēja aiz masīva rakstāmgalda, bet ne tā vidū. Nosēdies pie pusatvērtā loga, viena roka uz galda, otra bikšu pakaļkabatā, gurdens, bet visai ziņkārīgs viņš apskatīja trīs šņablūdistus. Tie gan bija vācu uniformā, bet nelikās bīstami. Nopūties viņš sniedzās pēc spalvas.

— Ar pusīti pietiks, — viņš teica un uzvilka lūgumrakstam apakšā 3.

Aiz ienācēju mugurām pie durvīm sēdošais skrīveris izrakstīja iepirkšanas atļauju. Vecākais skatīja pušus, skatījās pa logu laukā uz piegulošo jumtu. Te, Ventspilī, nebija tāda vācu dirigētās latviešu pašpārvaldes gaisotne, kāda bijusi Rīgā un būs Liepājā. Jūra dara brīvu, lai arī vāci atkal apsargā ostas vārtus. Bet kas vairs ir viņa amats, ja gaisā virs pilsētas klaiņo sveši bumbveži un ielās žandarmu patruļas, ja daļa pilsētas sabiedrības jau ir Zviedrijā vai Vācijā, daļa domā braukt. Un visur šņabītis. Dzer kā savās bērēs.

Monopola veikalā bija tikai astotdaļas. Viņi sakrāva Vienīgā brezenta somā 3×8 pudelītes. Ar šo svaru pie rokas krievu gadā atmiekšķētajiem un vācu gados mirkušajiem tūlīt zuda četrdesmitajos gados pazīstamā baļu un nedrošības sajūta. Bēgļu mitnē Vienīgais apņēmīgā gotiskā stilā parakstīja ceļa papīru.

Kad atnāca vakars, viņi skuma. Un viņi izgāja ielās. Sāļa pustumsa klāja neapgaismoto pilsētu. Tumsā ņu-

dzēja cilvēki, steigdamies ievākt jaunākās ziņas, līgt, pirkt, pārdot.

Divi eļļaini sukāti jauni SD (*Sicherheitsdienst*, vācu drošības policija) baltvācieši pie koka sētas katrs zem savas paduses turēja piedzirdītu zvejnieku.

— Prasi, kad nākošreiz viņš brauks pāri un no kurienes, — viens teica.

Otrs liecās pie zvejnieka un blāva ausī. Zvejnieks tukši smaidīja un šļuka lejup. Esdēvelis vairākas reizes piedauzīja sētai viņa galvu un prasīja vēlreiz. Zvejnieks nu nikni bārās preti.

Līdz miesai noplīsis un līdz kauliem izdēdējis tramīgs pusbilitārs jaunielis stāstīja otram tādām pašām:

— Ej vispirms uz Dundagu. No Dundagas uz Semes purvu. Ja tur par biezu, tad uz Vecannahiti. Tur ir kurelieši. Tur visām bēdām gals. Pašu puikas kopā. Neviens vairs tevi nevajās. Mēs vēl cīnīsimies. Angļi un amerikāņi nāks palīgā.

— Bet ko tad, ja vāci atsūtīs Dundagas mežus tīrīt jaunus leģionārus no Vācijas, ko tur apmāca? Divdesmit piektajā un divdesmit sestajā gadā dzimušie. Man tur ir brālis. Viņus tur dresē. Viņi dzied vācu dziesmas un skrien virsū uz urrā.

— Nezinu. Kaut tā nenotiktu.

Citur par paku vācu naudas un kilo speķa vīrs saņēma mazu grāmatiņu.

— Uz galvošanu īsta. Diloņa zīmogs, kā nākas. Pases īpašnieks nomira ar delamo.

Pircējs sērkočiņa gaismā apskatīja savu jauno pasi.

— Bet trakais! Fotografīja taču neder. Šis kā skujas ēdis, tievs un vārgs. Man ir cits fasons.

— Saki, tā ir jaunības bilde. Tagad, nāvi gaidīdams, tu esi apvēlies. Ja pagalam bail, apmaini fotogrāfiju. Specs uzliks jaunu bildi un piezīmogos ar cakām. Gribi?

Šiem ļaudīm 20. gados un 30. gadu sākumā bija sava Saeima. Veselums izšķīdis aiz pašu vainām un zem despotu spiediena. Nobridies ģimenes apgādnieks tumsā gāja gar ietnes malu, bijis uz laukiem mangot. Viņš vilka rateļus, kur iekrauti un rūpīgi pārsegti maiss kartupeļu un piena kanna.

Vai raibajā pilsētā, mīklainajā pustumsā nebija nevienas dvēseles, kas ilgotos Janalfreda? Droši vien bija, tikai jāatrod. Ieraudzījis glītu sievietes stāvu, viņš pasteidzās un, blakus nonācis, jautri teica:

— Labvakar, jaunkundz! Kāds burvīgs vakars Kūrsas metropolē!

Sieviete pavērsa seju pret viņu, un bildinātājs sarāvās: tādas bēdas! Gājējas sejā bija miroņi, drupas, bezjēdzība, beztiesīgums, bezpalīdzība. Janalfreds murmināja:

— Atvainojiet.

Viņš laiciņu klimta pa tumsu, tad noskurinājās un devās klāt divām sievietēm, kas stāvēja četrstāvu koka nama priekšā.

Ego un Vienīgais savā sentimentālajā ceļojumā sastapa divas Ventspils ģimnāzistes.

— Kas no jauna pilsētā? — Vienīgais prasīja.

— Ko jums patlaban māca vēsturē? — Ego gribēja zināt.

Tad viņi dabūja dzirdēt, ko meklēja. Pilsēta esot takšu pilna, kas, mēles izkāruši, skrien meitām pakaļ. Kā tās ver muti, tā liekas, ar vārdiem vien jau sāk aptaustīt. Ne prot kārtīgi amizēt, ne runāt. Tik spici, spici vien: «Sakarā ar šo man tiktos norādīt, ka attiecībā uz iepriekšpausto es gribētu izteikt vēlēšanos jūs pavadīt uz jūsu dzīves vietu.» Hī, hi, hi un ļik, ļik, ļik, kas pašu pilsētā jādzird. No migas izmesti kucēni te iztaisās, jauni puiši uzaudzējuši bārdu, šņukurs vien laukā. Kur kārtīga meita lai rādās ar tādu pie sāna? Tik pa stūriem, tik gar paksi. Tad jau katrs ārzemju jūrnieks labāks. Vai mums trūka, māsa teica, agrāk tādu bijis diezgan. Tas ņēma ap vidu, izmaksāja kūkas un liķieri. Ar tādu varēja krodziņā braši uzdancot. Bet šie te Rīgas kundziņi bukstiņā vai uniformā, vienalga, nē, paldies. Sakauti dukši, vēl grib kāpt virsū.

Ego un Vienīgais cēli sveicināja un atļaidās. Viņi redzēja, ka Janalfreds runā ar divām, likās, nobriedušām dāmām. Viņš beidza sarunu:

— Tad paliek norunāts. Rītvakar ap sešiem. Un te mani kolēģas.

Dāmas pētīja viņus, tad abas sacīja:

— Norunāts, — un šķirās.

— Kas norunāts? — Vienīgais vaicāja.

— Ak, te notika lielas lietas. Viņas ir četras māsas. Vienai dzīvoklis te, šajā namā, ceturtajā stāvā. Viņa un māsa iebraukušas pilsētā. Parīt viņas brauc atpakaļ uz laukiem. Mājas Ventas krastā. Viņas uz dažām dienām mums atstāj savu dzīvokli. Rītvakar dzīres mūsu jaunajā dzīvoklī. Nu?

Trešā diena Ventspilī

Mītnes priekšniece no rīta iedeva Ego zīmīti. Skaidrīte vēstīja, ka ieradusies Ventspilī un apmetusies Saules ielā. Ego devās turpu, arī Vienīgais nekavējās.

Vilciens bija pienācis, atvezdams bēgļus. Jautrs pajūgs tuvojās pa ielas bruģi. Piecas jaunas meitas, sakrāvušas pūru, pie stacijas pamestos ratos sēdēja uz somu un saiņu kaudzes. Zirga vietā bariņš trokšņainu Ventspils vīriešu vilka ilksis: tāds kā pilsētas notārs ar cietu okstiņu un vēderiņu; garš, glīts policists; zvejniekpūsis brienamos zābakos līdz nabai; balliščālis trubiņās, kājās porgas, hūte uz acs; rātns puika, kas čakli vilka un bieži skatījās atpakaļ; plats laucinieks melnā bērū kārtā, kalašas kājā un strīpainā šalle ap kaklu. (Nez kurš no viņiem bija sestais ritenis?) Meitas sauca nū! Vīrieši zviēda, spēra, vilka.

Latviešu meitas izpārdošanā. Vienīgais Rīgas Daugavmalā ar asiņojošu sirdi bija skatījies, kā košas ģimnāzistes kāpa kuģī, lai kopā ar māti, mazāku brāli vai māsu, vecmāmiņu, vectētiņu brauktu uz Vāciju. Kā viņš būtu gribējis atbalstīt, palīdzēt, drošināt!

Izceļots arī uz otru pusi. 1941. gada vasarā, kad vācu armija tuvojās Rīgai, Raiņa ģimnāzijas, arodskolu un citas žirgtas meitas devās līdz krieviem un latviešu komunistiem uz Krieviju. Ādas jakās sajozušās, sasēdinātas ugunsdzēsēju auto, zilos ielas satiksmes busos, preču auto kravas kastēs starp žīdietēm un krievietēm, viņas noraudājušās aizbrauca.

Atbraucējas bija atradušas mājvietu Saules ielā, kūr koka divstāvu mājas apakšējā stāvā irēja lielu istabu un priekšnamu. Augšstāva iedzīvotāji aizbraukuši. Arī šis pušķis bija košs, četras skaitā. Vienīgais vēroja: vai tikai tādas dīvāna zostiņas, vai prot vārīt un tīrīt? Hroniķa apraksts: meitietim ar pavārdu Jāzeps ir linu gaiši mati, smaila seja, kupli un kustīgi gurni. Viņai patik glīta izskata tīrīgi jauneklī. Ap libiska paskata melnmataino Lidiņu no Grenču Vecvagariem un Latvijas Universitātes līp skoloti kungi ar nodrošinātu sabiedrisko stāvokli. Ar gaišo bruneti Silviju, kam smalka āda, viegli briļļu aizkabināmie aiz mazām ausīm, biedrojas humanitāri ievirzīti aceņu nēsātāji. Ipatņi draudzējas ar Rīgas Mākslas akadēmijas audzēkni Skaidrīti. Un Vienīgais ievēroja, ka Ego joprojām ir viņā gluži hronisks.

Jāzeps gādāja par meiteņu pārtiku, Lidija kārtoja ārlietas, Skaidrite iekšlietas, jūras kapteiņa meita Šilvija finanses. Jāzepam vakar laimējies sastapt un valdzināt pilsētas dzirnavu īpašnieku, kas kalpoja par pārvaldnieku savos krievu gadā socializētos, vācu laikā nacionalizētos gaņģos un, kā spēdams putinādams mantu, bija Jāzepam iedevis miltu maišeli un cūkas tauku piku. Un tā nu viņas uz elektriskās plītiņas cepa pankūkas.

Puiši iegāja meiteņu istabā, tapa sēdināti un ēdināti. Katrs ar pankūku šķīvi priekšā viņi, labsajūtā spīdēdami, jutās labi audzināti, panākumiem bagāti. Pie durvīm klauvēja. Skaidrite gāja ielaist. Priekšnamiņā atskanēja braši rēcieni. Iesoļoja basketboliski garš virs plaši atsistā kažokā, rokā nesdams petrolejas kannu, padusē siera galvu. Pienotavas vadītājs. Viņš satrūkās, redzot citus puisiešus. Bet viņš nebija mazisks: lai arī puišiem tiek no kannas un siera galvas. Kas bija kannā? Ļerga bija kannā.

Cetras mamzeles un trīs jauni kungi sēž pie oranži vāpētiem māla traukiem uz zaļrūtaina galdauta. Viņi liek uz šķīvja dzeltenus pankokus un zilu melleņu ievārījumu. Miera sala gāganu karos! Aiz laika aizsēdušies, pindzelmaņa krāsoti uz skapja durvīm.

Trim puļķa pirkstiem satvēris lielo petrolejas kannu, mazo pirkstiņu atstiepis, pienavnieks leja stikla kausiņos iedzeltenu rudzu eļļu. Starp citu viņi runāja:

— Braukt projām vai nebraukt? Tas ir jautājums. Kā var pamest savu zemi? Te taču mums apkārt runā latviski. Mēs te varam dzīvot ar mazāko piepūli. Kāpēc lai to pamestu?

— Mūsu zeme? Dažreiz pa pārdesmit gadu. Cik reižu mūsu tēvutēvi un māšumātes par to maksājuši gan muižai, gan kronim. Bet lielās varas mūs izdāvā ar visu zemi, kā viņām patīk.

— Te brīvi rīkojas vāci un krievi, ne mēs. Kad viņi noslēdz draudzības līgumu, mūs slepkavo. Viņi izgudro savus likumus, un mums tie jāklausa, lai arī tie mūs nīdē. Mums jādara, kā viņiem izdevīgi.

— Ja viņiem ko vajag, viņi noņem mums.

— Nē, mēs neesam savā zemē kungi, tikai kalpi. Slikti apgādāti, beztiesīgi kalpi. Citur es varu būt tiesīgs kalps.

— Jauni latvieši ārzemēs iemācīsies, kā darīt. Iemācīsies mācīties sev, ne skolotājam. Un klausīties, ne tikai darīt un runāt. Iemācīsies pastāvēt.

— Brīvību zaudējuši? Mēs nemaz nebijām garīgi brīvi. Tie paši Nikolaja un Viļuma činovnieki. Tik iezvelties savas valsts auto un tramdīt sulaiņus.

— Garīgi brīvi? Kas ir garīgi brīvs? Jāzep, kas ir garīgi brīvs?

— Neviens.

— Kas var pateikt, kas ir garīgi brīvs cilvēks?

— Tāds, kas ne apspiež citus, ne pats jūtas apspiests.

— Kā atrast veidu, kas pilnam atraisa Latvijas tautas spēju dzīvot?

— Cik paaudzes vajadzīgas, lai apjēgtu, kas ir tiesību sabiedrība?

— Sādžas sociālais reālisms neder. Vācu mazpilsētas sentiments neder. Mērķtiecīgas, skaidras ziemeļu formas! Kad mums būs laika tās atcerēties un kopt?

Lielais pienavnieks cēlās kājās:

— Es palikšu tepat. Mani nenodzīs kā mušu. Jums būs vētīties pasaules vējos. Sēnalas un tie labākie nobirs. Bet noturīgais pastāvēs.

— Lai no tiem rodas jauna latviešu sabiedrība: ļaudis, kas prot sadarboties, lai celtu, ne lai iznīcinātu.

Kad pacilātā un mutē izlaidīgā noskaņā viņi cēlās un gāja, pienavnieks priekšnamiņā čukstēja Ego:

— Ej uz Pils ielu. Septītā numura piebūvē prasi Robi. Saki, ka sūta Žanis. Lai viņš jūs uzņem Zviedrijas laivu sarakstos.

Abi pankūku ēdāji steidzās uz Tautas Palīdzības mītņi, ņēma mantas un gāja uz četru māsu dzīvokli. Cetrstāvu koka nams šūpojās vējā kā stalažas. Bet jumta pažobelē bija gluži mājīgs mitekļis. Kā abas Ventas meitas un trīs Rīgas puīši apsēdās, tā patērēja trešo Rīgas spirta pudeli. Atklājās, ka Janalfreds vienu vasaru dzīvojis Jūrmalā tā paša pansionāta tajā pašā 13. istabā, kur apaļīga, kopta, pilsētnieciska jaunākā no māsām dzīvojuši aizpagājušo vasaru. Cik interesanti! Kāda zīmīga sagādīšanās!

Vienīgais, stalti sēdēdams, teica pa jokam vecākajai mā-sai. Viņa atcirta jokainas atbildes. Drīz viņi vilka pirkstus, lieca viens otram roku uz galda. Viņa to jaudāja, viņai bija cieta miesa, stipri locekļi, vēja izraustīti īsi, pālsī mati. Cīkstoties viņi iesila un izplatīja laimīgu noskaņu.

Kad gars bija izlakts, Janalfreds un jaunākā māsa sāka viest skarbus toņus. Viņi laikam jutās kā ilggadīgā savas paaudzes laulībā. Negribēdama ielaisties, viņa garlaiko-

jās, sita Janalfredam pa pirkstiem, žāvājās aiz plaukstiņas un teica:

— Tavs pulkstenis iet pēc Piltenes bezmēra.

Tikko satumsa, Ego devās uz Saules ielu. Viņš skabūža dzīrēs atvedīs jaunāko ķēniņmeitu. Ceļā draud briesmas, bet viņš jūtas vitaminizēts. Gluži kā mīlestība dotu pieres aci, viņš aši gāja, iegāja vārtos, gaidīja. Turpināja ceļu, pēkšņi vēra durvis un iegāja. Stāvēja, juzdams savas sirds pukstus. Gar durvīm varēja aiziet žandarmu patruļa. Bet negāja. Pēc brīža viņš atvēra durvis un pārvietojās kvartālu tālāk.

Atceļš bija divatā. Meitene spēlējās līdzī paklīdušajam zaldātam. Cik viņi ierāvās vārtos, tik abi saplaka kopā. Svētku drānas ļāva just viņas augumu. Rupja maize, medus un āboli! Pasaulei noslēpušies, viens otram atklājušies, viņi vārtos bucojās.

Verot četrmāsiņu dzīvokļa durvis, skanēja viktoriāniskas laulības trokšņi: blāvieni baritonā un soprānā, tad plīsa šķīvis un nobungoja aizcirstas durvis. Sievas lomas tēlotāja ieslēdzās stūra istabā. Nesaprastais vīrs ķēra cepuri un izskrēja kāpnēs. Vienīgais ar vecāko māsū lēnām un mērķtiecīgi stūrēja uz otru istabu.

Ego un Skaidrite nu pirmoreiz bija vieni. Plīša sēdekļos sēdot, lai kā, sajauktā nelaimes pasaulē viņi jutās divi laimīgie.

— Kad Rīgā juka un bruka, — jaunā sieviete stāstīja, — mana kursa kolēģa Ella vienu dienu man prasa: «Skaidrīt, vai tu zini, kur Rīgā var dabūt naktskreklu? Man rīt kāzas.» Jā, kur to dabūt? Jau piecus gadus neviens jauns drēbes gabals nav pērkams. Bet brūtes plīvurs gan viņai esot, garš un jauks. Nu tad lai tūlīt pēc laulību ceremonijas šuvēja ņem plīvuru un pāršuj naktskreklā! Tā arī esot darījuši.

— Mums tādu rūpju nebūs, — Ego teica. — Ne tev vajadzīgs plīvurs, ne naktskreklis. Plika tava miesiņa pie manas laulātas krūts. Ak tad Ella precējusies. Viņas iece-rētais man bija klasesbiedrs vidusskolā. Viņš studēja arhitektūru. Viņš meklēja vannu. Viņš taujāja paziņām, vai kāds zina, kur var pirkt baltu, gludu, emaljētu, netekošu vannu.

— Un dabūja?

— Jā. Viens par astoņām pudelēm pārdeva sava dzīvokļa vannu. Tā gan nebija viņa, bet nacionalizētā dzīvokļa saimnieka vanna.

Laukā sāka kaut trauksmes sirēna. Ego nodzēsa gaisu un atklāja logus. Starmeši dūrās tumšās debesīs. Būkšķēja dažādu kalibru zenītlielgabali. Iesteidzās Janalfreds, grāba savu somu, piedauzīja pie stūra istabas durvīm un drāzās lejā pa kāpnēm. Samiegojusies, nakts-svārkā ietinusies, jaunākā māsa, čemodānu nesdama, aizgāja kāpnēs. Vienīgais un āra meita iznāca no buduāra. Abi, kopā turēdami, lēnā gaitā devās uz pagrabu.

Ego vienmēr bija bijusi sajūta, ka bumba, tāds tehnikas produkts, ar viņu nesader un tāpēc sprāgstoša bumba un epikas zinātņu interesents Ego nevar būt kopā. Savu pārliecību viņš pielipināja arī jaunākajai ķēniņmeitai. Abi sēdēja krēslos un pa logu skatījās kara spēles. Zenītsprādzienu ugunis plaiksnījās tumšajā istabā. Krievu bumbvedēji izgāza kravu pār ostu. Stalažīgā ēka ligojās. Eksploziju gaisa šaltis skrēja caur sienu apšuvumu. Rokas sadevuši, viņi domāja ne katrs par sevi, bet par viņiem abiem kopā.

Trauksmes atsaukums taurēja.

— Man jāiet uz māju, — meitene teica. — Tas ir, šejienes māju.

Krievni pēc alkohola smaržodami, viņi izgāja tukšā, tumšā ielā. Osta dega. Vientulīga, pamesta un aizkauta pilsēta pie jūras malas.

Ejot sirēnas atkal sāka gaudot. Tad pat skanēja zenītbateriju zalves. Abi mīlnieki devās tālāk. Šādā laikā žandarmi uz ielas nerādās, ej netraucēts.

Dūca šķembas. Grabēja sasisti dakstiņi, un māla gabali bira uz ietnes. Abi iemuka tuvākās durvis. Jauns šucmanis vilnas zeķēs iznāca un pavērās debesīs. Pilsētas policijas iecirkņa durvis. Pēc brīža šucmanis teica abiem patvēruma meklētājiem:

— Silts laiciņš, jaunkundzīt, vai ne? Nāciet vien dziļāk. Teodors viens pie galda skumst. Man ar bēdīgi.

Viņi gāja iekšā. Kailā istabā zem kailas griestu lampas dažas alus un šņabja pudeles stāvēja uz galda, un galda galā, galvu uz rokām uzlicis, snauda vecs šucmanis, tas tas Teodors.

Jaunais istabas stūrī uz krāsniņas pannā cepa kartupeļus ar jēra ribām. Vecais želojās kā apraudātāja, skumdams par sevi, par jauno, kas nekā nesaprotot. Viņš vaidēja par mantām, ko krievi šonakt sadauza ostā. Par latviešu nelaimēm, par savu mirušo sievu. Prāta smailes viņš

bija nodzēris. Sērīgas vārdu un atmiņu lauskas bira no mutes.

Jaunais sadalīja sacepumu četros skārda šķīvjos un abiem viesiem nolika katram pa šķīvim. Viņi klusēdami ēda. Arā visi zenītstobri sāka šaut kā negudri. Ribēja bumbu grāvienī. Kailā spuldze nošūpojās. Pēc tam kluss, un tad sirēnas vienmērīgi pūta trauksmes atsaukumu.

Viesi pateicās un gāja laukā. Viņi sasniedza Saules ielu. Aiz rokas saņēmusi, meitene veda Ego pa tumšām kāpnēm augšstāva istabā. Tukšas istabas vidū uz grīdas bija uzklāts šaurs salmu maisiņš.

— Jāzeps palīdzēja maisu uzstiept pa trepēm.

— Un runāja jēlības?

— Skaidrs. Iesim čučēt?

— Iesim.

— Pag. Tev vajag krāsu. Te ir paciņa melnas un paciņa brūnas drēbju krāsas. Ar to jūs varat pārkrāsot uniformas.

— Jā, cienījamā.

Ceturtdā diena Ventspilī

Rīta svīdumā Ego, stulmeņus rokā turēdams, nokāpa kāpnēs un pa durvju spraugu izšmauca uz ielas. Uz ceamenta plāksņu ietnes viņš apāva zābakus un devās uz četrmāsiņu dzīvokli. Paša soli skanēja tukšā ielā. Pie katra stūra viņš mirkli gaidīja, līdz juta, ka var iet. Sasniedzis stalažīgo namu, viņš aizmīga uz dīvāna, kājas uzlicis uz tā gala.

Mozdamies viņš dzirdēja, ka kāds pusbalsī ņurd. Janalfreds pie galda lēja glāzē astotdaļu, to vēroja, cēla un dzēra. Manījis, ka Ego nomodā, kolēģa tūlīt sāka zūdīties. Bads. Dokumentu nav. Zviedrija neaizsniedzama. Sieviete nemīl.

— Es te šonakt viens guļu un domāju. Bet ko Vienīgais? Es dzirdu: ik pa piecām minūtēm blakus istabā gulta nočīkst un māja nolīgojas. Tam gan ir paņēmieni.

Kucēns rok peļu alu. Purns nopietns, ausis svaidās rakšanas ritmā.

— Ik pusstundu viņš ieiet virtuvē, nodzeras pie krāna un iet istabā un turpina.

— Kur viņš ir?

— Nezinu. Sorīt uzlēca, prasīja siļķi. Teicu, ka nav nekā ēdama. Tad viņš izskrēja laukā.

Vienīgais ieradās vēl mazliet apdullis, mazliet nobijies, bet priecīgs. Viņš lika uz galda savu brezenta somu, pilnu ar ēdamiem.

— Kur tu tos dabūji?

— Vācu armijas pārtikas centrālē. Mums taču ir ceļa papīrs! Ceļa papīram pienākas pārtika.

— Trakais! — abi pārējie nostenējās.

Janalfreds teica:

— Ja kādam būtu ienācis prātā to pārbaudīt, tu būtu ciet uz vietas.

— Bet tas nenotika. Iekodīsim!

Vienīgā varoņdarbs deva jaunu sparū rīkoties. Ego devās uz Pils ielu. Septītais numurs izskatījās nama augšējais stāvs, ko vētra kaut kur noplēsusi. Tam bija vairākas piebūves, dažāda smagā auto augstumā, cita cilvēka un vēl cita suņa augstumā. Vidējā piebūvē Ego sastapa neizskatīgu vīriņu, no skata tautskolotājs. Tā un tā, Zanis sūta pie Robja.

Vīriņš pētīja Ego vācu uniformu. Ak ta pie Robja. Tāds gan nav redzēts. Un tādu Zaņu ir daudz.

Ego domāja, nolēma riskēt un turpināja: viņi esot trīs dezertieri, kas gribot braukt uz Zviedriju.

Ak uz Zviedriju, vīriņš smējās. Ko vēl negribēs. Kāpēc ne uz Turciju? Kas šie tādi esot un kur Ventspilī dzīvojo?

Ego pateica vārdus un adresi. Vīriņš tad vairs nekā neprasiņa un izlikās, ka Ego nav. Ego gāja prom.

Skaidrīte teica, ka viņas vecāku paziņa, leģiona veselošānās rotas komandieris, ir ar mieru puišu pasēs iespiest tuberkulozes zīmogu. Tie bija bijušie demcentra un konservatīvās partijas ļaudis. Politisko partiju ļaudis joprojām bija organizēti un zināja vairāk, kas notiek, nekā bezpartiju nacionāli vienotie.

Trīs gāja uz veselošānās rotas kantori. Viņus apskatījis, pulkvedis vēsā balsī teica adjutantam, lai atnes tuberkulozes zīmogu. Iešķībi pavēries trīs zaldātos, pulkvedis prasīja:

— Laiks izbeigt?

— Tieši tā, laiks izbeigt, pulkveža kungs! — Janalfreds apliecināja.

Stingri militārā procedūrā zīmogs tapa atnests un iespiests trīs pasēs, un rotas komandieris parakstījās pie zīmoga. Viņi nav derīgi karadienestam.

Vakarā trīs puiši remdēja nemieru, dzerdami kopā ar vecāko māsu. Jaunākā bija piedevusi Janalfredam un aiz-

braukusi uz laukiem. Negaidot durvis vērās, un ienāca vidēja auguma vīrs ar stingru iebrūnu ādu pār stingriem sejas pantiem, mugurā vadmalas pūsmēteli.

Vai šie esot tādi un tādi?

Jā.

Viņš saucoties Dārznieks. Viņš rūpējoties par tādiem, kam zeme deg. Bērnaukle. Vai viņi savu soli apsvēruši?

Jā. Ko darīt tālāk?

Te nevarot palikt. Kuru katru brīdi var ierasties SD. Viņiem ziņotāji katrā kvartālā. Dārznieks paglūnēja uz vecākās māsas pusi.

Kur tad?

Labāk ārpus pilsētas. SD gatavojas pilsētu tīrīt.

Te iejaucās četrmāsiņa:

— Puiši var kādu laiku apmesties mūsu mājās.

— Kur tas ir?

— Pārventā. Jāceļas ar prāmi.

Dārznieks domāja, tad teica: vieta nav slikta. Bet nevar celties ar pārceltuvi. Labāk braukt pār upi tepat pilsetā un piebraukt mājām no otra krasta. Un šonakt te vairs nepalikt. Lai nāk viņam līdz.

Janalfreds likās mazliet skābs, ka jāpamet civilizēts mitekklis. Vienīgais un viņējā steidzīgi un sirsnīgi atvadījās, un abiem spīdēja acis uz redzēšanos.

Dārznieks pirmais braukdams mina vecu, sarūsējušu velosipēdu. Liņāja un stipri pūta. Viņi izbrauca uz šosejas. Dārznieks apstājās pie kalēja smēdes, pieslēja riteni pie pakša un veda puišus iekšā. Lai viņi nesot līdz savus divriteņus. Viņš runāja ar neredzamiem mājas iedzīvotājiem, tad uzveda trīs lielā, tukšā jumta istabā. Viņi lika somu pagalvī, apsedzās ar mēteli un gulēja uz grīdas dzestrajā tumsā.

4

Rīta gaismā zemi, auksti mākoņi kustēja pār zemi, caur smalku kāstuvī liedami lietu. Mājas iedzīvotāji nebija redzami. Pagalmā stāvēja vairāki vācu kravas auto. Zaldāti cepa un vārīja auto brezenta kulbās. Vārījās arī lauka virtuves katls, un vārītājs skaldīja malku zem teltenes, to uzklājis sev uz galvas. Kad trīs ceļotāji kāpa lejā, apakšstāvā vērās virtuves durvis un jauna saimniece, ne vārda

neteikdama, katram iedeva pa ēdamā vīstoklim. Saņēmusi paldies, viņa atkal aizvēra virtuves durvis.

Pilsētā viņi pārbrauca akmeņu tiltu pār Ventu, devās pa šoseju un nogriezās pa labi uz lauku ceļa. No šķūņa pakša iznira aizvējā stāvējis žandarms. Ķēdē uz krūtīm pakārts skārda pusemēness nolijis. Viņš prasīja, lai rāda ceļa papīru. Janalfreds to izvilka no svārku krūškabatas un zem teltenes rādīja.

Kāpēc viņi te braucot? Pa ceļam uz Liepāju. Šis nav ceļš uz Liepāju. Viņi apciemošot šā (Vienīgā) māsu, tā te dzīvo. Kādās mājās? Valaišķzvīrgzdos.

Par daudz līdzskaņu. Žandarms pat nepūlējās māju vārdu pierakstīt. Bet viņi esot par ilgu ceļā. Tas jānoskaidro. Lai viņi liekot riteņus pie pakša un gaidot, līdz atbrauc žandarmu auto.

Ego spēra soli uz priekšu un izņēma no svārku iekškabatas apliecību, ko kara ziņotāju rota viņam bija devusi, kad viņš staigāja gar fronti, satiekot latviešu vienību karavīrus. Apliecībā bija teikts, lai amatpersonas viņu nekavē un viņam palīdz. Viņš sniedza papīru žandarmam. Tas apskatīja papīra abas puses, saviemies pierakstīja tā izsniegšanas numuru un pamāja braukt tālāk.

Aiz ceļa likuma Janalfreds apstājās un prasīja Ego:

— Kas tas tev ir par papīru?

— Tādu Geslings (kara ziņotāju rotas komandieris) man vasarā iedeva.

— Parādi.

Janalfreds rūpīgi to lasīja un neuzticīgi aplūkoja Ego, nosvilpdamies caur zobiem.

— Es to papīru neprasīju, — Ego teica. — To man iedeva.

Viņš nekā nezināja par rotas iekšējām intrigām. Var teikt, viņš izmantoja vāciešus, lai pārdzīvotu karu. Kad bija skaidrs, ka vāci atstās Rīgu, viņš devās uz SS kara ziņotāju rotu Valdemāra ielā. Turēties pie tiem rietumiem, kas te dabūjami, lai arī tie būtu vācu surogāts. Rotas štāba ļaudis krāva mantas smagajos auto, lai dotos uz Liepāju. Ego zināja, ka ne viņu tur vēlas, ne viņš grib doties uz Liepāju. Viņš gribēja prasīt ceļa papīru, lai dotos pats pa saviem ceļiem. Vācu auto tik un tā bija piekrauti tā, ka asis ielikušas. Kara ziņotājs, garu un populāru reportāžu autors Janalfreds pienāca pie viņa.

«Vai tu tiešām domā doties uz Liepāju?» Janalfreds prasīja.

«Nē.»

«Mēģināsim uz Zviedriju.»

«To varētu mēģināt.»

Viens no rotas fotogrāfiem pienāca pie viņiem.

«Ja jūs braucat ar riteņiem, es labprāt brauktu kopā ar jums,» viņš vienkārši teica.

Janalfreds skatījās uz Ego. Ego skatījās fotogrāfā un Janalfredā. Fotogrāfs lūkojās Ego un Janalfredā.

«Lai notiek,» Janalfreds teica. «Iesim prasīt ceļa papīru.»

Rakstvedis viņiem izrakstīja kopīgu ceļa papīru. Vienības komandieris to parakstīja un deva roku, šķībi paskatījās viņos un teica:

«Rīt pēcpusdienā krievi ienāks Rīgā.»

Ceļotāji norunāja rīt no rīta tikties pie Janalfreda mājas.

Pēc dažu stundu brauciena pa šauru lauku ceļu un ganu olnīcu viņi ieraudzīja viršiem apaugušu tīreli. Kur virši beidzās, apakšā tecēja atvarainā Venta. Māsu mājas bija upes krastā. Dažas kailas ābeles, oši, dzeltens lapu paklājs pie stumbra. Vecākā māsa iznāca pretī un veda virtuvē. Viņi sēdās uz sola un soliņiem ap lielu, platu virtuves galdu.

Māsām varēja būt no 30 līdz 40 gadu. Nākamā aiz Vienīgā draudzenes — meža, lauka un ūdeņu meitas — bija mājas meita, saimniece, lakatiņš uzvilktis uz vaigiem un pieres, acis lēnas, dažreiz zobgalīgas. Trešā pēc vecuma nez kā bija izdevusies sarkanmate starp pelnainām. Viņa bija debesu meita, nerunāja un nevēlējās, ka viņu uzrunā. Jaunākā bija smukā meita. Bet bija arī pastarītis, četrmāsu brālis, saimnieks, sīks un cīpslains, radis visādas sieviešu niķus. Ko šās nupat izdomājušas — ievest mājā trīs svešus tēviņus — pagaidām viņam gluži patika. Būs ar ko runāt garos, tumšos vakaros. Māsas tikām viņam liks mieru.

Pie galda sēdot, Janalfreds izņēma no kabatas kārtis. Tās ieraugot, saimnieks tūlīt izrausās no gultas. Viņš bija izturīgs spēlmanis, un viesi redzēja, ka viņam briesmīgi patīk vinnēt. Viņi centās zaudēt savas vācu markas.

Janalfreds lika galdā, jā, lika galdā pēdējo no astotdaļpudeliņiem. Mazumiņš tik daudzām miesām! Visi prātoja, ko ar to darīt. Beidzot nolēma, ka saimniekam jādzer vienam par visiem. Kad kūpošas vakariņu bļodas bija saliktas galdā, viņš iztukšoja pudeliņi tējas glāzē. Brīdi medi-

tējis, viņš cēla glāzi, svētīja klātesošos un salēja glāzi savā tievajā kaklā. Ar to trīs dezertieri bija uzņemti mājas saimē. Viņiem ierādīja smalko istabu. Viens gulēja uz galda, otrs uz isa dīvāniņa, pēdas pret logu. Vienīgais gan pats atrada, kur gulēt.

Pāris kilometru uz Ventas augšteces pusi vācu sapieri ceļot pontonu tiltu. Paretam kāds no viņiem atnākot mainīt mantas. Ar viņu tad darbošoties mājas māsa un saimnieks, kas tādos gadījumos izkāpjot no gultas. Un, kad vācietis pavisam neejot prom, debesu māsa ņemot dziesmu grāmatu un dziedot.

No rīta atmostoties, Ego juta sāpi par zaudēto Rīgas māju, Vācietis runāja virtuvē. Kladzināja vista, un saimnieks atkārtoti teica vāciski, ka viņiem pēc nodevu nodošanas nekas daudz neatliek. Vācietis aizgāja.

Oktobra sākuma pēcpusdienā Ego, no Iecavas nākdams, sasniedza dzelzs tilta Pārdaugavas galu. Geslings viņu bija aizsūtījis uz Iecavu pie vācu regulārās armijas kara ziņotāju vada. Pēc nedēļas vada virsseržants viņam iedeva ceļa papīru un laida, lai viņš iet. Vērmahta kara ziņotāju vads bija ceļā uz Austrumvāciju, un viņiem vajadzēja priecīgu kartupeļu mizotāju, ne drūmu trimdinieku. Viņš gāja uz Rīgu. Viņš gāja pret straumi. Ejot pār dzelzs tiltu, nebeidzama vācu auto straume virzījās pretī ceļā uz Kurzemi. Iecavā viņš nebija mēģinājis dabūt braucamo. Viņš varēja iet kājām. Viņš te bija mājās. Daudzas reizes to gabalu viņš bija braucis ar divriteni un busu pa ceļam uz tēva mājām uz Bauskas pusi. Viņš pārgāja pār dzelzs tiltu, izgāja starp vecpilsētu un tirgus hallēm un gar galvenā pasta ēku iegāja Krišjāņa Barona ielā. So-reiz pie rokas nebija skolas grāmatu portfeļa. Uz muguras vācu armijas mērkaķis ar brūnu govsādas klapī. Viņš sasniedza mātes dzīvokli Zaubes ielā. Tas bija aizslēgts un tukšs. Kaimiņiene nonāca no augšstāva un teica, ka Ego māti un māsu žandarmi izdzinuši uz Vāciju. Kaimiņiene turēja rokā Ego goda svārkus.

«Tava māte tos man iedeva. Bet nu tev pašam vajadzēs.»

Jaunietis teica, lai viņa ņem svārkus. Bija par agru pārvērsties civilā. Civilistam jāsēž mājā kā būrī. Viņš gri-bēja kustēt.

Agrā rītā divi vācu smagie auto iebrauca Zaubes ielas dzīvokļa sētā. Vācu karavīri cepa un vārīja, mazgāja veļu. Vērmahta leitnants izņēma no auto kulbas mazgājamo

galdu ar marmora virsu, to nolika zem basketbola groza pie garāžas un skuvās baltā porcelāna bļodā. Gūsteknis krievs spainī nesa leitnantam ūdeni, slaucīja smagā auto kulbu un mazgāja traukus. To padarījis, viņš piegāja pie pirmā stāva loga un ieskatījās. Redzēdams jaunu vīrieti vācu uniformas biksēs un angļu vilnas kamzolītī ar divām pogām zem zoda, viņš pieklauvēja un apdomīgā gaitā iegāja dzīvoklī. Viņš prasīja, vai kādam esot krievu grāmatas. Ego pamāja uz vienu no plauktiem. Viņš neprata krieviski. Bet krievu apcietināto un aizvesto radu atstātājās grāmatās bija vairāki krievu «lielie stāstītāji». Ego pie tiem bija pielicis zīmi «Tas pats, kas angļu viktoriāņu novelisti» un pie Puškina un Ļermontova dzejas darbiem «Tas pats, kas angļu romantiķi». Viņam niezēja klasificēt. Viņš bija bibliotēkā strādājis mācekļis. No vācu aizliegtu un sadedzināmo grāmatu kaudzes bibliotēkā viņš bija izņēmis «Boļševiku partijas īso kursu» latviešu tulkojumā un mājā to novietojis pie sava mātesbrāļa, reliģijas pētnieka, grāmatām — latviešu tautas dziesmām, Mārtiņa Lutera katehisma, bībeles, Jaunās derības, talmuda, korāna —, Špenglera spekulācijām, Hitlera «*Mein Kampf*» un Alfreda Rozenberga darbiem. Acīmredzot cilvēce savā progresā kļūst aizvien karstāka un vieglāka.

Brīvais krievs vienaldzīgi pārskatīja reliģisko literatūru, bet daiļliteratūra viņu saistīja. Viņš ņēma no plaukta vairākus sējumus.

«Un šo no Gētes arī,» viņš teica. «To manam seržantam. Viņš lamājas.»

«Nemiet, ko gribat.»

Gūsteknis rūpīgi sarindoja grāmatas uz saliektas kreisās rokas un acīm redzami priecīgs lēnām griezās, lai ietu. Viņš teica paldies un izgāja.

Vācu auto aizbrauca. Tajā pašā dienā ieradās Ego mātes jaunākā māsa ar četriem bērniem, četriem zirgiem un divdesmit govīm. Viņa bija pametusi savu lauku māju Vidzemē, ņemot līdzī kustošu īpašumu. Bērni stāstīja, kā viņi mežā gulējuši starp govīm, kamēr krievu lidmašīnas bumbojušas ceļu. No izslauktā piena viņi ceļā vārijuši krējuma konfektes. Viņi izkaisīja govīm salmus basketlaukumā un zirgus novietoja garāžā.

Divas dienas liņāja. Nakts bija melna, bez zvaigžņu. Diena miglaina un dzestra. Janalfreds vēroja: Vienīgais kopā ar vecāko māsu klist gar Ventas malu. Palīdz viņai namiņā lāpīt tīklus. Ego stundām sēž, kājas izstiepis. Cit-

reiz viņš kārs vilnu, plēš skalus, it kā pasaulē nekā cita vairs nebūtu. Trešās dienas rītā Janalfreds kā cēlās, tā teica, ka brauks uz zemes iekšieni, uz Stendi. Viņa Rīgas draudzene teikusi, ka viņa tur apmetīšoties. Ego teica:

— Kuru katru dienu var nākt aicinājums uz krastu.

— Drīzāk aicinājums pie sienas, — Janalfreds atcirta. — Pirms tam es vēl gribu ko no dzīves. Tu mani sapratīsi, tevi pašu plosa mīla. Es vairs nevaru izturēt. Jaunākā mani spīdzina, un pārējās divas turas nost, jo domā, ka es esmu jaunākās īpašums. Mani gaida manējā!

— Tu izbrauksies velti, uzskriesi žandarmiem. Caur Dundagas mežiem braucot, krievu partizāni tevi nolaidīs no kājas.

— Viņa mani gaida, — Janalfreds apliecināja. — Padomā, šovasar es viņai uzdāvāju īstas ādas rokassomu. Īstu ādu kara laikā! Es ņemšu līdzi ceļa papīru. Jums to te nevajag.

Janalfreds aizbrauca.

13. oktobra rītā Ego bija piebraucis pie mājas, kur norunāts tikties. Janalfreds stāvēja gaņģī uz sētas namu, apkampis jaunu sievieti. Mazs skuķēns, piekēries pie viņas stilba, skatījās atbraucējā. Piebrauca arī Vienīgais. Janalfreds atraisījās no tumšmates. Ieildzis, korporācijai uz ticīgs jurisprudences un tautsaimniecības students. Vienmēr bijis jāpulkējas, jādiskutē, jābrauc, jāorganizē. Viņš pievērsās pie sienas pieslietajam divritenim. «Uz redzēšanos, uz redzēšanos!» viņš māja un atmuguriski stūmās laukā no gaņģa. Jaunā sieviete nekā neteica.

Vakarā lietus pārstāja. Nakts bija skaidra. Mirdzēja zvaigznes. Grūtsirdīgi briežu riesta māvieni skanēja no tīreļa un meža. Pūce pārlidoja māju jumtus un smagi iesēdās.

Rītā varēja dzirdēt, ka tilta cēlji aiz upes līkuma spridzina zivis. Dienvidū ūdeņu meita atsteidzās no upmalas un sauca, ka upē peld vimbās. Saimniece ķēra spaini, saimnieks smeļamo ķeseli, un visi skrēja uz upi. Spridzekļu apdullinātās zivis nevarīgi pūlējās ienirt. Vēders griezās gaisā. Zaunas vārgi kustējās. Viņi piesmēla vairākus spaiņus lielu, tauku vimbu. Māsas tās šķērda un stiepa uz skaliņiem, brālis žāvēja.

Laiks kļuva auksts un dzidrs. Ledus gāles klāja pļavu. Kōvārņi kailos ošos klaigāja. Pelēkas mājas zosis — dūnaini, apaļi vaigi — staigāja pa apsarmojušiem rugājiem

un knāba nolūzušas vārpas. Udeņu meita un Vienīgais brauca laivu Ventā un cilāja nēgu slošas, kur pēkšņi sara-
dušies nēgi karājās ķekaros. Saimniece nonesa no bēni-
ņiem lielu, plānu nēgu cepamo pannu. Kad tumsa, viņa pie
pavarda cepa un ļaudis pie virtuves galda ēda ceptus nē-
ģus. Apēdis savu devu, Ego gribēja vēl, bet atcerejās, ka
viņš nav savas mātes virtuvē, kur var prasīt vēl. Viņš
bija bezmājnieks, ārpusnieks, kas nevar gribēt, kam jāpie-
tiek ar to, kas ir.

Tad pat pārradās Janalfreds, noguris un sašļucis. Goda
istabā viņš pārlika no brezenta somas savā mugursomā
glītu ādas dāmu rokassomu. Apēdis viņam glabātos nē-
ģus, viņš atplauka. Ceļā neviens neesot kontrolējis doku-
mentus.

Nu Ego. Uz Ventspili. Uz kautkurieni? Nē, Ventspili.
Protams, vispārības labad: raudzīt, kas Saules ielā zināms
par krasta lietām. Viņš ņēma ceļa papīru un brauca. Vecs
prāmja vīrs caur miglu un lietavu viņu pārcēla pār Ventu
kopā ar pajūgu un tā braucēju salijušā vadmalā. Tas bija
tikpat kā pār veļu upi atpakaļ pasaulē. Aizventas mājās
aiz laika aizkāpušam, viņam likās, ka kara mašīnērija
neattiecas uz viņu. Piltenes ceļa krustceļos viņš iztālēm
ieraudzīja, ka žandarmi aizsprostojuši ceļu. Stipra, citāda
gribo priekšā. No riteņa nenokāpdams, braucējs apgriezās
un devās atpakaļ. Pirmajā ceļā pa kreisi viņš nogriezās,
lai apbrauktu kontroli, bet bez kartes nomaldījās un tikai
ar krēslu ieraudzīja Ventspils vītolu rindas, baznīcu tor-
ņus, kuģu skursteņus un mastus. Viņš devās uz vācu ar-
mijas pārtikas centrāli un izņēma pārtiku vienai personai
trim dienām, teikdams, ka viņš aizkavējies saplīsuša div-
riteņa dēļ. Pie meitenēm jāiet ar savu ēdamo. Viņām pa-
šām nekā nav.

Skaidrite neprasija racionālu iemeslu, kāpēc viņš iera-
dies. Viņš drikstēja sēdēt lielajā istabā pie galda, just
meiteņu kustības. Lidija teica, ka SD Ventspilī atradis
slepenu raidītāju un vairāki no Zviedrijas braucēju orga-
nizācijas vadītājiem apcietināti.

Isi pirms pusnakts Jāzebs pārradās pēc panākumiem
bagātas dienas. Dabūjusi no pilsētas galvas četrus litrus
«sakarā ar baltu filologu pilna kursa ierašanos Vents-
pilī». Kamēr tikusi līdz Saules ielai, mēness uzlēcis un
valodas vingrinājumos viens litrs izdzerts. Nu klusu, klusu
viņi sēdēja priekšnamiņā un pilināja šķidrumu glāzēs.
Istabas saimniece nida vārdu «šņabis». Tāpēc irnieki tam

deva vārdu Sarlote: «Man vēl litrs Sarlotes.» Pieminot vārdu Sarlote, viņi smējās kā negudri.

Viņiem bija daudz, ko runāt. Viņi runāja kopīgu Rīgas skolu valodu. Kā viņi bija tik izmirkuši? Krievu gadā pārbaidīti. Mantojums: lejup pa vāckrievu rensteli. Ego izsniedza ceptus nēģus, ko Pieventas saimnieces bija ievīstījušas sviestpapīrā un likušas nodot Rīgas meitenēm. Nēģus ēdot, Skaidrīte nokrustīja četrmāšas par nēģu meitenēm. Ego sēdēja starp žirgtajām, jaunajām sievietēm, ko radījusi neatkarīgās valsts proklamēšana un Satversmes sapulce. Daudzi slāņi viņās uzvēršas: kaut kas no vecāku paaudzes, kas mācījušies carkrieviskās skolās un strādājuši Krievijā par guvernantēm, muižu pārvaldniekiem un pienotavu mašīnistiem. Kaut kas no Rīgas vācu stila mājām un to vācu vidušķiras iekārtas. Kaut kas no viktoriānisma, pie kā pierasts viņu skolas grāmatās. Kaut kas no jaunās valsts brīvības izturēšanās un sociālas bezbailības. Feodāli uzskati jāucās ar modernas sabiedrības uzskatiem. Alkohols vājināja viņu valodu.

Rītā agri kāds daudzījās pie durvīm. Kad Skaidrīte ar mēтели plecās, basām kājām vēra durvis, jauns SD vīrs, mašīnpistoles stobru pa priekšu, iespraucās spraugā. Samācīts, apjots un sūtīts pārbaudīt dzīvo radību.

— Dokumentu kontrole.

Skaidrīte savilka mēтели ap pleciem. Ego gulvietā uz koridora grīdas vilka bikses un nekavējoties sniedza pašcepto ceļa papīru.

Esdēveļa ģimīšis likās redzēts. Varbūt vidusskolas ballēs redzēts. Kā viņi pārvērtās, kad kļuva SD. Runāja par ideāliem un labāku pasauli, ko viņi veidošot.

— Ak no Rīgas. Lēni gājis.

Viņš apskatīja grēcinieku.

— Karavīriem jāpārgul karavīru mītnē, vai to nezini?

Ego kautrīgi pamāja uz Skaidrītes pusi:

— Tādā sajukumā jārikojas visādi. Man, tā teikt, ir ģimene.

Meitene izskatījās jauki nobijusies. Kontrolētājs atdeva ceļa papīru, nevērīgi un vīrišķīgi novēcinādams roku. Lai ļauts šoreiz. Un aizgāja.

Pārcietuši kategoriskā imperatīva sūtni, abi pasaulīgie mīlētāji nosaluši sakļāvās. Jāzeps attecēja kreklīnā, Lidija ar melnu uzspraustu matu copi un slēpju zābakiem basās kājās. Silvija, segu ap pleciem apņēmusi, tvīka dūsmās:

— Cik tur trūka!

Uz pilsētas veča veselību! Dzer kā pa savām bērēm! Viņi lēja rīta Šarloti, izņemot Silviju, kas nedzēra. Ap dienvīda laiku Ego posās atpakaļceļā. Tā laika literārā jutoņā: kad beigsies šis sātāniskais laiks? *Addio, bella!*

Ārpus pilsētas riteņbraucējs apjēdza, ka ir pilns. Dīvaini bija apdzerti visi četri smadzeņu stāvi. Kāds vienmēr mēdza palikt skaidrs. Bet šoreiz, pret kalnu nokāpis no divritēņa, viņš vairs nejaudāja iesēsties seglos. Viņš šķieba divriteni, cēla kāju tam pāri, bet divritenis slīdēja prom, un viņam bija jālēkā uz vienas kājas. Pusaudža gadus viņš ieskrējās un ielēca seglos. Varbūt ies tā, ieraduma pēc. Viņš turēja riteni taisni, gāja aiz tā. Ievilka elpu, atspērās un lēca. Brīnums gan. Viņš sēdēja seglos. Metafizika. Galva griezās, taču kājas mina pedāļus, un viņš kustējās pa ceļu uz priekšu.

Rāmi liņāja, kad viņš sasniedza pārceļtūvi. Vecais pārceļājs caur miglu un lietu vilka prāmi pār upi. Ritmiski pagales robu tauvā cirzdams, viņš no sāna vēroja piedzērušo jaunieci. Pelēks prāmis pa melnu tauvu pārtek brūnzaļu upi.

Ego jūta, ka viņš tiecas uz upi, miglu, pelēkajiem krastiem. Griba ar tiem saplūst. Salasijies latīņu dzeju? Kaut kas palika aiz upes. Viņam vairs nebija sēru par dzimto pilsētu Rīgu, kur krievi patlaban droši vien dzer uzvaras svētkus. Viņi pārveidos Rīgu pēc sava gīmja. Viņam jāveido sevi pēc sevis.

Mājas māsa, saimniece, nāca pa ceļu pretī. Ieraudzījusi salijušo ceļotāju, viņa viņam uzsēdza pusi savas seģenes un griezās atpakaļ, stumdama viņa divriteni pa dubļainā ceļa malu. Robis esot bijis un vēstījis, lai trīs Zviedrijas braucēji pārceļas tuvāk krastam, uz tādām un tādām mājām. Kā? Par to lai gādā paši.

Iedams Ego stāstīja, ka tajā apkārtnē, Zlēciniekos, bērū naktī bijis paradums mironim zem zārka likt biežputras bļodiņu, pudelīti brandvīna un pakava naglu. Viņš zināja, viņš kaut ko bija studējis no folkloras. Upes šķērsotājam šis ticējums likās piemērots. Kad mironi veduši uz kapsētu, biežputru izgāzuši zemē, brandvīna pudeli sasītuši, bet naglu iesītuši istabas sliksnī. Nez ko tas nozīmē. Stāstīdams Ego sajuta simbolismu, sirreālismu un pavirzījās uz reālisma pusi. Tikt vaļā no mantojuma liķa, sasīst Šarloti, pienagloņ zoli zābakam. Zole lēca nost. Pārceļties uz krastu nozīmē rīkoties ar fizikāliem lielumiem. Zan-

darmi pārvērš krastu par grūti pārvaramu lauku. Reālisms ir fizika.

Saimniece nopūtās, vilka šo un drebinājās:

— Tu man uzdzēn šermuļus.

Robis bija atnesis dažus drēbju gabalus un paņēmis viņu ieročus — divas vācu armijas šautenes un vienu čehu mašīnpistoli. Dezertieri novilkta zaldātu drēbes un pagaidām vilka mugurā Robja atnestās drēbes un apģērba gabalus, ko deva māsas. Saimniece pacēla lūku virtuves grīdā un meta tumšajā pagrabā to, kas no armijas lietām nepārveidojams: vidusjostas, cepures, svārkus, kam ap kreiso roku melna lenta ar gotiskos sudraba burtos izšūtu *SS-Kriegsbericht*. Kad Ego lentu saņēma, viņš tai bija noārdījis *SS (Sturmstaffel, kaujas vienības)* rūnas. Viņš tad arī noņēma no apkakles zīmotnēm *SS* rūnas, bet vada seržants apkaklei tās lika atlikt atpakaļ. Janalfreda lenta bija nodilusī un netīra, grūti salasāma. Vienīgajam bija visi uniformas piederumi. Ja jau ķekatas, tad iztaisies, cik var. Viņu cepurēm pierē bija mironģalva, nodeva kontinenta mēra simbolikai. Jostas ar *Gott mit uns*, cepures un svāрки sakrita pagrabā. Lietojami palika Janalfreda un Ego zaļganpelēkās bikses un mēteļi. Vienīgajam bija līdzī civilas drēbes.

Ego lika galdā meiteņu doto drēbju krāsu. Māsas vārīja ūdeni lielā, apkvēpušā dzelzs katlā un iebēra brūnu krāsu. Janalfreds mērca savas armijas bikses un mēteļi brūnajā zupā un ar koku maisīja. Mēteļi viņš bija saīsinājis, lai tas zaudētu armijas fasonu. Kad viņa vārijums žāvējās, izkārts starp ābelēm, Ego vārīja melnu katlu. Janalfreds nebija gribējis savas drēbes krāsot melnas. Viņš teica, ka melnā izskatīšoties kā *SS* politiskā policija (*SS Schutzstaffel*).

Ego mērca melnajā katlā savas bikses un milzīgu līdzpapēžu sardzes mēteļi. Vācu apgādes noliktavā Rīgā tādu viņš bija dabūjis frontē pazaudēta mēteļa vietā. Naktī kāpās guļot, tāda filca un vadmalas kārta var derēt. Kur civilists ņēmis tik vāciska piegriezuma mēteļi, lai arī melnu? Var teikt, ka iemainījis no dzelzceļa strādniekiem. Tie muietoja vācu apgādes vagonus un tirgojās kā vairumā, tā mazumā.

Kad krāsotās drēbes bija izžuvušas, viņi saģērbās. Vienīgo sedza viegli svītrotas bikses, pelēka žakete, kaklauts ap gāmuru, galvā žokejnīca, plecos solids Marijas ielā pirktis rudens mētelis, pēdās strupi tanki. Ego: melnas bik-

ses pār armijas stulmeņiem, kādus valkāja daudzi civilie. Augšdaļu sedza vamzis, galvā adīta puszeķe. Mētelis līdz papēžiem, tilpīgs kā pasaku melu maiss. Janalfreds: brūnas bikses. Augšgals pēc kantora kunga ar šlipsi. Brūns, īss mētelis mugurā. Ar kreisās rokas diviem pirkstiem kungs allaž nostādīja brilles fokusā. Sprogaini melni mati zem šķeltas karakula cepures.

Saimnieks, šos apskatījis, smējās sīkā balstiņā:

— Vilks pārgērbies par vecmāmiņu . . .

Udeņu meita viņus cēla pār Ventu trīs cēlēnos, ik reizes pa puisim, vien rītenim. Viņi atvadījās, saukdami:

— Uz redzēšanos Zviedrijā!

Vienīgais stūma divriteni augstajā krastā un, asarām birstot, skatījās atpakaļ, kur laiva aizslidēja pār upi uz otru krastu.

Savu ārieni viņi bija mainījuši. Pirmoreiz pēc Rīgas atstāšanas viņiem somās nebija alkohola. Bet intelektuāli un politiski negatavas sabiedrības romantisms joprojām smagi gulēja viņu bagāžā. Apkārtnē pārvērtā viņu iekšieni. Viņiem viņu ceļojumā jāatrod īstais ceļš, lai viņi nenonāktu Liepājas SD pagrabā. Ceļu viņi pētīja kartē, ko izdevis neatkarīgās Latvijas Šoseju un zemes ceļu departaments. Viens dzīves cēliens noslēgts. Pārcelti gar nēgu taci, viņi pa ceļu devās uz citu placi.

5

Apvidus bija plīks un nolijis. Ceļam abās pusēs pielijuši grāvji, lauki pārplūduši, un vītoli rindās sēdēja uz ežām. Vietumis divritenis jāstumj pie rokas. Māls noplēsa Ego stulmeņim zoli. No divriteņu spieķiem pilēja dubļi. Toties vāci nebrauca pa šādiem bezdibenīgiem ceļiem.

Līdz ar tumsu viņi nonāca mājās, kurp Robis bija licis braukt. Janalfreds taustījās priekšnamā, līdz sataustīja virtuves durvis un tās atvēra. Milzīga, resna sieva, pie plīts stāvēdama, vērsa dūsmīgu seju pret viņu un uzblāva:

— Kur lidīsi! Nezini, kur tavs gals?

— Es nupat atbraucu, — Janalfreds atbildēja.

— Otrā pusē.

Ienācējs aplaida acis apkārt. Samazgu spaiņi. Baļļā iemērktā veļa. Pinkaina pagasta nabadze sēž kaktā aiz veļas baļļas. Laba vide sociālam reālismam. Atbraucēji

devās uz mājas otru galu. Liela kalpu istaba. Kaķactiņa, dakts papes parafīna trauciņā spīdēja uz gara galda. Rokas stiepās pār galdu, likdamas un ņemdamas kārtis. Bērni ēda vienā galda galā. Vairāki vīrieši kaut ko sprieda otrā galda galā.

Janalfreds prasīja gaismas lokam galda vidū, kur piemesties. Tenors no tumsas atbildēja, lai iet kūtsaugšā.

Viņi uztaustījās pa kūtsaugšas uzbraucamo tiltu, vēra lielās durvis, paši lida iekšā un vilka līdzī divriteņus. Apkārt tumsā ļaudis klepoja, runāja, sauca: «Nemin vīrsū!» Puiši ierakās salmos un aizmīga. Naktī sala, un viņi rakās dziļāk salmos, tos vilka sev vīrsū un rāvās čokurā.

No rīta ledus klāja penceles, sarma klāja laukus. Dīvains satiksmes līdzeklis stāvēja sētsvidū: tā kā smagais auto, tā kā vistu būda. Pārliecīgi smagumi bija ieliekuši šasiju. Milzīga gāzģeneratora krāsns, platāka nekā šaurā, no dēļiem sanaglotā šofera būda, bija galā atvērta, un negulējis šoferis, apsarkušas acis, ar garu kruķi urķēja krāsni. Ko viņš naktī bija atvedis?

Platās kūtsaugšas durvis atvērās, un bariņš salmiem aplipušu, skābu sievišķīgu radījumu iztenterēja dienas gaismā. Saules ielas daiļavas! Garām iedama, Skaidrīte pameta Ego gaisa buču un norūca:

— Mīlulīt!

Te nebija steigas. Bēglis no rīta izrāpās no salmiem, noraisīja šalli, ko bija apsējis ap ausīm. Lauka malā viņš izsita grāvim ledu un nomazgājās. Tad pārējā diena kaut kā pavadāma. Katrā piebūvē un malkas šķūnī bija pa kādam, kas gribēja būt viens. Lai taupītu baterijas, vakarā ļaudis klausījās pie viena radioaparāta. Vācu radiostacijas raidīja maršus, vieglas dziesmas, propagandas sprediķus. Krievu radio deva zēvelsprediķus, lamas un masu dziesmas neskaidrā iespēlējumā. Noteiktos laikos klausītāji klausījās angļu BBC ziņas, kas stāstīja par notikumiem bez ticības piejaukuma, un zviedru lietīšķās ziņas vāciski.

Jaunieši turējās kopā: Saules ielas meitas un trīs mēness dēli, kas nu it kā ir normālā civilistu dzīvē. Kad nebija ko ēst, viņi gāja lasīt kartupeļus pērnās vasaras kartupeļu lauka vagās. Puiši ar lāpstu un kapli uzvērsa sasalušo zemi, un meitenes lasīja zemē palikušos kartupeļiņšus. Citi bēgļi bija bagātāki. Dažam somās līdzī ēdamistabas bufete, ķēķa plaukti un kaut kas no viesistabas. Čakliem cilvēkiem līdzī spēķa čemodāns, dzeramā pudeļu čemodāns, tabakas čemodāns. Katram ģimenes loceklim sava

karote, dakša un nazis, skārda vai porcelāna krūzīte. Kalpu istabas kaktā uz plīts allaž sila vairāki karsta ūdens trumuļi, ko uzliet aveņu kauliem vai kumelītēm. Sākumā visi bija devīgi, piedāvāja smēķus un vēstīja, kur pret drēbju gabaliem un sudraba karotēm var iemainīt aitas gaļu. Pamazām katrs sarāvās, turēja muti un kabatu.

Par bēgļu grupas vadītāju bija izvēlēts vīrs ar stāvu deguna vīrsu un kuplām uzacīm, vārdā vai segvārdā Kņazs. Viņš varēja būt varu mainās dzīvs palicis arod biedrību vadītājs. Viņš teica trim dezertieriem, ka jau Robim vai Dārzniekam bijis viņus jāiztaujā, vai viņi tiesīgi piebiedroties Zviedrijas braucējiem, kas ir politiska organizācija ar uzdevumu pārvest uz rietumiem Latvijas bijušo politisko partiju darbiniekus. Janalfreds teica, ka abi viņa vecāki balsojuši par jaunsaimnieku un sīkzemnieku partiju, jo viņiem piederējis ģimenes dārziņš. Viņš pats jūtoties liberāls jeb demokrātiskā centrā. Vienīgais teica, viņa vecāki balsojuši par sociāldemokrātiem. Ego teica, ka viņa tēvs balotēts uz 4. Saeimas vēlēšanām no Zemnieku savienības saraksta. Viņš neteica, ka vēlēšanās tēvs nedabūja vajadzīgo balsu skaitu un palika Saeimas kandidāts.

Nu jā, no parlamentārieša viedokļa zemsavieši ir slikti ļaudis. Zemnieku savienība 1934. gadā pārtrauca Saeimas darbību un to neatjaunoja. Tautai bija atņemta iespēja strādāt politisku darbu, un krieviem bija vieglāk salauzt mazas tautas politisko sprandu. Klausoties Ego teiktajā, Kņazs dusmīgi pūta savās kuplajās uzacīs. Viņš teica, ka viņš nevēlas dezertierus politisko bēgļu grupā. Lai viņi meklē citu patvēruma vietu.

Puiši nolēma audzēt bārdas. Dvēsele gribēja slēpties. Bārdu audzēt ierosināja Vienīgais, bet maz spēja īstenot. Tikai brūnas pūkas viņam dīga uz zoda un vaigiem. Toties Ego pēc pirmo dienu niezes, kad neskūtie sari pašam duras ādā, izauga stīva zoda bārda Baltijas jaukta krāsā: vietām blonda, vietām sarkana, brūna, melni sari pa vidu. Janalfreds, saudzējot savus nedaudzos bārdas dzenamos asmenišus, audzēja arī vaigubārdu, ūsas un pakakles bārdu, kas auga melna un sprogojās.

Visi te esošie ļaudis bija nepaklausīgi. Saimnieki ļāva bēgļiem dzīvot savā mājā, tā neklausot vācu civilpārvaldes rīkojumam, ka visiem bēgļiem jābrauc uz Vācijas vai jāstrādā tranšeju rakšanas darbos. Bēgļi neklausīja ģer-

māņu varai un krievu varai. Dezertieri vēl īpaši neklausīja vācu varai. Baltijas ļaunu nepaklausība bija skandināviska, bet Zviedrija kopš 1930. gadiem izvairījās iesaistīties Baltijas lietās. Ar vienvaldības apvērsumiem baltieši bija pametuši, kas labi sākts, un devušies kontinentālpolitikas dēkās. Ar liķiem un materiāliem pametumiem baltieši maksāja par to, ka bijuši nepaklausīgi rietumu politiskai sistēmai.

Kņaza opozīcija un sāncensis bēgļu grupas vadītāja amatam bija korporācijas loceklis jurists Vilde. Cik Kņazs smags un īgns, tik Vilde viegls, šarmants un iznesīgs. Viņš starp bēgļiem pārstāvēja neatkarīgās valsts birokrātus un administratorus — tiesnešus, direktorus, kādu aprinča vecāko, advokātus. Mākslinieki cieta. Pianists sēdēja malkas šķūnī, rokas kustinādams pār zemu malkas strēķi. Brīvākie un dzīvākie no bēgļiem likās tehniķi un inženieri. Viņu zināšanas vienmēr un visur der. Ķīmiķis Strēlnieks apgādāja savu tumši sarkanmataino sievu un gaišāk sarkanmatainu meiteni ar dzīvei nepieciešamo. Viņš bija īstenojis baltiešu sapņus: viņam bija čemodāns ar paša patenta liķieri. Brīvā laikā viņam patika spēlēt kārtis. Pie zolītes galda viņš bez žēlastības apkāsa savu sievu. Vakara krēslā viņam patika prātot, ja kāds klausījās: «Pastāvīgo morālo vērtību vietā tagad stājas spējas izlikties: ideoloģijas, propaganda. Pēc simt gadiem vēsturnieki teiks, ka 1. un 2. pasaules kari bijuši reliģiski kari. Vienīgais cilvēces glābiņš ir eksaktās zinātnes, īpaši ķīmija. Ar bioķīmiju var tikt līdz esmes pamatiem un sākt no jauna.»

Būvinženieris Ureikste no Latgales ar kokainu ģīmi un ķērpja bārdu vienu vakaru teica trim tramīgajiem dezertieriem:

— Zēniem jādzīvo kā tekuļiem bēgļiem. Mans tēvs un māte zināja, ko dara. Māte mani laida pasaulē 1904. gada 30. decembrī. Kas dzimis 1905. gadā, to jau sauc armijā.

Puiši nolēma pārdot savus divriteņus. Katrs devās uz savu debesu pusi.

Ego nonācā mazā piemeža saimniecībā. Lai pārkot labu divriteņi, lampa vis klāt. Māju apdzīvoja trīs pavarda dūmos sažuvušas, apkūpējušas sievietes trīs vecuma pakāpēs ar divdesmit gadu atstarpi.

Vidējā taustīja divriteņa riepas, cilāja tā ragus un nopūtās.

— Nāks dēls no kara mājā, ritenis būtu labs, — viņa teica.

— Ritenis būtu labs, — vecākā piebalsoja.

— Tāpat jau gribēs aizbraukt uz balli.

— Uz balli gribēs braukt, — jaunākā pasmaidīja.

— Tik grūti viņam, ar vajag sava prieka, — vidējā teica.

— Prieka vajag, — vecākā piebalsoja.

— Ka tik nebūtu zagts, — vecā māja galvu.

— Kā citādi tādu labu mantu vazātu apkārt, — vidējā nopūtās.

— Tāda manta apkārt nemētājas, — jaunākā vecīgi pūta.

Ego noskaitās:

— Vai zirga pasi man vajadzēs par to riteni uzrādīt? Ja nav, ko maksāt, sakiet uzreiz!

— Kā nav ko maksāt? Pagājušnedēļ kāvām klibo aitu. Vecmāma šķērda, es turēju kājas, meita turēja bļodu. Desu vairākas aršinas. Maizi cepsim rīt. Bet par zagtu taču neies maksāt.

— Atnāks kārtībnieks un noņems, — vecā žēlojās.

— Tā, lūk, iet bez neviena vīrieša mājā, — jaunākā vilka visžēlīgāk.

— Es uzrakstīšu zīmi, ka šis ritenis ir mans kopš manas sešpadsmitās dzimšanas dienas un no brīvas gribas jums to pārdodu, — Ego piedāvājās.

— Tas labi. Rakstīts der vienmēr, — vidējā priecīgi teica. — Tiks dēlam ritenis, nebūs jātek kājiņām. Ka tik pārnāktu.

Viņa raudāja. Tad, priekšautā noslaucījusi acis, prasīja:

— Cik gribēsi?

Pārdevējs nezināja. Viņš teica:

— Rādiet, cik gribat dot.

Vidējā gāja uz auksto kambari priekšnama sānos un, mazliet vilcinājusies, atvēra tā durvis. Viņa ņēma trīs desas likumus, vēra uz rokas. Pievēra vēl divus. Skatījās pārdevēja sejā. Pievēra vēl vienu.

— Un rīt divus kukuļus maizes, — viņa cerīgi teica.

— Četrus, — Ego kaulējās.

— Trīs, — pircēja pielaidās.

— Labi, lai tad iet, — Ego teica un kravāja desas somā.

Janalfreds par savu riteni bija dabūjis divus pārus raibu cimdu, pusi žāvētas aitas un pudeli ļergas. Vienu cimdu pāri un aitu viņš atdeva jauniešu kopsaimniecībai, pudeli paturēja personīgām zāļu vajadzībām.

Vienīgais atstūma savu velosipēdu nepārdotu. Nebijis ņēmēja. Apkārtņē jau vienā dienā esot pārdoti divi velosipēdi. Varbūt vēl daudz tādu pārdodamu. Bet kāds saimnieks bija uzdāvājis kartupeļu un burkānu maisu.

Saimniekam aptrūka rudzu miltu, ko tecināt ļergā. Viņš šķūnī iztīrīja kuļmašīnu, iekurināja dampi un gāja kalpu istabā. Augumā sīks, stipri pilns, pasmuks iegātnis, viņš blāva:

— Kas te grib dzīvot, lai rīt nāk talkā kult. Dīkdienī te man nesutīs. Žip, žip!

Ne pēc vētrainām, bet ņurkstīgām debatēm bēgļi izlēma, kas kuls un kas nekuls, kurš kuru mainīs un kurš ko pārraudzīs.

Dampis, tvaiku rasinādams, grieza sarkano kuļmašīnu. Tā dūca vau, vai, vū. Bēgļi pilsētas drānās kustējās putekļu pilnajā šķūnī. Janalfreds, pelēks noputējis, kasīja zem kuļmašīnas pelavas un zāļu nesamā deķi nesa prom. Skaidrīte stāvēja uz salmu kaudzes, un Ego ar dakšām deva augšā salmu klēpjus. Labi audzināta meitene, ik klēpi saņemdama, viņa teica paldies.

Vienīgais uz rudzu panta deva kūļus iekšālaidējam. Divas lauku meitas no kaimiņiem deva kūļus Vienīgajam. Abas neklausījās viņa melšanu, bet ar saldām acīm skatījās uz Janalfreda cietēja profilu, kā šķeltā karakula cepure šad tad pavīdēja zem pelavu paunas.

Tā kūla trīs dienas. Nokūla arī miežu pantu. Trešās dienas vakarā saimnieki svinēja apkūlības. Bēgļi un māju saime sēdēja pie bagātīgiem galdiem. Viņi ēda un dzēra saimnieka brūvētu alu, līdz danci sāka. Nonikušie jaunieši jaudāja lēkt polku. Ārā lēni, biezi un pamatīgi sniga. Kulšanas putekļu pilnas plaušas šad tad izgāja ārā ieelpot pārslu izslaucītu gaisu. Lielajā istabā valsēja jauni un veci.

Apskurbušie dejotāji manīja, ka kāds stāv durvīs un viņus vēro. Deja izira, ermoņika un akordeons nolaida balsi pēc balsis. Dārznieks, durvīs stāvēdams, ar brūnām acīm apskatīja dejotājus. Viņam blakus stāvēja divi pavadoņi, viens no tiem rūtainā kreklā, otrs — jērādas vestē tērpiēs stilīgs jauneklis mūža četrdesmito gadu sākumā.

Savas Rīgas mākslinieka godības atliekas — hūti un kuplu kaklautu skotu krāsās — viņš joprojām nesa cēli un iznesīgi. Viņu sauca Filips. Otrs likās jūrnieris.

Dārznieku sēdināja pie galda. Sabiedriski izcilākie bēgļi stājās viņam apkārt, taujāja par krastu, laivām, citām bēgļu grupām citās mājās, par SD. Dārznieks ēda un aprauti, slābi atbildēja.

Filips sēdās pie jaunajiem. Viņš stāstīja, ka Dārznieks pirms pāris dienām izmucis no apcietinājuma. Vāci pārmeklējuši piekrastes ciemu un sadzinuši vīriešus smagā auto vaļējā kulbā. Vakara tumsā žandarmi krustceļos sagaidījuši otru smago auto ar apcietinātiem no cita ciema, un abi auto gaidījuši trešo. Abi kravas auto novietoti viens otram pretī, lai to prožektoru rada gaišu joslu ap abiem auto. Dārznieks lēcienā no vietas, no auto kulbas pārlēcis ceļa grāvim. Bet priekšā aploka dzeloņdrātis. Lēcienā no vietas viņš tās pārlēcis, atstādams drātīs mēteļa gabalu, un, vācu lodēm džinkstot, pa sniegu skrējis prom.

Dārznieks vēstīja, ka krasts kļuvis nedrošs. Lielās bēgļu grupas jāskalda mazākās. Arī no šīm mājām vairākas grupas dosies prom, vispirmā kārtā jauno grupa, kam pievienosies Filips.

Kungu sejas sastinga. Mazliet aizraudamies, Kņazs tūlīt teica:

— Lūdzu Dārznieka kungu uz diviem vārdiem zem četrām acīm.

Dārznieks negribīgi viņam sekoja istabas stūrī. Kņazs pieliecās un nikni čukstēja:

— Vai viņi brauks pāri? Mums ir priekšroka, ne viņiem. Es protestēju.

Dārznieks gurdi atmeta roku:

— Jūs ik pārdienas man sūtāt ziņu, lai jūs atbrīvo no dezertieriem. Nu, kad tas notiek, jūs protestējat.

Kņaza vaigs satumsa. Tomēr viņš likās atvieglots, ka tie otri netiks pāri pirmie.

Pēc krietna alus vairuma mute sāka raisīties jūrnierkam. Rāmā balsī viņš stāstīja, ka nupat atgriezies no Zviedrijas.

— Nu, nu, kā tur ir?

— Tautieši ražo. Mazgā traukus restorānos. Dažs tik nopūšas: cik dzīvē esmu šķīvīšus krogos smērējis, tik tagad jānomazgā. Kā zviedri dzīvo? Tā nekas. Bet dzeršanas kultūra viņiem ir vāja. Kafiju viņi dzer baznīcas mā-

jās. Alu dzer kafējnicās. Sņabi pārdod policijas iecirkņi. Turpat policista uzraudzībā jāizdzer. Tad drošības pēc tevi iegulda iecirkņa būrī.

— Un kā citādi? Vai drēbes var dabūt pirkt?

— Nezinu. Es tikos tikai ar kārtīgiem cilvēkiem, ar jūrniekiem.

Sniga un sniga snigdams. Vismaz sniega netrūka. Baltā segā klāta pasaule likās vieglāk dzīvojama. Bet māņi vien. Diez kas tur apakšā.

Mājā iebrāuca divi iesiluši vācieši, gūstidami olas un speķi. Viņi iegāja lielajā kalpu istabā, kur visi virieši pēkšņi bija pazuduši. Abi vāci jutās omulīgi starp dāmām. Tik glītas meitenes! Un runā vāciski! Tādām jābrauc pie viņiem uz muižu. Viņiem būšot svētki. Viņi gādāšot mielastu. Viņiem esot klavieres. Viņi varētu kopā dziedāt.

Meitenes teica, ka viņām nav svētku drēbju. Viņas ir bēgles.

Vāci teica, viņi nākamsvētdien vedīšot meitenes uz dzīrēm.

Kad vāci aizbrauca, vecājo konsilijs nolēma, ka jaunajām sievietēm jādara, ko vāci liek. Kungi un kundzes centās viņas pierunāt:

— Skaistas meitenes, kas tur ko nebraukt. Ja brauksim mēs, viņi apskaitīsies. Kas nu no mums. Tas jau mūsu visu labā. Papriecāsit, žandarmi mūs tiks mierā. Vispārības labā.

Svētdienas priekšpusdienā vācu kučieris atbrauca divjūgu, Kurzemes kamanās iejūdzis divus Latgalē rekvizētus zirgus un kamanās ieklājis Vidzemes mājā paņemtus deķi. Jaunules un glīta matrona pusmūža gadus sēdās kamanās un džin, džin aizbrauca.

Kundzes un kungi, acis ieplētuši, žadzināja ah vai:

— Pašas skrien kaklā kārties. Nu gan izbakstīs paceres. Nez ko šām dos ēst.

Viņām ielikšot bērnu, tas ir, *bedeutschen*. *Prima nox*.

Meitenes atgriezās tieši saulrietā, sniegā nobridušās līdz vidum slapjas. Viņas aizvestas uz auto labojamo centru, kas iekārtots muižas ēkā. Dzīvojamā mājā sakurinātas istabas, mīksti krēsli, pie sienas sedziņas un trofejas. Leitnants piedzēries un rādījis brūtes bildi un vecāku fotogrāfijas. Divi seržanti un kaprālis strīdējušies par dzīves jēgu. Meitenes spēlējušas klavieres, kas šim nolūkam

iepriekšējā dienā uz baļķu vedamām ragavām atvestas no kaimiņiem, citējušas Gēti un Rilki. Otrs kaprālis stāstījis rupjas anekdotes. Mājup vedot, kučieris apstājies uz ceļa un rādījis, kur aiz sniega klaja esot viņu mājvieta. Viņš negribot tālāk braukt. Viņas kāpušas no kamanām laukā un bridušas pāri sniega laukam. Sniegs ticis aiz zīda zeķu galiem. Kāda teica:

— Tas laikam bija domāts, lai mēs atvēsinātos.

Strēlniece atrada savas meitenēs sarkanos matos uti. Pati izspūrusi, viņa sukāja un ieskāja skuķa matus. Nu arī citas šķirstīja savus matos, jaunas un vecas. Pagasta nabadze esot pielaidusi utis. Cik viņas bija nokaunējušas par to, ka matos ieperinājusies dzīva radībal! Viņas nelaida vīriešus bēniņos, kur, uz krēsliem nosēdušas pār ūdens bļodām un vannītēm, šķirstīja matos. Puīši pārbaudīja sava apģērba vīles. Nē, ne drēbju utu, ne kūša utu nebija.

Ļaudis gaidot sašļuka. Viņi gulšņāja uz kūtsaugšas arī dienā un nāka lielajā istabā. Naktī nenāca miegs. Salmi čabēja, gulētāji grozījās un nopūtās. Ģimenes locekļi lika galvas kopā un ilgi, nopietni runāja, nespēdami nekā izrunāt. Dzērāji un kāršu spēlmaņi turpināja savu parasto kārtību. Katrs ieņēmis no saviem krājumiem, viņi ar tumsu sagāja lielajā istabā, kur uz garā galda pucināja četrus ķēniņus: Rūtiņu, Sierdi, Krustiņu, Piķi. Murdēja sarunas:

— Reiz otros lielnieku laikos...

— Reiz sestos vācu laikos...

Kad svece izdega un neviens negribēja likt vietā jaunu, viņi klusi sēdēja ap galdu, tikai pulksteņi tikšķēja vestes kabatās. Kāds tumsā, zābakiem čikstot, staigāja šurp turp pa istabu. Saka, tā velns staigājis.

Meitenēs novājēja un nepūlējās patikt. Pat viņu runasveids pārvērtās. Tā tēvā, klusā meitene bija Ego sirdspuķe. Vakarā viņi ierušinājās salmu alā un gaidīja miegu. Meitene palīdzēja puisietim skaitīt miega piesaukšanas formulu. Viens teica teikuma pirmo pusi, otrs otru pusi, līdz viens apklusā:

— Graudiem piebērta pilna klēts. Atlēca viens sisenis. Aiznesa vienu graudu. Atlēca otrs sisenis. Aiznesa otru graudu. Atlēca trešs sisenis. Aiznesa trešu graudu. Atlēca ceturts sisenis. Aiznesa ceturto graudu. Piekts. Sests. Septīts. Astots. Devīts...

Smagais auto — tas pats koka klucīšiem kurināmais auto — veda septiņus jauniešus, Filipu un Kociņa kundzi uz citām mājām. Meitenes iznesa no kūtsaugšas uz kūts uzbraucamā tilta savus pūra čemodānus, un puīši tos sakrāva auto kulbā. Dziedādami, svilpodami čabulīši aizbrauca mežsarga mājās liela meža malā. Viņi nevarēja zināt, ka viņi iekāpa cilvēku bēdās. Bēgļu koris runā: tās mājas saimnieku noslepkaivos. Mežsargs būdams, viņš pazina katru meža kvartālu. Viņš zināja, kur tumšās naktīs ar izpletņiem nomesti krievu partizāni dzīvo zemnīcās un skuju bēdās. Arī partizāni zināja, ka mežsargs zina viņu mītnes. Kad vācu drošības policija devās uz partizānu mītnēm mežā un nošāva vairākus partizānus, partizānu tribunāls piesprieda mežsargam aizmugurisku nāves sodu. Kādu nakti viņi ies viņu paņemt. Vienreiz jau viņi bija gājuši. Bet mežsarga mājā mita bēgļi, starp tiem vairāki kauties kāri pusaudži, kas mūgursomā nēsāja līdzī nevis pārtiku un drēbes, bet uzlasītus ieročus. Tie meta no bēniņiem rokas granātas un tumsā šāva uz visām pusēm. Partizāns nav nekāds frontes pašnāvnieks. Tā vai tā jāsapaida karam beigas. Tāpēc partizāni nāks, kad būs rūpīgi izpētīts un apdomāts, lai viņi dabūtu, ko viņi grib dabūt.

Mežsarga sieva priecājās, ka mājā apmetas bēgļi, un viņiem deva medus bļodu, piena krūzi un maizes kukuli. Mežsargs staigāja iekšā ārā garš, salicis un bāls, nemitīgi kaut ko darīdams. Viņu vecākais bērns bija patsmitos, jaunākais klēpja bērns. Kāpēc viņi nebēga, necēlās uz citu vietu? Te bija viņu māja. Viņi turpināja dzīvot tirdīti un spaidīti kā vairums latviešu starp diviem stobriem.

Aiz mežsarga mājas zemā, platā ielejā Užava tecināja brūnu rāvu un vairāki desmiti siena šķūņu stāvēja upes krastos. Aiz upes vāci būvēja dzelzceļu. Tūkstošiem karagūstekņu — tatāri, mongoļi, krievi — strādāja dzelzceļa būvē. Pēcpusdienās viņi staigāja pa mājām, mangodami pārtiku. Mangotāju pāris nostājās uz ķēķa sliekšņa un, vaibstus nekustinādami, aplūkoja telpu un cilvēkus. Viens no mangotājiem strauji pārgāja ķēķa klonu un ielūkojās bēgļu istabā.

Ziemsvētku vakara rītā Ego šķērsoja lauku ceļu, kas ved

gar mežsarga māju, un iegāja mežā. Pie malkas grēdas viņš paņēma divas pagales, noguldīja pie bērza stumbra, uz tām apsēdās un, atspiedis muguru pret stumbru, skatījās augstajās debesīs. Viens. Bailīgā dvēsele, tausties uz priekšu. Izbiedētā dvēsele, atrodi isto instrumentu, lai teiktu, kas tev jāsaka. Atpakaļ ejot izgājis no meža, viņš redzēja, ka tālumā bruņu auto tuvojas pa ceļu. Viņš aizgāja aiz kaimiņu kūts. Auto aizbrauca garām. Gājējs izgāja uz ceļa un sastapa divus vācu zaldātus, kas, ieročus pacēlušī, viņu apstādināja. Bruņu auto stāvēja, pabraucis garām kūtij. Abi zaldāti tēmēja uz gājēju un, atpakaļiski lēkādami, turējās nost no viņa, lai bruņu auto ložmetējs varētu uz viņu tēmēt. Dokumentus. Pase ir mājā. Kur? Tur. Vai jūs neesat partizāns? Nē. Vai jūs kādu pazīstat tajā mājā? Jā, tur ir citi bēgļi.

Jāzeps un Skaidrīte iznāca no mežsarga mājas un tuvojās pa iebraucamo ceļu. Piesardzīgi viņas tuvojās vīriešu grupai. Skaidrīte grauza zaļu kartupeli. Viens no tankistiem viņām prasīja, vai viņas pazīst šo tēviņu. Jāzeps acis aplūkoja viņus trīs, un pēc brīža viņa teica jā. Skaidrīte prasīja otram tankistam, no kurienes viņi braukuši. Apmēram četrdesmit kilometru, tanku vienība atpūtā. Pirmais tankists zobgalīgi aplūkoja Ostlandes vīrieša eksemplāru.

— Tas mētelis ir krāsots vācu armijas mētelis, — viņš teica, paraustīdams Ego lielā mēteļa priekšu. — Kur tu tādu dabūji?

— Iemainīju no dzelzceļniekiem.

— Jā, dzelzceļnieki, — tankists teica. Tas ticams. Viņš domāja, vai sagūstīto vest līdzī.

— Vai tev ir kādi dokumenti? — viņš prasīja.

— Jā, Latvijas pase ar tuberkulozes zīmogu.

Tankists vilcinādamies skatījās uz sava biedra pusi. Tas runāja ar Skaidrīti. Būdam rietumnieks, jaunais tankists juta, ka viņām nav iemesla vazāt līdzī svešo jauno vīrieti. Jaunās sievietes bija glītas. Lai viņām tiek viņu salašņas. Ar tumsu tankistiem jātiek mājā. Viņi iekāpa bruņu auto un turpināja ceļu bez dzīva partizāna. Nu jā, biedri tanku pulkā vairāk priecātos par ko ēdamu.

Ziemsvētku vakara pēcpusdienā saimnieks atnesa no meža divas mazas eglītes un vienu iedeva bēgļiem. Ego kausēja bišu vasku, mērcā vaskā no kokvilnas diega saveltu dakti un izveidoja divas tumši dzeltenas svečītes. Pa nokrēslu bēgļi pērās pirtī, sievietes pirmā gājienā, pēc tam

vīrieši. Meitenes ņēma no somām svētku tērpus. Pleci, kājas izlobījās no biežām jakām un slēpju biksēm. Jāzeps pret nešūtu zīda drānu bija iemainījusi brieža muguru. Saimniece iedeva burku brūkleņu ievārijuma. Salds ievārijums! Un tāds gaļas daudzums skārda, gumijas un sprāgstvielu pasaulē! Savā istabā viņi iededzināja abas svecītes un sēdās ap svētku galdu, uz kā dega petrolejas lampa. Skaidrite balles kleitā virtuvē pie plīts grāba no katla bļodā kartupeļus, kad āra durvis vērās un divi krievu partizāni ar mašīnpistoli padusē, apkārt neskatīdamies, apaļas ādas cepures pakausī atstūmuši, devās uz bēgļu istabu. Tur dzirdami viņu saucieni:

— Rokas augšā! Rokas augšā!

Nākamais partizānu pāris ienāca virtuvē un straujā riksītī ietecēja saimnieku galā. Četri citi krievi iestājās ārdurvīs un satraukti apskatīja virtuvi.

Bēgļu istabā iegājušie divi partizāni izdzina virtuvē istabas iemītņiekus, ap svētku galdu sēdētājus. Filips nāca zeķēs, rokas pacēlis. Viņa biezzoļu porgas, kopā sasieta, kūlājās krievam uz pleca. Vienīgais rokas pacēlis, un partizāns iztaustīja viņa kabatas. Rokas pacēluši Silvija, Lidija, Janalfreds, rokas pacēluši Ego, Jāzeps. Arī Skaidritei viens no ārdurvīs stāvētājiem partizāniem piedūra aukstu mašīnpistoles stobru pie kailā muguras izgriezuma, un viņa pacēla rokas.

Krievs atrada Vienīgā kabatā rokas dinamo laternu, izskatā pēc metāla olas, darināta Itālijā, darbināma ar plaukstas spiedieniem. Viņš domāja, ka tā ir rokas granāta, un gribēja mest pa logu laukā. Kad Vienīgais protestēja, otrs krievs paņēma laternu, to taustīja un grozīja. Vienīgais parādīja, kā atsvabināt dinamo spiežamo. Apkārtējie krievi metās aizsegā. Laterna ņerkšķēja un deva gaismu. Sapratis, kas tā par mantu, — bateriju nevajag, taču spīd, — krievs smaidīdams uzsita Vienīgajam uz pleca: vot labs cilvēks, nēsā kabatā tieši to, kas partizāna cilvēkam vajadzīgs.

Saimnieku galā iegājušie divi partizāni izdzina virtuvē saimnieci ar bērniem. Partizāns pastūma ašku krēslu, un viņa ar taisnu muguru nosēdās, klēpī turēdama mazāko bērnu. Pārējie bērni spiedās viņai apkārt. Vecākais dēls stāvēja aiz mātes krēsla atzveltņes, rokām to sakampis, un viņa gaišie mati strupi slējās gaisā. Mātes seja bija bāla kā linauts. Viņa klusēja, kad krievs prasīja, kur aizgājis mežsargs.

Nu partizānu atamans iesoļoja pa ārdurvīm cik garš, tik plats, katrā padusē pa mašīnpistolei, pistole un karšu soma uz ciskas. Divas plintnieces pavadīja purva brīv-kungu: vecākā, bakurētaina ar nocirstu vai nošautu ausi. Otra mīksta, salda, platās armijas galifē biksēs un stulmu zābakos. Sekoja atamana galms: jauni un veci partizāni, krievi, mongoļi, tatāri, kirgīzi, turkmēņi, uzbeki, tadžiki. Šim gājienam bija savākti plašas apkārtnes spēki. Telpā izplatījās purva un skuju dūmu smaka.

Atamans apskatīja deviņus bēgļus.

— No kurienes jūs esat? — viņš prasīja.

— No Rīgas. Mākslinieki, — Kociņa kundze labā krievu valodā atbildēja, kā jau mācījusies krievu aristokrātu ģimnāzijā. Viņas vīrs bija bijis Latvijas armijas pulkvedis, un no mājas darbiem brīvā laikā viņa bija rakstījusi romānus.

— Kāpēc nepalikāt Rīgā, kad padomju armija to atbrīvoja?

— Vācieši izdzina.

Nekas, drīz tikšot atpakaļ uz Rīgu.

— Zinām, zinām, — viņš pēkšņi vilka caur zobiem. — Uz Zviedriju gribat bēgt, balodiši. Bet tepat vien paliksīt un būsīt mūsējie.

Bēgļi klusēdami skatījās grīdā, sienā. Viens partizāns Ego mantās bija atradis Latvijas ceļu karti. Viņš to nesa rādīt atamanam.

— Kam tā karte pieder? — atamans prasīja.

— Man, — Ego teica.

— Virsnieks? — atamans prasīja Kociņa kundzei.

— Tā ir tūristu karte, — kundze atbildēja. — Mums te nav zaldātu.

— Tūristu karte! — atamans izsaucās. Viņam likās divaini, ka līdzekļus šķērdē, drukājot tūristiem karti.

— Jūs labi runājat krieviski, — viņš teica Kociņa kundzei. — Kur jūs to mācījāties?

Kundze teica skolas nosaukumu. Viņš teica, ka viņš esot dzimis Ukrainā. Partizāni rādīja uz mežsarga istabu, un viņš tur iesteidzās.

Abi sargi lika apčamdītajiem bēgļiem sēsties rindā uz virtuves sola. Lai tur rokas gaisā. Viens steigšus devās bēgļu istabā, kur jau vairāki partizāni it kā meklēja slēptus ieročus. Palikušais sargs nemierīgi dīdījās, pavērsis mašīnpistoles stobru pret gūstekņiem. Arī viņam gribējās

istabā redzēt, ko labu cilvēki tik tālu ceļu veduši. Virtuve bija izvēdināta auksta, un Ego, blakus Silvijai sēdēdams, juta, ka viņa trīc. Viņas tērpa platās piedurknes bija atkritušas uz pleciem, un rokas slējās gaisā kailas un sievišķīgas. Lidijas tafta tērps laistījās, un, vaigiem kaistot, viņa vērās krievos. Arī viņa šad tad nodrebinājās.

Jāzeps sāka runāt ar sargu. Rokas piekūstot. Lai ļauj rokas turēt uz pakauša. Pie reizes viņa uzšņāca Silvijai, lai apsedz savas plikās rokas. Var vēl kādu savaldzināt. Silvija čukstēja Jāzepam:

— Mans zelta maišelis palika čemodānā.

Jāzeps nīgrī noņirdzās:

— Še tev Ziemsvētki.

Sargs teica nē. Viņa acis grozījās apkārt. Vairāki partizāni stiepa no bēniņiem abrā saliktus maizes kukulus, grozos saliktus žāvētas gaļas gabalus un desas. Tatārs nonesa miltu maisu un lielījās, ka to atradis. Esot bijis noslēpts. Krievi ņirdza: duraks, pats lai nes maisu garo meža ceļu līdz zemnīcai. Še tev pankūkas.

Sargs notvēra garām skrejošu kolēgu, tam uzblāva stāties viņa vietā un pats steigšus devās bēgļu istabā. Kamēr jaunais sargs lādējās, skatoties bēgļu istabas durvīs, uz sola sēdētāji salika notirpušās rokas uz pakauša. Bēgļu istabā atskanēja straujas, asas balsis. Sastrīdējušies par kādu iekārojamu lietu. Dzeltens mongolis ar asinīs uzsistu degunu, samirkuša, liela zābaka sperts, izsprāga pa bēgļu istabas durvīm virtuvē.

Divi krievi apstājās, skatījās meitenēs un smējās, izplatot tiksmīgas vēlmes. Atskanēja blāviens. Vienausedzainā plintniece neļāva izlaidības. Abi kavalieri metās prom. Atamans atnāca pie bēgļiem un paceltā balsī teica:

— Tā jums ir mācība! Saprātāt? Līdz rītam neviens nedrīkst atstāt māju. Kas ies ārā, to nošaus. Aizliegts ziņot vāciešiem. Pateicieties manai mīkstajai sirdij, ka es jūs neņemu līdzi!

Saimniece pēkšņi iekliedzās un sāka pilnā balsī raudāt. Visas galvas pagriezās pret viņu. Viņa skatījās uz durvīm. Trīs priekā atņirgušies partizāni ievada virtuvē mežsargu. Plati ieplētis kaimiņu Ziemsvētku alus mazliet apmīgotās acis, viņš apskatīja savu izvandīto māju.

Atamans kliegdams tūlīt sauca kopā savu karaspēku. Tas nāca no bēniņiem, istabām, pieliekamajiem, pagraba, no skapjiem un tīnēm. Smagi aprāvušies, viņi ielenca

mežsargu un, priecīgi sasaukdamies, devās laukā. Mežsarga dēls sakustējās, it kā gribētu skriet uz durvīm. Sargs viņam draudēja, paceldams mašinpistoles stobru.

— Vai šo ņemt līdzī? — sargs prasīja atamanam.

— Ek, lai paliek sēklai, — tas plaši atmeta roku.

Sedzējos atstātie divi partizāni sadzina bēgļus viņu istabā un paši steidzīgi devās prom. Pusmetru biezs maisījums klāja bēgļu istabas grīdu: guļvietu salmi, drēbes, sabradātas mantas, izšķaidīts brūkleņu ievārijums un apgrauzti brieža kauli. Silvijas zelta maišelis nebija atrodams. Parasti viņa to valkāja saitē kaklā pakārtu, bet svētku tērpa dēļ to bija noņēmusi. Bēgli raka no dražām lietojamās mantas, lika kaudzē un mēģināja minēt, kam katra pieder. Viņu kļusās balsis skanēja mājas pazemes kļusumā, tīrot ievārijumu no drēbēm, sienot mantas segās, jo mugursomas bija paņemtas. Kamēr vāks savu mantu, tikām neskries ziņot, Janalfreds kā izolē pacēla savalkātu veļas gabalu:

— Kam tas?

Lidija paņēma veļas gabalu no viņa rokas, nolika kaudzē un pastūma Janalfredu uz virtuves durvīm:

— Ņem birsti un lupatu un iztīri ķēķi grīdu.

Ārdurvis vērās, un nosalis Dārznieks spirtīgi sveicināja:

— Priecīgus svētkus!

Apžēlīgi. Acīmredzot partizāni ārpusē nebija atstājuši sargus. Cik tur trūka, ja viņš būtu atnācis stundu agrāk. Kopš izmucis no apcietinājuma, mēteļa iekškabatā viņš nēsāja pistoli.

Bēgli stāstīja, kas noticis. Dārznieka seja kļuva nopietna. Viņš gāja pie saimnieces un, viņu izjautājis, teica:

— Te nevar palikt. Rīt ieradīsies vācieši, pratinās un meklēs partizānus. Jau šonakt jums jādodas prom.

Viņš atgriezās pie saimnieces, kas joprojām sēdēja ašķu krēslā, turot klēpī mazo bērnu, un prasīja, vai bēgli drīkst lietot mežsarga zirgu. Domas lēni atgriezās viņas tukšajā, sakritušajā sejā. Gandrīz smaidot, viņa lēnprātīgi teica:

— Nemiet.

Ego un Vienīgais, viens otru mācīdami, jūdza zirgu ragavās. Bēgli salika atlikušās mantas ragavās un pa šauru baļķu vedēju ceļu devās pāri aizsalušiēm sliksņājiem un tīreļiem, caur egļu mežu, birzītēm un meža pļavām. Mēness spīdēja duļķains. Jāzeps sēdēja ragavās un kučierēja. Dārznieks gāja pa priekšu. Pārējie zosu gājienā

soļoja aiz ragavām. Neviens nepalika iepakaļ, jo šonakt mežs likās draudīgs. Pienaini mākoņu gabali peldēja gar mēness vaigu.

Dārznieks viņus aizveda uz senatnīgām mājām piesni-guša lauku apļa vidū. Saimnieks mājas, ko varētu saukt par Augšām, bija atdevis Zviedrijas braucēju ricībā. Vācu kartēs šīm mājām esot apvilktas sarkans rimbulis, un viņi bieži ieradās pārbaudīt iedzīvotājus. Tāpēc tur bija apmetušās ģimenes ar drošiem dokumentiem. Dārznieks izdali-ja no mežsarga mājas atgādātajiem vīriešiem vācu iestā-des drukātas kuģa zīmes: tāds un tāds brauks ar kuģi uz Vāciju, tāpēc, vēl Kurzemē dzīvodams un kuģi gaidīdams, viņš ir atbrīvots no pienākuma rakt tranšejas un strādāt lidlauku būvē. Tad viņš aizbrauca pajūgu atpakaļ uz mež-sarga mājām.

Divās silti sakurinātās saimes istabās bēgļi gulēja pie visām sienām. Katras istabas vidū palicis brīvs kvadrāts. Vienā stāvēja Ziemsvētku eglīte. Svecēs izdegušas, bērni aizgājuši gulēt. Otrās istabas brīvajā vidus kvadrātā vīri pie galda spēlēja kārtis. Atbraucēji salika savas mantas pie eglītes un apsēdās uz mantām. Vijole klusi čigāja. Iedzēries spēlētājs negribēja beigt. Meitenes sāka Ziemsvētku dziesmu. Puiši dziedāja līdzi. Vijole spēlēja. Sa-trauktie jaunieši dziedot norima. Pēc šās dziesmas viņi sāka citu. Ir gan dulli. Aptūrīti, paši tik tikko izsprukuši no meža nāves, bez pajumtes, vēl dzied.

Dziedātāji aplusa un, uz čemodāniem sēdēdami, sāka snaust. Tad koka dampja šofera sieva Bauskiene teica:

— Vēl te vietas diezgan. Jūs tur, pagriezieties uz sāna. Un jūs otrā pusē arī. Es savu migu uz šo pusi. Tā, sievieši te var atgulties.

Gulētāji idēja pretī. Un, kad citādi nevarēja, laipni sa-vilkās ciešāk. Meitenes un Kociņa kundze apgūlās brīvajā vietā. Sakurinātā krāsns garoja karstumu. Apkārt dvašoja dzīvi cilvēki. Nez kāda šī nakts ir mežsargam. Kāda viņa sievai un bērniem tukšajā mājā.

Smags, mitrs dienvidu vējš pūta otrā rītā. Dārznieks atbrauca pajūgu un aizveda deviņu grupu uz jaunceltu kleķa māju pie krustceļa, kur krustojas meža ceļš, ceļš uz jūru un ceļš uz Ventspili. Mājas varētu saukt par Lejām. Pēc īsām sarunām saimnieki atļāva bēgļiem apmesties lielā, gaišā stūra istabā. Cilvēkam jāguļ. Jā. Jaunie vīrieši kūtsaugšā sēja salmu paunas un nesa uz istabu. Jāēd. Jā. Meitenes melnā katlā vārīja cūku kartupeļus, un, pie

galda sasēdušies, viņi tos ēda ar sāli. Jāapkopjas, sevi jātur tīru un glītu. Jā. Viņi šuva pogas un ielāpus.

Pēcpusdienā aši piebrauca krasta sargu ziņnesis ar vēsti: šonakt braukt uz krastu. Zviedrijas laiva.

Beidzot! Prom no šās bēdu ielejas! Viņi aizņēmās saimnieka zirgu. Ceļš dienā nokūsis melns. Ceļotāji sakrāva mantas ratos un ar tumsu pa taisnu ceļu caur melnalkšņu mežu brauca uz jūras pusi. Stiprs vējš rāva putnus brēkdamus no zara. Tālumā krāca jūra. Gājēji laipoja atkusušo ceļu. Lidija brida dubļus balles korpēs, slēpju zābaki partizāniem. Kas piekusa, sēdās ratos un ņēma grožus. Gar kādām mājām ejot, Jāzepe rādīja:

— Pasu darbnīca. Akadēmijas grafiķis zīmē zīmogus. Bet nu mums vairs nevajadzēs. Mēs būsime prom no šiem meliem.

Melnalkšņu mežs beidzās, un tumsā varēja redzēt smilšu kāpas un šķībus, vēja uz iekšzemes pusi nošķiebtus kociņus. Jūra krāca aiz kāpām. Citi Zviedrijas braucēju pajūgi tuvojās nakts tumsā no visām pusēm. Zirgs, rati, ratos mantu kaudze, kaudzes sānos ierikota sēdvietā bērniem. Tie jūta, ka nupat ir nopietna indiāņu spēle, un cieta klusu. Pieaugušie sarunājās čukstus. Pie liela labības šķūņa atbraucēji piesēja zirgus aizvējā un gāja šķūnī. Ap simt cilvēku sēdēja salmos, stāvēja, klausījās un minēja: vai viņi nav par lielu, vai laiva spēs piebraukt pie krasta. Ik pa pusstundai krasta sargs nāca no kūts, kur viņiem bija ierīkots raidītājuztvērējs, un vēstīja, cik tuvu laiva jūrā.

Kas tie tādi par krasta sargiem? Vācu militārā pārvalde atļāva krasta sargos darboties vecākiem vīriem un armijas dienestam nederīgiem. Krasta sargi bija domāti, lai krastā neizkāptu sveši un lai iedzīvotāji nedotos prom no krasta. Latviešu krasta sargu vairums bija pārbraucis uz Zviedriju, dokumentus atstādami citiem. Kad Zviedrijas laiva stāvēja jūrā, krasta sargi ar laiviņu tai cēla klāt bēglus. Daļu krasta sargāja lietuviešu krasta sargi vērmahta uniformās. Viņi necentās traucēt latviešu lietas un par to saņēma atalgojumu dzeramo un citu mantu veidā.

Laiva pukšķēdama šūpojās nemierīgajā jūrā tālu no krasta. Vējš pūta tik spēcīgi, ka jādarbina motors, lai stāvētu uz vietas. Pie apvāršņa varēja redzēt kāpas, kokus un putās sakultu plīstošu viņu joslu. Mašīnists, kam šis bija divdesmit otrais brauciens uz Kurzemes krastu, iznācis no mašintelpas, piestājās pie reliņa. Viņam blakus stā-

vēja jūrnieks, kam tepat krastā bija dzimtā māja. Kamēr krasta sargi krāva laivā Zviedrijas braucējus, viņš mēdza apciemot savus vecākus. Pie reliņa piestājās jauns puisis, kas ik reizes brauca līdzī par sakarnieku starp pāri braucēju organizācijas abiem krastiem. Plīstošu vilņu josla atradās starp viņiem un zemi, starp laivu un bēgļu simtu. Ar līdzekļiem, kas bija viņiem un krasta sargiem, viņi to nespēja pārvarēt. Laiva aizbrauca tukša atpakaļ uz Gotlandi.

Pēc pusnakts krasta sargs vēstīja, ka laiva netiek pie krasta. Klusi izklīst. Bēgļu grupiņas devās pie aizvējā novietotajiem pajūgiem un brauca atpakaļ uz vietu, ko bija pametuši.

Vairākas dienas pūtis, vējš norima, un klusumā sāka krist sniegs. Sniga, bira kā atslābinājums pēc lielas piepūles. Jaungada rītā trīs ceļi, mežs un pagalms bija pūkaini balti. Silvija lika kārtis, kā radusi katru gadu: sev, savām Rīgas mājām, citiem. Un visur iznāca vēl daudz bēdu un kauju ar milžiem. Nekur kārtis nerādīja, ka iznākums varētu būt laimīgs. Asi krusti vien.

Dzīve Lejās gan bija ar ērtībām. Gulšvietās istabas abās malās bieza tīru salmu kārtā. Ceļš gar logu sniedza kaut ko no izklaidēšanās, jo vairākas reizes dienā tur aizbrauca pa pajūgam. Lai arī saimnieki. Kartupeļu papildnam. Ik rītu no jauna sākt posties, mazgāties, tīrīt, kārtot. Spoža janvāra saule iespīdēja pa logu. Dažs gan gulšņāja visu dienu. Meitenes žēlojās, ka viņu mēnešreizes notiek nekārtīgi vai pat nav. Mutes kaktiņi plīsa, rādot svaigas barības trūkumu.

Ego un Skaidrīte gāja pa ceļu, kas veda dziļajā mežā. Acis neaizmirsā vērot, vai tālumā nav redzama nācēju virkne vai kamanās sasēdušies, ieročus izslējuši braucēji. Viņi brīdā nost no ceļa līdz nokalnei, kur auga biezas, vienādas eglītes. Eglītēs sniegā izklājuši egļu zarus un lielo, melno mēteli, ceļu viņi varēja redzēt, bet paši bija neredzami. Skaties čiekurotās egļu galotnes un zilas debesis. Te viņi runāja, te klausījās viens otrā. Viņi nevarēja nekā plānot. Viņi izteica vārdos ainas un situācijas, kas iegūlušās atmiņā. Viss, ko viņi runāja, pārvērtās dzejā, jo viņi uzmanīgi klausījās viens otru. Viņi uzmanīgi klausījās, ko otrs teikumu pēc teikuma saka, tā viss, ko viņi teica, pārvērtās dzejā. Kad piekusa, varēja gulēt, elpot tīro gaisu un skatīties debesis. Azaida laikā Skaidrīte izņēma no mēteļa kabatas drāniņā iesietus četrus aukstus

vārītus kartupelišus, un, lēni košļādami, viņi tos apēda. Kad egles meta garu ēnu, viņi devās mājup.

Vienīgais acīm redzami nīka. Viņam šī dzīve bija par slinku. Tikko vienu dienu, zvārgulim šķindot, šoreiz lep-nās kamanās ieradās Dārznieks, Vienīgais prasīja, lai viņu pārvieto pie krasta sargiem. Jā, to varēšot. Vai pārējie arī to vēloties? Nē, Filips purināja galvu. Viņš nav uz dēkām. Janalfredam un Ego arī tepat labi. Dārznieks smaidīja, aplūkodams pie brunčiem piesietos. Vienīgais pēc kārtas sniedza katram meitietim roku un aizgāja.

Jāzeps gāja mainīt pūra drēbes pret ēdamiem, un Janalfreds gāja viņai līdzī nest nesamos. Atgriezās pastkar-tes Labais Gans: dzīva aita gulēja Janalfredam uz kakla, un viņš turēja katrā plaukstā pa divām aitas kājām. Kā lai no dzīvas aitas dabū aitas gaļu? Sievieši teica Ego:

— Kauj aitu.

Ego teica:

— Sajā situācijā kaut būtu ekstrēma rīcība. Lai kauj Filips.

Filips teica:

— Es nevaru ciest asinis. Lai kauj Janalfreds.

Janalfreds teica:

— Vai nepietiek, ka es dabūju to aitu? Kurš devās briesmās uz ceļa? Kurš nesa aitu? Es viens nekauju. Kau-sim visi.

Viņi apmeta cilpu aitam ap kaklu un veda aiz malkas šķūniša. Filips teica:

— Vai nevar kārt? Negribas durt.

Janalfreds tīrīja pūlēs nosvīdušu brilli:

— Nevar. Vajag būt pušu. Turēsim visi, tad redzēs, kur ķerties klāt.

Trimdinieki glābj tautu.

Viņi nogāza aitu, nedroši ņēma katrs aiz savas kājas un turēja. Viena kāja neturēta spārdījās. Aita blēja.

Ego pēkšņi atcerējās, ko viņa tēvs bija teicis: vīrietim bieži jādara, ko viņš neprot darīt. Viņa tēva paaudzes vīrieši pārvaldīja krievu muižu, sita zoles, brauca jūrā, rakstīja avīzei lasītāja vēstuli, laboja zāles plāvēju, ka-rojot pret vāciem un krieviem, šāva ar lielgabalu, cēla māju, trīsdesmit gadu veci gāja skolā, sēdēja operā. Kādu laiku tā var. Dažreiz iziet greizi. Vai aitu kaut būtu sa-režģītāk? Ēst arī gribas.

— Turiet, — viņš uzsauca, un pārējie priecīgi, ka viens izšķīries darīt, katrs tvēra divas aitas kājas. Ego pārgriez

aitai rīkli, vēderu, dīrāja un daļija. To darīdams, viņš domāja, cik viņi kļuvuši nevarīgi. Vai viņi maz vairs jaudā dzīvot, tas ir, darīt?

7

Saulainā ritā Janalfreds, tikko piecēlies, slinki aizstāgāja pie loga un ieraudzīja, ka karavīru pulciņš tālumā nāk pa ceļu. Baltas ziemas jakas, zaļi atloki, baltas biezas bikses ar priekšas klapi, melnas ieroču dzelzs daļas. Janalfreds sauca citus pie loga. Visi kopā izdomāja, ka nav vērts mukt, nebūs tik ļauni. Krasta sargi lietuvieši pārvietojas uz citu krasta posmu. Vāci nenāktu tik atklāti.

Karavīri tuvojās un pienāca. No viņiem atdalījās grupa un nāca iekšā.

— Ko tad tie te meklē! — vairākas balsis istabā iesaucās. Bet karavīri bija un nezuda. Viņi aplenca māju. Jauns vērmahta virsnieks ienāca bēgļu istabā:

— Dokumentus. Dokumentus. Dzimis 1918. gadā? Lūdzi apģērbties un nākt līdzī. Pase kārtībā? Esot zīmogi? Mēs to pārbaudīsim. Ātrāk, ātrāk.

Tā bija vācu slepenā lauka žandarmērija, militārās policijas drošības daļa, un tai piekomandētas armijas vienības.

— Kas tas tāds? — virsnieks iesaucās, ar kāju noraudams segas Filipam, kas kļuvis gulēja, segās ielīdis līdz matu galiem. — Dokumentus.

Filips krekstēdams izvilka no pagalvja apakšas savu grafikas meistardarbu — pasi, kas viņu darīja divdesmit gadus vecāku. Kaulaina seja, melna, šķidra bārda, izkārnējis degungals. Vecis. Viņš drīkstēja gulēt tālāk. Janalfredam un Ego virsnieks teica, lai viņi iet uz ceļa, un virsnieka pavadoņi to apliecināja, pamādams ar stobra galu. Ego negribēja demonstrēt savus pārkrāsotos apģērbgabalus. Prasījis Filipam atļauju un atbildi negaidīdams, viņš aši uzvilka Filipa smalksvītrotās, plānās bikses, laka kurpes, plānu baltu putekļu mēteli, kļūdams par kopš vasaras aizkavējušos kantoristu.

— Rādi nu savu papīru, — Janalfreds teica Ego.

— To vairs nevar rādīt.

Žandarmi un zaldāti gaidīja uz ceļa, aplenkuši vīriešu pulciņu. Grupas pakaļā divi žandarmi turēja katrs savu

asinssuni kokā iekabinātā ķēdē. Vācieši nosaluši un piekusuši tūlīt cēlās un gāja tālāk. Pie nākamās sētas atdalījās karavīru grupa, aplenca māju, daži gāja iekšā. Viņi iznāca, pavairojušies par četriem bēgļu vīriešiem. Nākamās mājās trīs. Uz ceļa gaidošie aizturētie skābi sveica paziņas. Dažs ļauni smējās, kad kāds piekrastē plašāk pazīstams pievienojās sagūstītajiem. Ego sala plānajās drēbēs un ar kailu galvu lēkāja pa ceļu.

Vācieši izdzina no mājas platu, plecīgu vīru, rokas atkaru no rumpja. Nelaimīgu ģīmi savilcis, viņš čāpoja pa apledojušo ceļu. Grieķu-romiešu lauzējs, Eiropas meistars. Janalfreds kaut cik atguva omu:

— Ja tādas slavenības ar mums, tad nebūs tik traki.

Garš, īgns grāmatveža paskata vīrs ar brillēm vērmahta uniformā gāja līdzī žandarmiēm. Tulks, esot barons *fon Renz*. Varbūt pirms septiņsimt gadiem vietējs latviešu mazvirsaitis Rencis. Apcietinātos viņš uzrunāja blaurā latviešu valodā. To bars savairojās tik liels, ka vāci vairs nejaudāja viņus aplenkt. Sargi sadalījās, un viena sargu grupa gāja sagūstītajiem pa priekšu, otra ar patšautenēm aizmugurē. Suņi joprojām tecēja nopakaļ.

Ziņa par vācu nākšanu bija aizskrējusi gājienam pa priekšu. Bēgļu vīrieši paguva slēpties, un vāci veda no mājām galvenokārt vietējos iedzīvotājus, kas jutās droši. Dažs bija izrauts no rīta darbiem stallī — koka tupelēs, mati savēlušies. Nākamajās mājās sievietes jau zināja, kas iepriekšējās mājās saņemts ciet, un, iznākušas pretī uz ceļa, deva drēbes, cimdus, ēdamo.

Apcietinātos aizdzina uz jūrmalas lielceļa krustceļu, kur vecās mājās, teiksim, Malās, no jūrmalas puses atdzīti apcietinātie jau nosaluši stāvēja aizvējā pie mājas pakša. Ego ieraudzīja klasesbiedru pamatskolā Hariju. Viņa divus gadus vecākā māsa — vai tagad precējusies? — bija atnākusi, un abi gāja pie žandarmiēm sūdzēties. Žandarms norāva Harija cepuri, vācu armijas kalnā kāpēju cepuri, ko, nez kur dabūjis, Harijs muduļa pēc valkāja, un nosvieda zemē. Harijs žigli pacēla cepuri un piesarcis to cieši uzbāza galvā. Rīgas pilsētas 23. pamatskolā skolotāji viņam bija mācījuši spēju spriest un sociālu sirdsapziņu. Tā te sadūrās ar vācu armijas lepnumu. Nu jā, varbūt bez vajadzības valkāt vācu armijas cepuri un bezcerīgā situācijā iet sūdzēties neliecināja par labu spēju spriest. Ego ieraudzīja Vienīgo, kas sarāvējis stāvēja dzīvojamās mājas aizvējā. Neraža. Tikai uz pāris stundām

iznācis no krasta, lai Malās dabūtu pārtiku. Viņš izskatījās nonīcis un vecāks.

— Kā ir krasta sargos? — Ego prasīja.

— Brīva suņa dzīve. Ierauj spirtu no burkas un leddainā vējā stāv kāpās. Bradā līdz vidum pa jūru. Slapjš nokrīt tiklu būdā pārgulēt. Aug utis.

Žandarms blāva, lai apcietinātie nodod dokumentus. Janalfreds un Ego nodeva savas pases, tajās ielikuši kuģa zīmes. Vienīgais atmāja:

— Vai nav vienalga. Es neesmu.

Paēduši un atpūtušies vāci raidīja prom apcietināto pierēģos. Sargi aplenca daļu vīriešu, veda pāri lielceļam un dzina bijušā konsuma veikala telpās. Apcietinātie teica, ka tukšā istaba ar koka leti vidū ir par mazu: tajā vieta labi ja četrdesmit cilvēkiem. Vāci neklausījās, ar šauteņu laidēm sizdami pa stilbiem pie durvīm stāvošajiem, lai tie spiestos iekšā istabā. Drīz apcietinātie stāvēja kā silķes konsuma silķu mucā. Daži stāvēja uz letes, daži sēdēja zem letes. Ap astoņdesmit cilvēku jau bija istabā, bet durvis vēl vērās, lai iedzītu apcietinātos. Kalkutas melnais pagrabs.¹ Pie vienīgā loga piespiestie ziņoja, ka logam pretī uz malkas grēdas vāci novieto patšauteni.

Kopā saspiestās galvas elpoja, mēģinot neskatīties viens otra sejā. Dažs izslīdēja no augumu masas un, uz grīdas nosēdies, vērās citu kājās. Kāds sāka gārgt.

— Asinis! Laidiet pie loga!

Stāvētāji pacēla diloņslimo uz rokām un pāri galvām virzīja pie loga. Kāds ar elkoni izsita rūti, un cilvēku masa sakustējās, jūtot svaiga gaisa straumi. Žandarmi ārā un pie durvīm blāva, solidamies šaut. Pie loga esošie gūstekņi kļiedza pretī: lai aizvācot diloņslimo. Vai neredzot, kādus apcietinājuši.

— Turi muti, — sargs atbildēja.

Pēc brīža troksnis atjaunojās. Cits krāca, spļāva, vaidēja divās valodās. Viņš svaidījās tā, ka apkārtējie kustēja līdzī.

Vienīgais pasmaidīja.

— Man vairāk diloņa nekā šim, — viņš vēstīja Ego. — Iekož mēlē un spļauj sarkanu.

Istabā sadzītie sāka aurot. Vāci saskrēja pie durvīm.

¹ *Kalkutas melnais pagrabs* — 1756. g. Bengālijas valdnieks Siraj-ud-daula ieņēma Kalkutu un lielāko daļu angļu garnizona nosmacēja, karavīrus diennakti turot sablīvētus mazā telpā.

Viņi lika abus slimos virzīt pāri galvām uz durvju pusi. Pie durvīm stāvošie vēstīja, ka viņus gulda uz salmiem ragavās un aizved. Taču laikam atpakaļ uz turieni, no kurienes nēmti.

Pa to laiku pazuda trešais. Aiz divdaļīgām savāžamām durvīm istabas iekšsienā šķindēja trauki un rēja suns. Jauns puisis, vietējais laucinieks, ne bēglis, lūpu uzmetis, stāvēja pie durvīm, rokā turēdams dzeltenā vaskadrānā iesietu sainīti. Kad sākās diloņslimo jezga, viņš klusi klauvēja durvīs. Tās savāzās, atverot šauru spraugu. Puisis liecās, nolika vaskadrānas sainīti uz grīdas un četriski pazuda spraugā. Eņģelis izsvīda.¹ Mirkli spraugā bija redzama virtuve, dažas lakatiņu apņemtās sievietes sejas un sirma veča seja ar mutē iespraustu pipīti, kas saspringti raudzījās uz durvju pusi. Spraugā parādījās roka, ņēma vaska sainīti, un durvju sprauga klusi aizvērās.

Kad istaba žigli satumsa, dūkdami piebrauca divi gaišdzeltenā krāsā krāsoti armijas smagie auto. Žandarmi spiedās istabā un, bļaudami noskaitījuši divreiz pa trīdesmit apcietinātajiem, lika iet laukā un auto prožektoru gaismā kāpt brezenta pārsegtās auto kulbās. Sakarsuši motori kaukdami vilka kravu pa lielceļu, kas ved līdztikus jūras krastam.

Ego sēdēja pie kulbas atvēruma pretī diviem sargiem. Ja vairāki apcietinātie lēktu reizē, abus varētu atbruņot. Viņš pagriezās pret blakussēdošo apcietināto.

— Nerunāt! — sargs iekliedzās. Šie bija speciālisti, raduši pārvadāt apcietinātos, vest gūstekņus uz šaušanu, savaldīt sīksto dzīvību, kas pretojas.

Lēkt starp abiem sargiem laukā no kulbas? Nositīsies, turklāt nošaus.

Smagie auto piebrauca pie lielas ēkas. Prožektora gaismā sargi dzina apcietinātos starp divām vācu rindām uz ēku. Jūrkalnes skola. Lielā klasē gar sienām saliktas divstāvu zaldātu gultas. Klases vidū dažī skolas soli. Peļu smaka, mīzali, sasmakuši salmi gultu maisos. Divas uz sola uzliktas ploškas deva gaismu.

Janalfreds piegāja pie melna papīra aizklāta loga un lūkojās laukā.

— Šajā pusē nav neviena sarga, — viņš teica. — Tagad var bēgt, kamēr viņi nav izlikuši posteņus.

Arī Vienīgais pavilka aizkaru un īsi paskatījās. Tumsa

¹ Eņģelis izsvīda — jaunā puisa uzvārds bija Eņģelis.

vien. Varbūt ābeļdārzs, dzīvžogs. Janalfreds atkrampēja loga krampi un mazliet pavēra loga pusi. Ego bijās no vietas, kur neredz briesmu. Tur tās mēdz nākt pavisam nejaukas un nāvīgas. Viņš paziņoja:

— Tagad es nebēgšu.

Vienīgais noņurdēja:

— Nevar nekā redzēt.

Viņš izvilkā no mēteļa kabatas maizes kukuļa galu un lauza trīs daļās.

— Ņemiet. Nez kad dabūsim ko ēdamu.

Krava pēc kravas apcietinātie ieradās skolā, līdz divas klases bija pilnas. Visiem nepietika guļasvietu. Kas bešā, nīka sēdus uz grīdas, atspiedušies pie sienas un izstiepuši kājas gar aukstu, baltu podiņu krāsni. Ploškas izdegušas, bet uz sola gala uzlipināta dega balta, tieva svecīte. Tās gaismā četri vīri turpināja mūžīgo zolītes spēli, kas sāka kara sākumā. Vairāki stāvēdami nopietni runāja. Viens sūkāja tukšu pīpi, pīpes galviņa uz leju.

Ego uzkāpa augšgultā. Vienīgais sēdēja uz apakšējās. Ego pārlicās pār gultas malu un vēstīja Vienīgajam:

— Šī pasaule ne tāpēc, ka to vēlamies.

— Rauj jupis, — Vienīgais atbildēja.

Garš, pašbrūvētā zilsārtots zirga ģimis ar lieliem zobiem piestājās pie gultas augšējā stāva, pēc apģērba zvejniēks. Zobus atpirdzis, viņš smējās un teica:

— Kas mums. Bet paskat, kur slikta dūša mūsu mīrtiesnesim. — Viņš rādīja uz briļļainu kungu. — Viņš te sēž kopā ar diviem, kam reiz piesprieda pa ķurmim. Tie tik gaida nakti, lai var šim piespriest.

Vienīgais, skaļi pūzdams, iekāpa gultā.

Otrās dienas priekšpusdienā nāca apcietināto piederīgie, nesdami ēdamo un pa siltam apģērba gabalam. Viņi stāstīja, ka apcietināšanas notikušas gar visu piekrasti, tāpat Ventspilī. Nekāda dīku vīriešu armija te nebūs vācu armijai aizmugurē. Kad piederīgie aizgāja, pie Ego pienāca Harijs kopā ar Ego klasesbiedru ģimnāzijā Andreju. Harija melnās acis un iebrūnā sejas āda bija no viņa mātes kaukāzietes, ko viņa tēvs noprecējis, pirmā pasaules kara laikā būdams Krievijas dienvidos. Andreja blondās, bezkrāsainās skropstas nāca no viņa mātes ziemeļvācietes. Kā Harijs, tā Andrejs Rīgā bija trīs gadus studējuši medicīnu. Viņu godīgās intelektuāļu sejas nopietni skatījās viņā. Andrejs deva biezu, dzeltenu šalli.

— Ņem, — viņš teica. — Tev, liekas, salst.

— Paldies, — Ego pārsteigts teica. Dāvana atgādināja laikus, pirms krievi apcietināja un deportēja viņa dzimtas pieaugušos vīriešus un pirms vāci viņu mobilizēja. Viņš un viņa brālēni un māsiņas gāja skolā. Skola bija daudzas dienas ar daudzām omām un sajūtām. Viņa ģimene gādāja, lai viņš un viņa māsa ietu skolā. Nu viņš bija viens. Skolasbiedru draudzība aizkustināja. Viņš nosēdās uz grīdas un, pa logu skatoties lauka ainā, domāja par saviem brālēniem un māsiņām. Kā viņš un viņi apstājās, kad padomju valdība likvidēja viņu tēvus. Garīgi viņš joprojām bija zem gultas. Okupāciju gados ļaudis dzēra, spēlēja kārtis un spekulēja. Viņi bija zem gultas.

Pēcpusdienā žandarmi sauca pa vienam uz pratināšanu. Bija jau tumšs, kad izsauca Ego vārdu. Žandarms viņu ieveda karsti sakurinātā augšstāva istabā. Pie pasēm un kartēm apkrauta galda sēdēja slepenās lauka žandarmērijas pulkvedis. Viņš ar vairojamo stiklu pētīja Ego pasi.

— Šī pase nav jūsu, atzīstieties.

— Kopš sešpadsmitā mūža gada tā ir mana.

— Bet persona fotogrāfijā taču ir cita!

Fotogrāfijā bija redzams pubertātes gadu puspuika, pusvīrietis ģimnāzista uniformā. Ego paraustīja plecus.

— Gan mēs to noskaidrosim, — pulkvedis teica. — Izvest.

Kurzemes ielenkumā sēdot, ģermāņu kungiem būs darbs.

Kāpnes lejup kāpjot, Ego izdzirda pulkveža blāvieni:

— Atpakaļ!

Pasi šķirstīdams, pulkvedis bija atradis kuģa zīmi. Kāda no Dārznieka palīdzēm, vācu iestādē strādādama, bija pievākusi paku šo zīmju, un vācu drošības dienestam bija zināms, ka zīmes izdalītas Zviedrijas braucējiem.

Pulkvedis piesarcis spārdījās un blāva:

— Sīkret sērvis aģents! Atzīstieties, ka bijāt pāri Zviedrijā un jūs atsūtīja atpakaļ ar uzdevumu spiegot! Atzīstieties!

— Tas būs pārspilēts, — Ego nobijies teica.

— Gan tu, mīlīt, redzēsi, — pulkvedis pēkšņi mīlīgi teica. — Izvest.

Ego lēni kāpa lejā, domādams:

«Nu ir ziepes. Tikšu vēl mocekļa kārtā.»

Izsauca Janalfredu. Pēc brīža augšstāvā atkal skanēja blāvieni. Janalfreds iznāca no pratinātāja istabas. Ego sacīja:

— Šonakt mums jāzūd. Rīt vairs nebūs labi.

— Skaidrs, to jau vakar es tev teicu.

Agrā rītā divstāvu gultas sāka čīkstēt. Šaura debess mala svīda gaismu. Pelēki stāvi puskrēslā staigāja pa klasi, klepoja. Sērkociņš švirkstēja. Oda pašaudzēta tabaka. Ārā iet gribētāji priekšnamā stājās rindā. Žandarms noskaitīja sešus un veda uz ateju mežmalā. Ego iestājās rindā un gaidīja. Janalfreds pienāca kopā ar pamaza auguma plecīgu vīru, kam muskuļaina seja un mazas, apaļas acis.

— Leitnants Znotēns, — Janalfreds iepazīstināja.
— Viņš arī domā, ka nupat jābēg.

— Pie atejas.

— Jā. Viens pats sargs.

— Sitējs man ir, — Znotēns teica. — Pag, es tūlīt.

Aizgājis klases pustumsā, viņš atgriezās ar garu zvejnīkpuisi. Uz kamzoļa uzvilkti šauri, neaizpogāti svārciņi plīvoja mugurā, galvu sedza gaišu matu kušķi. Plaukstas kā tepīķu daudzāmie. Padusē viņš nesa saritinātu segu. Pūsis, nemitīgi smiedamies, vairākas reizes atkārtoja:

— Pado tik šu. Pado tik šu.

— Stājies rindā. Lai tiekam reizē ārā.

Janalfreds gribēja vēl nodrošināties. Viņš gāja pie loga, kur lauzējs raudzījās laukā.

— Mēs gribam bēgt. Nāciet līdzī. Stipri vīri vajadzīgi, — Janalfreds vedināja.

— Ja ar spēku vien pietiktu. Es nekāds skrējējs nesmu. Un, ja sāk šaut, skat, manai būdai nevar garām nošaut, — Bietags rādīja sava krūšu būra un muguras platumu. — Lai jums, zēni, veicas. Sveiciniet mežu.

Janalfreds atgriezās pie rindā stāvētājiem. Patlaban žandarms ievēda sešus atvieglotus un kļiedza, lai stājas nākamie seši. Pirmais rindā stāvēja pagars vīrs ar laipnām, miegainām acīm. Janalfreds ievilka jūrnieku rindā starp sevi un Ego, Znotēns nostājās aiz viņiem. Kur radies, kur ne, Vienīgais pieskrēja un atgrūda sesto rindā stāvētāju, starp zobiem dīkdams:

— Pagaidi, man steidzīgāk.

— Soļos marš! — vācietis komandēja, un seši devās laukā pāri skolas pagalmam uz zēnu ateju koka ēciņā. Dienas gaisma svīda pār mežu. Apmēram 150 soļu atstatumā pa kreisi bija redzama meža strēmele, aiz tās kāpas. No atejas pa labi lielceļš un aiz lielceļa mežs. Apvietinātie bija norunājuši vispirms skriet uz meža strēmeli jūras

pusē, pa to doties puskilometru uz ziemeļiem un sapulcēties lielceļa malā. Ja uz lielceļa nav sargu, doties ceļam pāri lielajā Alšvangas mežā.

Seši sagāja atejā. Sargs sala, un viņam nāca miegs. — Ātrāk, ātrāk! — viņš lēkādams sauca.

Pieci drīz iznāca un sastājās pie sarga, gaidot sesto. Janalfreds nostājās sargam pretī. Viņa brille blēdīgi blisināja.

— *Schönes Wetter*,¹ — Janalfreds teica.

Sargs norūca kaut ko par cūku laiku. Visi stāvēja. Zvejnieks vilcinājās, un Znotēns viņu stūma tuvāk sargam. Sargs pēkšņi gribēja atskatīties. Bet zvejnieka ķetna milzīgā vēzienā no labās uzsita sarga ģimi šķību, un viņš sašļuka zemē.

Cetri bēdzēji skrēja pāri laukam uz mežastrēmeli. Ego sastindzis skatījās nokritušajā sargā. Nokritis. Palīdzēt.

Vācietis kunkstēdams nesamaņā grābstījās ap pistoles maksti. Aizsmacis viņš ķerkstēja:

— *Hilfe!*²

Otrs *Hilfe* izdevās jau skaļāks, un viņš uzrausās ceļos. Ego noskatīja vācieša žokli un sita pa to taisnu, īsu sienu, tad pats skrēja uz krūmiem.

Plaši atvēris mēteli, bikses pogādams, Vienīgais iznāca no atejas un apmierināts grasījās vērties debesīs. Viņš ieraudzīja zemē sakņupušu sargu un Ego muguru, kas zuda meža krūmos.

Vienīgais uz pirkstgaliem zagās garām sargam, kas slējās četrāpus, tad, nomērējušās kājas augstu celdams, laida vaļā lielo riksi. Sargs, ceļos pieslējies, raustīja pistoles maksti, to dabūja vaļā un izvilkā mazu valterīti. Rikle viņam atgāja vaļā, un, skaļi bļaudams *Halt* un *Hilfe*, viņš cēla pistoli un vairākas reizes zibināja pakal Vienīgajam.

Viņi skrēja, cik jaudāja. Ego likās, ka viņš smags stāv uz vietas. Viņš nometa šalli. Uzreiz kļuva vieglāk skriet. Krūmi drāzās pretī. Priekšā brīkšķēja zari, tur skrēja priekšējie četri. Likās, ka uz lielceļa zib ugunis un motocikls aizdrāžas viņu virzienā.

Ego panāca četrus skrējējus biezās eglītēs lielceļa malā un nogulās sniegā viņiem blakus. Vienīgais pielēkšojis no metās sniegā, elsa un purpināja. Viņš iebāza roku kabatā

¹ Skaists laiks (*vācu val.*).

² Palīgā! (*Vācu val.*)

un, brīdi taustījis, izvilka niķelētu lodi. Brīnīdamies viņš to rādīja pārējiem. Sargs taču paguvis iešaut kabatā.

Zvejnieks pieslējās uz ceļiem un teica:

— Man nu jāiet uz māju. Māte gaida.

Viņš deva visiem roku, cēlās un gāja uz jūrmalas pusi. Segas ritulis joprojām viņam bija padusē.

— Paldies, paldies, — pārējie klusi viņam nosauca pakal.

Nu priekšā stādījās sestais bēdzējs.

— Mūrnieks Kundziņš, — viņš, plati smaidot, teica.

— Pricējies iepazīties, — Janalfreds līksmi atbildēja, celdams savu karakula cepuri.

Znotēns izrāpoja lielceļa malā un ilgi to pētīja uz abām pusēm. Joprojām puskrēsla. Pamājis, ka ceļš brīvs, viņš atspērās un lēca pāri grāvim uz lielceļa. Pārējie lika kājas viņa pēdās, tā ka izskatījās, ka lielpēdaina radība izkāpusi uz ceļa. Saliekušies viņi pārskrēja lielceļu un zosu gājienā devās mežā. Znotēns pusbalsī vēstīja, ka jānojauc pēdas. Drīz žandarmi ar suņiem dzīsies pakal. Sasniedzis dziļu meža novadgrāvi, viņš iekāpa grāvī un brida pa ūdeni. Citi sekoja. Labāk slapjas kājas nekā beigts. Divi nogriezās pa mazāku pievadgrāvi. Trīs nogriezās nākamajā pievadgrāvī. Ap kilometru gājis, pirmais izlēca no grāvja mežā. Grāvī palikušie ar egles zaru sniegā izdzēsa viņa pēdas. Pēc gabala otrs ielēca mežā, vēl pēc gabala trešais, pats aiz sevis izdzēsdams savas pēdas. Viņi gāja uz norunātu pusi, bet meta cilpas, atgāja atpakal, šķērsoja cits cita pēdas. Stundu pēdas jaukuši, viņi satikās apšu birzī.

Sniega bridēju sejas bija piesārtušas, dzīvas. Cik kokainas tās bija apcietinājumā! Viņi jutās pacilāti, runāja īsi, satraukti. Viņi varēja rīkoties. Katrs vēlēja šē būt pazīnām, kas palika Jūrkalnes skolā. Viņi gāja vairākas stundas.

Melna meža vidū viņi uzgāja mājas. Sen nedzirdētas skaņas plūda pa pusvērtu logu: radio skaļi spēlēja Bahu. Bēgli tuvojās ēkām un apstājās aiz malkas šķūniša. Neviens negribēja iet lūkot. Likās divaini. Pēkšņi viņi paši sev likās divaini. Ko viņi gribēja svešajā mājā? Janalfreds teica:

— Es iešu. Kur radio un elektrība, tur nevar būt sliktu cilvēku.

Garos soļos viņš pārcilpoja pagalmu un gāja pie loga, lika pirkstus pie cepures, it kā gribēdams to celt, tad

straujā gaitā soļoja atpakaļ. Pārējie, viņu negaidīdami, jau rikšus devās mežā. Janalfreds, viņus panācis, vēstīja:

— Meita sēž vācietim klēpī.

Klusēdami viņi gāja pa mežu. Diena bija skaidra. Dzenis kala kokā. Tālu, tālu rēja māju suņi.

Viņi izgāja ciema malā. Lauku ceļš gar koka sētām un dzīvžogiem. Atpūzdamies viņi sagula ceļa malā. Pēc laika pusmūža vīrietis nāca pa ceļu.

— Pst, pst, — Znotēns sauca, Latvijas armijas virnieka mētelī izkāpdams pretī uz ceļa.

Gājējs satrūkās, taču, meža malā dzīvodams, bija radis sastapt dažādus tā iemītņiekus.

— Ko tad vajadzēs? — viņš teica. — Man nav nekā ēdama.

— Kas šī par vietu, un uz kuru pusi Užava? — Znotēns prasīja.

Šī esot Alsunga. Užava uz to pusi. Paldies. Lūdzu. Vīrs aizgāja savu ceļu, it kā nekas nebūtu bijis.

Kurp iet?

Vispirms uz Augšām, kur trīs no viņiem bija patvērušies Ziemsvētku vakarā. Tur vajag būt kādam no Zviedrijas braucēju organizācijas. Tie zinās, ko darīt.

Meža sniegā bez ceļa brīzdami, viņi izgāja šauru, likumainu kārtību, ceļu: kamanu sliedes, pa zirga mēslam. Viņi gāja pa ceļu strīpā ap divdesmit soļu cits aiz cita. Ja pirmais satiek ko nelabu, pārējie var ielēkt mežā. Ceļš bija līdzens un viegli ejams, bet viņiem likās bīstams. Nopratuši, uz kurienu ceļš ved, viņi devās mežā un brida balto sniegu, sasnigušu, vienalga, vai birzs, sils vai brikšnājs. Kā no ceļa nost, tā sajūta kļuva priecīga. Spodrī un tramīgi instinkti izlīda no civilizēta pusmiega stāvokļa. Prātā piestājās zaķis, lūsis, āpsis, sniegdami meža brālim cilvēkam savu māku.

Viņi sasniedza Augšas. Sniega klajuma vidū silta dūmu strūkļa stāvus kāpa no zemas dzīvojamās mājas skursteņa. Vienam jāiet lūkot. Ego izlīda caur aploka drātīm un brida, taisnā līnijā aiz sevis atstādams dziļu sliedi. Sasniedzis sētsvidu, viņš trauca no stilbiem sniegu, un tikmēr virtuves durvīs iznāca sieviete. Acis iepletusi, viņa skatījās nācējā, kas vasaras putekļu mētelī, plānām biksēm kājās, plānās asfalta lēcējās kurpītēs izkāpis no sniega. Viņa ar īkšķi slepus rādīja uz mājas iekšieni.

Ego vēra muti, gribēdams prasīt, vai te ir Zanis, Robis vai Dārznieks. Ieskatījies sievietes bīties radušajā sejā,

viņš vērsa acis uz istabas logu, jo esdēnieka uzpleči tur pavisēja kustībā. Ego skaļi prasīja:

— Kur te ceļš uz Tērandu?

Sieviete stiepa roku, rādīja.

Ego izstiepa roku: ak uz to pusi?

Sieviete māja: jā, tur.

Prasītājs jautri teica paldies un tad kā slidēja, tā apslidēja ap kūts stūri uz kadiķiem apauguša ganu ceļa un lielos, it kā nesteidzīgos soļos kājoja uz meža pusi. Lai mīgi ticis mežā, viņš gar meža malu brida uz vietu, kur pārējie bēgli gulēja eglītēs. Viņi drūmi noklausījās, ka Augšās ir vācieši.

Viņi nolēma iet uz Sembu ciemu un devās uz lielā novadgrāvja pusi, kur garš, taisns ceļš gar novadgrāvi ved uz Sembām. Kad jau caur kokiem varēja redzēt grāvja malas uzmetumu, nāsīs iesitās dūmu smaka. Vienīgais, pirmais iedams, cēla roku un māja uzmanīties. Pielīdis meža malai, viņš ieratudzīja vācu karavīru, kas tupēja pie sakurtas uguns, šautene iemiegta ceļu starpā, plaukstas izstieptas pār liesmām.

Ne zaru nelauzdami, meža gājēji turējās meža dziļumā un izbrida līdz ciema malai. Arī tur tādā pašā veidā, tādā pašā pozā vācu karavīrs sildījās pie mazā ugunskura. Znotēns, uz vēdera sniegā gulēdams, rādīja:

— Lūk, lūk, tā pirmā māja ir Gali. Tur mana sieva, tur mans skuķis.

Viņš pēkšņi spārdīja sniegu un idēdams satvēra eglītes zaru, rāva un līdz ar mizas sloksni to noplēsa līdz zemei. Mūrnieks Kundziņš sēdēja sniegā un laipni stāstīja:

— Sitā piemet cementiņu, un, kad vidū gadās prusaks, to ieziež mūrī.

Aizmugurē no Augšu puses skanēja šāvieni un kliedzieni. Viriešu balsis sasaucās gar visu to meža pusi. Vāci sukā mežu! Ķēde iet caur mežu, dzen meža iemītniekus virsū posteņiem, kas gaida meža malā.

Znotēns uzreiz nomierinājās, piecēlies nostājās pie egles un skatījās apkārt. Tad pieliecies čukstēja un rādīja:

— Tur pašā meža stūrī. Ķēde tur neies. Domās, ka postenis jau izskatījies. Mēs zem eglītes, zari virsū.

Aiz kokiem slēpdamies, viņi sagāja meža leņķī starp novadgrāvi un ciema klajumu. Četri katrs izvēlējās kuplu egli un palīda zem platajiem apakšas zariem. Znotēns ar kuplu zaru aizslaucīja viņu pēdas un katram uzkārpīja sniegu. Tad viņš izdzēsa savas pēdas un ierušinājās sniega

kupenā starp trim Ziemsvētku eglītēm. Viņi gulēja, klusi elpodami. Kundziņš, aizklājis acis ar elkoni, gulēja uz sāna. Apaļas un vēsas Znotēna acis spīdēja zaļās skujās. Stirnu buks un viņa saime aizskrēja ar lieliem lēcieniem. Pūkains zaķis cilpoja uz novadgrāvja pusi.

Tālumā pa labi cits aiz cita skanēja četri šāvieni. Signāls kņedei pulcēties. Postenis izdzēsa ugunskuru un devās uz ceļu. Vairāki posteņu karavīri nāca pa novadgrāvja ceļu un aizgāja uz Sembām.

Soļi aizgāja, zari vairs nelūza. Vakara sals uzsaldēja sniegam garozu. Sāka tumst. Pieci kustināja nosalušos locekļus un, izrausušies no paslēptuvēm, lēkāja un vingroja. Viņi runāja, karp doties. Vienīgais teica, vajag iet uz piekrastes mājām Malām, kur viņu apcietināja. Tur vienmēr ir kāds no krasta sargiem. Znotēns skatījās uz Galiem, tad teica:

— Es iešu pieklauvēt pie sievas loga. Pusstundu mani gaidiet. Ja neesmu atpakaļ, ejiet uz Malām.

Viņš izbrida no meža un, īsus, ašus soļus sperdams, aizgāja pa ceļu. Pārējie četri sēdēja, stāvēja, katrs domādams savas domas. Labi, ka ir tumsa. Labi, ka ir mežs. Kur lai godīgs cilvēks tveras dienas laikā uz klaja lauka?

Vienīgais ar aukliņām sēja bikšu galus, lai sniegs nelienu pie stilbiem. Ego cēla savu džimmikurpi un to apskatīja. Ledus turpat pie pēdas. Labi, ka sirds pukst karsta. Viņš pamāja Vienīgajam un teica:

— Mežā ir labi.

Vienīgais atteica:

— Kā Rīgā uz Brodveja¹. Ar meitu zem rokas nāc no kino, saldējums rokā.

Uz ceļa čirkstēja soļi. Nācējs pārlēca pār ceļa grāvi un nāca šurp. Četri aizslēpās katrs aiz sava koka. Nācējs apstājās, neziņā skatījās apkārt un klusi ieūjinājās. Četri kokiem pieplakušie atdzīvojās. Nācējs salēcās no šā skata, tad devās klāt. Znotēns satraukts, pacilāts stāstīja, kā klauvējis pie rūts, saimniece izdzēsusi lampu un cēlusi loga aizkaru. Viņš bāzis ģimi pie rūts, lai pazīst. Saimniece tūlīt atsaukusi sievu. Tā tāpat naktsjaciņā uzmetusies uz palodzes, un abi čukstus runājuši pa loga spraugu. Otrā mājas galā apmetušies četri vāci. Viņi sukājot mežu un piekrasti. Sembās novietots pārnēsājams raidītājuz-

¹ Rīgā uz Brodveja — Elizabetes iela starp kino «*Splendid Palace*» un «*Forum*», kur vakaros staigāja Rīgas ģimnāzisti.

tvērējs. Meža stigu galos arī raidītāji. Tie ziņo uz Sembām, tikko kāds mežabrālis pāriet stigu. Tad sukātāji dodas turpu. Sembu «Gaismas pilī», tas ir, ciema augstākajā mājā, ir virsleitnanta Burbuļa aizsargi, bet vāci tiem neļauj neko darīt. Vāci sakot, ka aizsargi paši esot bandīti. Sembās tagad nevar rādīties. Jāiet uz Malām.

— Saimniece jums sūta ēdamo, — viņš teica un sniedza Kundziņam un Janalfredam pa rupjas maizes dubultrikām ar speķa šķēli vidū. Dodot Ego maizes rikas, viņš vilcinoties paskatījās uz Vienīgā pusi. Kad Ego koda rikās, Znotēns nopūtās un, no kabatas izvilcis ceturto riku pāri, deva Vienīgajam. Savu riku apēdis, viņš sauja saberza tabakas lapu un tina zīd papīrā, ko izņēma no zaķenīcas atloka. Satītu suņakāju viņš sprauda iemutī, aizdedzināja, un ļūķis kūpēja viņa muskuļainās sejas apakšdaļā. Lejās esot ielikts latviešu aizsargu postenis.

Viņi brida tālāk. Plāns mēness nedeva gaismas. Kājas meklēja ceļu baltos sniega laukumos starp melniem koku un krūmu plankumiem. Viņi gāja gar ciema malu. Suņi viņus aprēja. Kādā mājā gaisma spīdēja gar šķībi, greizi aizklātu melnpapīra aizkaru malām. Iekšā dziedāja, ļausījās. Ārdurvis dauzījās, iekšā ārā staigājot. Kāds kvernēja, pieķēries pie sētas.

Mežā ejot garām Leju krustceļam, Janalfreds parāva Ego piedurkni. Viņa parasti skarbā balss skanēja gandrīz žēli:

— Iesim nu, atlaidīsimies lielās istabas salmos. Karsti cūku kartupeļi un meitenītes.

Ego iedomājās šo ainu. Viņš tūlīt teica, viņš ies pieklauvēt Lejās pie loga. Znotēns teica:

— Vai traks! Postenim vienmēr ir bail. Viņš ieraudzīs, ka tu nāc tumsā, šaus virsū.

Aiz Lejām viņi nolēma iet šauro, taisno ceļu caur melnalkšņu mežu, kas ved uz jūru. Kad Ego gabalu gājis pirmais, Vienīgais uzvilka Filipa putekļu mēteli, kas līdzinājās ceļa sniegam. Pārējie sekoja, izretinājušies virknē. Pēc tam Janalfreds uzvilka balto mēteli. Kundziņam mēteli bija par mazu. Virsnieks Znotēns mēteli nevilka. Neies ērnoties. Lai ierindnieki izlūko ceļu. Ego atkal ietērpās un gāja pa cieti nobraukto ceļu. Nakts vējš šūpoja krūmus. Jūra šalca tālumā. Kāds ceļa malā sauca: «*Halt!*» Klauzēja šautenes aizslēgs, iestumjot patronu stobrā. Ego nervi un muskuļi viņu pārmeta pāri grāvim krūmos. Tūlīt šautene blikšķēja aiz muguras, plarkšķēja mašīnpistole,

un ložu kārtā iešalca blakus krūmos. Ego, no ceļa prom skriedams, dzirdēja, ka krūmi brikšķ pa kreisi: tur pārējie četri ceļa gājēji lēca mežā un skrēja. Aiz muguras kāds blāva, un šautene izšāva vēl četras reizes. Balta gaismas rakete uzkāpa virs ceļa.

Laiku skrējuši, pieci nonāca pie liela izcirtuma un salasījās tā malā. Vai iet tieši pār izcirtumu vai apkārt gar meža malu? Jātiek iespējami tālu prom no ceļa. Nav vērts slēpties un šķērdēt laiku, ejot apkārt gar izcirtuma malu. Viņi īrās pāri sniega ezeram, grimdami kupenās un pīdamies apsnigušās žagaru kaudzēs. Kad bija sasniegta meža mala, Ego apgūlās sniegā un paziņoja, ka tur palikšot. Znotēns lamājās. Vienīgais pieliecās un prasīja:

— Vai tev trāpīja?

— Nē, — Ego bezrūpīgi teica. — Es tikai vairs ne-
jaudāju dzīvot.

— Kas tā par lietu. Jāiet tālāk, — Janalfreds pukojās.

— Man arī var ienākt prātā laisties gulus. Mums visiem.

— Tad dariet to, — gulētājs atbildēja. — Pastāsti Skaidrītei, kā mums gāja.

Znotēns dūsmās pūta caur degunu.

— Atpūtīsimies, — viņš teica.

Viņi apsēdās sniegā. Znotēns tina suņakāju. Kundziņš klanīdamies snauda. Ego skatījās debesīs, kur mākoņu stērbeles skrien gar mēnesi. Tukša sajūta viņam lika vēlēties: es negribu būt. Šoks? Apziņa grima. Simtgažu akas dibenā gulēdams, viņš juta vīzijas, kas šaujas uz akas augšu.

Atguvis jēgu, viņš atkal redzēja, ka mākoņi skrien gar mēnesi. Koki smagi šalca. «Būs atkusnis,» viņam iešāvās prātā. Likās, it kā viņš bijis sasists gabalos un nu gabali turas kopā. Viņš pagrozīja locekļus savos svārkos, baltajā mētelī. Miesa klausīja. Viņš piecēlās un teica:

— Varam iet.

Neviens nekā neteica, un viņi gāja tālāk. Viņi bija izdomājuši iet uz meža mājām Vidiem. Varbūt tur nav vācu. Lai saimnieks paslēpj, līdz mežu sukāšana beidzas.

Koki, koki. Bet pie Vidiem kokus bija kārtojis cilvēka prāts. Bērzu gatve auga abpus māju ceļam. Mežs apņēma ēkas no visām pusēm. Piesniguši lieli koki liecās pār jumtiem. Senlaicīgās mājas iemītnieki gulēja. Janalfreds daudzīja pie loga. Iekšā kāds sāka čabināties, vilka sērkokciņu. Veca vīra galva piespiedās pie loga rūs. Znotēns stūma

tai pretī savu apaļo ausenīcu un māja uz durvīm, lai ielaiž.

Pēc brīža ārdurvis lēni vērās. Durvju roci satvēris, vecs vīrs baltā pakulu kreklā un biksēs stāvēja durvju spraugā, otrā rokā turēdams tievu sveci koka svečturī. Abas rokas tā drebēja, ka durvis raustījās un svece lēkāja.

— Nebīstieties, — Janalfreds teica. — Mēs izbēgām no vāciešiem. Mēs gribam sasildīties.

— Un ko ēst, — Znotēns piebilda.

Vecais mēmi ar sveci pamāja, lai viņi nāk iekšā. Cits aiz cita viņi pārkāpa sliksni un no bezgrīdas priekšnama iegāja lielā stūra istabā. Iekšskatā bija pavards, pie loga plats saimes galds. Istabas lietas viegla koka, kā rotaļlietas. Kaktā pie sienas rēgojās madonna. Šis ir katoļu pagasts, suitu vieta. No otras istabas iznāca večiņa, balts, izvilkumu rotāts kreklis mugurā, tam pāri pārņemts sarkans bruncis. Sirmie mati bizītē, kājās košas vilnas zeķes. Arī viņa satraukumā drebēja.

— Ļaudis grib siltumu un ēst, — vecais saimnieks viņai teica.

— Un pēc tam lai saimnieks mūs noslēpj, kamēr vācieši beidz tīrīt mežu, — Janalfreds turpināja.

— Nē, nē, to nevar, — saimnieks pretojās.

Vecā saimniece teica: — Vāci un latvieši mūs te tramda vai ik dienas. Prasa, vai nākot bandīti, kur tie mežā mītot.

— Lai nu kā, mums tepat jāpaliek. Mums nav, kur iet, — Janalfreds cieti noteica.

Vecais vīrs brīdi neapņēmiģi grozījās, tad sacīja:

— Es mēģināšu jūs noslēpt.

Visi atelpoja. Večiņa gāja pie svētbildes un aizdedza eļļas lampiņu, un viņai noritēja asaras. Tad viņa uzpūta pavardā uguni, lika ugunī skalus un malku un, uzlikusi uz riņķa melnu, apaļu katlu, grieza sikus cūkas gaļas gabaliņus. Vienīgais mizoja kartupeļus. Pēc īsa laika galdā kūpēja silts ēdiens, kādu viņi trīs dienas nebija ēduši. Māla bļoda galda vidū, katram sava koka karote.

Paēdušus saimnieks viņus veda laukā uz labības šķūni nost no pārējām ēkām. Vidusejas abās pusēs nokrauti labības panti. Vecais norādīja uz miežu pantu. Znotēns sāka plēst alu sienas virzienā, rausdams labību zem vēdera un ar kājām stumdams laukā. Kad alā bija redzami vairs tikai viņa stulmu zābaki, viņš nosvīdis izlīda un viņa vietā līda cits. Alas plēsēji sasniedza šķūņa ārsienu un pie tās izplēsa plašāku telpu, kur pieciem gulēt strīpā. Saimnieks

ar dakšām ņēma no alas izstumtos miežus un klīdināja uz panta virsas. Ķad pieci bija ierīkojušies alā, viņš aizkrāva alas ieeju un nolīdzināja panta malu.

— Dievs palīdz, — viņš novēlēja un aizgāja.

Mieži sildīja un viesā putekļus, bet svaigs gaiss ieplūda pa sienas šķirbām. Cits pēc cita viņi aizmīga kā pieci akli kaķi salmu grozā.

Kaut kad pēc ilga laika saimnieka balss krešškināja šķūnī. Ar sevi runādams, viņš atplēsa alas ieeju un aicināja vakariņās. Pieci, laukā izliduši, brīnījās: atkal tumšs. Viņi bija nogulējuši diennakti nākamajā naktī iekšā.

Vecā saimniece bija izvārījusi putraimu biezputru. Pavardā kurējās uguns. Circenis čirkstēja ierī. Abi vecie laudis kustējās ierastā gaitā starp savām koka istabas lietām.

Bēgli taujāja saimnieku: ko vāci, kur vāci, cik vācu? Vecais pīdamies stāstīja: viss Alšvangas mežs ielenkts. Vācu ķēdes caurstaigā katru kvartālu. Lai pieci paēdot un ejot prom. Viņš vairs ilgāk nevarot viņus glabāt.

Janalfreds atbildēja par visiem:

— Mums nav, kur iet.

Viņi atkal lida zem miežu panta. Saimnieks aizkrāva alu ciet. Miegš nu bija caurs. Katrs juta, kā grozījās blakus gulētāji, grozījās pats. Znotēns bija dabūjis klepu. Kā klepus lēkme mātās virsū, viņš ķēra no galvas auseņicu un klepoja tajā.

Ego atcerējās, ka viņam, zem panta gulot, var uznākt smakšanas sajūta. Reiz bērībā citi bērni uzsēdās siena gubai, zem kā viņš bija palīdis. Necik ilgi, viņam smokamais klāt. Viņš grozījās un kasījās. Vienīgais, blakus galējā malā gulēdams, jautāja:

— Vai tev arī kož?

Znotēns otrā galējā malā šņāca:

— Klusu!

Bet apsēstais airējās uz visām pusēm kā ūdenī iekritis, zem ledus paklīdis, dziļā pagrabā ieslēgts. Znotēns sēca:

— Traks. Traks.

Viņš stiepās pāri Kundziņam un Janalfredam un piešpieda Ego seju pie šķirbas sienā. Gaisa strāva nomierināja.

— Iespiediet viņu starp mugurām, — Znotēns teica Janalfredam un Vienīgajam. Viņi iespieda kaimiņu starp mugurām. Tam ausis šalca, smadzenes apmiglojās miegā.

Ķad prāts atgriezās, Janalfreds un Vienīgais gulēja, muguras pagriezuši. Gaisma sienas spraugā kļuva Viktori-

jas pelēka¹ un dzisa. Ap astoņiem vakarā Vienīgais izkasi-
sija alas aizbāzumu, un pieci rindā gāja uz istabu. Veca-
jam saimniekam drebēja rokas, seja sašķobijusies.

— Vācieši bija šodien, — viņš čukstēja.

Pacēlis lukturi pār sirmo matu kušķiem, viņš vadīja ne-
lūgtos viesus caur priekšnamu. Aiz durvīm bija atkal tā
patī siltā virtuve, sarkani uguns lēkātāji uz sienām un
circenis.

— Visu dienu apkārt šaudīja, — vecais saimnieks, vār-
dus grūzdams, stāstīja. — Ap pusdienu iebrauca kamanas.
Vācu SD virsnieka lielkungs iekšā, kučieris un kalps uz
bukas. Pie kamanām piesieti briedis un stirnu buks. Vā-
cietis lika vārit karstu ūdeni. Dzēra groku. Skatījās karti.
Aizbrauca.

— Kalps nozaga no sijas sīpolu virteni, — večiņa pie-
bilda.

— Jā. Un viņi runāja vāciski, rādīja uz mežu un vilka
pirkstu sev pār rīkli. Ejiet prom, ejiet prom. Es vairs ne-
varu jūs izglabāt, — vecais saimnieks pusraudus teica.

— Mums nav, kur iet, — Janalfreds atbildēja.

Viņi sēdās ap bļodu, šķidra piena putra. Večiņa adīja
zem Dievmātes. Circeņa litānija atslābināja bēguļus. Li-
kās, ka istabai apkārt krīta loks, ko neviens nespēj pār-
kāpt.

Pie ārdurvīm klaudzināja. Pieci lēca kājās, sols gāzās.
Kāds sataustīja dibenistabas durvis, un viņi saklupa tur
iekšā. Ar trīcošām rokām turēdams lukturi, vecais izgāja
priekšnamā. Atgriežoties vairāku kāju cieti kliksti sekoja
viņa mīkstajiem soļiem. Saimnieks iebāza galvu tumšajā
dibenistabā, un runājot smīnīgs zobs spīdēja viņa bārdas
rugājos:

— Nebīstieties. Draugi.

Lēnām pieci atgriezās virtuvē. Trīs jauni sarkanarmieši,
kopā saspiedušies, stāvēja virtuves vidū un vēroja piecus
kā neziņā, ko darīt. Visiem trim bija gandrīz vienādas
apaļas, sārtas sādžinieku sejas, galvā laiviņas, mugurā
vatenieki, kaklā krievu mašīnpistoles. Stilbos vienam pu-
deļnīcas, diviem rūtaini nošūta vatenīca. Vecais saimnieks
stāvēja sānis un skatījās, kurš kuru.

Znotēns atjēdzās pirmais. Braši krieviski uzsaucis «Lab-
vakar!», viņš sēdās pie galda un sāka tīt suņakāju. Arī

¹ Viktorijas pelēkais — Anglijas karaliene Viktorija solījusies ne-
mazgāt kreklu, līdz viņas ģenerāļi gūs uzvaru.

krievi apsēdās. Pārlikuši mašinpistoles pār gurniem, divi izvilka no iekškabatas katrs savu skārda konfekšu kastīti ar mahorkas graudiņiem, tos bēra avīzes gabalā un tina. Krievs prasīja, kas šie pieci tādi. Znotēns krieviski stāstīja, ka viņi izbēguši no vācu apcietinājuma. Viņš savukārt vaicāja, kurās meža mājās ir vācieši un kuras meža malas ielenktas. Krievs izvilka karti un rādīja. Šodien viņiem bijusi smaga diena. Nataša no viņu zemnīcas uzskrējusi vācu ķēdei. Atšaudīdamās bēgusi, kamēr nokausēta un ar šauteņu laidēm nosista.

Mahorku izpīpējuši, krievi cēlās, vēlēja, lai veicas, un steidzīgi izgāja.

Ala zem miežu panta likās ierasta vieta. Miegš nenāca. Znotēns klusi stāstīja, ka SD ielicis Ventspils cietumā Vidu saimnieka trīs dēlus par palīdzēšanu partizāniem. Un tomēr vecie saimnieki palīdz viņiem, bēgļiem. Šad tad iesmiedamies viņš stāstīja par sevi. Kad krievi 1940. gada vasarā okupēja Latviju, viņš tikko beidzis karaskolu. Slapstījies laukos pie radiem un draugiem. Bet, savu dzimšanas dienu svinēdams, nokļuvis Rīgā un pēcpusdienā pastaigājies pa galveno ielu. Tūlīt klāt divi čekisti.

— Pienāca un teica: pilsoni, jūs esat apcietināts. Lika pagaidīt, es teicu. Rāvu pistoli, un abiem lode pierē. Citi mani ķēra, bet izmuku pa apstādījumiem. Ienāca vāci, un avīze mani iztaisīja par lielu varoni. Bet kas tur liels. Vienam bija jāšauj, viņiem vai man.

Viņi gulšņāja. Vienīgais kasījās, grozījās, līdz paziņoja:

— Kaut kas jādara. Es iešu uz Malām meklēt kādu no krasta sargiem. Būšu atpakaļ no rīta vai nākamnakt.

Pārējie klusēja. Vienīgais izkasīja alu, izlīda un no āra rūpīgi aizbāza alu. Izgājis no labības smaržas pilnā šķūņā, viņš dziļi ieelpoja nakts gaisu. Spīdēja jauns mēness. Viegli sala, un sniega virskārta bija uzsalusi. Laimīgs par savu lēmumu rīkoties, ceļotājs pār aizsalušām lāmām, kupenām, izcirtumiem gāja taisnāko ceļu uz Malām.

Viņš atgriezās īsi pirms gaismas. Patlaban irbju bariņš knābāja pelavas pie šķūņa, kur aiz sienas gulēja četri gulētāji. Pēkšņi irbes trūkās un aizspurdza eglītēs. Kāds kasīja alu, ierāpās un teica:

— Tas esmu es. Šonakt divpadsmitos Candars mūs gaidīs pie Leju krustceļa. — Un kupenu ceļotājs tūlīt aizmīga.

Kad pieci bija paēduši un aizgājuši, vecā saimniece izdzēsa lampiņu zem Dievmātes svētbildes, kas degusi četras diennaktis un vēl daļu nakts. Pieci bēguļi ņipri soļoja pa meža ceļu. Viņi bija dzīvi, bija pat izgulējušies kā sanatorijā. Ceļš, nakts un mežs deva prieku.

Sasnieguši Leju krustceļu, viņi apsēdās sniegā un gaidīja. Pēc brīža kāds klusi iesvilpās, un no koka stumbra atdalījās stāvs. Čanders no Gaismas pils. Vāci esot aizgājuši. Berlīnes, Hamburgas un citu Vācijas pilsētu dēliem meža dzīve līdz kaklam. Burbuļa aizsargiem uzdots uzmanīt partizānus. Seši zosu gājienā gāja uz Augšām, un pirms rīta gaismas Čanders viņus ievēda Augšu pirtī. Uz lāvas varēja gulēt divi, pagalvī siena kušķis. Pārējie iekārtojās uz grīdas. Ego teica Čanderam, lai kāds no Lejām atnes viņa melno mēteli un stulmeņus.

Dārziņš priekšpusdienā atveda Ego mantas. Kamēr viņš, uz lāvas malas sēdēdams, taujāja, kas vēl apcietināti un par ko viņi pratināti, Ego uzvilka savas pārkrāsotās vācu armijas bikses. Skaidrite bija atsūtījusi bunduli saplīsušu puszīda sievietes zeķu. Viņš uzvilka pēdā divas un, garos zeķu stilbus vēlreiz ap pēdu atliecis, iemaucā kāju savā īsstulma zābakā. Nez ko Filips teiks par savalkātajām vasaras biksēm un nobružātajām laķenēm. Baltais mēteliņš kļuvis pelēks. Ar lielo, melno mēteli varēs gulēt kaut vai kupenā. Dārziņš atvedis vairākas šalles un cimdu pārus. Cepures nav, bet šalli varēs siet ap galvu. Janalfreds izvēlējās garu, brūnu zīda šalli ar bārkstīm abos galos. Vienīgajam joprojām bija kā viņa apģērbs, šalle un cepure, tā viņa pase.

Laivas no Zviedrijas nenāk un laikam tik drīz nenākšot. Zviedrijas braucēji pārceļoties no krasta uz Ventspili, Talsiem. Pēc tam, kad seši izbēguši, arestētajiem likts stāties pie klases sienas, un žandarmi izsaukuši viņu vārdus. Ne Vienīgo. Viņa nav. Sargam izsisti divi dzerokļi, un sardzes priekšnieks viņam atņēmis arī kantīnes mēneša devu. Žandarmi ar suņiem devušies pa bēgļu pēdām. Atgriezušies viņi rādījuši apcietinātajiem Ego nomesto šalli un stāstījuši, ka visi seši noķerti un uz vietas nošauti. Divi sargi tagad ved apcietinātos uz ateju. No Jūrkalnes skolas apcietinātos ved uz Liepāju un ievieto cietumā. SD pratina, ko viņi zina par Zviedrijas braucēju organizāciju.

Lai viņi dzīvojojot tepat Augšās, kamēr viņiem sagādā dokumentus. Ēst pie Augšu galda. Organizācijai jau esot tādi, kam vairs nav ne ko mainīt, ne pārdot. Kam vēl manta turas, dod nodevu. Dārziņš steidzās prom kārtot pajukušo krastu un uzmundrināt ļaudis, kam pēc apcietināšanās sašļukusi dūša.

Robis atnesa Znotēna sievas sūtītu apakšveļu un bārdas nazi. Znotēns to asināja uz zābaka stulma, un visi pieci pēc kārtas noskuva savus sarus. Viņi mazgājās, tirija drēbes un svētdienīgā jutoņā devās uz istabu.

Neviens par viņiem nebrīnījās. Pie galda ierodas visādi viesi. Janalfreds, pie galda sēdēdams, apliecināja, ka viņš «pēc ilgāka barbarisma starplaika atkal atrodas kulturālā sabiedrībā». Vienīgais, preti divām profesoru kundzēm sēdot, omulībā tvīkdams, galda sarunā izmeta pa teikumam, kā ir, kad naktī iet pa mežu. Kā ir, kad šauj virsū.

— Kāpēc šauj virsū? — kundze brīnījās.

Janalfreds juta, ka jāapgaismo.

— Cienījamā kundze, — viņš iesāka, — mūsu politikajā situācijā iespējami dažādi pagriezieni.

Viņš attēloja, kā viņi izbēguši. Kā staigājuši pa mežu. Kā mežs bijis ielenkts. Par Vidiem viņš tomēr nekā ne-teica.

Kundze ar platām acīm skatījās Janalfredā. Viņa viņu pārtrauca:

— Jūs sitāt vācietim?

Janalfreds mazliet samulsa.

— Piedodiet, es personīgi ne, bet šis kungs gan, — viņš rādīja uz Ego.

Sita vācietim. Sita vācietim. Kas sit vācieti? Krievs sit vācieti. Kas sit vācietim, ir krievs. Krievi dzīvo mežā. Krievi ir bandīti.

Ego ar šausmām vēroja, kā loģiski slēdzieni knikšķēdami adās dāmas galvā un atspoguļojas viņas sejā. Jā, kā tad.

— Bandīti! — kundze iespiedzās. — Ārā, es ar tādiem vienā mājā nedzīvoju! Kas mani bērniem jāredz! Alfred, dari, kas tev kā vīrietim jādarā!

Vēlētš šās bēgļu grupas vadītājs Alfreds paziņoja pieciem, ka viņu klātbūtne apdraud pārējo mājas iemītnieku drošību. Viņiem pašiem jāsaprot, ka turpmāka viņu uzturēšanās Augšās ir nevēlama.

Pieci bandīti brida uz mežu. Stipri sala. Janalfreds ar zīda šalli piesēja pie galvas savu karakula cepuri, tā ka šalle sedz ausis un mezglis zem zoda. Spīdēja pusdienas

saule. Mežs likās skaļš un priecīgs. Viņi gāja labu gabalu mežā, līdz vietā, kur vienu debesu pusi sedz biežām eglītēm noaudzis kalns, otru pusi lielas egles un trešo pusi gara malkas grēda, jūta, ka te varētu būt droši. Ceturtā puse tālu pārrēdzama starp lapu koku stumbriem. Arī tajā pusē viņi sakrāva malkas šķīlas un cietokšņa vidū kūra ugunsкуру.

— Mēs putinām valsts mantu, — Kundziņš teica, norādīdams uz steros krautajām bērza šķīlām.

Janalfreds skārdaini ieskandināja:

— Kuras valsts mantu? Latvijas brīvvalsts, Padomju Latvijas vai Ostlandes? Droši vien pat mežzinis to nezina. Svilini tik nost.

— Tad aplaupīsim paši sevi, — Znotēns teica.

Stateniski saslētas, lielās šķīlas dega čukstēdamas. Viņi ierīkoja sēdekļus pie uguns: divas šķīlas gulus, divas stāvus atzveltnei. Silta saule spīdēja pār kalna eglītēm, un viņi novilkā vienu apģērba gabalu pēc otra, līdz zvilnēja uz šķīlām līdz vidum pliki. Tikai Vienīgais sēdēja nopogājies un sarāviēs.

— Vai tev salst? — Kundziņš prasīja.

— Nē-ē, — Vienīgais atbildēja. Tad strauji izgrūda: — Man ir utis.

— Ha, ha, ha! — pārējie skaļi smējās. — Kara fauna! Krievijas baltās! Met kreķlu nost un izkauj.

Vienīgais vilcinoties lēni novilkā mēteļi, pēc tam nez kur dabūtus, līdz kaklam pogājamus ģimnāzista uniformas svārkus, četrus puloverus un beidzot milzīga lieluma triko miesas kreķlu ar garām rokām.

— Ak tu žē! — Kundziņš salika rokas. — Ir gan dzi-vība!

Rātņi, balti kukainīši, melns punkts to vidū, gulēja kreķla vilēs un vietas trūkumā rāpās cits citam pāri. Vienīgais riebumā apskatīja savu kreķlu.

— Met ugunī! — Janalfreds iesaucās. — Lai tie zvēri sadeg.

— Bet tad man būs jādzīvo bez kreķla, — Vienīgais pretojās.

— Labāk bez kreķla nekā ar tādu. Met, met, met! — arī citi sauca.

Vienīgais dusmās saņurcīja kreķlu un iemeta starp pagālēm liesmās. Kreķls melnēja un smirdēdams dega. Vienīgais sēdēja plīks un bēdīgs. Znotēns rāmi, mazliet zobgalīgi teica:

— Kreklu varēja izlikt saulē un izkratīt, lai utis izbirst. Kādreiz tu varētu kreklu izmazgāt.

Vienīgais izstiepa roku pēc krekla. Tas jau bija melnas plēnes. Asaras viņam sakāpa acīs. Viņš klausīdams bija darijis, ko negribēja darīt. Mēģinādams izraut kreklu no ugunskura, viņš rikojās par vēlu un velti. Ego, nokaunējies, ka nav palīdzējis draugam paglābt kreklu, pārbaudīja sava krekla vīles. Arī citi skatīja savus kreklus, purināja pār uguni un lika saulē.

Saule grima aiz kalna. Tumsa, un uguns kļuva arvien sarkanāka. Pieci apgērbās, sēdēja un, ugunskurā skatīdamies, kļuva ilgošanās pilni, kā mēdz notikt viena dzimuma bariņā, kad nav jāsteidzas un spiesti būt kopā. Kundziņam lūpas vilkās trubiņā, acis aizplīvurotas, un slābans, ļimt gatavs kā puspilns maiss viņš runāja par savu mūrniekmeistara amatu:

— Katrs, pāris gadu mācījies, var uzmūrēt sienu. Bet nosolīt visas četras sienas, tur vajag galviņu. Atnāk būvuzņēmējs līgt mūrnieku. Viņš liek galdā vienu pusstopu, mēs sarunājam. Viņš liek otru, mēs salīgstam. Tad es saucu savus mūrniekus — staroveri, vecticībnieki ar lielām bārdām, ķellē cementu kā marmelādi —, prasu: strādāt gribat? Gribam. Cik par asi? Tik un tik. Līkop! Būvuzņēmējs atnes alus grozu. Mēs ēveļskaidās cepam desas, spriežam, — puszviļus viņš aizsapņojās.

— Kad karš beigsies, es gribu baudīt dzīvi, — Janalfreds teica. — Visiem tad būs labi. Krāšņi tērptas sievietes. Asprātīgas sarunas. Pasaules lielās lietas top izšķirtas pie cigāra. No apakšas to neredz. Nobriedis cilvēks var brīvi grozīties tikai sev piemērotos slāņos.

— Domāt. Saprast. Lietot sesto prātu. Noredzēt, — Ego mēģināja saprotami izteikties.

— Man patik fotografēt, — Vienīgais stāstīja. — Es sežu laivā. Manējā airē. Zaļa laiva ar baltiem airiem slīd pār Ventu. Es fotografēju. Ventspilī es varētu uzsākt fotogrāfa bodi.

Ego nebija prasījis, kur palicis Vienīgā fotoaparāts. Krasta sargos kāds atņēmis? Nozagts? Izmainījis pret ēdamo?

— Ak, jūsu prieki ir sekli, — Znotēns teica dobjā balsī. — Kad cilvēks nāk manos gados, viņš vēlas ko īstāku. Kas var būt jaukāk kā svētdienas rītā — tīrs, balts krekls mugurā, kailas krūtis — pagīrās iziet savas jaunsaimnie-

cības ābeļu dārzā, ko pats savām rokām stādījis? Tā ir dzīve.

Kundziņš cerīgi teica:

— Droši vien ārpusaulē zina, kā mums iet. Kā mums te jācieš. Pēc kara citi palīdzēs.

Vienīgais dedzīgi pievienojās:

— Nevar būt, ka cilvēkus slaktē un par to nekas. Mēs par mūsu zaudējumiem dabūsim samaksu.

Janalfreds nežēlīgi augstā tonī:

— Nekādas saldās algas nebūs! Katram pašam savas rūpes. Mūs noraks bez korāļa. 1934. gadā mēs izvēlējāmies beztiesīgo ceļu. Politiski mēs esam dzīvi miroņi.

Znotēns, savu virsnieka stāžu atcerēdamies, sacīja:

— Viņš ir negatīvs nolīcējs.

— Mums vajag politiskas tiesības, saimniecisku pašnoteikšanos un atvērtas robežas, — Janalfreds rāmāk teica.

— Šķīstā pārpūra, dod mums jaunu mugurkaulu,¹ — Ego lūdzās.

Viņi ļāva, lai ugunskurs izdeg līdz lielām oglēm, tad lika oglēs pa vienai šķilai, lai augstas liesmas neblāzmo mežā. Viņi norunāja viens palikt nomodā, uzmanīt uguni un modināt, ja kāds pa miegam iekrīt sniegā vai oglēs. Katrs iekārtojās ērtāk uz savām pagalēm.

Ego, pret Vienīgo pagriezies, skatīja vakarlūgšanu:

— Lai visiem ļaudīm būtu māja. Lai viņiem būtu maize, piens, saknes, augļi, proteīns un miers.

— Un kreklis mugurā, — Vienīgais atsaucās. — Vairs nekož, bet salst. Labāk lai kož, ja vien nesalst. Es kreklu varēju izlikt uz malkas grēdas, lai utis naktī izsalst.

Uz rīta pusi stingri sala. Gulētāji ap ogļu kaudzi vilka locekļus tuvāk krūtīm. Znotēns pamodās, rūpīgi pārkrāva savas pagales tuvāk oglēm un ilgi klepoja cepurē. Vienīgais cēlās ar ausmu un, brīdi staigājis ap malkas grēdu, aizrikoja mežā. Salst, nevar gulēt. No tālienes viņš atskatījās uz šķilu cietoksni. Viegla, zila dūmu strūkļa kāpa pār malkas grēdu. Apkārt brīvs mežs. Dūmi smarža. Lec sāta saule. Viņš labprāt tā dzīvotu līdz pavasarim. Ja tik būtu ko ēst un ja vāci nenāktu mežā. Vēlreiz viņš nožēloja, ka nav paturējis savu kreklu. Protams, bez ziepēm kreklu mazgāt ir grūts darbs. Bet tagad viņš to spētu. Tagad viņam ir vairāk pacietības.

¹ Dod mums jaunu mugurkaulu — angliki *spine*, mugurkauls, izrunā «spain».

Ap brokasta laiku Vienīgais devās uz Augšām, lai aizņemtos kreklu. Viņš atgriezās kopā ar gāzģeneratora šoferu Bauskas sievu, nesdams viņas grozu. Iekāpjot malkas istabā, Bauskiene teica:

— Vai, kā puikiņiem jādžīvo. Bet es jums saku, te labāk nekā Augšu lielajā istabā. Tur katra dāmiņa ceļ degunu, un uz tā vēl kaimiņiene grib dancot.

Viņa izcēla no groza silti ievīstītu zupas katlu un platu rupjmaizes kukuli, kam maizes krāsni izklātas kļavu lapas atstājušas piecīrkstainus nospiedumus apakšas garozā.

— Mans puika jums to sūta, — viņa vēstīja. Par puiku viņa dēvēja savu vīru. — Ēdiet nu. Es atnākšu katru dienu.

Tā viņi ēda sociāldemokrātu partijas maizi, kā biedrs bija Bauska.

— Vai kreklu dabūji? — Ego prasīja Vienīgajam.

Tas atpogāja ģimnāzista svārkus, pastiepa puloveru. Dāmu zīda krekliņš sārtoja zem pulovera. Lencēm viņš bija iemetis mezglus, lai tās ir īsākas.

— Gara dāma. Bet labs arī tāds, — viņš teica.

Un pavasarī viņi varēs gulēt bez ugunsкура! Nebūs jāuzmana ugunskurs!

NAV KO BĪTIES

Agrā ritā krasta sargs Oskars ieradās pie pieciem mežabrāļiem malkas grēdas istabā. Pasīks un kluss, tādi īpaši piemēroti pastāvēt varu maiņās, viņš nesa uz pleca piecas gadsimta sākuma franču šautenes, ar kādām vāci apbruņoja okupēto tautu policijas vienības. Viņš deva katram pa šautenei, pa piecām patronām un teica, ka viņi nu esot aizsargi. Viņš viņus vedīšot uz krastu. Neesot ko bīties. Viņi var droši iet pa ceļu, viņam esot ceļa papīrs, viss kārtībā.

Oskars soļoja pa priekšu, pieci uz ceļa saulē apžilbuši musketieri virknē pakaļ. Ceļam labajā pusē plašs sniega lauks, apsnidzis Sārnates ezers. Sniega laukam apkārt siena šķūnīši. Tur varētu nakti pārgulēt. Bet sukātāji parasti aplenc šķūnīšus un izbaksta siena pantus. Noķer kā slazdā. Ja vairākus šķūnīšus savienotu ar pazemes ejām, tad drošāk.

Tālumā redzama Sārnates muiža. Oskars stāstīja, ka vecā Sārnates barona dēls ieradies no Vācijas kopā ar vācu armiju un tagad esot Sārnates komandants. Muižas

kūts čukurā viņš uzcēlis novērošanas torni. Tur vienmēr kāds no viņa zaldātiem vērojot, kas notiek uz apkārtnējiem ceļiem.

— Mūs patlaban apskata, — viņš teica un pasmaidīja. Pieci soļoja staltāk. Atkal muižā kara kungs un viņa draudzīni. Neatkarīgās Latvijas piensaimnieku savienību un konsumu krievi un vāci izlauņīja. Atkal vietā feodāla kārtība. Gar muižas ēku mugurpusi izgājuši caur muižu, gājēji pārgāja upes tiltu un iznāca uz vecā paziņas lielceļa, kas ved līdztekus jūrai. Oskars veda gājējus baptistu baznīciņā ceļa malā. Vēl viena iedzīvotāju grupa iekš neklausības. Ģērbkambaris, paliela telpa ķēķim, pavards. Gridā lūka ar dzelzs riņķi, Oskars ievēra pirkstu riņķi un pacēla lūku.

— Lūgtu, — viņš teica. — Nav tik labi kā mežā, bet jāiztiek.

Pieci skatījās pagrabā. Tumšs. Vismaz sauss. Uz klona nav ūdens.

— Ķesteris zina, ka jūs te esat. Nerādieties ārā. Vāci braukā pa ceļu. Varbūt te ierodas kāda bēgļu grupa. Jūs labāk ar to netaisieties. Jā, ēdamais.

Oskars skatījās apkārt.

— Tepat vajadzēja būt.

Viņš izvilka no kakta apkaltu pūralādi un atvēra. Lādes dibenā kārtā rudzu miltu un miltos sešas dzeltenas žāvētas govus ribas. Tuksnesis.

— Ir redzēta sliktāka barība, — Oskars teica, klusai ticības un atteikšanās ugunij degot pacietīgās acīs. — Nu jums vēl vajag ceļa papīru. Bet ar to nevajag plātīties. To rādiet tikai tad, ja citādi vairs nevar.

Izvilcis no kabatas vācu ceļa papīra formulāru, viņš stāvēdams to piespieda pie sienas un rakstīja ar zīmuli.

— Kā tevi sauks? — viņš prasīja Znotēnam. Tas teica populāru uzvārdu. — Tu būsi komandieris. Kā tevi? Un kā tevi? — viņš prasīja un rakstīja. — Tikai nejauciet, kā katrs saucas. Ja te kļūst par karstu, ejiet divus kilometrus gar mežu uz ezeriēšiem. Sakiet, ka esat aizsargu slēpnis. Pārgērbušies gribat uzņemt sakarus ar krievu partizāniem. Un droši, šajā mežā neviena krieva nav. Tad nu viss būtu kārtībā. Nav ko būties, un lai jums veicas. Dzīves priekam te jums kārtis.

Znotēns atteicās kāpt pagrabā. Viņš apmetās uz sola pie plīts. Ego izvēlējās gulēt aiz ērgelītēm. Janalfreds aiz altāra. Šī vieta likās neparasti civilizēta. Pakrūte bieži

savilkās gribā bēgt caur ģērbkambara logu. Vācu smagie auto naktī brauca garām uz noslēpumainu vietu Sārnaves mežā pie krasta. Vairāki raķetes. Zilu, aptumšotu auto luksturu gaismā iespīdēja baznīcas logos. Dažu rītu kluss ķesteris slaucīja baznīcu, ne acu uz viņiem nepamezdam. Vienu rītu Ego sēdās pie ērgelītēm, spēlēja un vairākas reizes pilnā kaklā dziedāja luterāņu himnu, sākot ar rindu «Lai trako, kam tīk trakot». Smagums tā kā noplaka. Viņš bija izsūdzējies. Viņš turpināja spēlēt, svinga melodiju spēlējams stenot un kviecot starp sinkopētajām skaņām. Vakarā Znotēns teica Ego, ka ķesteris teicis, lai ērģeles liek mierā.

Šī vieta nebija ilgam laikam. Trīs ņēma savas karabīnes, kabatā piecas patronas un devās pa mežmalas ceļu uz Ezeriešiem. Divi uz karabīnēm nesa gandrīz tukšo miltu lādi. Kā parasts, Ezeriešos nebija saimnieka, nedz arī cita vīrieša. Atnācēji teica saimniecei, ka viņi te sūtīti speciālā uzdevumā. Viņa neticēja, bet arī nekā neprasija un viņus ielaida aukstajā istabā ar plīša mēbelēm. Dienu viņi dzīvoja mežā, vakarā nāca mājā pārgulēt. Sāka neganti salt. Nekurinātā goda istaba pēc āra dienas likās silta. Visi bija izsīrguši iesnas un klepu.

Rīta tumsā viņi izgāja no mājas, galvas satītas šallē. Aiz muguras balti dūmi stāvus kāpa no skursteņa. Kovārņi salaidās bērzos un ķiukstēdami aicināja gaismu. Pieci devās uz egļu malkas grēdu mežā, kūra uguni un vārija rudzu miltu putru. Ribas sen bija apēstas. Vakarā viņi, virknē cits aiz cita iedami, atgriezās Ezeriešos.

Saimnieces meitai nepatika, ka bārdaini tēviņi guļ viņas pūra mēbelēs. Liekas arī tādi dīvaini, vairāki pat mežabrāļi. Vienu vakaru mežinieki prasīja saimniecei ko ēdamu, jo viņu pārtika esot aizkavējusies. Viņi dabūja vakariņas, bet nākamajā dienā saimnieces meita par nelūgtajiem viesiem izstāstīja savam draugam, barona adjutantam. Adjutants baronam. Barons sen vēlējās muižas sakņu pagrabā turēt pāris bandītu.

Tā vakarā, kad pieci tumsā gāja mājup, balti stāvi atdalījās ceļa malā no kokiem. Šautenes pacēlušī, ziemas jakās tērpti vāci sauca:

— *Halt!* Ruki verh!

Ego gāja pēdējais un varēja ielēkt mežā, kad barona vīri aplenca trīs pirmos. Taču viņš redzēja, ka Znotēns viņam pa priekšu turpina iet. Kopdarbs. Ego turpināja iet un, pie vāciem piegājis, pacēla rokas.

Šie bija aizmugures rēķinveži un uzturziņi. Viens vicināja pistoli. Otrs, šautenes stobru bakstīdams gūsteknim starp lāpstiņām, lika rokas celt augstāk, vēl augstāk turēt gaisā. Cits pat rādīja īpašu talantu un iejušanās spēju: bikli iesīta šautenes laidī Kundziņam krūšu būrī un vicināja kulaku Znotēnam gar strupo degunu. Laikam ilgi pie koka stāvējuši. Nosaluši, užtraukušies viņi dzina gūstekņus uz Ezeriešiem.

Ezeriešu virtuvē Sārnatē barons regulārās armijas uniformā stāvēja aiz lielā saimes galda, vienu roku atspiedis uz galda, otra aiz mēteļa atloka. Pie viena sāna adjutants, pie otra pucējis ar bloku un zīmuli rokā, gatavs pierakstīt sagūstīto atzīšanos. Māju meita ar trīcošu lūpu stāvēja netālu no adjutanta. Sargi izbēra uz galda gūstekņus kratot atrastos priekšmetus: piecreiz pa piecām šautenes patronām, Znotēna suņakāju iemuti, piecas karotes, katlu. Piecas šautenes.

Znotēns sāka skaļi latviski rāties, un Janalfreds steidzās tulkot: noticis pārpratums. Viņi ir speciālā uzdevumā sūtīti aizsargi, lai izlūkotu bandītus. Tāpēc šāds apģērbs un apbruņojums. Tāpēc viņi mīt te, Ezeriešos. Znotēns izklāja uz galda Oskara rakstīto dokumentu. Patiesi, Burbuļa paraksts tam bija apakšā.

Komandants mazliet samulsa. Pavēries adjutantā, viņš lēni teica:

— Tad jau būsīm saņēmuši ciet nepareizos . . .

Adjutants aizrādīja, ka nav pārbaudīts, vai apcietinātie tiešām ir Burbuļa vīri. Ceļa papīru viegli varot viltot. Znotēns skaļi uztraucās. Bet viņš varbūt protestēja par daudz.¹ Baronam nu bija savs, uz kā pastāvēt: Burbuļa ziņnesis katru nakti ierodoties Sārnatē. Tas zināšot, cik viņu teiktais patiess. Adjutants piemetināja:

— Līdz tam jums aizliegts atstāt šo māju.

Tieši tā. Komandants uzsita galdam plaukstu.

Zaldāti aizgāja atpakaļ uz muižu. Lielais satraukums izrādījies veltīgs. Rit atkal ikdiena: mizot kartupeļus, cept uz pannas, vākt nodevas, skaitīt sivēnus un teļus.

Pieci sēdēja tumšajā goda istabā. Ko nu?

Kundziņš jutās dzīvs un kustīgs. Viņš teica:

— Es iešu Burbuļa ziņnesim priekšā uz ceļa. Lai viņš zina, ko teikt.

¹ *Bet viņš varbūt protestēja par daudz* — pēc V. Šekspīra «Hamleta», III, ii, 219 (Clarendon Press, Oxford, 1987).

Znotēns piekrita, tā esot laba doma. Varbūt Burbulis nemaz nezina, ka viņi ir. Bet jāiet diviem. Upē var ielūzt. Labāk divi.

Ego likās labāk iet nekā sēdēt tukšajā mājā. Saimniece ar meitu aizgājušas pārgulēt pie kaimiņiem. Kamēr Kundziņš rūpīgi atvēra ārdurvis, Ego atvēra pieliekamo un plauktā sameklēja maizes donu un ceptas cūkgaļas šķēli. Ēzdams viņš izslidēja pa ārdurvīm un gar paksi, gar dzīvžogu, gar žogu krūmos.

Kundziņš iedams labā omā pie sevis strīdējās ar baronu, stāstīja Burbuļa ziņnesim, izskaidroja Burbulim. Caur niedrēm pārgājuši ezera stūri, viņi gāja pār purvainu līci, kas vasarā droši vien ir neizbrienams. Domādami par posteni uz muižas kūts jumta, viņi turējās kārklu un niedru ēnā, izvairīdamies mēness gaismas.

Sala strinkšķēdams, un brienot sniega virskārta putēja. Viņi sasniedza upi. Nesen bagarēta, tā drīzāk izskatījās kā dzeltens kanāls, ko klāj rāvains ledus. Abi nolauza pa spieķim un taustīja ledu. Visur bruka iekšā. Pa krasta uzbērumu ejot, viņi atrada vairākas garas kārtis, varbūt lietotas rakšanas darbos. Viņi meta vienu kārti pār upi. Jā, tā sniedza otru krastu. Viņi sameta blakus piecas kārtis un četrpārus pārlīda pāri.

Abi apsēdās ceļa malā un atpūzdamies gaidīja. Vār būt ap pusnakti. Vai ziņnesis jau aizbraucis?

Ilgi sēdējuši, viņi izdzirda sliežu čirkstus un mīkstus zirga pakavu dipienus. Kundziņš izlēca uz ceļa, saukdams:

— Ei, pieturi!

Arī Ego rāpās uz ceļa. Braucējs saplaka, bet raustīja grožus un turpināja braukt, it kā nekas nav bijis un nevar būt. Ego saskatīja, ka braucējs ir jauns puisis, vārdā Laimonis. Viņš ar ģimeni gaidīja Zviedrijas laivu. Par patvērumu, ko deva burbulieši, viņš darīja netikamo nakts ziņneša darbu. Ego iesaucās:

— Ei, Laimoni! Pieturi.

Braucējs atlaida grožus un atšļuka kamanu stūrī. Mēnesnīcā viņa seja izskatījās bāla.

— Es domāju, ka partizāni, — viņš dvesa.

Abi stāstīja, kas noticis, kas jāsaka, ka šo lietu kārtojis Oskars, un tā tālāk. Laimonis klausīdamies šad tad iespurcās:

— Es gan gribu redzēt, kā Burbulis par to ārdīsies.

Viņš aizbrauca uz Sārnati. Abi kājinieki devās atpakaļ pa savām pēdām. Pie upes Kundziņš uzsauca:

— Skaties!

Un atvieglots pa kārtīm strauji pārgāja plāno, dzeltēno ledū. Ego pacēla sava garā mēteļa stūrus un sekoja ne ielūzdams, ne saslapdams.

Otrā rītā blaurīgs, sapicis vīrs ieradās Ezeriešos: koka tupeles, garas vilnas zeķes pār jājambikšu galiem, nokāriens bikšdibens, nospeķoti pusē dzelzceļnieka, pusē aizsarga svārki (no diviem skrandainiem svārkiem sašūts viens vesels). Burbuļa virsseržants. Viņš pavēlēja pieciem doties uz Sembām. Speciālās grupas dalībnieki ņēma savas karabīnes un gāja. Bezvējā un klusumā snīga sākumā sīkas, vēlāk pastkartīšu kuplas pārslas.

Virsleitnants ar palamu Burbulis brīdi staigāja nolukšos, trānotos zābakos pa savu istabu Gaismas pilī. Svītīgi šūtajam vācu uniformas svārkam spīdēja spožas virsniņa uzšuves. Asā seja vēra muti, un skanēja tiešām stipri:

— Jūs simulanti, bandīti! Sārnaties komandantam šoreiz es vēl teicu, ka jūs esat mani ļaudis. Bet jūs neesat mani ļaudis! Kādi jūs izskatāties! Ar kādām tiesībām jūs vazājat manu godīgu vārdu? Savu ādu glābdami, jūs apdraudat simtiem cilvēku! Jūsu dēļ vācieši var pārbaudīt visus manis izdotos dokumentus.

— Bet Oskars taču rikojās ar jūsu ziņu?

— Oskaru pakārs, nošaus! Es viņu padzenu! Ar viltotām apliecībām... khm, — viņš aprāvās. Tad sāka citas noskaņas paceltā tonī: — Taisieties, ka tiekiet laukā no šīs apkārtnes! Lai mani cilvēki vairs te jūs neredzētu! Ja jūs vēl te vazāsit, es likšu jūs sasiet un nodošu vāciešiem!

Nu Janalfreds, rūpīgi katru vārdu apdomādams, sniežda pēc klasiskiem paraugiem veidotu aizstāvēšanās runu:

— Virsleitnanta kungs, neapskaužamos apstākļos savu dzīvību izglābuši cilvēki var visādi izskatīties. Lai arī viņus klāj skrandas un neskūta bārda, galvu viņi joprojām nav nokāruši. Kā apustulis Pāvils sāka: *Nihil habentes et omnia possentes* (tiem nebija nekā, un tiem piederēja viss). Mums vajadzīgs tikai jumts virs galvas, reizi dienā ēdamais un drošība, ka mūs nevajā. Virsleitnanta kungs, jūs spējat mums to dot.

Burbulis sēca, tupās, atšļuka krēslā, kļuva mazliet zils, atmēta ar roku. Uz priekšu liekdami, viņš jaudāja tikai iebļauties:

— Lopil!

Tad aizelsies turpināja:

— Galos ir liela virtuve. Tur varat apmesties. Ēdamais katru vakaru Gaismas pilī. No vāciešiem sargieties paši. Laukā!

(Piezīme pēc 40 gadiem. Zem Burbuļa galda kastē stāvēja raidītājuztvērējs satiksmei ar Gotlandi Zviedrijā.¹)

Ciema galējās mājās pie meža nebija saimnieka. Mājas vienā galā dzīvoja jauna saimniece ar puisieli Jāniti un lielāku meiteni Mariju. Nama otrā galā dzīvoja vecāks vaļinieku pāris ar savu puiku. Saimniece nekad nesmaidīja. Bet viņa pieņēma bēgļus. Pieci mežinieki novietojās tajā pašā vienā istabā ar pavardu kaktā, kur bija apmetusies gandrīz vēl skuķe Znotēna sieva ar mazu strupdegunainu meitēnu. Znotēns iekārtojās sievas gultā. Dienu viņš pārcēlās pie galda, kur grieza tabaku un, pa logu skatīdamies, uzmanīja ceļu. Vakarā četri pārējie izklidināja zem galda dienā pie sienas sastumtu salmu gubu un palīda zem galda gulēt: galvas zem galda, astoņas kājas laukā no pagaldes.

Ik pēcpusdienu ar tumsu gultas pušelnieks un četri pagaldnieki devās uz Gaismas pili, lai ēstu Burbuļa atvēlēto maltīti. Celta no nežāvētiem dēļiem un plankām, nomalīem apšūta, melnu darvas papi apsista, nepabeigta, uz parāda celta nepraktiska māja Sembu ciema vidū, kalna galā bija iesaukāta par Gaismas pili. Sargs ar patšauteni padusē tumsā stāvēja pie durvīm. Burbuļa jokdari, slepkavas, amatnieki, ziņneši, kopā vairāki desmiti vīru un pusducis sievietes, starp tiem arī nedaudzi bēgļi, ēda pie diviem galdiem. Sievietes lika uz galda milzīgus rupjmaizes klaipus un lielas māla bļodas ar brieža aknu, maltas brieža un stirnas gaļas savārijumu, sauktu ķausi, pa ventiņu mēlei izrunāts ķausīts. Ēdēji to zieda uz maizes rikas un piedzēra nesaldinātu aveņu kaulu tēju.

Zobgalības un dzēlīgi apsveikumi katru vakaru saņēma piecus pansionārus. Zeķēs un kreklos izmetušies, aizsargi tīrīja ieročus, spēlēja kārtis. Ēdēju rindās ap galdu pavīdēja pa kādai intelektuāļa sejai. Koši raibi cimdi žuva, sakārti uz auklas pie krāsns. Pieci maz runāja, toties vēra muti maizei un ķausim. Paēduši viņi virknē aiz Znotēna kuplu dūmu smēķa atkal aizgāja.

¹ *Raidītājs satiksmei ar Gotlandi Zviedrijā* — no Slītes (Gotlandē) landsfiskāla (lēņa policijas priekšnieks) Bondes stāstījuma Gotlandes avīzē (kādā?) pēc latviešu dziesmu svētkiem Gotlandē, Visbijā 1979. g. Jāpos. Atreferēts Ņujorkas latviešu avīzes «Laiks» 1979. g. 18. augusta numurā.

Gara, tieva Kundziņa saderinātā atnāca no Tērandas. Kautriģi galvu pieliekusi, viņa priecīga skatījās, cik viņš bija pārsteigts, it kā necerējis, ka mīlība vēl iespējama. Viņi gāja uz malkas šķūnīti un tur sēdēja kopā saspiedušies, bikli turēdami viens otra rokas. Pusdienas laikā atnākusi, vakarā viņa taču nevar skriet prom tos divdesmit piecus kilometrus. Znotēna sieva nokārtoja, lai apakš-īrnieki atbrīvo pagaldi. Janalfreds, Ego un Vienīgais devās uz kūtsaugšu, aptina šalli ap galvu un, sienā līdz kaklam ierakušies, gulēja pie vaļēja loga. No rīta atmosfoties bārdā bija sarma. Kad pagalde atbrīvojās, Ego un Vienīgais vakaros joprojām devās uz kūtsaugšu. Govis gremoja apakšā kūtī, zirgs cilāja kājas steliņģī.

Rītam svīstot, kūtsaugšas gulētāji devās uz istabu un ēda saimnieces vārītu šķidru putru. Izēdis savu šķīvi, Vienīgais ņēma šauteni, iebāza kabatā maizes rīku, piecas patronas un gar kūts galu aizgāja uz mežu. Svaigajā sniegā varēja redzēt, kas naktī noticis: nolaidīgi vilktas zaķu pēdas, meža cūka atnākusi pie kartupeļu pagraba. Divas stirnas viena aiz otras lēkušas ap salmu kaudzi.

Ego vadīja dienas malkas šķūnī, ja neaizgāja Vienīgajam līdzī uz mežu dzīt stirnas. Vienīgais bija labs šāvējs. Viņš tēmēja stirnas baltajā dibenā, kas palēkdamiem lēkšoja starp kokiem. Divas reizes mednieki atgriezās no meža, uz pleca nesdami pie kārts piesietu stirnu. Saimniece sāļija stirnas gaļu toverī un žāvēja. Citādi Ego skal-dīja malku un krāva grēdās gar sienu. Caur malkas šķūņa latu sienu varēja redzēt ciemu, laukus, mežu. Cirst malku viņš dēvēja par filozofiski ievirzītam cilvēkam piemērotu darbu tāpat kā dārznieka darbus. Cirtējs šķēla apaļos klučus pusēs, ceturtdaļās, astotdaļās. Resnas egles kluču dzimta deva pat sveķainas sešpadsmitdaļas. Malku skal-dot, prāts atstādinājās pēc reāla līmeņrāža. Dažreiz Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijā (ar angļu valodu) iegūtā ekscentri-tātes sajūta viņam lika pilnā kaklā dziedāt:

Pa Misisipi kuģīts peld,
Un pretī peld tam govš.
Tas kuģīts piestāj malā nost,
Lai garām tiek tā go's.

Lai dziedātu ko dziedādams, tā vai tā pa šķūņa sprau-gām jāskatās, vai no ceļa puses tuvojas vācu virkne vai pajūgi. Un ja nāk? Tad var rāpties uz cūkkūts griestiem malkas šķūnim blakus.

Viņš ieraudzīja, ka starp ciemata mājām parādās gājējs ne pelēkā vai melnā laucinieku ziemas vadmalā, bet krāsaināks. Skaidrīte nāca lēnā gaitā, gaišpelēkās botēs laipodama pa ceļa sniegā iebrauktām grambām. Malkas skaldītājs skaldīja, līdz nācēja bija iegājusi Galu istabā. Tad arī viņš devās uz istabu. Viešņa sēdēja goda vietā pie loga. Janalfreds un Znotēns ar viņu tērzēja.

— Mums atkal bija ciemiņi no brālīgajām republikām, — Skaidrīte stāstīja. — Tikko aizsargi vienu dienu prom, tā vakarā ieradās cits atamans, ne toreizējais mežsarga mājās. Teica pat savu vārdu: Fēga, esot tas stiprākais un varenākais no visiem partizāniem. Mēs atkal sēdējām, rokas pacēlušī, un Fēgas vīri meklēja mūsu paslēptos ieročus. Šie bija badīgi iesācēji. Ņēma pat segas.

— Ko tad Silvija? Viņa ir salīga.

— Silvija aizstāvēja savu silto, plato segu. Kad krievs to ņēma, viņa satvēra segu aiz otra gala un rāva krievam no rokām laukā. Krievs šļūca pa grīdu un lamājās. Bet viņš bija stiprāks. Tas vēl nav viss. Otrā dienā vāci atnāca dzīt Fēgam pēdas. Divi revidēja saimnieka klēti. Tur stāvēja arī mūsu brieža gaļas gabals, Jāzeps to bija iemainījis. Vācietis to ņēma, Jāzeps turēja ciet. Bet vācietis bija stiprāks. Taču viņš apdomājās un nogrieza gaļas gabalam pusi. Otru pusi atstāja Jāzepam.

Kad laiku runāts, Ego teica:

— Iesim dziļāk viesistabā.

Viņi aizgāja uz mežmalu pie malkas grēdas. Ego no krāva aizvēja pusē vairākas pagales un apsēdās.

— Nāc, sēdies man uz ceļiem, — viņš aicināja. — Atceļos, bija labi just klēpī tavu smagumu.

Viņa rātņi pacēla mētelīti un apsēdās. Viņš viņu ieskāva savā lielajā, melnajā mētelī.

Tā viņi palika ilgi. Skaidrīte atraisījās, paskatījās Ego sejā un berzēja savus pietvikušos vaigus.

— Redzi, metas jau krēsla, — viņa sacīja.

Sārts ziemas saules riets bija redzams aiz ciema.

— Ko jūs domājat darīt? — Ego prasīja.

— Pārcelties uz Ventspili.

Ego bēdas auga, izdega, atstādama saksofonu mēnesnīcas melanholiju. Viņš žēlojās:

— Mēs šķiramies un tiekamies. Vienreiz var iznākt nepāra skaītļis.

— Maiņas. Redzi, kā mežs mainās. Varbūt mēs esam kļuvuši cilvēcīgāki.

— Varbūt mēs būsim mazāk mantkāri nekā mūsu vecāku paaudze?

— Jā? Nezinu. Es gribētu vairāk ziepju un mazāk plašās dvēseles un kategoriskā imperatīva.

— Es ceru vēl sēdēt bibliotēkas lasītavā, kur ir pasaules žurnāli un avīzes. Es ceru atkal būt ziņkārīgs, uzticēties, meklēt, mācīties, nevis bēgt, slēpties, bailoties. Kā kaut kas tik nepraktisks kā despotisms spēj pastāvēt? Nu jā, es vienmēr domāšu par tevi.

— Man būs rūpes par tevi.

— Ja mēs tiksīm pāri, es gādāšu mazu istabiņu, un mēs vienmēr būsim kopā.

— Tas būtu jauki, — viņa klusi teica, un viņi salika vaigus kopā.

— Bet nu gan tev jāiet, — viņš atgādināja.

— Jāiet. Tu būsi prātīgs, rūpēsies par sevi?

— Un tu būsi pacietīga?

Viens otru juzdami, viņi mirkli aizmirsa savu nevarību.

— Nu gan man jāiet, — Skaidrite atguvās.

Viņa sāka iet uz ceļa pusi. Ego saņēma viņas roku.

Uz ceļa šķiroties viņi bezcerīgi teica viens otram:

— Tiksimies Zviedrijā.

Tumsā Vienīgais joprojām nebija pārradies no meža. Nakts klāja ēkas, ceļus, mežu, darīja cilvēkus neredzamus. Ego sūdzējās Janalfredam. Tas, pasjansu likdams, norūca:

— Tas ar vēl.

Vai vācu patruļa noķērusi Vienīgo? Partizāni? Iestidzis purvā? Ap pusnakti Ego ņēma šauteni un gāja uz mežu. Sniegam uzsalusi garoza lūza un brikšķēja pie katra soļa. Sermulis aiztecēja pār baltu sniega klajumiņu. Kāds tuvojās, brizdams viņu parasto ceļu mežā. Vienīgais pavisam slābans, notecējis deguns. Dzinies pakal meža cūkām. Svaigas pēdas. Krustu šķērsu, gandrīz līdz Alsungai, vai nav kādi divdesmit kilometri? Lai tiek kuilis kādam turienes medniekam.

Janalfreds ne vien nakti, bet arī dienu gulēja zem galda, vienaldzīgi skatīdamies staigātāju kājās. Znotēns vairākas dienas nodarbojās ar maiņas tirdzniecību, mainot sud-

raba biķerīšus, olu kausiņus un citus grabuļus, ko guvis godalgās par labu šaušanu. Saimnieces parasti vērtēja un iemainīja veļu, apavus, nešūtu drēbi, segas un maksāja no pieliekamā kambara. Godalgas iekāroja vīrieši un maksāja no klēts apslēptākiem apcirkņiem. Znotēns uz muguras atnesa mājā lielu rudzu miltu maisu. Viņš noīrēja lergas tecināmo ierīci cūkkūti trīs mājas tālāk un, Ego un Vienīgajam palīdzot, sagatavoja misu.

Pienāca svinīgais brīdis, kad cūkkūts priekšistabā ugunīņa kureļās zem misas trauka. Cūkkūts īpašnieks sēdēja klāt, gaidīdams samaksu, litru no pirmā tecējuma. Trauks pukšķēja, drebēja. Dzidra sula sāka pilēt no caurules. Znotēns uztvēra šķidrumu skārda krūzītē. Pārējie pacietīgi stāvēja aiz viņa, skatīdamies lergas aparātā un rokās turēdami glāzes un krūzītes.

Pēc dažiem malkiem arī dzērāji atgāja vaļā. Runas, vārdi tecēja kā atsprostota straume. Sevī ievilkušies, tramdīti, trenkāti viņi atcerējās un stāstīja. Ieradās viesi. Zem okupācijas varas dzīvojot, vīriešiem attīstās maņas orgāns, apmēram kā zivīm viduslīnija, kas sajūt alkohola tuvumu. Fīlips ieradās, galvā stalti nesdams savu Rīgas Zoķejklubā pirкто hūti, un, ūsas sukādams, slavēja dzērienu. Arī kāds zvejnieks ieradās, ko neviens nepazīna, bet kas visiem likās pazīstams. Viņš maz runāja, vien dzēra, smaidīja un ar šaurām acīm apskatīja visus pēc kārtas, reizēm paraustīdams ap kaklu apsieta lakatiņa galus.

Fīlips aicināja Janalfredu sānis. Abi iegāja cūkkūti, kur gulēja divas pie dzērāju runām pieradušas sivēnu mātes un dzeltens, garsmecerains kuilis. Fīlips izvilka no iekškabatas labi glabātu pasi.

— Kociņa kundze tev sūta viņas vīra pasi. Pašu aizveda krievi. Es iezīmēju diloņa zīmogu un divu karaklausības komisiju ierakstus. Ņem, un tu esi piecdesmit astoņus gadus vecs. Jaunāks tu patlaban arī neizskaties.

— Paldies Kociņa kundzei un tev.

— Jaunajam dzelzceļam aiz Užavas vajadzīgi grāmatveži, materiālu pārziņi un citi darbinieki. Dzelzceļnieki neprasot, kas tu esi, ja vien ir kādi dokumenti un proti vāciski un krieviski. Es rīt iešu pieteikties. Nāc tu arī.

Janalfreds skaļi domāja:

— Es mazliet protu grāmatvedību. Es māku satikt ar visādiem cilvēkiem. Aiziet.

— Aiziet. Dzersim atvadības.

Pie krāna atgriežoties, Fīlips pamāja Ego:

— Tava meitene izmazgāja pelēkās bikses un balto mēteli. Laba meitene. Ista saimniekmeita. Pati būtu laba saimniece.

Filipam bija vēl ko stāstīt:

— Burbulis pratinājis Leju kalponi krievieti. Kā partizāni tik labi zināja, ka aizsargu sardze aizgājusi no Lejām? Krieviete uzrādījusi vietu, kur viņa mežā tiekas ar partizāniem. Aizsargi izlikuši slazdu un noķēruši divus jaunus sarkanarmiešus. Tie neko nesakot. Gan savējie viņus atbrīvošot.

Dzērāji norija nākamā tecējuma biezo rudzu eļļu un skaļi ievilka gaisu riklē. Noskalot bēgšanu, ložu spindziņus, asinssuņus, šautenes laidī krūšu būrī. Jo vairāk viņi iesila, jo jutās brālīgāki un, apvērsuši divas tukšas siles, sasēdās ciešāk ap lergas avotu. Zvejnieks gribēja zināt par pāri braukšanu. Viņš pamāja savu ziemeļdaļu uz vakariem:

— Man arī laiva stāv gatava. Bet jūs laikam pa tramvajlīniju uz Gotlandi?

Janalfreds plēta muti stāstīt, ka tās lietas top kārtotas augstākā plānā, bet Vienīgais viņam iespēra pa stilbu un garšīgi teica:

— Labāk runāsim par sievietēm.

Bet nerātnas anekdotes neveicās. Dažs vārgi pasmējās. Dzērāji mizoja cūkēdiena kartupeļus un mērca sāli, ko zvejnieks grāba no platas svārku kabatas.

— Es zinu, ko vajag, — zvejnieks teica. — Pie cūku kartupeļiem der sāls. Katrā māju pudurā ir pa lergas tecinātavai pirti vai cūkkūti. Paiet divas nedēļas, kamēr tās apstaigā. Tad sieva mani sameklē un ved mājā. Nu jau man iet otra nedēļa. Bet nekur gan netek tik labi kā te, — viņš atzinīgi pamāja Znotēnam un viltīgi mirkšķināja aci.

Pašaudzēta tabaka kūpēja cūkkūti, murdēja sarunas. Jūtu pārņemts, Vienīgais iekāpa aizgaldā un, ar cūku mīlinādamiem, tai kasīja ausis un plakšķināja plato muguru. Abi ruskšķēja. Ego, ar skaidrām acīm skatoties cūkkūts lodziņā, pats pilns, vēstīja, ko lasījis tautas pasakā:

— Ir divas jūras.¹ Viena ir bezgalīgs plašums. Otrā aug niedras, kārkli, ozoli, oši, tur govīs un zirgi dzer skaidru ūdeni, ēd garo jūras zāli, to pārbrien briedis un

¹ *Divas jūras* — no latviešu tautas pasakas, varbūt no zviedru laikiem. Zviedriski *sjö* nozīmē kā jūru, tā ezeru.

vērsis, tai pārbrauc ratos pa niedru saknēm. Ej pār mūžības jūru, nebīsties:

Kādi dziedāja:

Krodziņā pie Misas
Piecas skaistummisas,
Krūze saldās misas
Nekad nesamisas.

Kāds pēla: — Tā nevajag, — un uzsāka «Pūt, vējiņi».

Filips, uzlicis galvu uz cūkēdiena baļļas malas, gulēja. Apvēršusies hūte ar paradīzes putna spalviņu aiz cepures bantes kuģoja pa līmeni nevienādos grūdienos, ko tajā iepūta gulētāja karstā elpa.

Pievakarē Janalfreds, Vienīgais un Ego iztenterēja uz dienā atkusuša, pēcpusdienā noledojuša ciema ceļa un saķērušies devās uz Galiem. Aiz viņiem aizjūgs piebrauca pie cūkkūts. Sīka, asa, jērādas kažokā gērbusies sieva izkāpa no kamanām un, noskatījusi streipuļotājus, devās cūkkūti. Ārā nākot, zvejnieks viņai sekoja, no skata gurdens, bet sejā staroja laimība, ka sieva beidzot viņu atradusi. Nu kādu laiku būs miers no ļergas tīrā, sausā aizkāpu istabā, kur zvejniece klusi staigā pa ozola dēļu grīdu un smaržo ceptas reņģes.

Znotēns jau bija ievēlies blakus sievai. Viņu skuķēns, rokas atmetis, gulēja gultas kājgalī. No gultas galvgaļa šad tad atskanēja ķiķinoši smiekli. Kāds, pagaldē lieņot, pa acu galam redzēja, ka saimniece, plaukstas klēpī salikusi, sež uz savas augstās gultas malas, bizīte sapīta naktij, aizmugurē divi balti spilveni un palags atlocīts pār pašaustu segu.

Otrā rītā Janalfreds tūlīt gāja uz cūkkūti. Filips stāpīja un berzēja uz mucas malas atspīestos locekļus, un abi dzēra pēdējā tecējuma suslu, ko vakar neviens nebija gribējis. Nopietni viņi pabrokastoja, zvejnieka pamestā sālī mērcēdami aukstos cūku kartupeļus, un tad aizgāja uz Užavas pusi. Janalfreds izdilis, līks, mute vīlusies šķība. Filips augsti pacēlis galvu, mitras hūtes kronēts.

Kundziņš nejutās labi bez Janalfreda. Vienu rītu viņš bija aizgājis, ar kritu uzrakstījis uz galda: «Pārceļos pie meitenītes. Paldies, draugi.»

Februāra beigās laiks kļuva juceklīgs: te lija, te sala, te kusa. Znotēns, ģimenes gultā gulēdams, kūpināja pret griestiem izslietu, ūdenszīmju vēstuļpapīrā tītu suņakāju. Saimnieces Jānītis, savā ritmā klanīdamies, didīja krēslu. Saimniece stāvēja pie pavarda un katlā maisīja brieža

gaļu, kartupeļus un sīpolu. Drīz Znotēna sieva ar savu mazo meitēnu un saimnieces meiteni Mariju nāks no āra un visi sēdīsies ap galdu.

Ego pa logu ieraudzīja, ka Harijs iet garām pa ceļu. Liepāja ar vācu gādību bija izsludināta latviešu valdība. Tā sauktajai Potsdamas latviešu valdībai par prieku vāci Kurzemē atbrīvoja daļu politisko cietumnieku. Ar vārgām kājām tie gāja uz vietu, kur viņus apcietināja. Daudziem ģimene pārcēlusies citur. Dažs no cietuma atgriezās pusjucis. Ego piecēlās, lai ietu pie Harija. Znotēns sauca:

— Nē! Viņiem jāziņo par Zviedrijas braucējiem.

Ego neklausījās. Uz ceļa izskrējis, viņš devās pakaļ gājējam. Likās, ka mironis kustina kājas. Ik loceklis novārdzis un tomēr piepampis, dzīvojot bez svaiga gaisa un kustēšanās.

— Harij! — Ego sauca.

Harijs apgriezās un gāja dažus soļus atmuguriski, skatīdamies uz Ego. Viņa agrāk tumšbrūnās acis bija bālas, seja dzeltenzaļa. Tajā mainījās bailes, izsmieklis, prieks, bailes. Viņš mēģināja ko teikt, tad apgriezās un rikšiem devās prom.

Iemainījis divus maisus sakaltušas rupjmaizes, Znotēns maizi mērcēja un raudzēja kopā ar kapātu cukurbiešu novārijumu. Iznāca trīs piena kannas alus. Vienu kannu brūveri izdzēra, garšodami, cik norūdzis. Otru kannu patērēja istabas iedzīvotāji. Saimniece un Znotēna sieva lāpīja zeķes, katrai māla krūze alus priekšā. Brūveri, pie galda kārtis spēlēdami, dzēra labā sajūtā, ka trešā kannā stāv vēsajā priekšnamā.

Vērās durvis, ienāca viesis no Gaismas pils, muskuļains puisis, kam neveicās runāt. Ar vaibstiem, rokām un augumu viņš izrādīja, cik labi garšo alus. Pats jau piesūcies. Gaismas pili arī noraudzēts. Znotēns labvēlīgs un viesmīlīgs lika viesim priekšā pilnu krūzi. Puisis dzēra, alējās, murkšķēdams nesaprotamas skaņas un saprotamus lamu vārdus. Tātad laipns, saka paldies. Cik strauji nācis, tikpat strauji viņš cēlās un aizgāja. Ego noskatījās viņam pakaļ. Kurlmēms? Vācu dezertieris apmeties te, nomalā ciemā? Viņš likās citāds nekā vietējie ļaudis. It kā ārpusnieks, kam viss atļauts. Kad 1721. g. zviedru armija atstāja Rīgu un Vidzemi, dažs zviedru karavīrs labāk palika nekā devās atpakaļ uz zviedru muižu. Viņi apprecēja klausu mājas atraitni vai dabūja lēni meža gabalu un

ielīda aramu zemi. Nez ko šis karš te nogulsnēs? Akadēmisks pētījums.

Brīdī sēdējis un domājis, Znotēns pēkšņi piecēlās un gāja priekšnamā. Alus pētījums. Kā tad, kanna nozudusi. Znotēns augstākā sašutumā uzvilka savu virsnieka mēteli, aplikā ādas jostu, zaķenīca galvā, mutē iemutis ar kvēlojošu tīteni, un abi ar Ego gāja uz Gaismas pili atprasīt alus kannu.

Kādreizēja pusmuižas lopu kūts, nodegusi pirmajā pasaules karā. Mūriem uzlikts jumts, iekleķēts klons, mūra caurumos ielikti logi. Viens ēkas gals bez klona un logiem. Tur ieslodzīti abi krievu partizāni, ko aizsargi notvēruši slēpnī. Garš, tievs, mazasinīgs un ļaurīgs jaunietis ar palamu Spārgelis piedzēries sēž uz cietuma sliekšņa, Šautene guļ starp viņa izplestām kājām, viņš dzied un ļauj komandas.

Kūts ēkas otrā galā no skabargainiem dēļiem izbūvēta dzīvojamā istaba. Kannas zaglis, pusguļus izlaidies gultā uz veca, nolieta matrača, katrā padusē tur pa spiedzīgai, muskuļainai meitai. Viņa vēders spīd plīks un apaļš: vairāku raudzējumu alus.

Nē, drīzāk labi noaudzis ciema muļķis, ko kūtsmeitas tur vakaru priekam. Lielie ziemeļnieki.

Znotēns prasīja savu kannu. Puisis pilns smējās, rādīja pigas. Abas meitas, kājas pacēlušas, spārdījās aiz lieliem priekiem. Znotēns noņēma vidusjostu un tina ap labo plaukstu. Ego bāza kabatās sava lielā mēteļa stūrus, lai kaujoties tie nepinas pa kājām. Bet abas meitas spiegdamas viņus stūma laukā. Alus vairs neesot. Kannu viņi varot dabūt. Tā tukša izmesta pie pakša. Bērni raudāja, suņi rēja. Kāds atkal stāvēja, pieķēries pie sētas, un līgodamies žagojās.

Bez alus Znotēns, Vienīgais un Ego sēdēja Galu istabā pie loga un spēlēja kārtis. Divi pelēki stāvi ātrā gaitā gāja garām pa ceļu uz meža pusi. Galiem garām tikuši, abi sāka skriet vienmērīgā rīksī, kā divi vidusdistances skrējēji pazudami meža ceļā.

Spārgelis mežonīgā gaitā aizskrēja pa ceļu, ķerdams izbēgušos partizānus. Bez svārkjiem, bikšturi karājās, plānās plaušas elsa. Lai gūstītu, viņš cilāja garos stilbus, šautene rokā.

Pēc brītiņa otrs sargs viņam sekoja ar lieliem lēcieniem, labajā rokā svārstīdams pistoli, stobrs gaisā. Īsie

locekļi ritmiski airējās uz priekšu, garš kakls palaikam atsprūdīja nopīpēta basa rēcienu.

Aiz viņa skrēja pusapgērbusies, taču noskranduši Gaismas pils iemītnieki ar dažādiem šaujamiem rokā. Beidzams, kājas koka tupelēs vilkdams, nāca virsšeržants, nesdams šauteni plakaniski pār plecu. Viņš nonāca vietā, kur abi bēgļi no ceļa bija ielēkuši mežā un briduši tālāk pa dziļo sniegu. Vajātāji skrēja pa viņu pēdām, un viņu klaiņas atbalsojās mežā. Virsšeržants nicīgi nurdēja:

— Varēja bēgt pa gludu ceļu.

Negribēdams tupelēs brist sniegu un lai būtu kas darīts, viņš turpināja iet pa ceļu. Mežā skanēja otra sarga rēkoņa, lūza zari. Virsšeržants apstājās, atspiedās uz šautenes un sāka tīt smēķi. Baltā sniega laukumīnā abi pelēkie bēgļi izskrēja no eglītēm. Dažus soļus paskrējuši, viņi ieraudzīja virsšeržantu un sastinga. Pinkainajam viršam izbira tabaka. Viņš grāba šauteni un blāva:

— Stoil

Abi bēgļi skrēja prom sniegā gar ceļa malu. Viršs vēl blāva savu stoi. Viņa acs bezpalīdzīga pavērās atpakaļ, vai kāds redz, ko viņš dara vai nedara. Tur kāds pa gabalu stāvēja un skatījās. Viršs tad šāva bēgļiem virsū. Vjens krita uz mutes. Otrs lēca sānis, bet lode viņu panāca lēcienā.

Gūstītāji, izskrienot no meža, uzdūrās pelēkajiem augumiem ceļa malā. Pirmais no šautajiem kunkstēja un cilāja rokas. Virsšeržants, atslējis šauteni pret gurnu, ar drebošām rokām tina smēķi. Redzot, ka gūstītāji apskata sašautos, viņš sāka blaut un komandēt. Vienu viņš aiztrieca uz Gaismas pili pēc ragavām un zirga. Beigto, kam lode gājusi caur krūtīm, iekrāva ragavās. Pusdzīvais bija sašauts vēderā. Viņu guldīja ragavu salmos un veda pie Burbuļa.

Pēc pusstundas pajūgs lēkšoja atpakaļ. Mironis bija izmests. Sašautais ērti gulēja ragavās un vārstīja acis, roku turēdams pie vēdera un spiezdams atpakaļ zarnas cilpu, kas lodes caurumā tiecās laukā. Kučieris pēra zirgu: Viršs stāvēja ragavu pakaļā un, sašautajam pieliecies, kļiedza, prasīja. Tas nevarīgi cēla roku, rādīja, atkal spieda pie vēdera.

Otrā pajūgā bruņoti aizsargi sēdēja un stāvēja ap Burbuli. Katrs bija dabūjis pa šnabim, mēteļi plaši atsisti vaļā. Viņi devās uz partizānu zemnicām. Sašautais nāves

murgos rādīs ceļu, cerēdams uz žēlastību. Bet jāsteidzas, kamēr viņš vēl pie samaņas.

Otrā dienā Znotēns lika galvā apaļo zaķeniņu un devās uz Gaismas pili uzziņāt, kas noticis. Atgriezies viņš ziņoja:

— Zēns uzrādījis gan. Mūs arī varēja tāpat sašaut un vazāt apkārt. Un ja arī nenokertu, tikai sašautu: kur tu mežā iesi ar izārdītu muskuli vai sašķaidītu kaulu? Sliktāk nekā meža zvēram. Tas vismaz var sevi aplaizīt. Zemnīca esot purva malā. Ne sardzes, nekā. Trīs puses mīnētas. Sašautais pēc šņabja parādījis, kur iziet cauri mīnām. Viršs atrāvis zemnīcas durvis. Vecākais leitnants Feģa ar visiem uzpleciem sēž pie čuguna krāsniņas. Vienā lažā gulšņā šā duņa. Otrā jauns puika, siksnas spodrinātājs un saslējējs. Sorīt burbulieši aizveduši visus trīs nodot vāciem.

Pēc pāris dienām Znotēns papildināja:

— Vācieši atdevuši Feģu vlasoviešiem. Tiem ir sava sardžu vienība blakus pagastā. Tie lolo Feģu kā varoni. Viņš jau kopā ar vlasoviešiem iet vākt nodevas. Tie paši kirgīzi un tatāri dienu vlasoviešos, nakti partizānos. Dažs jau kļuvis miljonārs. Nakti no bēgļiem aptīra gredzenus, kaklarotas, kažokus, cara zeltņiekus. Dienu no saimniekiem pa cūkai, pa aintai. Tādam jaunbagātņiekam ir savs piekrauts pajūgs, un viņš algo pāris mongoļu, kas sargā viņa mantu. Feģa solījies Burbuli dzīvu nodīrāt, tikko viņu dabūšot rokā. Bet Burbulis nu ir liels. Vāci tagad viņam uzticas. Iedevuši viņam krasta gabalu. Laivas atkal varēs nākt. Mēs tiksim pāri.

Vēl pēc dienas: — Partizāni aptīrījuši Augšas. Tur ķēriens bijis liels. Tur taču apmetušies kādreiz turīgi ļaudis. Partizāni sadzinuši vīriešus lielajā istabā. Dažam novilkti svārkī, dažam bikses. Dārznieks palicis bez biksēm. Un kas par mantām somās un kastēs! Kad Zviedrijas braucēju organizācijai vajadzēja alkoholu, lai kukuļotu vācu krasta sargus, visi čīkstēja: nav, jau izdzerts, jau atdots. Partizāni kravājuši no bēgļu mantām laukā konjaka un viskija pudeles, zīdu un kažokādas. Divos pajūgos visu nakts otru pusi veduši mantas prom. Burbulis nu likšot sargu postēņus dažās apkārtējās mājās. Bet trūkstot cilvēku. Vairāki aizgājuši uz jauno krasta vietu. Viņš grib, lai mēs ejam postenī. Te vairs neesot droši. Vāci varot atkal nākt kuru katru dienu. Es teicu, mēs nekur neiesim. Lai viņš, policijas kaprālis, nekomandē mani, istu kara-

skolas leitnantu. Es teicu, ja nāks vāci, mēs iesim mežā. Viņš sāka blaut, solījās man to pieminēt.

Marta naktī Ego kūtsaugšā pamodās, dzirdot trokšņus uz ceļa. Zirgs sprauslāja, laudis klusi sarunājās. Viņš modināja Vienīgo un kāpa pa redelēm lejā. Visi Sembu ciemā dzīvojošie bēgļi bezmēness naktī pulcējās uz ciema ceļa.

Ego prasīja mazam tautskolotājam, kurp viņi dosies, bet uzrunātais spieda pie sirds biezu, ar auklu pārsietu portfeli, grieza muguru un neatbildēja. Cits krāva pajūgā somu pie somas. Cits, zobus klabinot, skaitīja lūgšanu.

— Skaidrs, uz krastu, — Vienīgais pienācis teica. Viņi stāvēja un skatījās, kā bēgļi garā virknē dodas ceļā. Atmiņā vēl bija veltīgā braukšana uz krastu. Ne Dārznieks, ne Burbulis nebija ziņojis, ka viņiem jādodas uz krastu. Paliec kandidātos. Viņi gāja Galu istabā, kur Znotēna sieva rāja vīru, lai gādānot zirgu, ka var braukt. Znotēns miegains ņurdēja:

— Burbulis teiks, kad jābrauc. Krasts tik drīz nevar būt kārtībā. Izbrauksimies veltīgi. Rīt pa dienu jābrauc atpakaļ. Iebrauksim žandarmos. Gan tiksim pāri.

Sieva saskābusi padevās, un viņi atkal apgūlās gultā. Pie kūts pakša stāvēt, skatoties melnajā ceļā, Ego uznāca bezcerība. Viņš neticēja iespējai dzīvot. Apnicis pats sev, viņš uzkāpa kūtsaugšā, ierakās sienā un pēc vairākiem aiztures gadiem raudāja lielus asaru vairumus (par noslepkavotiem piederīgiem, par apspiestiem laudim, kam jāmelo un jāizliekas, par māti un māsū Vācijā, par Skaidrīti, par to, kāds viņš ir), līdz aizmiga.

Vienīgais devās līdzī vėzumu karavānai, kas pa nomalīem ceļiem lēni kustējās uz jūras pusi. Krasta sargs, pa priekšu iedams un ceļu rādīdams, nomaldījās, un pajūgi iebrauca muklainā krūmāja ceļā. Vīrieši sāka skaisties, sievas uztraukties. Bērni to manīja un dīca. Kad gaismā, ap astoniem no rīta viņi sasniedza krastu, gāzgeneratora auto ar bēgļiem no Ventspils jau bija priekšā. Zviedrijas laiva stāvēja jūrā, un krasta sargi mazā laiviņā uz to ceļa pasažierus. Jauni puīši ņēma rokās pa sievietei, līdz vidum ūdenī brīzdami, izbrīda caur plīstošu vilņu joslu un iecēla nesamo laiviņā. Garš puisis ar garām rokām aizairēja laiviņu pie motorlaivas, un vairākas rokas atvestos uzrāva augšā laivā.

Vienīgais ieraudzīja no Ventspils atbraukušas četras

meičas. Noskatījies, kā viņas uzlādē Zviedrijas laivā, un atcerējies, kā viņš savā krasta sarga laikā brida un nesa kastes, lādes, mucas, maisus uz Zviedrijas laivu, viņš novilka mēтели un palīdzēja nest bērņus un sievietes. Viņš atgriezās Galos slapjš līdz vidum, uzmodināja Ego, un abi aizgāja mežā, kur pie malkas grēdas sakūra divus ugunskurus. Starp tiem drēbes žāvējot, Vienīgais stāstīja, kā Jāzeps un Lidija, Silvija un Skaidrīte aizbraukušas. Ego kļuva viegli. Viņš jutās bezrūpīgs. Vismaz viņa pāri. Viņš varēja milēt šo zemi un tās ļaudis.

Bet, lai kādi citi notikumi, otrs maiss sausas rupjmaizes, kas mērcēta, kāsta, vārīta kopā ar cukurbiešu un apiņu novārījumu, rūga lielā toverī. Viņi dabūja savu jaunu spaini. Rikles patērēja šķidrumu. Apreibis iedams pa lopu gatvi uz mežu, lai izvēdinātu galvu, Ego juta kalvinistiskus pašpārmetumus, kas, vecāku ģimenē dzīvojot, viņu bija turējuši uz strīpas: izlaidies, slinks, nekaunīgs. Viņš pārlūkoja savu mantu — vienīgo mantojumu — četrus Vācijas sudraba naudas gabalus, ko bija atradis tēva rakstāmgaldā pēc viņa aizvešanas. Tēvs tās droši vien bija atvedis no kāda konsuma darišanu ceļojuma. Ego nolika monētas uz vienīgās greznuma mēbeles lielajā istabā, augstas kumodes. Saimniece tām ļāva tur gulēt. Kad Jānītis sāka monētas grābstīt, viņa atvēra augšējo atvilktni un ar plaukstu ieslaucīja naudas gabalus atvilktnē.

Saimniece deva Ego darbu: lai viņš ved malku. Viņa no pagasta bija dabūjusi atļauju pirkt pagales, kas, mežā sakrautas, sākušas trunēt. Pagasta valdes vīrs atnāca un norādīja, kura grēda ņemama. Ego iejūdza zirgu, brauca uz mežu un krāva ratos nomelnējušas apses pagales. Mājup braucot, pretimnācējs uz ceļa viņu sveicināja. Viņš darīja šejienes ļaužu darbu. Jā, un pēc ilgāka laika viņš darīja ko legālu, vietējās pašvaldības atļautu. Vai palikt pie saimnieces, ja viņa ir atraitne, strādāt laukā, pļavā un mežā? Ja krievu armija ieņem Kurzemi, viņa viņam palīdzētu tikt cauri pārbaudēm.

Bet suns un kaķis bija vienīgie pieaugušie, kas nedzēra jaunraudzēto alu. Zirgs un govīs dabūja cukurbiešu un apiņu novāras. Jauna, diezgan netīra meitene atnāca ciemā pie Znotēna sievas. Bijušas skolas draudzenes, viņas abas runāja, smējās, kļūgāja. Dzerot alu, Austrā dziedāja leģiona dziesmas. Znotēns viņu izlamāja un pasūtīja pie velna. Kad piedzērušie devās gulēt, viņa rādīja te «jā», te

«nē» gribu gulēt zem galda. Ego «nē» un «jā» atradās viņai blakus. Kaut kad viņš atmodās, būdams «jā» uz viņas. Vārgs. Tad tā viņš milēja šās zemes ļaudis. Viņš aizmiga un atmodās — galva uz grīdas, kājas zem galda. Krišana.

No rīta viešņa uzcēlās, kopā ar Znotēna sievu paēda brokastis un, locekļus viegli svaidot, aizgāja pa ceļu. Saimniece īsi runāja ar Znotēnu. Pusdienas laikā Znotēns teica Ego, lai viņš taisās prom. Vienīgais teica, viņš arī ies prom. Burbulis patlaban vajag ļaudis postenim Vidos, kur pieci izbēgušie bija gulējuši zem miežu panta. Abi paņēma savas mantas — Ego tukšu cūkas pūsli tabakai, Vienīgais pāri zābaku šņoru — un, karabīnes siksnā pār plecu nesot, kopā ar trim aizsargiem gāja uz Vidiem.

Krustot savas pēdas.¹ Nez ko vecais vīrs Vidos domās, redzot Ego un Vienīgo. Blēži, slepenie, kas toreiz ienākuši viņa mājā izspiegot partizānus?

Vecais saimnieks neskatījās uz posteņa vīriem. Viņš un sieva pazuda dibenistabā. Aizsargi pat nebija vērti, lai viņu dēļ zem svētbildes iedegtu eļļas lampiņu. Bezgrīdas priekšnamā satiekot Ego, vecā vīra acis savilkās asas. Tad viņš skatījās sānis. Ego skatījās sānis.

Pēc divām diennaktīm Burbulis izbeidza posteni Vidos. Vienīgo un Ego nosūtīja uz Ēdoles mežu, kur meža mājās mita tādi, kam nebija dokumentu.

10

Abi gājēji tuvojās Ēdoles meža mājām Krūmiņiem. Tumši logi spīdēja mēnesnīcā, un mēness izgaismoja lieveņa kaktus. Vienīgais lika rokas pie mutēs un, skaidri vārdus runājot, sauca:

— Savējie, no Sembām.

Loga rīts tinkšķēja, patšautenes stobrs izgrūdās pa logu un šķīla uguntiņas. Lodes aizšalca mežā. Abi nācēji ielēca kadiķu gatves grāvī un gulēdami lamāja šāvēju. Niknie izsaučieni atbalsojās klusajā naktī, vairākkārt pavairodamies starp sasalušām ēku sienām. Lieveņa durvis vērās. Kāds uzmanīgi izlīda, padusē turēdams šauteni.

¹ *Krustot savas pēdas* — norvēģu rakstnieka Aksela Sandemose (*Axel Sandemose*) pirmā grāmata «Bēglis krusto savas pēdas» (1933).

— Vai savējie? — viņš prasīja.

— Kā tad! Ka pastieps kreklu garāku! Kam šauj virsū tautiešiem? — Vienīgais kļiedza.

Abi cēlās un gāja uz lieveni, kur piesardzīgi stāvēja mazs, klibš, samiegojies jauns puisis. Viņš teica:

— Postenis pie loga bija aizsnaudies. Kā modās, tā šāva. Viņš domāja, jūs no meža.

Krūmiņu pastāvīgie iedzīvotāji bija kaulaina, jautra vecene un mazs, pinkains, plušķains zirgs, ko viņa kopa kā klēpja suni. Ik rītu zirģelis iznāca no neaizslēgtā staļļa un, aukstā gaisā nāšu tvaiku pūzdams, kārpīja virtuves durvis, līdz viņu ielaida. Viņš apstaigāja virtuves kaktus un nolasīja no galda maizes garozas. Posteņa priekšnieks Spargēlis, izsūtīts te mežā par to, ka lāvis gūstekņiem izbēgt. Viens no Latgales, uzvārdā Raibais. Mazais puisis ar sašautu kāju, bijis kureliešos. Viņa draugs, izdilis garš kurelietis ar sašautu roku. Acīmredzot viņi bija izlauzušies, kad vācieši likvidēja kureliešus. Izdilušais sev ņurdēja dažus pārmetumus par to, ka šāvis uz nācējiem.

Abi atnācēji iekārtoja gulvietas viņiem blakus ķēķī uz grīdas. Vismaz nav jāraizējas par ritdienu. Protams, var nākt visādas nelaimes. Bet viņi jaudās izvairīties. Miltu bija diezgan. Raibajam patika medīt, un viņš gādāja par gaļu. Mazajam patika vārīt. Viņš gatavoja miltus un gaļu dažādos veidos, allaž sūkstīdamies, ka ir viens un tas pats. Individīds Ego bija izceļojis uz Zviedriju. Viņš tagad bija kolektīvs.

Naktī čirkstēja sienāžu koris. Postenis snauda pie loga, uz virtuves galda uzlicis patšauteni. Laukā mēness apgaismoja koku stumbrus un skujām nobirušu sniegu. Gulētāji gulēja rindā gar virtuves sienu zem tumšpelēkām vācu armijas segām, kam kantains grieķu ornaments segu galos. Spargēlis miegā aizgūtnēm runāja, līdz pienāca rīts, un mozdāmie viņš pusvārdā pārtrauca nakts runu. Viņš esot krieviem nosūdzējis aizsargus un vāciem komjauniešus. Sirdsapziņa nakti sūdzoties, tā dažs teica.

SAPŅU IZSKAIDROŠANA

Katru rītu, tikko ārā svīda pelēka ziemas dienas gaisma, vecā saimniece ieradās sargu istabā. Rokas zem priekšauta turēdama, nostājusies pie gulētājiem, viņa prasīja visiem sešiem pēc kārtas, ko viņi sapņojuši.

Mazais puisis tūlīt stāstīja, kā viņš sapnī skrējis un skrējis. Priekšā dzelzceļa pārbrauktuves bomis. Viņš tam apskrien apkārt, mašīnpistole padusē un pirksts uz sprūda. Un tik skrien. Un dzelzceļa vagonos brūnas vācu konservu bundžas, gaļas un desu, un margarīna bundžas, bet viņš tik skrien un skrien.

Vecā izskaidroja sapni:

— Tas jāsaprot galīgi otrādi. Tu beidzot tiksi pie mierīgas vietas un pilnas bļodas. Apprecēsies! Kā tad. Beigsi blandīties pa mežu. Tev būs govys, sivēns, vistas. Mīļa sieviņa vāris ēst.

Mazais kautrēdamies palīda zem segas.

Viņa draugs gribēja tāpat. Arī viņš stāstīja, kā sapnī skrējis, skrējis. Bet stāsts nojuka, pārslīdot uz nomoda sapņiem: viņš brauc karuselī. Kā Ziemsvētku tirdziņā. Vafeles smaržo, blaukšķ sistais velns, bet karuselis tik griežas un griežas.

Vienīgais tūlīt teica:

— Es tev vakar teicu, netaisi krāsns jušķi par ātru ciet.

Sapņu veča rāja Vienīgo:

— Tu redzi tikai savu degungalu un jušķi.

Izdilušajam sapņotājam viņa skaidroja:

— Tev vēl daudz cīņiņu. Tu gribēsi tvert ar roku, bet aizbēgs. No puda kartupeļu pavasarī tev būs pāri puse, otra puse sapuvusi. Rūgušpienu kožot, zobs lūzīs. Pele var piebaidīt rozi. Bet beigās tev būs mētelis ar bebrādas apkakli un viksēti stulmu zābaki. Tu esi no tiem, kam grūti un lēnām.

Sapņotājs neteica nekā, tikai skatījās Ego. Turpinājums sekos. Vecā prasīja, ko Ego sapņojis.

— Es bučojos, — Ego teica.

— Ej nu, nejoko vecu cilvēku, — vecā teica. — Kas teko bučoties. Stāsti, ko no tiesas sapņoji.

— No tiesas. Es biju zirgs. Man bija spārni. Es laidos pāri jūrai. Tur vienistabas dzīvoklī ar ķēķi un vannas istabu gulēja skaista jaunava. Es viņu skūpstīju ar jūsu zirga lūpām. Tad es laidos atpakaļ. Jūsu mājas no augšas var viegli atrast. Līkais bērzs pie lieveņa redzams jau no pāris kilometru augstuma.

Romantiš. Lasījis «*Insel Verlag*» grāmatiņas. Sapnis ar Bērdslija ilustrācijām.

Vecā kasīja zodu.

— Es īsti nezīnu, ko tavš sapnis nozīmē, — viņa teica.

— Es apskatišos sapņu grāmatā. Bet ir četrēji sapņi:

dievišķīgie, paredzēšanas, dabīgie, grēcīgie. Tavs neliekas grēcīgs. Bet dievišķīgs arī ne. Nu, un ko tu sapņoji? — viņa pievērsās Raibajam.

Tas grozījās salmos. Apaļā, briesmīgi veselīgā seja un spožās acis mēģināja atcerēties.

— Zaķis stiepās gar stobra galu, un tēmēju ka tēmēju. Bet lops te zem grauda, te skrien no grauda. Lode palika stobrā.

Vecene sasita plaukstas:

— Tev, dēls, iekšās aizspriedies. Sacērt man šodien malku, tad dabūsi izvicināties. Tas ir tikpat kā šaut.

— Atsalaidies, — Raibais atrūca. — Ka nemāki sapņu stāstīt, tad neklabini.

— Ja nemāki sapņot, tad neprasi, lai izstāsta! — vecā lepni atteica.

Viņa prasīja Vienīgajam:

— Nu, ko tu, dēls, naktī noredzēji?

Vienīgais bija gulējis bez bildēm. Bet viņš aizgūtnēm stāstīja komerciālus stāstus par lauvām, strausiem, bezdibeņiem, kino zvaigznēm, fotoaparātiem uz vēdera, pel-dēšanos vasarā.

Vecā klausījās ar patiku, bet neticēja. Beidzot viņa teica:

— Lūk, cilvēks, kas sapņo pamatīgi. Bet izskaidrot ne es varu, ne tev vajag. Tad tik nosapņo labi jauki arī šonakt.

Nu, un ko Spargelis bija sapņojis?

— Es? Es nekā. Es gulēju. Es nekad nesapņoju.

Pārējie pieci gulētāji saskatījās. Visu nakti Spargelis bija runājis, spārdījies, mētājis rokas. Bet sapņot? Nē, viņš nesapņo.

BRAUCIENS PĒC TABAKAS

Krūmiņu mežabrāļiem vairs nebija ko pīpēt. Viņi prasīja saimniecei zirgeli un sūtīja Ego un Raibo mangot tabaku. Ēdoles pagastā ļaudis miera laikos esot audzējuši tabaku valsts tabakas monopolam. Tur vajag būt sēklām, lapām un, ja arī to vairs nebūtu, vismaz tabakas kauliem. Lai mangotāji izskatītos uzticamāki, Spargelis aizdeva Ego savu aizsarga uniformas mēteli, kas gan vazājās gar zemi. Valkātājs uzsprauda mēteļa apakšu ar naglām. Zirgu jūdžot, vecā stāvēja klāt.

— Nedariet pāri manam zirdziņam, — viņa bažījās.

— Viņš tāds labs un jocīgs. Vai tad nu pavisam ar jābrauc? Varēja palikt mājā. Vai te slikti?

Zirgs bolīja baltas acis un, pavēderi cilādams, strauji elpoja.

Džindžalu džandžalu viņi brauca baļķu vedēju ceļu caur lielu egļu mežu. Pēkšņi Raibais grāba pie stilba likto šauteni un meta pie vaiga. Vairāku simtu metru atstatumā baltpelēks liels zaķis, kuplu līpu cilādams, loba pār kupenu. Rībēja šaviens. Zaķis uzlēca gaisā, blāva cilvēka balsī un nolīda eglītēs. Raibais atnesa medijumu, aiz ausīm turēdams. Šāvēja apaļā seja staroja priekā. Ego teica:

— Tu esi labs šāvējs. Ar lodi tik tālu.

— Tas man nekas, — Raibais kautrīgi atmata.

Viņi izbrauca meža malā. Arī tāda pasaule vēl bija! Paugurains klajums. Māju puduri. Ap ēkām kaili ābeļu dārzi, ežās ķiršu rindas.

Nu atklājās, ka zirgelim ir niķi. Kalna nogāzē tas noskurināja savu pieres poniju, apsitināja asti un drāza lejā. Pakavu mestas, sniega un zemes pikas šķīda pār braucējiem. Raibais labajā rokā turēja grožus, kreiso elkonī aizlicis sejai priekšā. Ego nogulās ragavās.

Ticis līdzenumā, kur ragavas neslīd pašas, zirgelis apstājās. Izālējies atpūtās.

— Nū, varde! — Raibais viņam uzbļāva. Pa gludu ceļu tā nekas. Pret kalnu jo smagāk jāvelk, jo zirgs vairāk satraucās. Atkal baltas acis pārgriezis, tas drebēdams rāva ragavas kalnā ātriem soļiem, rikšiem, lēkšiem, aulēkšiem. Kalna galu viņš sasniedza slapjš. Spalvainā pavēdere kūpēja. Nu viņš domāja atpūsties, stāvēja, cilāja kājas un krāca. Jaunībā, baļķus vedot, pārstiepies. Nemāk spēkus ne kopot, ne atslābināt. Raibais iemeta grožus Ego rokās.

— Es ar to vairs nebraucu. Brauc tu.

Viņš pārsēdās ragavu pakaļā un aizsedza seju, gatavs nobraucienam.

Ego mēģināja ar labu. Izkāpis no ragavām, viņš gāja zirgam pie galvas, glaudīja kaklu, kasīja pieri, labdabīgi runāja. Zirgs krāca un elsa. Kad Ego pagriezās, zirgs ar dzelteniem zobiem ķēra dilbā. Kāds negants lops! Bet tas ar vēl nekas.

Instruktors mācīja zirgam, kā vajag. Zirgu pie galvas vadīdams, viņš lēnā gaitā gāja no kalna lejā, atspērās cietajā sniegā un rādīja, kā jūga zirgam jātur no kalna. Zirgs sekmīgi darīja tāpat. Kalna vidū skolotājs, pārliedzot, ka zirgs un viņa pēcteči uz laiku laikiem izglītoti,

ielēca ragavās. Zirgelis tūlīt sāka lēkšot. Raibais bija skatījies, kā baltietis ērmojas, un, pakava sviests, ledus kun-kulis viņam iedrāza pa aci. Viņš izkrita no ragavām, zirgs lēkšoja, Ego gulēja uz vēdera, galvu iespiedis ragavu salmos.

Kad Raibais panāca ragavas, viņš grasījās zirgeli šaut nost. Zils apdārzs steidzīgi piepampa ap aci.

— Kā nu lai es eju prasīt tabaku? — viņš žēlojās.
— Domās, es kauslis.

Zirgelis stāvēja galvu nokāris, bezpalīdzīgs.

Pa pelniem nobārstītu taku Ego devās uz tuvākām mājām un vēra ārdurvis. Tukša istaba.

— Labdien! — ienācējs sauca.

Redzams neredzams slepus gar stenderi no dibenistabas izlīda nenosakāma vecuma apvītis vīrelis.

— Tabaku? Vai jūs — no meža?

— Jā, no meža.

Vīrs noslēpumaini pamāja. Viņš nozuda. Atgriezdamies viņš nesa tabakas lapu žūksni, ko iespieda rokās tabakas prasītājam. Viņš teica:

— Mūsu stunda — nāks! Mūsu draugi — mūs neizmirsīs. Bija taisnība — būs vēl lielāka taisnība.

Ego atgriezās pie ragavām un noglabāja tabakas žūksni maisā, ko mežabrāļi bija iedevuši. Viņi brauca tālāk. Jaunsaimniecība. Jaunais zemes īpašnieks cēlis dzīvojamo māju, lai tā būtu kas īpašs. Māja palikusi pusbūvēta. Saimnieks dzīvoja stūra istabā, kur bija paguvjis ielikt grīdu. Ego un Raibais gāja iekšā.

— Tabaku? Tādu nāves zāli?

Nē, tabaka vedina uz slinkumu un bērnišķību.

— Vai jūs esat baptisti? Nē? Žēl.

Bet, kad Raibais stipri klepoja, saimnieks no skapīša izņēma vērmeļu šņabi un katram ielēja pa zāļu glāzei.

Otrā ceļa pusē vidēju gadu kuprītis stallī sukāja zirgu. Viņš tūlīt sāka sūdzēties par savu likteni. Viņa sūtība esot cīnīties, kaut vai uz bukas kā armijas vezumniekam.

— Kas es esmu tagad? Sava brāļa zirgu puisis.

Ciest, ziedoties. Tā būtu dzīve. Kopējā soli iet uz cilvēces lielajiem mērķiem. (Dzelzs, sviedri, karbola slacīta miesa, pārtika simtgramu paciņās.) Ciest par labāku nākotni!

Nē, tabakas viņam nav. Kāpēc to prasa viņam? Ak šajā pagastā tabaku audzē? Ļaudis daudz ko te dara. Bet viņiem nav ideālisma. Mirt par ideju. Viņš tam būtu izre-

dzēts, bet viņš pie tā netiek. Apbrīnodams un reizē naidīgi viņš nolūkojās pakal tabakas lūdzēja uzspraustajam militārajam mētelim.

Citur gotiskas sejas vecis sēdēja pie plīts. Viņam apkārt mazbērni plēsa skalus. Tie salika groziņā tabakas druskas un ziedus, kamēr Ego sēdēja vecajam blakus uz soliņa. Vecais viņam uzlika roku uz ceļgala un gausi runāja:

— Tev mugurā kaujamais svārks. Tu esi nolemts upurēšanai. Lūdz Dievu! Un turies! Tumsības un patvarības valdnieks Lucifers slēpjas aiz komunisma muguras. Lepnībā un apsēstībā atkritušie, uzvilkuši ādas jakas, aizved un slepkavo cilvēkus, kas arī grib dzīvot. Bet viņi aizrīsies ar savu tumsu un sakritis par mēslojumu tīriem debesu stādiem. — Tā bija katoļu ģimene.

Citur jauna, stalta meita iznāca pretī durvīs. Tēva virtuvē brīvi kustēdamās, viņa abiem ceļotājiem ielēja no katla pa zupas šķīvim, izgāja laukā un, stallī paņēmusi oderkuli, piekāra zirģelim pie purna. Viņa esot gājusi vidusskolā Liepājā. Brālis iesaukts, aizvests uz Vāciju. Tur samācījies rakstīt tādas mākslīgas sentimentālas vēstules.

— Te vairs nav neviena puīša, ar ko runāt. Runāt tā, ka domās var redzēt uz visām pusēm. Ļaudis iemācījušies runāt, ko nedomā. It kā viņiem jārunā uz skatuves, kur citi klausās. Pamatskolā mēs varējām runāt par visu ko.

Bēniņos esot tabakas saiņi. Lai viņi apskata, kas der. Ego uzkāpa bēniņos un ieraudzīja tabakas kaulu un sīku lapu lēveni, kas palicis, kad nokniebtas lielās lapas. Viņš ņēma kūli no bagātības un kāpa lejā. Paldies un ardievas sakot, viņš klusībā sveica vienu no neatkarīgajā valstī dzimušās paudzes.

Citur tīrs celiņš veda uz gaišu kleķa māju. Ego iegāja plašā virtuvē, kur veca sieva ar karsta ūdens ķipi plaucēja ierī prusakus.

— Tabaku? Kur to liksi?

— Pīpēšu.

— Velc kumelītes. Ķiršu lapas. Kaut vai driģenes. Tāpat jauns un dulls esi, pīpējis vai nepīpējis.

— Nav kumelīšu. Vasara vēl tālu.

Vecā nolika ķipi, noraisīja priekšautu un atvēra istabas durvis.

— Nāc, sēdies.

Vecā atvēra divduru zaļu skapi, kam uz durvīm divi uzgleznoti balti stārķi krustoja knābjus, un izvilka starp diviem ozola dēļiem ieskrūvētu tabakas lapu paku. Viņa divas reizes spieda asu, apdilušu ekseli gar pakas malu un vienu griezienu pastūma Ego, otru sev. Izvilkusi no apakšbruncu kabatas pīpīti, viņa ar gariem pirkstiem bāza tās galvā tabakas šķēli. Ego darija tāpat. Viņa izgāja virtuvē un atgriezās ar garu aizdegtu skalū, un abi aizkurināja. Skalu viņa izdzēsa, tā ogles galu iebāžot lielā puķpodā, kur nīka aizkaltusi mirte. Vecā apsēdās un tūlīt sāka stāstīt:

— Mans dēls ir slikts cilvēks.

— Kāpēc slikts?

— Viņš ik dienas prāto, kā salauzt citus cilvēkus.

— Vai viņš ir uniformā?

— Jā. Zaļš un brūns.

— SD?

— Jā jau, bet ne tas. Viņš necieš citādus cilvēkus. Viņš tos tirda. Viņš skatās otram acīs un urbjas, līdz tiek dvēselei pie vārīgas vietas. Tad viņš priecājas, it kā padarījis labu darbu.

— Jā?

— Nabaga cilvēks. Seja viņam nekust, kur agrāk smaidīja. Puika viņš pat mulsa un kautrējās. Tagad viņš iet, sānis neskatīdamies. Un, ja viņam kas nepatīk, viņš blāuj.

— Jā? Bet, saimniec, kā ar tabaku? Maniem biedriem nav ko pīpēt. Jums ir laba tabaka. Nogrieziet kādu šķēli.

— Es nevaru pasauli piepīpināt. Priecājies, ka tu pats dabūji manu labu tabaku. Nu celies un brauc. Diena ir īsa.

Citā mājā smuka, pamīksta, mūsaina trīsdesmitgadniece un pirmūsains jauneklis baudīja divvienatni. Abi sēdēja uz virtuves galda malas. Viņš, acu nenolaidis, skatījās viņas krūšu taciņu un uz āru vērstās prieka kārpas, kas spraudās nolaidīgi plecos uzmeštā blūzē. Viņa apskatīja viņa garos, uz krēsla uzliktos stilbus. Bet abi runāja par dzīvi, par mākslu. Patētiski viņa sveica Ego. Dabūs tabaku viņš un viņa biedri, kas mitrām acīm gaida meža biezokņos. Sirds, lūk — viņa rādīja uz savu krūti. Kritušais Ego turp žēli noskatījās.

— Lai neaizmirstam, ko viedais klusums čukst mūsu gurdajās ausīs, — viņa dvesa. — Vai atceries, kā mirdz rudens vēju pieelpotais zelts jaunas meitenes valgajās sprogās?

Kāri skatījies viņas kustībās, pusaudzis aizsmakušā balsī sacīja:

— Bābal! Es gatavs mirt tavā priekšā. Pasaules skumjas spoguļojas tavās acīs. Dievišķā, es tevi nīstu!

— Jevgeņij! Ko tu! — viņa iešnukstējās, pār sakrustotām rokām sabrūkot uz galda. Viņa cēla saraudāto sejiņu pret nīstošo pasauli, kas zvēriskā naidā skauž viņas laimi. Ar mokām pakāpeniski pieslējusies un iegājusi guļamistabā, viņa iznesa žūksni labi žāvētu, plātu un raudzētu, gaiši dzeltenu tabakas lapu un nevērīgi tās pameta lūdzējam. Ego tvēra lapas un, pie ragavām izgājis, bāza maisā, kas nu jau drīz puspilns.

Atkal jābrauc lejā no kalna. Raibais jau laikus izkāpa no ragavām. Zirģelis šoreiz centās: krākdams un sprauslādams viņš turēja, turēja, bet tad drāza lejā. Likās, viņš apmetīs kūleni, jo resnās, spalvainās kājas nejaudāja cīlāties pietiekami ātri. Ragavās gulēdams, Ego vilka grōžus uz grāvja pusi. Zirģelis iedrāzās grāvī un, līdz vēderam gulēdams dziļā sniegā, sprauslāja un kūpēja.

Pienāca Raibais, un abi vilka zirgu laukā no grāvja. Zirgs bija pārsitis lūpu, un tā asiņoja. Ko ar tādu darīt? Lik't ragavās un vilkt pašiem? Ego nolēma vadīt zirgu aiz apaušiem. Jā, tā gāja. Laikam šim vajadzēja sabiedrību.

Nākamajās mājās kurpnieks dzīvoja namiņā zem liela koka. Apskatījis dīvainos tabakas lūdzējus, viņš pamāja, lai viņi nāk līdzi. Viņi devās cauri istabai, kur sakrautas nomītas kūts tupeles, kādas lieto lopkopes. Nākamajā istabā sakrauti cauri šņoru, stulmu un juhtādas zābaki, kādus lieto baļķu, papīrmalkas un malkas vedēji. Trešajā istabā bija kaili tabakas kauli. Kurpnieks rādīja, lai ņem, cik grib. Abi aiznesa pa klēpim, pirms tam izdzēruši lielu krūzi pašraudzēta alus.

Dažā mājā dzīvoja pavisam normāli ļaudis. Dažs atraidīja, cits deva tabaku, ne par daudz, ne par maz. Nez kā ekstrēmajos okupāciju gados tādi bija patvērušies.

Pa gabalu atkal mājas. Ies tik iekšā. Saimnieks nedeva tabaku, bet stāstīja, kā bijis pirmajā pasaules karā. Viņa mājā ienākuši divi bandīti.

— Un es izstiepu roku un pērkona balsī teicu: laukā! Vairāk viņiem nevajadzēja. Viņi aizgāja un vairāk nerādījās. Lūk, kāds es biju jaunībā...

Viņš cēla roku. Nē. Viņš nolaida roku un lika galdā alus krūzi. Kad abi ienācēji devās laukā, viņi jutās tikpat pilni kā tabakas maiss.

Braukt tikai tālāk. Viņi tuvojās lielu, kailu koku apņem-
tām ēkām. Lakatos satinusies večiņa nāca pretī. Viņa ap-
stājās un skatījās braucējos, kā gribētu ar viņiem runāt.
Tie arī apstājās. Šodien bija daudz dzirdēts un runāts.
Gribējās vēl un vēl.

— Vai zēniņiem Ēdoles muižā kas vajadzīgs? Tur žan-
darmi kungu mājā sasēduši. Vai ta jūs pie viņiem, vai?
Ielēksat kā circeņiši.

— Paldies, vecmām, — Ego teica un grieza zirgu ap-
kārt. Viņam pārgāja reibulis, un viņš ilgojās būt klusā,
drošā mežā.

Vēlu vakarā viņi beidzot pārvilka zirgeli Krūmiņos. Slā-
bans tas stāja pie lieveņa. Bet kā bubinādams sūdzējās,
kad saimniece viņu žēloja! Ieraudzījusi zirga pušo lūpu,
viņa vārgi iebļāvās:

— Necilvēki!

Viņa nikni gāja virsū Raibajam:

— Latgalietis! To jau varēja gaidīt! Pārsit zirgam
lūpu!

Ego stājās starpā un skaidroja, ka zirgs sasitis lūpu,
kritot dziļā sniegā. Vecā pagrieza muguru un veda zir-
dziņu uz stalli. Zirgam deva medusmaizi. Brīnums, ka ne-
tina cigāru un nesprauda zirgam ģīmī, lai karājas un kūp
pie biezās apakšlūpas.

Mežabrāļi lika tabakas maisu kaktā, un katrs tajā sa-
meklēja, kas tam der. Raibais nodīrāja zaķi un nolika
aukstajā kambarī. Spargelis nosūtīja tabakas kūli uz Gais-
mas pihi. Kušķi tabakas viņš iemainīja pret speķi no pos-
teņa citā meža mājā. Ego vēl ilgi domāja par daudzajiem
ļaudīm, ko bija saticis. Cik citādi būtu ar viņiem būt kopā,
ja nespiestu bailes, trūkums, varu un dažādu spaidu radī-
tas iedomas. Attīstības gaitā traucēts bērns pie vairāku
paaudžu attīstības gaitā satrauktiem un traucētiem bēr-
niem. Viņš jutās viens no šīs saimes. Viņā bija kaut kas
no katra.

«JAUNĀ EIROPA» 1945. GADA PAVASARI

Abi ceļotāji, kam ceļš vēl nebija galā, Vienīgais un Ego
domāja, ko darīt vasarā. Kur slēpties? Pilsētā? Viņi ne-
bija ne pie kādas pagrīdes. Laukos? Viņiem nebija doku-
mentu. Dzīvot mežā? Ego mēģināja būt praktisks:

— Teiksim, mēs gribam būvēt bunkuru. Biezā eglējā,

kur smilts zeme, izrakt bedri. Smiltis izkaisīt jūrmalā. Velēnas kraut atsevišķā kaudzē. Bedres sānus izlikt ar baļķiem...

— Ko pievelk no attālas vietas, lai zemnīcas tuvumā nebūtu svāīgu celmu un skaidu, — Vienīgais papildināja.

— Pareizi. Baļķu starpās bāž sūnas, lai smiltis nebirst zemnīcā. Griestiem krustām liek dubultu kārtu aptēstus baļķēnus un starp kārtām sūnas. Tad pāri smiltis un noklāj ar velēnām. Lai neiebrūk sēņotāji.

— Velēnas dzeltē. Labāk uz zemnīcas jumta iedzīt divus mietus un izmētāt tāsis. Lai izskatās, tur bijusi malkas grēda.

— Jā. Bet skurstenis?

— Dūmvadu izlaist vecā, apdegušā celmā.

— Durvis?

— Durvju lūka egles saknēs. It kā lietus izskalojis zemi, it kā āpsis kārpījies.

— Apkārtne?

— Man patiktu zemnīca ūdens malā, — Vienīgais sacīja. — Pirms brokastīm mēs varētu peldēties.

— Vasarā zaru būda der labāk. Zaru būda nav mitra, un tajā ir vairāk svaīga gaisa.

— Bet būdu var viegli ieraudzīt, — Vienīgais teica.

— Jā, būda ir pasaulīga. Zemnīca ir ārpus pasaules.

— Upes malā no būdas mēs varētu makšķerēt.

— Bateriju radioaparāts...

— Lentas aparāts, kur iespēlēt putnu dziesmas.

Zemnīcas pilsoņi. Zempilsoņi.

— Bet ko ēst?

— Buku gaļu. Es nomedīšu, — Vienīgais teica. — Varbūt šad tad pa irbei.

— Salātus, redīsus var audzēt zemnīcā zem guļamās lāvas.

— Saules gaismu pievadīt ar spoguļiem caur skursteņa trubu.

— Varbūt mežā audzēt saknes? Žandarmi iet pa mežu. Žandarmam pirksts uz sprūda, skats caururbjošs. Pēkšņi priekšā sakņu dārzs. Salātu galviņas, burkāni, puķkāposti, ziedkāposti, skābi kāposti...

— Dilles, gurķi.

— Un rožu dārzs.

— Un putnubiedēklis sakņu dārzā.

— Izbāzts slepenās lauka žandarmērijas pulkvedis!

Jā, tā nu gan.

— Jauki, bet, ja mums drīz nav kur tverties, mēs esam pagalam.

— Zandarmu suņi mūs uzož mežā. Sakož rokas, saplosa kājas. Suņu kungī mums izsit priekšējos zobus. Pakritušam sper pavēderē, ribās. Beigās iešauj lodi pakausī cepurei cauri, ja tā vēl galvā.

— Vai krievu partizāni mums sastājas apkārt. Kas tu, putniņ? Ko tu te mežā? Gribi mūs izspiegot? — Nē, es bēglis. — No kā tu bēdz? No mums? — Nē, es... — Zinām, zinām. Te viens mežsargs. Pakar viņu. Ja to izdarīsi, tu esi mūsējais. Ja ne, tev beigas.

Divi jauni cilvēki pārdomās par savu karjeru sēdēja pie pakša. Kur savā zemē tverties? Marta saule sildīja, sniegs kusa. Jumta palāses pilēja viņu priekšā. Viņi atpogāja mēteļus un sildīja saulē tukšos vēderus. Joprojām viņi bija dzīvi, pateicoties kurzemnieku labajām sirdīm un iecietībai. Spargelis redzēja viņu raizes un teica:

— Turieties vien pie mums. Ēdamo mēs kaut kā sagādājam, un mums ir dokumenti. Mūs drīz pārvietos.

11

Burbuļa pulks pārvietojās divos paņēmienos. Dienā brauca, kam ir kāda zaļpelēka vācu un tumšzaļa aizsargu uniformas daļa, savilkuši mugurā, kas vien zaļš: zaļa vecāsmātes jaka zem ziliem svārkkiem, zaļi pirkstaiņi, zaļš skuju zariņš pie pelēkas naģenes. Žāvēta brieža gaļa zaļā pūra lādē.

Melni, balti, raibi brauca naktī. Vienīgais sastapa pazīņas krasta sargus. Rūgstoša lamu un ņirgu kaudze sēdēja ratos, ko vilka divi brūnbalti plankumoti govju krāsas zirgi. Braucēju kājas karājās pār ores malu. Zvejnieka ūdenszābaki līdz staklei. Zaļas jājambikses ap garu, tievu stilba kaulu. Isji, plati stulmeņi lukājās pēdās. Rūpīgi spodrinātas šnorzābaku virsas, zoļu vietā ar drāti piesieti autoriepas gabali. Cits, kaklā uzkāris kurpju saitēs kopā sasietas kurpes, kūlāja biežās vilnas zeķēs autas pēdas. Ar siksnīņām nosietas gumijas galošas. Baltas krāsas nolieti pelēki filca stulmeņi. Visi lamāja Burbuli un solīja lodi dažādās miesas daļās. Pamest krastu? Simtiem cilvēku gaida laivas! Brist, nest, revidēt krastā atstātus čemodānus! Tā ir dzīve, ne nolīst zemes iekšienē!

Viņiem bija dokumenti, ko atstājuši uz Zviedriju pārbraukušie. Vienīgais un Ego drīkstēja pievienoties trīs vīru grupai, kas novietojās ap desmit kilometru no jūras liela meža rietumu malā pie Tebras upes pirms tās satekas ar Durbi. Ķieģeļu mājas vienā galā dzīvoja priecīgs saimnieks, skumja saimniece un gūsteknis krievs. Otrā mājas galā bijusi pagasta nabagmāja, liela telpa ar plīti pie durvīm un garu, platu maizes krāsni, kas pārdala telpu divās istabās.

Burbulis ar savu štābu apmetās meža iekšzemes malā. Piecu grupai viņš nedeva pat miltus. Varbūt viņam nebija. Viņš saņēma pārtiku no vāciešiem sev un viņa aizsargu vienībā reģistrētajiem. Nelegālu viņam bija trīsreiz tik daudz. Viņa virsseržants aizstāvēja no vāciem saņemto pārtiku. Piedzērušies pavalstnieki no meža mājas posteņa ieradās prasīt pārtiku un uzsita viršam zilus vaigus, bet viņš nekā nedeva.

Tikko sargu grupa bija iekārtojusies nabagmājā, viņi sarīkoja partizānu uzbrukumu paši sev. Pirms pusnakts viņi izgāja uz ceļa, kas gar mežu ved uz Aprikiem. Divus metrus garš jaunietis ar pavārdu Maziņais, nesdams pār plecu krievu patšauteni, iegāja mežā un du, du, du no magazīnas ripas iešāva gausu kārtu ceļā. Grupas komandieris Koks uz ceļa atbildēja, ar vācu bleķa mašīnpistoli iešaudams grāvī pa, pa, pa.

Sāviēni tālu atbalsojās klusajā pavasara naktī. Uztrūcies postenis kilometru tālāk, kur klajuma mājās apmetusies vācu tanku divīzija, uzšāva gaisā baltu gaismas raketi. Grupas dalībnieki uz ceļa ar visiem stobriem šāva pēkšņu zalvi grāvī. Maziņais meta zaļu rievainu krievu rokasgranātu, kas smagi sprāga, un Koks meta zilo, gludo vācu oliņu, kas sprāga ar asu, tukšu skaņu. Pēc izrādes visi pieci devās mājup ēst trešā krasta sarga Kriša vārītu šķidru piena putru, jo saimniece bija iedevusi krūzi piena.

Koks rakstīja ziņojumu Burbulim: «Dodoties izlūku gājienā, apšaudīti ar krievu tipa patšauteni. Zaudējumu nav. Uguns atbildēta. Tuvāk izlūkojot sadursmes vietu, atrastas 12 krievu kalibra čaulītes. Manai grupai nepieciešama pārtika, lai turpinātu izlūkošanu un atklātu partizānu mītekli.» Burbulis nosūtīja ziņojumu tuvākajam vācu štābam, prasot papildu pārtikas devu 10 personām.

Otrā rītā četri vācu tankisti ieradās nabagmājā. Divi klauvēja pie durvīm un gaidīja, piespiedušies pie sienas, kamēr divi palika stāvam pagalmā pie kokiem. Kad Vie-

nīgais atvēra durvis, divi pirmie gāja iekšā, otri divi palika segt ārpusē pie sienas. Virtuvē ienākušie, muguras kopā salikuši, prasīja Kokam, vai viņi pagājušonakt šaudījušies. Koks dedzīgi atbildēja, acīm zibot kalsnajā sejā:

— Partizāni mūs apšaudīja, un mēs šāvām preti.

Ego un glītais puisītis Krišs aiz krāsns lāpīja zeķes, kad virtuvē atskanēja vācu balsis. Krišs, strauji elpodams, skatījās uz logu un grābstīja pistoli bikšu pakaļkabatā.

Abi tankisti — mazs tehniķis ar lēnu, necilu runu un garš, smuks jauneklis, laikam tanka lielgabalnieks, — virtuvē zoboja un kaunināja Koku. Viņi arī mānot savus priekšniekus, bet šie te esot par daudz nekaunīgi. Partizāni šajā mežā dzīvojot rāmi un izvairoties no sadursmes. Sad tad viņi izlaupt kādu māju.

— Bet droši vien arī jūs to darīsīt, — smukais vācietis teica, piemiegdam aci.

— Tik pēc jums, mani kungi, — Koks atšņāca.

Kad vāci aizgāja, Ego prasīja Krišam, kāpēc viņš tik dedzīgs raut pistoli no kabatas. Šie vācieši bija no regulārās armijas, ne drošības policijas. Krišs atbildēja, ka, tik tuvu dzirdot vācus, viņa sajūta liek ko darīt. Ego prasīja Vienīgajam, un tas pastāstīja, ka Krišs ir meklēto sarakstā, jo Rīgā nošāvis SD vācieti. Skolasbiedrs, atriebdamies par kašķi vidusskolā, nosūdzējis Krišu, ka viņš krievu gadā bijis komjaunietis. Trīs SD ieradušies fabrikā, kur Krišs strādājis. Divi gājuši iekšā, trešais sargājis pakaļdurvis. Krišs nošāvis trešo un izmucis sānieliņā.

Kokam dega pierādīt, ka partizāni tiešām apšaudījuši aizsargus. Viņš cerēja kaut ko uzzināt par partizāniem. Bet tajā pašā naktī kāds klauvējis pie lauku mājas loga un biezā latviešu valodā teicis, lai laižot iekšā, savējais. Saimnieks uzskrējis bēniņos un pa logu redzējis, ka vairāki vīri tumsā stāv pie mājas durvīm un gaida, lai tik laiž iekšā. Saimnieks ņēmis govs zvanu, zvanījis un blāvis pilnā kaklā. Pie durvīm stāvētāji steidzīgi aizgājuši uz upes pusi.

Nu Koks ar savu armiju maršēja gar Durbes upi uz Cīravas pusi. Mežā bija pavasaris. Starp sniega plankumiem ziedēja zilās, dzeltenās, baltās puķītes. Meža cūkas izrakņājušas skudru pūžņus. Brūnas skudras ņudz cūku izvandītājās skujās. Šo mežu varēja saukt par gāršu. Ozoli, liepas, bet virsaudzē tik augstas egles, ka, tādas ieraugot, katram jāatgāž galva un jāsaka, tik augstas eg-

les viņš vēl nav redzējis. Mežs silā un kusa, trūdi kūpēja un smaržoja.

Upē ledus kļuvis čagans. Kuru katru dienu var sākties pali. Uz ledus guļ divas beigtas meža cūkas. Gājušas pār ledu un ielūzušas. Bada nāvē un salā pienācis gals. Kāds izgriezis muguras gabalus ziepju vārīšanai.

Viņi pārgāja pār šauru tiltu. Meža malā kalpu būda, tālāk līdzenumā redzamas saimnieku mājas. Koks tūlīt devās uz kalpu māju. Vienīgajā istabā pajauna sieviete, pusaugu meitene un vecs vīrs ar tukšām sejām skatījās pretī ienācējiem. Koks bargi prasīja, vai šonakt te bijuši partizāni. Lai neliedzoties, viņš tāpat zinot. Visi trīs taču liedzās. Sieviete starp sakostiem zobiem gānīja Koku. Pats nez kāds mežabrālis, lien citiem virsū. Koks pietvīka sarkans un izskrēja ārā. Pie būdas stūra ap desmit gadu vecs puisēlis viņam uzskrēja virsū. Koks milīgi vai-cāja, kā viņu sauc, ko viņš dara. Puika glūnēja caur pieri un neatbildēja.

— Ahā, nobrīdināts, — Koks smējās, atskatīdamies savos vīros, vai tie prot novērtēt viņa māku. — Saki nu, puisīt, — vai mammai naktī nāk ciemiņi? Ja tu pateiksi, es tev došu izšaut ar pistoli.

Puika kāri skatījās uz pistoli. Taču mīņājies un grozījies viņš teica:

— Es nekā nezinu.

Koks smaidīdams atpogāja pistoles maksti, izvilka parabellumu un cilāja uz plaukstas.

— Re, kāda mantiņa. Saki nu — vai pagājušonakt kāds te bija?

Puika purināja galvu:

— Nē, mamma teica, lai es nesaku.

Koks atkal pietvīka, sagraba pistoles spalvu un vērsa stobru pret puiku.

— Saki tūlīt, ko mamma tev noliedza teikt! Vai kāds te bija šonakt?

Puika trīcēja, bet bālā seja netaisījās ne runāt, ne raudāt.

Krišs pēkšņi teica:

— Policist, liec puiku mierā!

Koks pavērsa savu kaistošo seju pret Krišu un atšņāca:

— Lasies prom!

Krišs pagrieza muguru un gāja uz klajuma pusi. Vienīgais viņam sekoja, pēc brīža arī Maziņais. Ego stāvēja

un skatījās. Koks strauji ielaida lodi stobrā un grūda stobru puikam ribās:

— Saki — vai bija, vai bija?

— Jā, bija, — puika skaidri, skanīgi teica.

— Kas bija?

— Tādi ar automātiem.

— Kas viņiem bija mugurā? Saki, citādi es tevi nošaušu, un tavai mammai būs jāraud.

Puika sāka raudāt.

— Vatenieki, un diviem bija cepure ar sarkanu strīpu.

— Ā, krievu kājnieki. Un vēl?

Puikas māte, manījusi kņadu, izsteidzās laukā.

— Kauna nav mazu bērnu pratināt! — viņa sauca.

— Kārli, nerunā ar viņu.

— Viņš jau pateica, ka jūms šonakt bijuši krievu viesi, — Koks gaviļēja viņai preti.

— Ak tu! — Sieviete pavērsa naidā degošas acis pret puiku. — Vājš! Vājš! Tas tev no tava tēva, — viņa pamāja uz māju klajumā. Bet mirkli viņa savaldījās un kļuva mīksta, žēlīga. — Ko visu tāds bērns sarunā. Viņš jau teiks vienalga ko, lai izpatiktu svešiem. Tāds pamuļķītis.

Puika bāls slidēja prom. Šī diena viņam sāpēs visu mūžu.

Krišs un citi devās uz klajuma pirmajām mājām. Alus piesūcies večuks sēdēja uz sliekšņa. Virtuvē citi alus garšotāji ar alus stopiņiem rokā izklīda uz kaktiem kā iztraucēti smagi prusaki. Krišs sēdās pie galda un runāja par sēju. Drīz arī viņam un citiem bija priekšā alus glāzes. Koks īgns ieradās pēc laiciņa. Viņi sadzērās un devās uz nākamajām mājām. Pēc stundas viņi bija pamatīgi pilni. Koka kalsnais ģimis zvēroja, tievās kājas krusteniski cilāja platstulmu stulmeņus.

— Uz aerodromu! — viņš iebļāvās.

— Ko tur? Tur vāci, — citi brīnījās.

— Mēs naktī sargāsim tiltu, — Koks vēstīja. — Pie būdnieces nāk krievi. Mēs viņus noķersim uz tilta. Jāsaka vāciešiem, lai viņi naktī neiet pār tiltu.

— Varbūt tu prasīsi komandēt kādu lidotāju bataljonu? — Krišs viņu zoboja.

— Muti! Uz priekšu! Uz lidlauku.

Grupa devās caur Cīravas muižas parku gar skaisto Durbes upes krastu. Muižas pilī, kur pēdējos divdesmit gadus mitinājusies mežsaimniecības skola, bija iekārtojies

lidlauka štābs. Lidlaukā zirgi vilka lidmašīnas. Todta organizācijas vīri maršēja apmācībās ar koka šautenēm pār plecu. Pie pils durvīm nebija sarga. Nācēji uzkāpa akmens kāpienus un no gara koridora devās tuvākajā istabā. Viņi iegāja un apstulba. Vācu aviācijas virsnieki, pīti uzpleči, sēdēja lielajā istabā pie kartēm piekrautiem galdiem. Ieraudzījuši ienācējus, istabas iemītnieki sastinga. Virsnieks ar drebošu roku tvēra telefona klausuli un steidzīgi tajā čukstēja. Vienīgais tūlīt sāka runāt stakato vācvalodā:

— Mēs savējie. Nācām runāt par taktiku.

Koks iznāca no aizmugures, un abi ar Vienīgo stāstīja: viņi naktī būšot postenī pie tilta. Lai lidlauka personāls tur nestaigā.

Vairāki virsnieki piesardzīgi tuvojās ienācējiem un viņus pētīja. Viens sausi prasīja, lai viņi rāda dokumentus. Katrs vilka savu, vēl iemezdams aci papīrā, lai neaizmirstu, kā viņu sauc. Virsnieki sanāca apkārt, skatījās viņu dokumentus, apģērbu, ieročus. Dažs smīnēja, dažs likās noraizējies.

— Bet dokumentu derīgums beidzas pēc nedēļas, — virsnieks teica.

— Tas nekas, pagarinās, — Vienīgais atbildēja.

— Redzēsim, redzēsim, — vācietis vilka. — Labi, ka mēs ar jums iepazīnāties, mīlie aizsargi.

— Un tiltu jūs lieciet mierā, — cits virsnieks steidzās teikt. — Gan mēs paši tiksīm galā bez jums.

Viesi nu bez liekas steigas un bez liekas kavēšanās devās laukā. Tikai tikuši parkā aiz ceļa likuma, vairāki sāka skriet un izskatījās pavisam skaidri un bāli. Viņi pārmeta Kokam:

— Trakais. Cik tur trūka, mēs tagad sēdētu pils pagrabā.

Koks ņurdēja. Bet arī viņa dedzīgā seja bija atskurbusi un piekususi.

Viena un tā pati rudzu miltu putra ik dienas. Ies medībās. Saimnieks teica, viņš zinot, kur meža cūkas guļ dienvidu. Tērpies vecos svārkos, kam priekša aizsprausta ar saspraužamo adatu, viņš aizveda medniekus eglīšu un apšu biežoknī. Gūsteknis saimnieka mednieka svārkos ar ādas vilēm un mednieka hūti galvā gāja caur krūmiem, rokā turēdams cizelētu bisi. Mednieki izretinājās ķēdē. Vienīgais iedams priecīgā noskaņā sauca:

— Cūk, cūk, cūk!

Saraina mugura pazibēja krūmos, un mednieks nepaguva ne celt šauteni. Biezoknī lūza zari, un smagas miesas rukšķēdamas drāzās caur krūmiem. No pēdām redzams, ka tikai kuilis skrējis atpakaļ. Bara cūkas mukušas priekšup. Pēdas veda caur brikšņiem, smilšainu priežu mežu, gāršu, kur sniegs vēl gulēja ēnainās vietās. Kāds teica, ka iztraucēta meža cūka kratīdamās skrien tieši uz priekšu, līdz aizmirst, kāpēc skrējusi. Bet šis te skrēja neaizmirdamas. Kokam apnika sekot, un viņš ar krievu devās atpakaļ. Četri pārējie mednieki turpināja sekot pēdām. Tuvojās vakars. Viņi nonāca liela purva malā. Lapu koku mežs augstāks, apakšā līdzens purvs. Mednieki kūra ugunsgrūvu lazdas. Mežā čurkstēja ūdeņi, sakņu starpās tecēdami uz purvu. Āpsis aizgāja gar meža malu. Āsa smaka iesitās degunā: lapsa vēja pusē vēro ugunsgrūvu.

Gaisā kaut kas nurrāja, pukšķēja kā vecs motocikls. Kukuruzņiks! Frontē labi pazīstamā krievu izlūklidmašīna, vācu saukta arī «lidojošais zārks» un «Gustavs». Krievu bumbvedēji uzlidoja Ciravas lidlaukam. Zenītbaterijas šāva, cik jaudas, bumbvedēji gaudoja, un sprāga bumbas. Bumbvedējs aizkauca zemlidojumā pār meža galotnēm. Tikmēr kukuruzņiks parkšķēja virs meža. Sarkana rakete pacēlās pār koku galotnēm.

— Metīs partizāniem pārtiku un municiju, — Maziņais teica. — Partizāni sakur trīs ugunsgrūvus, lai lidotājs zīna, kur nomest maisus.

— Iesim salasīt, ko viņi nomet, — Ego teica.

— Nē. Mēs tik un tā būsim par veltu, — Krišs sacīja.

Viņi gulēja uz egļu zariem ap ugunsgrūvu. Blēžu romānu varoņi vienmēr ir izsalkuši. Šī bija ziema ilgotā pavasara nakts. Mežs trokšņoja, rūga un plauka.

No rīta viņi uzgāja šauru, likumainu ceļu un devās uz māju pusi. Maziņais saderēja ar Krišu, ka iedams ar patšauteni no paduses viņš var trāpīt celmam trīssimt metru attālumā. Grupa apstājās. Garais jaunietis spēra dažus soļus, šāva, un prauli un skaidas izšķīda no celma.

Nākamā ceļa likumā pamests pajūgs stāvēja uz ceļa. Satraukts zirgs miņājās, atglaudis ausis. Divi vācu žandarmi piecēlās no grāvja. Nodevu savācēji. Pajūgā bija olu, kautu putnu, spēka grozi.

Ieraudzījuši nācējus, žandarmi pacēla pret viņiem mašīnpistoles. Mežabrāļi kļiedza, lai nešauj.

— Ko jūs šaujāt mums virsū? Cik tur trūka! — vācieši kļiedza.

Vienīgais vēstija, ka viņi izmēģinājuši patšauteni. Abi vāci laida vaļā kazarmu lamu plūdus. Četri gājēji stāvēja ceļa vidū, kopā šaspiedušies, ar nopietnām sejām klausīdamies. Žandarmi iekāpa ratos, sapēra zirgu un brauca viņiem virsū. Jaunieši pašķīrās, dodot ceļu, un gāja tālāk.

Caur mežu atbrauca Burbuļa ziņnesis Steķis, vecāks vīrs. Aerodroma vācieši sūdzējušies Burbulim, ka nedisciplinētas, iereibušas personas ar viņa vienībai izdotiem dokumentiem terorizē Cīravas apkārtni. Burbulis solījis šos piecus kalt dzelžos un pakārt. Tonakt, kad krievi uzlidoja lidlaukam, Burbulis sūtījis Steķi braukt pie lidlauka tuvumā dzīvojošas krievietes. Pagasta ziņotājs ziņojis, ka viņa slēpjot krievu. Steķis braucis tieši pāri lidlaukam, jo apkārtecešs pa mežu ir tāls. Gaišs kā dienā, tikai jāsargās no bumbu izrautām bedrēm un jāvalda zirgs, kam bail no zenītartilērijas šāvieniem. Naktī uzmodinājis krievieti, atradis teļu pagrabā zem virtuves grīdas. Noslēpusi no pagasta lopu reģistrācijas.

— Ko tu dariji?

— Es? Neko. Man bija jāmeklē noslēpts partizāns. Par teļu nekas nebija teikts. Lai viņa slēpj savu teļu.

Divās dienās upe uzplūda un ledus izgāja. Audzis zvejnieku ciemā, Maziņais tūlīt sameklēja laivu un airus. Ego savāca rokas granātas — vācu oliņas un kātenīcas — un iztaisīja smeļamo tīkliņu no slotas kāta, veca priekšauta un lokā saliektas klūgas. Laiva bija maza upes laiviņa un airi īsāki nekā airētāja rokas. Ego, laivas pakaļgalā stāvēdams un līdzsvaru svārstīdams, izrāva rokas granātai auklu un iemeta granātu upes licī. Pēc brīža ūdens nodrebēja un laivas dibens arī. Uzmutuloja dubļi un dubļos pēc brīža tāds dzeltenums, kāds redzams uz līdakas vēdera. Airētājs turēja laivu pret straumi, kustinādams airīšus. Ego smēla un grāba, vienu pēc otras izceldams divas mazākas un vienu lielu līdaku.

Beigti sapali un ālanti peld lejup pa upi. Vācieši upes augštecē arī sit zivis. Vārnas izceļ beigtais zivis un knābā. Krastā mētājas nolobītas asakas. Upē peld apdullušas zivtiņas un zivju mazuļi. Saimnieks staigā gar upes malu un žēlojas, ka svešie un paši izsitīšot pēdējo asaku.

— Jūs aiziesit, bet man te jādzīvo, — viņš saka.

Bet zivju sitēji nerima, kamēr viņiem bija degļi, ko likt granātās.

Burbuļa ziņnesis atnesa neparastu ziņu: Koka grupai jāiet uz jūrmalas ceļu kontrolēt braucējus vācu uniformās. Spiegs esot izmucis, pārgērbies par vācu karavīru. Koks brīnījās:

— Mēs lai ietu uz lielceļa? Apturēt braucējus un kontrolēt viņu dokumentus?

— Jā, — ziņnesis apliecināja. — Ja jūs neiesit uz ceļa, jums vairs nav ko cerēt uz Burbuļa palīdzību.

Meža brāļi mēģināja izkārtot savus apgērba gabalus tā, lai viņi izskatītos uzticami vācu armijas darbinieki. Bet tāds apgērba gabals bija tikai viens: Kriša vācu virsnieka kažoks ar jērādas oderi. Krišs pats to ne labprāt valkāja. Vienīgais uzvilka kažoku un izskatījās brašs. Viņš nevarēja zināt, ka kurelieši nošāvuši kažoka iepriekšējo valkātāju, vācu *Waffen-SS* leitnantu. Krišs bija laimējis kažoku zolītes spēlē.

Sagērbušies un apjozušies, ieročiem kaklā, aiz jostas un kabatās, jaunieši devās uz jūrmalu. Sāļo vēju jūtot, krasta sargi atplauka un sāka runāt par jūru. Ja viņi noķer spiegu, varbūt vāci Burbulim atkal dod sargāt krasta posmu. Tad varētu nākt laivas.

Nedroši viņi stāvēja uz lielceļa līdztekus krastam. Gaisa spēku kājnieks brauc pilns, iegāzies ratos blakus kartupeļu maisam. Dokumentu kontrolētāji cēla roku un apturēja braucēju. Pūlēdamies turēt acis vaļā, viņš svārkus krūškabatā sameklēja dokumentus. Kontrolētāji kļuva drošāki. Nākamais brauc vlasovietis. No tā nav ko kautrēties. Koks viņu izkontrolēja un vēl nodrebinaja. Tuvojas smagais auto. Karavīru pilna kulba. Vienīgais izstiepa roku, apstādināja auto un cienīgos soļos cienīgā kažokā piegāja šofera būdas lodziņam. Šoferis armijas stīvumā sniedza dokumentus un kravas ceļa papīru. Kārtībā. Var braukt.

Ilgi nebrauca neviens. Tad galvu apkaklē ierāvis seržants čunčīnāja redzeļu ratos. Koks viņu apturēja. Bet seržants nicīgi skatījās Kokā.

— Dokumentus? — viņš pārprasīja. — Vispirms jūsesjos.

Koks izvilka savu papīrīti.

— Pārējie arī, — vācietis pamāja.

Visi, acis nolaiduši, pēc kārtas sniedza savējos. Vācietis tos apskatīja un atdeva atpakaļ. Ar plašu žestu atvēris kažoku, viņš sniedza savu dienesta apliecību. Asais, nīgrais ģimīs smīnēja.

— Žandarmērijas seržants tāds un tāds, — Koks lasīja, un Vienīgais lasīja viņam pār plecu. Vienīgais sasita papēžus, un samierinošs, koleģiāls smaids uzplauka viņa lūpās:

— Lūdzu atvainot, seržanta kungs. Aiz pārpratuma mēs esam apturējuši personu, ko nevajadzēja apturēt. Bet pavēle paliek pavēle.

Smīns zuda žandarma sejā. Viņš blāva tā, ka zirgs salēcās:

— Tādiem kā jūs es Krievijā liku atejas tīrit! Negods vācu armijai! Bandīti, laupītāji!

Žandarms uzsita zirgam un aizbrauca straujos lēkšos. Gabalu pabraucis, viņš apgriezās un rādīja dūri:

— Es par jums ziņošu!

Pēc šā starpgadījuma dokumentu kontrolētāji izbeidza darboties un devās atpakaļ uz nabagmāju. Kad pēc divām dienām Steķis ieradās ar Burbuļa rikojumu viņus saraustīt gabalos, viņi nosūtīja Burbulim pēdējo no savām līdakām.

Netālu upes likumā bija mežsarga māja. Vienu dienu mežsargs atnāca uz nabagmāju kopā ar briesmīgi netīru jaunu puisi un pēc aplinku runām atklāja, ka puisis gribot, lai viņu pieņem pulciņā. Puisis bija piedzēries un īsti nezināja, ko grib, bet, ja nu mežsargs tā saka, tad laikam tā būs. Ciemakukulim viņš nesa divas lergas pudeles. Visi sēdās ap galdu, dzēra, taujāja. Vienīgais, puīša uzvārdu nesadzirdējis, pārprasīja, kā viņu sauc. Vaicātais atteica:

— Nemaz nevajag tik skaidri zināt. Nez kā būtu, ja es par vari prasītu tavu vārdu?

Koks prasīja, no kurienes tad šis ir.

— No meža, — mežsargs atbildēja puīša vietā.

No meža? Visi brīnīdamies skatījās atnācējā.

— Nu kā tad, — tas skaidroja, — no otrā bunkura, kādu laiku biju leitnanta Popova vīrs. Bet nu, rau, mežsargs teica, pie jums esot labāk: nav jāguļ slapjā bunkurā, esot jautri zēni. Tāpat tīra mājas, taisa jokus. Nemiet mani pie sevis. Es ar neesmu sliktais. Es varu vienā naktī noiet sešdesmit kilometru.

Mežsarga kalsnā, garā seja smīnēja. Citi ļaudis ļaudīm rada, meža sargs kokiem rada. Viņš glaudīja garu ūsu, dzēra un mirkšķināja Kokam.

— Stāsti — kā jūs tur dzīvojat, kas jūs tur esat? — Vienīgais prasīja.

— Visi tie paši vecie. Milicis Ņikita, divi komjaunieši, partorgs, pagasta komitejas otrais sekretārs, daži desmithektārnīki. Pieteicāmie pagrīdei, lai dabūtu pārtiku no Maskavas. Krievi nometa divus specus. Tie liek apkalpot, bet toties kukuruzņiks viņiem met pārtiku un avizes.

— Kāpēc tu nepaliki pie viņiem?

— Apnika. Abi krievi guļ bunkurā un negrib nekā darīt. Gaida karam beigas. Pats varbūt nebūtu nācis, bet mežsargs atveda. Lāga cilvēks. Tik bukus gan skaita uz pirkstiem. Un, tikko zaķim atskrien bērni, par katru iegriež robu klēts stenderē. Par daudz kārtīgs.

Mežsargs izgrūda:

— Malu mednieks!

Puisis vārstīja pilnas acis, kaut ko nesaprazdams. Viņš turpināja:

— Jūs nemaz nezin, kas es par puiku. Saprot, mēs var nokratīt Popovam no priekšas.

— Nokratīt no priekšas? Ko tas nozīmē?

— Baļķis pār upi jau nolaists. Ritnakt vai parīt viņi ies pār upi uz bagātām mājām. Iztīrīsim mēs pirmie. Tad gan Popovs kļūs tikpat sarkans kā viņa cepures aploks.

Koks piesarka sarkans. Viņš uzsauca puisim:

— Taisies gulēt! Rāpies augšā tur uz plaukta.

Puisis pilns rāpās augšā un ņurdēja:

— Kuš, kuš, balodīt leitenant. Nalamoj, brat, mēs visi no vienas kuņas ... — Viņš aizmiga.

Nākamajā rītā viesis nekavējoties gribēja doties prom. Bet Koks nelaida un neklausījās, kā puisis lādēja mežsargu, žēlojās un lūdžās, lai laiž atpakaļ uz mēžu. Burbulis atsūtīja pajūgu un divus sargus, kas aizveda jaunieci.

Nabagmājas iemītņieki devās gar Durbes krastu meklēt nozāgēto baļķi. Bija Māras diena. Kukaiņi atdzīvojās savā sakaltušu lapu, aizmizas un trūdu valstī. Bites trina no kājām veco vasku. Knišu bari sīca vieglā gaisā. Dzelteni un balti zvalstīgi tauriņi plivinājās mežā. Upes krastā viņi ieraudzīja svaigi cirstu celmu un skaidas. Garš osis nolaists pār upi. Otrā krastā mitra pļava, lauki un lielos kokos ieaugušas mājas.

Tuvākajās mājās mita studēti cilvēki ar klusām manierēm un vīzdegunīgu runu. Saimnieks noskatīja Koku no galvas līdz stulmeņiem. Ak aizsargu kungī gribot šos sargāt no bandītiem? Paldies, paldies. Bet kas lai zina, vai viņi paši nav bandīti? Kā lai laiž tādus iekšā? Atvērs mā-

jas durvis no iekšpuses. Viņu izskats neesot nekāds uzticamais.

Tiesa. Pārējie cēlās no lieveņa soliem, kur sēdēdami bija apskatījuši nograntētus celiņus un apraktu puķu dobi, un devās uz nākamajām mājām. Tās gan bija kalnā, bet sētšvidū gulēja dubļu pančkas. Saimnieks likās miksts, iztāpīgs. Ja kungi grib nakti vāķēt, lūdzu. Viņi var apmesīties virtuvē, kurināt plīti, spēlēt kārtis.

Vakarā kūtsmeita pie pavarda vārija vakariņas lielā katlā, lai iznāk arī viesiem. Vārot viņa stāstīja, ka lejas mājās tie esot lepmi. Neko neprasot no citiem, bet arī neko nedodot. Viņas saimnieks atkal ķertis uz citu pusi, puiku mīlis. Agrāk, miera laikos, katru gadu līdzis pa glītam ganam vai puspuisim. Nu kara gados, kad viss trūcīgs, jāizīek ar kādu klaidoni vai karagūstekni.

Spīdēja petrolejas lampa. Viņi ēda vakariņu šķidro putru. Saimnieks ienesa lielu alus krūzi, norūgušu gaišu un stipru. Smaidīdams viņš lēja glāzēs. Ēdēji lēja sevī putru un alu. Pēc pirmās krūzes saimnieks atnesa otru. Stiprā dzira kāpa galvā. Koks cēlās, lai teiktu runu:

— Saimniek, tādu alu vis nevar (žaga) dabūt katrā mājā. Tāpēc (žaga) lai slavēta māja, kur mums dod tādu alu. Puiši, (žaga) celšimies un uzsauksim (žaga) trīsreiz lai dzīvo! (žaga) saimniekam, kam ir mājas, kur dod alu. Celtis! (Žaga.)

Viņi cēlās, mēģinot turēt taisnus mugurkaulus, un ar svinīgām sejām sauca trīsreiz lai dzīvo. Tas laikam bija ceremoniāls, kādu Latgales poļu pierobežā lauku policisti lietoja, ierodoties viesmīlīgās lauku mājās. Saimnieks noķaunējies smaidīja un aiztecēja ar tukšu krūzi, lai atnestu pilnu. Pēc pusnakts visi pilni krita kur kurais un gulēja.

Rītausmā kāds viņus atmodināja, traki daudzdamš ārdurvis. Lejas saimnieks žēlodamies stāstīja, ka partizāni pēc pusnakts gribējuši tikt iekšā viņa mājā. Kļauvējuši pie loga. Kad nelaisti, draudējuši. Viņi uzlauzuši cūkkūti un klēti. Saimnieks uzķāpis augšstāvā, atvēris logu un blāvis, lai aizsargi dzird un steidz bandītus gūstīt. Partizāni paņēmuši divas cūkas, miltu maisu un aizgājuši.

— Un ko dara slavenie bandītu gūstītāji? — viņš sašutumā satvēra galvu. — Apdzērušies gul uz grīdas, galda, soliem. Neviens nekā nedzird, neviens nekā nejaudāt Salašņas!

— Nebļauties, saimniek, — Koks pamācīja. — Tu pats mūs negribēji. Būtu tu mūs uzņēmis savā mājā, bandīti tagad tev raktu grāvjus. Mēs izdzērām alu nepareizam saimniekam.

Saskābuši viņi devās sekot pa pēdām. Lejas māju pagalmā bija īpatnējs apava nospiedums: papēdis ar ripuliem. Koks teica, tādi gumijas zābaki esot krievu izpletņu lēcējiem. Viņi sekoja papēdim līdz upei, pa baļķi pārķļuva upei un otra krasta mežā atrada ratu sliedes. Rati gaidījuši, lai aizvestu laupījumu. Gumijas papēdis iekāpis ratos. Atliekusies pakava nagla pie katra zirga soļa vilkusi švīku un sviedusi zemes picīņu. Pakavs bija devies pa meža ceļu vienu kilometru, otru, piecus, desmit. Pie malkas ceļa, kas atzarojas no meža ceļa, papēdis izkāpis. Arī citi zābaki aizgājuši pa malkas ceļu. Nagla turpinājusi meža ceļu. Varbūt kāda būdnieka pajūgs, kas tagad nojūdzis zirgu un atpūšas pēc nakts darbiem.

Malkas ceļš pārvērtās skudru takā. Biezā jaunu eglīšu pudurī pēkšņi brīkšķēja skrējēju soļi. Viens skrējējs izšāva gaisā šauteni. Dod ziņu citiem. Pēdu secēji nolēca no takas. Pēc brīža Vienīgais pieliecies apskrēja apkārt eglītēm, Koks viņam sekoja. Brūna, nosvilināta cūka karājās priedē, un turpat blakus kurējās ugunskurs. Postenis svilinājis vienu no nakti iegūtajām cūkām.

Koks izrāva pistoli, cēla stobru gaisā un sauca:

— Triecienā! Urrā!

— Ko tu trako, — Krišs teica. — Cūka mums ir, partizānu mums nevajag. Ieskriesi mīnās. Ņemsim cūku un iesim prom.

— Triecies vesels, — Maziņais teica un raisīja cūku no zara. Viņš ņēma to pašu kārti, ar ko partizāni bija nesuši cūku, un, sasējis cūkas kājas pa pāriem, izmauca kārti zem sējumiem. Galīgi piekusuši, viņi pārnesa nabagmājā smago nesamo. Koks nenesa cūku un to neēda. Bet pārējie vairākas dienas ēda un gulēja, un domāja, ka dzīve iet uz augšu. Šajā nodaļā bija stāstīts par darbošanos, par rīcību.

12

Steķis atveda Burbuļa pavēli: «Divu stundu laikā ar mantām ierasties stacijā. Pārceļšanās uz citu vietu.»

— Uz krastu?

— Nē. Tā būtu priecīga ziņa, par ko visi runātu. Tagad tikai: pulcēties un kaut kur braukt.

Ego un Vienīgais atkal gudroja, ko darīt.

— Es nemaz neesmu, — Vienīgais teica, rādīdams savu dokumentu. — Te rakstīts par kādu astoņpadsmit gadus vecu kuldīdznieku Juri Kalniņu. Lai tas dzīvo.

— Es arī neesmu, — Ego rādīja savējo. — Trīsdesmit sešus gadus vecs Adolfs Tašmanis. Iecavas saviesīgās biedrības bibliotekārs. Denaturētā maitātas acis. (Iecava bija aiz frontes krievu pusē.)

Viņš izvilka no kabatas sarūsējušu brillu etvijū, lika metāla loku brilli uz deguna un vientiesīgi blisināja. Vienīgais smiedamies sita sev pa ceļiem:

— Kas par mūlāpu!

Iet mežā? Krievu partizāni justos traucēti. Vāci drīz saņemtu ziņu, kur atrodami jaunie meža iemītnieki.

Stacijā meža posteņu ļaudis pārsteigti redzēja sevi gaišā dienas laikā: bārdaini, glūnīgi, tramīgi, dažādu fābrikātu ieročiem apkrāvušies. Pusei viņu nebija dokumentu. Burbulis ieradās ar paku vācu pasu blanku, un turpat stacijā uz galda starp divām preču vagonu rindām divi lietpratēji ražoja pasas. Viens ar rakstāmmašīnu rakstīja tekstu, otrs parakstus un, likvidēta policijas pulka zīmogu izšķūcinādams, spieda nesalasāmus zīmogus.

Vilciens viņus aizveda uz Liepājas staciju. Nu gan bija brēka. Atvestie meklēja Burbuli, lai izskaidrotos. Bet tas bija pazudis. Iznesīgs SD vīrs ieradās stacijā un, viršam parādījis zīmogotu papīru, uzsauca Burbuļa vīriem, lai stājas gājiena kolonnā un iet viņam līdzī uz Liepāju. Mežinieki lika uz viena pleca patšauteni, otrā padusē mašīnpistoli, mēteļa kabatās rokas granātas, pistoli aiz zābaka stulma vai azotē pie krekla. Munīciju sakrāva gumijas riņķu divričos.

— Izdauzīsim Liepāju, ja viņi gribēs mūs ņemt ciet. Ko domā, tāds puskungs mūs vedīs kā aunus. Vai viņam nemaz nav no mums bail?

Krišs pazuda zem preču vilciena. Cits apsēdās stacijas uzgaidāmā istabā un izlikās aizmidzis. Pārējie gājiena kolonnā soļoja pa ielas bruģi līdzī SD vīram, kas, rokas šūpodams, gāja pa ietni. Sistēma ved baru. Divi vāriģi vilka un viens stūma pa ietni munīcijas divričus.

Pilsētā ieejot, meža vīriem sašļuka dūša. Civili vīrieši pletkreklos gāja pa ielu, nesdami portfeļus. Dāmas dāmīgos tērpos. Milzīgs vairums vāciešu dažādās uniformās.

Kur lai te varētu izsisties? Slēpties gruvešu labirintos, kas stāv gaisa uzbrukumos sagrauto māju vietā? Rožu laukumā izraktajās patvertnēs, ko neviens nelieto? Daža aizgruvusi, dažā pielijusi. Visur bruģis un kanalizācijas trūbas. Katra dzīva dvēsele apskatīta un ierakstīta ruļļos.

1919. gadā sabiedrotie deva latviešu Pagaidu valdībai Kurzemē esošās vācu armijas vienības palīgā pret uzbrūkošo padomju armiju. Vācu karavīri par to prasīja Latvijas pavalstniecību un zemi. Kad Pagaidu valdība vilcinājās to solīt, vāci Liepājā nodibināja savu latviešu valdību mācītāja Andrieva Niedras vadībā. Pagaidu valdība glābās jūrā uz tvaikoņa «Saratovs», ko sargāja angļu karakuģi. Nu, 1945. gada pavasarī, vāci cerēja, ka viņu režija ir labāka. Vācijai kapitulējot rietumu frontē, lai jaunā, februārī Potsdamā ar vācu svētību dibinātā latviešu valdība prasa Rietumu sabiedrotajiem Kurzemē esošos vācu spēkus palīgā pret padomju armiju.

Mežabrāļus veda uz policijas ēku, sauktu Zilais brīnums. Viņiem lika istabā nokraut ieročus un munīciju, lai ietū uz pirti. Burbulis esot Sarkanajā brīnumā, SD mītnē, kur, domājams, viņu pratina par viņa paša, Zviedrijas braucēju, krasta sargu un viņa vīru grēkiem.

Pirtī apstulbuši klīda kāds simts pliku jaundibināta būvpulka vīru. Pulkā bija salikti koncentrācijas nometnē ieslodzītie, tišām līdz gīdenim nomērdēti jaunieši. Nedaudzie viņu pavēlnieki, vācu kaprāļi, nespēja viņus dabūt rindā zem dušas. Brīvlaistie kustējās gausi kā palēninātā filmā. Acis spīdēja drudzainas, mute nemitīgi runāja nesakarīgus, ātrus teikumus. Viņiem bija dots kārtīgi paēst. Nepierastā barība radija caureju. Viņi pulcējās pirts atejā, kur, gaidīdami savu kārtu tikt uz kārts, stāvēja ar nolietiem stilbiem. Bet gandrīz visi viņi izskatījās pacilāti, priecīgi satraukti. Lai kas nāktu, turpmāk būs labāk, tā viņiem likās.

Pirts garaiņos piegājis pie aukstā ūdens siles, tievstilbainais Koks pēkšņi saviebās: turpat stāvēja un viņā skatījās puisis, ko mežsargs bija atvedis un ko viņš bija nosūtījis Burbulim. Atvests no Sarkanā brīnuma, lai nošķīstās. Puisis dūra pirkstu Kokā:

— Tepat vien mēs esam. Un jūs gribējāt būt labāki nekā es. Tu tāds pats kuņas dēls kā leitnants Popovs. Es par tevi pateikšu unteršārfīreram Milleram, viņš ir mans draugs!

No pirts atgriežoties, policisti ieročus neatdeva. Lai Burbuļa vīri kāpj Zilā brīnuma pašā augšējā stāvā. Stāvu zemāk divi vācieši sargāja kāpnes un neļāva iet lejā.

Arestētie augštavā slaidījās divas dienas. Viņiem lika pa diviem iet uz pratināšanu. Leģiona juridiskās daļas virsnieks, ērti krēslā atlaidies, no lapas lasīja Ego un Raibajam: atzīties, izkratīt sirdi, nemaldināt kara iestādes. Par faktu noklusēšanu un sagrozīšanu draud sods pēc kara laika likumiem. Raibā katoliskā, pie bikts ejot vingrinātā sirdsapziņa tūlīt reaģēja. Jau lasīšanas laikā viņš elsa un skatījās apkārt ar bailēs pārverstām acīm. Kad virsnieks viņam prasīja dzimšanas vietu, Raibais pusraudādams atzinās, ka bijis iesaukts zaldātos un aizbēdzis.

— Esmu grēkojis, nesodiet stipri.

Virsnieks viņu izrāja, un Raibais izgāja no istabas izkults un atvieglots.

Ego, brilles uzlicis, pēc lēnas iztaujas un lēnām atbildēm isredzīgi parakstīja uz protokola lapas savu vārdu Ādolfs Tašmanis. Iztaujātājs ne reizi nemēģināja viņam jautāt ko nepatīkamu. Vienīgajam iztaujātājs prasījis, kāpēc viņš nav leģionā. Citi astoņpadsmitgadīgie frontē spirdzina krievu tankus. Vienīgais atbildējis, ka plaušas maitātas. Diloņa zīmogs bija vecajā pasē, kas sadegusi.

Pēc pārbaudes SD paņēma pusmūža vīru, aizsargu virsnieku, kas nebija slēpis savu īsto vārdu. Viņš pēc kaujām Semes purvā pa meža ceļiem esot izvedis kureliešu bataljonu no vācu ielenkuma. Nākamajā dienā arrestētie Zilā brīnuma augšējā stāvā redzēja, ka viņš Sarkanā brīnuma sētā cērt malku. Viņš necēla galvu un neskatījās apkārt.

Mazliet salicis latviešu leģiona pulkvedis izstaigāja arrestēto istabas, vērīgi apskatīdams skrandaiņus, kas sēdēja uz grīdas un stāvēja gar sienām. Pēc viņa apmeklējuma sargi apakšējā stāvā aizgāja. Arrestētie saņēma kaut ko no pārtikas. Viņiem lika iet lejā pagalmā un stāties rindā pa divi. Neviens negribēja stāvēt pirmajā rindā. Koks izkārtēja parādi, priekšā salikdams večus un jauniešus. Ieradās garš, dzīslains SD virsnieks, vācietis ar rapiera rētām kreisajā vaigā, acimredzot profesionāls virsnieks, kas dzīvi nodzīvo starp darba galdū, ēdamzāli un kantīni. Gar ierindu iedams, viņš rūpīgi apskatīja katru seju. Dažus mirkļus SD virsnieka seja sašķiebās, un to pārvērtā dusmu grimases. Vai viņam ik pa laikam tā uznāk? Vai tur kāds vairījās skatīties vācu virsniekam acīs? Viņš ap-

stājās un glūnēja apskatāmo vīru rindā. Tad viņa seja atguva *gemütlich* mieru. Viņa asās acis slidēja pār veču ģimjiem, jauniešu sejas pantiem, Koka zibošajām acīm, Steķa smīniņam, Maziņā uz pieres nosukātajiem matiem, lai izskatītos jaunāks. Apskate bija cauri. Apskatītie nosvērtā gaitā atgriezās augšstāva istabās.

Nākamajā dienā Burbulis ieradās augšstāvā, seja uzsista sarkanos plankumos. Drebelīgā, bet joprojām blaurā balsī viņš ziņoja, ka noticis pārpratums. Viņš pierādījis, ka viņa grupā ir tikai veči, pusaudži un tizli, ka viņš neslēpj dezertierus un viņam nav sakaru ar Lielvācijas centieniem naidīgām strāvām. Viņš saņem leģiona uzdevumu doties uz Ugāles mežu masīvu, lai ieņemtu svarīgas pozīcijas cīņā pret krievu partizāniem. Viņa grupa top pārdēvēta par medību komandu, vajātāju vienību, ķemmētāju arteli. Kāds zināja stāstīt, ka viņus izpestījis tas leģiona pulkvedis, kas izstaigāja arestantu istabas. «Mēs aizgādājām viņa ģimeni uz Zviedriju.»

Policisti izsniedza brīvlaistajiem viņu ieročus, un, ne mirkli nekavējoties, viņi devās uz staciju. Stacijā Krišs pievienojās savai grupai. Viņi piestūma vagonu lokomotīvei, un, kad Liepāja palika aiz muguras, viņi gavilēja, apkampās, lielījās.

Vilciens Ventspils stacijā ilgi stāvēja. Neesot lokomotīves, ko jūgt priekšā. Krišs teica, būtu jāaiziet uz pilsētu. Viņš laipni piedāvāja Ego savu kažoku, lai tas nākot līdzī.

Ego ietērpās, un viņi iestaigāja Ventspili. Tā likās pārvērtusies. Iepriekšējā reize, kad te būts, šķita pirms gadiem. Toreiz iekāres un cerības bija dīdījušas jauno ceļotāju. Nu viņam vairs daudz nevajadzēja. Izkāpis no savas dzimtas, viņš tagad spēja dzīvot vienalga kur un kā. Šķiru šajā zemē kopš 1. pasaules kara beigām nebija, no kā izkāpt. Ja tāda būtu, viņš arī no šķiras būtu laukā.

Viņi iegāja mazā šķērsielīnā. Krišs klauvēja pie loga. Veca sieva atvēra kaplodziņu. Krišs ko teica. Abi lēnā gaitā gāja tālāk. Pie koka mājas vārtiem Krišs vairākkārt piedauzīja. Tā pati veča ielaida. Aiz daudzām durvīm un pagalmiņiem vistu kūts. Vecā izgāja caur tukšo vistu kūti un klauzīnāja pie nekrāsotām deļu durvīm kūts pakalsienā. Viņa kaut ko teica. Kāds no iekšpuses atbulēja durvis.

Viņi iegāja mazā, piepīpētā istabiņā, ko logam priekšā aizvilks melns papīra aizkars darija krēslainu. Kā pa-

grabā kartupeļa asns izbālējis vīrs sēdēja uz gultas malas, pieliecies un vienu roku turēdams zem spilvena. Krišu viņš acīmredzot pazina, bet satrūkās, ieraudzījis Ego kažoku. Krišs steidzās teikt:

— Viņš tev atnesa žandarma kažoku cauri Ventspilij. Mums to vairāk nevajag. Nāk vasara.

Svešais viņus vērīgi aplūkoja. Viņš likās iepriecināts par viesiem un teica:

— Katrs apģērba gabals te noder. No grīdas velk caurvējš. Labi, ka vistas apēstaš un vairs cauru dienu neklaudzina.

Viņa balss bija rāma, kustības drošas kā cilvēkam, kam nekur nav jāsteidzas, un mērķtiecīgas kā tādām, kas savu telpu pazīst ar aizvērtām acīm.

— Tu izskaties bāls, — Krišs teica. — Plaušas?

— Nekas. Drīz man arī nāks pavasaris, — istabas iemītnieks, smaidīt neradis, smaidīja.

Viņš izvilka no gultas maisa drukātu lapu, kur bija redzamas vīriešu un sieviešu fotogrāfijas.

— Mana labākā pase, ko rādīt krieviem, — viņš teica.

Vācu drošības policijas meklējamo personu saraksts. Uz gultas malas sēdētājs ar plaukstu aizklāja vienas fotogrāfijas parakstu un rādīja bildi Ego.

— Pazīsti?

Jā, tas bija uz gultas malas sēdētājs, krietni gan apaļāks nekā patlaban.

Pagrīdnieks atklāja paraksta beidzamo rindu, kur vāciski rakstīts: «Apcietinot uzmanīgi. Lieto ieroci.»

— Lieto ieroci, — Krišs smiedamies atkātoja, un viņš un pagrīdnieks abi smējās kā kutināti. Pagrīdnieks piebilda:

— Manam tēvam bija tāds pats cara policijas papīrs no 1906. gada.

— Kādas tev ziņas no Rīgas? — Krišs vaicāja.

Abi salika galvas kopā un nopietni un klusi runāja. Prom ejot, pagrīdnieks iedeva Ego kažoka vietā zilu dzelzceļnieka blūzi. Tajā ietērpies, viņš atgriezās stacijā.

Vilciens devās lielajos mežos, kas klāj Kurzemes pus-salas ziemeļu galu. Ceļa malā redzams uzraksts:

«Uzmanību! Partizānu apvidus! Pajūgiem un automobiļiem braukt tikai vairākiem reizē.»

Sos uzrakstus redzot, atbraukušie jutās kā mājās. Te vācieši steigšus brauca cauri, apkārt neskatīdamies. Liepājas roka te nesniedza. Viņiem bija jātēlo Liepājas roka.

Liepājā Burbuļa gengam bija pievienoti trīs SD vīri. Viens no viņiem, spēcīgs vīrs ar tievām kājām un nodzertu seju, laikam domāja, ka viņam jāuzmana brīvlaistie. Reizi nedēļā viņš sameklēja telefonu un runāja. Līdz kara beigām Burbuļa vajātāju komanda piedalījās trīs gājienos. Viens bija iet uz dzirnavām dziļi mežā un kontrolēt dokumentus tiem, kas ieradās dzirnavās. Senās, nomaļās, ēnainās mājās iedzīvotāji dzīvoja ar paštaisiem rīkiem, pašaus-tām drānām. Bruņotus vīrus ieraudzījis, arājs izjūdzā zirgu, pameta arklu un, pliko galvu pieliecis, nātnām bik-sēm plīvojot, bēga uz mežu. Otrs gājiens bija uz meža upi, kur pietekas smilšainajā krastā bija izraktas divas zem-nīcas. Zem guļamās lāvas pamesta krievu avīze. Trešajā gājienā vairākas aizsargu, policijas un vajātāju vienības diennakti ielenca lielu purvu. Ar ieročiem apkrāvušies vīri sargāja ūdeņaino purvu. Rīta miglā grupiņās sastājušies, viņi vēroja, kā dega aizdedzināta partizānu zaru būda. Jucis policists, zobus ņirgdams un ļauni smiedamies, lē-kāja ap degošo būdu un bakstīja izdeguļus. Lai redz, kā viņi pūlas. Tad vajātāji devās mājup uz Ugāles saviesī-gās biedrības namu. Dažs gulēja uz skatuves, dažs zem skatuves uz «Indrānu» dekorācijām, citi uz parketa. Viņu skaits te mazinājās, te vairojās. Dažs pārcēlās pie pazi-ņām Kurzemes lauku mājās, ņemdams līdzī savus drau-gus. Kad pagasta valde viņiem lika pierakstīties, viņi at-griezās uz saviesīgo biedrību. Biedrības nama galā dzī-voja kurpnieks, un tam bija radio. Ik dienas divi delegēti ziņu klausītāji devās pie kurpnieka klausīties BBC ziņas un referēja Burbulim, ko no dzirdētā sapratuši. Vienu dienu radio ziņoja, ka Vācija ir kapitulējusi un Kurzeme ietilpst krievu laupījuma daļā.

Nākamajā rītā meža malā stāvēja divi vācu smagie auto, ko vāci pametuši un iegājuši mežā. Ziņotājs ar vienu no smagajiem auto aizbrauca uz Kuldīgu. Maziņais teica, viņš ar otru auto gribot braukt uz savu dzimto Kolku. Var-būt viņi var dabūt laivu. Krasts vairākas dienas būs neap-sargāts. Maziņā draugs Krišs, Kriša sarunu biedrs Ego un Ego ceļabiedrs Vienīgais palīdzēja izstumt auto no grāvja, kur vācieši to bija iegāzuši. Braucot pa meža ceļu, auto panāca svētku drēbēs tērpušos gājēju, kas gribēja braukt līdzī. Kulbā ieņemts, viņš stāstīja, ka bijis leģiona instruk-tors, vadājis līdzī civilu apgērbu, kas nu noderot. Dzimis ap šā gadsimta pirmo gadu desmitu, viņš pūta hamsunisku stāstu par labāko draugu, ko krievu lidmašīnas bumba

nositusi, un nu viņš vedot drauga ģimenei viņa mantas. Laukā kāpdams, viņš samiegoties gan paņēma tā saukto drauga somu, bet aizmirsa savējo. Kulbā sēdošie sadalīja, kas viņiem der no somā rūpīgi saliktām mantām: zeķu pārus, bārdas nazi, kreklu, speķa gabalu. Atlikušās mantas kopā ar somu viņi iesvieda grāvī. Naktī viņi iebruca Kolkā.

Tautas pasaku valodā: vācu noburtības laiks beidzies. Neaizklāti logi spīdēja lidzenumā, čikstēja durvis, suņi rēja. Ļaudis staigāja cits pie cita, remdēdami nemieru, kā nu būs, un baudīdami sajūtu, ka vācu bezjēdzīgais jūgs beidzies. Maziņš aizgāja pie saviem radiem un neatgriezās. Divas stundas viņu gaidījuši, pārējie nolēma braukt atpakaļ uz Ugāli. Krišs pie stūres brauca kā sacikšu braucējs pa tumšiem, smilšainiem meža ceļiem. Ar rīta gaismu viņi sasniedza saviesīgās biedrības namu. Uz skatuves gulēja vairāki piedzērušies. Palikuši, kam Kurzemē nav piederīgo. Palikušie dalīja aizgājušo mantas. Ego pievāca pašautas vadmalas svārkus un vienā sānkabatā ielika no aizmāršas somas iegūtu bārdas nazi, otrā zeķu pāri.

Ziņotājs atgriezās no Kuldīgas ar sadauzītu sejas pusi. Vāriģi muti kustinādams, viņš aizlauzta balsi stāstīja, ka krievu karavīri dzer Kuldīgas mājās, šad tad iziedami uz ielas mīzt, blaut, šaut gaisā un daudz garāmejošus vīriešus. Vācieši meža malā pameta smiltis iestigušu smago apgādes auto. Saviesīgās biedrības atlikušie iemītnieki krāva no tā laukā apakšveļas saiņus un apģērba gabalus, skatīdamies pēc kā labāka. Dažs pielaiķoja, ko otrs blakus nometis, apvērsa maisus un kastes. No nama otra gala atnāca kurpnieka padsmītgadnieks dēls, stāvēja un skatījās, kā pieaugušie vanda kravu. Kāds teica, ka jābrauc uz jūrmalu, veco krasta vietu. Tur noteikti vajagot nākt vēl kādai Zviedrijas laivai. Šī doma satrauca. Viņiem vairāk nekā nevajag. Viņi brauks pāri. Vienīgais ieraudzīja kurpnieka puiku un viņam atdeva auto kulbā atrastus jaunus zābakus. Citi, puiku ieraudzījuši, viņam krāva priekšā zaļus svīterus, zeķes, saritinātas ādas siksnas, segas, teltenes. Kad smagais auto bija tukšs, viņi kāpa tajā iekšā. Izdilušais kurelietis ar savainoto roku no Krūmiņiem sēdās pie stūres. Miera laikos viņš esot vedis malku un stenceles no meža. Viņš protot smago auto braukt pa meža ceļiem. Puikā palika raudādams mantu kaudzes vidū. Ego ielēca kulbā, biedrības namā aizmirsis tikko iegūtos svārkus, kam kabatā palika bārdas nazis un zeķu pāris.

Spoža maija debess apspīdēja Kurzemes pussalu. Kēdēs izvērkušās krievu frontes divīzijas gāja pa pussalu uz augšu pārspējot, nomācot, gūstot laupījumu. Simttūkstoši dažādu ļaužu, ko padomju prese vēlāk dēvēja par Kurzemes katla piedegumu, šaudījās arvien šaurākā telpā. Mežabrāļu smagais auto brauca šķērsām cauri šai telpai uz krastu.

Meža ceļā vairāki vācu armijas sešriteņu smagie kravas auto brauca pretī. Leģionāri ceļā uz mežu sēdēja uz konservu un pudeļu kastēm. Pudeles vicinādami, viņi sveica mežabrāļus, kas izbrauca no meža. Ego un Vienīgais ieraudzīja starp leģionāriem Rīgas paziņas, skolasbiedrus. Viņi māja un sauca. Smagie auto ar ielikušām šasijām aizrāpās dārdēdami.

Ugāles stacijā iebraucot, likās, ka iebrauc Vallenšteina kara nomētnē. Vairāki tūkstoši vācu zaldātu sapulcējušies ap stacijas ēkām. Ikvienam braucējam, kas tuvojās, vācieši māja paceltus baltus dvieļus, kabatas lakatus, baltus kreklus. Krievi, bijušie gūstekņi, staigāja starp grupās sēdošiem vāciem, dažs ieroču apkāries, cits svētdienas drēbēs. Vāciešu bars brīnīdamies vēroja divvainos braucējus, kas lēnā gaitā virzījās caur drūzmu, ložmetējs uz šofera būdas jumta. Kāds vācietis sauca:

— Karš beidzies, kamerādi. Iesim uz Sibīriju!

Daži rādīja dūres, cits skrēja līdzī automobilim, histēriski lamādams kulbā sēdošos. Ložmetējnieks, stāvēdams pie šofera būdas jumta, grozīja stobru. Soferis arvien lēnāk stūrēja caur baru.

No stacijas puses šmaugā gaitā izbrauca māla aizsargkrāsā krāsots vaļējs vācu armijas vieglais auto. Latviešu virsnieks, kājas iepletis, stāvēja blakus šoferim, laikam no kādas vajātāju komandas, nobružāta parādes cepure atstumta pakausī, šarmanti nolukušas, kazaku modē pār zābaku stulmiem nolocītas bikses, pistole uz labā gurna, tanku dūre ieslieta auto kaktā pie sēdekļa. Viņu vieglais auto devās mežinieku smagajam auto pa priekšu. Virsnieks pavēloši šķēla vācu barus, un smagais auto viņam sekoja, abi izkļūdami no miera nomētnes.

Meža malā pamesti tumšzili vācu tanki. Tanka tornī puikas kāpaļā iekšā ārā, nesdami prom noskrūvētas tanka daļas un bāterijas. Ceļa malā vācu kājnieku pulks nolīcis ieročus. Zaldāti izmakušies no uzkabes. Abās ceļa malās šautenes, stobri iedzīti zemē, laides gaisā. Krustiski

saliktas patšautenes, kaulu zāģi, munīcijas kastes, patronu somas, tālkskaši, prettanku raķetes, kājnieku mīnmetēji.

Krustceļos lielas vācu armijas noliktavas. Pie barakas sienas guļ vairāki noliktavās strādājuši gūstekņi krievi, piedzērušies līdz nesamaņai. Vienu no gulētājiem pats vai cits iekrāvis četrkantainu maizes kukuļu sētiņā. Mežabrāļi apstājās un gāja gādāt pārtiku. Viņi ņēma klēpjus un nesa uz auto. Katrs lika brezenta somā savām vajadzībām, bāza mēteļa kabatās alkohola pudeles. Laucinieki krauj pajūgos armijas maizi, vedīšot cūkām. Taču viņu pašu audzēta labība.

Piekrautais auto vaidēdams rāpās pa šauru ceļu. Apdzērušies vācieši drāžas pretī trakā ātrumā. Uzturzinis katram satiktajam kaisa konfektes. Viņa palīgi raud, bļautās, dzied par karu un dzimteni.

Pie Zlūkām ceļš pa jaunceltu koka tiltu šķērsoja Ventu. Vienīgais pieklaudzināja pie šofera būdas:

— Pieturiet. Es kāpšu laukā.

Viņš deva roku Ego un pāršļūca pār kulbas malu, vienā rokā turēdams lielu pārtikas somu, otrā platu, saritinātu zoļādu, ko paņēmis armijas noliktavā.

— Kāzu dāvana, — viņš teica. — Kādreiz uz redzēšanos.

— Turies, brāli, — Ego teica. — Pirmie desmit gadi ir grūtākie.

Putekļiem apkūpējis leģiona virsnieks bez vidusjostas, ar baltu spieķi rokā rāmi soļoja uz Ugāles pusi. Kāds no mežabrāļiem viņam uzsauca:

— Kāp iekšā! Brauksim uz Zviedriju.

Atvaļinātais karavīrs domāja divas sekundes, tad pameta spieķi un ierāpās kulbā. Smagais auto kaukdams sasniedza Kuldīgas—Ventspils lielceļu. Virsnieks vieglajā auto pamāja un aizbrauca uz Ventspili. Upes ielejā un pie krustceļiem drūzma kā lielpilsētā. Vācu armijas teltis, starp tām rindās novietoti vācu vieglie un smagie auto. Ņīgu ņegu vācu kājnieki, tankisti, jūrnieki, lidotāji, dzelzceļnieki, todtisti. Mežabrāļu auto lēnām virzījās caur drūzmu. Pēkšņi kāds viņus sveica:

— Moins, re, kur istie. Puikas, šie laidīs uz Zviedriju. Nu tik pakāļ.

Zemāku pakāpju Ventspils SD vīri divos modernākā izlaiduma auto. Dažu no mežabrāļiem viņi pratinājuši par sakariem ar Zviedriju. Gludi, glīti memmesdēlu purniņi un satraukti sitēju, šāvēju un kārēju ģīmji lūkojās pār

kulbas malu. Dažs ietērpies todtista, cits vācu regulārās armijas uniformā, visi noplēsuši uzplečus un zīmotnes. Viņu smagie auto tūlīt devās līdzī mežabrāļiem, kad tie pa mazu meža ceļu brauca iekšā jūrmalas mežā.

Vācu tanku pulks iebraucis mežā. Tanks aizdedzināts, dūmu strūkļiņa kāpj no tanka lūkas. Karavīri sēž dziļi krūmos ap uguns kuriem. Vācu strādnieku, ierēdņu, kalpotāju un namamāšu pēcluteriskā revolūcija ir sabrukusi.

Vakarā mežabrāļi biežā egļu mežā apstādināja auto, kūra uguns kuru un ēda. Gabalu aiz viņiem esdēveļi kūra savus uguns kuru. Bļautīties raduši, viņi dzēra, streipuloja krūmos, kāvās savā starpā un lamājās. Raibi kaklanti plīvoja, izrauti no krekla apkakles. Augstu iežmiegtas, švītīgas SD pudeļbikses nozīestas ar margarīnu, marmelādi, speķi un pelniem. Viņiem nebija par savu nākotni jāraizējas. Krievi viņus ņem savā dienestā un lieto speciāliem uzdevumiem.

Kad trokšņotāji pēc vairākām stundām norīma un aizmīga pie uguns kuriem, mežabrāļi, atstādami savu smago auto, klusi cits aiz cita devās uz jūras pusi. Šad tad atpūdamies, viņi gāja visu nakti un rīta ausmā tuvojās pazīstāmām piekrastes vietām. Spožā dienā viņi sasniedza jūrmalu, un plaša, brīva jūra atklājās viņu priekšā. Gājēji ielīda krasta sargu zemnīcās un tūlīt gulēja.

Stīpra šņabja smaka uzmodināja Ego. Acīs vērdoms, viņš ieraudzīja pārliekušos krievu armijas sarkanapmales cepuri. Ģīmī zem cepures ņirgdams prasīja:

— Kas jūs esat? Visiem vīriešiem jāīet pulcēties sabiedriskās vietās. Pie pagastmājām. Stacijās.

Kāds teīca, ka viņi īr tranšeju racēji, sadzīti te krastā. Krievs neklausīdamies stāstīja, ka viņš īr partizāns. Grezdenīem rotātu roku īzstīepis uz zemes īekšīeni, viņš aizrautīgi teīca:

— Trīs mēnešus īzdzīvoju mežā. Nu dzeršu līdz vecumam.

Lai cik smīrdēdams pēc alkohola, viņš likās pavīsam skaidrs. Viņa acīs vērīgi apskatīja zemnīcu un tajā gulošos. Rīetumu desants īzcelts te krastā? Ego īzgāja kāpās, apsēdās un, melnajā mētelī īerāvīes, lūkojās jūrā. Mīlī tā brīvību, ka tīec pāri. Tad tev tīks arī tava mīlestība. Kaut nu būtu tautas dzīesmu tīlts pār plašu jūru. Tur pāri dzīvo citādi. Kas īr tas tīlts? Įzglītība.

Melnīgsnējs vīrs vācu īuniformā ar pārsīetu galvu pie-nāca blakus un runāja, vai kāds klausās vai ne. Viņš žē-

lojās. Čehs. Komunisti. Visu karu gaidījis vācu sakāvi. Un nu kara pēdējā dienā bumbas šķemba viņam savaino galvu.

— Vai krievi ticēs, ka es neesmu kāvijs pret viņiem? Ak nelaime, ak nelaime!

Kad viņš aizgāja, Ego no mēteļa iekškabatas izvilka litra pudeli. Viņš dzēra stipro vācu virsniēku šņabi, droši vien brūvētu no poļu kartupeļiem ar franču esencēm, un, piekozdams marcipānu, skatījās jūrā. Dzērājs balts gaida brīvību. Kontinentāls domātājs skatās pēc brīvības. Šmauga kaprāļa vadīts, vācu jauniešu bariņš nāca pa kāpām. Joprojām viņi turas kopā un klaiņo, kamēr cita vara viņus apturēs. Sasniedzis sēdētāju ar pudeli, kaprālis izvilka no svārku iekškabatas pistoli un, labajā rokā to turēdams, ar kreiso rādīja uz pistoli.

— Kamerād, vai tev ir patronas? — viņš prasīja, turēdams stobru pret dzērāja krūtīm un skatīdamies viņa pudelē. Tiešām, Ego mēteļa dziļā kabatā bija 9 mm niķelētu patronu kastīte. Kāpēc noliktavā viņš to bija paņēmis? Pudeli turēdams, viņš izņēma no kabatas kastīti un, kaprālim to atdevis, atkal iebāza roku kabatā. Remarka garā atdot pudeli gājējiem viņam nenāca prātā.

— Paldies, ir jau labi, kamerād, ir jau labi, — kaprālis teica un slaidi aizgāja. Grupas karavīri, rokas vicinādami, steberēja kāpas smiltīs viņam pakaļ bez ieročiem, bez nesamā uz muguras.

Naktī kāds no krasta sargiem, kas zināja laivu signālus, zibināja laternu pret jūru. Zem kāpas nosēdušies vīri skatījās jūras nakts apvārsnī. Nekas nemirkšķināja pretī. Zāle un priedes smaržoja pašu zemes vasaras sākuma nakti. Vecs stūrmanis ieradās kāpās. Viņš bijis uz tvaikoņa «Rota», kas tūlīt pēc vācu kapitulācijas vedis bēgļus no Ventspils uz Gotlandi. Arī kuģīši un motorlaivas braukuši, vesela karavāna, vezdama vairākus tūkstošus ļaužu. Padomju ātrlaiva viņus noķērusi gandrīz pie Gotlandes un likusi braukt atpakaļ. «Rotas» kapteinis klausījis, jo ātrlaivas kapteinis solījies bēgļu kuģi nogremdēt, un pārējie peldošie satiksmes līdzekļi sekojuši «Rotai» atpakaļ uz Ventspili. Ostā no kuģa nokāpjot, miliči dažiem atņēmuši pasi. Braucēji izklīduši. Viņš nācis šurp uz veco krasta vietu.

Naktī ļaudis staigāja pa kāpu augšu kā pa bulvāri. Bēgļi, karavīri, dažāda izskata un apģērba ļaudis iet gar dažāda izskata un apģērba ļaudīm, kas sēž un guļ kāpās.

Kas nomodā, tas skatās jūrā, kā gājēji, tā sēdētāji. Krasta sargi izlēma pārceļties uz citu vietu, kur varētu cerēt uz laivu. Pēdām plakšķot gludi pieskalotā smiltī, viņi mēnesnīcā gāja zosu gājienā pa liedagu. Kāpās šur tur dega ugunskurs. Tikko gājēji tam tuvojās, tā ap ugunsкуру sēdētāji bēga tumsā un atgriezās pie uguns, kad gājēji bija aizgājuši. Jūrā iestumta laiva liedaga smiltīs atstājusi sliedi. Vācu armijas amfībija, tāds auto, kas brauc pa sauszemi un ūdeni, iebraucis jūrā.

Agrā rītā, aiz meža gaismai svīstot, viņi sasniedza Sārnotes mežu, ko kara laikā vāci bija nosprostojuši speciālām militārām vajadzībām. Mežs auga biezs un valgs. Putni skaļi dziedāja rīta agrumā. Atnācēji apmetās ar biežām eglītēm apaugušā nogāzē un gulēja uz sūnās saklātiem egļu zariem, teltenēm, segām, mēteļiem. Viņi gulēja dienu un nakti, atmodušies apēda pēdējo pārtiku. Iet uz vīriešu savāktuvēm? Nedēlām ilgi dzīvot zem klajas debess, gaidot uz pratināšanu? Piedzērušies pratinātāji, bads, slimības.

Ego izdomāja, ka viņam vajag doties izlūkos un varbūt dabūt ko ēdamu. Varbūt Malās vēl ir kāds no Zviedrijas braucēju organizācijas. Iet ar savu vārdu? Viņš neuzticējās krievu valdībai. Tā 1940.—41. g. bija apcietinājusi un deportējusi piecus no viņu dzimtas septiņiem pieaugušiem vīriešiem. Viņš uzrakstīja pasi uz blankas, ko bija dabūjis stacijā no Burbuļa rākstveža, kad viņi brauca uz Liepāju. Nu viņš ir dzimis Liepājā, ierēdnis, karam nederīgs. Pēc stundas gājiena viņš sasniedza pazīstamo lielceļu līdztekus jūrai. Melnajā mētelī līdz papēžiem, kailu galvu viņš soļoja pa ceļu. Apputējies krievu armijas smagais auto brauca no muguras. Cetrdesmit mongoļu, kulbā sēdot un turot šautenes ceļu starpā, ar stīvām acīm pavadīja gājēju. Mežs beidzās, sākās apdzīvots klajums. Pie tuvākām mājām krievu armijas telefonisti jaunās uniformās, spoži viksetos zābakos vilka telefona vadus. Jauns sarkanarmietis brīdi vēroja gājēju, tad māja, lai viņš apstājas. Lai rādot pasi. Gājējs izvilka dokumentu. Krievs to grozīja pirkstos, apskatīdams latīņu burtus.

— Vācietis? — viņš prasīja.

— Nē, latišs, — Ego atbildēja.

— Ā, tad ej uz komandantūru. Tur jums liek rutku.

Labi, viņš gāja tālāk. Ejot gar māju sētu, krievu virsnieks izskrēja no mājas, bārdas skujamās putas uz vaiga.

— Cūka, kur tu sukā? — viņš kļiedza, rokas iespiedis sānos.

— Uz Liepāju pie sievas. Es no būvbataljona, — rīdziņieks stāstīja paštaisītā krievu valodā.

— Nu tad steidzies, steidzies. Gan kāds malacis jau viņu tur siltu.

Tikpat pēkšņi, kā izskrējis, viņš ieskrēja atpakaļ istabā.

Gabalu tālāk smagais auto panāca gājēju. Sarkanarmijas šoferis apstājās un, atvēris auto būdas durvis, bargi teica:

— Kur tu vazājies? Izbēgi no filtrētavas? Es tevi, putniņ, nolikšu uz ceļa un pārbraukšu pāri. Negribi? Tad ej atpakaļ uz filtrētavu.

Aiz nākamā ceļa likuma gājējs devās mežā. Viņš apsēdās, atpūtās un, apsvēris virzienu, gāja atpakaļ, pa mežu apejot apdzīvoto lidzenumu. Meža biežokni viņš iztraucēja divus vācu policistus, kas, pie ugunsкура stāvēdami, cepa gaļu. Abi ņēma pa degošai pagalei un glūnot gaidīja, kamēr gājējs paiet garām. Drīz viņš sasniedza eglāju, kur snauda mežabrāļi.

— Dabūji ko ēdamu? — viņi prasīja.

— Nē. Nekā.

Norunāja arvienu pa saulei braukt. Bet, kā uznāca pusnakts, nesekmējās nemaz vairs: sacēlās auka, uzbruka negaiss, un ne nu zināja, vai brauc pa saulei vai pret sauli, uz kuriem auka trieca, tur gāja. Dienai austot, auri nostājās, bet debess palika melna un sauli nekur manīt. Un, jo tālāk, jo saltāks; laiks arvien saltāks, ūdens arvienu karstāks. Pēdīgi ūdens pavisam vārošs un saules nemaz vairs neesot; padebeši te tādi rudi sarkani un zaļgani, bet jūra kā nošķiebusies biezputra un salas kā balti piena piciņi. Tomēr uz šīm salām Laimas nebija, nikni zvēri vien tur mājaja.

Latviešu tautas pasaka

Tuvojās 13. maija vakars. Pa kreisi krievi izmēģināja vācu atstātus zenītlielgabalus, pa labi krievu artilēristi piešāva vācu atstātus krasta lielgabalus. Granātu sprādzieni tālu jūrā šķieda strūklas. Kukuruzņiks, lokos lidojams pār kāpām, meta bumbas cilvēku baros un tos klīdināja.

Stunda līdz tumsai. Ego brida liedaga smilti. Tālumā redzamas tiklu būdas. Kad nonāca pie tām, redzamas vai-

rākas uz mutes apgāztas zvejas laivas. Derīgākajai no tām priekšgalā izsists caurums, vecie ielāpi ar durkli atplēsti. Laivas dēji un drīvējums izžuvuši.

Ego steidzās atpakaļ uz eglāju un stāstīja par laivu. Viri neapņēmiģi sēdēja, domāja. Tikai Steķis piecēlās.

— Apskatīt var, — viņš teica.

Ejot viņš stāstīja, ka jaunībā dažus gadus braucis uz kuģiem, iekams noņemties par saimnieku Babītē.

— Jūru braukt nav grūti. Jūra cilina prātu, — viņš teica.

Apskatījis laivu, viņš nepēla, tikai klusēja. Abi atlauza tiklu būdas durvis un atrada skārda un finiera gabalus, pakulas, darvas spaini, kam mazliet darvas dibenā. Viņi rāva naglas no būdas sienām un, āmura vietā lietodami akmeni, aiznagloja laivas caurumus. Eglēs gulētāji cits pēc cita nonāca liedagā, un drīz vairāki bakstīja spraugās pakulas un ķepēja darvu. Viņi strādāja, kā sevī klausīdamies, vai vērts darīt. Kāds būdā atrada tukšu ūdens mucīņu, un cits zināja, ka smiltis jārok bedre. Bedres dibenā sasūkušos ūdeni viņi krūzīti pēc krūzītes lēja mucīņā. Ēdamam bija divi margarīna gabaliņi, pustūta cukura un pa maizes gabalam kabatās.

Ar saulietu laiva bija salāpīta. Nu vairāki sāka ticēt, ka pasākums varētu izdoties. Viņi lika apaļus bluķus zem laivas dibena, ņēma laivu pie malām un ripināja uz ūdeni. Pārriputo bluķi divi rikšiem nesa un lika laivai priekšā, lai tā atkal ripo pāri. Ūdens malā stūmēji āva nost apavus un lika laivā, vilka nost bikses un brida, stūma, līdz laiva pacēlās no smilts un peldēja. Tūlīt ūdens pa spraugām un izkaltušo drīvējumu spiedās laivā. Zābaki un bikses peldēja. Divi iekāpa laivā un smēla ūdeni.

Gaiša nakts, tumša laiva gaišā ūdenī. Cilvēki nes liekus airus, segas, teltenes, liek laivā. Ego, būdā atradis korķa glābšanas jostu, to uzkar plecos un saites apsien ap vidu. Steķis sekundi par viņu pasmaida. Intelektuālim vajag, kas viņu tur virs līmeņa. Bariņš stāv malā un skatās. Laivā sasēdušie skatās viņos, mudina steigties. Cits pēc cita malā stāvošie purina galvu, dažs soli atkāpjas. Dažs neatlaidīgi vēro laivu.

— Neaizmirstiet mūs, — kāds krastā saka.

— Mēs atgriezīsimies! — kāds laivā braši saka.

— Nē, ne tā, — malā palicējs klusi saka, skatīdamies sānis.

Nav vairs ko gaidīt. Vasaras nakts ir īsa. Baskāji liek duļļos četrus airus. Steķis iekabina stūri. Viņš stūrēs. Smēlēji gāž ūdens šaltis pār laivas malām. Krastā paliek smiltīs iedzīta vaga, trīs ripināmie bluķi, ļaužu pulciņš. Basu kāju pēdas iegājušas jūrā. Jūra gluda kā baļļas līmenis.

Airi cilājas katrs pēc savas takts. Laiva grozās dažādos virzienos. Stūrmanis pusbalsī lād airētājus un rāda takti:

— Viens, divi, viens, divi!

Krastā kāds no palicējiem sāk kliegt:

— Es gribu līdzī! Stājiet! Nēmiet mani līdzī!

Neviens neatbild. Airētāji cenšas cilāt airus rakstā. Pistoles šāviens krastā. Lode džinkstēdama ieplunkšķ ūdenī netālu no laivas. Kāds krastā ļauj:

— Brauciet atpakaļ!

Rāda, ka grib nelaist.

Airu vilciens pēc vilciena. Laiva kust. Airu gali atstāj pilienu virknes gludajā līmenī aiz laivas. Laiva nes jūrā sešpadsmit vīriešus un vienu sievieti.

Kurp doties? Uz rietumiem. Stūrmanis saka, lai viņam priekšā liek lieku airi šķērsām pāri laivai un uz aira uz sien busoli. Bākas uguns mirdzina arvien zemāk pie apvāršņa. Citas bākas kļūst redzamas. Drīz visas bākas no Ventspils līdz Liepājai mirkšķina caur ūdens garaiņiem.

Prāts ir satraukts un liksms. Līdz ar krasta atstāšanu, liekas, izkāpts no laika un pasaules, kur cilvēku griba var ko pavēlēt. Četru tumsas stundu laikā tikt iespējami tālu no krasta. Dienā uzmanīties no lidmašīnām un ātrlaivām.

Pēc pusnakts sāk pūst bailīgs dienvīdu vējelis. Laivotāji pogā kopā divas trīsstūrainas teltenes, vēl vienu telteni četrstūra galā, sien gareno lieltelteni pie liekā aira, slien airi gaisā, un viņiem ir bura. Nu laiva iet putodama šķērsu vilnišiem. Aust saule, vējš pieaug. Bura labi velk. Zēl to ņemt nost, lai gan ātrlaiva var ieraudzīt mastu. Vīri spriež, lemj riskēt. Lai bura paliek.

Smagi mākoņi tūkst pamalē. Vējš pluinī mākoņu augšas. Dienvīdis aug pūzdams. Ap pusdienas laiku neiespējami stūrēt uz rietumiem. Viņi šķiež putas un šaltis, spiež laivu uz ziemeļiem. Stūrmanim reti izdodas šūkt pār viņu mugurām uz ziemeļrietumiem. Viņi nolaiž mastu. Jautrās sarunas aplūst. Katrs domā savas domas. Nākamie četri klusēdami sēžas pie airiem. Dažam uznāk jūras slimība. Stūrmanis tur stūres koku padusē, ar abām rokām valdi-

dams stūri. Laiva iet šūpolēs. Šuves brakšķ viļņu sitienos, un ūdens sūcas iekšā gan pa spraugām, gan šļāc pār malu. Laivā peld dažādas lietas.

Tikko viens lietus un zibeņu mākonis aizgājis, nākamais nāk graudams. Katrs sakul jūru augstāku. Vējš griežas no rietumiem. Busoles adata lēkādama rāda, ka laiva dažbrīd skrien uz ziemeļaustrumiem. Tā var nonākt atpakaļ Rīgas līcī vai Igaunijā.

Naktī bangas nāk virsū no divām pusēm. Aumaļīgi viļņi cits aiz cita skrien no rēgainas, tvaikainas, biezas tumsas. Airētāji griež laivas pakaļgalu pret vilni, lai laiva neapmetas. Vienas puses divi airi bremsē, otras puses divi velk. Kājās piecēlušies, atkal otrādi, un viļņa ūdens masas paaugļo zem laivas dibena. Lai nedienējušiem nemisētos, viņi nosauc labo airu pusi par Rīgu, kreiso par Liepāju. Viļņu uzmanītājs sauc:

— Rīga velk! Liepāja tur! Liepāja velk! Liepāja, ātrāk, ātrāk! Rīga, tur!

Abi smēlēji, ūdenī tupēdami, šļāc šaltis pār malu. Viļņu šļakatas šķīst iekšā. Tā vienā ūdenī.

Stūrmanis sēž pie stūres kopš brauciena sākuma. Viņš trin acīs sāļo ūdeni un atkārtō:

— Kurss jātur. Kurss jātur.

— Segā ietīnīes, jūras slimais mirkst laivas dibenā. Viļņi nirst no tumsas kā skrejoši zila stikla un putu kalni. Laivas pakaļgals ar stūrmani grimst kaut kur lejā. Liekas, nākamais vilnis viņu tūlīt aplās. Laiva nokrakšķ, un nu priekšgalā esošie atrodas pusaugšpēdus apakšā. Četrpāpus starp airu soliem ūdenī noieties, smēlējs, lūgšanu murmīnot, ar abām rokām lej ūdeni pār malu.

Gaismai austot, redzamas pīles, kas, žigli spārnus vicinot, lido uz austrumiem. Tad tur vajag būt zemei. Tas braucējus biedē. Viņi labāk paliek mežonīgajā jūrā. Kaut tā viņus nemetusi laukā. Paiet diena un nakts. Laivas braucēji viļņu trokšņos apdulluši kurli. Ap pusdienas laiku var griezt šķērsu viļņiem uz rietumiem. Vējš rimst, bet ūdeni vēl vārās. Airētāji sadalās trīs grupās, katrā pa četriem airētājiem. Katra grupa airē pusstundu. Tikmēr pārējie astoņi var stundu gulēt. Stūrmanis kliegdams ceļ nākamo maiņu. Airētāju plaukstām atlec āda. Viņi tin ap plaukstām šalles, cimdu atliekas, lupatas. Smēlējiem rokas satūkušas.

Nu, kad vētra pāri, var nomainīt stūrmani. Atdevis stūres koku, viņš sakņupst pie vietnieka kājām un aizmieg.

Lidmašīnas tik nejaukā laikā nebraukā. Kuģu dūmi arī nav redzēti. Trešajā naktī stūrmanim vairākas reizes jāklie dz, līdz nākamā maiņa mostas. Klūpot pār gulētājiem, liekajiem airiem un smeļamajiem traukiem, airētāji nosa-
lušī lien uz airu soliem. Kā sēž, tā, galvas atliekdami, velk.

Naktī viegla migla kūp uz ūdens. Augsti, lēzeni viņu kalni brīžam atspoguļo bērzu birzi, brīžam sausu noru. Gribas celt kājas pār laivas malu un staigāt jaukā ganībā. Jūrnieki saka, neesot labi otram rādīt, ko redz jūrā. Bet laivas braucēji cits citam rāda ainas, kas pēkšņi uznirst un noskalotas atkal pazūd.

Vēl rit dienvidrieteņa viņi, kad spirts dienvidis pūš tiem pāri, brīžiem dienvidrietenis. Jūras braucēji ceļ mastu un buru. Pa visu prātiem viņi sameistaro klīverburu, kas raida pūsmu lielajā burā un spiež laivu uz rietumiem. Maiņu pēc maiņas airējot, viņi atkal sāk runāt. Katrs pie sevis cer, ka laimēsies sasniegt pretējo krastu. Ja jauna vētra neatplēš lāpījumus vai ceļā negadās krievu ātrlaiva. Kurš pirmais ieraudzīs zemi? Visi smejas: vai zeme ar vēl ir?

Saulei rietot, viens no smēlējiem pārtrauc smelt un piecēlies, roku pie acīm pielicis, skatās saules rietā. Kā pats sev neticēdams, viņš saka:

— Zeme, velns parāvis!

Arī citi skatās, un daži pie apvāršņa saskata tumšu svītriņu. Hē, tad jau ne te būs mūsu kaps! Šurp pēdējo dzeramo ūdeni! Airētāji airē tā, ka skabargas lec duļļos, un tālā svītra kļūst biežāka. Pēkšņi tā pazūd. Migla apņem laivu. Atkal jābrauc pēc busoles. Viens izvilkis kabatas kalendārīti, kur uz lapiņas ir Ziemeļeiropas karte. Viņš mēra un prāto, kas tā varētu būt par zemi. Migla sabiezē un nolīst. Smalks lietus, sitoties pret ūdens virsu, sprēgā, šalc. Pārļaiš šo nakti! Ja redzētā zeme ir sala, nenobraukt tai garām! Stūrmanis sēž zem samirkušas segas.

— Kursu, tikai kursu, — viņš saka un laiž iešķērsām pār viņiem.

Kaut kur dunkā kuģa mašīna. Skrūves trīsas jūtamas laivas dēļos.

Aust gaisma, un caur miglas lietu tālumā redzams mežs, akmeņaina jūrmala. Vienam liekas, ka tur ir baznīcas tornis un māju jumti. Vecā laiva nu šķiet gausa. Viņpuslaika sajūtas un domas beidzas. Viņi atkal domā zemes domas.

Kāds bažīgi ieminas, vai viņi nav aizdzīti atpakaļ Kurzemē. Varbūt Vidzemes krastā vai igauņu salās.

Akmeņi spīd zaļā ūdenī. Krastā mežs un kaila smilts. Maza bāka mirkšķina zemes smailē. Laiva airējas klāt piekrastes kuģīša vrakam, kas izsviests krastā. Sarūsējušā bleķī kāds ieskrāpējis: *Folke Svensson, Stockholm*. Laivas braucēji uzgavilē (bet pazemīgi). Tā pati maiņa airē gar krastu, lai satiktu šīs zemes ļaudis.

Miglainā 17. maija rītā postenis, stāvēdams pie zviedru flotes barakas Gotu Smilšsalā, ieraudzīja dīvainu ainu: no austrumu jūras izkāpj padsmīts bārdainu, skrandainu tēviņu un viena sieviete un, līdz ausīm smaidot, viņam māj. Viņi teica, ka trīs dienas un četras naktis bijuši jūrā.

DZINTARA SODUMA VEIKUMS

Dzejnieks, prozaīķis un tulkotājs Dzintars Sodums dzimis Rīgā 1922. gada 13. maijā. Beidzis Angļu ģimnāziju. Sācis studijas Latvijas Universitātē. Mobilizēts leģionā un bijis spiests, kā daudzi viņa paaudzes pārstāvji, iepazīt otrā pasaules kara drausmo īstenību. Pirms kara beigām dezertējis un slēpies Kurzemes mežos, lai 1945. gada maija vidū pēc riskanta pārbrauciena laivā sasniegtu savas turpmākās mītnes zemes — Zviedrijas — krastus. Tas, starp citu, iespaidīgi atainots otrajā šai izdevumā uzņemtajā garstāstā. No 1945. līdz 1963. gadam dzīvodams Zviedrijā, viņš iepazīst trimdinieka dzīves daudzšķautņaini dzelošo skarbumu. Šeit jaunais dzejnieks ir gan laukstrādnieks, gan dārznieks, gan matrozis. Viņš izmācās par burtlici un daudzus gadus palīdz grāmatu apgādam «Daugava» izdot latviešu grāmatas. Par burtlici un korektoru Dzintars Sodums strādā vēl desmit gadus pēc pārcelšanās uz dzīvi Amerikas Savienotajās Valstīs 1963. gadā. Pavisam divdesmit astoņi viņa darba dzīves gadi saistīti ar manuskriptiem un tipogrāfijas krāsu noslēpumaino elpu.

Dzintara Soduma literārā darbība sākusies otrā pasaules kara gados. Kā pirmais nozīmīgākais sasniegums minama raidluga bērniem «Zaķu gans» Rīgas radiofonā 1943. gadā. Interesanti atzīmēt, ka viņa tulkotais Džeimsa Džoisa «Uliss» jau mūsu laikos skanējis Rīgas radio literārajā raidījumā. Uzzinājis šo faktu, rakstnieks 1989. gada 11. septembra vēstulē šo rindu autoram atzīstas: «Man visu laiku prieks, ka «Ulisu» lasa radiofonā, lai arī neesmu to dzirdējis. Dušīgi darīts — drukā nedabūjamu literatūru sniegt balsī.»

Kara gadu periodiskajos izdevumos publicēti arī viņa dzejoļi, bet pirmā plašākā publikācija ir dzejoļu grāmata «Trīs autori» — kopā ar Veltu Sņikeri (1920) un Ojāru Jēģenu (1924) —, ko 1950. gadā Stokholmā izdevis apgāds «Daugava».

Sai laikā Dzintara Soduma dzeja mulsina un pat šokē lasītāju. Vienam otram tradicionāli ierastās liriskas cienītājam šķiet, ka dzejnieks aizskar viņa morāles un pieklājības jūtas. Bet dzejnieks ir ne-

saudzīgi tiešs un skarbs kā pret sevi, tā arī lasītājiem. 1945. gadā rakstītajā dzejolī «Pašportrets» ir sekojošas rindas:

*Ar tevi kādai mazpilsētai miesnieks zudis neizmantots,
Jo iegrīmi līdz kaklam paviršos un bezkaunīgos pantos,
Tā uzkrāviēs sev nastu, kuru biežais skausts
Vēl laiku nesīs, līdz tas iznīcīgais grausts,
Kas miesa saucas, izpūtīs reiz pēd'jo dvašu
Un tārpī tavu dzeju apēdīs un pašu.*

Viņš nesaudzīgi, skarbi atsedz svešuma dzīves kaites un likstas. Nemeklējot izsmalcinātus vārdus un diplomātiskus mājienu, dzejnieks runā nesamākslotu, atklātu, reizēm pat robustu valodu, jo viņa dzejas pamatprincips ir patiesības atklāšana.

Analizējot un izvērtējot Dzintara Soduma dzeju, Viesturs Vecgrāvis secina: «Jaunais, ar ko nāca Dz. Sodums, bija absolūta ilūziju noliegšana un ticība tikai tam, kas reāli izjūtams, redzams. [...] Sodums organiski necieš žēlabainību un pasivitāti. Tās vietā viņš liek sarkastisku izaicinājumu vai rūgtu ironiju, jo laikmets ir parādījis garīgo pūlīņu veltīgumu, cilvēku savstarpējo atsvešinātību. Vienīgās īstās realitātes ir dzīvības dabiskums, erotisko jūtu azarts un skeptiska vīpsna. Dz. Soduma poētika sakņojas angļu un amerikāņu modernismā (E. Paunda un T. S. Eliota dzeja), taču visvairāk viņa intonācija atgādina F. Vijona renesansisko, hedonisko un vienlaikus traģisko dzejas pasauli, Š. Bodlēra sūro skepsi.» («Jaunās Grāmatas», 1989, 10. nr.)

Nākamā dzejas publikācija ir balāde «Pusnakts plāvējs Volhovā», kas ievietota Jāņa Sudrabiņa (īstajā vārdā Jānis Vestfālis, 1912) sastādītajā krājumā «Nīcības viesuļos» (Volhovas ciņu atmiņas), ko 1954. gadā izdod apgāds «Imanta» Kopenhāgenā.

Trāpīgus vārdus par Dzintara Soduma dzeju teicis Māris Čaklais laikraksta «Literatūra un Māksla» 1990. gada 28. aprīļa numurā: «No gadu tāluma uz latviešu dzejas vairāku desmitgažu pieredzes fona kopā ar Veltu Sniķeri un Ojāru Jēģenu 1960. gadā «Daugavas» izdotajā grāmatā «Trīs autori» Dzintars Sodums parādās ne vien kā «deklaratīvs jauna stila saucējs» (J. Andrups), bet arī kā — nav ko baidīties no šī apzīmējuma — latviešu jaunās, modernās dzejas ciltstēvs. Grupās neiekļāvies, individuālists, savrupnieks t. s. piektajai paaudzei (Līnards Tauns, Gunars Saliņš, Jānis Krēsliņš un citi), Dzintars Sodums ir vispārpoētiskā ledus lauzējs.»

Dzintara Soduma dzejas kopas ir publicētas žurnālā «Avots» 1989. gada 2. nr., žurnālā «Jaunās Grāmatas» 1989. g. 10. nr., atsevišķi dzejoli krājumā «Dzejas diena» (apgāds «Liesma», 1990), bet trimdā — Teodora Zeltiņa sastādītajā antoloģijā «Dzejas un

sejas» (Latviešu dzeja svešumā, apgāds «Grāmatu Draugs», ASV, 1962), Veronikas Strēlertes sastādītajā antoloģijā «Paradīzes meklētāji» (Latviešu mīlestības lirika, apgāds «Daugava», Zviedrijā, 1964) un citur.

Pirmajā plašākajā prozas darbā — romānā «Taisām tiltu pār plašu jūru», ko apgāds «Grāmatu Draugs» izdod 1957. gadā, — kā jau teicu, ir daudz autobiogrāfisku motīvu. Un atkal ar savu atklāti tiešo, principiālo viedokli, izvērtējot leģiona dezertieru rīcības motīvus, Dzintars Sodums izpelnās lasītāju, it īpaši militāro darbinieku, pārmetumus. Sādu uzskatu pārstāvjiem dezertieru nenosodišana šķiet demoralizējoša. Dezertieru — «meža brāļu» — tēmai rakstnieks pieskaras arī stāstā «Brauciens pēc tabakas», kas publicēts Teodora Zeltiņa sakārtotajā krājumā «Prozas profili» (Latviešu proza svešumā), ko 1964. gadā izdevis «Grāmatu Draugs».

1984. gadā žurnālā «Jaunā Gaita» 149. un 150. nr. publicētais stāsts (pārpublicēts prozas antoloģijā «Pasaules spoguļi» II sējumā, apgāds «Liesma», 1990) «Ezis akā» sniedz savdabīgu laikmeta ainu, kuras vēsturiskās norises pieredzējis un pārdzīvojis pats autors. Dzintara Soduma īpatnējam rakstnieka stilam raksturīgāks ir romāns «Lāčplēsis trimdā un Varoņu konference», ko publicēja laikraksts «Literatūra un Māksla» 1990. gada 39.—43. nr. Recenzente Ausma Cimdiņa par šo romānu laikraksta 1991. gada 23. februāra numurā raksta: «Dz. Soduma Lāčplēša pamatmotīvi ir trimda un okupācija, trimdas un okupētās Latvijas mītu veidošanās psiholoģiskās aizkultūras. Trimdas Lāčplēsi satuvināti mīts un realitāte, poētika un politika, ideja un ideoloģija, kultūra un kultmasu kultūrisms.»

Dzintara Soduma literārajā veikumā nozīmīga vieta ir dailliteratūras darbu tulkojumiem no angļu un vācu valodas. Apgāds «Parnass» Stokholmā 1949. gadā izdod viņa tulkoto E. Hemingveja romānu «Ardievas ieročiem» un Dž. Hiltona romānu «Ardievu, mister Cips», apgāds «Daugava» Stokholmā 1951. gadā — H. Heses romānu «Narciss un Zeltamute», un 1954. gadā kopā ar Rihardu Rīdzinieku (īstajā vārdā Ervīns Grīns, 1925—1979) tulkoto Dž. Steinbeka romānu «Par pelēm un cilvēkiem» izdod apgāds «Imanta» Kopenhāgenā. Dzintara Soduma ievads un viņa atdzejojātā T. S. Eliota poēma «Tukšā zeme» publicēta žurnālā «Karogs» 1990. gada 11. nr.

Un tomēr līdz šim brīdim nozīmīgākais Dzintara Soduma veikums ir Džeimsa Džoisas «Ulisa» tulkojums latviešu valodā. Par šo darbu sarunā ar rakstnieku Valdemāru Kārkliņu (1906—1964) Dzintars Sodums saka: «Tas ir mans mūža darbs. Strādāju gar to desmit gadu. Kādam šis darbs bij jādara — latviešu stilistikai, latviešu literārās gaumes attīstībai šis romāns vajadzīgs. Nav izskaidrojams, kāpēc mums no pasaules literatūras gandrīz viss tulkots, bet šī ievērojamā grāmata palikusi ārpusē. Pats nejutu nekādas līdzības ar Džoisu —

esmu viņu tikai uzskatījis par stila skolotāju, kā, tramvajā braucot, — cilpu, kur pieturēties. Tas varbūt izklausīsies pēc paradoksa, bet, Džoisu tulkodams, iemācījos latviski rakstīt. Ārkārtīgi interesanti ieiet bagātājā, ar dzīvu fantāziju apbalvotajā īru folklorā. Kas mums zudis, tur vēl viss atrodams. Kas mums bijis rakstīts uz koka, tas viņiem uz ādas, pergamenta. Par šīs grāmatas izdošanu esmu ievadījis sarunas ar vairākiem latviešu izdevējiem, līdz šim diemžēl bez reāliem panākumiem.

Man liekas, mūsu izdevēji vispārīgi neizprot «Ulisa» nozīmi. Vienīgais izdevējs, kas to saprata, bija Helmārs Rudzītis, bet arī viņš neuzņēmas tulkojuma iespēšanu, aizbildinoties, ka tik biezas tulkotas grāmatas tagadējos apstākļos grūti izdot.» («Laika Mēnešraksts», 1959, 1. nr.)

Tomēr tāds drosminieks atradās. Tas bija grāmatu apgāda «Ziemeļblāzma» īpašnieks Jānis Abučs (1914—1978) Zviedrijā. Un 1960. gadā 1100 eksemplāru lielā metienā iznāk šī 717 lappušu biezā grāmata. Tās pēcvārdā tulkotājs atzīmē, ka ««Uliss» varēja iznākt, pateicoties daudzu cilvēku rūpēm, darbam, organizatoriskām spējām un materiālam atbalstam».

Bet šis pārļaicīgais pasaules literatūras klasikas darbs, kurš, kā atzīst literatūras pētnieki, ietekmējis mūsu gadsimta pirmās puses moderno literatūru («Uliss» pirmo reizi grāmatā izdots 1922. gadā Parīzē), latviešu lasītājus nespēja ieinteresēt. Laika kavēkļa vai piedzīvojumu lasāmvielas cienītājiem «Uliss» bija pārāk ciets rieksts.

Iepriekšminētajā sarunā Valdemārs Kārklīņš, runājot par «Ulisu», saka: «Negribu apgalvot, ka arī mūsu jaunajiem rakstniekiem būtu jāaizraujas ar Džoisu» un jāatdarina viņa stils, bet, ka Džoiss jāpazīst, ka viņa darbam vajadzētu kļūt par vienu etapu tiklab rakstnieku ceļā uz sevi, kā publikas gaumes attīstībā, — par to gan nedrīkstētu būt šaubu.»

Neraugoties uz lasītāju vienaldzību, pat zināmu ignoranci, Dzintaram Sodumam pietiek uzņēmības un spēka atkal atgriezties pie šī monumentālā darba, lai to pārskatītu, precizētu, noslīpētu tulkojumu un sagatavotu «Ulisu» jaunam izdevumam, šoreiz Rīgā, Latvijā.

Trīmdā aizvadītajos gados bez jau iepriekš minētajiem darbiem Dzintars Sodums uzraksta plašo vēstījumu «Savai valstij audzināts», garo stāstu «Mirušie» un citus mazāka apjoma darbus, kā arī pārtulko Džeimsa Džoisa stāstu krājumu «Dublinieši».

1989. gada 28. jūlijā no Linnas, ASV, sūtītajā vēstulē Dzintars Sodums šo rindu autoram raksta: «Priecājos par iespēju sūtīt uz Latviju savus darbus. Tā iespēja mūs abus ar sievu iepriecina mūsu kļūtajā dzīvē. Taču gadu desmitiem rakstīts, domājot par lasītājiem Latvijā. Likās neiespējami, ka rakstītais kādreiz viņus sasniegs. Ta-

gad tas notiek, un to dara maza, izkauta, izlaupīta tauta, kam tomēr ir sava skola, prese, radiofons, TV, teātris.»

Rakstniekam trimdā lielāko gandarījumu sniedz viņā veikuma nokļūšana savu lasītāju, savas tautas literatūras cienītāju rokās. Tagad ceļā pie lasītājiem ir atkal viena Dzintara Soduma grāmata, un jau iepriekš var sacīt — tā būs interesanta tikšanās.

1991. gada aprīlī

J. Anerauds

SATURS

SAVAI VALSTIJ AUDZINATS	5
TAISĀM TILTU	247
<i>Anerauds J.</i> DZINTARA SODUMA VEIKUMS	392

TABLE

TABLE OF CONTENTS

PAGE

INTRODUCTION

1

Dzintars Sodums
Savai valstij audzināts

●
Taisām tiltu

Redaktore Velta Duka
Mākslinieciskais redaktors Dainis Breikšs
Tehniskā redaktore Irēna Soide

Korektore Sarmīte Liniņa

Nodota salikšanai 26.03.92. Parakstīta iespiešanai
27.11.92. Reģistrācijas apliecība № 2-0306. Formāts
84×108/32. Tipogrāfijas papīrs. Literatūras garnitūra.
Augstspiedums. 2l.— uzsk. iespiedl.; 2l,3l
uzsk. krāsu nov.; 24,17 izdevn. l. Pasūt. № 245-5.
Izdeyniecība «Liesma», LV-1455 Rīgā, Aspazijas
bulv. 24. Izdevn. № 5/33372/Do-1839. Iespiesta
tipogrāfijā «Rota», LV-1417 Rīgā, Blaumaņa ielā

38/40.

Sodums Dz.

So 160 Savai valstij audzināts. Taisām tiltu: Romāni / J. Anerauda pēcv., māksl. A. Lamsters. — R.: Liesma, 1993. — 397 lpp.
54—410—01000—0

Dz. Sodums ir viens no vissavdabīgākajiem trimdas rakstniekiem, arī redzams tulkotājs («Uliss»). Romāns «Savai valstij audzināts» atspoguļo norises Latvijā starp diviem pasaules kariem, tajā rakstnieks, atceroties vecāku — redzamu sabiedrisku darbinieku — attieksmi pret jauno Latvijas valsti, tās spēku un vājumu, sniedz negaidītus politiķu un kultūras darbinieku portretējumus.

Romāns «Taisām tiltu» arī ir vēstījums ar autobiogrāfiskiem motīviem par triju latviešu jaunekļu gaitām kara beigās Kurzemē, Ventspils piekrastē, kur līdzīgi aizrautīgam piedzīvojumu romānam aprakstīti dažādi negaidīti pavērsieni un šķēršļi, kas viņiem jāpārvar, lai nokļūtu pāri jūrai uz Zviedriju.

Tomēr romāni nepārvēršas vēstures vai publicistikas krājumā. Tā ir stilistiski mazliet neierasta, īsti krāsaina proza.

S 4702370201—5
M801(11)—93⁹³

84L(3)-44

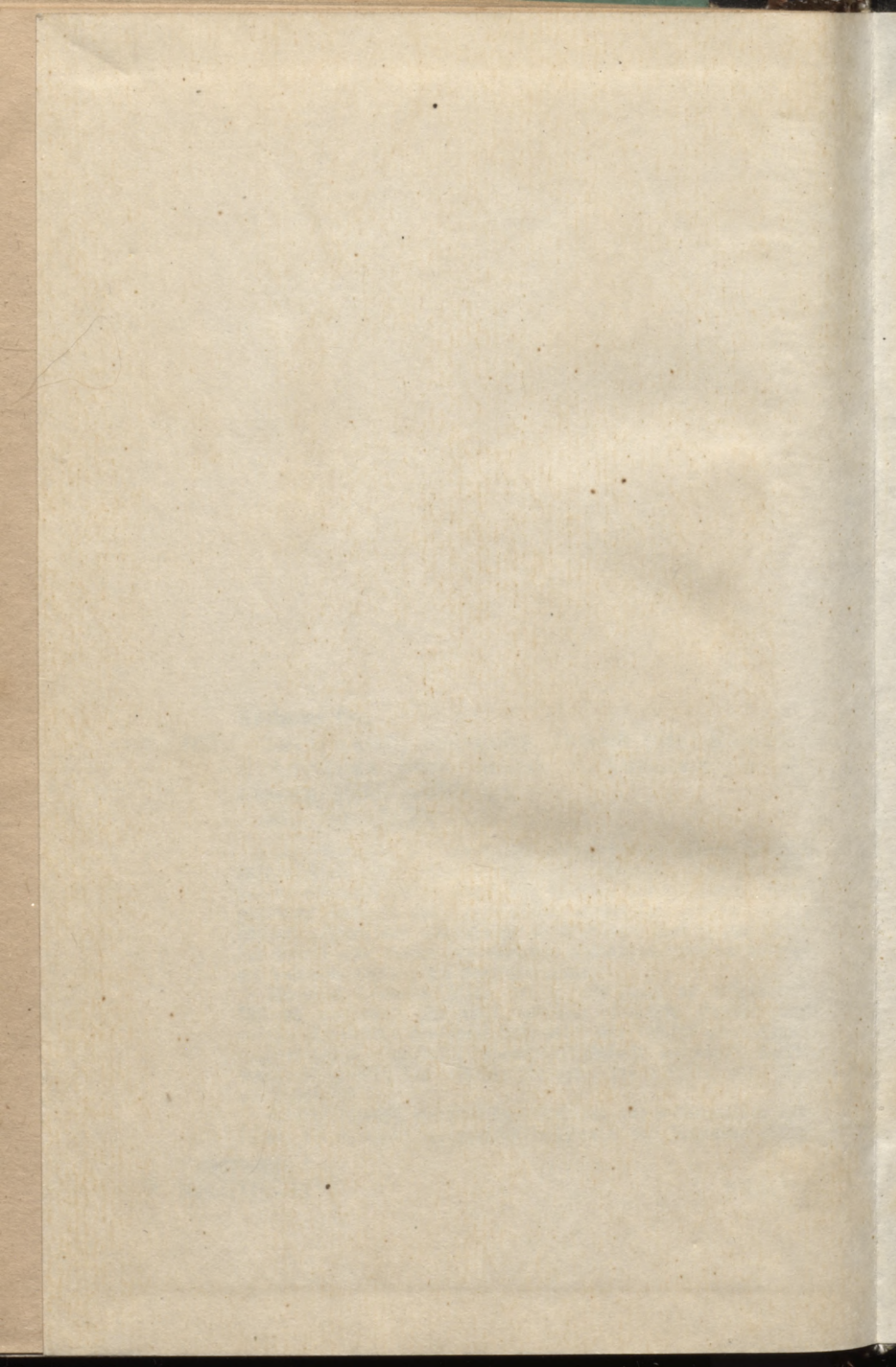
ni /
R.:

idas
Sa-
iem
re-
tvi-
tiķu

grā-
kara
gam
vēr-
ūrai

krā-
oza.

)-44

140
LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303075969

SAVAI VALSTIJ AUDZINĀTS

Brastiņu, Ansonu, Sodumu ģimenes prieki un bēdas, puīšu augšana par vīrieti, labi pazīstamu un arī aizmirstu personību vieta un loma Latvijas valsts tapšanas un iznīcināšanas divdesmit gados — tāds ir autobiogrāfiskā romāna sižets.

Kārja Ulmaņa un viņa līdzbiedru ideālu sagrūšanas sekas tautas likteni rakstnieks aplūko savdabīgā, netradicionāli polemiskā skatījumā, kas rosinās ne vien domāt, bet varbūt arī strīdēties. Tomēr tas ir aculiecinieka vērtējums, ko bagātinājusi vēstures mācība, jau tajā vien ir vērts tajā ieklausīties.

TAISĀM TILTU

Neierasti, uzskatāmi un piesātināti attēlota Kurzemes puse otrā pasaules kara beigās, trim latviešu jaunekļiem meklējot iespēju nokļūt pār jūru Zviedrijas krastā. Te vācieši, te vļasoieši, te sarkanie partizāni. Un latvieši, kas vienā vai otrā pusē, un tādi, kuri vēl cer uz Latvijas atdzimšanu. Un lielā visu rūpe — izdzīvot. «Šķīstā pārjūra, dod mums jaunu mugurkaulu.» Ego ironiski lūdz.

